Namazı Anlamak İçin

KISA SURELERİN TEFSİRİ

Zehra Eriş

KAMPANYA KİTAPLARI

İSTANBUL 1437 / 2016

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ الطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

"Sizin dünyanızdan bana güzel koku ve kadın sevdirildi.
Ve namaz da gözümün nuru kılındı"
(Nesai, İşretu'n-Nisa I, Müsned, III, 11845)

Namazı Anlamak İçin

KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

- Fatihâ - Duhâ ve Nâs Sûreleri Arası -

Zehra Eriş

ERKAM YAYINLARI

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz, kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

KISA SURELERİN TEFSİRİ
Zehra Eriş

Erkam Yayınları: 428
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Kapak Tasarım: altınoluk grafik / Halil Ermiş
Yayın Ofset Hazırlık: Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
ISBN No: 978-9944-83-921-1
Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891

Baskı - Cilt: Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
İkitelli Organize San. Bölg. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım
No: 60/3 Başakşehir / İstanbul
Tel: (0212) 671 07 00
Faks: (0212) 671 07 48

Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kampanya Kitapları Bir Erkam Yayınları Kuruluşudur.

KAMPANYA
KİTAPLARI

Adres: İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C

Başakşehir / İstanbul Tel: (0212) 671 07 00 - Faks: (0212) 671 07 48

www.kampanyakitaplari.com

İTHAF

Bu çalışmamı gençliğimde kaybettiğim,
Hizmet ve fikir adamı babam
Merhum Hacı Şahin SAYIN'ın
Ruhuna ithaf ediyorum

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَحِيمْ

اَسْتَغْفِرُ اللَّهْ اَسْتَغْفِرُ اللَّهْ اَسْتَغْفِرُ اللَّه اَلْعَظِيمْ

اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِين وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سِيِّدِ الْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا وَرَسُولِنَا مُحَمَّدٍ ، وَ عَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَ اَتْبَاعِهِ أَجْمَعِينَ

اللَّهُمَّ عَلِّمْنَا مَا يَنْفَعُنَا وَانْفَعْنَا بِمَا عَلَّمْتَنَا. إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيم

وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْماً

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِى يَفْقَهُوا قَوْلِي

ÖNSÖZ

Bizleri yoktan var eden, varlıkların en mükerremi "insan" kılan, İslam ve iman nimetleriyle şereflendirip varlığının ve birliğinin şahitlerinden eyleyen, nüzûlünden bu yana her asrın fehmine uygun hadsiz tefsire sahip bir kitabı gönderen Rabbimize hamd-ü senâlar olsun.

Emsalsiz örnek şahsiyetiyle dünyada saadet rehberimiz, âhirette ise şefaatçimiz, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'e sonsuz salat-ü selam olsun.

İman ufkundan bakıldığında çok net olarak görülür ki, bu cihan baştan başa bir iman dershanesi, vukû bulan bütün hâdiseler ilahî imtihan tecellileri, hayat da ebediyet diyârına bir yolculuktur. Hiç şüphesiz böyle bir hayat, faniliğin idraki içinde olarak bu cihana gönderiliş hikmetini sezecek bir feraset ister. Bütün bu meziyetlerin kaynağı da Kur'ân-ı Kerîm'dedir. Kur'ân; gayb ve şahâdet aleminin hazinesi, kainatın kendisine muhtaç olduğu, kulun kalp gözünü açan bir kitaptır. Her şuur sahibinin ziyası olan Kur'an'ı okumak ve anlatmak mümin olan her kişinin vazifesidir.

Asırlardır müfessirlerin gayretleriyle tefsir edilen bu hakikat on beş asırdır çekirdek hükmünden çıkıp koca bir çınar olmuştur. Kâinatın hülasası olan o tohum ki, hadsiz küfür ve dalâlet taarruzlarından insanları muhafaza etmiştir. Ve her harfinde, hadsiz derinlikteki manalarıyla okuyanlara rehber olup saadetlerine vesile olmuştur. Öyle bir Furkan ki, idrak edenleri "esfeli safilîn"den kurtarıp "ahseni takvîm"e çıkarmıştır.

Bu ulvi Kur'an hizmetinin bir ucundan tutabilmek yirmi küsür sene kadar önce rabbimin lutuf ve inayetiyle biz fakire de nasip oldu. Derslerimize katılan talebelerimizin dostlarımızın ellerindeki notları okudukça her seferinde farklı zahirî ve batınî manaların kendilerine açıldığını, dolayısıyla hem kendilerinin hem de başkalarının bu derslerden daha ziyade faydalanmaları için bu notların bir kitap haline getirilmesi taleplerini değerlendirerek notlarımızı kitap haline getirebilmek için çalışmalara başladık.

Bu çalışmamızdan en güzel şekilde istifade edilmesi, muhakkak ki gayretimizin en büyük sebebi; Kurân'ı anlamak için çaba gösteren her insana faydalı olması ve âhirette sadaka-i cariye olması ise en büyük arzumuzdur.

Çalışmamız Fatiha Suresi ile başlayıp namaz sureleri olarak da adlandırılan Duhâ Suresinden itibaren olan surelerin tefsirinden müteşekkildir. Tefsir çalışmamızda hazık-mütehassıs müfessirlerin görüşlerini derlemeyi tercih ettik. Hata yapmak ve vebal altında kalmaktan imtina ederek, kendi yorumlarımızı katmamaya çalıştık.

Surelerde tefsire, kırık mealin ardından ayetlerin toplu meali ile başladık. Sureleri; nuzulleri, isimleri, kendilerinden önceki sureler ile ilişkileri, konuları, muhtevaları, fazîletleri, ayetler arasındaki ilişkiler... gibi bir kaç başlık altında inceledik.

Sureleri ayet ayet ele alarak ayetteki kelimelerin arapça kalıplarını incelemeye özen gösterip, bu ve diğer ayetlerdeki benzer kalıplarla gelen kelimelere aşinalığın artmasına ve daha kolay anlaşılabilmesine yardımcı olabilmeyi hedefledik. Şunu da hatırlatmalıyız ki, okuyucularımızın biraz arapça bilgisi olması böyle bir çalışmadan azami istifade edebilmeleri açısından önemlidir.

Sure ve ayetleri Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hadisleri ile taçlandırmaya çalıştık ve her surenin nihayetinde ayetlerden çıkabilecek ibret ve hükümlere değindik.

Rabbimizin bizleri muhatap alarak gönderdiği mesajını-mektubunu okurken anlayabilmek, huzur iklimlerine yolculuk edip maddi-manevi müreffeh bir hayat yaşayabilmek; her an Rabbimizin huzurunda olduğumuzu, O'nun bizi müşahede ettiğini hissederek gerçek huzura erebilmek, sadece O'nun rızasını daha ziyade kazanabilmek-kazandırabilmek maksadı ile hazırladığımız bu tefsir çalışmamızda hatalarımız var ise telafisi için elimizden gelen gayreti yapacağımıza inayet-i İlahî ile söz veririz.

Elimizden geldiğince dikkat ve özen göstermemize rağmen, gözden kaçan noktaların tashih edilmesi bakımından çalışmamız her zaman okuyucularımızın katkısına açıktır.

Çalışmalarım esnasında benden maddi-manevi desteklerini esirgemeyen eşime, kendilerine yeterince vakit ayıramadığım çocuklarıma, özellikle notların derlenmesinde, ayet ve hadislerin tashihinde gece-gündüz benimle birlikte çalışan büyük kızıma, benden en içten dualarını hiçbir zaman esirgemeyen anneme, her türlü yardımlarından dolayı aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmamda yirmi küsür yıldır, benimle birlikte aynı ders halkasını paylaşıp, beni bu çalışmayı hazırlamaya teşvik eden kardeşlerim diyebileceğim talebelerime; İhramcızâde Kız Kur'an Kursu tefsir hocalarına ve idarecilerine de teşekkür ederim.

Rabbim, cümlemizi hizmet-i ilahiye dairesinden ayırmasın. Bu çalışmamızın her daim istifadeye açık olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

âmîn...

Zehra Eriş

FATİHÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
Allah'ın Adıyla Rahman Rahim

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾
hamd Allah'adır Rabbi alemlerin Rahmân Rahîm

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ و إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾
sahibi gününün din yalnız sana kulluk ederiz yalnız senden yardım dileriz

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ
hidayet eyle bizi yola doğru yoluna mesutların nimet verdiğin

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾
değil gazap olunanların kendilerine ne de sapmışlarınkine

MEÂLİ:

1. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

2. Hamd, alemlerin rabbi Allah'a mahsustur.

3. Rahman, Rahim (olan),

4. Din (ceza) gününün sahibi (Allah'a mahsustur).

5. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.

6. Bize dosdoğru yolu göster, bizi doğru yola hidayet eyle.

7. Kendilerine lutuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil.

İSTİÂZE

﴿ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

Kovulmu eytanın errinden Allah'a sığınırım.
Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

İstiâze: Himayeye girmek, onun sayesinde hoşlanılmayan şeyden kendisini korumak anlamındadır. Allah Teâlâ'dan bir yardım dilemek, O'nun kudretini itiraf etmek demektir. Kulun, şeytana karşı koymaya, zararını def etmeye ancak onu yaratan Allah Teâlâ'nın gücü yetebileceğini, batınî ve açık düşmana karşı acz ve zaaf içerisinde olduğunu îtiraftır.[1]

İstiâzenin inceliklerinden bazıları şunlardır: İnsanın boş ve çirkin sözlerinden ağzını temizler. Allah Teâlâ'nın kelamı okunmak üzereyken ağza özel bir hoşluk verir.[2] Kur'an-ı Kerîm'i okumak isteyen, Sevgili'ye (Cenâb-ı Hakk'a) münâcâta girmek istiyor demektir. Bu kişi dil temizliğine muhtaçtır. Çünkü gerçekten dil, fuzûli söz yani malayani ve bühtan ile kirlenir. İstiâze ise temizler.

İstiâze, Allah Teâlâ'ya yaklaşmak isteyenlerin (mukarrabînin) vesilesidir. Allah Teâlâ'dan korkanların korunması, günahkarların başvuracağı yüce bir eşiktir. Helak olanların dönüşü, Allah Teâlâ'yı sevenlerin aşk ve şevke gelmesidir. O (istiâze), Cenâb-ı Hakk'ın Nahl Sûresi'nde:

﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾

"Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!"[3] emrine uymaktır.

Cebrâil (a.s.)'ın Efendimiz (s.a.v.)'e ilk indirdikleri:

1. İstiâze,
2. Besmele,
3. Alak Sûresi'nin ilk beş âyetidir.

أَعُوذُ: "Ya Rabbi! sana sığınırım" demektir. Şöyle ki; Kul ile Allah Teâlâ arasında bir ahid vardır. Ve Cenâb-ı Hakk: اَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُم "Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vâdettiklerimi vereyim."[4] buyurur. Kul أَعُوذُ demekle "Bütün noksanlığımla birlikte, kulluk sözümü yerine getirip Sana sığındım ve Sen'den afvımı istiyorum. Sen de rubûbiyet sözünü îfa ile beni koru." demiş olur.

İstiâze kelimeleri üç kısımdır.1-Sıfatiye, 2-Ef'aliyye, 3-Zatiyye.

1. Sıfatiyye: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنَ سَخَطِكَ "Senin gadabından rızana sığınırım." demektir.

2. Ef'aliyye: أَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِن عُقُوبَتِكَ "Senin azabından, ikâbından afvına sığınırım." demektir.

3. Zatiyye: وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ "Senden sana sığınırım." demektir.

İşte mü'min istiaze ederken bu üç şeklini ve bunlara bağlı diğer nevilerini de bilerek istiaze etmelidir.[5]

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنَ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِن عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ.

"Ey Allah'ım! Gazabından rızana; cezalandırmandan afvına; Sen'den Sana sığınırım. Ya Rabbi! Sen kendini övdüğün gibi ben, Seni övemem." [6]

Ârifin istiâzesi Allah Teâlâ'dan gayrısını görmektendir. Ârif kesret hicabıyla perdelenmekten Allah Teâlâ'ya sığınır. Şeytan işte bu ârifin nurundan korkar ve kaçar.[7]

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Kim Cenâb-ı Hakk'a hakikat üzere huzur-u kalb ile istiaze ederse Allah Teâlâ onunla şeytan arasına üçyüz hicab koyar. Bunların her biri sema ile arzın arası kadardır."

İbn-i Abbas (r.anhuma)'dan rivâyet olunduğuna göre: "Nebî (s.a.v.) bir gün Mescid'den çıkmışlardı. Kapıda İblis'i gördüler. Nebî (s.a.v.) ona:

– Seni benim mescidimin kapısına getiren nedir? İblis:

– Benî buraya getiren Allah Teâlâ'dır. Hz. Peygamber (s.a.v.):

– Peki ne için?

– Bana sormak istediğini sorman için.

İbn-i Abbas (r.anhuma) der ki: Nebî (s.a.v.) ona ilk defa namazdan sordu ve dedi ki:

– Ey mel'un! Ümmetimi cemaatle namazdan niye men edersin? İblis:

– Ümmetin namaza çıktıkları vakit beni kızgın bir humma tutar, onlar dağılıncaya kadar kendime gelemem.

– Peki ümmetimi ilimden ve duadan niye men edersin?

– Onlar duaya başladıkları zaman bana bir sağırlık ve körlük musallat olur. Onlar dağılıncaya kadar benden gitmez.

– Peki ümmetimi Kuran'dan niye men edersin?

– Onlar Kur'an okumaya başladıkları zaman ben kurşun gibi erir giderim.

– Ümmetimi cihaddan niye men edersin?

– Ümmetin cihada çıktıkları vakit dönünceye kadar ayaklarıma zincir vurulur. Onlar hacca çıktıkları vakit de ayaklarıma ve boynuma zincirler vurulur. Onlar sadaka vermek istedikleri zaman da başıma testereler konulur, odun kesilir gibi başımı parçalar" dedi.[8]

Beş vakit namaz nefsin ıslahı için başta gelir. Kul namazın kıyam, kıraat, rüku, sücud gibi erkanını iyi anlar ve huzurla, huşu ile namazlarını kılarsa nefsini terbiyeye imkan kazanmış olur.

Vehb b. Münebbih der ki: "Nuh (a.s) gemiden çıkınca İblis (aleyhilla'ne) geldi. Nuh (a.s) ona:

– Ey Allah'ın düşmanı! Senin ve ordunun onları saptırıp helak olmalarına onların hangi günahları yardımcı oldu? dedi de; İblis:

– Biz,onlardan cimri, hırslı, hasedçi, zorba, aceleci birini görünce onu hemen yakalayıveririz. Bir kimse de bu huyların hepsi toplanırsa ona da "şeytan-ı merid" yani azgın şeytan deriz. Çünkü bu huylar şeytanların reislerinin huylarındandır." demiştir." [9]

Nebî (s.a.v.)'e şeytanın vesvesesinden sual olundu. Cevaben:

– "Hırsız içinde bir şey bulunmayan eve girmez; bu imanın apaçık delilidir." buyurdular.[10]

Ali b. Ebi Tâlib (r.a.) der ki: "Bizim namazlarımızla ehli kitabın namazları arasındaki fark şeytanın vesvesesidir. Çünkü şeytan onlarla uğraşmaz. Zira onlar ona muvafakat etmişlerdir. Mü'minler ise ona muhalefet edip muharebe etmektedirler. Muharebe ise ancak muhalefet halinde vukû bulur. Şeytanın vesvesesinden korunmak için namaza başlamadan evvel şu duanın okunması tavsiye olunur[11]:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْئٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْئٌ وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْئٌ وَأَنْتَ البَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْئٌ ذُوالْمَلَكُوتِ والْجَبَرُوتِ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلآءِكَتِ والرُّوحِ.[12]

بِاللهِ **"Allah"** lafz-ı Celali: Allah lafzı, şanı yüce Rabbimiz'in en büyük ve kapsamlı adıdır. İsmi âzam'ı (en büyük ismi)'dir. Ondan başka hiç kimseye bu isim verilmemiştir. Allah adı bütün ilahî sıfatları kendisinde toplayan, Rububiyyetin niteliklerine sahip kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan hak varlığın adıdır.[12]

شَيْطَان **"Şeytân"**, شَيَاطِين kelimesinin tekilidir. Hayırdan uzak kalan anlamında شَطَنَ kelimesinden türemiştir. Şeytana bu adın veriliş sebebi Haktan uzaklığı ve isyankarlığıdır. Çünkü ister cinlerden, ister insanlardan, ister hayvanlardan olsun itaate gelmeyen her türlü isyankar kişiye şeytan denilir.

İbn-i Abbas (r.a.)'ın rivâyetine göre Şeytan Allah Teâlâ'ya isyan ettiği zaman lanete

uğradı ve şeytan oldu, lanetten önce adı **Azazil** veya **Nail** idi.

رَجِيم **Racîm,** Hayırdan uzaklaştırılmış, hakir düşürülmüş demektir. "Recm" kelimesinden türemiştir. "Recm"in aslı taş atmaktır. Taşlanana da racîm denilir. Racîm; Recm ile öldürmek, lanetlemek, kovmak, sövmek anlamlarına gelir.[13]

BESMELE

﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

"Rahman ve Rahîm olan, Allah'ın adıyla"

Besmele, sûrelerin birbirinden ayrılması ve ilk başlangıçta bereket istemek için konulmuştur. Nitekim her önemli işe besmele ile başlanır. Tevbe Sûresi dışında Kur'an-ı Kerîm'in bütün sûreleri besmeleyle başlamıştır. Besmele Kur'an-ı Kerîm'in anahtarıdır. Levh-i Mahfuz'da kalemin ilk yazdığı şeydir. Hz. Adem'e ilk inen âyet de besmeledir.

Mushaf-ı Şerif'de iki türlü besmele vardır:

1. Neml Sûresinde: إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَ إِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ âyetinde geçen besmele[14]

2. Sûre başlarına yazılan ve sûrelerden bağımsız olan besmele: İmam Şâfiî sûrelerin başında bulunan besmelenin her sûreden bir âyet olduğunu söylemiştir. O'na göre Fatihâ'nın yedi âyetinden birincisi besmeledir. Bunun için Şâfiîler namazda besmeleyi yüksek sesle okurlar. Hanefîlere göre; sûre başlarındaki besmele başlı başına bir âyet olarak Kur'an-ı Kerîm'dendir. Sûrelerin bir parçası olmayarak sûreleri birbirinden ayırmak için inmiştir. Fatihâ'nın bir âyeti olduğu anlaşılmasın diye, kıraatı yüksek sesle okunan namazlarda gizli okunur. [15]

Besmelenin, İstiâze'den sonraya bırakılmasının hikmeti: Kalbi güzel şeylerle süslemeye başlamadan önce kötü şeylerden temizlemek ve tümüyle Allah Teâlâ'ya yönelerek, Allah Teâlâ'dan başka her şeyden bütün yönleriyle ilgiyi kesmektir. Ve istiâzenin besmeleye takdimi sanki namazdan evvel tahâret gibidir.[16]

Bismillah'ın anlamı "Allah Teâlâ ile" demektir. Allah Teâlâ ile buyruğunun anlamı ise; "O'nun yaratması ve O'nun takdiri ile ulaşılan sonuçlar elde edilir." şeklindedir. Bazı ilim adamları da şöyle der: "Bismillah'ın anlamı "Allah Teâlâ'nın yardımı, tevfîki ve bereketi ile başlıyorum." demektir. Bununla Yüce Allah kullarına kıraat ve buna benzer işlere başlamaları halinde kendi adını anmalarını öğretmektedir. Bu başlangıçlar Aziz ve Celil olan Allah Teâlâ'nın bereketi ile olsun diyedir."[17]

بِ daima bir fiile veya fiile benzeyen bir kelimeye taalluk eden ve onu bir isme

bağlayan bir edat, bir cer edatıdır ki, asıl manası yapışmaktır. Bu بِ'ın bağlacı hazf olunmuştur ki, o anda besmeleyle başlanacak olan fiil olacaktır. Başlıyorum, okuyorum gibi...

اسم ***"İsim"*** Sözlük anlamıyla bir şeyin zihinde doğmasını sağlayan işaret ve alâmet demektir. Örfte tek başına anlaşılır bir manaya delâlet eden kelime diye tarif edilir. Sıfatlar da aslında ismin kısımlarındandır.

اللهِ; Allah Teâlâ ismi şerifi muhtar olan görüşe göre İsm-i A -zam'dır. Yani kendisiyle dua edildiği zaman duası kabul olunur. Fakat duanın edeb ve şartları vardır. Onlar olmadan dua kabul edilmez. Namazın şartları yerine getirilmediğinde namazın kabul olmaması gibi...

الرَّحْمٰنِ ***"er-Rahman"*** Rahmet lügatte kalbin inceliği, şefkattir. İçinde bulunan cenine şefkat ve merhamet beslediği için ana rahmine de bu manada rahim denilmiştir. Burada Rahman'dan maksad; ihsan ve fazl-u keremdir. İlim adamlarının çoğuna göre Rahman adı özel isim olup başkasına verilmesi caiz değildir.

﴿ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِادْعُوا الرَّحْمٰنَ ﴾

"De ki: "İster Allah diye, ister Rahman diye dua edin." [18]

الرَّحْمٰنِ ***"Rahman":*** Genel olarak bütün nimetlerle bütün yarattıklarına merhamet edendir. Rahim ise mü'minlere merhametli olandır.

الرَّحِيمِ ***"Rahîm":*** İsmi şerifi ise hususidir. Rahman isminde genel bir anlam bulunmasına rağmen rahim ismi; "tövbe edene, iman edip salih amel işleyene merhametlidir" demektir.

Hz. Ali b. Ebi Tâlib (k.v.)'den Allah Teâlâ'nın Bismillah lafzı ile ilgili olarak şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "O her türlü hastalığa karşı şifa ve her türlü devaya karşılık da bir yardımdır. Er-Rahman ise ona iman eden herkese yardımdır. Bu kendisinden başkasına bu ismin verilemeyeceği zatın adıdır. Er-Rahim ise tövbe edene, iman edip salih amel işleyene merhametlidir." demektir.

Şöyle de denilmiştir: Her bir harf yüce Allah Teâlâ'nın isimlerinden birisinin başlangıcıdır. ب (be) Basir adının, س (sin) Semi' adının, م (mim) Melik adının, ا (elif) Allah adının, ل (lam) Latîf adının, ح (ha) Hâdi adının, ر (ra) Râzık adının, ح (ha) Halîm adının, ن (nun) Nur adının birinci harfidir. Bütün bunların anlamı ise her şeyin başlangıcı esnasında şanı yüce Allah'a dua etmektir. [19]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hadis-i Şerifte şöyle buyurmuştur:

لَايُرَدُّ دُعَاءُ اَوَّلُهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

"Başlangıcı bismillahirrahmanirrahîm olan duaları Cenâb-ı Hak reddetmez."

Müslümanlara her hayırlı işlerine Allah Teâlâ'nın ismiyle başlamaları Allah Teâlâ tarafından emrolunmuştur.

Bütün ilimler besmelenin "ب"sinde dercolunmuştur. Hz. Ali (k.v.): "Eğer yazmak isteseydim Besmelenin "ب" si hakkında deve yükü kitap yazardım." demiştir.

Muhyiddin-i Arabî, Futuhât-ı Mekkîyye isimli kitabında şöyle demiştir: "Sen Fatihâ-i Şerife'yi, besmele fasılasıyla beraber kesiksiz olarak bir nefeste okursan; (Kudsi hadisteki şu müjdelere nail olursun) Muhammed Mustafa (s.a.v.)'den yeminle, Cebrâil (a.s.)'dan yeminle, Mikail (a.s)'dan yeminle, İsrafil (a.s)'dan yeminle Cenâb-ı Allah'ın şöyle buyurduğu rivâyet edildi:

Ey İsrafil! Kerem'im, varlığım, celâlim ve izzetim hakkı için kim; بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ kavli şerifini Fatihâ sûresine bitişik olarak bir kerede okursa, siz şahit olunuz ki Ben onu mağfiret ettim (günahlarını bağışladım), onun hasenâtını kabul ettim, onun kötülüklerini geçtim, onun dilini cehennemde yakmayacağım, onu kabir azabından, cehennem ateşi azabından, kıyamet gününün azabından ve büyük korkudan korurum. O kişi Bana peygamberler ve evliyanın bulunduğu taraftan gelir. Yani evliya kullarımla beraber bana gelir."[20]

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اِسْمَ اللّٰهِ تَعَالٰى كَانَ طَهُورًا لِتِلْكَ الْأَعْضَاءِ وَمَنْ تَوَضَّأَ

وَذَكَرَ اسْمَ اللّٰهِ تَعَالٰى كَانَ طَهُورًا لِجَمِيعِ بَدَنِهِ,

"Kim abdest alır da besmele çekmezse sadece yıkadığı azaları temizlenmiş olur. Kim de abdest alır ve besmele çekerse bütün vücudunu temizlemiş olur."[21]

Abdestte besmele çekmek bütün bedeni temizlediğine göre o besmeleyi samimi kalp ile çekmenin kalbi küfür ve bid'atlardan temizlemesi evla olur.

Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Allah Teâlâ tarafından ondokuz zebâniden kurtarılmak isteyen kimse bismillahirrahmanirrahim'i okusun ki Yüce Allah Teâlâ da o kimse için bunun her bir harfi karşılığında her bir melekten kendisi vasıtasıyla korunacağı bir kalkan yaratsın. Besmele de Yüce Allah'ın haklarında: عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ "Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır."[22] diye buyurduğu cehennem üzerinde görevli melekler sayısınca on dokuz harftir. Bunlar

ayrıca bütün fiillerinde "bismillahirrahmanirrahim" derler. İşte bundan dolayıdır ki bu besmele onlar için bir güç kaynağıdır. Onlar Allah Teâlâ'nın adıyla bu kadar büyük bir güce sahip kılınmışlardır.

Osman b. Ebi As, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İslam'a girdiğinden beri vücudunda bir ağrı duyduğundan şikayette bulunur. Rasûlullah (s.a.v.) O'na şöyle buyurur: "Elini vücudunun ağrıyan tarafına koy ve üç defa bismillah de. Yedi defa da أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ "Duyduğum ve kendisinden çekindiğim şeyin kötülüğünden Allah Teâlâ'nın izzetine ve kudretine sığınırım de."[23]

Enes b. Mâlik (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İnsanların elbiselerini çıkardıkları zaman besmele çekmeleri insanların mahrem yerleri ile cinlerin gözleri arasında perde olur."[24] Bu hadiste şuna işaret edilmiştir: Besmele bu dünyada bizim ile cinlerden olan düşmanlarımız arasında perde olursa âhirette de bizimle zebânîler arasında perde olmaz mı? [25]

Bundan dolayı tefsire başlamadan önce gafletimizden, vesvesemizden şeytanlıklardan arınmak için أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ diyelim ve o her şeyi çeken kuvveti yaşamak, anlamak için "Rahman ve Rahim Allah Teâlâ'nın adıyla" demek olan besmele anahtarına yapışalım.[26]

Sûrenin İsimleri ve Fazîletleri:

Bu sûrenin bir çok ismi vardır. İsimlerin çokluğu da müsemmanın (isim sahibi varlığın) şerefine delâlet etmektedir.

1) Bu sûreye فَاتِحَةُ الكِتَاب **Fatihâtü'l-Kitap** (Kur'an'ı açan sûre) ismi verilmiştir. Sebepleri:

a. Mushaf-ı Şerif eğitimine, Kur'an-ı Kerîm'in okunmasına ve namaza kendisiyle başlanır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الكِتَاب "Fatihâtül Kitab okunmaksızın namaz olmaz."[27]

b. Fatihâ ilk nâzil olan sûredir.

c. Levh-i Mahfuz'da yazılı ilk sûredir.

d. Dünyada varılmak istenen her amaca onunla varılır.

e. Ahirette cennet kapılarının anahtarıdır.

f. Kur'an'ın gizli yönleri onunla açılır.

Beyan ehline Fatihâ'nın incelikleri sebebiyle tüm Kur'an-ı Kerîm anlaşılır hale gelir. Fatihâ'yı anlayıp kavrayabilenler onunla müteşabihlerin inceliklerini idrak edebilirler. Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerinin nurlarını onunla iktibas edebilirler.[28]

2) Bu sûreye başında "hamd" sözünün bulunmasından dolayı **الحَمْدُ Hamd** sûresi de denmiştir. **Cabir b. Abdullah'**tan rivâyet olunduğuna göre; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Zikrin en fazîletlisi Lailaheillallah (Allah'tan başka ilah yoktur) kelimesidir, duanın en fazîletlisi ise Elhamdulillah (Hamd Allah'adır) sözüdür."[29] Âlimlerin bazıları "Hamd"in Fatihâ'nın isimlerinden biri olmasından dolayı burada kasdedilmek istenenin Fatihâ Sûresi olduğunu söylemişlerdir.

3) **أُمُّ الْقُرْآن Ümmü'l-Kur'an** (Kur'an'ın anası, aslı): Bir şeyin anası, o şeyin aslı demektir. Kur'an'ın maksadı dört hususu zihinlere yerleştirmektir:

a. İlâhiyat (Uluhiyeti ikrar): Cenâb-ı Hakk'ın zatı ve sıfatları ile ilgili konular. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِين âyeti buna delâlet eder.

b. Mead (Ahireti ikrar): مَالِكِ يَوْمِ الدِّينَ âyeti kıyamet ve âhiretin varlığına delâlet eder.

c. Kaza ve kaderi ikrar: إِيَّاكَ نَعْبُدُ و إِيَّاكَ نَسْتَعِينَ âyeti Cebriye ve Kaderiye (mutezile) anlayışını nefye ve her şeyin Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderiyle olduğunu isbata delâlet eder.

d. Nübüvvet (Peygamberliği ikrar):

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلا الضَّالِّين

âyeti hem kaza ve kaderin varlığına hem de nübüvvetle ilgili meselelere delâlet eder.

Kur'an-ı Kerîm'in en büyük gayesi, bu dört gaye olduğu ve Fatihâ sûresi bu dört gayeyi ihtiva ettiği için Ümmü'l-Kur'an lakabı ile lakablandırılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah, Tevratta ve İncil'de Fatihâ sûresi de denilen Ümmül Kur'ân gibi bir sûre indirmemiştir. O Seb-ul Mesanî'dir."[30]

4) **اَلسَّبْعُ الْمَثَانِي: Seb'ul-Mesanî** (Çok tekrarlanan yedi âyet) Cenâb-ı Hakk, Hicr Sûresi 87. âyette: وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي "Andolsun ki biz sana Sebu'l-Mesani'yi (tekrarlanan yedi âyeti) verdik" buyurmuştur.

Sûrenin bu şekilde isimlendirilmesinin sebepleri:

• Mesani tekrarlanan demektir. Her rekatta bu sûre tekrarlanır.

• Fatihâ Sûresi yedi âyetten meydana gelmektedir. Her âyetin okunması Kur'an-ı Kerîm'in yedide birinin okunmasına denktir. Binaenaleyh Fatihâ'yı okuyan kimseye

Kur'an-ı Kerîm'in tamamını okumuş kimsenin sevabı verilir.

• Cehennemin kapıları yedidir. Kim bu sûreyi okursa bu yedi kapı ona kapanır. Bunun delili şudur:

Rivâyet edildiğine göre Hz. Cebrâil, Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demişti:

– "Ey Muhammed! Ümmetine Cenâb-ı Hakk'ın azab edeceğinden korkardım. Ne zaman ki Fatihâ sûresi nâzil oldu, bu korkum kayboldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

– "Niçin ya Cibril?" diye sordu. Cebrâil de

– "Çünkü Allah;

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ

"Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir. Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır."[31] buyurmuştur. Fatihâ'nın âyetleri yedidir. Kim bu âyetleri okursa bunlardan her biri cehennem kapılarından birinin yerini tutar. Böylece ümmetin oradan zarar görmeden geçer." dedi.[32]

Mesâni denilmesi:

a) Her namazda en az iki defa okunur.

b) Her rekatte bir sûre veya birkaç âyet ona eş olarak okunur.

c) Kul ile Allah Teâlâ arasında ikiye taksim olunmuştur.

d) Mekke'de bir, Medine'de bir defa olmak üzere iki defa nâzil olmuştur.

e) İlk yarısı Mekkî, ikinci yarısı Medenî âyetleri temsil ve icmâlen tazammun eder. Sûrenin tamamı Kur'an'ın tamamının icmali, Kur'an ise Fatihâ'nın tafsilidir.

5) أُمُّ الْكِتَابِ : **Ümmü'l-Kitab** (Kitabın anası) Bazıları bu ismin helâl ve haram için: kullanıldığını nitekim âyette "Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır (Ümmü'l-Kitab'dır). Diğerleri de müteşâbihtir."[33] buyrulduğunu söylemişler; Bazıları da "Bu Levh-i Mahfuz'un adıdır." demişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak; "O, katımızda bulunan Ümmü'l-Kitab'da (levh-i mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır."[34] buyurmuştur.

6) الْوَافِيَةُ **Vâfiye** (tam olan lafız): Vafiye'nin manası bölünmeyi kabul etmeyendir. Nitekim Fatihâ'nın bölünerek okunması caiz değildir.

7) الْكَافِيَةُ : **Kâfiye** (Kafi olan,yeten):Bu sûre başka sûrelerin yerini tutar ama başkaları bunun yerini tutamaz. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: أُمُّ الْقُرْآنَ عِوَضٌ عَنْ غَيْرِهَا وَلَيْسَ غَيْرُهَا عِوَضًا عَنْهَا "Ümmül Kur'an (olan Fatihâ) diğer sûrelerin yerini tutar fakat diğer sûreler onun yerini tutamaz."[35]

8) اَلْأَسَاسُ (Temel, esas): Esas ismi verilmesinin üç sebebi vardır:

• Bu sûre Kur'an-ı Kerîm'in sûrelerinin ilki olması hasebiyle sanki bir temel gibidir.

• Bu sûre gayelerin en şereflisini ihtiva eder ki bu da temel sayılır.

• İmandan sonra ibadetlerin en yücesi namazdır. لَاصَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الكِتَاب اَلصَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الكِتَاب "Fatihâsız namaz olmaz."[36] Bu sûre hem namaz hem de iman hususunda kendisiyle imanın ve namazın tamamlanacağı şeyleri ihtiva eder.

9) اَلشِّفَاءُ (Şifa): Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'den rivâyetle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ من كُلِّ سَمٍّ "Fatihâ Sûresi her türlü zehire karşı şifa (ilaç)dır."[37] Sahabeden biri bayılan bir adamın kulağına bu sûreyi okuduğunda adamın ayıldığı hadisesi Rasûlullah(s.a.v.)'a anlatıldığında şöyle buyurdu: هِيَ أُمُّ القُرْاٰن وَهِيَ شِفَاءٌ مِن كُلِّ دَاءٍ "O Ümmü'l Kur'an dır. Ve O her türlü hastalığa şifadır."[38]

10) Er-Rukye: (Manevi tedavi): Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'dan şöyle rivâyet edildi: "Peygamber (s.a.v.)'in sahâbîlerinden bir grup insan Arab kabilelerinden bir oba halkının üzerine vardılar. O oba halkı gelen sahâbî grubuna yemek vermediler. Onlar böyle konuk edilmemiş hâlde bulundukları sırada birden o oba halkının seyyidi zehirli bir hayvan tarafından sokuldu. Bunun üzerine oradaki sahâbîlere:

– Sizin beraberinizde bir devâ yâhut rukye tedavisi yapan kimse var mı? dediler.

Sahâbîler de onlara:

– Sizler bizi konuk edip yemek yedirmediniz. Biz de, sizler bizim için bir ücret ta'yîn etmedikçe size rukye yapmayız! dediler.

Bunun akabinde kabile halkı, sahâbîler için ücret olarak bir bölük koyun sürüsü ayırdılar. Bundan sonra bir sahâbî Ümmü'I-Kur'ân'ı okumaya başladı. Tükrüğünü topluyor ve o hasta adamın üzerine tükürüyordu. Neticede o zât iyileşti. O kabîle halkı da koyun sürüsünü getirip teslim ettiler.

Sahâbîler, okuyan sahâbîye:

– Biz bu sürü parçasını Peygamber'e sormadıkça almayız, dediler.

Nihayet bunu Peygamber'e anlatıp sordular. Peygamber (s.a.v.) güldü ve:

– "Sana bu sûrenin bir rukye olduğunu bildiren nedir? Bu sürü parçasını alın, bana da bir pay ayırın!" buyurdu. [39]

11) الصلاة : Salat: Zira Peygamber (s.a.v.) Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir. (Kudsi hadis):

قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَ بَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ فَنِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي ولِعَبْدِي مَا سَأَلَ

"Namazı benimle kulum arasında ikiye taksim ettim. Yarısı Benim, yarısı kulumundur. Kuluma istediği verilecektir.

Kul بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَحِيم dediğinde; Allah Teâlâ "Kulum beni yüceltti" der.

Kul اَلْحَمْدُ لله رَبِّ العَالَمِين dediğinde; Allah Teâlâ "kulum bana hamdetti" der.

Kul اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيم dediğinde; Allah Teâlâ, "kulum beni övdü" der.

Kul مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ dediğinde; Allah Teâlâ, "Kulum işlerini bana havale etti" der.

Kul إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّكَ نَسْتَعِينُ dediğinde; Allah Teâlâ "Bu benimle kulum arasında(ortaktır)"der.

Kul اهْدِنَا الصِّرَاطَ المُسْتَقِيمَ dediğinde Allah Teâlâ "Bu kulumundur ve kuluma istediği verilecektir." buyurur.[40]

Buradaki "salat" kelimesinden maksad, Fatihâ sûresidir. Ayrıca لَاصَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الكِتَاب "Fatihâsız namaz yoktur."[41] hadisi bu sûrenin namaz sûresi olmasını açıklar. Fatihâ sûresine namaz adının veriliş sebebi: Fatihâ'sız namazın sahih olmamasıdır.

12) السُّؤْلُ **(istek, talep)** sûresidir. Bir hadis-i kutside şöyle buyrulmuştur: مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ سُؤَالِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ "Beni zikretmesi, Benden bir şey istemesine engel olan kimseye, isteyenlere verdiğimin en iyisini veririm."[42]

13) الشُّكْر **Şükür** sûresidir. Çünkü bu sûrede Allah Teâlâ'ya fazlından kereminden ve ihsanından dolayı hamdu sena edilir.

14) الدُّعَاءُ **Dua** sûresidir. Çünkü bu sûre bir dua âyeti olan

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ âyetini ihtiva etmektedir ve duanın adabını öğretir.

15) Ayrıca Fatihâ sûresine Talim'i-mesele (istemeyi öğretmek) gibi isimler de verilmiştir. İstemenin adabı: birincisi övmek, ikincisi (bir kimseye) mahsus olduğunu arzetmek, üçüncüsü istenecek şeyi iyi seçmektir.[43]

Bunların dışında Fatihâ sûresinin fazîleti ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

• **İbn-i Abbas** (r.a.)'tan rivâyete göre, şöyle demiştir: Günlerden bir gün Cibril, Rasûlullah (s.a.v.)'in yanında iken yukarıdan bir ses duyuldu. Cibril gözlerini semaya kaldırdı ve: "Bu semada şimdiye kadar açılmayan bir kapıdır" dedi. İbn-i Abbas diyor ki: O açılan kapıdan bir melek indi, Rasûlullah (s.a.v.)'e geldi ve: "Senden önce hiçbir peygambere verilmeyen sadece Sana verilen iki nur ile seni müjdeliyorum.

1- Fatihâ Sûresi 2- Bakara sûresinin son iki âyetleri bu ikisinden okuduğun her bir harfe karşı mutlaka karşılığı fazlaca verilir."[44]

• Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ (r.a.) şöyle demiştir: Ben mescidde namaz kılıyordum. Rasûlullah (s.a.v.) beni çağırdı. Ben icâbet edemedim. (Namazdan sonra):

– Yâ Rasûlallah, ben namaz kılıyordum, diye özür beyân ettim.

– Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.):

– Allah, Kur'ân-ı Kerim'de: "Ey îmân edenler! Sizi çağırdıkları zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin."[45] buyurmadı mı? dedi.

– Sonra bana:

– "Sen bu mescidden çıkmadan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, o Kuran'daki sûrelerin (sevapça) en büyüğüdür!" buyurdu.

– Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sırada ben:

– (Yâ Rasûlallah!) "Sana bir sûre öğreteceğim ki, o, Kuran'daki sûrelerin en büyüğüdür!" buyurmadın mı? dedim.

– Rasûlullah:

– "O sûre "el-Hamdulillâhi Rabbilâlemîn"dir, Seb'ul-Mesani'dir, (namazlarda tekrar olunan yedi âyet) ve bana ihsan olunan Yüce Kuran'dır" buyurdu.[46]

• Mücâhid şöyle dedi: "Şüphesiz İblis, dört defa sarsıla sarsıla inlemiştir:

Lanete uğradığı zaman,

Cennetten indirildiği zaman,

Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiği zaman,

Fatihâ nâzil olduğu zaman."[47]

İmam Kurtûbî, el-câmiu li-ahkâmi'l-kur'ân, Buruc Yayınları, İstanbul: 1997, I, 303.

Said Havva, el-esas fi't-tefsir, Şamil Yayınları, İstanbul 1989, I, 45.

Nahl, 16/98.

Bakara, 2/40.

Ramazanoğlu Mahmud Sami, Fatihâ Sûresi Tefsiri, Erkam Yayınları, İstanbul: 2003, s.10.

Sahih-i Müslim, Salat, 222.

Ramazanoğlu, 13.

Mahmut Sami Ramazanoğlu, Fatihâ sûresi adlı eserinde hadisi kaynaksız olarak zikretmiştir.

Ramazanoğlu, 15.

Müslim, İman, 209-211.

Ramazanoğlu, 17.

Kurtûbî, I, 318.

Kurtûbî, I, 304- 305.

Neml, 27/30.

Elmalılı, I, 36-37.

Ramazanoğlu, 17.

Kurtûbî, I, 314.

İsra, 17/110.

Kurtûbî, I, 323-325.

Şeyh İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-beyan Tefsiri Tam metin tercüme, I, 44.

Râzî, I, 240, Şevkani, Neylu'l-Evtar I, 135'i kaynak göstermiştir.

Müddessir, 17/30.

Ebû Davud, Tıp. 19; Tirmizî, Tıp, 29, Daavat, 125; İbn Mace, Tıp, 36; Muvatta, Ayn, 9; Müsned, IV, 217; VI,390.

Suyutî, Camiu-s Sağir, II, 32.

Râzî, I, 240-241.

Elmalılı, I, 65.

Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salat, 183; İbn Mâce, İkame: 4; Dârimî Salat: 31.

Ruhu'l-beyan (Tam Metin Tercümesi), I, 46.

İbn Mace, Edep, 55,27; Tirmizî, Dua, 9.

Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, I; Bkz. Buarî Tesir, 27; Ebû Davud, Salat 17.

Hicr, 15/43-44.

Râzî, I, 248.

Al-i İmran, 3/7.

Zuhruf, 43/4.

Darekutni I 321; Müstedrek I, 238.

Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salat, 183; İbn Mâce, İkame, 4; Dârimî, Salat, 31.

Acluni, Keşfu'l-hafâ, II, 82.

Buharî, Fedailu'l-Kur'an, 103.

Buharî, Tıb, 33-39, Fedaliu'l-Kur'an, 9; Müslim, Selam, 65.

Müslim, Salat 11/38; Tirmizî, Tefsir, 2; İbn Mace, Edep, 52; Nesaî, İftitah, 23; Ebu Davud, Salat 131.

Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salat, 183; İbn Mâce, İkame; 4; Dârimî, Salat, 31.

Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 25; Darimi, Fedailu'l-Kur'an, 6.

Râzî, I, 245-251.

Müslim, Salat-ül Müsafirin, 43; Tirmizî, Tefsirül Kur'an, 2; Nesaî, İftitah, 25.

Enfal, 8/24.

Buharî,Tefsir, 1.

Kurtûbî, I, 329-330.

Fatihâ Sûresinin Tefsiri

Mushafta birinci, nüzûl sıralamasında beşinci sûredir. Kur'an-ı Kerîm'in hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Nüzûl sebebiyle ilgili özel bir olay yoktur. Sûrede her mü'minin kıldığı namazın bütün rekatlarında Rabbi ile konuşurcasına okuması ve bu sayede O'na yaklaşması murad edilmiştir.[48] Sûrenin ilk dört âyeti Allah Teâlâ'yı belli başlı özellikleriyle tanıtır. Geri kalan âyetler ise kulun Rabbine nasıl yalvarması ve O'ndan neler istemesi gerektiğini öğretir.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

2- "Hamd Allah Teâlâ'nındır."

Hamd: Eksiksiz övgü, senadır. Hamd; Övülmeye lâyık olan zatın kemalinin açıkca ortaya konulmasıdır. Sufiyye'ye göre hamd, kendisine hamdedilenin kemalini izhardır.[49]

Bunun başına gelen elif lam, bütün hamd türlerini kapsaması içindir. Şanı Yüce Allah bütün hamdleri hak edendir. Çünkü en güzel isimler ve en yüce sıfatlar O'nundur. Hamd, Medh ve Şükür aynı manaya gelen lafızlardır. Fakat aslında aralarında birçok farklar vardır.[50]

Hamd ile Medh arasındaki farklar:

a) Medh, canlı cansız her şeye yapılır. Güzel bir inciyi gören onu medheder. Buna göre medhetmek hamdetmekten umumidir.

b) Medh, iyilik yapmadan önce veya sonra olabilir. Hamd ise iyilikten sonra olur.

c) Medh bazen yasaklanmış olur.

Peygamberimiz (s.a.v.): اَحْثُوا التُّرَابَ فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ "Meddahların (övücülerin) yüzlerine toprak saçın." buyurmuştur.[51] Hamd ise mutlak olarak emredilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yine bir hadis-i şerifte: مَنْ لَمْ يَحْمَدِ النَّاسَ لَمْ يَحْمَدِ اللّٰهَ "İnsanlara teşekkür etmeyen Allah Teâlâ'ya hamdetmemiş olur." buyurmuştur.[52]

Hamd, sena, şükür, medh manalarını müştemildir. لِلّٰهِ lillahi kelimesinde sena; رَبِّ الْعَالَمِينَ de şükür; اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينَ de de medh ifade edilmiştir. Bu üç şekilde hakikat üzere O'na hamd edebilmek çok müşküldür. Belki

taklîden ve mecâzen mümkündür. Çünkü, Kur'an-ı Kerîm'de: وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه "Onlar Allah Teâlâ'yı hakkıyla takdir edemezler (tanıyamazlar)." buyurulmuştur.[53]

Hamd ile şükür arasındaki fark: Hamd, nimetin kişiye veya bir başkasına ulaşmasını içine alır. Şükür ise yalnızca kişinin kendisine ulaşan nimetlere mahsustur. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ buyruğu اَلشُّكْرُ لِلّٰهْ sözünden daha üstündür. Çünkü أَلْحَمْدُ لِلّٰهْ sözü, O'ndan sadır olan ve başkasına ulaşan her nimet sebebiyle Allah Teâlâ'yı bir övmedir. Ama اَلشُّكْرُ لِلّٰهْ sözü ise sadece bu sözü söyleyene ulaşan nimete karşılık Allah Teâlâ'ya yapılan bir övgü olur. أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ sözünün daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Zira denilmek istenen şudur; Sanki kul: "Bana ister ver, ister verme senin nimetlerin bütün alemlere ulaşıyor. Sen en büyük hamde layıksın der. Zayıf bir görüşe göre hamd Allah Teâlâ'nın defettiği belalara karşılık, şükür ise verdiği nimetlere karşılık yapılır.

أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ buyruğu sekiz harftir. Cennetin kapıları da sekiz tanedir. Her kim tam bir kalp temizliği ile bu sekiz harflik cümleyi söylerse cennetin sekiz kapısından da girmeye hak kazanmış olur.[54]

Câfer es-Sâdık şöyle der: "Hamd kelimesi (ح م د) "ha-mim-dal" harflerinden meydana gelmiştir. "ح ha" vahdaniyyetden, "م mim" mülkten, "د dal" ise deymûmiyetten (devamlılıktan, bekâdan) gelmektedir. Yüce Allah'ı vahdaniyeti, deymûmiyeti ve mülkü ile tanıyıp bilen bir kimse gereği gibi tanımış olur. İşte أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ "elhamdulillah"ın hakikâti de budur."

Şakik b. İbrahim'de أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ "elhamdulillah"ın tefsirinde şunları söyler: "Allah Teâlâ'ya hamdetmek üç şekilde olur:

Birincisi; Allah Teâlâ sana bir şey verdiği takdirde o şeyi sana kimin verdiğini bilip tanımandır.

İkincisi; sana verdiği şeye razı olmandır.

Üçüncüsü ise; O'nun ihsan ettiği güç senin vücudunda kalmaya devam ettiği sürece herhangi bir şekilde O'na isyan etmemendir. İşte bunlar hamd etmenin şartlarıdır.[55]

Atamız Hz. Adem (a.s)'ın ilk söylediği söz أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ sözüdür. Cennetliklerin

söylediği son söz de أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ sözüdür. Şöyle ki ruh Hz. Adem (a.s)'ın göbeğine ulaşınca aksırdı da أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ أَلْعَالَمِينَ dedi. İkincisi ise Cenâb-ı Hakk'ın: وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ اَنِ الحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ العَالَمِين "Cennetliklerin dualarının sonu: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur, demeleridir."[56] buyruğudur. Buna göre, bu âlemin başlangıcı ve sona erişi de hamde dayanır.[57]

لِلّٰهِ da ki (ل) ihtisas (ait kılma), istihkak (hakkı olma) ve mülkiyet manalarına gelir. Ve ilk manası olan (ait olmak) diğerlerini de kapsar. Böylece cümlenin anlamı şu olur; "Hani herkesin bildiği ve en son ümidi olarak istediği hamd gerçeği yok mu? İşte hamidiyet (hamd etmek), mahmûdiyet (övülmek) bütün cinsi ile ve hatta bütün dereceleri ve bütün çeşitleri ve fertleri ile o hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur, Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Fakat dilimizde bu genişliği uzun uzadıya açıklamayı özetleyen bir belirleme edatı olmadığı için biz sadece hamd diye genel olarak (cins olarak) anlatıyoruz. Bu cümle her şeyden önce bize ilim ve imanı anlatan bir haber cümlesidir. Ve aynı zamanda yüceltmeyi de bildirerek hamd etmeyi gerektirdiğinden dolayı bir dilek cümlesi olur ve zamana delâlet etmeyen bir isim cümlesi olduğu için; sürekli ve devamlı hamd etme manasına gelir. Fatihâ sûresinde bu cümleden başka isim cümlesi yoktur. Üçü söz, biri bağlaç olan diğer dört cümle hep fiil cümleleridir. Bir isim birçok fiile denk olabileceği gibi o dört fiil cümlesi bu isim cümlesinin açıklaması yerinde olduklarından dolayı görülür ki Fatihâ'nın asıl manası bu isim cümlesinde gizlidir.[58]

Hamd Etmenin Fazîleti:

• **Ebû Said el-Hudrî**'den Peygamberimiz (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir; "Kul hamd Allah Teâlâ'nındır dediği vakit Allah Teâlâ da; "Kulum doğru söyledi. Hamd yalnız benimdir" diye buyurur.[59]

• **Enes bin Mâlik** (r.a.)' dan rivâyetle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Allah Teâlâ, bir şey yediği yahut içtiği zaman Allah Teâlâ'ya hamdetmesi dolayısıyla kulundan razı olur."[60]

• Yine Enes bin Mâlik'ten rivâyetle Allah Rasülü (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Allah (c.c.) bir kula bir nimet verip de o kul أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ diyecek olursa kulun verdiği (ödediği) hamd aldığı nimetten daha fazîletli olur." [61]

• **Hasan-ı Basrî** şöyle der: "Ne kadar nimet varsa şüphesiz أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ (hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.) demek ondan daha fazîletlidir."

• Müslim'de **Ebû Mâlik el-Eş'ari** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Abdest almak imanın yarısıdır. أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ "elhamdulillah" demek mizanı doldurur. "Subhanallahi ve'l-hamdulillah" demek de sema ile arz arasını doldurur yahut doldururlar."[62]

Hamdin Çeşitleri: Davud-u Kayseri Hazretleri der ki: "Hamd; kavlî (sözle), fiili (iş ve hareketlerle) ve hâlî (yaşantıyla) olur."

1) **Sözlü Hamd:** Yüce Allah'ın kendisini veya peygamberlerinin, O'nu övdüğü şekilde dille yapılan hamd ve övgüdür.

2) **Fiilî Hamd:** Kişinin bedensel olarak ibadet ve hayırlar yapmasıdır. Allah Teâlâ'nın rızasını gözeterek ve O'na yönelerek bir kimsenin dil ile Allah Teâlâ'yı hamdetmesi ve O'nu övmesi nasıl gerekliyse, her durumda bütün organlarıyla Allah Teâlâ'yı hamdetmesi ve O'nu övmesi de öylece gereklidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ "Her durumda Allah'a hamd olsun" buyurmuştur.[63] Bu da ancak مَا خُلِقَ لَه "Ma hulika leh" her uzvun yaratılmış olduğu gayede kullanılmasıyla mümkün olur.

3) **Hâlî (yaşantıyla sergilenen) hamd;** Kalp ve ruhun derecesine göredir. Kişinin ilim ve amel açısından olgunluğa erişmesi ilahî ahlakı, yaşantı haline getirmesiyle kazanılır. İnsanın, zatı ve nefsinde mükemmelliği bir meleke haline getirmesi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şu buyruğuyla emrolunmuştur; تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللّٰهِ "Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanın."[64]

Hamd kapsam olarak dua, şükür ve övgüyü içerir. Bundan dolayı Allah (c.c.) لِلّٰهِ de sena ile, رَبِّ الْعَالَمِينَ de şükürle, أَلرَّحمَنِ أَلرَّحِيمِ مَالِكِ يَومِ الدِّينِ de medihle (övgüyle) kendisine hamdederek kitabına başlamıştır.

Kul gerçek anlamda Allah Teâlâ'ya bu üç tür hamdden biri ile hamd edemez. Buna sebep; gerçek anlamda hamdin Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatına lâyık biçimde medh ve sena ile O'nun zatının ve sıfatlarının hakikatini bilmekle mümkün oluşundandır. Bu sebeple Allah Teâlâ: "Onlar ilimce O'nu ihata edemezler, (Allah'ı kavrayamazlar)"[65] buyurmuştur.

Hamd, hakiki ve taklid yoluyla olmak üzere de ikiye ayrılır.

1- **Hakiki Hamd;** Cenâb-ı Hakk'ı hakiki manada hamd ve sena etmek O'nun zat ve sıfatlarının tamamını anlamaya dayanır ki bu imkansızdır. Nitekim Kuran'da وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا "Onlar ilimce O'nu ihata edemezler (Allah'ı

kavrayamazlar).”[66] ve وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ “Onlar Allah Teâlâ’yı hakkıyla takdir edemezler (tanıyamazlar)’[67] buyrulmuştur.

2- **Taklîdi (Mecazî) Hamd;** Şöyle ki Miraç gecesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Cenâb-ı Hakk‘ın أَثْنِ عَلَيَّ “Beni sena et.” Hitabı karşısında لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ “Ben seni gereğince sena edebilecek güçte değilim.” buyurdu. Ancak yinede emre uyarak kulluğunun gereğini yapması gerektiğini de biliyordu. İşte bunun için أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ “Sen kendi zatını nasıl sena ettinse bende öylece sena ediyorum”[68] buyurmuştur.

Bu taklid yoluyla Allah Teâlâ’yı hamd-ü sena etmektir. Ve biz taklid yoluyla Allah Teâlâ’ya hamdetmekle emrolunduk. Allah Teâlâ kendisine hamdetmemizi şöyle emretmektedir. وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ “Hamd, Allah’a mahsustur de!”[69] Kulun hamdi Allah Teâlâ’yı bildiği ölçüde kıymet kazanır.

Hüccetü’l İslam İmam-ı Gazali (r.h), Minhâcu’l-Abidin isimli eserinde şöyle der:

“Hamd ve şükür, sâlikin geçmekle mükellef bulunduğu menzillerin sonuncusudur. Maksadına ancak böyle vasıl olabilir. Kulun sülûke ilk adımını atması semâvi bir ihtar ve hususî bir tevfiki ilahî ile olur ki, sahib-i şeriat Efendimiz Hz.Muhammed (s.a.v.)’in buna: ”Nur kulun kalbine girdiği vakit bir futuhata mazhar olur. Ve inşirah duyar.” Hadis-i şerifleriyle işaret buyurmuşlardır. Dediler ki: “Ya Rasûlullah bunun sahibının bilebileceği bir alâmeti var mıdır? Rasûlullah (s.a.v.) cevaben şöyle buyurdular:

“Şu aldanma yerinden yani dünyadan kalben alakayı kesmek, ebedîyet yurduna gönülden yönelmek, ölüm gelmeden evvel ölüme hazırlanmaktır”. [70]

Kulun kalbine her şeyden evvel bütün nimetlerin bir tek mün-imi vardır! diye bir fikir ve ihtar hasıl oldu mu “Allah Teâlâ benden şükür istiyor, hizmetinde devam ve ziyâde istiyor, şükür etmediğim takdirde nimetini benden izale edeceğini ve azabının geleceğini hatırlatıyor! Bana bir peygamber göndererek, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan bir Rabbimin olduğunu haber verdi. Sevap ve ikabını bildirdi.” diye düşünürse en azından böyle bir istidlal ile Cenâb-ı Hakk’a dönmekten başka çare bulamayıp, kalbinde yakîn hasıl olup, âhiret hazırlığına girişecek, şeriatın bütün erkanını zahir ve batıniyle öğrenmeye Allah Teâlâ’nın emirlerini ve Rasûlu’nün sünnetlerini yaşayarak kemale erdirmeye çalışacaktır.[71]

رَبِّ الْعَالَمِينَ : ***“Alemlerin Rabbi”***

Allah Teâlâ zat ismi bakımından tüm hamd ve övgülere lâyık olduğunu belirtmiş

ve bu "zat" ismine karşılık "hamd"i getirirken hemen arkasından sıfat isimlerini eklemiş ve böylece zat ve sıfatları bakımından her tür övgüye lâyık olduğunu bir arada göstermiştir. Burada "Alemlerin Rabbi" ifadesi Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatları açısından dünyevî ve uhrevî her türlü hamde müstehak olduğunun bir delili niteliğindedir.

الرب **Rab**; Terbiye etmek ve korumak anlamlarındadır.

Alemler açısından; onları gıdalarla ve hayatta kalmak için muhtaç oldukları şeylerle besleyen, eğiten ve yetiştiren demektir.

İnsan hakkında kullanılınca; dış dünyası olan bedenini nimetle, iç dünyası olan kalbini de rahmetle eğiten anlamındadır.

Allah Teâlâ;

Âbidlerin nefislerini şeriat hükümleri,

Aşıkların kalplerini tarikat adabı;

Sevenlerin sırlarını hakikat nurlarıyla eğitir.

Yine Allah Teâlâ, tavırları ve organları da var olan güçlü nurların feyziyle terbiye eder. Rabbimiz sanki bizden başka bir kulu yokmuşcasına bizi yetiştirirken, bizim de adeta (hâşâ) O'nun dışında bir Rabbimiz varmış gibi O'na hizmet etmememiz ne kadar acı, ne kadar düşündürücü, bir durumdur.[72]

Rab ism-i şerifi aynı zamanda ıslah edip düzelten işleri evirip çeviren, yöneten anlamına da gelir. Rabbânilere de bu adın veriliş sebebi onların kitapların gereğini yerine getirmeleri ve Allah Teâlâ'nın kitaplarını koruyan kimseler olmalarındandır.

Ayrıca Rab ism-i şerifi;

a) Mâlik (sahib)

b) Rızık veren, ihtiyaçları karşılayan koruyucu

c) Hükümran, kanun koyan, yöneten, düzenleyen anlamlarına da gelir.

Rab ismi (ال) elif lamlı olarak er-Rab şeklinde sadece Cenâb-ı Hakk için kullanılır. رَبَّةُ الْبَيْتِ (ev hanımı) gibi ancak izafetle, kullar hakkında kullanılabilir.

Allah Teâlâ yarattıklarının işlerini çekip çevirdiğinden ve onları terbiye ettiğinden dolayı bu kelime Yüce Allah'ın fiil sıfatı olur. Mâlik ve efendi anlamında ise Rab, zat sıfatı olur.

الْعَالَمِينَ; **Âlemin** عالم; Âlem kelimesinin çoğuludur. Aslında Alem de çoğuldur ve tekili yoktur.

1. İbn-i Abbas: "Âlemler" cinler ve insanlar demektir.

2. Mukâtil b. Süleyman: "Âlemler, seksen bin tanedir. Kırkbini karada, kırkbini denizde."[73]

3. Vehb b. Münebbih; Allah Teâlâ'nın onsekizbin âleminin olduğunu belirtiyor.

Dünya da bu alemlerden bir tanesidir ki, ufacık bir bayındırlık, çöl ortasındaki bir çadır gibidir.

4. Ka'bu'l Ahbar ise; "Alemlerin sayısı tesbit olunamaz çünkü; Cenâb-ı Hak: وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلاَّ هُوَ "Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilemez."[74] buyurmuştur demiştir. [75]

Âlem, Yüce Allah'ın dışında kalan her şeydir. Çünkü bunlar Rabbimizin varlığına bir alem yani işarettir. Zira yaratan yarattıklarıyla bilinir.

أَلرَّحمَٰنِ أَلرَّحِيمِ

3- Rahman, Rahim

Bu kelimeler ''rahmet'' رحمة kelimesinden türemiş iki sıfattır. Bunların her birinde diğerinde bulunmayan ayrı ayrı manalar vardır. Zira Rahman; Rahmeti büyük manasınadır. Çünkü فَعْلاَنْ (fa'lan) kalıbı bir şeyin çokluğunu ve büyüklüğünü ifade etmede kullanılan mübalağa sigasıdır. Bu siga sürekliliği gerektirmez. Nitekim çok kızgın manasına gelen gadban ve çok sarhoş manasına gelen sekran da böyledir.

Rahim kelimesi ise rahmeti devamlı manasınadır. Çünkü فَعِيلْ (faîl) kalıbı süreklilik, ifade eden sıfatlarda kullanılır. Nitekim cömert manasına gelen كَرِيمْ Kerim ile nazik manasına gelen, ظَرِيف Zarif kelimeleri böyledir. Buna göre أَلرَّحمَٰنِ أَلرَّحِيم Rahmeti büyük, ihsanı devamlı demek gibidir.

Hattabî der ki; "Rahman, rızıkları ve ihtiyaçları hususunda bütün mahlukatı kapsayacak mü'mine ve kâfire şamil olacak bir şekilde engin rahmet sahibi demektir."

Rahim sıfatı ise yalnız mü'minleri içine alır.Nitekim âyet-i kerimede وَكَانَ بِالمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا "Allah mü'minlere karşı çok merhametlidir"[76] buyrulmuştur.

Yüce Allah zatını, "Âlemlerin Rabbi" olmakla nitelendirdikten sonra, Rahman, Rahim olmakla nitelendirdi.

رَبِّ أَلعَالَمِينَ Âlemlerin Rabbi olmakla nitelendirilmesinde korkutma anlamı

bulunduğundan dolayı hemen akabinde Rahman, Rahim ile nitelendirilmiştir. Çünkü bu da (korkutmanın aksi olan) teşvik, ihtiva etmektedir. Böylelikle Yüce Allah hem kendisinden korkmayı, hem de nimetlerine ümit beslemeyi ifade eden niteliklerini bir arada zikretmiş olur. Bu O'na itaatte daha çok yardımcı olsun, isyandan daha çok uzaklaştırıcı olsun diye böyle gelmiştir.

Nitekim Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi;

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَ أَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الأَلِيمُ

"(Rasûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir."[77]

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدُ العِقَابِ ذِي الطَّوْلِ "(O Yüce Allah) günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı şiddetli olan ve lutuf sahibi olandır."[78]

Müslim'in Sahih'inde yer alan Ebû Hureyre (r.a.)'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

"Eğer mü'min Allah Teâlâ katında bulunan cezanın ne olduğunu bilse hiçbir kimse O'nun cennetini ummaz. Eğer kafir de Allah Teâlâ katındaki rahmeti bilse hiç kimse O'nun cennetinden ümit kesmez"[79]

Râzî der ki: "Rahîm" ismi hem O'na hem başkalarına verilebilir. "Rahman" ise sadece Allah Teâlâ'ya has bir isimdir. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki şöyle buyurmuştur:

"Şayet Rahman lafzını zikretmekle yetinseydim, Benden utanır ve Benden basit isteklerde bulunman imkansız olurdu. Ancak sen, Benim Rahman olduğumu bildiğin için Benden büyük şeyler istersin. Ama Ben aynı zamanda Rahîm'im. O halde benden ayakkabının bağını ve tencerenin tuzunu iste!"

Allah Teâlâ'yı her gün en az otuzdört kere Rahman ve Rahîm olarak vasfediyoruz. Çünkü namazlar (farz olarak) onyedi rekattir. Rahman ve Rahîm lafzı besmele ve Fatihâ'da her rekatta ikişer kere tekrar edilir. Tek bir rahmetin zikri Hz. Meryem'in kötülüklerden kurtulmasına sebep olunca, ömür boyu bu kadar çok rahmeti zikretmek müslümanların cehennemden, rezil rüsvay olmaktan ve helak olmaktan kurtuluşlarına sebep olmaz mı?[80]

Fatihâ sûresinde Rahman ve Rahim'in tekrarının sebeplerinden bazıları şunlardır:

1) Besmelede geçen rahmet, zikr-i zati'dir. Fatihâ'dakiler ise sıfatî ve kemalîdir.

2) Besmelenin Fatihâ'dan olmayıp müstakil bir âyet olduğunu beyan eder.

3) Kesret-i zikre teşvik içindir. Allah Teâlâ'yı sevmenin alâmeti Allah Teâlâ'nın zikrini sevmektir.

4) Fatihâ'daki rahmet âlemlerin Rabbinin zikridir. Rabbü'l-Âlemin bütün mahlukatını dünyada rızıklandıran âhirette de mü'minleri mağfiret eden olduğunu beyan etmektedir. Bu sebeple akabinde de, din gününün maliki olduğu zikrolunmuştur.[81]

مالِكِ يَومِ الدِّينِ

4- "Din Gününün Sahibidir."

Ceza gününün Mâlikidir. Ceza gününde her işin sahibi ve Efendisi O'dur. يَوم Yevm; Gün kelimesinin أَلدِّينِ din kelimesine muzaf kılınması (tamlama yapılması) aralarındaki yakın ilişkiden dolayıdır. Fetih günü gibi. O günde Ondan başka herhangi bir şeye muktedir bir kimse bulunmadığını beyan için "Mâlik", "Yevm"e muzaf kılınmıştır. Ceza gününe Mâlik olanın ancak ibadete lâyık ve o güne Mâlik olan zat olduğunda azıcık aklı olan kimse tereddüt etmez.

"Din gününün sahibi" şeklindeki tahsis; O'nun büyüklüğü ve dehşeti, ya da o günde olayların tek tek ele alınarak varlık sahibiyle varlık arasındaki ilişkilerin kesilmesi ve hesabın tümüyle Allah Teâlâ'ya bırakılması dolayısıyladır. Artık o günde Allah Teâlâ'dan başka ne bir Mâlik, ne de bir Hâkim, ne de hükmü geçerli olan biri vardır.

Mülk; aslında bağ, bağlamak ve kuvvet manasınadır. Bu bakımdan kamil manada kuvvet sadece Allah Teâlâ'nındır. Hükmü geçerli olan da yine O'dur. Asıl yetki Allah Teâlâ'nındır. Geçerli tasarruf O'na aittir.

Bunun kullar hakkında söz konusu edilmesi ancak mecazî anlamdadır. Kullarının aksine O'nun mülkünün yok oluşu olmadığı gibi mülkü bir başkasına da intikal etmez.[82]

Bu âyet مَلِكِ Meliki şeklinde de okunmuştur. Fakat مَلِكِ (meliki) yerine مَالِكِ (mâliki) okumak sevap yönünden daha fazîletlidir.

1- Çünkü bu durumda harf sayısı artar; Peygamber (s.a.v.): "Kim Kur'an okursa her harfi için on sevap yazılır."[83] buyurmuştur.

2- Mâlik diye okumak daha ümit verici manadadır. Çünkü Melik'ten en fazla beklenen adil ve insaflı olmasıdır. Mâlik'e gelince, kul ondan giyecek, yiyecek, merhamet ve terbiye ister. Bu manada sanki Cenâb-ı Hakk, "Ben sizin Mâlik'inizim; yemeniz, giyiminiz, mükâfatınız ve cennetiniz bana aittir" buyurur.

3- Melik'in bir heybet ve idaresi vardır. Mâlik'in ise acıması ve şefkati vardır. Merhamet ve şefkate olan ihtiyacımız, heybet ve idareye olan ihtiyacımızdan daha

fazladır.

4- Melik her ne kadar Mâlikten zenginse de yinede bizden bir şeyler umar. Mâlike gelince biz O'ndan bir şeyler umarız. Allah (c.c.) kıyamette bizden bir şey istemez ama kendisinden bağışlanmamızı ve cennet vermesini istememizi murad eder.[84]

Allah (c.c.) Melik olmakla nitelendirildiği takdirde, bu O'nun zâtî sıfatlarından biri olur. Şayet Mâlik olmakla nitelenirse bu da O'nun fiili sıfatlarından olur.

اَلْيَوْمُ; **Gün** kelimesi tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin batışına kadar olan vakittir. Bu kelime kıyametin başlangıcı ile cennet ve cehennemliklerin her birisinin yerlerine varacakları vakte kadarki zaman için istiâre yoluyla kullanılmıştır.

اَلدِّينِ; **Din**; Amellere verilen karşılık ve ameller dolayısıyla hesaba çekmek demektir. Nitekim Cenâb-ı Hak;

a) اَلْيَومَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "Bugün işleyegeldiğiniz amellerinizle size karşılık verilecektir"[85];

b) ءَإِنَّالَمَدِينُونَ "Gerçekten biz cezalandırılacak mıyız?"[86]

c) يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللهُ دِينَهُمُ الحَقَّ "O günde Allah Teâlâ onlara eksiksiz olarak hesaplarını (دِينَهُمْ) kendilerine verecektir."[87] buyurmuştur.

Dinin yargı ve hüküm anlamına geldiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "Deyyan" karşılık veren anlamındadır.[88]

Cenâb-ı Hak bu sûrede kendi isimlerinden

الله رب رحمن رحيم مالك Allah, Rab, Rahman, Rahim ve Mâlik diye beş ismini zikretmiştir. Bunun sebebi şudur, sanki O şöyle buyuruyor;

"İlk önce Seni yarattım o halde ben İlah'ım. Sonra seni çeşitli nimetlerimle büyüterek terbiye ettim. O halde ben Rabbim. Sonra sen isyan ettin. Bense senin isyanlarını örttüm. O halde ben Rahman'ım. Sonra sen pişmanlık duyarak tevbe ettin. Bende bağışladım. O halde ben Rahim'im. Sonunda ise bunun mutlak bir karşılığı olmalıdır, cezayı sana ulaştırmak gerekir. Bunun için Ben din gününün yegane sahibiyim. Mâlikiyim."

Cenâb-ı Hak Rahman ve Rahim isimlerini besmelede bir kere, Fatihâ'da da ikinci kere tekrarladı. Diğer isimlerde tekrar söz konusu değildir. Bunun hikmeti şudur; (sözün takdiri şöyledir)

"Ben İlah ve Rab olduğumu bir kere, Rahman ve Rahim olduğumu ise iki kere

söyledim ki, Benim rahmet ile olan yardımımın, başka şeylerle olan yardımımdan daha çok olduğunu bilesin."

Hak Teâlâ Rahmetinin kat kat olduğunu beyan edince adeta şöyle demiştir. "Sakın buna aldanma! Çünkü Ben din gününün Mâlikiyim."[89]

Binaenaleyh âhirete imanı olmayan kimse her fenalığa cüret eder ve hiçbir kötülükten çekinmez. Zira akıbet korkusu yoktur ki, fenalığa cüretden onu men etsin. Fakat Nebiyi Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in şu beyanı hiç kimsenin hatırından çıkmamalıdır.

الْبِرُّ لا يَبْلَى والذَّنْبُ لَا يُنْسَى والدَّيَّانُ لَا يَمُوتُ اِعْمَلْ مَا شِئْتَ كَمَا تَدِينُ تُدَانُ

"İyiliğin günü geçmez, günah unutulmaz, her şeyin karşılığını veren Allah (c.c.) da ölmez. Dilediğini yap; çünkü aynen karşılığını muhakkak göreceksin."[90]

Fatihâ da ilk tam vakfın (durağın) bulunduğu bu üç âyet, bir istenilen şey ile beş delilinden terkib edilmiştir. Şöyle ki; Hamd Allah'a mahsustur, çünkü Allah (c.c.) zatı ve sıfatı ile bunu haketmiştir. Zatı ile haketmiştir çünkü Allah'tır, Zatında hakkıyla kendisine ibadet olunandır. Sıfatı ile haketmiştir, çünkü alemlerin Rabbi'dir, Rahman'dır, Rahimdir ve din gününün sahibidir.

Sanki Yüce Allah şöyle buyuruyor; "Ey insanlar, Ey akıl sahipleri; Siz sadece kayıtsız şartsız olgunluğa saygı gösterenlerdenseniz Ben Allah'ım, her olgunluk Benimdir. Eğer kudret (güç) ve iyilik etmeye saygı gösterenlerdenseniz Ben Alemlerin Rabbiyim ve eğer geleceğe tama' ederek saygı gösterenlerdenseniz Ben Rahman-ı Rahim'im. Eğer korkma ve ürkme ile saygı gösterenlerdenseniz, Ben din gününün sahibiyim. Bundan dolayı saygının bütün sebeplerini zatında toplayan ve kendisine ibadet edilen tek İlah'ım."[91]

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

5- "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."

Bu âyeti kerimede Cenâb-ı Hak gaibe hitabtan, muhataba geçiş yaparak kendisinden başka ma'bud olmadığını göstermiş ve katıksız tevhide delâlet eden bu buyruğuyla kullarını şirke düşmekten muhafaza etmiştir.

Hakâik isimli eserde; "Her kim yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz'in anlamını ikrar ve kabul ederse Cebriyecilik ve Kaderiyecilikten uzak kalmış olur" denilmiştir.[92]

نَعْبُدُ : Şeriat dilinde ibadet; niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah Teâlâ'ya yaklaşmayı (kurbiyet) ifade eden özel itaattir. İtaat; yapılması hayırlı olan

ameli yapmaktır. Gafletsiz namaz, gıybetsiz oruç gibi... Ubudiyet ise en umumi manasıyla Cenâb-ı Hak'ın her takdirine rıza ve teslimiyettir. Husumetsiz rıza, şikayetsiz sabır, şüpheden uzak bir yakîn, dönüşü olmayan yöneliş ve tevakkufsuz rıza-i İlahi'ye vusul "ubudiyet" kısmına girer. İbadet ubudiyet mefhumu içinde olan hudû ve huşunun ve Cenâb-ı Hak'ı ta'zimin en son derecesidir.

İmam-ı Gazali "el-Erbain" isimli eserinde ibadetleri on kısımda tasnif etmiştir:

1. Namaz,
2. Zekat,
3. Oruç,
4. Hac,
5. Kur'an okumak,
6. Her halinde Allah Teâlâ'yı zikretmek,
7. Helal rızık kazanmak,
8. Müslümanların haklarının ikamesine çalışmak, kardeşlik hukukuna riayet etmek,
9. İyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek
10. Sünneti seniyyeye ittiba etmektir.

Bunlar, Peygamberimiz (s.a.v.)'e ittiba olup saadetin anahtarlarıdır. Muhabbetullah, ancak bununla belli olur. Çünkü Cenâb-ı Hak قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ "(Ey Habibim) De ki eğer Allah'ı seviyorsanız hemen bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin."[93] buyurmuştur. [94]

Fahreddin Râzî "İbadet; Kulun kemal-i tezellül, hudû ve huşu ile Rabbi Teâlâ'ya kudretinin yettiği kadar ta'zimini îfa etmesidir. O'nu taziminin nihayeti ise ibadeti ancak ve ancak Allah Teâlâ'ya hasreylemektir. Bu da gönülden masivayı çıkarmaksızın mümkün olmaz" demiştir.

İbadet, Allah Teâlâ'nın razı olduğu şeyi yapmak;

Ubudiyyet ise; Allah Teâlâ'nın yaptığına razı olmaktır. [95]

İbadet; kulluk ve tapınma olarak anlaşılmıştır. Bu kavramın içinde kamil manada sevgi, korku ve boyun eğme vardır. Bu üç tavır ve duygunun birlikteliği ibadetin temelini oluşturur.

Zemahşerî de, der ki; İbadet, itaat ve boyun eğmenin en son derecesidir. Onun içindir ki bu kelime Allah Teâlâ'ya itaatin dışında kullanılmamıştır."[96]

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ahd-u misakını tam manasıyla söyleyebilen ancak Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'dir.[97]

إِيَّاكَ: ***"Yalnız sana"*** lafzının tekrarlanış sebebi ise; Yalnız sana ibadet ederiz başkasından yardım dileriz gibi bir mananın vehmedilmemesi (zannedilmemesi) içindir.[98]

نَعْبُدُ: ***"İbadet ederiz"*** Cenâb-ı Hakk arapların normalde kullandıkları gibi نَعْبُدُكَ "Sana ibedet ederiz" buyurmuş olsaydı; âyet Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmediklerini ifade etmezdi. Müşriklerde görüldüğü gibi Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmediklerini ifade etmezdi. Müşriklerde görüldüğü gibi, Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmiş olmaları da mümkün olurdu. Fakat (كَ) "Sana" ifadesi (mef'ul) öne alınarak إِيَّاكَ نَعْبُدُ ifadesi ile tahsis edilmiş yani sadece Cenâb-ı Hakk'a ibadet ettikleri O'ndan başkasına ibadet etmedikleri belirtilmiş oldu. [99]

نَسْتَعِينُ: **İstiâne** yardım istemek demektir. Yani;

Sana ibadet edebilmek için yardımı senden isteriz veya

İbadet etmeye bir engel oluşturan şeytanla savaşmaya karşı senden yardım dileriz ya da

Dünyamız ve dinimizle ilgili işlerimizi düzenleyebilmemiz için yine yardımı senden bekleriz.

إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ buyruğunun إِيَّاكَ نَعْبُدُ buyruğundan sonra gelmesinin hikmeti:

Birincisi; Namaz kılan adeta şöyle der: "İbadet etmeye başladım o halde onu tamamlamak hususunda Sen'den yardım istiyorum.

İkincisi; İnsan sanki şöyle der: "Allah'ım! Nefsimi getirdim, ancak benden kaçan bir kalbim var. Bu nedenle onu Senin huzurunda tutmak için, Sen'den yardım istiyorum.

Üçüncüsü; "Yardım hususunda Sen'den başkasını istemiyorum. Sadece ve sadece Seni istiyorum." demektir (Hz. İbrahim gibi...)

نَعْبُدُ kelimesinin نَسْتَعِينُ kelimesinden önce gelmesi yani ibadetin yardım talebinden önce zikredilmesi duanın kabul edilmesine vesiledir, daha uygundur. İbadet edildiğinde nusret ve yardıma nail olunur. [100]

Burada Allah Teâlâ ile kullar arasında bir anlaşma şeklinde gayet derin ve kapsamlı bir bey'at akdi, hukuki bir sözleşme ifade edilmiş ve yazılmış oluyor ki bu, en derin sosyal sırrı, yaratılış kanununu özlü bir açıklamadır. Bu âyetteki belağat ve hikmet zevkine doyulmak ihtimali yoktur.[101]

Bir müslüman, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ derken, şöyle bir düşünmelidir:

“Ancak Sana ibadet ederiz.” dediği zaman kime, neye ibadet ediyor ve kimleri temsil ediyor? “Ancak Sen’den yardım dileriz.” dediği zaman kimi, neyi düşünüyor ve kimlere vekillik ediyor?[102]

Anlatıldığına göre; **Süfyan-ı Sevri** bir akşam namazında, bir kaç kişiye namaz kıldırırken, Fatihâ’yı okurken, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “Ancak Sana ibadet eder ve ancak Senden yardım dileriz.” Âyetine gelince düşüp bayıldı. Ayıldığınıda niçin bayıldığı sorulunca şu cevabı verdi; “Sen, neden doktor ve sultanların kapısına gidersin diye bir şeyin sorulması içime doğdu da işte bu yüzden düşüp bayıldım.”[103]

Bu âyetteki akit (sözleşme) أَعْبُدُ ibadet ederim, أَسْتَعِين yardım dilerim gibi birinci şahıs kipi ile yapılmıyor da نَعْبُدُ – نَسْتَعِينُ (ibadet ederiz- yardım isteriz) diye çoğul kipiyle yapılıyor. Burada cemaatle ibadetin fazîletine işaret vardır. Kişi cemaatle namaz kılıyorsa bu cemi نْ nun’u ile kastedilen bu cemaattir. Eğer kişi tek başına namaz kılıyor ise bu نْ nun ile kastedilen hem kendi hem de ibadetinde hazır bulunan meleklerdir. Sanki kul şöyle der; “Ya Rabbi tek başına benim ibadetim zikre değer bir mertebeye ulaşmamıştır; çünkü onun çeşitli kusurları vardır. Fakat ben bütün ibadet edenlerin (canlı-cansız) ibadetine onu katıyor ve hepsini tek bir ibare ile anarak إِيَّاكَ نَعْبُدُ diyorum.”[104]

Namaz kılan kimse namaza başlarken bir yabancı gibidir. Bu sebeple de Cenâb-ı Hakk’ı مَالِكِ يَوْمِ أَلدِّينِ “Din gününün sahibi” âyetine (4.ayete) kadar gaib (üçüncü şahıs-o) lafızlarıyla övmüştür. Sonra sanki Cenâb-ı Hak ona şöyle der; “Bana hamdettin ve Benim Rab, Rahman, Rahim ve Din gününün Sahibi olan bir ilah olduğumu kabul ettin, ikrar ettin. Sen ne güzel bir kulsun! Aradaki perdeyi kaldırıp, uzaklığı yakınlıkla değiştirdik. O halde, muhatap sigasıyla konuş ve إِيَّاكَ نَعْبُد ; “Yalnız sana ibadet ederiz” de!”

Ayrıca kul namaza başladığı zaman; نَوَيْتُ اَنْ أُصَلِّيَ تَقَرُّبًا اِلَي اللهِ

“Allah-u Taâla’ya yaklaşmak için namaz kılmaya niyet ediyorum” der. Böylece Allah (c.c.) ile kendisi arasında bir yakınlığın meydana gelmesine niyet eder.[105]

Ümmü Seleme (r. anha) şöyle demiştir; “Rasûlullah (s.a.v.); “Rahman ve Rahim olan Allah Teâlâ’nın adıyla Hamd âlemlerin Rabbi Rahman, Rahim, Din gününün Mâlik’i Allah Teâlâ’ya mahsustur.”da kıraatını keserdi.”[106] Bir düşünmeliyiz! Neden kıraatini keserdi? Kimin huzurunda olduğunun farkına varmak; Allah’ın

huzurunda olmanın huzurunu tadabilmek, yaşayabilmek için... Bizler de Üsve-i Hasene olan efendimizi örnek alıp, Rabbimizin dışındaki her şeyden alakamızı kesip sadece Mevlamızın huzurunda bulunmanın hudu' ve huşusu ile O'nun huzurundaki huzuru tadabilmek ve yaşayabilmek için, O'nun bizi muhatap aldığının şuuruyla إِيَّاكَ نَعْبُدُ demeliyiz. Yani "Başkasına değil sadece Sana kulluk ederiz." Burada kulluk edilecek yegane ma'bud Allah (c.c.) yerine başka her hangi bir şeyi düşünüyorsak vay halimize!..

Bu niyetten sonra Allah Teâlâ'ya senada bulunur. Cenâb-ı Hakk'ın keremi (onun bu yakınlığın elde edilmesi hususunda) icâbet etmesini gerektirir. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak kulu gaybet makamından huzur (Allah Teâlâ'nın huzurunda bulunma) makamına geçirir de, kul "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz" der.

أَهدِنَا الصِّرَاطَ أَلمُستَقِيمَ

6- "Bizi dosdoğru yola ilet"

Yapılan ibadetin hemen arkasından dua yapmak şer'i bir kuraldır. Et-Teysîr adlı eserde şöyle deniliyor;

إِيَّاكَ نَعْبُدُ: "Ancak sana ibadet ederiz" ifadesi katıksız Tevhid'e delâlet eder. Bununla tevhid belirtilip; وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ: "Ancak senden yardım dileriz" ifadesiyle de yapılan ibadetle Allah Teâlâ'dan yardım istenir. أَهْدِنَا "Bizi ilet" ifadesi de kulun Allah Teâlâ'dan dininde sebatı istemesidir. Çünkü bu ibadetin ve yardım istemenin gerçekleşmesidir. Kaldı ki, hidayette sebatın istenmesi en önemli ihtiyaçlardandır. Nitekim bu tüm peygamberlerin ve velilerin istediği şeydir. Mesela:

Hz.Yusuf (a.s) تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَ اَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِين "Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullarının arasına kat."[107] demiştir.

Firavun'un sihirbazları da رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ; "Ey Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, müslüman olarak canımızı al."[108] demişlerdir.

Sahabe de;

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَار ;

"Rabbimiz mağfiretinle günahlarımızı bağışla, kabahatlerimizi bizden ört ve

canımızı iyilerle beraber al."[109] diye dua etmişlerdir.

Bu zatların böyle dua etmelerinin nedeni şudur; Kişi görünüşteki durumuna güvenmemeli, gelecekte ne olacağını düşünmelidir. Zira İblis gibi Bel'am b. Baura gibi ilerde durumu değişebilir. نعوذ بالله "Böyle bir duruma düşmekten Rabbimize sığınırız."

Kadı Beydâvi âyeti şöyle açıklar; "Bizi sana götüren yola ilet." Çünkü içinden çıkılmaz karanlık halimizden kurtulmamız buna bağlıdır. Bedenlerimizde var olan perde ve engelleri de yok et ki; Sen'in kutsal nurunla aydınlanalım ve Sen'i, Sen'in nurunla görelim."[110]

اَلصِّرَاطَ اَلْمُستَقِيمَ ***"Doğru yol";*** صِرَاط sırat kelimesinin Arapçadaki asıl anlamı yol demektir. أَلصِّرَاطَ kelimesi السِّرَاطْ'dandır. Ra (ر)'nın kalın okunması ve ط ta'nın itbak (harf okunurken dilin üst damağa kapanması) sıfatından dolayı sin (س) harfinin (ص) sad harfine çevrilmesi daha akıcı ve fasihtir. Sırat; cehennem çukurlarının üzerinden herkesin geçmeye mecbur olacağı kıldan ince ve kılıçtan keskin inişli, yokuşlu ve düzlü bir köprü gibi düşünülen ve zamanımızdaki ifadesi ile (elektirik vs. taşıyan havai bir hatla anlaşılabilen) âhiret caddesinin dîni ismi olarak bilinir. **Amr b. Ubeyd'**den bu mana ile tefsir edildiği nakledilmiştir. Fakat burada asıl maksadın bir istiare ile "hak yol" ve "İslam milleti" olduğunu kıymetli müfessirlerimiz söylemiştir.

المستقيم ***"dosdoğru"*** kelimesi "اَلصِّرَاطَ" kelimesinin sıfatıdır. Eğriliği ve sapması olmayan demektir.[111]

أَلصِّرَاطَ أَلْمُستَقِيمَ "Doğru yol": Kur'an-ı Kerîm'in gösterdiği ve tüm Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in yaşadığı en doğru yol ve sapasağlam dindir. Doğru yol Rasûlullah (s.a.v.)in ahlakıdır. O'na uyan doğru yolu bulur ve sonunda bu onu cennete götürür.

"Bize doğru yolu göster" أَهدِنَا أَلصِّرَاطَ الْمُستَقِيمَ duası Rabbimizin biz kullarına bir irşad ve uyarısıdır. Eğer insan kendine yeterli olsaydı doğru yolu bulması için bir başkasına ihtiyacı olmazdı. Yaratıcımız bu talimatı verdiğine göre bize düşen ilahî irşada kulak vermemiz, insanî bilgi ve kabiliyetlerimizi bu irşad doğrultusunda kullanarak her adımımızı doğru atmamızdır. [112]

"Ne irfandır veren ahlaka yükseklik ne vicdandır
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır."[113]

إِهدِنَا أَلصِّرَاطَ أَلمُستَقِيمَ ifadesinde bir takım incelikler vardır. Şöyle ki;

1- Allah Teâlâ'yı tanıyıp, o yola girdikten sonra mutlaka ifrat ile tefrit arasında orta bir yol tutmak gerekir. Çünkü arzulanan kişinin orta yol ile hidayet bulmasıdır. وَاتَّبِعْ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا "İkisinin arası bir yol tut."[114]

2- Kul her ne kadar Cenâb-ı Hakk'ı delille tanıyorsa da burada başka deliller de vardır. إهدنَا "bizi ilet" anlamındaki ifade; "Ya Rabbi bize, Senin zatına, sıfatlarına ve fiillerine delaletleri cihetinden her şeyin içindeki (sırrı ve hikmeti) öğret" demektir.

3- Bu âyetin anlamı;

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَاتَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Onu takip edin (ona uyun), başka yollar takip etmeyin ki,sizi O'nun yolundan saptırıp parçalamasınlar." [115] âyeti gereğince Allah Teâlâ'dan başka her şeyden yüz çevirmek tamamen Allah Teâlâ'ya ve O'nun emirlerine yönelmektir.

Te'vilat-ı Necmiye'de hidayet üç bölüme ayrılmıştır:

1- Genel Hidayet; tüm canlıların kendilerine yararlı şeyi alıp zararlı şeyleri bırakmaları anlamındaki hidayet. Nitekim "Bizim Rabbimiz, her şeye hılkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir."[116] âyetinde buna işaret edilir.

2- Seçkinler (Havas)'ın hidayeti; Mü'minlerin cennete yöneltilmesiyle ilgili hidayet. Buna şu âyetle işaret ediliyor. "İman edip güzel işler yapanlara gelince, imanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennetlerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir."[117]

3- En seçkin kimselerin, ehassın (havassın havassının) hidayeti. Bu hakikat ehlinin Allah'ın izni ve takdiri ile Allah'a olan hidayeti, gerçek anlamda insanı Allah'a yönelten hidayettir: قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَى "De ki doğru yol ancak Allah Teâlâ'nın yoludur."[118] وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ "Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek."[119]

Kul Allah Teâlâ'dan gayri her şeyden yüz çevirmedikçe sırati mustakim'e ulaşamaz. Bunun için de marifetullahı kazanması şarttır.

Sıratı Mustakim:

a. Marifetullahdır.

b. Bir kavle göre sırat-ı mustakim ibadette ifrat ve tefrite düşmeyip îtidali muhafaza ile bu yolda sebat etmektir. Bu da emrolunanı emrolunduğu şekilde yapmaktır ki, Nebiyyi Ekrem (s.a.v.)'in "Beni ihtiyarlattı" diye buyurduğu[120] âyetteki فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ "Emrolunduğun gibi istikamet üzere ol" âyet-i celilesi bunu ifade eder. Kula gereken îtidali muhafaza etmektir. Dinimizde cimrilik de, israf da mezmumdur.

c. Başka bir te'vile göre din-i kayyimdir, İslamdır. Nitekim[121] âyette

قُلْ اِنَّنِي هَدٰينِي رَبِّي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

"De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah Teâlâ'yı birleyen İbrahim'in dinine iletti."

d. Yine Kur'an'ın delaletiyle Rasûlu Ekrem (s.a.v.)'in üzerinde bulunduğu ahlaktır. Allah (c.c.) onun hakkında: وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."[122] buyurmuştur.

e. Sırat-ı müstakîm, Musibetlere sabretme ve belâ geldiğinde bırakıp kaçmayıp sebat etme hususunda peygamberlere uymaktır.[123]

صِرَاطَ أَلَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِم

7- "Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."

Kendilerine nimet verilenlerin kimler olduğu hususunda farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu der ki: Burada peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve salihlerin yolu kastedilmiştir. Bu görüşlerini de Yüce Allah'ın şu buyruğundan çıkartmışlardır:

وَ مَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولٰئِكَ رَفِيقًا

"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği Peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle, salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi, ne güzel arkadaştırlar."[124]

Âyet-i kerime bunların dosdoğru yol üzerinde olduklarını belirtmektedir.[125]

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Nimet verdiğin kimseler" (İn'am) Nimet vermek, nimeti ulaştırmaktır. Nimet aslında insanın kendisiyle lezzet aldığı şeydir. İnsan, Hak dinin nimetinden lezzet aldığı, haz duyduğu için "hak din" için de nimet kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca insanlara ulaşan her fayda ve savuşturulan her zarar nimettir. [126]

İbn Atâ kendilerine nimet verilenlerin birkaç tabakadan oluştuklarını şöyle açıklar:

Ârifler; Allah (c.c.) ariflere marifeti in'am etti.

Evliya; Allah (c.c.) velilere kalp temizliği, yakîn, doğruluk ve hoşnutluk ile in'am etti.

Ebrar; (iyiler) Allah (c.c.) onlara hilm ve refet (yumuşaklık) in'am etti.

Müridler; Allah (c.c.) onlara ibadetin, itaatin tatlılığını ve zevkini in'am etti.

Mü'minler; Allah (c.c.) mü'minlere istikameti (İslam dîni üzere devam etme nimetini) in'am etti.

صِرَاطَ kelimesinin iki kere tekrarı gerçek sıratın iki olduğuna işarettir.

1- Kuldan Rabbine giden yol.

2- Rabb'den kuluna giden yol.

Kuldan Rabb'ine giden yol korkularla dolu bir yoldur. Çünkü bu yolda nice kafilelerin yolu kesilmiş, nice yolcular yolda kalmıştır. Şerefli münadi (seslenici), şerefli ve soylu kimselere şöyle nida eder; istek reddedildi, yol kapandı, yol kesenler bu grubun yolunu kesiyor. Nitekim Kuran'da: قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ "Şeytan dedi ki; öyleyse beni azdırmana karşılık yemin ederim ki bende onları saptırmak için senin doğru yolun üstüne oturacağım."[127] buyrulmuştur.

Rabbden kula giden yol ise her yönüyle emniyetli, güvenli bir yoldur. Kafileler bu yolda giderken selametle ilerlerler. Nimetlerle dolu yurtlarda misafir olurlar. Yolcular (işini bilen) rehberlerin kılavuzluğu eşliğinde yol alırlar. Nitekim Nisa Sûresi 69.ayette belirtildiği üzere Allah Teâlâ yüce yardımıyla onların sırlarını,hidayet sırlarıyla ruhlarını,velayet eserleriyle de kalplerini aydınlattı. Çünkü nimetler zahirî ve batınî olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Zahiri (görünür) nimetler: Peygamberlerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi peygamberlerin davetini kabul etme tevfiki (başarısının verilmesi) sünnete uyma, bidatten uzak durma, emir ve yasaklara boyun eğme,yüksek doğruluk makamı üzerinde sebat ve kulluğun gerekliliği gibi hususlar hep zahiri nimetlerdir.

b) Batıni (gizli) nimetler: Allah Teâlâ'nın fıtratın (yaratılışın) başında ruhlara nimetler vererek ikramda bulunmasıdır. Bu Allah Teâlâ'nın nurunun serpintilerinin

bu fıtrata isabet etmesiyle kazanılır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah mahlukatı bir karanlık içinde yarattı. Nurundan onların üzerine birazcık serpti. Bu nur kime isabet ettiyse hidayet bulmuştur. İsabet etmediği kimse de dalalete girmiştir."[128]

Allah Teâlâ'ya varan yolun kul tarafından bulunması bu hadiste adı geçen nur serpintilerinin o kimseye isabet etmesi sayesindedir. Bilindiği gibi bereketli bir yağmurun başı önce tek bir damladır. Sonra bu rahmet halinde dökülmeye başlar. [129]

غَيرِ ٱلمَغضُوبِ عَلَيهِم ولا الضَّالِّينَ : ***"Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil."***

Âyetin bu bölümü الذي den bedeldir. Dolayısıyla gazaba uğramaktan ve sapmışlıktan kurtulanlar kendilerine nimet verilenlerdir

ٱلمَغضُوبِ: **Gadab**: şiddet ve katılık demektir. Sert tabiatlı kişi için غضوب "Gadub" kullanılır. Gadabın asıl manası insanın intikam duygusu sırasında nefsin galeyana gelmesidir. Buradaki manası ise rıza ve hoşnutluğun karşıtı veya intikam arzusudur.

الضَّالِّين **ed-Dallin** الضلل Dalal kelimesinden türemiştir. Dalal ise ister bilerek ister yanlışlıkla olsun orta yoldan ayrılmaktır. Cumhur, gazaba uğrayanların (ٱلمَغضُوبِ)Yahudiler, sapıtanların da (الضَّالِّين) Hristiyanlar olduğu kanaatindedir.

Bu tefsirin doğruluğuna Allah Teâlâ'nın Yahudiler hakkındaki:

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُوْا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ "Üzerlerine zillet ve meskenet (miskinlik) damgası vuruldu.Ve Allah'dan gelen bir gazaba uğratıldılar."[130] ve وَ غَضِبَ اللهُ عَلَيْهِم "Ve Allah Teâlâ onlara karşı gazablanmış."[131] âyetleri delâlet eder.

Hristiyanlar hakkındaki:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُواْ فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعُوا أَهْوَاء قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيراً وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

"De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan,

birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."[132] buyrukları delil teşkil etmektedir.

Yahudiler küfürlerinde oldukça inatçıdırlar. Çünkü hep haddi aşmışlar peygamberlerini öldürmüşlerdir. إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَ نَحْنُ اَغْنِيَاء "Doğrusu Allah fakirdir, biz ise zenginiz."[133] gibi ifadeler kullanmışlardır.

Ayrıca gazaba uğrayanların müşrikler; sapanların münâfıklar, gazaba uğrayanların isyankar olanlar, sapanlardan maksatsa Allah'ı tanımayan cahiller olduğu da söylenmiştir. Çünkü nimete erenler ilmi ve ameli birlikte bünyelerinde toplayanlardır. Bunların mukâbili olanlar ise aklî veya ilmi güçlerinden birini yitirmiş kimselerdir.[134]

Amel yönünü kaybedenlerin gazaba uğrayan fasıklar olduğu da söylenmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak وَ غَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَ لَعَنَهُ "Allah ona gazab etmiştir, onu lanetlemiştir"[135]. buyurmuştur.

İlmi elden bırakan da cahil ve sapıktır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلاَّ الضَّلاَلُ "Artık haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?"[136]

Necm tefsirinde şöyle deniliyor: "Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil." Buyruğundan maksat hadiste anlatılan nurdan pay almayanlardır. İşte o nurdan pay almamaları sebebiyle nefis çölünde kaybolmuşlardır. Taklit ve tabiat karanlıklarında yollarını şaşırmışlardır. İşte Allah Teâlâ bunlara gazapta bulundu, onları rahmetinden uzak kılarak lanetledi.

Tirmizî'nin Adi b. Hatim (r.a.)'den rivâyetine göre Hz.Peygamber (s.a.v.): "Yahudiler kendilerine gazab edilmişler, Hristiyanlar da sapıklardır." buyurmuştur. [137]

Allah Teâlâ'ya karşı nasıl edepli davranılacağını kullara öğretmek için âyeti kerimede أَنعَمتَ عَلَيْهِمْ "kendilerine nimet verdiğin" ifadesinde nimet Allah Teâlâ'ya isnat edildiği halde dalal ve gazab O'na isnad edilmemiş غَضِبْتَ عَلَيْهِم "Gadibte aleyhim""kendilerine kızdığın" veya الذين اَضْلَلْتَهُم "Ellezine edlalnehum" "kendilerini sapıttırdığın" denilmemiştir. Çünkü her ne kadar O'nun takdiri ile de olsa ذ edeb gereği şer Allah Teâlâ'ya isnad olunmaz.[138]

Şu halde İslam; gadaba uğratmadan dalalete düşürmeden saadet ve selametle Allah Teâlâ'nın nimetlerine ve Allah Teâlâ'ya götürüp Elhamdülillah dedirten; apaçık,

dosdoğru, hak, hakikat ve istikamet yoludur.[139]

ÂMÎN: Bu kelime isim fiildir ve "kabul et" anlamındadır. Yani "Ey Allah'ım bizim duamızı kabul buyur" demektir. Bu kelime ittifakla Kur'an dan değildir. Ancak Fatihâ okunduktan sonra Âmin demek sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İmam وَلاَ الضَّالِّيْنَ deyince "âmin" deyin çünkü meleklerde bunu söyler. Kimin âmin demesi meleklerin âmin demelerine denk gelirse geçmiş günahları bağışlanır."[140]

Diğer bir mevkuf hadiste "Dünya halkının saflarının hizasında göktekilerin safları bulunur. Bundan dolayı yerdeki amin gökteki amin'e rast gelirse ibadet edenin günahları affedilir."[141] buyrulmuştur. Bu sebeple "amin" sünnet ile sabittir. Mezhebimizce hem imam hem cemaat tarafından gizlice yapılmalıdır. İmam gibi yalnız başına namaz kılan da gizlice söyler.

Sûrenin Esrarı:

a) Rivâyet olunduğuna göre; Şam'dan Ebû Cehil'e üzerinde pek çok malın bulunduğu bir kervan geldi ve yedi sürüden oluşmuştu. Rasûlullah (s.a.v.) ve ashabı (doğru dürüst bir yiyecek ve giyecekleri bulunmadığı bir halde) kervana bakıyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.)'in mübarek kalbine, ashabının ihtiyacı için bir şeyler geldi. Ve bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ "Adolsun ki, Biz sana Seb'u Mesani'yi (tekrarlanan yedi âyeti-Fatihâ'yı) ve Yüce Kur'an'ı verdik."[142] Yani Ebû Cehil'in yedi kâfilesinin yerine sana (yedi âyet olan) Fatihâ Sûresini verdik. Sana vermiş olduğumuz bu hediyenin yanında Ebû Cehil'in kafileleri değersizdir.

b) Fatihâ sûresinde bulunan ا ب harfleri yirmi ikidir. Kendisine vahiy geldikten sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in peygamberlik çağı da yirmi iki (küsür) senedir.

c) Bu sûreyi okuyup, ona iman edip hakikatlerini öğrenen kimsenin cehennemdeki yedi dereceden emin olacağına dikkat çekmek için azaba delâlet eden lafızların ilk harfleri olan yedi harfi Cenâb-ı Hak bu sûreden düşürmüştür. Bu yedi harf:

ثُبُور – "helak olmanın" ث "se"si (Furkan 25/14),

جهنّم – "cehennemin" ج "ce"si (Hicr 15/43),

خِزْيٌ – "rezil-rüsvay olma"nın خ "ha"sı (Tahrim 66/8),

زَفِير "Cehennemdeki feci nefes verme" (Hud 11/106) ve زَقُّوم un "Zakkum" ز "ze"si (Duhân 44/43),

شَهِيقٌ – "cehennemdeki feci nefes alma"nın ve شَقِيٌّ "bedbaht"ın ش "Şe"si (Hud 11/106)

ظِلِّ – "cehennemdeki duman gölgesi"nin ظ "Za"sı (Mürselat 77/30-31),

فِرَاق – "ayrılık"ın ف "Fe"si (Rum 30/14)'nin delâlet eder.

d) Kötü huyların temeli şehvet gadap ve hevadır. Bu üçünden doğan şeyler ise şu yedi şeydir; hırs, cimrilik, ucub, kibir, küfür, bid'at, ve haset. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak geçen yedi belayı defetmek için, yedi âyeti olan Fatihâ sûresini indirmiştir.

Besmeledeki üç isim (Allah, Rahman, Rahîm) ise temel üç bozguncu ahlâka (şehvet, gadap ve heva'ya) karşılıktır. Bunlar şöyle izah edilmiştir:

a. Kim اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ derse Allah Teâlâ'ya şükretmiş ve elindekiyle yetinmiş olur. Böylece şehveti yok olur.

b. O'nun âlemlerin Rabbi olduğunu bilirse elde edemediği şeyler hususundaki hırsı; elde ettiği şeyler hususundaki cimriliği zail olur. Böylece ondan şehvet ve onun lezzetlerinin belası savuşmuş olur.

c. Kim, Allah Teâlâ'nın Rahman ve Rahîm olduğunu bildikten sonra, O'nun din gününün sahibi olduğunu da bilirse gadap ve öfkesi zail olur.

d. إِيَّاكَ نَعْبُدُ "yalnız Sana ibadet ederiz" derse kibri; وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "yalnız Sen'den yardım dileriz" derse kendini beğenmesi yok olur. Böylece de ondan gadap ile meydana gelmiş olan kibir ve kendini beğenme afeti savuşmuş olur.

e. أَهْدِنَا ٱلصِّرَاطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ "bizi dosdoğru yola ilet" deyince ondan heva şeytanı bertaraf olur.

f. صِرَاطَ ٱلَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِم : "Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna." deyince, ise kendisinden küfür ve şüphe gitmiş olur.

g. غَيرِ ٱلمَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ : "Gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil." dediği zamansa ondaki bid'atler savuşmuş olur. Böylece, Fatihâ'nın bu yedi âyetinin bu yedi kötü ahlakı defetmiş olduğu ortaya çıkar.[143]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1) Allah Teâlâ'ya Hamdetme Şekli:

İnsanın Allah Teâlâ ile irtibatını sağlayan ve Fatihâ adını taşıyan bu mesajı bize Allah Teâlâ öğretmiştir. Mü'min namaz veya başka sebeplerle her münasebette bu mesajı okur. Çünkü bu mesajın başlangıcı şu anlamı ifade eder. "Hamd Alemlerin Rabbı Allah Teâlâ'nındır." deyiniz. Böylece Allah Teâlâ'nın kendisine ne şekilde hamd edeceğimiz ne şekilde sena edeceğimiz, ne şekilde dua edeceğimiz ortaya çıkar. Ayrıca Allah Teâlâ'ya hamd-ü sena ile duaya başlamanın duanın âdabından olduğu da anlaşılmaktadır.

2) Namazda Fatihâ Sûresinin Okunması:

Namazda Fatihâ sûresinin okunması hususunda İslam alimlerinin iki görüşü vardır.

Birinci görüş Hanefîlere aittir. Buda Fatihâ okumanın vacib olduğu farz olmadığı şeklindedir. Fatihâ'nın terk edilmesi mekruh olmakla birlikte onun yerine başka âyetle (3 kısa- 1 uzun) okunması halinde namaz geçerli olur. Nitekim; "Kitap'tan (Kur'an-ı Kerîm'den) kolayınıza geleni okuyunuz."[144] buyrulmuştur. "Fatihâtü'l-Kitab'ı okumayanın namazı yoktur."[145] hadisini "fazileti yoktur" şeklinde açıklamışlardır, yani anlamı , "namazı kamil olmaz" şeklindedir demişlerdir.

İkinci görüş: Mâliki, Şâfiî ve Hanbelilere aittir.Onlara göre hem imam için, hem tek başına namaz kılan için fatihayı okumak farzdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) "Fatihâtü'l-Kitab'ı okumayanın namazı yoktur"[146] buyurmuştur. Onlar buradaki nefyi hakikat olarak almışlardır. Yani Fatihâ okunmadan namaz sahih olmaz demişlerdir.

3) Fatihâ'nın Anlamlarını Hatırda Tutma:

Namaz kılan kimse namazı esnasında Allah Teâlâ'nın bu sûredeki buyruklarının her şeyden daha azametli olduğunu, bütün alemleri yaratan ve idare eden olduğunu, hesap gününde tek başına mutlak malik olduğunu hatırında tutmalıdır. O bakımdan ibadeti hak eden yalnız O'dur.İbadet hususunda ve bütün işler için yardım yalnız O'ndan istenir. O tevfik ve yardımı ile ilim ve amel hususunda hak ve hayır yoluna iletendir. Mü'min yakarmasında Yüce Allah'ın kendilerine iman ve salih amel nimetlerini verdiği Peygamberler, Sıddıklar, Şehidler ve Salihlerin yolunu istemelidir. Allah Teâlâ'nın kendilerine gazab ettiği ibret numunesi olarak duranların (yahudilerin); hak yoldan sapan kimselerin (hristiyanların) akıbetine (cehenneme) düşmekten O'na sığınmalıdır.

4) Arap olmayan kimsenin kıraati:

Fukaha Kur'an-ı Kerîm'in ancak arapça okunabileceği üzerinde icmâ etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ: إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "Anlayasınız diye onu

Arapça bir Kur'an olarak indirdik."[147] ve بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ "Apaçık Arapça bir dil ile..."[148] buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerîm lafız ve manasıyla bir mucizedir. Onda bir değişiklik yapılırsa Kur'an olmaz tefsir olur. Tefsir ise tefsir edilenden ayrı bir şeydir. Tefsir; bir sûresinin, benzerinin getirilmesi ile ilgili meydan okunan "mu'ciz Kur'an" gibi olamaz.

5) Namaz kılan kimsenin "Âmin" (Kabul buyur) demesi:

Fatihâ sûresinin bitiminde âmin denmesi sünnettir. Rasûlullah (s.a.v.)'in: "İmam ولا الضالين deyince "amin" deyin çünkü meleklerde bunu söyler. Kimin amin demesi meleklerin amin ifadesine denk gelirse geçmiş günahları bağışlanır." [149] kavli ile sabittir.

İmam, Hanefî ve Mâlikiler'de tercih edilen görüşe göre, gizlice âmin der, çünkü âmin bir duadır. Şâfiîler ve Hanbeliler'e göre ise imam açıktan okunan namazlarda açıktan âmin der.

Elhamdülillah! Rabbimiz, Fatihâ sûresinin tefsirini tamamlayabilmeyi nasip etti. Cümlemize tefsirini en güzel şekilde anlayabilmemizi ve namazlarımızı bu şuurla razı olacağı şekilde kılarak kurbiyete nail olan ve ibadetlerinden haz alan kullarından olabilmeyi nasip eylesin...

ÂMÎN..

Kur'an Yolu, I, 53.
Ramazanoğlu, 20.
Kurtûbî, I, 363.
Müslüm, Zühd, 69.
Ebû Davud, Edep, 11.
En'am, 6/91.
Râzî,I, 306-309.
Kurtûbî, I , 366.
Yunus, 10/10.
Râzî, I, 315.
Elmalılı, I, 75-76.
Müslim, Salat 11/38; Tirmizî, Tefsir, 2; İbn Mace, Edep, 52; Nesaî, İftitah, 23; Ebu Davud, Salat, 131.
Müslim, Zikr, 89.
İbn Mace, Edep, 55.
Müslim, Tahare, 1.
Ebû Davud Edep, 91; İbn Mace, Zekat, 34.

Ruhu-l Beyan Tam Metin Tercüme, I, 48.
Taha, 20/110.
Taha, 20/110.
En'am, 6/91.
Müslim, Salat, 222; İbn Mace, İkame, 117.
Neml, 27/93.
İbn Cerîr ve İbn Hatem; Siracu't-Tâlibin ala Minhacu'l-Abidin'de rivâyet etmiştir. (I, 139).
Ramazanoğlu, 28; Ruhu'l-beyan, I, 36-37.
Ruhu'l-beyan, I, 38-39.
Kurtûbî, I, 371.
Müddessir, 74/31.
Ramazanoğlu, 32.
Ahzab, 33/43.
Hicr, 15/49,50.
Mü'min, 40/3.
Müslim Tevbe 23; Tirmizî, Deavat, 99; Müsned, 2/334-397-484.
Râzî, I, 327-328.
Ramazanoğlu, 32; Ruhu'l-beyan Tam Metin Terümesi, I, 60.
Ruhu'l-beyan (Muhtasar), I, 40.
Darimi, Fadailul kur'an 1.
Râzî, I, 336.
Casiye, 45/28.
Saffat, 37/53.
Nur, 24/25.
Kurtûbî, I, 376-377.
Râzî, I, 337.
Ramazanoğlu, 34.
Elmalılı, I, 101-102.
Kurtûbî, I, 380.
Al-i İmran, 3/31.
Ramazanoğlu, 39.
Elmalılı, I, 104.
Sabuni, I, 32; Zemahşerî, I, 11.
Ramazanoğlu. 39-40.
Kurtûbî, I, 381.
Râzî, I, 344.
Râzî, I, 353.
Elmalılı, I, 112.

Elmalılı, I, 117.
Ruhu'l-Beyan (Muhtasar), I, 44.
Râzî, I, 346.
Râzî, I, 351.
Tirmizî, Kıraat, 1; Ebû Davud, Huruf ve Kıraat, 27.
Yusuf, 12/101.
Araf, 7/126.
Al-i İmran, 3/193.
Ruhu'l-beyan (muhtasar), 44-45.
Elmalılı, I, 123.
Kur'an yolu, I, 63.
Mehmet Alif Ersoy, Safahat, İnkılap y. İstanbul:1984, s. 307.
İsra, 17/110.
En'am, 6/153.
Taha, 20/50.
Yunus, 10/9.
Bakara, 2/120.
Saffat, 37/99.
Hud, 11/112.
En'am, 6/161.
Kalem, 68/4.
Ramazanoğlu, 43; Râzî, I, 355.
Nisa, 4/69.
Elmalılı, I, 131.
Râzî, I, 359.
Araf, 7/16.
Tirmizî iman, 18.
Ruhu'l-beyan (muhtasar), I, 48,49.
Bakara, 2/61.
Feth, 48/6.
Maide, 5/77.
Al-i İmran 3/181.
Bkz Kurtûbî, I, 386; Ruhu'l beyan (muhtasar), I, 49.
Nisa, 4/93.
Yunus, 10/32.
Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 1, 2.
Safvetü't-tefasir, I, 35.
Ramazanoğlu, 52.
Buharî, Tefsir, 2; Müslim, Salat, 72.

Bkz. Müslim, Salat, 72-76.
Hicr, 15/87.
Râzî, I, 374.
Müzemmil, 73/20.
Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salat, 183; İbn Mâce, İkame; 4; Dârimî, Salat, 31.
Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salat, 183; İbn Mâce, İkame; 4; Dârimî, Salat, 31.
Yusuf, 12/2.
Şuara, 26/195.
Buharî Tefsir, 2.

DUHÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾

darılmadı Rabbin terk etmedi dindiği zaman geceye yemin olsun o kuşluk vaktine

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ

Rabbin sana verecek Elbette ileride önünden senin için daha hayırlıdır kesinlikle işlerin sonu

فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدَىٰ

doğru yola koymadı mı yol bilmez iken seni seçip barındır-madı mı bir yetim iken O seni seçip razı olacaksın

﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾

sakın hor görme kahretme yetimi öyleyse zengin etmedi mi bir yoksul iken seni seçip

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

anlattıkça anlat Rabbinin nimetini azarlama el açıp isteyeni

MEÂLİ:

1. And olsun Kuşluk vaktine,
2. Sükûna erdiği zaman geceye ki,
3. Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da.
4. Elbette âhiret senin için dünyadan hayırlıdır.
5. Elbette Rabbin sana verecek, Sen de hoşnut olacaksın.
6. Seni yetimken barındırmadı mı?
7. Şaşkınken seni doğru yola iletmedi mi?
8. Seni fakirken zengin kılmadı mı?
9. O halde yetime gelince (sakın ona) kahretme. Hor görme.
10. İsteyene gelince sakın azarlama.

11. Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat (minnet ve şükranla an).

Mushaf'taki sıralamada doksanüçüncü, iniş sırasına göre onbirinci sûredir. Fecr sûresinden sonra İnşirah sûresinden önce, Mekke'de nâzil olmuştur. 11 âyetten ibarettir.

Nüzûl Zamanı:

Sûrenin muhtevasından Mekke döneminin başlarında nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

Önceki Sûre İle İlişkisi:

1. Leyl sûresi Allah Teâlâ'nın vaadi ile bitmişti. "Ve o (buna kavuşarak) hoşnut olacaktır."[150] Günahlardan sakınan âhirette hoşnut edilecektir.

Bu Duhâ Sûresinde de Peygamber (s.a.v.)'e vaadini te'kid ederek şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Rabbin sana verecek sende hoşnut olacaksın."(5.ayet)

2. Cenâb-ı Hak Leyl Sûresinde: "En çok korunan ise ondan (ateşten) uzak tutulur."[151] buyurmuştu. Bu sûrede ise sakınanların en büyüğüne (Hz.Muhammed (s.a.v.)'e) nimetlerini saydı.[152]

3- Said Havva der ki; Bundan önceki sûre "Leyl" ile başlamış ve en takvalı kişiden Yüce Allah'ın razı olacağını bildirerek sona ermişti. En takvalı kişilerin başı ise Rasûlullah (s.a.v.) olduğundan onun hemen ardından terakki ve yükselme sûretiyle Rasûlullah (s.a.v.)'e olan ve onun hoşnut olmasıyla ilgili bulunan ilahî lütuf ve nimetleri anlatan bu sûre geliyor. İmam Râzî'nin dediği gibi önceki sûre Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın bu ve bundan sonraki sûrede Rasûlullah (s.a.v.)'in sûreleri olduğu cihetle Yüce Allah Sıddîki ile Rasûl'ü arasında başka bir vasıta olmadığına işaret olmak üzere aralarını başka bir sûreyle ayırmamıştır. [153]

Sûrenin Konusu:

Vahyin kesilmesi dolayısıyla üzüntüye düşen Rasûlullah (s.a.v.)'e tesellî vermek ve onun üzüntüsünü gidermektir. Bu sûrede vahyin kesilmesinin darılma sebebi ile olmadığı belirtilerek, Rasûlullah (s.a.v.)'e tesellî verilmiştir. Vahyin kesilmesi Hak Teâlâ'nın bir hikmetine bağlıydı. Gündüzün aydınlığından sonra, sükûn bulmak için nasıl gece geliyorsa, vahyin kesilmesi de böyledir. Vahyin parlak ışığı Efendimiz (s.a.v.) için yorgunluk sebebi idi. Vahyin kesilmesi bu yorgunluğundan dinlenmesi içindi. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) risâletin başlangıcında vahyin şiddetine henüz alışamamıştı. Rasûlullah (s.a.v.) vahye alıştıktan sonra vahyin indirilişinin arasını açmaya gerek kalmamıştı.[154]

Sûrenin Muhtevası:

1. Allah Teâlâ'nın Rasûlunu unutmadığına, bırakıp terk etmediğine dair büyük ilahî bir yeminle başladı. "O Rabbanî bir inayet altındadır. O Allah katında değeri yüce

olandır." (1-4.âyetler)

2. Rabbi onu âhiretteki büyük bir lütuf ile müjdeledi. Büyük şefaat de ondandır. (5.ayet)

3. Hak Teâlâ Peygamberine küçüklüğünden bu yana verdiği nimetlerini hatırlattı. (6.-8.âyetler)

4. Sûre üç fazîleti tavsiye ederek biter. Yetime şefkat, miskini gözetme ve büyük nimete şükür. Bu nimetler nübüvvet ve sayılan diğer nimetlerdir. (9.-11. âyetler)[155]

Nüzûl Sebebi:

Cebrâil (a.s.)'ın Peygamber (s.a.v.)'e gelmesi bir süre gecikince müşrikler: "Allah onu terk etti ve ondan uzaklaştı" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nâzil oldu. Vahyin gecikmesinin sebebi hakkında birkaç rivâyet vardır:

1- Buharî'de **Cündeb b. Süfyan'**dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) rahatsızlandığı için iki ya da üç gece namaza kalkamadı. Bir kadın gelip: "Ey Muhammed!" dedi (s.a.v.) Ben senin şeytanının seni terk ettiğini zannediyorum. İki ya da üç geceden beri senin yakınlarına geldiğini görmüyorum." Bunun üzerine Yüce Allah bu âyetleri indirdi.[156]

2- Müfessirlerden bir kısmı "Kehf Sûresinin iniş sebebinde geçtiği üzere sorulan soruya karşı "Yarın haber veririm" deyip de istisna yapmamış (İnşallah dememiş) olması idi" demişlerdir.

Olay şöyle gerçekleşmişti: Kureyş müşrikleri Medine Yahudilerine haber saldılar ve Yahudiler'e Muhammed (s.a.v.)'in durumunun ne olabileceğini sordular. Yahudiler onlara dedi ki: "Ona Ashab-ı Kehf'i, Zülkarneyn kıssasını ve ruh'u sorun. Eğer size Ashab-ı kehf ve Zülkarneyn kıssasını haber verirde "ruh"un durumundan bir şey söylemezse bilin ki o doğrudur. Müşrikler Rasûlullah (s.a.v.)'e geldiler ve bu soruları sordular. Rasûlullah (s.a.v.) müşriklere: "Şimdi gidin yarın size bunlar hakkında haber vereceğim" dedi fakat İnşallah demedi. Bunun üzerine günlerce vahiy gelmedi. Müşrikler "Muhammed (s.a.v.)'i Rabb'i terk etti, ona darıldı." dediler. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) şu âyeti kerimeyi getirdi: وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَداً إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ "Hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım" deme. Ancak Allah dilerse (yapacağım de)!"[157] yani: "Allah'ın dilemesine bağlanmadıkça (İnşallah) demedikçe hiçbir şey için bunu yarın yapacağım deme!" Bu âyetten sonra Cebrâil (a.s.) Rasûlullah (s.a.v.)'e kendisine sorulan soruların cevabını bildirdi. Bu olay hakkında "Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da" buyrukları indi. Böylece müşriklere cevap verilmiş, Rasûlullah (s.a.v.)'e, sevgilinin sevgilisini terk etmeyeceği müjdelenmiş olmakta ve Allah Teâlâ'nın dünyada Rasûlullah (s.a.v.)'e vahyetmeye ve ona şeref bahşetmeye devam edeceği, bununla beraber âhirette vereceğinin bundan daha muazzam olacağı ifade edilmiştir.

Şuna dikkat etmek gerekir ki, burada Rasûlullah (s.a.v.)'in daha evlâ olanı (İnşallah demeyi) terk ettiğine işaret vardır. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.)'e kızılmamış ve gazaba uğramamıştır. Kendisine vahyin bir müddet gelmemesi onu ve onun şahsında bizi eğitmek ve uygun olan yolu göstermek içindir.

3- Rasûlullah (s.a.v.)'e hizmet eden Havle (r.a.) dedi ki: "Bir köpek yavrusu evdeki sedirin altına girerek orada ölür. Bu sebepten Allah'ın peygamberine günlerce vahiy inmedi. "Ey Havle benim evimde ne oldu ki Cebrâil artık bana gelmiyor?" buyurunca Havle der ki: "Evi süpürürken süpürgeyi sedirin altına uzattığımda ölmüş bir köpek yavrusu ile karşılaştım ve onu duvarın arkasına attım." Allah'ın peygamberi sakalları titreyerek geldi. O'na vahiy nâzil oldu mu öncesinden onu bir titreme alırdı. "Ey Havle! Beni iyice ört!" buyurdu. Bunun üzerine Yüce Allah bu sûreyi indirdi. Cebrâil (a.s.) inince Rasûlullah (s.a.v.) onun gecikmesinin sebebini sordu. O da şu cevabı verdi: إِنَّا لاَنَدْخُلُ بَيْتاً فِيْهِ كَلْبٌ وَلاَ صُورَةٌ "Bizler içerisinde köpek ve resim olan evlere girmeyiz."[158]

Vahyin kesintiye uğraması hakkında Havle'den rivâyetinde dört gün, İbn Cüreyc'den on iki gün, Kelbî'den on beş gün, İbn-i Abbas (r.a.)'tan yirmibeş gün, Süddî ve Mukâtil'den kırk gün diye rivâyetler gelmiştir. Bu sûrelerle ilgili bilgi sûrenin ne zaman başladığını bilmeye göre farklı olur. Bunu tam olarak bilmek ise ancak Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisinden olur ki, bu ise Hz. Peygamber'e kadar varan bir yolla rivâyet edilmemiştir.[159]

Sûrenin Fazîleti:

İmam Şâfi, Duhâ sûresinin sonunda ve ondan sonraki sûrelerin sonunda tekbirin sünnet olduğu görüşündedir. Bu sûrelerin sonunda "Allahu Ekber" veya "Allahu Ekber Lailahe illallahu vallahu ekber" denilir.

Müfessir alimler şunu zikretmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.)'den vahiy bir zaman için gecikip kesildikten sonra melek gelip ona "Duhâ" sûresini vahyettiğinde, sevinç ve neşesinden tekbir getirdi. İbn Kesîr bu haberin sahih veya zayıf olduğu hususunda hüküm verilebilecek kesin bir senedin nakledilmemiş olduğunu söyler.[160]

وَالضُّحَى ﴿١﴾

1- "And olsun ku luk vaktine!"

Müfessirler âyetle ilgili olarak şu iki izahı yapmıştır:

a) Duhâ ile kuşluk vakti kastedilmiştir. Kuşluk vakti güneşin yükselmeye başlayıp ışıklarını her tarafa saldığı zamandır ki, gündüz başlangıcı zamanıdır.

b) Duhâ ile bütün gündüz kastedilmiştir. Delili ise Allah Teâlâ'nın bunu geceye

mukâbil zikretmiş olmasıdır.[161]

c) Ayrıca Duhâ'nın güneşin günün ortasına doğru gökyüzünde yükseldiği vakit olduğu da söylenmiştir.[162]

Duhâ (kuşluk) vaktinin zikredilmesinin hikmetleri:

a) Kuşluk vakti insanların bir araya geldikleri ve geceleyin üzerlerinde meydana gelen ürkeklik ve yalnızlıktan sonra kendilerine geldikleri bir zamandır. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "Vahyin kesilmesi sebebiyle ürkekliğinden sonra artık vahyin nüzûlünün kuşluğu doğmaya başlıyor" diye müjde vermiştir.

b) Bu vakit, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Musa ile konuştuğu; Hz. Musa (a.s.)'ın karşısına dikilen sihirbazların imana gelip secdeye kapandıkları bir vakittir. وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى "Buluşma zamanınız insanların toplandığı kuşluk vaktidir"[163] Musa (a.s.)'a ikramda bulunan O Yüce Zat sana ikrâm etmemezlik eder mi? "Ey Muhammed! (s.a.v.) secdeye kapanacakları bir biçimde o sihirbazların kalplerini evirip çeviren O Yüce Allah senin düşmanlarının kalplerini de çevirecektir" denilmek istenmiştir.[164]

Meanî âlimleri bu ve benzeri buyruklar hakkında şöyle demişlerdir:

Bu buyrukta hazfedilmiş lafızlar vardır ki; bu: "Kuşluk vaktinin Rabbine and olsun" takdirindedir.[165]

Âyette kuşluk vaktine yemin edilmesi bu vakte şeref kazandırmaktadır. Kuşluk vakti namazı alimlerin ittifakı ile sünnettir.[166]

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴿٢﴾

2- "Sükûna erdiği (örtüp bürüdüğü) zaman geceye"

سَجَى: Secâ'nın manası hususunda alimler birbirine yakın üç manayı vermişlerdir.

a) Secâ, sücüvv kökündendir. Sücüvv, mutlak olarak sakinleşme yani bir şeyin kararını bulup dinmesi, sakin olması manasınadır. بَحْرٌ سَاجِيَةٌ "Bahr-i saciye": Dalgasız durgun deniz, عَيْنٌ سَاجِيَةٌ Aynûn saciye: Sakin baygın göz, لَيْلَةٌ سَاجِيَةٌ Leyletün saciye: Sakin, durgun, rüzgârsız gece demektir. Seciyye de sakinleşme manasından alınmış olup insanın nefsinde sakin ve sabit huy, meleke demektir.[167]

b) Seca, tesciye'den örtmek manasına gelir. İyice durgunluğu ile tam kararması örtüp kaplaması veya sona erip geçmesi zamanı diye de anlaşılmıştır. İbnu'l Arabî; elbisenin insanı bürümesi gibi gecenin de gündüzü bürümesi manasında

"سَجَى اللَّيْلُ" denildiğini söylemiştir. İbn Cübeyr; "Gece gelip her şeyi örttüğü zaman" manasını vermiştir.

c) Ferrâ Arapça'da bütün gece durgunlaştı, karanlığını döktü manasında سَجَىٰ seca kelimesinin kullanıldığını söyler.

Müfessirlerin görüşü bu üç mana çerçevesindedir. Mesela **İbn-i Abbas** bu âyete "gece dünyayı karanlığı ile bürüdüğü zaman" manasını verirken **Hasan el-Basrî** "İnsanlara karanlığını giydirdiği zaman geceye" manasını vermiştir.

Said b. Cübeyr'in rivâyetine göre yine İbn-i Abbas (r.a.) bu ifadeye "Gece gelip her şeyi bürüdüğü zaman" manasını vermiştir.

Mücâhid, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd de "Gece insanlarla dindiğinde" manasını vermiştir. Gecenin insanlarla dinişi hususunda şu iki izah yapılabilir:

1. Bu gecenin değil insanların sükûna erişi manasınadır. Bu sükûna eriş, mecazî olarak âyette geceye nisbet edilmiştir.

2. Gecenin dinip sükûna ermesi, onun karanlığının her tarafa yerleşip, her tarafı sarması ve artık daha artmayacak bir hale gelmesi demektir.

Gündüzün bir parçası, bir saati demek olan kuşluk vaktine mukâbil bütün gecenin zikredilişinin hikmeti, sebebi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

1. Bu gündüzün bir tek saatinin bile bütün geceye denk olduğuna bir işarettir. Ve bu tıpkı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in fazîletinin tartılması halinde (manen) bütün peygamberlere denk olması gibidir.

2. Gündüz, sevinç ve ferahlık, gece ise ürkeklik ve endişe vaktidir. Dünyanın kederlerinin ve üzüntülerinin sevinç ve rahatlıklarından daha fazla ve sürekli oluşuna bir işarettir. Çünkü kuşluk vakti bir tek saattir, gece ise birçok saattir. İşte bu sebepten dolayı biz, kederlerin ve üzüntülerin sürekli; sevinçlerin ise az ve nadir olduğunu görürüz.

3. Kuşluk vakti, insanların harekete geçtiği ve buluşup tanıştıkları bir vakittir. Böylece bu vakit haşr vaktinin bir benzeri olmuş olur. Dinip sükûnete erdiği zaman gece de insanların kabrin karanlığında sükûna erişinin bir benzeri olmuş olur. Binaenaleyh bu demektir ki, her ikisi de bir hikmet, bir nimettir. Fakat fazîlet (dünyada iken) ölüme değil hayata; ölümden sonra da ölümünden önceki durumuna aittir. Bu sebepten kuşluk vakti gece vaktinden önce getirilmiştir.

4. Cenâb-ı Hak kuşluk vaktini zikretmiştir ki böylece Allah Teâlâ, rahmetinden ümit kesilmesin, peşinden de Cenâb-ı Hakk'ın belâ ve musibetleri hususunda tam bir güven hâsıl olmasın diye geceyi getirmiştir.

Duhâ ve leyl hakkındaki öteki yorumlar

a) Duhâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzü; leyl ifadesi de saçları diye tefsir edilmiştir.

b) Bazıları duha, Ehli Beytin erkekleri; leyl de kadınları diye tefsir etmiştir.

c) Duhâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliği; leyl ifadesi ile de vahyin kesilme

zamanı kastedilmiş olabilir. Çünkü vahiy indiğinde, ünsiyet ve rahatlık; kesildiğinde ise ürkeklik ve huzursuzluk baş gösterir.

d) Yine Duhâ ile kendisi sebebiyle gaybi şeylerin bilindiği ilahî ilim nuru; leyl kelimesi ile de kendisi sebebiyle bütün kusur ve ayıpların örtüldüğü afvı ilahî kastedilmiş olabilir.

e) Duhâ ifadesiyle zayıf iken İslam'ın yücelmesi; leyl ifadesi ile İslam'ın yeniden garip olacağına bir işaret sayılabilir.

f) Duhâ ifadesi ile aklın kemale ermesi; leyl ifadesi ile de ölüm hali kastedilmiş olabilir.[168]

g) Bir diğer açıklamaya göre kuşluk vakti (duha), gündüzü andıran şekliyle ariflerin kalplerindeki nur; leyl de geceyi andıran kâfirlerin kalplerindeki siyahlık demektir. Yüce Allah bu şeylere yemin etmiştir.[169]

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ﴿٣﴾

3- "Rabbin seni terk etmedi; darılmadı da"

Buyruk, yeminin cevabıdır.

مَا وَدَّعَكَ: **"Seni terketmedi".** Tevdî', aslında misafirin veda etmesi yani giderken kalanlara hoşçakal, Allah'a ısmarladık gibi vaad, bolluk, hoşluk, akıbet duasıyla bırakıp gitmesi demek olup sonra mutlak şekilde terk edip bırakmak manasına da kullanılmıştır. Yüce Allah hakkında veda ve uğurlama tasavvur edilemeyeceğinden terk manasıyla tefsir edilmiştir.[170]

وَمَا قَلَىٰ : **"Darılmadı da"** قَلَى يَقْلِي aslında buğzetmek anlamlarına gelir. Bırakmaması dargınlıktan, öfkeden bırakmamak değil, rahmet ve yardımından dolayı bırakmamaktır. وَمَا قَلَىٰ darılmadı buyrularak, buğz ve öfkenin bulunmadığı belirtilip rahmeti devam ettirme manası vurgulanmıştır.

وَمَا قَلَىٰ derken وَمَا قَلَيْكَ denmeyip (كَ sana ifadesinin getirilmemesi) ifadenin mutlak bırakılmasının hikmeti; "Rabbin sana gazap etmediği gibi ashabından ve seni sevenlerden hiç kimseye de kıyamete kadar buğzetmeyecektir" şeklinde bir manayı vurgulamak içindir. Ve bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّهُ: "Kişi sevdiğiyle beraberdir"[171] ifadesini gerçekleştirmek içindir.

Müfessirler şöyle demektedirler: Hz. Cebrâil, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e biraz geç vahiy getirdi. Bunun üzerine müşrikler "Muhakkak Allah ona gazab etti ve onu terk etti" demeye başladılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bu

âyeti indirdi. Bu hadise Kur'an'ın Allah katından oluşunun delilidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) katında olmuş olsaydı vahiy kesilmezdi.[172]

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى﴿٤﴾

4- "Elbette âhiret senin için dünyadan hayırlıdır."

Yani "Ey Muhammed! Senin bana dönüşünde sana ait olarak nezdimde bulunanlar, senin için dünyada acilen verdiğim şeref, lutuf ve ihsanlardan daha hayırlıdır" [173] Çünkü âhiret bâkidir. Ve mutlak olarak her türlü kirlerden, pisliklerden arınmış ve temizdir. Dünya ise fânidir, içinde zararlı şeyler vardır.

Ahiret kelimesinin başındaki لَ lam başlangıç lamıdır ki, daha önce geçen cümlelerin ifade ettikleri manayı pekiştirmektedir. (Yemin olması da caizdir.)[174]

Ûla ve Ahiret: Dünya ve âhiret demek olmakla birlikte evvelki ve sonraki, önü ve sonu manalarıyla da kullanılır. Buna göre "Ahiret senin için ûla'dan hayırlıdır" demek, "senin bulunduğun her halin sonu senin için önünden daima daha hayırlıdır." Yani sen günden güne, halden hale, ileri doğru daima hayırdan hayra yükseleceksin. Neticede vefatından sonra da âhiret hayatın, dünya hayatından daha hayırlı olacak demek olur.

لَكَ **"senin için"** diye tahsis edilmesi: "senin dışında herkese göre değil, sana eziyet eden kafirlere göre senin için daha hayırlıdır" demektir. Bu ona iman eden ümmetin hakkında da âhiretin dünyadan daha hayırlı olmasına engel olmaz. Zira âyeti kerimede buyurulduğu gibi peygamberin peşinden giden ondandır. فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي "Bana tabi olan bendendir"[175] Ayrıca peygamber için hayırlı olan bütün ümmeti için de hayırlıdır. Onun dünyadaki hayrından kafirler bile istifade eder. Ancak âhiret hayrı yalnız mü'minlerindir.[176]

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴿٥﴾

5- "Elbette Rabbin sana verecek Sen de ho nut olacaksın."

سَوفَ Sevfe gelecekte bir şeyin vuku bulup gerçekleşeceğini ifade eden tenfis[177] edatıdır.

Âlimlerin büyük bir çoğunluğu, âyetteki va'din şefaat manasına hamledileceğini söylemişlerdir.

Müslim, Abdullah b. Amr b. El-As (r.a.)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Rasûlullah (s.a.v.) İbrahim (a.s.) hakkındaki فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي “Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana isyan ederse gerçekten Sen günahları bağışlayansın, çok merhametlisin.”[178] Âyetini ve İsa (a.s.) hakkındaki إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ “Onlara azab edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır.”[179] âyetini okudu. İki elini kaldırıpاللَّهُمَّ أُمَّتِي أُمَّتِي Allah’ım! Ümmetim, Ümmetim!” dedi ve ağladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Cebrâil (a.s.)’a “Git! Muhammed (s.a.v.)’e söyle: إِنَّا سَنَرْضِيكَ فِي أُمَّتِكَ وَلَا نَسُوؤُكَ “Biz seni ümmetin hakkında razı edeceğiz ve seni utandırmayacağız.” buyurdu.[180]

Bu güzel vaad ve müjdeyi dinlerken şunu da unutmamak gerekir ki Peygamberin rızası Allah Teâlâ’nın rızasındadır. Hak Teâlâ’nın rızası olmayan bir şeye Peygamber (s.a.v.)’in razı olması düşünülemez. Yoksa Peygamber, Cenâb-ı Hakk’ın kendisinden razı olduğu kul olmamış olur. Hak Teâlâ’nın izni olmayınca da kimsenin şefaat etmesine ihtimal yoktur.

مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ “Allah’ın izni olmadan onun huzurunda kim şefaat edebilir?”[181]

Unutulmamalıdır ki, Peygamberin ümmeti hakkındaki rızası ve şefaati de; iman ve onun peşinden gitmekle mümkündür.

إِنَّ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ لأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي

“Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir.”[182] hadisi büyük günahlara teşvik için değil “Ümmeti” yani “benim ümmetim” denilmekle iman eden ve onun peşinden gidenlerden olmanın kıymetini tesbit; Allah Teâlâ’ya (O’nun merhamet ve himayesine) sığınmak sûretiyle imana ve boyun eğmeye davet ve geçmişteki günahların büyüklüğünden dolayı affedilemez zannıyla ümitsizliğe düşenlerin Allah’a sığınarak bağışlanabileceklerini إِنَّ الْإِسْلَامَ يَجُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ “İslam daha öncekileri kesip atar.”[183] delaletiyle, yeni doğmuş gibi tertemiz eder olduğunu ilan ederek iman ve İslam’a ve günahlardan tevbeye teşviktir.

İbn-i Abbas (r.a.) da: “Rabbinin ona vereceği şey razı oluncaya kadar şefaat hakkıdır” der.[184]

Ebû Hayyan şöyle demiştir: “En uygun olanı bunun dünyadaki lütufları da, âhiretteki lütufları da içine alacak şekilde genel olmasıdır. Elbette âhiretteki lütuflar

dünyadakilerden çok büyüktür."[185]

Hz. Ali (r.a.) Iraklılara şöyle demişti: "Sizler Yüce Allah'ın kitabında en ümit verici âyetin

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً

"Deki: Ey günah işlemekte nefisleri aleyhine ileri giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Kuşkusuz Allah bütün günahları bağışlayıcıdır." [186] olduğunu söylüyorsunuz. Onlar evet dediler. Hz. Ali (r.a.) şöyle dedi: "Fakat bizler yani ehl-i beyt şöyle diyoruz: Allah Teâlâ'nın kitabındaki en ümit verici âyet Yüce Allah'ın وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى "Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın"[187] âyetidir."

Bir hadiste "Her peygamberin kabul edilmiş bir duası vardır. Bütün peygamberler dualarını hemen yapmıştır. Ben ise duamı kıyamet günü ümmetime şefaat için sakladım" buyrulmuştur.[188]

Yine bir hadiste şöyle denilmektedir: Bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "O halde Allah'a yemin ederim ki ümmetimden tek bir fert dahi cehennemde kaldığı sürece bende razı olmayacağım."[189]

İbn-i Abbas (r.a.)'dan o da babasından rivâyetle dedi ki; Peygamber (s.a.v.)'e ümmetinin fethedeceği yerler gösterildi. O buna çok sevindi bunun üzerine Yüce Allah buraya kadar olan âyetleri indirdi. Şanı yüce Allah ona cennette toprağı misk olan bin köşk ihsan etti. Her bir köşkte de ona yaraşacak kadar eşler, hizmetçiler vardır.[190]

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى﴿٦﴾

6- "Seni yetimken barındırmadı mı?"

Âlimler âyetteki وَجَدَ "buldu" fiilinin أَوْجَدَ "vucut verdi" veya عَلِمَ "bildi" manasında olduğunu söylemişlerdir. Yetim, küçükken babasız kalan demek olup, bunda tek başına, yalnız kalmış olmak manası vardır. Onun için tek ve benzersiz veya pek az bulunur kıymetli şeye de Arapçada yetim denir. Benzeri yok, gayet kıymetli inciye دُرَّةٌ يَتِيمَةٌ "Dürr-i yetim" denilmesi de bundandır.

Bu açıklamaya göre bu âyetin edebi tefsiri: "Rabbin seni Kureyş arasında tek ve benzersiz olarak himaye etmedi mi?"[191] şeklindedir.

Siyerde bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib'den yetim olarak dünyaya gelmişti. Babası Abdullah vefat ettiğinde Efendimiz (s.a.v.) henüz ana karnında altı aylıktı. Anası Hz. Âmine ile dedesi Abdülmuttalib'in yanına gitti. Altı yaşında iken annesini sekiz yaşında iken de dedesini kaybetti. Dedesinin vasiyeti ile amcası Ebû Tâlib onu yanına aldı. Kırk yaşının başlarında Allah (c.c.) kendisine peygamberlik verinceye kadar amcası onu korumaya, yardım etmeye ve itibarını yükseltmeye devam etti. Ebû Tâlib kavmi gibi putlara tapıyordu. Bununla beraber Rasûlullah (s.a.v.)'e eziyet edilmesine engel oluyordu. Bütün bunlar Allah'ın onu koruması, hıfzetmesi ve himaye etmesidir.[192]

آوَى: Bir şeyi diğerine katmak, geri çevirmek manasından bir yurda, bir barınağa kondurup, barındırmak demektir. Nitekim Cenâb-ı Hak onu barındırmış, böylece gittikçe sonunu önünden daha hayırlı yapmak üzere terbiye edip seçmiş, hiçbir zaman terk edip de bırakmamıştır.[193]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Yetimliğindeki Hikmet:

1. Peygamber (s.a.v.)'e yetimlerin kadr-i kıymetini bilmesini ve böylece de onların hak ve hukuklarına riayet etmesini öğretmektir. Nitekim Yusuf (a.s.) "Doyup da açlığı unutmamdan endişeleniyorum" demiştir.

2. Yetimler bu isimde Hz. Peygamber ile bir müştereklik arz etsinler de işte bu yüzden ikrâm görsünler diye Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: إِذَا سَمَّيْتُمُ الْوَلَدَ مُحَمَّداً فَأَكْرِمُوهُ وَسِّعُوا لَهُ فِي الْمَجْلِسِ "Çocuğa Muhammed adını koyduğunuzda ona değer veriniz ve oturduğunuz mecliste ona yer açınız"[194] buyurması da buna benzer.

3. Babası ve anası bulunan kimseler ana babasına güvenirler. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hem babasını hem anasını almıştır ki, böylece O, çocukluğunun başından ömrünün sonuna değin Allah Teâlâ'dan başka hiç kimseye güvenmesin. Böylece de ta çocuk iken Hz. İbrahim (a.s.)'ın "Senin benim durumumu bilmen, benim Sen'den bir şey istememe manidir" şeklindeki sözü hususunda İbrahim (a.s.)'a benzemiş olsun.

4. Örfe göre yetimin kusurları saklı kalmaz. Tam aksine yetimin üzerinde gözükür. Hatta cemiyet ve insanlar, yetimdeki kusurlara kusur katarlar. İşte bu yüzden herkes Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında düşünsün de onda hiçbir ayıp bulmasınlar ve böylece onun nezih oluşunda ittifak etsinler diye Cenâb-ı Hak onun yetim olmasını tercih etmiştir. Binaenaleyh Allah (c.c.) O'nu (s.a.v.) risâlet görevi için seçince insanlar onda, hiçbir ta'n ve te'kid sebebi bulamadılar.

5. Herkes onun üstünlüğünün doğrudan doğruya Allah (c.c.) tarafından olduğunu anlasın diye, Cenâb-ı Hak onu yetim bırakmıştır. Çünkü babası olan kimsenin babası,

onun talim ve terbiyesi hususunda çaba gösterir.

6. Yetimlik ve fakirlik insanlar hakkında bir noksanlık kabul edilir. Binaenaleyh Hz. Muhammed (s.a.v.) bu iki vasfı üzerinde bulundurmasına rağmen mahlûkatın en kerimi olunca bu harikulade bir şey olmuştur. Dolayısıyla mucize cinsindendir.[195]

وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدَى﴿٧﴾

7- " a kınken seni doğru yola iletmedi mi?"

ضَالاً **Dall:** Yitik, hangi yola gireceği hususunda şaşkın yahut yanlış yola giden sapık manalarına gelir. مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى "Arkadaşınız şaşırmadı, azıtmadı da!"[196] buyurulmuş olan Rasûlullah (s.a.v.) hiçbir zaman akıl ve dinde sapık manasına "Dall" olmamıştır. Hak Teâlâ'nın birliğine inanarak yetişmiş, hiçbir puta secde etmemiş, ahlakı temiz olup hiçbir kötü fiil işlememiştir. Her hususta güvenilir kişi olarak tanınmıştır.[197]

Hz. Ali, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Ehl-i cahiliyyenin yaptıkları şeylerden, sadece iki şey yapmaya yeltendim. Ama her defasında Allah (c.c.) benimle, istediğim o şey arasına girip, bana mani oldu. Artık bu iki şeyden sonra, Allah (c.c.) bana Peygamberlik görevi ile ikramda bulunana kadar (ve ondan sonra) hiçbir kötü şey yapmaya yeltenmedim. (O iki şeyde şu idi:) Bir gece, Mekke'nin yüksek yerlerinde, benimle beraber koyun güden Kureyşli bir çocuğa "Keşke benim koyunlarıma da göz kulak olsan da, Mekke'ye gidip gençlerin sohbetlerine (eğlencelerine) katılsam" dedim. Ve bu istekle oradan ayrıldım. Derken yolumun üzerindeki, ilk eve vardım ve bir def, zurna (eğlence) sesi duydum. Onlar "falan oğlu, falan kızla evleniyor" diye ilan ediyorlardı. Onları seyredeyim diye oturdum. Allah (c.c.) bana bir uyku verdi. Bende uykuya daldım. Güneşin dokunuşu beni uyandırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) sözüne şöyle devam eder; arkadaşımın yanına döndüm. O bana "ne yaptın?" diye sorunca "bir şey yapmadım" deyip hadiseyi anlattım. Yine bir başka gece arkadaşıma aynı şeyi söyledim. Derken Allah Teâlâ bana bir uyku verdi, güneşin dokunuşu beni uyandırdı. Artık bu iki şeyden sonra, Allah (c.c.) bana risâlet görevi ile ikrâm edinceye kadar böylesi malayani (lüzumsuz) şeylere yeltenmedim.[198]

Âyetteki ضَالا "delalet"in muhtemel yirmi manası vardır.

1. ضالّ (şaşkın) lafzı; "Kur'anî ve şer'i hükümleri bilmiyordun, Allah (c.c.), seni Kur'an-ı Kerîm'e muhatab kılarak ve İslam'ın şer'i hükümlerini öğreterek, seni doğru yola iletti." demektir.

2. "Sen sapık bir toplum arasında idin de senin vasıtan ile Allah (c.c.) onlara hidayet

verdi." demektir.

3. "Hicretten yana şaşkınken seni hicrete iletti." demektir.

4. Buradaki dâll, "unutmuşken" demektir. Tıpkı sana Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh hakkında soru sorulduğunda İnşallah demeyi unutup, Allah Teâlâ'nın sana hatırlatması gibi.

5. Şöyle de açıklanmıştır: "Sen kıbleye dönmek istiyordun da onu araştırıyordun Allah (c.c.) da seni ona iletti." Bunu da yüce Allah'ın "Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz..." [199] âyeti açıklamaktadır.

6. Seni şirk ehli arasında buldu da, seni onlardan ayırdı,

Arapçada: ضَلَّ الْمَاءُ فِي اللَّبَنِ Su, sütün içinde kayboldu denilir. Âyetin manası: "Sen, Mekke'de kâfirler arasında kaybolmuştun. Derken; Allah seni güçlendirdi de böylece dinini galib getirebildin" şeklinde olur.

7. "Allah seni küçük bir çocuk iken marifetullah'dan habersiz olarak bulup da, sende akıl, hidayet ve marifet yaratmadı mı?" demektir. Yani âyetteki dâll; ilimden boş manasına olup yanlış inançlara kapılmış ve sapıtmış manası kastedilmemiştir.

8. "Sen peygamberlikten bîhaberdin, arzusunu bile taşımıyordun, aklına bile gelmiyordu. Dolayısıyla seni kesinlikle arzun bulunmayan nübüvvete ilettim." demektir.

9. "Sen kaybolmuştun. Göklerin yollarını bilemiyordun Sana yolları gösterdim. Binaenaleyh miraç gecesinde göklere çıkarıldın." demektir.

10. Delalet unutma manasınadır. Çünkü Hz. Peygamber miraç gecesi Cenâb-ı Hakk'ın heybeti yüzünden denilmesi gereken şeyleri unuttu da, Allah Teâlâ ona, kendisini nasıl medh-i sena edeceğini hatırlattı.

11. Hz. Peygamber, Cebrâil (a.s.) ona ilk gözüktüğünde alabildiğine korkmuştu. Neredeyse dağdan atlayacaktı. Allah Teâlâ ona bu hususta hidayet etti, böylece onun Cebrâil (a.s.) olduğunu anladı.

12. "Sen dünya işleri, ticaret ve benzeri şeyleri bilmiyordun Seni bunlara ilettim. Ticaretinde kazanç sağladın kâr ettin. Derken Hatice (r. anha) Sana meyletti ki, bu da; "Senin dünyaya vukûfiyyetin yoktu. Dinden başka bir şey bilmiyordun. Bundan sonra sana dünya işlerini de öğrettik" demektir.

13. Kavmin içinde adeta kaybolmuştun. Onlar sana eziyet ediyorlardı. Senin tebaa olarak kalmana bile rıza gösteremiyorlardı. Derken Allah, (c.c.) senin işini takviye etti. Ve seni onların amiri-reisi yaptı.

14. Seni Ebû Tâlib'i seviyor halde şaşkın buldu da Rabbin seni Rabbinin sevgisine iletti.

15. Mekke yollarında kaybolmuş idin de, O sana doğru yolu gösterdi ve seni deden Abdülmuttalib'e geri çevirdi.

16. İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: Peygamber (s.a.v.) küçükken Mekke geçitlerinde

kayboldu. Ebû Cehil onu koyunlarının yanından geri döndüğü sırada gördü ve onu dedesi Abdülmuttalib'e geri götürdü. İşte Yüce Allah, düşmanı vasıtası ile dedesine döndürmesi lütfunu ona hatırlatmaktadır.

17. Said b. Cübeyr dedi ki: Peygamber (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştı. İblis karanlık bir gecede devenin yularını aldı ve onu doğru yoldan uzaklaştırdı. Cebrâil (a.s.), gelip İblis'e üfledi bundan dolayı İblis, Hint topraklarına düştü ve Peygamber (s.a.v.)'i tekrar kafileye geri çevirdi. İşte Allah ona bu lütfu hatırlatmaktadır.

18. "Şaşkınken, kavmin seni bilmiyor, senin kıymetinin farkında değilken Allah (c.c.), Müslümanları sana iletti ve sonunda onlar sana iman etti" demektir.

19. "Kitabı beyan hususunda seni şaşkın buldu da sana beyanı öğretti." demektir. Nitekim Nahl Sûresinde: "İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın diye"[200] buyrulmuştur.

20. Kimi din bilginleri şöyle demiştir: Araplar geniş bir düzlükte, yanında başka bir ağaç bulunmayan tek bir ağaç görürlerse, ona "dâlle" (çöl içinde kaybolmuş) adını verirler. Sanki Allah Teâlâ "O beldeler, sen hariç içinde Allah'a iman ve marifetullah meyvesini taşıyan tek bir ağaç bulunmayan bir çöl gibidir. Binaenaleyh sen bu cahiliyet çölünde yetişen tek bir ağaçsın. Ben seni böylece tek, yapayalnız buldum. Senin sebebinle, senin vasıtanla insanları hidayete erdirdim" demek istemiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in اَلْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ "Hikmet, mü'minin yitiğidir"[201] hadis-i şerifi de bunun bir benzeridir.

Bütün bu görüşler güzeldir. Fakat son görüş maddi-manevi bütün görüşleri ihtiva ettiğinden bir başka güzeldir. [202]

وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَى ﴿٨﴾

8- "Seni fakirken zengin kılmadı mı?"

عَائِلْ: fakir ve ihtiyaç sahibi yoksul, kendisine muhtaç olan ailesi, yoksulları çok manalarına gelir.[203] Delili de: وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً "Eğer fakirlikten korkarsanız"[204] âyetidir.

عَائِلْ kelimesi hakkında iki görüş vardır:

1. Görüş: Meşhur olan görüşe göre; bununla fakir manası kastedilmiştir.

2.Görüşe göre; ümmetinin cehaletleri sebebiyle fakir olmalarıdır.

Efendimiz (s.a.v.) ilim sahibiydi ama evladı iyali mesabesindeki ümmeti, cehaletleri sebebiyle fakirdi. Dolayısıyla Allah (c.c.) ümmetini senin elinle, senin sayende doğruya

iletti.” manasınadır.

Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’i Ebû Tâlib’in yetiştirmesi ile zengin ve müstağnî kılmıştır. Daha sonra Hz. Hatice’nin malıyla zengin kılmıştı. Sonra Hz. Ebû Bekir’in malı, Hz. Ömer (r.a.)’ın da heybeti ve cesareti ile zengin kıldı. Nihayetinde Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’i kanaat ile müstağnî kıldı. Öyle ki katında taş ile altının eşdeğerde olacağı bir konuma geliverdi.

Âyetin manasının “Sen burhan ve hüccetlerden yoksundun da Allah Teâlâ sana Kur’an-ı Kerîm’i indirdi. Böylece bilmediğini öğretti de seni müstağni kıldı” şeklinde olduğu da söylenmiştir.[205]

Rasûlullah (s.a.v.); “Gerçek zenginlik mal çokluğu değildir. Fakat asıl zenginlik gönül zenginliğidir”[206] buyurmuştur. Bu nimetlerin bu âyeti kerimede zikredilmesinden maksat, başa kakmak değil, tam aksine Rasûlullah (s.a.v.)’in kalbine takviye vermektir.

Bu âyeti kerimede işaret olunuyor ki; Rasûlullah (s.a.v.) daha ilk başta zengin olsaydı, bazılarının kafasında “elde ettiği izzet ve galibiyet elindeki maldan kaynaklanıyor” şeklinde bir düşünce uyanabilirdi. Ama Rasûlullah (s.a.v.) bütün zenginlerin ve hükümdarların üzerine çıkınca anlaşıldı ki, bu izzet ve şeref, Hak katından gelmektedir.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾

9- “O halde yetime gelince (sakın ona) kahretme”

Âyet-i kerimede yer alan fiilin (لَا تَقْهَرْ) mastarı olan “kahr” kelimesi, birisine üstün gelmek, o kimseyi ezmek anlamındadır. [207]

Âyetin manasının “Allah’ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun” [208] âyetinde olduğu gibi “Yetime Allah’ın sana muamele ettiği biçimde muamele et” şeklinde olduğu söylenmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre âyetin bu ifadesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Hz. Hatice (r.a.)’ın, çocuğuna seslendiği bir sırada nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu hadis-i de bu noktaya varıp dayanır: اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِيمَنْ لَيْسَ لَهُ إِلَّا اللّٰهُ “Allah’dan başka kimsesi olmayanlar hakkında, Allah’tan sakının, Allah’tan!”

Âyeti kerime فلا تكهر şeklinde de okunmuştur. Yani “yetime yüzünü ekşitme, onu kovma!”

Enes (r.a.)’ın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yetim ağladığında gözyaşları Allah Teâlâ’nın avuçlarına dökülür de bunun üzerine O

“Babasını toprağa belediğim bu yetimi kim ağlattı? Kim onu, susturur da rahatlatırsa, ona cennet var.” [209]

İbn Ömer (r.a.)’dan gelen başka bir tarikte hadis şu şekildedir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Hiç şüphesiz yetim ağladığı vakit, onun ağlaması sebebiyle Rahman’ın arşı sarsılır. Yüce Allah (c.c.) meleklerine: “Ey meleklerim! Babasını toprağın altına aldığım bu yetimi kim ağlatıyor?” Melekler: “Rabbimiz sen daha iyi biliyorsun” derler. Yüce Allah meleklere şöyle buyurur: “Ey meleklerim şahit olun ki, kim onu susturur, onun gönlünü hoş ederse Ben de kıyamet gününde onu hoşnut ve razı edeceğim” İbn Ömer bir yetim gördüğünde onun başını sıvazlar ona bir şeyler verirdi.[210]

Ebû Hureyre (r.a.)’dan gelen bir rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) ; “Ben ve ister kendisinin, ister bir başkasının yetimini koruyup gözetleyen; şu ikisi gibi olacağız” buyurup şehadet parmağı ile orta parmağını gösterdi.”[211]

Mücâhid bu âyete şöyle mana verir: “Yetimi küçümseme, çünkü onun kendine yardım edecek Rabbi vardır.”[212]

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴿١﴾

10- “İsteyene gelince sakın azarlama!”

Yani isteyeni yahut soranı azarlama; azarlayarak kovma da lutfet, ihtiyacını gider yahut yumuşak dille reddet.

1. Müfessirlerden bazıları “sail” den maksat; dünyaya dair bir şey isteyen dilencidir” demişlerdir. وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ “Mallarında dilenci ve mahrum için bir hak vardır” [213] âyetinde de buna işaret vardır.

لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَي الْفَرَسِ “Dilenci at üzerinde gelse bile hakkı vardır” diye bir hadis de yaygındır [214]

2. Ebû’d Derdâ, Hasan el-Basrî, Süfyan ve daha bazıları sâil’den maksadın mal isteyen değil, “ilim ve din ile ilgili soru soran” demek olduğu görüşüne varmışlardır.

Denilmiştir ki: Öncelikli görüşe göre bu, delâlet yoluyla öncelikle sabit olur. Çünkü mal dilencisine istediğini vermeye gücü yeten kimse yumuşak bir şekilde reddedip, bir şey vermediği zaman tehdit edilmemiştir. Oysa ilim soran kimseye ilmi olan kimsenin cevap vermemesi yerilmiştir.

مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ “Kendisine bir ilim sorulup da onu gizleyen kimse ateşten bir gem ile gemlenir.” buyrulmuştur.[215] Fakat mutlak

manada, sâil lafzı, dilenci manasında asıl olmakla beraber, dileyen veya dilenen veya hangi sûretle olursa olsun, isteyen veya soran, mutlak olarak talep eden manasını da taşır.

Bu takdirde "sâil" gerek mal, gerek ilim isteyen dilencidir. İlim dilenmek, genellikle övülmüştür. Bunda eziyet ve saygısızlık derecesine varmamak şartıyla ısrarla yalvarmak da güzel görülmüştür. Mal dilenmek ise genellikle yerilmiştir. Ancak başka bir kazanç yolu bulamayan muhtaç için bir izindir. Böylelerine yardımı düşünmek ise gücü yetenler için bir borçtur.[216]

İbrahim b. Ethem der ki: "Dilenciler ne iyi kimselerdir! Onlar bizim azıklarımızı âhirete taşıyorlar."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Dilenci âhiret için ister. Kapınıza gelip adeta şöyle der: "Ahirete irtihal etmiş akrabalarınıza yakınlarınıza aile fertlerinize bir şeyler göndermek ister misiniz?"[217]

فَلَا تَنْهَرْ: **"azarlama"** Nehr ve intihar, Arapçada birisini ağır bir biçimde azarlamak anlamındadır.

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

11- "Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat! (minnet ve ükranla an)"

"Nimeti şükür ve övgüyle yay" demektir. Allah Teâlâ'nın verdiği nimetleri anlatıp, itiraf etmek bir şükürdür.[218]

Âyet-i kerimede nimet kelimesiyle kast olunan, Allah Teâlâ'nın Rasûlullah (s.a.v.)'e vermiş olduğu mevcut nimetler ve va'dettikleridir. Bu hususta şu izahlar yapılmıştır:

1. Bu nimet Kur'an'dır. Zira Kur'an, Hak Teâlâ'nın Muhammed (s.a.v.)'e lütfettiği nimetlerin en büyüğüdür. Onun buradaki emri de "Kur'an'ı okuması, başkalarına okutması, hakikatlerini onlara açıklaması" demektir.

2. Bu nimet, nübüvvet nimeti olup, bu "Rabbinden sana indirileni tebliğ et" demektir.

3. İçine bir riyâ karışmadığı ve başkalarının da ona uyacağı zannedildiğinde nimetleri anlat. Hz. Hüseyin b. Ali (r.a.)'dan: "Bir iyilik yaptığında, onların da sana uymaları için, onu kardeşlerine anlat" şeklindeki sözü de buna dayanır.

Emîrü'l-Mü'minin Hz. Ali (r.a.)'a sahabe-i kiramın durumu sorulup da, onun onları güzellikle yâd edip hasletlerini anlattıktan sonra "biraz da kendinden bahset" dediklerinde Hz. Ali: "Yavaş olunuz, Allah kişinin kendi nefsini tezkiye etmesini yasaklamıştır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali'ye (r.a.) Allah Teâlâ "Rabbinin nimetini anlat" buyurmamış mıdır? şeklinde bir hatırlatmada bulunulunca da, o "O halde

şimdi anlatayım: benden istenildiğinde verdim; sorulduğunda söze başladım. Göğsümde pek çok ilim bulunmaktadır. "O halde bana sorunuz." dedi. [219]

Numan b. Beşir'den Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Aza karşı şükretmeyen kimse, çoğa karşı da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen kimse Allah'a da şükretmez. Allah'ın nimetlerini anlatmak bir şükürdür. Bunu terk etmek ise bir küfür (nankörlüktür). Cemaat rahmettir, ayrılık ise azaptır."[220]

Nesaî, Mâlik b. Nadla el-Cüşemi (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Rasûlullah (s.a.v.)'in huzurunda oturuyordum. Üzerimdeki elbiselerin eski püskü olduğunu görünce : "Senin malın var mı?" diye sordu. Ben: "Evet, Ey Allah'ın Rasûlü, her çeşidinden." dedim. "Allah sana bir mal vermiş ise, onun izini senin üzerinde görmeyi ister" diye buyurdu.[221]

Ebû Said el-Hudrî, Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever[222] ve o kulunun üzerinde nimetinin izlerini görmeyi sever."[223]

Et-Te'vilatü Necmiyye'de bu âyet açıklanırken şöyle denir: "Peygamberlik nimetini, nefsinin zahirine; Risalet nimetini, kalbinin batınına; Velayet nimetini, sırrına; Yokluktan sonra bekâ nimetini, ruhuna zikret ve hatırlat. Bu Duhâ sûresinin manasıdır.[224]

Ebû Davud'un Cabir (r.a.)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kime bir nimet verilir de o bunu anarsa ona şükretmiş olur. Eğer bunu gizlerse o nimete karşı nankörlük etmiş olur."[225]

Allah Teâlâ'nın kendi hakkını yetim ve fakirlerin hakkından sonra getirmesinin hikmeti:

1. Allah Teâlâ adeta: "Ben ganiyim, bunlarsa muhtaç, muhtacın hakkını öne almakta daha uygun bir harekettir" buyurmuştur.

2. Cenâb-ı Hak yetim ile fakirin payları hususunda fiili yapmayı öngörmüş, لَاتَنْهَرْ - لَا تَقْهَرْ "kahretme-azarlama" buyurmuş; kendisi için de, sözlü olanla yetinmiş; حَدِّثْ "anlat" buyurmuştur.

3. Bütün taatların maksadı, kişinin kalbini, Hak Teâlâ'ya taate hasretmesidir. İşte bu sebeple, taatlerin zirvesi zikrullah ile son bulsun diye, bu taatlerin hatimesini kalbin ve dilin Allah'ın nimetlerinden bahsetmesi kılmıştır. Ve Hz. Peygamber (s.a.v.) nezdinde unutulmayan ve tekrar edilen bir söz olsun diye حَدِّثْ "anlat" sözünü "haber ver" sözüne tercih etmiştir.[226]

Son üç âyet فَأَمَّا'daki ف fe ile önce anlatılanların neticesini göstermesi itibariyle şunu ifade eder: "Rabbinin sana lütfettiği gibi, yetime şefkat, isteyene merhamet,

Allah Teâlâ'nın muhtaç kullarına maldan mal, ilimden ilim, va'dden va'd ile lütuf ve ihsan ederek, sonunun önünden, âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu duyur. Böyle nimeti anlatmak sûretiyle Rabbinin büyüklüğünü herkese tanıt."[227]

Duhâ ve İnşirah sûresi sanki eşi ve benzeri olmayan çok değerli birer incidirler. Çünkü bu iki sûre içerisinde hikmetler ve marifetler vardır.[228]

Duhâ Sûresinden İtibaren Sûrelerin Sonunda Tekbir Getirmek:

Mücâhid dedi ki: "Ben İbn-i Abbas (r.a.)'a Kur'an okudum. Bana bunu, tekbir getirmeyi emretti. Ve bana bunu Ubey b. Ka'b (r.a.)'dan o da Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den rivâyet ettiğini haber verdi."

Sanki bu şöyle bir anlam taşır gibidir. Vahyin Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e gelmesi birkaç gün gecikince müşriklerden bir takım kimseler "Arkadaşı onu bıraktı, terk etti ve ona darıldı" dediler. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu. Peygamber (s.a.v.) bunu tasdik ederek Allah-u Ekber dedi.[229]

Kıraatle ilgili bir kitap olan "Zübdetü'l-İrfan'da şu uyarı vardır: Biliniz ki, Ve'd-Duhâ'nın sonunda ve ondan sonra Kur'an-ı Kerîm'in sonuna kadar her sûrenin sonunda tekbir getirmek sünnettir. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'in fiili ile sabittir. Dolayısıyla her sûrenin sonunda "Allah-u Ekber" deyiniz. Nas sûresini bitirdiğinizde de tekbir alınız. Sonra Fatihatü'l-Kitab'ı ve Bakara'nın ilk âyetlerini وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ, a kadar okuyunuz. Sonra hatim duası yapınız. Buna "hall-i mürtehil" denir. Bunların hepsi hakkında hadisler vardır, meşhurdur. Bununla beraber şu uyarıyı yapar: Şu da bilinmelidir ki, Tekbir vacip değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerîm'den değildir. Mutlaka gereklidir diyemeyiz. Fakat her kim yaparsa iyidir, güzeldir. Her kim de yapmazsa ona bir vebal yoktur. Bunu yapmak sünnettir. Çünkü İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Tekbir'i terk edersen Rasûlullah (s.a.v.)'in sünnetlerinden birini terk etmiş olursun."

Tekbirin lafzında, bazıları yalnız Allah-u Ekber ile yetinirken, diğerleri kelime-i tehvid ile beraber لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ Lâ ilahe illa'llah-u vallahu ekber der. Bazıları da اَللهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ Allahu Ekber ve lillahi'l-hamd lafızlarını ilave eder.[230]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Allah Teâlâ, Peygamberini terk etmediğine dair "duha"ya yani "gündüze ve sükuna vardığı zaman geceye" yemin etmiştir. Bu sûrenin inzalinden önce bir müddet Rasûlullah (s.a.v.)'e vahiy gelmedi. **Râzî:** "Bu olay Kur'an-ı Kerîm'in Allah (c.c.)

katından olduğuna delildir. Zira kendisinden olsaydı kesilme olmazdı." demiştir.[231]

2. Allah Teâlâ peygamberine iki büyük müjde verdi. Birincisi: Gelecekteki durumunu geçmişinden hayırlı kıldığını, her gün izzetine izzet katacağını vaad etmiştir. Ahirette ise ona daha hayırlı nimetler hazırlamıştır. İkincisi: Dünyada zafer, başarı ve dininin bütün dinlere galip gelmesi ile âhirette de sevap, havz ve şefaat ile her dilediğini verip onu razı edecektir.

3. Allah Teâlâ bu sûrede Peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e verdiği nimetlerinden üçünü zikretti.

a) Yetimlikten sonra barındırma

b) Bilmeme ve tereddütte olma durumundan sonra yol gösterme

c) Fakirlikten sonra zengin etme

4. Allah (c.c.) Rasûlullah (s.a.v.)'i halka karşı, Allah Teâlâ'nın ona yaptığı muamele gibi muamele etmesi için eğitti:

a) O'na yetime zulmetmemesini, hakkını vermesini, onun gibi bir yetim olduğunu hatırlamasını emretti. Âyet, Hak Teâlâ'nın yetimi taltif edip iyi davranılmasını ve iyilik yapılmasını istediğine delâlet eder.

b) Allah (c.c.) isteyenin azarlanması ve ona kaba söz söylenmesinden Peygamberini nehyedip, basit bir ikramla veya bu da mümkün değilse tatlı bir üslupla çevrilmesini ve fakirliğini hatırlamasını emretti.

c) Cenâb-ı Hak Peygamber (s.a.v.)'e, verdiği nimetler için şükretmesini emretti. Şükür de, Allah Teâlâ'nın nimetlerini anlamak ile olur. Nimetin itirafı da şükürdür.

5. Dikkat edilecek husus: Hak Teâlâ'nın onu iki şeyden nehyedip, bir şeyi emretmiş olmasıdır. Âyette geçen nimetlere karşılık

a) Yetime kahretme

b) "Yetimken barındırmadı mı?" "Fakirken zengin yapmadı mı?" ifadesine karşılık da isteyenin azarlanmasını nehyetti. Rabbinin nimetini anmasını ise emretti.

6. Âlimler der ki: "Allah Teâlâ'nın nimetini anlatmak mutlak olarak caizdir. Hatta maksad başkasının onu örnek alması ya da Rabbine şükrü, diliyle yayması ise mendubtur. Eğer fitne ve kendini beğenme hususunda nefsine güvenmiyorsa gizlenmesi daha uygundur."[232]

Elhamdülillah Duhâ sûresinin tefsiri biiznillah tamamlandı. Rabbim cümlemize muradını en doğru şekilde anlayabilmemizi, öğrenebilmemizi mucibince amel edebilmemizi, ettirebilmemizi, faydalanmayı ve faydalandırabilmeyi nasib etsin.

ÂMÎN...

Leyl, 92/21.

Leyl, 92/17.

Zuhaylî, XV, 536.

Said Havva, XVI, 246.

Mevdûdî, VII, 147.

Zuhaylî, XV, 536.

Buharî, Fezailu'l-Kuran, 1, Teheccüt, 4, Tefsir, 93/1; Müslim, Salat, 82, Cihad, 115; Nesaî, Sehv, 11.

Kehf, 18/23-24.

Buharî, Bedü'l-halk 7, 17, Megâzi, 12, Libâs, 77, 94; Müslim, Libâs, 81-84; Ebû Davud, Tahare, 89; Tirmizî, Edeb, 44; Nesâî, Tahâre, 167, Sayd, 9, 11, Zînet, 110; İbn Mâce, Libâs, 44; Dârimî, İstizan, 34; Müsned, I-80, 83, 104, 107, 139, 148, 150, II, 390, IV, 28, 30, V, 203, 353, VI, 143, 330.

Elmalılı, IX, 267.

Bkz. İbn Kesîr, XV, 8497-8498.

Râzî, XXIII, 201.

Said Havva, XVI, 249.

Taha, 20/59.

Râzî, XXIII, 203.

Kurtûbî, XIX, 166.

Bursevî, X, 74.

Bkz. Elmalılı, IX, 268.

Râzî, XXIII, 204-205.

Kurtûbî, XIX, 167.

Elmalılı, IX, 269-270.

Buharî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 50; Tirmizî, Zühd, 50; Ebû Davud, Edeb, 113.

Râzî, XXIII, 207.

Kurtûbî, XIX, 171.

Bursevî, X, 76.

İbrahim, 14/36.

Elmalılı, IX, 270-272.

Tenfis "genişlemek" demek olup bu edat muzari fiili dar bir zaman olan şimdiki zamandan geniş bir zaman olan gelecek zamana naklettiği için bu ismi almıştır. Fiilin sonuna -cek, -cak eki getirir..

İbrahim, 14/36.

Maide, 5/118.

Müslim, İman, 87; Nesaî, Tefsir, 93/5.

Bakara, 2/255.

İbn Mace, Zühd, 37; Tirmızi, Kıyamet, 11; Ebû Davud, Sünne, 21.

Müsned, IV, 199, 204, 205.

Sabuni, 7, 290.

Elmalılı, IX, 276.

Zümer, 39/53.

Duhâ, 93/5.

Buharî, Tevhid, 32; Müslim, İman, 86/4.

Bkz. Râzî, XXIII, 210; Kurtûbî, XIX, 172.

Bkz. İbn Kesîr, XV, 9500; Kurtûbî, XIX, 171.

Râzî, XXIII, 214.

Sabuni, VII, 291.

Elmalılı, IX, 279.

Kenzu'l-Ummal, 16/45108, 22/45198.

Râzî, XXIII, 221-222.

Necm, 53/2.

Elmalılı, IX, 280.

Râzî, XXIII, 216-219; Kenzu'l-Ummal, 11/32135.

Bakara, 2/144.

Nahl, 16/44.

Tirmizî, Kitabu'l-İlm, 19; İbn Mace, Zühd, 17.

Bkz. Râzî, XXIII, 216-219; Kurtûbî, XIX, 173-177.

Elmalılı, IX, 280.

Tevbe, 9/28.

Râzî, XXIII, 220-221.

Tirmizî, Zühd, 40; İbn Mace, Zühd, 9.

Bursevî, X, 79.

Kasas, 28/77.

Râzî, XXIII, 222-223.

Kurtûbî, XIX, 180.

Buharî, Talak, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42;Tirmizî, Birr, 14; Müsned, II,375; bkz. Kurtûbî, XIX, 180.

Bursevî, X, 80.

Zariat, 51/19.

(Hz. Hüseyin b. Ali'den mevkuftur.) Ebû Davud, Zekat, 33; Muvatta, Sadaka, 3; Müsned, I, 201.

Ebû Davud, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3; İbn Mace, Mukaddime, 24; Müsned, II, 263.

Elmalılı, IX, 282-285.

Bursevî, X, 80.

Kurtûbî, XIX, 182.

Râzî, XXIII, 224-225.

Müsned, IV, 278; bkz. Kurtûbî, XIX, 183.

Tirmizî, Kitabu'l-Birr ve's-Sıla, 63, Edeb, 54; Nesaî, Zinet, 83; Ebû Davud, Libas, 17; Müsned, III, 473. Bkz. Kurtûbî, XIX, 183.

Müslim, İman, 39; Müsned, IV, 133, 134, 151.

Taberâni, Evstat, V, 61-62 (İbn Ömer'den), Kurtûbî XIX 183.
Bursevî, X, 81.
Ebû Davud, Edeb, 11/4; bkz. Said Havva, XVI, 256.
Râzî, XXIII, 225.
Elmalılı, IX, 285.
Bursevî, X, 81.
Kurtûbî, XIX, 183.
Elmalılı, IX, 286.
Râzî, XXIII, 207.
Zuhaylî, XV, 543-545.

İNŞİRAH SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ

gıcırdayıp veren eziyet yükünü senden indirmedik mi göğsünü senin için açmadık mı

ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ

beraber var gerçekten bir kolaylık zorlukla beraber var gerçekten şanını senin yükseltmedik mi sırtında

الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

o halde bir kolaylık zorlukla boş kaldın mı kalk ve yorul Rabbine yönel

MEÂLİ:

1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

2. Yükünü senden alıp atmadık mı?

3. O senin sırtını, belini büken yükü.

4. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?

5. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.

6. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.

7. Boş kaldın mı hemen (başka işe koyul), kalk yorul.

8. Yalnız Rabbine yönel.

Mushaf'taki sıralamada doksan dördüncü, iniş sırasına göre on ikinci sûredir. Duhâ sûresinden sonra, Asr sûresinden önce Mekke'de inmiştir. İttifakla sekiz âyettir. İlk âyetindeki "açılıp genişlemek, huzura kavuşmak" anlamlarına gelen "İnşirah" kelimesi sûreye ad olmuştur. "Şerh", "İnşirah" ya da "Elem neşrah" sûresi olarak da adlandırılmıştır.[233]

Nüzûl Zamanı:

Mekke döneminin başlarında Duhâ sûresinden sonra nâzil olmuştur. Abdullah b. Abbas (r.a.): "Bu sûre Mekke'de Duhâ'dan sonra nâzil oldu" demiştir.[234]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Konu ve üslub bakımından Duhâ sûresi ile bağlantılıdır. Çünkü ikisinde de rahatlatılması, amel ve şükre teşvik yanında, Allah Teâlâ'nın Peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e vermiş olduğu nimetler sayılmaktadır. Şöyle ki; önceki sûrede: "Seni yetimken barındırmadı mı?"[235] buyrulmuş, bu sûrede de "Göğsünü açıp genişletmedik mi?" buyurulmaktadır.[236]

Sûrenin Konusu:

Sûrede Peygamber (s.a.v.)'e verilen manevî lütuflar özetlenmekte, her güçlükle birlikte mutlaka bir kolaylığın olduğu bildirilerek putperestlerin baskısı yüzünden sıkıntı çeken Rasûlullah (s.a.v.) ve müslümanlara tesellî ve ümit verilmekte; onlardan Hak Teâlâ'ya ibadet ve itaatlerini sürdürmeleri istenmektedir.[237]

Sûrenin Muhtevası:

Sûrenin maksadı Rasûlullah (s.a.v.)'e tesellî vermektir. Sûre başlıca dört konuyu ihtiva eder:

1. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah Teâlâ katındaki yüce makam ve mevkiinden bahseder. Cenâb-ı Hakk'ın Rasûlü (s.a.v.)'e verdiği üç nimeti belirtir. Birincisi şerhu sadr (göğsünün iman ve hikmetle genişletilmesi) nimetidir.(1.ayet) İkincisi, belini büken yükten kurtarılması (2-3.ayet); üçüncüsü, isminin yüceltilmesidir (4.ayet).
2. Zorluğun ardından kolaylık olacağı bildirilerek eziyet ve işkencelerin kalkacağı, düşmanlara karşı yardımın yakın olduğu müjdelenir. (5-6.âyetler)
3. Peygamber (s.a.v.)'e tebliğini gerçekleştirdikten sonra lutfettiği nimetler için şükür olarak ibadete devamı emredilir. (7.ayet)
4. Sûre, kendini Allah Teâlâ'ya verme, O'na tevekkül etme O'nun yanındakilerin arzu edilmesini emrederek sona erer. "Ancak Rabbine yönel."(8.ayet)[238]

Seleften bazıları aralarındaki yakın ilişkiden dolayı bu iki sûrenin (Duhâ ve İnşirah sûrelerinin) aralarında besmele olmadan tek sûre olduğu kanaatine varmışlardır. Tâvus ve Ömer b. Abdulaziz'in bu sûre ile Duhâ sûresinin tek bir sûre olduğunu söyledikleri, bir rekatta bu ikisini birlikte okudukları, okurken araya besmele sokmadıkları rivâyet olunmuştur. Onları buna sevkeden sebeb; أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "Göğsünü genişletmedik mi ?"[239] âyetini أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى "Seni yetimken barındırmadı mı?"[240] âyetine atfedilmesi gibi gözükmektedir. Fakat müfessirlerin büyük çoğunluğu bu görüşü kabul etmezler. Zira Duhâ sûresi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kafirlerden gördüğü eziyetten dolayı, kederli olduğu bir sırada nâzil olmuş, vahyin kesilmesi ile meydana gelen keder ve iç sıkıntısı zamanında inerek gönül rahatlığı vermiştir. İnşirah sûresi ise, Hz.

Peygamber (s.a.v.)'in göğsünün ferah, kalbinin rahat olduğu bir sırada inmiştir. Sûrelerin tek bir sûre olması gibi bir konuda dayanak dirâyet değil, rivâyettir. Mütevâtir olan görüş; Aralarında mana yönünden çok sıkı bir bağlantı olmasına rağmen; bu ikisinin, iki ayrı sûre olması ve aralarının besmele ile ayrılmasıdır.[241]

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾

1- "Biz göğsünü senin için açıp geni letmedik mi?"

أَلَمْ نَشْرَحْ **"*Açmadık mı?"*** Cenâb-ı Hak bu olumsuz ifadenin başına istifhâmı inkârî olan hemzeyi koyarak bu soruyu sormuştur. Dolayısıyla bu onun göğsünün genişletilmiş ve rahatlatılmış olmasını; olumsuz olan bu ifadenin, olumlu mana ifade ettiğini gösterir. Sanki "Biz senin göğsünü genişlettik" denilmek istenmiştir.[242]

İnşirah: göğsü açmak, genişletmenin manaları:

a) Şerh: eti ve benzeri şeyleri açmak, açıp genişletmektir. Şerh-i sadr (göğsü açmak) da bundandır ki, ilahî bir nur, Allah (c.c.) tarafından bir gönül rahatlığı ve bir ruh ile onu genişletmektir.

b) Âlûsî der ki; "Şerh dağıtma ve genişletme demektir. Îzâh manasında kullanılması yaygın olduğu gibi nefsin ferahlığı manasında da yaygın olmuştur." "Kalbini şununla şerh etti" demek "Onunla sevinçli ve ferah kıldı" demektir. Çünkü kalp nefsin konakladığı yer gibidir. Konaklanılan yerin genişletilmesi konaklayanın da rahat ve ferah olması neticesini doğurur. Göğsü açmak dendiğinde de böyledir. Bu genel olarak kalp genişliğini ifade eder.

c) Kalp ve göğüsle ilgili olduğu zaman bazen de "şerh"den bilgi çoğaltmak manası kastedilir.

d) Bazı kere de "şerh" ile nefsin kutsal güçler ve ilahî nurlarla desteklenmesi manası kastedilir.

Müfessirler ***" erh-i sadr"*** ile ilgili iki görüş zikretmişlerdir.

1. Birincisi haberlerde geldiği üzere çocukluğunda veya peygamberliği sırasında veya İsra gecesinde cismanî bir ameliyat sûretinde göğsü yarılarak kalbi çıkarılıp yıkanmış, yine yerine konduktan sonra iman ve hikmetle doldurulmuş olmasıdır. Cismanî manayı gösteren en kuvvetli rivâyet; Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî'de Katâde'nin Enes b. Mâlik (r.a.)'dan rivâyet ettiği şu hadistir. Efendimiz (s.a.v.) buyurmuş ki: "Ben Beyt'in yanında uyur uyanıklık arası bir halde iken, içinde Zemzem suyu (olan) altın tasla bana gelindi de göğsüm şuraya ve şuraya kadar yarıldı." Katâde dedi ki: "Enes'e ne kastediyor dedim" "Karnımın aşağısına kadar" dedi. Sonra şöyle buyurdu: "Derken kalbim çıkarıldı da Zemzem suyu ile yıkandı. Sonra tekrar yerine kondu. Sonra iman ve hikmet ile dolduruldu. Sonra Burak

getirildi. Onun üzerinde Cebrâil (a.s.) ile beraber gittim. Tâ dünya semasına vardık..."[243]

Buradaki asıl netice iman ve hikmet ihsanıyla miracın vuku bulmasıdır. Burada bu mana murad edilebilir ve bu şekilde bu sûre miraca işaret olabilir. "Ve'd-Duhâ"nın inişi sırasında bir keşif vukua gelmiş olduğuna göre de bir Miraç olmuş demektir. İsra gecesi ile "Ved-Duhâ"nın inişi arasında ne kadar zaman bulunduğu bilinmiyor ise de, Miraç hadislerinde bu sûrelerin içerdiği manalara tesadüf edilir ve "Ve'd-Duhâ" sûresindeki اللَّيْلِ "Leyl" gece'den muradın İsra gecesi olduğuna dair bir rivâyet bulunduğundan bunların Miraç ile ilgili olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat cismanî yarma ihtilaflı olduğu için ve rûhânî yarmada ittifak edildiği için şerh-i sadr (göğsü yarmak)'da asıl murad iman ve hikmet ile hakikatin açılmasıdır.

2. İkincisi şerh-i sadr ile neticesi marifet ve itaat olan bir husus kastedilmiştir ki, bu hususta iki görüş bulunmaktadır

a) Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilince Allah Teâlâ'dan başka ilahlardan ve onlara tapanlardan uzak olmak sûretiyle insanlarla ve cinlerle uğraşmak önce zor gelmiş göğsünü daraltmıştı. Fakat Yüce Allah ona öyle âyetler göstermişti ki, bütün bunlarla o zorlukları aşma gücü bulmuş ve herşey gözünde küçültülmüştü. Velhasıl göğsün genişletilmesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dünyanın önemsizliğini ve âhiretin mükemmelliğini bilip anlamasıdır ki, En'am sûresinde bunun bir benzeri gelmiştir.

فَمَن يُرِدِ اللهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلإِسْلاَمِ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً

"Allah hidayetini dilediği kimselerin göğsünü İslam'la açar, delaletini dilediği kimselerin ise göğsünü daraltır."[244]

Buharî'de İbn-i Abbas (r.a.)'ın أَلَمْ نَشْرَحْ âyetini شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ "Allah onun göğsünü İslam'a açtı" şeklinde tefsir ettiği zikredilmektedir ki bu tefsir de bu manaya uygun düşer.[245]

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e :

-"Ey Allah'ın Rasûlu göğüs genişletilir mi?" diye soruldu.

Hz. Peygamber (s.a.v.): "evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine onlar "Bunun alâmeti nedir?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Aldanma yurdundan uzaklaşmak, ebedîyet yurduna yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlıktır" buyurdu.[246]

Bunun özeti şudur: Allah Teâlâ'ya ve O'nun vaad ve tehdidine samimiyetle iman, insanın dünyadan uzaklaşmasını, âhirete rağbet etmesini ve ölüme hazırlanmasını gerektirir.[247]

b) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in göğsü bütün önemli şeylere açılmıştı. Böylece bütün

işleri canı sıkılmadan, morali bozulmadan ve endişeye kapılmadan yapar hale geldi. O halde şerh, genişletmek demek olup manası gamdan, kederden, üzüntüden kurtulmaktır. Çünkü Araplar gamı, kederi, endişeyi ضِيقُ الصَّدْرِ "göğüs darlığı" diye ifade ederler. Bu tıpkı وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ "Andolsun biz senin göğsünün daraldığını biliyoruz" [248] âyetinde olduğu gibidir.

صَدْرَ ***"Sadr":*** Her şeyin ön ve baş tarafı olduğu gibi insanın gövdesinin de belinden başına doğru ön ve içinden kalp ve ciğerleri kapsayan üst kısmı; yani bizim sîne, göğüs veya bağır dediğimiz kısımdır. Sadr vesvesenin yeridir. Vesveseyi gidermek ve bunu hayır duygularıyla değiştirmek (şerh-i sadr) göğsü açmaktır. Binaenaleyh Cenâb-ı Hak şerh işini kalbe değil, sadr'a tahsis etmiştir.

Dıştan göğüs darlığı zayıflık işareti, içten göğüs darlığı (ضِيقُ الصَّدْرِ) nefes darlığı, kalp sıkıntısı, elem, ızdırap, tahammül edememe demektir. Dolayısıyla dıştan göğüs genişliği, kuvvet alâmeti; içten göğüs açılması, genişletilmesi ise; nefes genişliği, rahatlık, ruhun sevinci, şevk, fikir, bilgi ve tahammül genişliği manalarını ifade eder. Binaenaleyh şerh'den maddî olarak göğsü açmak ve yarmaktan ziyâde manevî olan neş'e ve ferahlık manası anlaşılır.

أَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ "Göğsünü açmadık mı?" demekle yetinilmeyip لَكَ ***"senin için"*** buyrulmasında bazı incelikler vardır:

1. Lam, lama karşılıktır. Sanki Cenâb-ı Hak لِلّٰه : Bütün taatlerini benim için yapmaktasın buyuruyor. Nitekim إِلَّا لِيَعْبُدُونِ "Bana ibadet etsinler diye yarattım"[249] ve وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي "Beni anmak için namaz kıl."[250] buyurmuştur. Dolayısıyla mana: "Sen bütün itaati benim için yaparsın, ben de yaptığımı (لِأَجْلِكَ) senin için yaparım" demek olur.

2. Risaletin (elçiliğin) faydaları, sevabı Allah Teâlâ'ya değil, elçiye ait olduğuna dikkat çekme olur. Yani "Benim için değil senin için açtık, genişlettik."

3. Bu açma ve yarmada zarar ihtimalinin bulunmadığını bildirmek içindir. Yani "aleyhine değil, bütün sonuçları hayır olmak üzere lehine açtık ve yardık. Çünkü gafillerde birçok sevinç ve ferahlıkların sonu felaket olur. Nitekim âyetlerde حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ "Nihayet kendilerine verilen şeyler sebebiyle ferahlandıkları zaman ansızın kendilerini yakalayıverdik. Bir

de ne görürsün. Hepsi bütün ümitlerinden mahrum düşmüşlerdir."[251] ve سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ "Bilmeyecekleri yönlerden onları derece, derece düşüşe yuvarlayacağız"[252] buyurulmuştur.

Cenâb-ı Hak أَلَمْ نَشْرَحْ "Açmadık mı?" buyurup أَلَمْ أَشْرَحْ "Açmadım mı?" buyurmadı. Bunun iki izahı vardır.

a) نْ nun ta'zim ve ululuk gösteren نْ olması itibariyle nimeti verenin büyüklüğü, nimetin büyüklüğünü gösterir.

b) Cemi (çoğul) nunu olarak yorumlandığı taktirde de mana: "Bu aşma işini yaparken meleklerimi de çalıştırdım. O melekleri önünde ve etrafında görüyordun ki, kalbin kuvvet bulsun da peygamberlik görevini o kalp kuvveti ile eda edesin." olur.[253]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kalbi kuvvetlenmiş olarak bu peygamberlik görevini yerine getirirken karşısındakilere bir heybet arzetti de bundan dolayı ona azap veremediler. Böylece peygamberinin kalbinin kuvvetini onlar için korku, göğsünün genişliğini de onlar için darlık yapan O Yüce Zatı, noksan sıfatlardan takdis ve tenzih ederiz.[254]

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ﴿٢﴾

2- "Senden yükünü indirmedik mi?"

Yani "Üzerinden günahı kaldırmadık mı?"

İbn Kesir der ki: "Bu âyet "Ta ki Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın"[255] anlamındadır.[256]

Âyet birinci âyetin lafzına göre değil, manasına göre getirilmiştir. Nitekim أَلَمْ نَشْرَحْ âyetinin manası soru değil, olumlu شَرَحْنَا "Açtık genişlettik" şeklinde, ووضَعْنَا âyetinin manası da "kaldırdık" şeklindedir.[257]

وَضَع***"vad"":*** Mutlak koymak manasına olduğu gibi, düşürmek, indirmek, kaldırmak manalarına da gelir. Burada yükü indirmek manasınadır ki, düşürmek veya hafifletmekten daha genel olabilir. Zira وِزْر "Vizr": Ağır yük demektir. Günah ve vebal manası da bundandır.

وِزْر **"Vizr"** (yük) günahdan başka manalara da hamledilmiştir:[258]

1) Bundan murad, hakkıyla yerine getirme, gereklerini ifa etmekten dolayı Hz.

Peygamber (s.a.v.)'in sırtına ağır gelen nübüvvet yüklerinin hafifletilmesidir. Dolayısıyla Allah Teâlâ işte bu yükü ona kolaylaştırmış; O (s.a.v.), nübüvvet yükünü kolay taşır hale gelmiştir.

2) Vizr, cahiliyye dönemindeki insanların Hz. İbrahim (a.s.)'ın sünnetini değiştirmelerini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hoş görmeyişi manasınadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah Teâlâ onu kuvvetlendirip de "Şimdi İbrahim'in (a.s.) dinine uy" deyinceye kadar onlara karşı çıkamıyordu.

3) Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sanki kendi günahı gibi ağır gelen ümmetinin günahlarıdır. Zira Allah Teâlâ "Sen onların içinde olduğun müddetçe Allah onlara azap etmeyecek."[259] buyurup da böylece dünyada onlara azap etmeyeceğine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e garanti verip, öbür dünyada da onlara şefaat edebileceği vaadinde bulunmaya kadar ümmeti hakkında ne yapacağını bilemiyordu.

4) Bu, "Sadır olması halinde sırtına ağır gelecek olan, böylesi günahlardan koruduk" demektir. Böylece mecazî olarak "koruduk" yerine "kaldırıp attık" ifadesi kullanılmıştır. Rivâyet edilen şu husus da bunu gösterir: Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamber olmazdan önce def ve zurna dinlemek için eğlenceli bir düğün yemeğine gitmek istemiş, ama Allah Teâlâ ona bir uyku vermiş; sabahın sıcaklığı onu uyandırmıştı.[260]

5) Vizr, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Cebrâil (a.s.) ile ilk karşılaştığında ondan duyduğu heybet ve korkudur. Çünkü bu esnada onu bir titreme almış, neredeyse kendini o dağdan atacak olmuş, derken kendine gelip, Cebrâil (a.s.)'a alışıp, iştiyakı artmıştır.

6) Vizr, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başına gelen eziyetler ve sövüp saymalardır. Başlangıçta bütün bunlar ona son derece zor geliyordu, derken Allah Teâlâ onu kuvvetlendirdi de, müşrikler yüzünü (Uhud'da) yaralarken bile "Allah'ım kavmimi hidayete erdir" diyecek hale geldi.

7) Eğer bu sûrenin inişi, amcası Ebû Tâlib ve Hanımı Hz. Hatice'nin ölümünden sonra ise bunlardan ayrılışı ona büyük bir vizr (yük) gibi gelmiştir. Cenâb-ı Hak bu yük ve sıkıntısını, O'nu (s.a.v.) göklere çıkarıp her melek tarafından selamlanması ile kaldırıp atmıştır.[261]

وِزْرَكَ ***"senin yükünü (günahını)"*** Yük denmemiş yükünü denmiş, kalbi onunla (yükleri ile) meşgul olduğundan dolayı yükleri (günahları) kendisine izafe edilmiştir. (Yükü değil Yükünü-Günahı değil, günahını)[262]

الَّذِيٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾

3- "O senin sırtını ezen (yükü)"

Âyet günah ve yük manasına gelen (vizr)'in sıfatıdır

أَنْقَضَ *"Ezdi, büktü."* إِنْقَاض "İnkâd" Nıkd yahut Nekid yapmaktır. Nıkd-Nekid; yıkıntıya, bozuntuya, yürüyüş ve sefer nedeniyle zayıf ve güçsüz olmuş deveye dendiği gibi bir şeyin bozulurken, üzülürken, koparken, yıkıntıya yüz tutarken çıkardığı sese denir. Mesela ağaç ve araba gıcırdısı, eklem yerlerinin, kemiklerin çıtırtısı gibi seslere "nıkd" veya "nekid", böyle ses çıkarmaya da "inkad" denir. Buna göre إِنْقَاضُ الظَّهْرِ "inkad-ı zahr" yükün sırta ağır basarak kemiklerini çıtırdatması veya üzüp zayıf düşürmesi bitkin ve güçsüz etmesi demek olur. Maksad Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e önce dayanılması ağır gelmiş olan zorlukların böyle ağır bir yüke benzetilerek anlatılmasıdır.

Bazıları نقض nıkd deve gibi zayıflamak manasından çokları da ses çıkarmak manasından kemikleri gıcırdatmak, çatırdatmak manasına düşünmüşlerdir. Mana şu demek olur: Sırtında gıcırdamakta, sana eziyet vermekte olan o ağırlığı, o ağır yükü senden attık, indirdik."[263]

Peygamberlerin günahları bağışlanmış olmakla birlikte, bu şekilde ağırlık ile nitelendirilmesinin sebebi, onların bu günahlarından ötürü çokça üzülmeleri, pişmanlık duymalarıdır."[264]

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

4- "Yine senin (zikrini) anını yüceltmedik mi?"

Bazılarına verilen ve netice itibariyle haklarında bir felaket olan şöhretler gibi aleyhte değil, sırf lehine olarak yükselttik manasını ifade etmesi için yine "zikir" den önce لَكَ "senin için, senin lehine" ifadesi getirilerek tekrar açık açık söylenmiştir.

ذِكْرَكَ ***"Zikir":*** Şeref ve şan manasındadır.

Ebû Said el-Hudrî'den gelen rivâyetle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Cebrâil (a.s.) bana geldi ve dedi ki: Rabb'im ve Rabb'in şöyle buyuruyor: "Bilir misin senin zikrini nasıl yükselttim." "Yüce Allah en iyisini bilir" dedim. Buyurdu ki: إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِي "Ben anıldıkça sende benimle beraber anılacaksın"[265]

Âlimler bu âyetle ilgili (Peygamberimizin şanının yüceltilmesi hakkında) şunları söylemişlerdir.[266]

- Efendimiz (s.a.v.)'in Peygamber oluşu.
- Semada melekler, yeryüzünde mü'minler nezdinde meşhur oluşu.
- İsminin arş üzerine yazılışı.
- Kelime-i şehadette, ezanda, kamette, teşehhüdde Allah Teâlâ'nın adıyla biklikte

zikredilişi.

– Namının önceki kitaplarda yer alışı, her tarafa yayılışı.

– Kendisiyle Peygamberliğin noktalanışı.

– Hutbelerde (Cuma, bayram, arefe, nikah) Allah (c.c.) ile birlikte anılışı.

– Allah Teâlâ'nın peygamberlere isimleriyle ona Ey Rasûl, Ey Nebî diye hitabı, seslenişi.

– Kur'an-ı Kerîm'de isminin Allah Teâlâ'nın ismiyle zikredilişi: "Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin."[267]; "Kim peygambere itaat ederse kuşkusuz Allah'a da itaat etmiş olur."[268]

Dahhâk'tan gelen bir rivâyete göre İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir. "Yüce Allah ona şöyle söylemektedir: "Ezanda, kamette, teşehhüdde, Cuma gününde minberler üzerinde, Ramazan bayramı, Kurban bayramı günlerinde, teşrik günlerinde, arefe gününde, cemrelerde, Safa ile Merve'de, nikah hutbesinde, yeryüzünün doğularında ve batılarında Benim adım anıldı mı mutlaka sen'de Benimle birlikte anılırsın. Eğer bir kimse şanı Yüce Allah'a ibadet eder, cenneti, cehennemi ve tasdik edilmesi gereken her şeyi tasdik eder, fakat "Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasûludür" diye şehadet etmezse bunlardan hiçbirisinin faydasını görmeyen kafir bir kimsedir."[269]

Allah'u Teâlâ Ahzab Sûresinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً

"Muhakkak Allah ve melekleri peygambere salât eder. Ey İman edenler sizde ona salât ve selam getirin."[270]

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً﴿٥﴾

5- "Çünkü gerçekten güçlükle beraber kolaylık vardır."

Âyet daha önce geçen âyetlerin hükmünü desteklemektedir. Ve cümle Rasûlullah (s.a.v.)'in ve mü'minlerin karşılaşacakları her zorluğun kolaylaştırılacağına dair verilmiş çok değerli bir vaaddir.

Müşrikler Rasûlullah (s.av.)'i ve onunla birlikte olan mü'minleri fakir oldukları ve geçim sıkıntısı içinde oldukları için ayıplıyorlardı. Hatta Rasûlullah (s.a.v.)'in kafasından bunların İslam'a girenler fakir oldukları için İslam'a girmedikleri yolunda bir fikir canlanmıştı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine vermiş olduğu lutufları hatırlatıyor, "Göğsünü açmadık mı?..." ve şöyle buyuruyor: "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır." Sanki Rasûlullah (s.a.v.)'e şöyle denmiş oluyor: "Biz sana muazzam büyük nimetler verdik. Şu halde sen Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve lutfu hakkında tam bir güven içinde ol. Çünkü bir zorlukla birlikte birçok kolaylık vardır.

[271]

Müfessirler der ki; Efendimiz (s.a.v.) ve ashabı müşriklerin eziyetleri sebebiyle Mekke'de sıkıntı ve darlık içinde idiler. Yüce Allah, O'nu tesellî etmek ve rahatlatmak için sûrenin başındaki nimetleri ona saydığı gibi burada kolaylık da vaad etti ki, gönlü hoş olsun, ümidi artsın. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Bu yüce nimetleri sana veren hiç şüphesiz müşriklere karşı, sana yardım edecek, dinini üstün kılacak, bu güçlüğü senin için yakında bir kolaylığa çevirecektir. Dolayısıyla bu vaadi vurgulamak, için bir sonraki âyette tekrarladı.[272]

مَعَ edatı, âyet metninde بَعْدَ yani sonra manasındadır. مَعَ (birlikte) kelimesi zorluğun hemen ardından kolaylığın ne kadar hızlı biçimde geleceğine işaret etmektedir. Kolaylık o kadar yakındır ki neredeyse zorlukla birliktedir.[273]

Şöyle de denilmiştir; "Her zorlukla beraber kolaylık vardır" yani o zorluğa göğüs gerilip aşılırsa o kolaylığa erilir. Çünkü kolaylığın var olmasından herkesin de mutlaka ona ermesi lazım gelmez. O kolaylığa inanıp, zorluğa ehemmiyet vermeyip de Allah Teâlâ'nın izniyle sabır gösterip dayanan ona erer. Nitekim "Ve'l-Leyl sûresinde; فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى * فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى "Kim malını Allah yolunda verir ve takva yolunu tutar ve en güzeli de tasdik ederse, biz onu en kolay yola muvaffak kılacağız."[274] buyrulmuştur.

Şu halde bir zorluğa tesadüf edersek onu başka bir kolaylığın izleyeceğini veya beraberinde bir kolaylık bulunduğunu bilip, bu vaadi tasdik edip de o zorluktan yılmamalıyız; Onu gönül hoşnutluğuyla karşılamalıyız.[275]

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً﴿٦﴾

6- "Gerçekten güçlükle beraber kolaylık vardır."

Cümle pekiştirme manası için tekrarlanmıştır ya da başlı başına öncekinden bağımsız yeni bir vaad olması da mümkündür. Bu taktirde bir zorluğa karşı âhiret sevabı gibi başka bir kolaylık daha getirilmek sûretiyle iki kolaylık sağlanmaktadır. [276]

Yani mü'minler için her zorlukta iki kolaylık var demektir ki, bunun birine dünya kolaylığı, diğerine âhiret kolaylığı demek uygun olur.

Rivâyet olunmuştur ki, Efendimiz (s.a.v.) bu âyet inince ferahlık ve neş'e içinde gülerek çıktı, لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ "Bir zorluk kesinlikle iki kolaylığı yenemeyecek" diyordu ve bu âyeti okuyordu."[277]

Bu mana çoğunlukla zorluk manasına gelen عُسْرٍ kelimesinin الْعُسْرِ şeklinde belirli, kolaylık manasına gelen يُسْر kelimesinin ise belirsiz (nekra الsız) olmasıyla izah edilmiştir.[278]

Hadisteki mananın da delaletiyle iki yerde de marife (الlı) olarak gelen الْعُسْرِ kelimesi iki ayrı şey değil tek bir zorluğa işaret eder. Nekra (الsız-belirsiz) olarak gelen يُسْر kelimesi ise başka başka kolaylıklara (dünya ve âhiret kolaylığına) delâlet eder. Denilmiştir ki; âyetteki kolaylık ile dünya kolaylığı yani beldelerin kolayca fethedilişi ile âhiret kolaylığı yani cennet mükafatının elde edilişi kastedilmiştir. Delili ise; "De ki; Sizler bizim için en güzel iki şeyden birisini bekleyip, duruyorsunuz"[279] âyetidir ki, bu (en güzel iki şey de) zaferler kazanmanın güzelliği ile (ölüm halinde) cennet mükafatının elde edilmesidir. O halde Efendimiz (s.a.v.)'in لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ "Bir zorluk, kesinlikle iki kolaylığı yenemeyecek"[280] ifadesinden kastedilen de budur.[281]

Yahut şöyle de açıklanabilir; "Evet gerçekten güçlükle" -ki, bu Mekkelilerin Efendimiz (s.a.v.)'i Mekke'den çıkarmaları demektir.- "beraber kolaylık vardır" bu da onun şanla, şerefle, güç ve kuvvetle onbin kişiyle birlikte, Mekke'nin fethi gününde Mekke'ye girmesidir.[282]

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾

7- "O halde bo kaldın mı hemen yorul"

Yani "Sana verdiğimiz geçmiş nimetlere ve vaad ettiğimiz gelecek olan nimetlere şükretmek için ibadete koyul ve bir işi bitirince hemen başka bir işe giriş."[283]

نَصَبْ ***"Nasab":*** Yorgunluktur. Kolaylık tembelliğe sevk etmemeli, çalışmaya teşvik edici olmalıdır ki, onun peşinden de bir kolaylık gelerek artma ve ilerleme durumu hasıl olsun.[284]

Âlimler âyetin yorumu hakkında şunları söylemişlerdir:

– **İbn-i Abbas ve Katâde:** "Namazı bitirdin mi, hemen yorul yani duaya yönelmekte mübalağa et ve O'ndan ihtiyacın olan şeyleri iste!"

– **İbn Mes'ud** (r.a.)**:** Farzları eda edip bitirdiğin vakit gece namaza kalkmak sûretiyle yorul.

– **Mücâhid:** "Dünya işlerini bitirip boş kaldın mı hemen namaz kılmakla yorul"

– **Hasan el-Basrî:** "Düşman ile cihadı bitirdiğinde hemen Rabbine ibadet ile yorul."

– **El-Kelbi:** "Risaletini tebliğ etmeyi bitirdin mi hemen yorul!" Yani kendi günahın, mü'min erkekler ve mü'min kadınların günahları için mağfiret dile!

– **El-Cüneyd** de: "İnsanların işlerini bitirdin mi hemen Hakk'a ibadete gereği gibi gayret göster!"[285] demiştir.

Bir insanın hiçbir iş yapmaksızın boşu boşuna oturması veya dinini ya da dünyasını ilgilendirmeyen işlerle meşgul olması düşünce sakatlığına, akıl zayıflığına ve gafletin insanı esir almasına işarettir.

Hz. Ömer (r.a.) der ki: "Ben sizleri ne dünya işleriyle ne de âhiret amelleriyle meşgul olmaksızın bomboş görmekten hoşlanmıyorum"

Şu halde insanın daima meşru olan bir işle meşgul olması, uğraşması gerekir. Bir işi bitirdiği zaman peşinden başka bir işe sarılmalıdır.[286]

وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

8- "Ve ancak Rabbini arzula ona yönel"

وَإِلَىٰ رَبِّكَ ***"Rabbini"*** mef'ul'ün (tümlecin) fiilden önce getirilmesi "ancak, sadece, yalnız" manalarını ifade etmek içindir.[287]

فَارْغَبْ ***"Ferğab"*** kelimesinin aslı olan rağbet, sözlükte herhangi bir şey hususunda genişlik anlamınadır. Arapça'da رَغِبَ فِيهِ وَإِلَيْهِ "Rağibe fihi ve ileyhi" denildiği zaman, buradan kişinin herhangi bir şeye hırsla sarılması anlamı çıkar. رَغِبَ عَنْهُ dendiğinde ise "İnsanın o şeye rağbet etmemesi ondan uzak durması" manası anlaşılır.[288]

Kamus'da da şu açıklamalar bulunmaktadır. رَغِبَ فِيهِ demek, "bir şeyi istedi", رَغِبَ عَنْهُ "istemedi", رَغِبَ إِلَيْهِ de "dua etti yalvarıp diledi" anlamındadır. Buna göre âyetin manası: "Sen Rabbinden dile, başkasından dileme. Çünkü sana yardım etmeye kadir olan sadece Rabb'indir, başkası değildir" demektir.

Bu ifade رَغِّبْ Rağğib şeklinde de okunmuştur ki; buna göre mana; "İnsanları, Allah katında olan şeyleri istemeye teşvik et, arzulandır" şeklinde olur.

Fahreddin Râzî'ye göre, ise bu âyette iki izah şekli bulunmaktadır.

1) Rağbet ve arzunu ancak Allah Teâlâ'ya tahsis et. Ancak O'na tevekkül ederek, O'nun lutfunu iste.

2) Din, dünya ve düşmanlara karşı muzafferiyet elde etme gibi arzuladığın diğer şeyler hususunda ancak Rabbine yapış.[289]

Sevri der ki: Âyetin manası: "Niyet ve isteğini Aziz ve Celil olan Allah'a yönelt" şeklindedir.[290]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1- Allah (c.c.) Peygamber (s.a.v.)'e Duhâ sûresindekilere ilaveten bu sûrede üç nimet daha ikrâm etmiştir.

Birincisi: Göğsünün açılarak geniş, huzurlu, peygamberlik sorumluluk ve yükümlülüğünü taşımaya güçlü, kuvvetli kılınması.

İkincisi: O'nun kıymeti ve mevkiine nazaran ağır ve büyük sayılan günah ve ma'siyetlerin atılması. Aslında onlar günah değildir (Zelle'dir). Zira peygamberler masumdurlar.

Üçüncüsü: Şanının yüceltilmesi, dünya ve âhirettte makam ve mevkiinin yüksek tutulması. Ezan, kamet, teşehhütte, cuma günü minberlerde, teşrik günlerinde, şeytan taşlarken, nikah hutbelerinde adının Allah Teâlâ'nın adı ile anılması. Nitekim her şeyi tasdik ettiği halde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Cenâb-ı Hakk'ın Rasûlü olduğuna şahitlik etmeyen kafir olur.

2- Allah (c.c.) kullarına rahmet ve kolaylık için her zorlukla beraber iki kolaylık yaratmıştır. Zira araplarda nekra (belirsiz- الsız) bir kelime tekrarlandığında öncekinden başkadır. يُسْرًا "Yüsran" kelimesi de tekrarlanmıştır.

3- Salih amele devama teşvik vardır. Akıllı kişi vakitlerini tembellik ve boşlukla geçirmemelidir.

4- Yalnız Hak Teâlâ'ya tevekkül ve O'na rağbet etme, O'na yalvarma... Zira O yöneliş ve yalvarışa en lâyık olandır. Amel-i salihin sevabı da ancak O'ndan istenmelidir.

Allah (c.c.) en iyi bilendir.

Salat ve Selam Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e, O'nun aline, ashabına ve O'na tabii olanlara olsun...

ÂMÎN...

Kur'an Yolu, V, 641.

Mevdûdî, VII; 155.

Duhâ, 93/1.

Bkz. Zuhaylî, XV, 546.

Kur'an Yolu, V, 641.

Bkz. Mevdûdî, VII,155; Zuhaylî, XV; 546-547.

İnşirah, 94/1.

Duhâ, 93/6.

Bkz. Râzî, XXIII, 299; Elmalılı, IX, 288; Said Havva, XVI, 259.

Râzî, XXIII, 229.

Buharî, Salat, 1, Hacc, 76, Enbiya, 7; Müslim, İman, 74; Tirmizî, Tefsir, 94; Nesaî, Salat, 2.

En'am, 6/125.

Buharî,Tefsir, 94.

Bkz. Râzî, XXIII, 231; Elmalılı, IX, 293. İbn Cerîr, İbn Hatem; Sıracu't-Tâlibin ala Minhacu'l-Abidin, I, 139.

Elmalılı, IX, 290-294.

Hicr, 15/97.

Zariyat, 51/56.

Taha, 20/14.

En'am, 6/44.

Araf, 7/182.

Bkz. Râzî, XXIII, 230-232; Elmalılı, IX, 290-294.

Râzî, XXIII, 232.

Fetih, 48/2.

İbn Kesîr, XV, 8506.

Râzî, XXIII, 232.

Elmalılı, IX, 295.

Enfal, 8/33.

Bkz. Râzî, XXIII, 216-219; Kenzu'l-Ummal, 11/32135.

Râzî, XXIII, 233-234.

Kurtûbî, XIX, 190.

Elmalılı, IX, 295-296.

Kurtûbî, XIX, 190.

Bkz. Taberî, IX, 159; Elmalılı, IX, 299; İbn Hıbban, Sahih, V, 162.

Râzî, XXIII, 235.

Nisa, 4/59.

Nisa, 4/80.

Kurtûbî, XIX, 191.

Ahzab, 33/56.

Bursevî, X, 88.

Sabuni, VII, 296-297.

Bursevî, X, 88.

Leyl, 92/5-7.

Elmalılı, IX, 300-301.

Bursevî, X, 89.
Muvatta, Cİhad, 6.
Elmalılı, IX, 301.
Tevbe, 9/52.
Muvatta, Cihad, 1/6.
Râzî, XXIII, 236.
Kurtûbî, XIX, 194.
Bursevî, X, 89.
Elmalılı, IX, 302.
Kurtûbî, XIX, 194-195.
Bursevî, X, 89-90.
Elmalılı, IX, 302.
Bursevî, X, 90.
Râzî, XXIII, 238.
Said Havva, XVI, 267.

TİN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ

yemin olsun ki güvenli beldeye bu Sînâ Dağı'na zeytin'e andolsun incir'e

خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾

aşağıların en aşağısına çevirdik sonra bir biçimde en güzel insanı biz yarattık

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

bitmez tükenmez bir mükâfat vardır onlar için yararlı ameller yapanlar iman edip ancak başka

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

hâkimler hâkimi hüküm verenlerin en üstünü Allah değil midir dini bundan sonra sana yalanlatabilir ne

MEÂLİ:

1. İncire, zeytine,

2. Sînâ dağına ,

3. Ve şu emîn beldeye yemin ederim ki,

4. Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

5. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.

6. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir mükafat vardır.

7. Artık bundan sonra, ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir? Sana dini ne yalanlatabilir?

8. Allah, hakimler Hakimi (hüküm verenlerin en üstünü) değil midir?

Mushaf'taki sıralamada doksan beşinci, iniş sırasına göre yirmi sekizinci sûredir. Buruc sûresinden sonra Kureyş sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medenîdir diyen

görüş varsa da buna وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينَ "Ve bu güvenli beldeye yemin olsun" ifadesini huzurda bulunan şeye işaret etmesi "Güvenli belde" den maksad bütün müfessirlerin ittifakıyla "Mekke" olması cihetiyle itiraz edilir.[291]

Sûre adını birinci âyette geçen ve incir anlamına gelen "Tin" kelimesinden almıştır. Ayrıca وَالتِّينِ "Ve't-Tîn" ismiyle de anılmaktadır.[292]

Nüzûl Zamanı:

Mekke'de başlangıçta nâzil olan sûrelerden biridir. Çünkü sûrede küfür ile iman arasında şiddetli bir mücadelenin başladığına dair bir iz yoktur. İlk dönemdeki diğer Mekkî sûrelerin uslûbu gibi kısa kısa ve etkili cümlelerden oluşan bir uslubla âhiret, oradaki ceza ve mükafatın gerekli olduğu anlatılmaktadır.[293]

Sûrenin Konusu:

Tin sûresi iki önemli konuyu ele alır.

a. Yüce Allah'ın insan türünü değerli kılması

b. Hesap ve cezaya inanma

Sûrenin Muhtevası:

1. Sûre Yüce Allah'ın insanı değerli kıldığına onu eşsiz ve en güzel bir şekilde yarattığına dair mukaddes ve şerefli yerlere yeminle başlar. Bu yerler, içlerine Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberlerine vahiy indirmekle üstün kıldığı Beyt-i Makdis, Tûr Dağı ve Mekke-i Mükerreme'dir. İnsanın yüksek değeri vurgulanmış, kötü ahlakın bu değeri düşürdüğü ifade edilmiştir. İnsan Rabb'inin nimetlerine şükretmediği takdirde cehennemin en alt tabakalarına gönderilecektir. "Tîn'e, Zeytin'e, Tur-i Sînâ'ya ve şu Emin Beldeye yemin ederim ki"[294]

2. Sûre, insanı en güzel ve mükemmel bir şekilde yaratmasına Alemlerin Rabbi'nin gücünü gösteren engin delillerden sonra, kafirin hala, öldükten sonra dirilmeyi ve haşrı inkarını kınar. "And olsun biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik."[295]

İnsanların iki grup olduğu açıklanmıştır.

Birincisi; En güzel şekilde yaratıldığı halde kötüye meyledenlerdir.

İkincisi; İman edip salih ameller işleyerek bu düşük seviyeden kurtulmuş yaratılışının gereği olarak bulunduğu üst makamda kalmıştır.

3. Sûre, Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere sevap vermek ve kafirleri cezalandırmak sûretiyle adaletle muamele edeceğini açıklayarak sona erer. Zira hükümdar olanın aynı zamanda adaletli olması da gerekir. Eğer böyle olmazsa Allah Teâlâ'nın hüküm verenlerin en üstünü olduğu ve hükümdarlığında insafsızlık olmayacağı nasıl tasavvur edilebilir. "Artık hangi düşünce sana dîni yalanlatır? Allah hakimler Hakimi değil

midir?"[296]

Dolayısıyla iman edip iyi işler yapanlar övülmüş, hesap ve cezayı yalan sayanlar kınanmış, hüküm verenlerin en üstününün Allah (c.c.) olduğu bildirilmiştir. Bu âyetlerde hesabın varlığı anlatılmakta ve âhiret hayatı ispat edilmektedir.[297]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

İnşirah sûresi "İşlerinden boşaldığın vakit hemen diğerine koyul ve yalnız Rabbine yönel" âyetleri ile sona ermiştir. Tin sûresinde ise "And olsun biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız iman edip, yararlı işler yapanlar başka. Onlara kesintisiz ecir vardır" âyetleri vardır. Buna göre İnşirah sûresinin son tarafı ile Tin sûresinin baş tarafları arasındaki ilişki açıktır. İnşirah sûresi yararlı işler yapmayı emreder. Tin sûresi de aşağıların aşağısına düşmekten kurtuluş için iman ve yararlı işler yapmaktan başka çare olmadığını bildirir.[298]

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴿١﴾

1- "İncir'e ve Zeytin'e yemin olsun"

Müfessirler, âyette zikredilen "tin ve zeytun" hakkında iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Birinci Görüş: Tin ile Zeytun bildiğimiz incir ile zeytindir. İbn-i Abbas'a nispet edilen şu rivâyetlerde bunların bildiğimiz incir ve zeytin oldukları bildirilmiştir.

a. "O sizin şu inciriniz ve zeytininizdir"

b. "O yenilen incir ve sıkılan zeytindir"

c. "O insanların yediği yemiştir."

İncirin özellikleri: Bu, hem gıda, hem zevkine yenen şey, hem de bir ilaçtır. İncir; güzel bir taam-yiyecek, hazmedilmesi çabuk, mideye oturmayan, mizacı yumuşatan, terleme yoluyla dışarı atılan, balgamı azaltan, böbrekleri temizleyen, mesanedeki kumları ve taşları düşüren, bedeni besleyen, ciğer ve dalağın gözeneklerini açan, bir şey, bir gıdadır.[299]

Ebû Zerr (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir sepet incir hediye edilmiş, ondan yemiş sonrada ashabına: "Yiyiniz şayet Cennet'ten bir meyvenin inmiş olduğunu söyleyecek olsaydım o budur (incirdir) diyecektim. Çünkü Cennet'in meyvelerinin çekirdeği yoktur. Siz bunu yiyiniz. Zira bu meyve basurları keser ve nukris (diye bilinen eklemdeki ağrılar demek olan gut) hastalığına karşı şifa sağlar" demiştir.[300]

Ali b. Musa er-Rıda (r.a.)'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "İncir, ağız kokusunu giderir, saçları uzatır ve felci önler."

İlaç olmasına gelince: bununla bedendeki fazlalıkların atılması hususunda tedavi yapılır.

Fahreddin Râzî "incir"in diğer özelliklerini şöyle sıralar;

1. İncir'in hem dışı hem içi güzeldir. Ceviz ve karpuz gibi dışı işe yaramayan ama içi çok güzel meyveler olduğu gibi hurma ve erik gibi içi değil, dışı güzel olan meyvelerde vardır. Ama incir'in dışıda içi gibidir.

2. Üç çeşit ağaç vardır:

a. Birisi va'deder, va'dinde durmaz. (Yani meyve verecekmiş gibi yapar, ama vermez).

b. İkincisi va'deder ve va'dini yerine getirir. Bunlar elma vs. gibi ilk önce tomurcuklanıp, çiçek açan daha sonra da meyve verenlerdir.

c. Üçüncüsüde va'dden önce meyvesini sergileyen, bol bol veren ağaçtır. Bu da incir ağacıdır. İncir, iddia etmeden önce manayı, özü ortaya koyan bir ağaçtır. İncir, kendisini çiçekle, yaprakla gizlemeden önce meyvesini veren bir ağaçtır. Halbuki elma, kayısı ve diğerleri ise önce kendisinden başlar, daha sonra başkalarını görürler. Ama incir ağacı kendisine ihtimam göstermeden önce başkalarına değer verir. Dolayısıyla incir ağacı Hak Teâlâ'nın "Kendilerinin ihtiyacı olsa bile mü'min kardeşlerine öncelik verirler."[301] beyanıyla methettiklerindendir. Diğer ağaçlarda Hz. Peygamber (s.a.v.)'i إِبْدأْ بِنَفْسِكَ ثُمَّ بِمَنْ تَعُولُ "Önce kendinden başla, sonra geçimini üzerinden aldığın kimselere başla!"[302] hadis-i şerifindeki muamele erbabı gibidirler.

3. Diğer ağaçların meyveleri düşürüldüğünde artık o yıl, yeniden meyve vermez. Ama incir böyle değildir, o hep hizmet sunmaya devam eder. Düşen meyvelerin yerine yenileri çıkar.

4. Bir kimse rüyasında incir görse bu, onun zengin ve hayırlı biri olacağına delâlet eder. Rüyasında incir elde ettiğini görse büyük bir mal varlığına kavuşacağına işarettir. İncir yediğini görse Allah Teâlâ'nın ona çoluk-çocuk vereceğine bir işarettir.

5. Rivâyet olunduğuna göre Hazreti Adem cennetten çıkarılıp, elbiseleri onu terk edince incir yapraklarıyla örtünmeye çalıştı. Sonra yine rivâyet olunduğuna göre yalnızlık hissedince etrafında ceylanlar dolaşmaya başladı. Allah (c.c.) o ceylanlara hem şeklen hem manen bir güzellik nasip etti, kanlarını da miske çevirdi. Bu ceylanlar yerlerine gidince diğer ceylanlar bunlardaki o hârikulade güzellikleri gördüler. Ertesi gün diğerleri de onlar gibi Hz. Adem'e geldiler. Hz. Adem onlara da incir yapraklarından yedirdi. Hak Teâlâ bunların şekillerini de güzelleştirdi ama kanlarını miske çevirmedi. Zira birinciler bir şey umarak değil, sırf Hz. Adem (a.s.) için gelmişlerdi. Diğerleri ise zahiren Hz. Adem için batınen de bu şeyleri umarak gelmişlerdi. Bu sebeple Cenâb-ı Hak zahirlerini güzelleştirdi, fakat batınlarını değiştirmedi.

Zeytinin özellikleri: Bu da mübarek bir ağaçtır. Bir açıdan yemiş, bir açıdan katık, bir açıdan da ilaçtır. Zeytin ağacı, hemen hemen bütün beldelerde özel bir terbiye ve

bakıma ihtiyaç hissetmeden biter, büyür. Ayrıca zeytinin faydası sadece kişinin bedenine gıda olmak değil, o aynı zamanda lambaların da gıdası (yakıtı) dır. Ve bu yağlı bitki yağ namına hiçbir şey bulunmayan dağlarda biter.

Bir kimse rüyasında zeytin yaprağını aldığını görse bu onun en sağlam kulpa tutunduğuna bir işarettir. Bir hasta İbn Sirin'e "Rüyamda sanki bana "iki la'yı ye ki, şifa bulasın" denildiğini duydum" demiş. Bunun üzerine İbn Sirin "Öyle ise zeytin ye. Çünkü zeytin "la şarkiyye ve la garbiyye"[303], yani ne doğulu ne batılı bir bitkidir, her yerde bulunur" demiştir.

Müfessirler incir ve zeytinin, aslında şu yenilen iki şeyin adı olduğunu, bunlarda böylesine üstün fayda ve özellikler bulunduğunu, dolayısıyla âyetteki bu kelimeleri zahiri manalarına hamletmek ve bunlardaki bu menfaat ve özelliklerden dolayı Allah Teâlâ'nın bunlara yemin ettiğine hükmetmek gerektiğini söylemişlerdir.

İkinci Görüş: Tin ve zeytun ifadeleriyle bildiğimiz iki bitki kastedilmiştir. Bu görüşte olanlar şu izahları yapmışlardır:

1. İbn-i Abbas (r.a.)'a göre bunlar Arz-ı Mukaddeste bulunan iki dağdır. Bunlara süryanice Tur-i Tina ve Tur-i Zeyta denilir. Tin, Tur-i Tina; Zeytun Tur-i Zeyta denilen dağlardır. İyi incir ve zeytin bu dağlarda bittiği için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Hak Teâlâ sanki bu ifadelerle aslında peygamberlerin çıktığı beldeye yemin etmiştir. Binaenaleyh İsa (a.s.)'ın doğduğu ve kendisinde incir ve zeytinin yetiştiği bu dağ,Şam beldesi olup Şam, İsrailoğullarına gelen peygamberlerin gönderildiği beldedir. Tur, Musa (a.s.)'ın peygamber olarak gönderildiği yer; Beled-i Emin'de Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderildiği yerdir. Şu halde yeminden maksat peygamberlere hürmet ve derecelerini göstermek olur.

2. İki mescitdirler. İbn Zeyd:

a. Tin (incir) ile Dımeşk (Şam) mescidinin, Zeytin ile Beyt-i Makdis'in kastedildiğini söylerken;

b. Ka'b:Tin, Ashab-ı Kehf'in Mescidi; Zeytun İliya mescididir.

c. İbn-i Abbas (r.a.) Tin, Cudi Dağı üzerinde yapılmış olan Nuh mescidi; Zeytun'un da Beyt-i Makdis olduğunu söylemiştir. Bu görüşte olanlar bu fikri, bir taat yeri olduğu için mescidlere yemin etmenin son derece güzel olduğundan dolayı benimsemişlerdir. Dolayısıyla incir ve zeytin'in çokça bulunduğu bu beldeler, bu mescidler olunca Hak Teâlâ Tin ve Zeytun'a yemin etmekle yetinmiştir.

3. Tin ve Zeytun ile iki belde kastedilmiştir.

a. Ka'b: Tin Dımaşk (Şam); Zeytun da Beyt-i Makdis'dir (Kudüs)" demiştir. Taberî de bu görüşü benimsemiştir.

b. Şehr b. Havşeb Tin, Kufe; Zeytun ise Şam'dır" demiştir. Maksadı Kufe'nin bulunduğu yer demek olacaktır ki, Nuh (a.s.)'ın konakladığı yere denir.

c. Rabi'den bunların Hemedan ile Hulvan arasında iki dağ olduğu da rivâyet edilmiştir.

Bu fikrî benimseyenler de Yahudi ve Hristiyanlar ile Müslümanlar ve Kureyş Müşriklerinden her biri kendi beldelerini yücelttiklerinden ve Allah Teâlâ'nın bu beldelerin hepsine birden yemin edişinden dolayı benimsemişlerdir.

Şöyle de denebilir: "Dımaşk (Şam beldesi) ve Beyt-i Makdis'de dünya nimetleri; Tur (dağında) ve Mekke'de ise din nimetleri vardır, çoktur."

Keşf yazarı der ki; "Bunların hepsi dîni ve dünyevî hayır ve bereketiyle mukaddes topraklara ve emin bir beldeye yemin demek olur. Yalnız incir ve zeytin'e yeminde bu ahenk ve kapsamı anlamak güçtür. O'nun için Tin ve Zeytun'u mübarek tanınan ve hayır ve bereketinden istifade için arzu edilen mukaddes topraklara işaret olunduğu görüşünü de kabul etmek gerekir"

Allah Teâlâ'nın incir ve zeytin'e yemin etmesinin sebepleri hususunda Kurtûbî şu açıklamaları yapar:

Yüce Allah'ın incir'e yemin etmesi;

a) Cennette Adem (a.s.)'ın kendisiyle örtündüğü ağaç oluşundan dolayıdır.

b) Başka bir açıklamaya göre incir ile yemin etmesi bu meyvedeki pek büyük lutfu açıklaması içindir. Görünüş itibariyle güzel, tadı hoş, kokusu hoş, toplanması kolaydır.

Yüce Allah'ın zeytin'e yemin etmesi ise;

a) Şu buyruğun da onu İbrahim (a.s.)'a benzetmesinden dolayıdır: "Mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan"[304] (Yani onun neslinden)

b) Şam ve Mağrib ahalisinin çoğunlukla kullandıkları katık olmasından dolayı. Onlar Zeytin'i katık olarak kullandıkları gibi pişirdikleri yemeklerde de (yağını) kullanıyorlar, onunla kandillerini tutuşturarak aydınlanıyorlar.

c) Zeytin'in karın hastalıkları, çeşitli yaralar ve irinlerin tedavisinde kullanılmasından dolayı Yüce Allah ona yemin etmiştir. [305]

Onda pek çok faydalar vardır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Siz zeytin yağını yiyiniz, onu vücudunuza sürünüz. Çünkü o hiç şüphesiz mübarek bir ağaçtandır."[306]

وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾

2- "Sînâ dağına"

Buradaki "Tur" ile üzerinde Allah Teâlâ'nın Musa (a.s.) ile konuştuğu dağ kastedilmiştir. "Sin" harfinin kesrası (esre) veya fethası (üstün) ve nun'un uzatılmasıyla Tur-i Sînâ veya Tur-i Seyna diye de bilinir ve meşhur olmuştur. Âlimler "Sinin" ve "Sina"nın bu dağın bulunduğu yerin iki adı olduğunu ve bu yere nisbet edilerek böyle söylediklerini söylemişlerdir.

سِينِينَ denmesinin sebebi âyet sonlarının (نْ) nun ile bitmesinden dolayıdır.[307]

Müfessirlerin görüşleri ise;

1. İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre: Habeşce "Tur" dağ "Sinin"in ise güzel manasına geldiği söylenmiştir.

2. Mücahit سِنِينَ'e mübarek manasını vermiştir. Suryanice'de Tur, dağ; Sinin ise mübarek diye açıklandığını haber vermiştir.

3. Kelbî الجَبَلُ ذُوالشَّجَر "Ağaçlı dağ" manasını vermiştir.

4. Mukâtil: "Nebatçada (bitki bilimi) meyveli ağaçların bulunduğu her dağ 'Sinin' ve 'Sina'dır" der.

5. Ahfeş: "Sinin kelimesi ağaç manasına çoğuldur. Tekili 'Sine'dir. Sanki Tur-i Eşcar yani ağaçlar dağı demek gibidir" der.

6. İbn Cerîr ve Vâhidi: "Bu görüşlerden doğru olan Tur-i Sînin'in Tur dağının bulunduğu yerin adı olmasıdır. Sonra bu yer, güzelliğinden veya mübarek (bereketli) oluşundan dolayı Sinin ve Sînâ adını almıştır. Kendisine muzaf olduğu için Sinin'in Tur'un sıfatı olması caiz değildir" derler. Eğer Sinin, Tur'un sıfatı olsaydı, Tur tenvinli okunurdu. Tenvin olmadığı için tamlama isim tamlamasıdır.[308]

Yüce Allah'ın bu dağa yemin etmesinin sebebi bunun Şam ve mukaddes arzda bulunmasıdır. Yüce Allah bu ikisini de mübarek kılmıştır.[309] Nitekim şöyle buyurmuştur: "Çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya..."[310]

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴿٣﴾

3- "Ve u emin beldeye (yemin olsun ki)"

Âlûsî'nin yazdığına göre merfu bir hadiste:

وَهُوَ مَكَانُ الْبَيْتِ الَّذِي هُوَ هُدًى لِلْعَالَمِينَ وَمَوْلِدُ رَسُولِ اللهِ وَمَبْعَثُهُ

"O alemlere hidayet olan Kâbe'nin bulunduğu yer ve Rasûlullah (s.a.v.)'in doğduğu ve peygamber olarak gönderildiği beldedir." Bundan bu sûre'nin Mekke'de indiği anlaşılırsa da hicretten önce mi, sonra mı indiği ihtilaflıdır. Mekkî olmakta meşhur olan mana hicretten önce olması cihetiyle Rasûlullah (s.a.v.)'e bu güvence daha o zaman verilmiş demektir.[311]

اَلْأَمِينَ **Emin**, Emanet kökünden emniyette kılan, zulüm ve haksızlık yapmaktan uzak, kendisine bırakılan şeyi iyi koruyan, güvenilir demektir.

Allah (c.c.) "Bizim (Mekke'yi) güven içinde kudsi, bir yer yaptığımızı görmediler mi?"[312] buyurmaktadır. Burada حَرَماً آمِناً ifadesi[313] güvenli, korkusu olmayan, emanet veren demektir. Beldenin eminliği içinde bulunan kimseleri güvenilir bir

adamın emaneti koruması gibi muhafaza edip, tecavüzden korumasıdır ki, koruyuculuğu oraya gireni gerek cahiliye döneminde gerekse daha sonraki İslam döneminde katlolunmaktan ve esir alınmaktan korumasından ileri gelmektedir.

O belde; (Mekke) İbrahim (a.s.)'ın duasına mazhar olmuş: "Ey Rabbimiz! Ben soyumdan bazısını Sen'in Kâbe'nin yanında ekin bitmez bir vadide yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Namazı kılsınlar diye yaptım. Artık insanlardan bir kısmının kalplerini onlara meylettir. Onları ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler."[314] ve "(Ey Habibim) sen içlerindeyken Allah (c.c.) onlara azab edecek değildi. Mağfiret diledikleri halde Allah onlara azab edecek değildir."[315] ilahî va'di gereğince halkının hem Rasûlullah(s.a.v.) içinde bulunduğu sürece hem de Yüce Allah'ın mağfiretini isteyerek istiğfar ettikleri sürece azab olunmayacaklarına dair garanti verilmiş bulunan beldedir.

Emin belde vasfı Mekke'yi göstermekle beraber diğer beldelerinde kıymetlerinin en çok emniyet ve sükun açısından ölçülmesi gerekeceğine işaret eder ki bu, Nahl Sûresindeki "Allah bir beldeyi misal yaptı ki, emniyet ve sükun içinde idi. O'na rızkı her yerden ve bol bol geliyordu. Derken, halkı Allah'ın nimetlerine nankörlük etti. Allah da onlara, yaptıkları sebebiyle açlık ve korku elbisesini tattırdı. Andolsun onlara içlerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Zulmederlerken azab kendilerini yakalayıverdi. Artık Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve hoş olarak yiyin de Allah'ın nimetine şükredin. Eğer gerçekten O'na ibadet edecekseniz. "[316] âyetlerinin manasıdır.[317]

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "İki Haremden birisinde vefat eden kimse kıyamet günü güvenli ve emin olarak dirilir". Sûrenin başından beri sıralanan bu varlıklar üzerine yemin edilmesi bu mübarek yerlerin şerefini açıklamak buralardaki hayır ve bereketi peygamberler yurdu olması dolayısıyla açığa çıkarmaktır. İncir ve zeytinin bittiği yerler; İbrahim (a.s.)'ın hicret ettiği, İsa (a.s.)'ın dünyaya geldiği ve her iki peygamberin yetiştiği yerlerdir. Tur-i Sînâ, Yüce Allah'ın Musa (a.s.) ile konuştuğu yer; Beled-i Emin ise (Mekke) İbrahim (a.s.)'ın eseri ve Muhammed (s.a.v.)'in yurdu olan yerdir[318]

Allah (c.c.) şeref sırasına göre yemin etti ki yeminin cevabı bir sonraki âyette gelmektedir.

لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِىٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾

4- "Gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."

Cenâb-ı Hak bu âyette üzerine yemin edilen hususun açıklamasını getirmiştir.

تَقْوِيم Takvim; eğriyi doğrultmak, kıvama nizama koyma, kıymet biçme,

kıymetlendirmek manalarına gelir. Sonundaki tenvin, belirsizlik ve büyüklük için olarak maddî manevî her türlü güzelliği kapsar. Belinin doğrultulmasından biçiminin güzelleşmesinden, kuvvet ve melekelerinin yükselmesinden akıl, irfan ve ahlakıyla ilahî güzelliğe ermesine kadar gider.[319]

Âlimler "en güzel biçim" için zahiri ve batini olmak üzere iki izah yapmışlardır;

1) Allah (c.c.) insan hariç her canlıyı yüzü koyun yürüyecek şekilde yaratmıştır. İnsanı ise dimdik, boylu poslu ve yiyeceği şeyleri eliyle alıp yiyen bir şekilde yaratmıştır. Bu zahiri biçimin izahıdır.

2) En güzel biçim; insanın aklının, anlayışının, edebinin, ilminin ve açıklamalarının mükemmelliğidir. Bu da batını (manevi-ruhi) biçimi ile alakalıdır.

Kadı Yahya b. Eksem ve bazı hanefiler âyetteki "takvim"i şekil güzelliği ile tefsir etmişlerdir. Rivâyet olunduğuna göre İsa b. Musa el-Hâşimi hanımını çok severdi. Bir gün ona "Eğer aydan daha güzel değilsen üç talakla boşsun" dedi. Kadın da kendisini kenara çekerek: "Beni boşadın" dedi. Geceyi sıkıntılı olarak geçirdi, sabahlayınca Mansur'un sarayına gidip ona durumu haber verdi. Mansur fakihleri huzuruna çağırıp fetva istedi. Hepsi "Hanımı boş oldu" dediler. Sadece Ebû Hanife mezhebine mensup bir kişi sessiz kalmıştı. Mansur ona: "Sen niye konuşmuyorsun?" deyince adam "Bismillahirrahmanirrahim. Andolsun incire, zeytine, Sînâ dağına ve şu emin şehre ki; Biz insanı gerçekten en güzel bir biçimde yarattık" âyetini okuyup, "Ya Emirelmüminin! İnsan eşyanın en güzelidir, ondan güzeli yoktur" deyince; Mansur, İsa b. Musa'ya "Durum bunun dediği gibidir. Hanımını al" dedi. Hanımına da; "Eşine itaat et, isyan etme! Seni boşamadı" şeklinde haber gönderdi.[320]

Kurtûbî bunu yorumlayarak der ki; bu insanın iç ve dış olarak Hak Teâlâ'nın yarattığı en güzel mahluk olduğunu gösteriyor. Bütün azalarıyla en güzel bir terkib halindedir. Cenâb-ı Hakk'ın onun için dilediği gibi yeryüzünde halife olmaya müsaittir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "Allah, Adem'i kendi sûretinde yaratmıştır."[321]

Filozoflar da: "İnsan küçük evrendir zira yaratılmışlarda her ne varsa onda toplanıp bir araya getirilmiştir" demişlerdir.[322]

Bazı salih kimseler de şöyle demişlerdir: "Ya Rabbi! Dünyada bize şekillerin en güzelini verdin. Ahirette de fiillerin en güzelini ver, yani günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört."[323]

Ancak o bu değerleri unuttu. Ayrıcalıklarını (ilahi sıfatların bir kısmının ondaki tecellilerini) göz ardı etti. Hevası ve şehveti ile yaşamaya başladı. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴿٥﴾

5- "Sonra onu a ağıların a ağısına çevirdik."

Güzellik yerine çirkinlik, ilerleme yerine gerileme, sıhhat yerine zayıflık ve hastalık, gençlik yerine ihtiyarlık, akıl ve bilgi yerine bunaklık ve cahillik, çalışma ve gayret yerine tembellik, bolluk yerine darlık, güçlük yerine zelillik, lezzet yerine elem ile bunaklık dönemine, ondan hayata karşılık ölüme, çürüyüp kokmaya, ondan kıyamette dünyaya karşılık cehenneme veya cehennemin en alt tabakasına doğru kaktık. فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ "Cehennemin en alt tabakasında."[324] olacak kadar geri çevrilmiş kıldık.[325]

Müfessirler أَسْفَلَ سَافِلِينَ *"a ağıların a ağısı"* ifadesini iki türlü yorumlamışlardır:

a) Onun bedensel ve zihinsel gelişmesini tamamladıktan sonra fizyolojik ve psikolojik olarak gerilemeye başlaması; algı, hafıza, düşünme kapasitesinin gittikçe zayıflamasıdır. "O erzel-i ömre dönderilir."[326] âyeti gibidir. İbn-i Abbas (r.a.) da "Cenâb-ı Hak bu âyette erzel-i ömrü ifade etmiştir" demiştir.

İbn Kuteybe ise "ayetteki sâfilin ile güçsüzler ve çaresizlerin kastedildiğini" söyler. "Cenâb-ı Hak bu âyetiyle ihtiyar kimsenin bunayacağını; duymasının, görmesinin ve aklının zayıflayacağını, artık salih amellerde bulunmaktan aciz kalacağını anlatmak istemiştir" demiştir. Nitekim "Kime uzun ömür verirsek onun gelişmesini tersine çevririz"[327] âyeti kerimesi buna işaret etmektedir.

Ferrâ der ki: "esfel-i sâfil şeklinde olması da caizdir. Çünkü insan kelimesi lafzı müfred (tekil), mana bakımından cemidir (çoğuldur)."

b) Mücâhid ve Hasan el-Basrî'nin görüşlerine göre âyetin bu ifadesi "Sonra da onu cehenneme göndeririz" manasınadır.[328]

Kısacası insan en güzel biçimdeki durumunu hem sûreten, hem de manen en çirkin biçime çevirmiştir. Çünkü insanın zahirinin değişmesi aynı şekilde batınının (içinin) de değişmesi demektir. Bu âyeti kerime asıl itibar edilecek olanın insanın zahiri biçimi değil, batıni biçimi olacağına delâlet etmektedir. Çünkü zahiren en güzel biçimde olan nice insanlar vardır ki, batınen en çirkin durumdadır.[329]

Kurtûbî şöyle de açıklamıştır: Allah (c.c.) insanı üstün niteliklerle nitelendirince, o azdı ve üstünlük tasladı. Allah kulunun bu durumunu bildiğinden onu aşağıların aşağısına döndürdü. Bunu da içini pislik ve necasetle doldurmak; kimi zaman isteyerek, kimi zaman mecbur kalarak görülmedik şekilde bu pisliği dışına çıkartmak sûretiyle yaptı. Ta ki o durumunun bu olduğunu görüp gerçek değerinin ne olduğunu bilip haddini aşmasın.[330]

Âlûsî der ki: "En güzel ve en çekici şekilde iken o nimete şükretmediği ve gereğince amel etmediği için en çirkin ve korkunç şekle dönüşecek."[331]

"Aşağıların aşağısı, cehennem ateşidir" diyenlerin görüşüne göre bir sonraki âyetteki istisna إلا (illa) muttasıldır.

Maksad "erzel-i ömür, ihtiyarlıktır" diyenlerin görüşüne göre sonraki istisna إلا munkatıdır. Mana, her insan bununla karşılaşacak şeklinde değildir.[332]

Ayetin nüzûl Sebebi: İbn Cerîr, İbn-i Abbas'tan 5.ayet hakkında şunu rivâyet etti: "Onlar, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında elden ayaktan düşmüş, sorumluluklarını bilmez ve yapamaz hale gelmiş kimselerdir. Onların durumu merak edilirdi. Bu âyeti indirerek Allah (c.c.) onların özrünü kabul etti. Akılları gitmeden önce yaptıkları amellerin ecirleri onlara verildi."[333]

Said Havva der ki; tenasuha (ruhun bir cisimden ötekine geçmesi) inancına inananlar bu lanetlik, uğursuz ve asılsız inançlarına "Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik"[334] âyetini delil alırlar. Bu âyet o asılsız inanca nasıl delil alınır? Zira tenasuha inanmak âhirete iman konusunu iptal etmektir. Halbuki bu sûrenin gayesi âhiret gününe delil getirmektir. Bütün Kur'an âhiret gününe delil getirir. Bu âyetin tenasuh inancını ifade ettiğini kabul etmek Kur'an-ı Kerîm'in tümüne ters düşer." [335]

إِلاَّ الَّذِينَ امَنُوا وعَمِلوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴿٦﴾

6- "Ancak iman edip salih amel i leyenler için eksilmeyen devamlı bir mükâfat, vardır."

Birinci tefsire ve istisnanın muttasıl olması durumuna göre mana: "Ancak iman edip de güzel amellerde bulunanlar başka" İmkanları olduğu zamanda iman ve salih ameli bir arada yapanlara bol sevap vardır. Onunla aşağıların aşağısı olan cehennemden korunurlar. O da muttakilerin yurdu cennettir.

İkinci tefsire ve istisnanın munkatı olmasına göre ki -tercih edilen görüştür- mana şöyledir: "Ancak muttaki, salih mü'minler sınandıkları yaşlılık ve düşkünlüğe sabırları, bünyelerinin zayıflamasına ve azalarının güçsüzlüğüne rağmen imkan dahilinde taatı sürdürmeleri sebebiyle (sabredip, göğüs germelerinden dolayı) diğerleri gibi erzel-i ömre düşürebilirler ancak yaptıklarına karşılık onlar için devamlı büyük bir ecir-mükafat vardır."[336]

Bu buyruk böyleleri bunamazlar ve kocamazlar, alim olup ilmiyle amel eden kimsenin aklı başından gitmez, diye de açıklanmıştır. İkrime şöyle demiştir: "Kur'an okuyan bir kimse erzel-i ömre (ihtiyarlığa-bunaklığa) döndürülmez."[337]

Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına geldi ve "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların en

hayırlısı kimdir?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) "Ömrü uzun olup ameli güzel olandır." buyurdu. Yine adam: "İnsanların en kötüsü hangisidir?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ömrü uzun ve ameli kötü olan kimsedir."[338]

İbn Cerîr de: "Kur'an ilimlerini kendisinde toplayan erzel-i ömre çevrilmez" demiştir.

İbn Ebi Hatim, İbn-i Abbas (r.a.)'dan âyet hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kul yaşlandığı ve amel edemez olduğu zaman ona gençliğinde yaptığı amellerin ecri yazılır."

Buharî, Ahmed ve İbn Hıbban; Ebû Musa el-Eşari'den Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet ettiler: "Kul hastalandığında veya yola çıktığında Allah Teâlâ sıhhatli iken ve mukim olduğunda yapmış olduğu amellerinin ecrini onun için aynen yazar." Rasûlullah (s.a.v.) daha sonra: "Onlar için kesilmez mükafat vardır" âyetini okudu.[339]

فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ "Onlar için eksilmez mükafat vardır" İfadenin başına ف fa getirilmesinin sebebi "Ancak" anlamında olan إلا "illa" ile başlayan cümlenin şart manası ifade etmesinden dolayıdır. Buna göre şöyle denmiş olmaktadır: "Allah Teâlâ onların biçimlerini cehennemde değiştirmeyecektir. Çünkü onlar cennetle mükafatlandırılırlar."[340]

Rivâyet olunduğuna göre mü'min kul vefat ettiğin de Allah onun üzerinde görevli olan iki meleğe kıyamet gününe kadar kabri başında ibadet etmelerini emreder ve bu ibadetleri onun için yazılır.[341]

Âyetin manası "Eksilmeyen devamlı bir ecir vardır." şeklinde olduğu gibi "Fakat iman edip salih amel işleyenler için başlarına kakılmayan ecir vardır." şeklinde de olabilir.[342]

Taberâni, Şeddad bin Evs'den rivâyet etti "Rasûllulah (s.a.v.)'i şöyle buyururken işittim "Yüce Allah buyuruyor ki 'Mü'min kullarımdan bir kulu imtihan ettiğimde imtihanım için bana hamd ederse yatağından annesinden doğduğu gün gibi hatasız kalkar.' Allah (c.c.) buyurur ki: "Bu kulumu ben bağladım ve imtihan ettim daha önce onun için yazdığınız ecirleri şimdide yazın."[343]

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾

7- "Artık bundan sonra, ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir" Sana dini ne yalanlatabilir?"

كَ **"Seni"** ifadesi hakkında iki görüş vardır:

a) Bu iltifat üslûbuyla insana hitab olup "Hakkı yalanlayan herkes yalancıdır. Bunca

delillerden sonra cezayı inkar ederek yalancı olmana seni zorlayan nedir? Ey insan! Allah'ın seni en güzel bir şekilde yarattığını ve küfür nedeni ile seni aşağıların aşağısına çevireceğini öğrendikten sonra dirilişi ve cezayı inkar etmeye seni sürükleyen nedir? (Bu yalana seni mecbur eden nedir?)

b) Ferrâ'nın tercihine göre hitab, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olup mana "Ey Peygamber getirdiğin din ile, böylesine deliller ortaya çıktıktan sonra artık seni kim yalanlayabilir?" şeklindedir.

Taaccübün sebebi: İnsanın nutfeden yaratılıp en güzel şekildeki delikanlı haline getirilmesi, olgunlaşıncaya kadar gitgide geliştirilmesi, daha sonra da erzel-i ömre ulaşana kadar güçsüzleştirilmesi yaratıcının haşre ve neşre de kadir olduğuna en açık bir delildir. Bunu görüp de haşri inkarda ısrar edenin bu inkarından daha şaşılacak ne var! [344]

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

8- "Allah, hakimler Hakimi (hüküm verenlerin en üstünü) değil midir?"

İstifham hemzesi أ eğer olumsuz ifadenin başına gelir ve söylenen sözde bilgi sahibi kılma anlamı da varsa, ifade olumlu anlam kazanır.[345] "Hiç kuşku yok ki insanı o en güzel biçimi ile yaratan Allah (c.c.), hakimler hakimidir." demektir.[346]

Âlimler bu âyet hakkında iki izah yapmışlardır:

1. Bu insanın yaratılıp büyütülüp, sonra erzel-i ömre kadar yaşatılışını, (bundaki kudret delilini) ortaya koyan bir ifadedir. Sanki şöyle buyurulmuştur: "Bunları böyle yapan sanat ve idare bakımından hakimler hakimidir. O dinini yürütecek, iman edip samimiyet ve ihlasla güzel ameller yapan mü'minlere mükafat verecek; kafirleri de dinsizleri de aşağıların aşağısına yuvarlayacaktır. Bu da haşrının mümkün olacağına ve vukuuna işarettir. Haşrın mümkün oluşu Cenâb-ı Hakk'ın kudretine; vukuu ise hikmetine nazarandır. Bu durumda bu âyet kafirlere tehdit, mü'minlere müjdedir.

2. Bu, Allah Teâlâ'nın kendisi ile düşmanlar arasında adaletle hükmedeceğine dair Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dikkatini çekmesidir.[347]

Tirmizî Ebû Hureyre (r.a.)'dan merfu olarak şu hadis-i rivâyet etmiştir: "Sizden biriniz Tin sûresini okuyup da sonuna gelince "Allah hakimlerin hakimi degil mi "ayetinde بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ "Evet, ben buna şahidlik edenlerdenim" desin."[348]

Sûrenin fazîleti hakkında muhaddisler Bera b. Azib'ten şunu rivâyet ettiler: "Peygamber (s.a.v.) yolculuğunda iki rekattan birinde Tin sûresini okuyordu. Ondan

daha güzel sesli olanı ve daha güzel okuyanını görmedim"[349]

Ebûssuud Efendi tefsirinde Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Bir kimse Tin sûresini okursa dünyada kaldığı müddetçe Allah (c.c.) ona iki haslet verir. Afiyet ve Yakîn (kesin iman). Bu kimse öldüğü zaman da Allah, bu sûreyi okuyanlar sayısınca kendisine sevap verir.[350]

Ayetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1. Allah Teâlâ insanoğlunu en güzel şekilde yarattığına dair üç mukaddes yere yemin etmiştir. Bazısını erzel-i ömre çevirmiştir. İbnu'l Arabî: "Allah Teâlâ'ya şükür ve nimetin tazimi için veya incirin değeri (bekletilip saklanabildiği) için incirde zekat vaciptir" hükmünü çıkartmıştır.

2. Allah (c.c.) iman ile salih ameli birleştirenleri söylenen durumdan istisna etmiştir. Onların yaşlılık dönemlerinde hasenatı yazılıp seyyiatı silinir.

3. Allah (c.c.) kafirleri kınamış ve "Ey insan Cenâb-ı Hakk'ın seni en güzel şekilde yarattığını, erzeli ömre çevireceğini bildikten sonra seni, dirilmeyi ve cezayı inkara sevk eden nedir?" buyurmuştur.

4. Allah (c.c.) hak ile hükmetmede ve mahlukatın arasında adalette hakimlerin hakimi değil midir? Bu kafirlere yönelik bir tehdittir. Ve onlara lâyık oldukları ile hükmedeceğini haber vermektir.[351]

Elhamdülillah! Rabbimiz, Tin sûresinin tefsirini tamamlamayı nasip etti. Rabbim cümlemizi ahsen-i takvim üzere yaratılmış olma şuuruyla, bu güzel yaratılış ve ahlakımızı koruma gaye ve hedefiyle hareket eden, bu şuurla Tin sûresini okuyan muhlis kullarından eylesin.

ÂMÎN...

Elmalılı, IX, 303.
Kur'an Yolu, V, 645.
Mevdûdî, VII, 163.
Tin, 95/1-2.
Tin, 95/4-5.
Tin, 95/7-8.
Sabûnî, VII, 300.
Said Havva, XVI, 273.
Râzî, XXIII, 241.
Kurtûbî, XIX, 200; Deylemî, Firdevs, III, 243.
Haşr, 59/9.
Müslim, Zekat, 95, 97.

Nur, 24/35.
Nur, 24/35.
Kurtûbî, XIX, 202.
Tirmizî, Et'ime, 43; İbn Mace, Et'ime, 34; Darimi, Et'ime, 346. Hakim, Müstedrek, IV, 135.
Bursevî, X, 94.
Râzî, XXIII, 244.
Kurtûbî, XIX, 203.
İsra, 17/1.
Elmalılı, IX, 309.
Ankebut, 29/67.
Kasas, 28/57.
İbrahim, 14/37.
Enfal, 8/33.
Nahl, 16/112-114.
Elmalılı, IX, 309-311.
Bursevî, X, 95.
Elmalılı, IX, 311.
Bkz. Kurtûbî, XIX, 206; Bursevî, X, 95; Elmalılı, IX, 312; Râzî, XXIII, 245.
Buharî, İstizan 1; Müslim, Birr, 115; Müsned, II, 244, 251, 315, 321.
Kurtûbî, XIX, 206.
Râzî, XXIII, 246.
Nisa, 4/45.
Elmalılı, IX, 314.
Hac, 22/5.
Yasin, 36/68.
Râzî, XXIII, 246.
Bursevî, X, 97.
Kurtûbî, XIX, 206.
Zuhaylî, XV, 559.
Kurtûbî, XIX, 207.
Zuhaylî, XV, 556.
Tin, 95/5.
Said Havva, XVI, 278.
Zuhaylî; XV, 559.
Kurtûbî, XIX, 207.
Tirmizî, Zühd, 22; Darimi, Rikak, 30.
Buharî, Cihad, 133.
Bursevî, X, 98.

Kurtûbî, XIX, 298.
Bursevî, X, 98.
Zuhaylî, XV, 559; bkz, Müsned, IV, Ṣeddad b. Evs'in rivâyetleri.
Râzî, XXIII, 248.
Kurtûbî, XIX, 209.
Elmalılı, IX, 315.
Râzî, XXIII, 248.
Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 84; Ebû Davud, Salat, 27.
Tefsiru'l Veciz, 598; Tefsiru!l-Beğavi, IV, 505.
Ebû'suud, XII, 5823.
Zuhaylî, XV, 560.

ALÂK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ

oku bir kan pıhtısından insanı yarattı yaratan Rabbinin adıyla oku

وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ﴿٣﴾ اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ

bilmediği şeyleri insana öğretti kalem ile öğreten de O'dur keremine nihayet olmayan Rabbindir

﴿٥﴾ كَلَّا إِنَّ الْاِنسَانَ لَيَطْغَى ﴿٦﴾ أَن رَّآهُ اسْتَغْنَى ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَى رَبِّكَ

Rabbinedir kesinlikle kendini müstağni görmekle muhakkak azgınlık eder insan çünkü okumamazlık etme

الرُّجْعَى ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾ عَبْداً إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ

gördün mü? namaz kıldığında bir kulu o engelleyene Gördün mü? dönüş

إِن كَانَ عَلَى الْهُدَى ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ

yalanlar gördün mü? takvalı olmayı emrederse yahut o hidayet üzere doğru yolda ise

وَتَوَلَّى ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعاً

çekeriz vazgeçmeze eğer sakın gördüğünü Allah'ın bilmiyor mu aksine giderse

بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾

o kurultayını taraftarlarını o vakit çağırsın günahkar yalancı bir alnı alından

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

yaklaş ve secde et boyun eğme sakın zebanileri biz de çağıracağız

MEÂLİ:

1. Yaratan Rabbinin adıyla oku !

2. O insanı bir kan pıhtısından (alak'tan) yarattı.

3. Oku, Rabbin en kerim olandır.Nihayetsiz kerem sahibidir.

4. O kalemle (yazmayı) öğretendir.

5. İnsana bilmediğini öğretti.

6. Sakın! Çünkü insan gerçekten azar.

7. Kendisini mustağni(kendi kendine yeterli) gördü diye.

8. Şüphesiz dönüş ancak Rabbinedir.

9. Gördün mü şu engelleyeni!

10. Bir kulu (peygamber'i) namaz kılarken (engelleyeni)

11. Gördün mü? (söyle bakalım) Ya o kul (peygamber) hidayet üzere doğru yolda ise!

12. Yahut takvayı emrederse.

13. Gördün mü?(ne dersin) yalanladı ve (doğru yoldan)yüz çevirdi ise.

14. Allah'ın muhakkak her şeyi gördüğünü bilmiyor mu?

15. Hayır! o, eğer vazgeçmezse and olsun ki, derhal onu perçeminden (alnından) şiddetle yakalayıp çekeriz. (cehenneme atarız.)

16. Yalancı, günahkar perçeminden.

17. O hemen gidip meclisini (taraftarlarını) çağırıversin.

18. Biz de zebânîleri çağırıveririz.

19. Hayır! ona boyun eğme. (Yalnız Allah'a) secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş.

Mushaf'taki sıralamada doksan altıncı, iniş sırasına göre birinci sûredir. Kalem sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Ondokuz âyettir. İkinci âyetteki "alak" kelimesi sûreye isim olmuştur. Buna "İkra Sûresi" de denilir. Mekke'de indiğinde ihtilaf yoktur. Ancak ilk inen sûre olup olmadığında ihtilaf edilmiştir. Bir çok alim, önce indirilen اِقْرَأْ İkra, sonra نٓ, sonra يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ، sonra يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، sonra Fatiha olduğunu kesin olarak ifade etmişlerdir. Fakat bu ihtilaflı görünen öncelik, bu sûrelerin tamamı itibar ile midir? Yoksa başlarında bazı âyetleri itibarı ile midir? Rivâyetlerde bunlar açıkça görülmemektedir.

Problemi bu bakımdan inceleyenler, sahih olarak şu sonuca varmışlardır ki, âyet itibarıyla Kur'an-ı Kerîm'den ilk inen âyet bu اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ sûresinin başından مَا لَمْ يَعْلَمْ'e kadar beş âyettir. Tam sûre itibarıyla da Fatiha'dır.[352]

Buharî, Müslim, İmam Ahmed b. Hanbel ve daha başkaları İbnu Şihab yoluyla

Urve bin Zübeyr'den, Hz. Âişe (r.a.)'dan vahyin başlamasıyla ilgili hadiste; ilk vahyin rüyayı sadıka (doğru çıkan rüyalar) ile başladığı açıklandıktan sonra Hira Mağarasında meleğin gelip tazyik ile tutup sıkıp da اِقْرَأْ oku dediğini مَا أَنَا بِقَارِئٍ "ben okumuş değilim" diye cevap verdiğini bunun üzerine bir daha sıkıp yine مَا أَنَا بِقَارِئٍ diye cevap verdiğini, üçüncüde yine bütün çabasını sona erdirinceye kadar sıkıp bırakıp da

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ* خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ* اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ* الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ* عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

dediğini rivâyet etmiş olduklarından ve hepsinden en sahih (doğru) olan bu rivâyette ise مَا لَمْ يَعْلَمْ'e kadar âyetler diye anlatılmış ve açıkça rivâyet edilmiş bulunduğundan, ilk inen âyetlerin bu âyetler olduğu sahih olarak ispatlanmış bulunmaktadır.[353]

Tabiin alimlerinden Kadı Şurayh olaydan, Kur'an öğreticisinin çocuğa Kur'an öğretirken ona üç defadan daha fazla vurulamayacağı hükmünü çıkarmıştır.[354]

Sûrenin Kur'an-ı Kerîm'in bitimine doğru konulmasında şüphesiz ki, ilk sırasında anlaşılan manadan daha fazla bir mana vardır, henüz okunacak bir kitap verilmeden oku oku denilmekle الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ "İşte bu kitap"[355] diye başlayarak okunacak kitabı tamamladıktan sonra bitimine doğru "oku oku" diye emredilmesindeki mana elbette farklıdır. Bunda zamanın geçmesinden ve olgunluk döneminden sonra peygamberliğin ilk durumunu hatırlatmak, sonu başa çeviren bir yenileme ve hiçbir zaman okumaya doyulmayacağını anlatmak üzere فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ "O halde bir işi bitirdin mi daha yorucu olana koş ancak Rabbinden iste"[356] manası gereğince biri bitince diğerine başlamak sûretiyle bir devam manası vardır.

Demek ki İslam dini, başlangıçta اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ diye okumak emri ile gelmiş ve sonra da insan bir mertebeye gelir de okumaktan, ilimden, din ve

kulluktan kendisini doygun zannetmesin ve her sonucun bir başlangıç gibi bilinmesi için (bu emri ihtiva eden) bu sûre buraya yerleştirilmiştir.

Bu mana وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ "Ecelin gelinceye kadar Rabbine ibadet et"[357] وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْماً "Ve de ki: Rabbim! İlmimi artır."[358] âyetlerinin de manasıdır.

Fâsılası, ق م ا ه ب harfleridir ki, bunlar sırasıyla birleştirilirse قُمْ اَهَبْ "Kalk bağışlayayım" veya "kalk heybet ver" manaları çıkar.[359]

Nüzûl Zamanı:

Sûre iki kısma ayrılır. Birinci kısım اِقْرَأْ'dan beşinci âyet olan مَا لَمْ يَعْلَمْ'e kadardır. Cumhur ulema birinci kısmın Rasûlullah (s.a.v.)'e gelen ilk vahiy olduğu hususunda ittifak etmiştir.

İkinci kısım (altıncı âyetten itibaren) Rasûlullah (s.a.v.) Harem-i Şerifte namaz kılmaya başladığı ve Ebû Cehil'in de onu namazdan menetmek için tehdit ettiği zaman nâzil olmuştur.[360]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Allah Teâlâ Tin sûresinde insanı en güzel bir şekilde yarattığını zikretmişti. Bu şeklin beyanı idi. Bu sûrede de insanı bir kan pıhtısından (alak'tan) yarattığını zikrediyor. Bu da maddenin beyanıdır.

Ayrıca Tin Sûresinde insandan onun en güzel biçimde yaratılışından ve onun yükümlülüklerini alıkoyan engellerden söz edilmiştir. Alak sûresinin de bu konuları tamamlamakta olduğu görülür.[361]

Sûrenin Konusu:

Sûrede okumanın önemi vurgulanmakta, insanın neden yaratıldığına dikkat çekilmekte, kendini kendine yeterli görüp nankörlük eden insanın taşkınlığı ve bunun acı sonuçları anlatılmaktadır.[362]

Sûrenin Muhtevası:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kalbine inen bu ilk sûre şu üç meseleyi ele almaktadır.

1- Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilk hitabın "oku" emri olması, dolayısıyla okumanın ve yazmanın fazîletine işaret. "O, kalemle öğretendir." (1-5.âyetler)

2- İnsanın mal, servet, zenginlik, mevki sebebiyle taşkınlık yapıp, nimete nankörlükle karşılık vermesi, Allah'ın emirlerine karşı çıkması (6-8.âyetler)

3- Bedbaht Ebû Cehil kıssası; onun Hazreti Peygamber (s.a.v.)'i namazdan alıkoyması, küfür ve azgınlığa devamı halinde ceza tehdidi; Rasûlullah (s.a.v.)'e onun tehdit ve yıldırmalarına aldırmamasının tavsiye edilmesi (9.-19. âyetler) [363]

Sûrenin Başı İle Sonu Arasındaki İlişki:

a) Sûre okuma ve öğrenmeye davet ile başlayıp namaz ve ibadetle sona erer ki, ilim ile amel beraber olsun ve sûrenin başı ile sonu arasında uyum bulunsun.

b) Sûrenin başı ilmin övgüsüne, sonu da malın yergisine delâlet ediyor. Dine teşvik ve dünyadan, maldan uzak durmak için bu yeterlidir.[364]

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴿١﴾

1- "Yaratan Rabbinin adıyla oku"

Âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneltilmiş ilk İlahi hitaptır. Bu hitapta okuma, yazma ve ilme çağrı vardır.[365]

بِاسْمِ رَبِّكَ ***"Rabbinin adıyla"*** ifadesi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Bu ifade hal olarak mahallen mensuptur. Takdiri: "Rabbinin adıyla başlayarak sana indirileni (Kur'anı) oku!" Bu da her sûrenin başında besmeleyi zikretmekle olur.

b) Bu ifade "Rabbinin adıyla yardım umarak Kur'an oku" manasınadır. Yani "Rabbinin isminden medet um ve o ismi,sana zor gelen bu işi başarmak için bir vasıta kıl" demektir.

c) Bu ifade, "fiili sırf Allah için, Allah rızası için yap" manasınadır. Çünkü ibadet sırf Allah rızası için yapıldığı zaman şeytan onda tasarruf etmeye cür'et edemez.[366]

Said Havva der ki; Buradaki okumaktan maksad düşünme ve kafa yorma ile yaratıkların okunmasıdır. O halde mana: "Bu kainatı ve bu insanı Allah Teâlâ'nın yaratıcı olduğunu göz önünde bulundurarak O'nun adıyla oku" bu ilk beş âyet kainatı ve insanı Allah adıyla okumayı emretmek ve bu okuma karşılığında, insana gerek vasıtalı gerekse vasıtasız öğreten Hak Teâlâ'dan ilim ikrâm edileceğini va'detmek üzere gelmiştir. Bundan anlıyoruz ki, kainatı ve insanı Allah adıyla okumak takvaya ulaştıran ibadetlerden biridir.[367]

Kıraatin kemali ezbere okumaktır. Yüzünden okumanın sevap ve fazîleti kavrama ve ezberlemeye vesile olmasından dolayıdır. Rasûlullah Efendimiz (s.a.v.)'in kıraatı, yazıya ihtiyacı olmaksızın Allah (c.c.) tarafından kendisine böyle inmiş olan Kur'an-ı Kerîm'i ezberinden en mükemmel şekilde okumaktır ki, kendi kendine veya namazda veya diğerlerine tebliğ için okumayı, okutmayı ve yazdırmayı kapsar. İşte eskiden hiç kitap okumamış, yazı yazmamış olan Ümmi Peygamber'e bu emir ile bir mucize olarak okunacak bir kitap verilmeye başlanmış ve kendisine yazmadan okuyacak, okutacak, emir yoluyla yazdırtacak bir kıraat kudreti ihsan buyrulmuştur. Buna besmeleyle başlaması da emrolunmuştur. Ve bunun hikmeti, Uluhiyet gereği olduğu da özellikle وَرَبُّكَ "Senin Rabbin" izafesiyle anlatılmıştır.[368]

رَبِّكَ ***"Senin Rabbin":*** "Rab" ismi fiili sıfatlardan; "Allah" ismi zati isimlerdendir. Allah Teâlâ رَبِّكَ buyurmakla ibadeti ve zati sıfatlarını tanımayı emretmiştir. Halbuki zat ismi herhangi bir şey gerektirmemektedir. İbadeti fiili sıfatlar gerektirmektedir. Böylece "Rab" ismi taate daha fazla teşvikkar olmuş olur.[369]

Özet olarak Rab isminde "Seni terbiye eden, yararını gözeten" manası bulunduğundan Allah adı kullanılmamıştır. Hitap, ünsiyet ve ihtisasa delâlet etmesi için gelmiştir. Yani, "Senin O'ndan başka Rabbin yoktur" demektir.

"Rabbinin adıyla" diyerek zatını Rasûl'üne izafe etmiştir. Kul'un taati Allah için bir yarar sağlamaz. Ondan istediği bir taat veya tevbeyi yaptığında, onu, ubudiyyet vasfı ile kendisine izafe eder. Nitekim: "Kulunu yürüttü"[370] buyurmuştur.

Ayrıca bu sûre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e korktuğu dönemde kendisine nâzil olan ilk sûrelerdendir. Korkunun zail olması için ona bu yumuşak ifade ile hitap etmiş ve adeta "O seni, eğitendir, yavaş yavaş kemale erdirendir." demek istemiştir.

الَّذِي خَلَقَ ***"Yaratan Rabbin"*** Âlimlerimiz bu âyetle Allah Teâlâ'nın dışında bir yaratıcının olmadığına bir istidlalde bulunarak şöyle demişlerdir: "Çünkü Cenâb-ı Hak "halıkıyyet" vasfını kendi zatını diğer zatlardan ayırt eden mümeyyiz, ayırıcı bir sıfat kılmıştır."[371]

Fethu'r-Rahman'da şu ifadeler yer alır: "Cahiliyet dönemi Arabları putlara Rablar diyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ putların kendisine ortak olmadığı bir sıfatla kendini nitelemiş, böylece o putları Rab olarak adlandıran Arapların

düşüncelerini reddetmiştir."[372]

خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾

2- "O insanı bir kan pıhtısından (alaktan) yarattı"

عَلَقٍ Alak, عَلَقَة "aleka"nın çoğulu olarak sayılmış, insan kelimesi çoğul manasında olduğu için çoğul yapılmıştır. Alaka yaş kandan bir parçadır. O'na bu ismin veriliş sebebi, yaşlığı dolayısıyla üzerinden geçtiği şeye yapışmasından dolayıdır. Yapışkanlığından dolayı sülük ve kuyu makarasına, işlek yola da alak denilir. Bunlar maddî manalardır. Bundan başka alak; rûhânî ve manevî olarak "alaka" gibi aşk ve sevgi manasına geldiği de lugatta açıklanmıştır. Müfessirler ana rahminin duvarına yapışan döllenmiş hücreye bu ismin verildiğini söylemişlerdir.[373]

Eğer bu hitab "Eşi ve ortağı olmayan Rabbinin adıyla oku" şeklinde olsaydı müşriklerin bu sözü kabul etmeleri mümkün olmazdı. Fakat Allah (c.c.) bu konuda müşrikleri bunu itirafa zorlayacak bir ön giriş yapmıştır. Çünkü peygamberine onlara kan pıhtısından yaratıldıklarını söylemesini, bunu inkar edemeyeceklerini ifade etmesini, sonra şöyle demesini emretmiştir: "Her fiilin faili vardır. Onların bu yaratma fiilini kendi elleriyle yontmuş olduklarını bildiklerinden dolayı putlara nisbet etmeleri mümkün değildir. İşte bu akıl yürütme aşamalarıyla onlar övgüye lâyık olanın putları değil, Cenâb-ı Hak olduğunu kabul edeceklerdir. Çünkü ilah olmak yaratmaya bağlıdır." Bu metodla ilgili olarak şöyle bir olay nakledilir.

Nakledildiğine göre Ebû Hanife, mezhebini anlatması için İmam Züfer'i Basra'ya gönderip o da işe Ebû Hanife'den bahsederek başlayınca bunun üzerine onlar kendisine iltifat etmeyip engel olurlar. Bunun üzerine İmam Züfer geri dönüp hocasına olan biteni haber verince Ebû Hanife şöyle der: "Sen tebliğ usûlünü bilemedin. Onlara dön ve meseleler hakkında onların imamlarının görüşlerini zikret, sonra bu görüşlerin zayıf yönlerini beyan et. Daha sonra: "Bu meselede bir başka görüş daha vardır de, benim görüşümü ve delillerimi anlat, eğer bu görüş ve delilim onların aklına yatacak olursa de ki: Bu görüş Ebû Hanife'nin görüşüdür. O zaman göreceksin ki benim görüşümü hoş karşılayacaklar ve reddetmeyeceklerdir."[374]

Sanki Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: "İşte bu tedricilikle yavaş yavaş davranarak onlara putların değil de ancak Benim sena ve hamde lâyık olduğumu anlat."

Nitekim bir âyet-i kerimede: "Şayet onlara kendilerini kimin yarattığını soracak olursan, hiç şüphesiz onlar: "Allah" diyecekler"[375] buyrulmuştur.[376]

Allah Teâlâ'nın burada diğer mahlukları arasından seçerek özellikle insanı zikretmesi, onun şerefini yüceltmek içindir.[377]

اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ﴿٣﴾

3- "Oku, Rabbin en kerim olandır. Nihayetsiz kerem sahibidir."

Emredildiğin okumayı yap. Sana okumayı emreden Rabbin her kerimden daha kerem sahibidir. O'nun kereminden biri de, ümmi olduğun halde senin okumanı sağlamasıdır. "Oku" kelimesi te'kid için tekrar edilmiştir. Okuma ancak tekrar ve iade ile tahakkuk eder.

Bazıları;

a) Birinci ifadenin "önce kendin için oku" ikinci ifadenin de "tebliğ için oku."

b) Yahud birincisinin "Cebrâil'den öğrenmek için oku"; ikincisinin "öğretmen için oku"

c) Yahud da birinci ifade "namazında oku"; ikinci ifade "namazın dışında oku" şeklinde olduğunu söylemişlerdir.[378]

وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ***"Rabbin sonsuz kerem sahibidir."*** رَبُّكَ mübteda الْاَكْرَمُ sıfatı, اَلَّذِي haberdir. الْاَكْرَمُ "el-ekrem" haber, اَلَّذِي onun sıfatı olması da caizdir. Her iki durumda da kasr (tahsis) ifade eder. Çünkü müsned marifedir. Yani başkası değil, O her cömertten daha cömert olan Rabbindir.[379]

Bu buyruk, engelin kaldırılması ve Peygamber (s.a.v.)'in Cebrâil'e "oku" emrinden sonra söylediği "ben okuma bilmem" sözü ile açıkladığı özrünün giderilmesi içindir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) bu mazeretiyle okumanın okuma yazma bilenlerin işi olacağını, kendisinin ise ümmi olduğunu beyan ediyordu. Kendisine şöyle denmiş oluyor: "Rabbin en büyük kerem sahibidir. Çünkü O herhangi bir amaç gütmeden nimet verir. Kerim olan kimse ise medh veya mükafat gibi ya bir menfaat elde eder veya bir zararı savuşturur."

Bu ifade; Aziz ve Celil olan Allah Teâlâ'dan, kainatı ve yaratıkları kendi adıyla okuyanlara büyük ikramda bulunacağına dair verilmiş bir sözdür. Çünkü Hak Teâlâ başkalarına açmadığı ilimleri ona açar. Kainatı Cenâb-ı Hakk'ın adıyla okuyan hiçbir insan yoktur ki Allah (c.c.) ona ilimleri küçüğü ve büyüğüyle

vermesin. Ayrıca ifade kişiyi ihlasa teşvik eder. "Ancak ve ancak benim için oku, işlerini bana havale et" demektir.[380]

اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾

4- "O kalemle (yazmayı) öğretendir."

Yani insana kalemle yazı yazmayı öğretmiştir. Bu Allah (c.c.)'dan büyük bir nimettir. Eğer kalem olmasaydı ne bir din, dimdik ayakta dururdu, ne de hayat düzene girerdi. Yüce Allah kullarına bilmediklerini öğretmiş olmayı, onları cahilliğin karanlığından ilmin aydınlığına çıkarmayı lütuf ve kereminin kemaline delil göstermiş, kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceği kadar pek büyük faydalar ihtiva eden yazma ilminin üstünlüğüne dikkat çekmiş olmaktadır. İlimlerin kaydedilmesi, hikmetlerin yazılması, öncekilerin haber ve görüşlerinin tespiti, Allah Teâlâ'nın indirmiş kitaplarının yazılması, hep yazı ile gerçekleşmiştir. Eğer yazı olmasaydı din ve dünya işleri doğru bir şekilde ayakta durmazdı.

Kaleme bu ismin veriliş sebebi kesilmesi dolayısıyladır. Tırnak kesmek تَقْلِيمُ الظُّفْر tabiri de aynı kökten gelmektedir.

Abdullah bin Ömer (r.a.)'dan gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü senden işittiğim (sözleri) yazayım mı? Peygamber (s.a.v.) "Evet, yaz. Çünkü şüphesiz Allah kalemle (yazı yazmayı) öğretmiştir."[381] buyurdu.

Mücâhid, Ebû Ömer'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Yüce Allah dört şeyi kendi eliyle yaratmıştır. Sonra diğer canlılara ol demiştir, onlar da olmuştur. Bu dört şey: Kalem, Arş, Adn Cenneti ve Adem (a.s.)'dır."

Abdullah b. Amr (r.a.)'dan gelen bir rivâyette: "İlmi yazı ile kaydediniz" denmiştir.

Peygamber (s.a.v.)'den sahih olarak gelen bir rivâyete göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Yüce Allah, mahlukatı yarattıktan sonra kendi nezdinde Arşın üstünde bulunan kitabında: إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي "Şüphesiz Benim rahmetim gazabımı geçer" diye yazmıştır."[382]

İlim adamlarımız der ki: "Kalemler aslında üç tanedir. Birinci kalem Yüce Allah'ın kendi eliyle yaratıp, yazmasını emrettiği kalemdir. İkincisi meleklerin kalemleridir. Allah (c.c.) bu kalemleri onların ellerine vermiştir. Onlar da bu kalemlerle takdirleri, olacak şeyleri ve amelleri yazarlar. Üçüncü kalem

insanların kalemleridir. Allah bu kalemleri insanların ellerine vermiştir. Onlar da bu kalemlerle kendi sözlerini yazarlar ve onlarla maksatlarına erişirler. Yazı yazmada çok büyük üstünlükler fazîletler vardır. Zira Ademoğlu yazıyla meramını açıklar.[383]

Cenâb-ı Hak kendisini önce, "İnsanı bir alakadan yaratmış olmak"la tavsif etmiş, ikinci olarak da kendisini "kalemle öğreten" olmakla nitelemiştir. Zahiren bu iki şey arasında bir münasebet yoksa da hakikat şudur: İnsan hallerinin ilki ve başlangıcı, onun bir "alaka" olmasıdır. Hallerinin sonu ise nesnelerin hakikatlerini bilir bir duruma erişmesidir ki, bu bayağı mertebeden, o kıymetli duruma taşıyan ve geçiren kudret sahibi bir müdebbirin olmasını gerektirir. Sonra bu ifadede ilmin, insanda bulunması gereken sıfatların en kıymetlisi olduğuna bir tenbihat bulunmaktadır. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki "Yoktan var etmek, can vermek, güç kuvvet sahibi kılmak, rızık vermek, keremdir ve rububiyyettir. Ama ekrem olan ise sana ilim verendir. Çünkü ilim sonsuz bir şereftir" demek istemiştir.[384]

Ayrıca insanı kan pıhtısı gibi en aşağı mertebeden alıp ilim öğrenmek (alim olmak) gibi en üstün mertebeye çıkarmak sûretiyle kendisine vermiş olduğu nimeti hatırlatmaktadır.

Âyette "Oku" buyrularak okumanın, yazmanın, ilmin öğretilmesinin insana Allah'ın en büyük kereminden olduğu hatırlatılarak gelmesi elbette önemli ve dikkate değerdir. Burada Peygamber (s.a.v.)'in okumak için yazıya ihtiyacı olmadığı bildirilmekle beraber, kalem ile öğretmenin Allah Teâlâ'nın büyük bir lutfu olduğu açıklanmış, böylece ümmet okuyup yazmaya teşvik edilmiş, özendirilmiştir.[385]

عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴿٥﴾

5- "İnsana bilmediğini öğretti"

اَلْاِنْسَانَ "İnsan" kelimesi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

a) Denildiğine göre burada insan Adem (a.s.)'dır. Nitekim "Adem'e bütün isimleri öğretti"[386] buyruğunda buna işaret edilmiştir. Yüce Allah Teâlâ'nın Adem (a.s.)'a bütün dillerde ismini öğretmediği hiçbir şey kalmamıştır. Bunlar, öğretildiği şekilde meleklere zikredilmiş, değeri belli olmuş, üstünlüğü ortaya çıkmış, peygamberliği sabit olmuş oldu. Melekler de bu üstün gücü ve şerefi görüp durumu işitince ilahî emri yerine getirdi. Bunu O'nun (Adem'in) soyundan

gelenler miras aldı ve yazıyı bir kavim diğerine aktarıp durdu.

b) Burada "insan"dan kasdın Muhammed (s.a.v.) olduğu da söylenmiştir. Delili de Yüce Allah'ın "Ve sana bilmediklerini öğretmiştir."[387] buyruğudur. Bu âyet ilk nâzil olan buyruklardandır ki, kasıt (Efendimizin hayatına nispetle) gelecek zamandır.

c) "Allah sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı."[388] buyruğu dolayısıyla umumi olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ifade "Kalem ile öğretti" ifadesinin bir açıklaması olur.[389]

İbn Kesîr'de rivâyet olunan bir haberde: "Bildiği ile amel edene Allah bilmediklerini de verir." denilmiştir.[390]

كَلَّآ إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰٓ ﴿٦﴾

6- "Sakın! Çünkü insan gerçekten azar"

İfadeden sûrenin bundan sonraki kısmının epeyce sonra nâzil olduğu anlaşılıyor, ve inmesine sebep de Ebû Cehil olduğu rivâyet ediliyor. İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre "Eğer Muhammed'i Kâbe'de namaz kılarken görürsem boynunu çiğnerim"[391] demişti. Bu sebeple كَلَّا ile sakındırma;

a) Önce ona ait olmak üzere öyle azgın kafir insana hitabtır. كَلَّا Sûrenin baş tarafına bağlanmamış, Ebû Cehil'in sözünü reddederek hitab ona yöneltilmiştir.

b) Bazıları burada كَلَّا yasak etmek için değil, "gerçekten" manasına olarak sonrasını pekiştirmek içindir, hitab peygamberedir demişlerdir. O takdirde mana: "Sakın okumamazlık etme Ey Muhammed!" şeklindedir.[392]

c) Mukâtil der ki: "Hayır insan kendisini alakadan yaratanın, cahil iken onu alim yapanın Allah olduğunu bilmemektedir. Çünkü insan zenginleştikçe azıyor, tekebbür ediyor ve kalben dünyaya, dünya sevgisine dalıyor ve böylece bunlar hakkında tefekkür edemiyor. "[393]

Âyet şu manaya gelir: "Bazı insanlar kainatı ve hayatı Allah (c.c.) adıyla okumuyor ve bundan çıkarılması gereken sonuçları çıkarmıyorlar. Yine bazı insanlar Allah Teâlâ'nın öğretme, yaratma ve ihsanda bulunma nimetlerine şükretmiyorlar. Bu sebeple Allah (c.c.) şöyle buyurur: إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰٓ "Çünkü insan gerçekten azar."[394]

لَيَطْغٰى **"Tuğyan",** tekebbür ve temerruddur. Allah Teâlâ sûrenin başında herhangi bir insanın muttali olamayacağı bir biçimde tevhidine, kudret ve hikmetine dair apaçık delillerden bahsedince, peşinden bu delillerden gaflet etmedeki asıl sebebin dünya sevgisi, mal, makam, kudret tutkusu ve servet olduğunu bildirdi. Çünkü kalp körlüğünün gerçek sebebi ancak budur.

Firavun rububiyet iddiasında bulundu. Ama Cenâb-ı Hak onun hakkında اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى "Firavun'a git, çünkü o azdı" [395] طَغٰى buyurmuş ama burada Ebû Cehil hakkında لَيَطْغٰى buyurarak lam ile pekiştirmiştir. Bu hususta şu izahlar yapılabilir:

a) Firavuna söylenen söz Musa ile karşılaşmadan delilleri sunmadan ve rububiyet iddiasında bulunmadan önce söylenmiş bir sözdür. Ama burada -Ebû Cehil hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çirkin bir şekilde karşılayıp fiilini yargılayınca- Rasûlünü tesellî için zikretmiştir.

b) Firavun onca saltanatına rağmen küfrü sözden öte geçmemiş, Hz. Musa'yı öldürmeye ve ona eziyet etmeye yeltenmemiştir. Ebû Cehil'e gelince, mevkinin bunca azlığına rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye ve ona eziyet etmeye niyetlenmiştir.

c) Firavun başlangıçta Hz. Musa'ya ihsanda bulunmuş ölürken de "amentü" demiştir. Ebû Cehil'e gelince ta çocukken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haset etmiş, son nefesinde de "Muhammed'e benim öldüğümü ve bana ondan daha kötü birisinin gelmemiş olduğunu söyleyin..." demiştir.

d) Hz. Muhammed ve Hz. Musa her ne kadar ikisi de peygamberse de ancak ne var ki **(habîb)** Hz. Muhammed, **(kelîm)** Hz. Musa karşısında elin, göz mukâbilinde olması gibidir. İnsan gözünü elinden çok daha fazla korur. Hatta gözünü eliyle korur. İşte bu sebepten buradaki mübalağa ve te'kid daha fazladır. [396]

أَنْ رَّآهُ اسْتَغْنٰى ﴿٧﴾

7- "Kendisini mustağni (kendi kendine yeterli) gördü diye"

Mal ile, ilim ile yahut makam ve mevki ile, kendisini müstağnî görür de bunların Allah Teâlâ'ya ait olduğunu itiraf etmesi gerekirken etmez, Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve takva ile şükretmek yerine O'na karşı nankörlük eder.

Ebû Salih'in kendisinden yaptığı rivâyete göre İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

“Bu âyet nâzil olup müşrikler de bunu işitince Ebû Cehil Peygamber (s.a.v.)’e gelip şöyle dedi: “Ey Muhammed! Sen kendisini müstağnî gören (zengin olan) kimsenin azgınlık ettiğini iddia ediyorsun. Haydi Mekke’nin dağlarını bizim için altın yap! Belki oradan bir şeyler alırız. O zaman haddi aşarız ve kendi dinimizi bırakıp, senin dinine uyarız.” Cebrâil (a.s.) ona gelip şöyle dedi: “Ey Muhammed! Bu hususta sen onları istediklerini seçmekte serbest bırak. Dilerlersen onlara istediklerini yaparız. Fakat eğer müslüman olmazlarsa sofra sahiplerine yaptıklarımızı onlara da yaparız.” Rasûlullah (s.a.v.) kavminin getirilen teklifleri kabul etmeyeceklerini bildiğinden, onların varlıklarının devam etmesi için rahmet olarak bu duayı yapmadı.[397]

Bu sûrenin baş tarafı ilmi överken, sonu malı kınamaktadır. Bu da ilme ve dine teşvik ve dünya ile dünya malına karşı da sakındırma olarak insana yeter. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi: ***“Ya Rabbi! Azdıran zenginlikten, unutturan fakirlikten sana sığınırım.”***[398]

Rabbimiz cümlemizi hiçbir zaman kendini zengin ve yeterli görmeyerek, Rabbimizin adıyla okuyup, tekrar tekrar okuyup emirlerini yerine getiren kimselerden eylesin! Amin.

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى ﴿٨﴾

8- “ üphesiz dönü ancak Rabbinedir.”

İbn Kesîr şöyle der: Allah Teâlâ, bu âyetle insanın kendisini mustağni (ihtiyaçsız-kendine yeter) gördüğü, üzerindeki nimetler arttığında (kendinden bilip, in’am edeni unutup) sevinçli, şımarık ve azgın olduğunu haber verip, ardından tehdit etmek, korkutmak ve öğüt vermek üzere “dönüş ancak Rabbinedir” dönüp dolaşıp varılacak yer Cenâb-ı Hak’ın huzurudur. O mal sahibini “Nereden topladın, nereye harcadın?” diye hesaba çekecektir.[399] buyurmuştur.

Nesefi de şöyle der: “Bu, iltifat yoluyla (üçüncü şahıstan ikinci şahısa dönmek sûretiyle) azgınlığın sonucundan insanı korkutmaktır. Yani “Dönüşün gerçekten Rabbine olacak ve O sana azgınlığının cezasını verecek” demektir.[400]

İbn Ebi Hatim Abdullah b. Mes’ud (r.a.)’dan şöyle dediğini rivâyet etti: “İki aç gözlü hiç doymaz. İlim arayan ve dünya arayan”. Bunlar denk olmazlar. İlim sahibi Rahman’ın rızasını artırır. Dünya sahibi ise azgınlıkta devam eder. Abdullah (r.a.) sonra: “Sakın çünkü insan muhakkak azar. Kendini ihtiyaçtan uzak gördüğü için” âyetini okudu. Diğeri içinde “Allah’tan ancak alim kulları

korkar”[401] âyetini okudu.[402]

Bu söz Rasûllullah (s.a.v.)’den merfu olarak şöyle rivâyet edilmiştir: “İki tamahkar doymaz. İlim isteklisi ve dünya isteklisi”[403]

Her ne kadar bu âyetler Ebû Cehil hakkında inmişse de burada, sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar olunur.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى﴿٩﴾

9- “Gördün mü u engelleyeni?”

أَرَأَيْتَ ***“gördün mü?”*** İfadesi taaccüb (şaşırma, hayret etme) uslübuyla Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yapılmış bir hitaptır. أَرَأَيْتَ “gördün mü?” “bana haber ver” ifade üç yerde de taaccub içindir. Haber sormadan maksat, haber sorulanın durumunu inkar ve kınamadır. أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ “Dîni yalanlayanı gördün mü?”[404] âyeti gibidir.

Bu âyet bedbaht kafirin durumuna hayret edileceğini ifade eder. Yani: “Ey Peygamber! Allah’ın kullarından bir kulu, namazdan alıkoymaya çalışan o günahkar suçlunun haline ne dersin? Aklı ne az, yaptığı iş ne çirkin!”[405]

عَبْداً إِذَا صَلَّى﴿١٠﴾

10- “Bir kulu (peygamberi) namaz kılarken (engelleyeni)”

Rivâyet olunduğuna göre Ebû Cehil şöyle demiştir: “Muhammed aranızda yüzünüzü yere sürüyor (namaz kılıyor) mu?”. Onlar da “evet” deyince o: “Kendisine yemin edilen zata yemin ederim ki, onu bu halde görürsem, boynuna basacağım” dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.v.)’i namaz kılarken gördü ama, yanına yaklaşamayıp gerisin geri döndü. Onlar ona: “Ey Ebû’l-Hakem sana ne oluyor, niçin böyle yaptın?” deyince “Benimle onun arasında ateş dolu bir çukur, dehşetli bir manzara ve kanatlar vardı.” dedi. İşte bu olay üzerine dokuzuncu âyetten itibaren âyetler nâzil olur. Ebû Cehil’in görmüş olduğu kanatlar, meleklerin kanatlarıydı.

Rasûlullah (s.a.v.) bu olaydan sonra şöyle buyurmuş:

لَوْ دَنٰى مِنِّي اِخْتَطَفَتْهُ الْمَلٰئِكَةُ عُضْوًا عُضْوًا

"Eğer Ebû Cehil bana yaklaşacak olsaydı melekler her bir organını bir tarafa çekip onu paramparça edeceklerdi."[406]

Ebû Cehil cahiliye döneminde "Ebûl Hakem" lakabını taşıyordu. Çünkü cahiliyet arabları onun alim ve hikmet sahibi olduğunu zannediyorlardı. Sonra İslam döneminde "Ebû Cehil" lakabıyla isimlendirilmiştir.[407]

عَبْدٌ: **Abd** kelimesinin nekra (belirsiz) oluşunda şu incelikler vardır:

1. Bu o kulun kullukta mükemmel olduğunu ifade eder. Sanki Hak Teâlâ: "O alemin, açıklamaya kulluktaki ihlasını anlatmaya gücü yetmeyecek bir kuldur." demek istemiştir.

Bu manada rivâyet olunduğuna göre fasih Yahudilerden biri Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ona gelerek: "Peygamberinizin huyunu, ahlakını bana anlat." der. Hz. Ömer: "Bilal'den sor, çünkü o bu konuda benden daha bilgilidir." der. Bilal (r.a.) Hz. Fatıma'ya o da Hz. Ali'ye gönderir. Hz. Ali'ye sorunca ona: "Bana dünyanın metaını anlat. Ben de sana Hz. Peygamber'in huyunu ahlakını anlatayım der.Yahudi "bunu anlatmak benim için zor" deyince Hz. Ali: "Sen Allah Teâlâ'nın: "De ki: Dünya metaı azdır"[408] buyurmak sûretiyle az olduğunu bildirdiği dünya malını bile anlatmaktan aciz kaldın. O halde ben:"Ey Peygamber! Hiç şüphesiz Sen çok büyük bir ahlak üzeresin"[409] buyurmak sûretiyle büyüklüğüne şehadet ettiği o peygamberin ahlakını nasıl anlatayım?"diye cevap verir. Buna göre Hak Teâlâ sanki: "O Ebû Cehil en ileri derecede kulluk gösteren bir zatı kulluktan nehyediyor. Halbuki bu cahilliğin ve ahmaklığın ta kendisidir." buyurmuştur.

2. Bu ifade, namaz kılmaya mani olan için daha ileri bir zemmi (kınamayı) gösterir. Çünkü mana: "Bu iş, onun ahlakı ve tutumudur. Bu şekilde gördüğü herkesi engeller" şeklindedir.

3. Bu, namazı nehyeden herkes için bir ilahî korkutma ve tehdit ifadesidir. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali (r.a.) namazgahta bayram namazından önce namaz kılmakta olan bir takım kimseler gördü ve şöyle dedi: "Rasûllah (s.a.v.)'in öyle yaptığını görmedim. Ona, "Öyle ise, onları namazdan alıkoymayacak mısın?" denilince de "Ben Hak Teâlâ'nın, "Bir kulu namaz kılarken (engelleyecek adamı) gördün mü?" âyetinin kapsamına girmekten çekiniyorum." demiş ve böylece onları o namazdan açıkça nehyetmemiştir.

Ebû Hanife de bu âyetten, şu güzel edebi çıkarmıştır: Ebû Yusuf ona"Namaz

kılarken bir kimse, başını rukudan kaldırdığında اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي "Allahım beni bağışla" diyebilir mi? dediğinde Ebû Hanife: "O bundan sonra رَبَّنَا لَكَ الْحَمْد "Ey Rabbim, hamd sanadır" der ve secdeye gider"demiş ve böylece diyemeyeceğini açıkça söylememiştir.

4. Bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şanını yücelten bir ifadedir. Çünkü âyetteki bu, (عَبْدٌ Bir kul) ifadesi nekra, belirsiz olarak zikredilmesine rağmen o maruftur, marifedir." manasınadır. Bunun bir benzeri de Kadir sûresindeki "onu" zamirinin daha önce mercii geçmediği halde "Kur'an'a râcî kılınması ve Hak Teâlâ'nın "Kulu gece yürüttü"[410] âyetleridir. [411]

إِذَا صَلّٰى: ***"Namaz kıldığında"*** Ebû Hayyan'ın nakline göre Tebrizi demiş ki: "Burada namazdan maksat öğle namazıdır. Bu, İslam'da cemaatle kılınan ilk namazdır. Ebû Bekir, Ali ve ilk müslümanlardan bir cemaat beraberce kılmışlardır." da denilmiştir.[412]

Âyette "kul" dan kasıt Rasûlullah (s.a.v.)'dir. Ayrıca âyetten şu da anlaşılıyor: Allah (c.c.), Rasûlullah (s.a.v.)'e risâlet verdikten sonra namaz kılmasını öğretti. Namaz kılmanın şekli hakkında Kur'an'ın hiçbir yerinde açıklama yoktur. Dolayısıyla bu da Rasûlullah (s.a.v.)'e Kuran'da yazılı olan vahyin dışında bazı talimatlar verildiğinin de işaretidir.[413]

أَرَأَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَى﴿١١﴾

11- "Gördün mü? (söyle bakalım) Ya o kul (peygamber) hidayet üzere ise"

أَرَأَيْتَ : "Gördün mü?" (haber ver söyle bakalım) ifadesinin muhatabı hakkında iki izah yapılmıştır:

1) Bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yapılan bir hitaptır. Delili ise hem birincinin yani أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ifadesinin, hem de üçüncünün yani أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ifadesinin Hz. Peygember (s.a.v.)'e yapılmış, bir hitap olmasıdır. Allah Teâlâ إِنْ كَانَ "Kâfir olur ise" buyurmuş ama لَوْ كَانَ yani "...

olsaydı" buyurmamıştır. Buna göre sanki "Söyle bakayım, eğer o kul hidayet üzere ve vazifesiyle meşgul ise akıllı ve zengin olduğu için o kafire böyle yapmak uygun düşer mi?" demektir.

2) Bu hitap o kafiredir. Çünkü Allah Teâlâ zalimi de mazlumu da görür. Âdeta iki kulu arasında duran bir efendidir ve huzurunda hem davalı hem davacının bulunduğu bir hakim gibidir.

Önceki âyette "Bir kulu (peygamberi) namaz kılarken (engelleyecek) ..." âyetinde namazdan bahsedilmektedir. Bu âyetteki "Ya o kul (peygamber) hidayet üzere ise" ifadesi de "Ya o kul namaz kılıyorsa" demektir.[414]

أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى﴿١٢﴾

12- "Yahut takvayı emrederse"

Önceki âyetlerdeki namaza takvanın katılması hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in işlerinden Ebû Cehil'e en zor gelen iki şeydir. Namaz kılması ve Allah Teâlâ'ya davet etmesidir. İşte bundan dolayı bunlar burada zikredilmiştir. Zira takva; ihlas, tevhid ve kendisiyle ateşten korunulan salih ameldir.

2) Hz. Peygamber (s.a.v.) hep şu iki şeyi yapmaya gayret etmiştir.

a) Kendini islaha ki; bunu namaz kılarak yapmıştır.

b) Başkalarını islaha ki, bunu da takvayı emrederek yapmıştır.

3) Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken de hidayet üzere ve takva emri üzereydi. Çünkü onu namaz kılarken görenin kalbi rikkate kavuşuyor, böylece de imana yöneliyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namaz kılması, lisanı hal ile bizzat İslam'a davet olmuş olur. Bu dil ile olan davetten daha güçlüdür.

Bu âyeti kerime aslında yasaklayan kimseyi alaya almaktadır. Çünkü Allah'a ibadeti yasaklamak putlara ibadeti emretmek aslâ hidayet üzere olmak değildir.[415]

أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴿١٣﴾

13- "Gördün mü? (ne dersin) yalanladı ve (doğru yoldan) yüz çevirdi ise..."

Bu âyetle ilgili olarak da iki görüş ileri sürülmüştür;

1. Bu Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yapılmış bir hitaptır. Çünkü Allah'u Teâlâ'nın sûrenin başında zikrettiği deliller gayet açıktır. Ve herkes aklıyla bir kulu Rabbine kulluktan alıkoymanın yanlış bir iş ve akılsızlık olduğunu bilir. Binaenaleyh bu delilleri yalanlayan Mevlasına kulluktan yüz çeviren hatta başkalarını da Mevla'sına kulluktan engelleyen herkes akl-ı selimi ile kendisinin yanlış yolda olduğunu ve bunu sırf inat yüzünden yaptığını bilir. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ Habibine: "Söyle bakalım Ey Muhammed, eğer bu kafir bu apaçık delilleri yalanlıyor; yaratıcısına kulluktan yüz çeviriyor ise bu aklıyla Cenâb-ı Hakk'ın onun bu amellerini bildiğini kestiremiyor mu? Aklı ona bu kötü işleri yapmaktan alıkoymuyor mu?" demek istemiştir.

2. Bu o kafir (Ebû Cehil'e) bir hitaptır. Ve "Ey Kâfir, eğer Muhammed (faraza) yalancı ise ve yaratıcısına kulluktan yüz çeviriyor ise o Allah'ın kendisini gördüğünü ve böylece de yaptığı bu şeylerden vazgeçmesi gerektiğini kestiremez mi ki, senin yasaklamana ihtiyaç hissetsin" manasına veya "senin yasaklamanı dinleyip hakkı yalanlar, namaz kılmayıp tersine hareket ederse iyi mi olur?" manasınadır. [416]

Âyetlerdeki أَرَأَيْتَ "Gördün mü?" anlamında ki soruların her birinin birincisinden bedel olduğu da söylenmiştir. "Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?"(14.ayet) buyruğu da haber durumundadır.[417]

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ﴿١٤﴾

14- "Allah'ın muhakkak her eyi gördüğünü bilmiyor mu?"

Nesefi'ye göre âyetin manası: "Allah Teâlâ'nın onun doğru yolda olma ve sapıklık hallerini bilip haline göre ona karşılık vereceğini bilmez mi?" şeklindedir. Bu büyük bir tehditdir."[418]

İbn Kesîr şöyle der: "Şu doğru yolda olan kulu meneden bu insan, Allah'ın kendisini gördüğünü, sözlerini işittiğini ve ona, davranışına göre eksiksiz karşılık vereceğini bilmez mi? "[419]

Fahrettin Râzî der ki: "Âyetin maksadı haşr ve neşr (kıyamet ve diriliş) ile insanları tehdit ve ikaz etmektir. Buna göre mana; "Allah Teâlâ her şeyi bilen bir alim, ihmal etmeyen bir hakim; gökte ve yerde zerre miktarı şeylerin dahi bilgisi dışına çıkamayacağı bir alimdir. Binaenaleyh herkese yaptığının karşılığını mutlaka ve mutlaka tastamam vermesi gerekir." şeklindedir. Böylece bu ifade günahkarlar için alabildiğine bir korkutma, ehl-i itaat içinde alabildiğine bir

teşvik olur.

Bu âyet her ne kadar Ebû Cehil hakkında nâzil olmuş ise de, Cenâb-ı Hakk'a itaatten nehyeden herkes, âyetteki bu vaid (tehdit) konusunda Ebû Cehil ile ortaktır.[420]

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾

15- "Hayır, o eğer vazgeçmezse andolsun ki, derhal onu perçeminden (alnından) iddetle yakalayıp çekeriz (cehenneme atarız)."

كَلَّا İle ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

1) Bu, Ebû Cehil ileri sürdüğü şeyleri hiçbir zaman yapamayacak bu arzusuna ulaşamayacak anlamında, o azgının durumunu reddetmek ve ondan sakındırmak manasınadır. Aksine Abdullah b. Mes'ud (r.a.) onu öldürecek göğsüne oturacak demektir.

2) Mukâtil de şu manayı vermiştir: "Hayır, hayır. O, Allah'ın kendisini gördüğünü bilmiyor. Bilse de, bildiğinden istifade etmeyince sanki bilmemiş gibi oluyor."

لَئِنْ deki -ل- lam yemin'e hazırlık yapmak içindir. Yani ulûhiyet şanına yemin olsun, celâlim hakkı için eğer لَمْ يَنْتَهِ "O azgın vazgeçmezse" kendini zengin görmekle azgınlıktan, o yasaklamadan vazgeçip akıllanmazsa لَنَسْفَعاً "sürükleriz" demektir. Tenvin pekiştirmek için olan (نْ) nundan (değiştirilerek) elde edilmiştir. لَنَسْفَعَنْ demektir. Çünkü fiile tenvin bitişmez. لَنَسْفَعَنَّ şeklinde de okunmuştur.

سَفْع Sef': "şiddetle tutup çekmek" demektir. Yani muhakkak yakalayıp sürükleyeceğiz."[421]

Buradaki sef' (sürükleme) ile bu kafirin âhirette cehenneme sürüklenişi kasdedildiği gibi dünyadaki sürüklenişi de kastedilmiş olabilir. Dünyada sürüklenişi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1. Rivâyet olunduğuna göre Ebû Cehil "Eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem ensesine basacağım deyince Allah (c.c.) bu sûreyi indirdi. Cebrâil (a.s.) Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bunu Ebû Cehil'e okumasını, sonunda da Allah'a secde

etmesini Cenâb- Hakk'ın emriyle emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.) aynen böyle yaptı. Ebû Cehil ensesine basmak için ona doğru koşunca birden gerisin geri döndü. Zira Cebrâil (a.s.) ve Mikail (a.s.) bir şekilde ona gözükmüştü.

2. Bununla Bedir günündeki hadise kastedilmiştir. Dolayısıyla bu ifade Müslümanların Ebû Cehil'i perçeminden yakalayacaklarını ve öldüreceklerini müjdeleyen bir ifade olmuş olur.

Rivâyet olunduğuna göre Rahman sûresi nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına, "Sizden kim bu sûreyi Kureyş'in ileri gelenlerine okuyacak" dedi. Kureyş'in işkencesinden korktukları için kimse buna cesaret edemedi. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud (r.a.) "Ben (okurum)" dedi. Aynı şeyi yine sordu, yine İbn-i Mes'ud (r.a.) kalktı. Hz. Peygamber (s.a.v.) güçsüz ve cüssesiz olduğu için bu işi onun yapmamasını istiyordu. Böylece İbn-i Mes'ud Kâbe'nin etrafında toplanmış olan Kureyş'in ileri gelenlerinin yanına vararak bu sûreyi okumaya başladı. Ebû Cehil kalktı, onu tokatladı ve kulağını yarıp kanattı. İbn-i Mes'ud (r.a.) gözleri yaşlı bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına döndü. Hz. Peygamber onu görünce kalbi ona karşı rikkate geldi. O esnada Cebrâil (a.s.) gülerek ve müjdeli bir şekilde gelerek "ileride sebebini anlayacaksınız" dedi. Müslümanlar Bedir günü galip gelince İbn-i Mes'ud (r.a.) müşrik ölüler arasında dolaşmaya başladı. Ebû Cehil'i baygın ve hırlar vaziyette buldu. İbn-i Mes'ud (r.a.) yine de Ebû Cehil'in gücünün kuvvetinin yerinde olup kendisine zarar vereceğinden korkarak uzaktan mızrağıyla Ebû Cehil'in burnunu dürttü Hak Teâlâ'nın "Onun hortumu (burnu) üzerine damga vuracağız" [422] âyetiyle buna işaret olsa gerekir. Sonra İbn-i Mes'ud (r.a.) Ebû Cehil'in güçsüz kaldığını anlayınca üzerine çullanıp göğsüne çıkınca Ebû Cehil şöyle dedi: "Ey zavallı koyun çobanı! çok sarp ve çetin bir yere çıktın. İbn-i Mes'ud (r.a.) da: اَلْاِسْلَامُ يَعْلُو وَلَايُعْلٰي عَلَيْه "İslam yücedir. Onun üstüne çıkılamaz."[423] dedi. Ebû Cehil: "Arkadaşına (Muhammed (s.a.v.)'e şunu ulaştır: Hayatımda ondan daha çok öfkelendiğim buğzettiğim hiç kimse yoktur. Şu öldüğüm anda da yine en çok öfkelendiğim O'dur" dedi. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) onun böyle dediğini duyunca; فِرْعَوْنِي أَشَدُّ مِنْ فِرْعَوْنِ مُوسٰى فَإِنَّهُ قَالَ آمَنْتُ وَهُوَ قَدْ زَارَ عُتُوًّا

"Benim Firavunum Musa'nın Firavununda daha şedid. Çünkü onun Firavunu ölürken boğulurken "iman ettim" dediği halde benimki isyanını arttırdı." buyurmuştur. İbn-i Mes'ud (r.a.) daha sonra onun başını kesince taşıyamadı. Belki de Hak Teâlâ şu sebeplerden ötürü İbni Mes'ud'u güçsüz kılıp başı

taşıtmadı:

1) Ebû Cehil köpek gibi çekilip, sürüklensin diye.

2) O, Kur'an okuyunca İbn-i Mes'ud (r.a.)'ın kulağını yarmıştı. Kulak kulağa kısas olsun diye.

3) Hak Teâlâ'nın "perçeminden tutup sürükleriz" buyurarak haber verdiği tehdidin gerçekleşmesi için. Böylece o, başının ön tarafından sürüklenmiştir. Çünkü İbn-i Mes'ud (r.a.) onun başını taşıyamayınca, kulaklarını deldi, oralardan ip taktı ve onu sürükleyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e götürdü. Cebrâil (a.s.) bu esnada gülüyor "kulağa karşılık kulak... Fakat burada kulağın yanı sıra birde baş var" diyordu. Rasûlullah (s.a.v.) de "kulağa kulak, kelle de fazlası" buyurdu.

نَاصِيَةٍ: ***Nâsiye,*** alnın ortasındaki saç yani kâküldür. Ama bazen saçların bittiği alnın üst kısmına, başın ön tarafına da denir. Burada Allah Teâlâ perçem kelimesiyle yüz ve başı kinâye yoluyla ifade buyurmuştur. Sürüklenme için özellikle perçemin veya başın ön kısmının ifade edilmesinin sebebi, mel'un Ebû Cehilin saçının perçemini taramaya çok dikkat etmesi ve özen göstermesinden dolayıdır.

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

16- "Yalancı günahkar perçeminden"

Önceki âyetteki "nâsiye" başına harf-i tarif (ال) getirilmek sûretiyle marife (belirli) yapılmıştır. Buna göre Hak Teâlâ sanki şöyle buyurmuştur; "Sizce ma'ruf olan bilinen Nâsiye onun kendisidir. Fakat bu nâsiyenin özelliklerine gelince sizce meçhuldur. (bu âyette) Yani o söz bakımından كَاذِبَةٍ yalancı,fiil bakımından خَاطِئَةٍ suçlu bir nâsiyedir. Allah Teâlâ bu nâsiyeyi yalancılıkla nitelendirmiştir.Çünkü;

a) Bu nâsiye (perçem sahibi) Cenâb-ı Hakk'a karşı: "Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak göndermedi" diyerek yalan söylüyor; Peygamber (s.a.v.)'e karşı da: "Ya o sihirbazdır, ya yalancıdır ya da peygamber değildir." demek sûretiyle yalan söylüyordu.

b) Onun yalanının "Mekke vadisinde en çok taraftarı bulunan benim" şeklindeki sözü olduğu da söylenmiştir.

Cenâb-ı Hak bu nâsiye (sahibini) خَاطِئَةٍ "hâtıe" (hatalı-günahkâr) diye de isimlendirmiştir. Çünkü bunun sahibi Allah Teâlâ'ya karşı direnen bir

nankördür. Nitekim Hak Teâlâ: "O (pis) akıntıları ancak hatıeler, günahkarlar yer."[424] buyurmuştur.

Hatı'e ile muhtie arasındaki fark şudur. Hatie yaptığının karşılını gören, bundan dolayı hesaba çekilen; muhtie ise (bunu hataen yaptığı için) hesaba çekilmeyen muaheze edilmeyendir.[425]

Bu âyetteki "nasiye"nin önceki âyetteki "nasiye"den bedel olduğu nekra (belirsiz) olduğu halde, şu sebeplerden marife olan kelimeden bedel yapılması caiz olmuştur.

a) Perçemi genelleştirerek benzerlerini de âyetin kapsamına almak içindir.

b) Nekra (belirsiz -ال'sız) olan kelime kazibe ve hatie kelimeleriyle tavsif edilince, bir tür marifelik kazanmıştır. [426]

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴿١٧﴾

17- "O hemen gidip meclisini (taraftarlarını) çağırıversin."

نَادِي Nadi; halkın danışma vs. gibi bir şey için konuşmak üzere bir yere toplanmaları manasına نَدْوَةٌ Nedve'den gelir. Nitekim İslam'dan önce Kureyş'in toplandığı parlamento binasına "Daru'n-nedve" denilirdi. "Nadi", orada ve o gibi toplanılan yerlerde toplanan heyettir ki eğlence meclisi, meclis, mahfel, kongre, parlamento, kurultay terimleri gibidir.[427]

Tirmizî'de rivâyet olunduğu üzere Ebû Cehil taraftarca çoğunluğun kendisinin olduğunu söylediği için bu âyette ona işaret edilmiş, âyette "meclis" ifadesi kullanılmış ancak mecliste bulunanlar takdir olunmuştur. Çünkü meclisin bizatihi kendisi yani toplanılan yer çağırılmaz. Sonra herhangi bir yere insanlar toplanmadıkça "nadi" (meclis) denmez.[428]

Cenâb-ı Hak'ın bu âyette onların meclisine istihza için "nadiye" dediği de söylenmiştir. Yani: "Senin iddiana göre sana yardım etmeleri için, o kerem ve cesaret ehli insanları haydi topla!" demek istemiştir. Burada üstün bir meydan okuma vardır.

فَلْيَدْعُ نَادِيَه İfadesinin başındaki ف (fa) âyetin ifade ettiği hususun bir mucize olduğunu gösterir.[429]

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴿١٨﴾

18- "Biz de zebânîleri çağırıveririz"

İkrime, İbn-i Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir. Peygamber (s.a.v.) Makam-ı İbrahim'de namaz kılarken yanına Ebû Cehil geldi ve şöyle dedi."Ey Muhammed ben sana bu işi yasaklamamış mıydım?" Rasûlullah (s.a.v.) de ona sert bir şekilde cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Cehil "Sen beni ne ile tehdit ediyorsun? Vallahi ben bu vadide en çok taraftarı olan kimseyim" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah "O hemen gidip meclisini çağırıversin. Biz de zebânîleri çağırıveririz." buyruğunu indirdi. İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: "Allah'a yemin olsun, eğer meclisini çağırmış olsaydı, derhal azab zebânîleri onu yakalayıvereceklerdi."[430]

Hadisin başka bir tarikinin devamında Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Eğer Ebû Cehil böyle bir şey yapmış olsaydı melekler onu göz göre göre kapıp kaçarlardı."[431]

الزَّبَانِيَةَ ***"Zebani"*** kelimesi Katâde'nin açıklamasına göre arap dilinde polis için de kullanılır. Asıl manası: "iten kimse" demektir. Bu kelimeyle azab melekleri kastedilmiştir. Bunların çok ileri derecede kuvvetli olduklarında şüphe yoktur. Mukâtil: "Bunlar ayakları yerde, başları gökte olan cehennem bekçileridir" demiştir. Bunlar çok çetin, kuvvetli ve haşin meleklerdir. Cehennem meleklerine kafirleri cehenneme fırlatıp attıkları için zebânî denilmiştir.[432]

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

19- "Hayır ona boğun eğme. (Yalnız Allah'a) secde et ve (yalnız O'na) yakla "

كَلَّا: Sakındırma üzerine sakındırmadır. Bu كَلَّا: hayır sözü Ebû Cehil'in durumu ve işlerindeki çirkinliğe tepkidir. Ebû Cehil için bir reddiye ifade eder.

لَا تُطِعْهُ: ***"Ona itaat etme, boğun eğme!"*** Bu tıpkı: "Yalanlayanlara itaat etme"[433] âyeti gibidir. Bu: "Öyle kendini zengin gören yalancı, cinayetkar, namazdan alıkoyan azgını dinleme. Rabbine itaat etmekle okumakta sebat eyle" demektir.

وَاسْجُدْ: ***"Secde et"*** Rabbinin emrine boyun eğmekle oku ve secdeye devam et" demektir.[434] Bu emirle ilgili şu izahlar yapılmıştır:

a) Müfessirlerin ekserisine göre Cenâb-ı Hak bu emirle namaz kıl; gerek fiil gerek tebliğ açısından Allah Teâlâ'ya ibadete devam et. Düşmanın hakkındaki

fikrini açıkça söyle. Çünkü Allah (c.c.) senin destekçin ve yardımcındır." manasını kasdetmiştir.

b) Bazıları "bununla huşu ve huzu" manasını kasdetmiştir.

c) Bazıları da "Hayır, bu ifade ile kendi manasında secdeler kastedilmiştir." demişlerdir.

وَاقْتَرِبْ ***"yakla "*** Secde ile, namaz ile ve yakınlığa sebep olan diğer ibadet ve kulluk ile kulluk ederek Rabbine yaklaş" Çünkü sahih hadiste şöyle belirtilmiştir. اَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu zaman, secde ettiği vakittir. Binaaleyh siz (secdede) duayı çokça yapın."[435]

Böyle olmasının nedenini Kurtûbî şöyle açıklar: "Toprağa secde kulluğun ve zilletin nihayetidir. Allah (c.c.) için de izzetin sonsuzluğu vardır. Kendi benliğinden, kibirden uzaklaştıkça cennetine yakın olursun. Sahih bir hadiste şöyle rivâyet edilmiştir:

فَأَمَّا الرُّكُوعَ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ. وَأَمَّا السُّجُودَ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنْ أَنْ يَسْتَجَابَ لَكُمْ

"Rukuya gelince orada Rabbinizi ta'zim edin. Secdede ise duaya gayret edin. O anınız duanızın kabul edilmesine pek müsait bir andır."[436]

Yine bir kudsi hadiste de:

لَايَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰى اَكُونَ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَقَلْبَهُ

"Kul bana nafile ibadetlerle devamlı yaklaşır. O derece ki nihayet ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, duyduğu kalbi olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle duyar" buyrulmuştur.[437]

وَاقْتَرِبْ ***"Yakla "*** emri, namaz ve insanı Cenâb-ı Hakk'a yaklaştıran diğer ibadet çeşitlerini kapsar. Secdenin ayrıca özelleştirilmesi اَقْرَبُ مَا يَكُونُ hadisi gereğince önemini açıkça ifade eder. Çünkü secde, bütün yakınlığın esası olan boyun eğme ve teslimiyetin en mükemmel şeklidir.[438]

Fahreddin Râzî, bunun manasının "Ey Muhammed! Secde et! Ey Ebû Cehil zebânîler seni yakalayacakları hakikatini görebilmen için Muhammed'e yaklaş" şeklinde de olabileceğini belirtmiştir. Sanki Cenâb-ı Hak o kafirin öfkesinin artması için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e secde etmesini emretmiştir. Bu manaya göre ifade "...onunla kafirleri öfkelendirmek için..."[439] âyeti gibi olmuş olur.[440]

Buharî ve Müslim'de sabit olduğu üzere Peygamber (s.a.v.) إِذَا السَّمَاء انشَقَّتْ[441]'de ve bu sûrede tilavet secdesi yapmıştır.[442]

Biz de okuyalım ve Allahu Ekber deyip secdeye kapanalım ve Allah Teâlâ'ya yavaş yavaş yaklaşmaya çalışalım. Nihayet en son dönüş O'nadır.

Sûredeki Âyetler Arası İlişkiler:

Allah Teâlâ sûrenin girişinde ilahî kudretin şekillerini nimetlerinin adedini, okuma-yazma ve bilmediğini öğretmekle insana ne büyük bir ihsanda bulunduğunu açıkladıktan sonra, insanın küfredip, azması ve Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerine bakıp nimetlerine şükretmekten alıkoyan dünya sevgisini, servet ve ona aldanmayı, haddi aşmayı zikretmiştir.

Sonra da insanın azmasının başka şekillerini zikretti. Namaz ve ibadeti engelleme; Putlara tapmayı emrederken, ma'rufu ve takvayı emrettiğini sanması; Hakkı inkar etmesi ve dinden imandan yüz çevirmesi.

Bunlara karşın, hesap günü azaba karşı yardım edebilecek bir yardımcı veya engelleyebilecek birisini bulamadan, şiddetli bir ceza ve acı bir intikam ile tehdit edilip uyarılmaları gelmiştir.

Sûre Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in o azgına itaat etmemesi Rabbine itaate yönelmesi, taat ile ona yaklaşması (secde) emri ile biter.[443]

Ayetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- Allah Teâlâ Habibine ilk hitabına "Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyurarak başlamıştır. Eğer hitab "Eşi ve benzeri olmayan Rabbinin adıyla oku" şeklinde olsaydı müşrikler bu sözü dinlemezlerdi.Zira onlar putlarına "rab" diyorlardı. Fakat Cenâb-ı Hak İlah olmanın yaratmaya bağlı olduğunu bildirerek, tedricilikle onlara putların değil kendisinin sena ve övgüye layık olduğunu bildirmiştir. Zira her fiilin faili vardır. Onların bu yaratma fiilini kendi elleriyle yontmuş oldukları putlara nisbet etmeleri mümkün değildir. İşte bu tedricilikle, akıl yürütme aşamalarıyla onlar övgüye layık olanın putlar değil Cenâb-ı Hak olduğunu kabul edeceklerdir. Ebu Hanife'de İmam Züfer'e bu metodu tavsiye etmiştir.

Dolayısıyla ayette, tebliğde tedriciliğin ehemmiyeti vurgulanmıştır.[444]

2- "Rabbin en kerim olandır" ayeti Allah Teâlâ'dan kainatı kendi adıyla okuyanlara verilmiş bir sözdür. Kainatı Allah Teâlâ'nın adıyla okuyan herkesi Hak Teâlâ ilimleri küçüğü ve büyüğüyle verecektir.[445]

3- Allah Teâlâ okuma yazmanın öğrenilmesini emretti. Çünkü onlar din ve vahiy ilimlerini bilmede, sosyal bilimlerin isbatında; bilim, kültür, edebiyat ve sanatın ilerlemesinde, uygarlık ve medeniyetlerin gelişmesinde, insanların bilgi ve tecrübelerini birbirlerine aktarmalarında esastır.

4- Hak Teala insandaki basit bir mizacı haber vermiştir. Kendisini mustağni ve zengin görürse şımarık, kibirli ve azgın birisi olur. Bu sebeple Allah (c.c) dönüş ve varılacak yerin kendisine olduğunu, her insanın malını nereden toplayıp nereye harcadığından hesaba çekileceğini haber vererek onu tehdit edip, azgınlığını dizginlemesi ve sorumsuzluğunu durdurması için nasihat etmiştir. [446]

5- Allah (c.c) Ebu Cehil ve benzeri azgın şımarıkları ve büyüklenenleri, Rasûlullah (s.a.v.) ve Ona bağlı olanları Hak Teala'ya ibadetten alıkoymakla nitelemiştir. Bunların istediği yol; putlara ibadet, doğru yol-hidayet yolu değildir.

6- "Bir kulu namaz kılarken engelleyen" (10.ayet) ayetinde "kul"dan kasıt Rasûlullah (s.a.v.)'dir. Ayetten şu anlaşılıyor: Allah (c.c) Rasûlullah (s.a.v.)'e risalet verdikten sonra namaz kılmasını öğretti. Namaz kılmanın şekli hakkında Kur'an-ı Kerim'in hiçbir yerinde açıklama yoktur. Dolayısıyla bu da Rasûlullah (s.a.v.)'e yazılı vahyin dışında bazı talimatlar verildiğine işarettir.[447]

7- Hz. Peygamber (s.a.v.) her haliyle hidayet ve takva üzere idi. O'nu namaz kılarken görenlerin kalbi rikkate kavuşuyor, imana geliyordu. O'nun namazı lisan-ı hal ile bizzat İslam'a davetti. Bu, dil ile olan davetten daha güçlüdür. "Yahut takvayı emrederse" ayeti (12.ayet) buna işaret eder. Zira takva; ihlas, tevhid ve kendisi ile ateşten korunulan salih ameldir.[448]

8- Hak Teala bu ve benzeri azgınları haşır ve neşirle tehdit etmiştir. Herkes yaptığı ile cezalandırılacaktır. Hiç bir şey Allah Teâlâ'nın bilgisinden kaçamaz. Burada asilere şiddetli bir korkutma, taat ehline ise güçlü bir teşvik vardır. Bu ayet (14.ayet) her ne kadar Ebu Cehil hakkında ise de Hak Teala'ya taatten alıkoyan herkes bu tehditte Ebu Cehil'e ortaktır.

9- Allah Teâlâ horlama ve kınama ile beraber bu azgına, dostlarını-taraftarlarını ona yardım etmeleri için çağırmasını teklif etmek sureti ile meydan okumuştur. (17.ayet)

10- Surenin başı ilmi överken sonu malı kınamaktadır. Bu da ilme ve dine

teşvik ile dünya ve dünya malına karşı sakındırma olarak insana yeter.[449]

11- Allah (c.c) Peygamber (s.a.v.)'e (O'nun şahsında bizlere) kendisi için namaz kılmasını, secde etmesini, taat ve ibadetle O'nun katına yaklaşmasını emretmiştir. Zira secde, kulluğun ve zilletin nihai derecesidir. Allah için ise izzetin sonsuzluğu vardır. Kişi kendi benliğinden, kibirden uzaklaştıkça cennetine yakın olur.[450]

Elhamdülillah Rabbimizin inayetiyle Alak sûresinin tefsirini tamamlayabildik. Rabbim cümlemizi çağımızın en büyük hastalıklardan olan ibadetten uzaklaşma, namazı terk etme, din işini hafife alma gibi hastalıklardan; kainatı Allah'ın adıyla okuyabilerek ve Allah'a çokça secde neticesinde yakınlaşabilerek tedavi olabilmeyi; Şâfi isminin tecellileriyle şifa bulabilmeyi nasib eylesin.

ÂMÎN...

Bkz. Elmalılı. IX, 317-318.
Bkz. Buharî, Bed'ul-vahy, 3; Müslim, İman, 73/252.
Bursevî, X, 104.
Bakara, 2/1.
İnşirah 94/7-8.
Hicr, 15/99.
Taha, 20/115.
Elmalılı, IX, 318-320.
Mevdûdî, VII, 171.
Said Havva, XVI, 284.
Kur'an Yolu, V, 650.
Zuhaylî, XV, 561.
Bursevî, X, 109; Zuhaylî, XV, 568.
Sabuni, VII, 308.
Râzî, XXIII, 254.
Said Havva, XVI, 285, 290.
Elmalılı, IX, 323.
Râzî, XXIII, 255.
İsra, 17/1.
Râzî, XXIII, 255-256.

Bursevî, X, 106.
Elmalılı, IX, 324.
Bursevî, X, 106-107.
Lokman, 31/25.
Râzî, XXIII, 257.
Kurtûbî, XIX, 216.
Râzî, XXIII, 258.
Elmalılı, IX, 325.
Said Havva, XVI, 285.
Bkz. Tirmizî, Tefsir, 68; Müsned; II, 207 (21647).
Buharî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 4; Tirmizî, Dua, 100/3.
Kurtûbî, XIX, 217-219.
Râzî, XXIII, 259.
Elmalılı, IX, 325.
Bakara, 2/31.
Nisa 4/113.
Nahl,16/78.
Râzî, XXIII, 260; Kurtûbî, XIX, 220.
İbn Kesîr, XV, 8523.
Buharî, Tefsir, 96/4; Müslim, Münafikun, 38; Tirmizî, Tefsir, 96/1.
Elmalılı, IX, 327.
Râzî, XXIII, 261.
Said Havva, XVI, 290.
Naziat, 79/17.
Râzî, XXIII, 262.
Kurtûbî, XIX, 221.
Bursevî, X, 109; bkz. Müslim, Dua, 15; Tirmizî, Salat, 367; İbn Mace, Dua, 3; Nesaî, İstiâze, 16, 25.
İbn Kesîr, XV, 8524.
Said Havva, XVI, 290.
Fatır, 35/28.
İbn Kesîr, XV, 8524.
Zuhaylî, XV, 567.
Mâun, 107/1.
Sabuni, XII, 310.
Müslim, Münafikun, 38.
Bursevî, X, 111.

Nisa, 4/72.
Kalem, 68/4.
İsra, 17/1.
Râzî, XXIII, 265-267.
Elmalılı, IX, 329.
Mevdûdî, VII, 96.
Râzî, XXIII, 267.
Bursevî, X, 111.
Râzî, XXIII, 268.
Kurtûbî, XIX, 224.
Said Havva, XVI, 291.
İbn Kesîr, XV, 8524.
Râzî, XXIII, 269.
Elmalılı, IX, 332.
Kalem, 68/16.
Kenzu'l-Ummal, I/246.
Hakka, 69/37.
Râzî, XXIII, 270-272.
Elmalılı, IX, 332.
Elmalılı, IX, 332.
Bursevî, X, 114.
Râzî, XXIII, 273-274.
Bkz. Kurtûbî, XIX, 227; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 96/2; Müsned, I, 256, 329 (2207).
Buharî, Tefsiru'l-Kur'an, 17; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 96/1.
Râzî, XXIII, 274.
Kalem, 68/8.
Elmalılı, IX, 333.
Râzî, XXIII, 275; Müslim, Salat, 42/215; Tirmizî, Daavat, 118; Nesaî, Tatbik, 78, Mevakıt, 35; Müsned II, 421.
Müslim, Salat, 41; Ebû Davud, Salat, 148; Nesaî, Tatbik, 8,62; Darimi, Salat, 77; Müsned, I,219.
Buharî, Rikak, 38; Müsned, VI, 256.
Elmalılı, IX, 333.
Fetih, 48/29.
Râzî, XXIII, 275.
İnşikak, 84/1.

İbn Mace, İkamet, 70-71.
Zuhaylî, XV, 571.
Bursevî, X, 106-107.
Said Havva, XVI, 285.
Zuhayli, XV, 567-568.
Mevdudi, VII, 96.
Bursevî, X, 111.
Râzi, XXIII, 263.
Zuhayli, XV, 574.

KADİR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾

kadir gecesi- sinin | ne oldu- ğunu | sana bildirdi | ne | kadir gecesi | onu indirdik | doğrusu biz

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا

onda | Ruh | ve | melekler | inerler | aydan | bin | hayırlı- dır | kadir | gecesi

بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

tan yeri | ağarın- caya | kadar | o gece | bir esen- liktir | bir iş için | her | Rable- rinin | izniyle

MEÂLİ:

1. Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.

2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?

3. Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.

4. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve ruh (Cebrâil), her bir iş için iner de iner.

5. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar. (Tan yeri ağarıncaya kadar)

Mushaf'taki sıralamasında doksan yedinci, iniş sırasına göre yirmi beşinci sûredir. Abese sûresinden sonra, Şems sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuş ve beş âyettir. Müfessirlerden bazıları sûrenin Medenî olduğunu söylemişlerdir. Vakidi'nin naklettiğine göre Medine'de inen ilk sûredir. Ebû Hayyan da medeni olduğu görüşündedir. Sûrenin muhtevasından Mekkî olduğu görüşünün ağır bastığı anlaşılmaktadır.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Oradaki "secde et ve yaklaş" emirlerinin sebebi yerinde olmasıdır.[451] Alak sûresiyle aralarındaki ilişkileri şöyle açıklayabiliriz.

1. Alak sûresi "oku" emriyle başlayıp "secde et ve yaklaş" emriyle sona erer. Sûrenin başındaki ve sonundaki hitab Rasûlullah (s.a.v.)'e yöneliktir. Kadir sûresi de Kuran'dan bahseder. Bu iki sûre arasındaki ilişkinin ilk göstergesidir.

2. En büyük ilişki; Alak sûresi Kur'an'ın ilk nâzil olan sûresidir. Kadir sûresi ise, Alak sûresi ile başlayan bu Kuran-ı Kerim'i; Hak Teâlâ'nın Kadir gecesinde indirdiğini açıklamak üzere gelir.

3. Alak sûresi kâinatı Allah'ın adıyla okumayı, secdeyi ve yaklaşmayı emretmiş, bu sûre de öyle bir geceyi anlatmıştır ki; onda yapılan amel, ondan başka bir gecede yapılan amelden kazanılacak sevabın bin katına denk olur.[452]

Sûrenin Konusu:

Kur'an-ı Kerîm'in Kadir gecesinde indirildiği bildirilmekte ve bu gecenin ehemmiyeti anlatılmaktadır.[453]

Sûrenin Muhtevası:

1. Kadir sûresi, Kur'an-ı Kerîm'in insanlara tebliğ etmesi için Rasûlullah (s.a.v.)'e inmeye başladığı geceden, yüceliği, delaleti ve bütün insanlığın yaşayışında meydana getirdiği etkileri bakımından yeryüzünün bir benzerine şahit olmadığı ve büyüklüğünü insan idrakinin kavrayamayacağı o olay gecesinde inmeye başladığını bildirerek söze başlar. (1.ayet)

2. Daha sonra Kadir gecesinin diğer gün ve aylardan daha üstün olduğundan bahseder. Bu gece içinde ilahî nur, tecelliler ve Yüce Yaratıcının mü'min kullarına bol bol indirdiği ilahî lutuf ve esintiler bulunduğu için, diğer gecelerden üstündür. İçinde -Kadir gecesi bulunmayan- bin aydan hayırlıdır. (2-3.âyetler)

3. Kadir gecesinde, meleklerin ve Cibril'in sabaha kadar Allah Teâlâ'nın izniyle her türlü hayır, ilahî tecelliler ve lutuflar için indikleri bildirilir. (4.ayet)

4. Sûre, bu gecenin sabaha kadar baştan sona kendisinde hiç şer bulunmayan bir selamet gecesi olduğunu bildirilerek sona erer.[454]

Sûrenin Medenî olduğunu kabul edenler görüşlerini şöyle açıklarlar:

Birinci görüşe (Mekkî olduğu görüşüne) göre ـهُ "Hu (onu)" zamiri ya Kur'an'ın tamamına râcî, ya da اِقْرَأْ "oku" emrine râcîdir.

İkinci görüşe (Medenî olduğu görüşüne) göre ـهُ "Hu (onu)" zamiri Alak sûresinin sonundaki "O, eğer vazgeçmezse and olsun ki, derhal onu perçeminden (alnından) şiddetle yakalayıp çekeriz. (cehenneme atarız.)"[455] âyetindeki لَنَسْفَعاً "yakalayıp çekeriz" ifadesindeki سفع "sef' " kelimesine râcî olarak, o va'din Bedir harbinde yerine getirilmesine işarettir ki, bu şekilde Ebû Cehil'in o yalancı kafasının kesilip cehenneme doğru sürüklendiği Bedir zaferinin inmesine işaret olarak

إِنْ كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ

"Eğer Allah'a ve (Hak ile batılın) ayrıldığı gün, iki topluluğun karşılaştığı (Bedir) günü kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz"[456] âyetinin manasında olmuş olur.

Yevm (gün) geceyi de içine aldığı için, bundan Bedir vakası, Kadir gecesinin sabahında olduğu ve yüksek vaadin yerine getirilmesinin yevmu'l-furkan (hak ile batılın ayrıldığı gün) olan o günün gecesinden başladığı anlaşılır. Nitekim

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

"Ramazan ayı ki insanlara yol gösterici, hidayeti, doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırt edip açıklayıcı olarak Kur'an o ayda indirilmiştir."[457] âyeti de bu mana ile tefsir olunabilir.[458]

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴿١﴾

1- "Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."

Müfessirler bu ifadeyle (ه zamiri ile) "Biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirdik." manasının kastedildiği, Kur'an kelimesinin açıkça zikredilmemesinin üç bakımdan Kur'an'ın büyüklüğüne delâlet ettiği hususunda müttefiktirler.

1) Cenâb-ı Hak Kur'an'ı indirme işini başkasına değil, sadece kendisine izafe ederek Kur'an'ı yüceltmiştir.

2) Kur'an'ı zahir (açık) ismiyle değil, ona râcî olacak zamirle getirmiştir ki, bu da Kuran-ı Kerim'in çok yüce ve şöhretli bir kitap olduğuna, isminin açıkça zikredilmesine gerek duyulmadığına, Cenâb-ı Hak tarafından bir şehadettir. Şöhreti, isminin açıkça söylenmesinin yerini tutmuştur.

3) Kur'an'ın indirildiği vakti ta'zim için, bu şekilde gelmiştir. Kadir gecesinin kadir ve fazîletinin anlatılması da yine onun kıymet ve şerefini açıklamaktır.[459]

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ ***"Biz indirdik, onu"*** buyrulması indirenin büyüklüğünü ifade ederken, indirilenin şanını, yüceltmeyi de ifade der.[460]

Allah (c.c.) ilk olarak "Bunu biz indirdik" buyurmuştur. Yani bu "Muhammed (s.a.v.)'in tasnifiyle değil, Bizim nâzil etmemiz iledir" demektir.[461]

Cenâb-ı Hak bazı yerde إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"[462] âyetinde olduğu gibi "Ben" bazen de bu ve benzeri âyetlerde

olduğu gibi إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "(Rasûlum!) Kuşkusuz Biz sana Kevser'i verdik."[463] "Biz" buyurmuştur. Bu gibi ifadeler tazim ifade eder. Çoğul manasına almak imkansızdır. Çünkü yaratan tektir, birdir.[464]

إِنَّا İfadesinin aslı إِنَّنَا dır. إِنَّ Hükmü, tahkik ile kuvvetlendirir. نا O'nun ismi olarak müsnedin ileyh, أَنْزَلْنَاهُ ifadesi (fiil ve fail birlikteliğiyle), bir fiil cümlesi olarak إِنَّا'nın haberi olduğundan, isim (إِنَّا) ve haber (أَنْزَلْنَاهُ-fiil cümlesi) toplamından müteşekkil (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ifadesi,) bir isim cümlesidir. (نا) biz zamiri hem mübteda hem de fail olarak tekrar edilerek iki hükmü içine alarak kuvvetlendiren bir ifadedir. Meanî ilminde bilindiği üzere böyle cümleler kasr (tahsis) veya hükmü kuvvetlendirme ifade ederler.[465]

ه **"Hu (onu)":** Hattabi, إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ifadesindeki ه "Hu (onu)" zamiri Allah Teâlâ'nın اقْرَأْ "oku" buyruğuna işaret olduğunu ve ondan dolayı bu sûrenin ondan sonraya konulduğunu söylemiştir.[466]

فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ***"Kadir gecesinde"*** Kur'an'ın parça parça indiği bilinirken "onu Kadir gecesinde indirdik." İfadesi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Şa'bi: "Bu onun Kadir gecesinde inmeye başlaması anlamındadır. Çünkü ba's (peygamber olarak gönderme işi) Ramazan'da olmuştur." demiştir.

b) İbn-i Abbas (r.a.) şöyle der: "Kur'an Kadir gecesinde en yakın semaya toptan indirilmiş, daha sonra da parça parça yeryüzüne indirilmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak: "Nucum'un (parça parça inen âyetlerin) iniş zamanlarına kasem ederim ki..."[467] buyurmuştur.

Sema, bizimle melekler arasında ortaklaşa kullanılan bir yer gibidir. Melekler için bir mesken, bizim için de bir tavan ve ziynettir. Cebrâil (a.s.) onu Kadir gecesinde Levh-i mahfuz'dan dünya semasındaki Beyt-i İzze'ye bir defada indirdi. Gökteki yazıcı meleklere yazdırdı. Sonra da maslahatlara göre parça parça Rasûlullah (s.a.v.)'e indirmiştir. Bu indirme de Kadir gecesinde başladı. Kur'an'ı dünya semasına indirmek yeryüzüne indirmek gibidir.[468]

c) Üçüncü bir izah ise şöyledir. Takdîri mana: "Biz Kur'an'ı Kadir gecesinde, yani Kadir gecesinin fazîleti ve şerefini beyan hususunda indirdik" şeklindedir.[469]

Kur'an'ın Peyderpey İndirilişindeki Hikmetler:

a) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i tâzime işarettir. Bu hediye edilen kişiyi tazim için hediyelerin hizmetçiler eliyle bölüm bölüm verilişi gibidir.

b) Öğrenmeyi kolaylaştırmak ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gönlüne iyice yerleşmesini sağlamaktır. [470] Nitekim bir âyeti kerimede şöyle buyrulmuştur: "Kâfirler, Kur'an ona topluca bir defada indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk."[471]

Kur'an'ın İnzâlini Beyan Hususunda Üç Âyet Bulunmaktır.

1) "Ramazan ayı ki insanlara yol gösterici, hidayeti,doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırt edip açıklayıcı olarak Kur'an o ayda indirilmiştir."[472] buyrulmuştur ki, bu ilk açıklamadır. Bu âyetten onun gece mi, gündüz mü indirildiği anlaşılmaz.

2) "Biz onu mübarek bir gecede indirdik"[473] buyrularak bu konuya açıklık getirilmiştir. Âyetten o gecenin hangi gece olduğu anlaşılmaz.

3) "Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."[474] Bu beyanın son noktasıdır.

Kur'an'ın gece indirişlindeki hikmet: Kerametlerin çoğu lutfu ve bağışların inişi, semalara yolculuk geceleri olur. Gece cennettendir. Çünkü istirahat vaktidir. Gündüz ise cehennemdendir. Gecenin ibadeti gündüzünkinden daha efdaldir. Çünkü insan kalbi geceleyin daha toplu olur. Zaten ibadetle gözetilen kalb huzurudur.[475]

Kadr kelimesi قَدَرَ / يَقْدِرُ filinin masdarıdır. Sukun ile mastar (قَدْرًا) ve üstün ile olan isim (قَدَرًا) aynı manadadır. القَدْرُ El-Kadru takdir anlamındadır. Takdir ise; "Bir şeyi ne eksik ne fazla olmaksızın başka bir şeyin dengi kılmak, misli kılmak" demektir.

Bu geceye neden "Kadir" isminin verildiği hususunda alimler ihtilaf ederek şu izahları yapmışlardır:

1) Bu gece işlerin ve hükümlerin takdir edildiği gecedir. Hüküm gecesi demektir. إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ "Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız. (o gecede) her hikmetli emir onda ayırt edilir."[476] buyrulduğu üzere her hikmetli emrin hükmedildiği, ayırt olunduğu, mübarek gece demektir. Bu mana ile bir çok kimse Kadir gecesi demenin, takdir gecesi demek olduğunu söylemişlerdir.

İkrime der ki: "Kadir gecesinde Allah'ın evini haccedeceklerin kendi isimleri ve babalarının isimleri yazılır. Onlardan hiçbirisi dışarıda bırakılmaz ve onlara da hiç kimse ilave edilmez."

Mücahit de der ki: "Ona (Kadir gecesine) bu ismin veriliş sebebi Yüce Allah'ın bu gecede gelecek sene aynı geceye kadar kendi emrinden olan ölüm, ecel, rızık ve daha

başka hususları dilediği şekilde takdir buyurmasıdır. Sonra bunları işleri çekip çeviren dört büyük meleğe teslim eder."

Bu gecenin Berat gecesi olduğu rivâyetleri de vardır. İbn-i Abbas (r.a.)'ın da şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "Allah (c.c.) Şaban ayının yarısına rastlayan gecede meydana gelecek olaylara dair kaza ve hükümleri takdir buyurur ve bunları Kadir gecesinde ilgililere (meleklere) teslim eder."

2) Zührî'den rivâyetle "azamet ve şeref sahibi gece" manasınadır. Bunun delili "Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır."[477] buyruğudur. Bu iki manaya gelebilir.

a) Bu kıymet ve şeref sahibi fail ile ilgilidir. Yani "kim o gece taatte bulunursa, kıymetli ve şerefli olur" demektir.

b) Bu fiil ile ilgilidir. Yani o gecede yapılan taatlerin, kadru kıymeti daha fazladır." demektir. Ebû Bekir el-Verrak şöyle der: "Bu geceye Kadir gecesi denilmesi, o gecede kıymetli bir kitabın, kıymetli bir meleğin lisanı üzere, kıymetli bir ümmete inmiş olmasındandır. Belki de Hak Teâlâ "Kadr" lafzını işte bu sebepten dolayı üç kez tekrar etmiştir.

3) Tazyik (sıkıştırmak, daraltmak) manasına olmasıdır ki, tazyik gecesi demek olur. Zira o gece inen meleklere yer dar gelir denilmiştir. Bu şunu ifade eder ki, büyük şerefli olayların ortaya çıkmasından dolayı hayır ve selametin yüceliği oranında büyük bir şiddet ve tazyik bulunmaktadır. Nitekim Kur'an'ın inişi de meleğin şiddetli baskını ile başlamıştır. Kadir gecesinde bu üç mananın üçü de vardır. Bu sûrede لَيْلَةُ الْقَدْرِ ifadesinin üç defa zikredilmiş olması da buna işarettir.[478]

Kadir Gecesinin Gizli Tutulmasının Hikmetleri:

1. Allah Teâlâ bazı önemli şeyleri gizli tuttuğu için bunu da saklı tutmuştur. Herkes bütün taatlere rağbet etsin diye rızasını taatlerde; bütün günahlardan sakınsın diye gazabını masiyetlerde; herkese iyi gözle baksınlar diye evliyasını insanlar arasında; dualarında alabildiğince çaba göstersinler diye kabul ve icâbetini bütün dualarda, bütün isimlere saygı duysunlar diye ism-i azamını; her namaza alabildiğine devam etsinler diye salatı vustayı; tevbeye devam etsinler diye tevbenin kabulunü; her mükellef sakınsın diye ölüm vaktini gizli bıraktığı... gibi, Ramazanın tüm gecelerini tazim etsinler diye Kadir gecesini de gizli tutmuştur.

2. Bu geceye olan güven, insanı günah işlemeye sevkedebilir. Böylece günah işlenmiş olur. Halbuki bile bile günah işlemek, bilmeyerek işlemekten daha ağırdır. Bundan dolayı bu gece saklı tutulmuştur. Sanki Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Kadir gecesini bilip de onda taat edersen bin aylık mükafat elde etmiş olursun. Eğer günah işlersen bin ayın cezasını hak etmiş olursun. (bunun için saklı tuttum) Halbuki cezayı savuşturmak mükafatı celbetmekten daha evladır."

3. Mükellef o geceyi araştırmada iyice gayret göstererek, gayretine mukâbil mükafat

kazansın diye gece gizli tutulmuştur.

4. Kul, Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bilmediği zaman, Ramazanın tüm gecelerinde Kadir gecesi olması ümidiyle taatte bulunmaya gayret gösterir. Cenâb-ı Hak böylece bu kullarıyla meleklerine karşı övünerek "Siz bunların yeryüzünü ifsad edip, kan dökeceklerini söylüyordunuz. Ama bilinmeyen bir gece hususundaki gayretlerini gördünüz; nasıl! Ya bildirmiş olsaydım gayretleri nasıl olurdu?..." buyurur. Bu durumda "Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum"[479] âyetinin sırrı tecelî etmiş olur.[480]

Kadir gecesinin hangi gece olduğu hususunda alimler ihtilaf edilerek şu görüşleri bildirmişlerdir:

- Ramazan'ın ilk gecesi;
- Hasan El-Basrî, 17. gecesi (Bedir gecesi);
- Enes b. Mâlik (r.a.), 19. Gece;
- Muhammed b. İshak, 21. Gece;
- İbn-i Abbas (r.a.), 23. Gece
- İbn-i Mes'ud (r.a.) 24.gece;
- Ebû Zer El-Gıfari (r.a.), 25.gece;
- Bazıları 29. gece olduğu;
- Ubey b. Ka'b (r.a.) ve bir grup sahabi'den (r.anhum) 27. gece olduğu rivâyet edilmiştir. Büyük bir kısım bu gecenin 27.gece olduğu kanaatindedir.

Kadir gecesinin 27. Gece olduğunu söyleyenler bu hususta bazı ipuçları öne sürmüşlerdir.

1) İbn-i Abbas (r.a.) "Bu sûre otuz kelimedir. هِيَ kelimesi ise 27. kelimedir." demiştir.

2) Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer (r.a.) sahabeye sormuş sonra da ibn Abbas (r.a.)'a "Ey ilimler dalgıcı bu konuya bir dal" demiş. İbn-i Abbas (r.a.) da "En sevimli sayı tek olan sayıdır. Tek olan sayıların en hayırlısı ise yedidir. İşte bundan dolayı o yedi kat göğü ve yedi kat yeri, yedi günden oluşan haftaları, yedi tabakalı cehennemi, yedi tavafı ve yedi uzvu zikretmiştir. Böylece bu da, bu gecenin Ramazanın 27. gecesi olduğuna delâlet eder." demiştir.

3) İbn-i Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: "Kadir gecesi tabiri dokuz harftir. Bu tabir sûrede üç defa geçer. Çarpmayla 3x9=27 olmuş olur.

Bu gecenin Ramazanın en son gecesi olduğunu söyleyenler ise şöyle demektedirler: "Çünkü bu gece bu aya ait taatlerin kendisinde toplandığı ve tamamlandığı gecedir. [481]

وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾

2- "Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?"

el-Ferrâ dedi ki: "Kur'an-ı Kerîm'de nerede وَمَا أَدْرَاكَ "Sen bilir misin?, Sana ne bildirdi?" buyruğu geçmişse Yüce Allah bunu Peygamberine bildirmiştir. Nerede de وَمَا يُدْرِيكَ "sen nereden bileceksin?" diye buyrulmuş ise bu husus ona bildirilmemiştir.[482]

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾

3- "Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır."

Âyetinin tefsiri hususunda şu izahlar yapılmıştır.

1) "Bu gecede yapılan ibadetler kendisinde bu gecenin bulunmadığı bin aydan daha hayırlıdır." demektir.

2) Beyhâki Sünen'inde Mücâhid'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "İsrailoğulları arasında, sabaha kadar namaz kılan, sabahtan akşama kadar da cihad yapan birisi vardı. Ve bu kimse bu işi bin yıl bu şekilde devam ettirdi. Derken Allah Rasûlü (s.a.v.) ve mü'minler buna imrendiler de bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Yani "ümmetin için Kadir gecesi o İsrailî kimsenin bin yılından daha hayırlıdır."[483]

3) İmam Mâlik, Muvatta'da şöyle nakletmiştir: "Rasûllah (s.a.v.)'e ümmetlerin ömürleri gösterildi de ümmetinin ömrünü kısa buldu. Diğer ümmetlerin yaptığı hayırlı işleri ümmetinin yapamayacağından endişelendi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak ona Kadir gecesini verdi. Ve onu diğer ümmetlerin bin ayından hayırlı kıldı." Buna göre bin ayın tahsisi, seksen küsür senenin bu ümmet içinde bir insan için çoğunluk itibariyle uzun bir ömür olmasına işaret demek olur.

4) Tirmizî, İbn-i Cerîr, Hakim, Taberâni ve Beyhâki'nin, Kasım b. Fadl'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Muâviye'ye bîatten sonra Hasan b. Ali (r.a.)'a bir adam kalktı ve "Ey Mü'minlerin yüzlerini karartan!" dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan (r.a.) "Allah sana rahmetle muamele etsin, beni azarlama! Çünkü Hz. Peygamber'e rüyasında Ümmeyye oğullarının Peygamber'in minberine çıktıkları gösterildi de bu, O'na ağır geldi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "(Rasûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik."[484] ifadesini ve خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ "Bin aydan daha hayırlıdır"a kadar bu sûreyi indirdi.[485] Yani "O Kadir gecesi, Ümeyye Oğullarının melik olacağı bin aydan hayırlıdır. Ey Muhammed!" demektir. Bunu rivâyet eden Kasım; "Hakikatte Ümeyyeoğullarının saltanatını hesap ettik bin ay

ediyor, ne fazla ve eksik," dedi. Buna göre "bin aydan hayırlıdır" âyeti, Emevî devletinin müddetine ve aynı zamanda onun da bir hayır olduğuna işaret etmiş ve gaibden haber veren bir mucizeyi de içine almış oluyor. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in minberi Medine'de konulmuş olduğu için bazıları bundan sûrenin Medenî olduğuna delil getirileceğini de söylemişlerdir.

Râzî şöyle der: "Yani "Ben sana bir şey verdim ki dîni saadet itibariyle o gece, Emevî günlerinin dünyevî saadetinden çok daha hayırlı ve daha fazîletlidir."[486]

"Bin ay" ile Yüce Allah'ın zamanın tümünü kasdettiği de söylenmiştir. Çünkü Araplar bin sayısını en ileri nokta hakkında kullanırlar. Nitekim Allah (c.c.) "Onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilsin ister."[487] diye buyurmaktadır.

Denildiğine göre geçmiş dönemlerde âbid kişiye, Allah Teâlâ'ya bin ay yani seksen üç yıl dört ay süreyle ibadet etmediği sürece âbid denilmezdi. Yüce Allah ümmeti Muhammed'e bir gece ibadet etmeyi geçmiş kavimlerin ibadetle geçirdikleri bin aydan daha hayırlı kılmıştır.[488]

Cenâb-ı Hakk'ın maksadı insanları taate ve ibadete çekmektir. Böylece O bazen bir taatin ücretini (sevabını) iki katına çıkarır. Mesela: "Şüphesiz her zorlukla beraber iki kolaylık vardır. Zorlukla beraber bir kolaylık vardır"[489] buyurarak bir zorluğa iki kolaylık va'detmiştir. Bazen on bazen yedi yüz katına çıkarır. Bunu bazen zaman açısından bazen de yer açısından değerlendirir. Cenâb-ı Hakk'ın asıl maksadı mükellefi ibadete çekmek ve onu dünyaya dalmaktan geri durdurmaktır. İşte bu yüzden Beytullah ve Zemzem diğer yerlere ve sulara üstün kılınır. Ramazan, diğer aylardan üstün tutulur. Cuma, diğer günlerden fazîletli sayılır. Kadir gecesi de diğer gecelerden efdal kılınmıştır ki maksat, taate ve ibadete çekmektir.[490]

"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır." âyeti işaret ediyor ki arifler için Kadir gecesi, abidlerin bin ayından daha hayırlıdır."[491]

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾

4- "O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrâil), her i için iner dururlar."

Âyet bu gecenin fazîletine dair ikinci ciheti ifade eder. Meleklerin inmesi hakkında şu izahlar yapılmıştır.

1) Melekler en yakın semaya birinci göğe inmişlerdir. Bir kafile girerken diğer bölük çıkmaktadır. Tıpkı hacıların bir kısmı Mescid-i Haram'a girerken diğer kısmının çıkmaları gibi... Binaenaleyh defalarca iniş-çıkışı ifade eden "tenezzül" fiili kullanılmıştır.

2) Bundan maksat insanları o geceyi ihya etmeye teşviktir. Birçok hadis meleklerin diğer günlerde bile zikirlerin yapıldığı, dîni konuların müzakere edildiği toplantılara

indiğini belirtmektedir. Bunca şanından ve kıymetinden ötürü bu iniş Kadir gecesinde haydi haydi olur.[492]

Ka'bu'l Ahbar der ki: "Bu gecede yeryüzünün her tarafında secdeye kapanmış yahut mü'minlere dua ile meşgul olan melekler vardır. Cebrâil (a.s.) ise istisnasız herkesle musafaha eder. Bu musafahanın alâmeti ise onun musafaha ettiği kimsenin tüylerinin ürpermesi, kalbinin rikkate gelmesi ve gözlerinin yaşla dolmasıdır.

Fahrettin Râzî der ki: "O gecede kim üç kez "La ilahe illallah" derse biriyle günahları bağışlanır, biriyle cehennemden kurtulur, biriyle de Cenâb-ı Hak onu cennete sokar. Cebrâil (a.s.) ve beraberindeki meleklerin tümü; o gün dua, rahmet ve Ramazan orucu sevabını Cenâb-ı Hak'tan umarak tutan herkese istiğfarda bulunmak için güneş ile dünya seması (birinci gök) arasında dururlar. Cemaat ne kadar büyük ve kalabalık olursa oraya rahmetin inişi de o nispette çok olur.

الرُّوحُ ***"ruh"*** hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1) Ruh, büyük bir melekdir.

2) Ruh, büyük bir melaike topluluğudur. Diğer melekler bunları ancak Kadir gecesinde görebilirler.

3) Bu Hak Teâlâ'nın bir mahlukudur. Yerler, giyerler, ne melektirler, ne de insan... Belki de cennetliklerin hizmetçileridirler.

4) Kendisine "Rûhullah" dendiği için Hz. İsa da kastedilmiş olabilir. O, bu gecede Ümmet-i Muhammed'i tanımak için meleklerle iner.

5) Bu Kuran'dır. Zira Hak Teâlâ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنَا "Sana emrimizden (katımızdan) bir ruh indirdik"[493] buyurmuştur.

6) Ruh ile Rahmet-i İlahi kastedilmiştir. لاَ يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ "Allah'ın ruhundan ümit kesmeyin."[494] âyeti bu manadan dolayı لَا يَايْئَسُ مِنْ رُوحِ اللهِ "Allah'ın ruhundan yani rahmetinden ümit kesmeyin" şeklinde okunmuştur. Sanki Hak Teâlâ: "Melekler iner, peşinden rahmetim de iner. İnsanlar, o gece dünya ve âhiret saadetini birlikte bulurlar." demek istemiştir.

7) Ruh, meleklerin kıymetlileridir.

8) Ruh, hafaza ve kiramen katibin melekleridir.

En doğru görüş Ruh ile, Cebrâil (a.s.)'ın kastedilmiş olmasıdır. Bu şekilde diğer meleklerden ayrı olarak zikredilişi kıymetindendir.[495]

تَنَزَّلُ **"iner"**, fiil muzari, aslı تَتَنَزَّلُ dür. Yani "inerde iner, peyderpey iner" manasınadır.

فِيهَا ***"onda"*** zamiri hakkında iki izah vardır.

1) Geceye ait olmasıdır ki, bu şekilde ruh melaikeye atfedilerek, o gecede melekler ve ruh peyderpey iner demek olur, zahiri de budur.

2) Melaikye ait, وَ (vav) da hâliyle olmasıdır ki, Ruh da içlerinde olduğu halde melekler iner demektir.[496]

بِإِذْنِ رَبِّهِم Allah Teâlâ âyette "melekler izinlidir" demeмiş aksine "Rablerinin izniyle" buyurmuştur. Bu onların, Rablerinin izni olmadan hiçbir tasarrufta bulunamadıklarına bir işarettir. رَبِّهِم "Rablerinin" ifadesi melekler için bir ta'zimi (büyüklüğü), günahkarlar için de tahkiri ifade eder.[497]

İsmail Hakkı Bursevî der ki: "بِإِذْنِ رَبِّهِم kaydı, meleklerin bizi görmeyi arzu ettiklerine ve aşk duyduklarına, inmek için izin istediklerine ve kendilerine izin verildiğine işaret etmektedir."[498]

Meleklerin inişlerinin fayda ve hikmeti; yeryüzünde gökler aleminde görmedikleri çeşitli taatları görmüş olmalarıdır. Bunlar:

a) Zenginlerin fakirlere evlerinden çeşitli yemekler götürüp ikrâm etmeleri, fakirlerin bu yemeklerden yiyerek ibadet etmeleri gökler aleminde bulunmayan bir taat çeşididir.

b) Asi ve günahkar kişilerin yalvarış-yakarışlarını duyarlar. Bu göklerde bulunmayan bir taat çeşididir.

c) Bir kudsi hadiste buyrulmuştur ki "Günahkârların yalvarış-yakarışları, bana tesbihte bulunanların avazından daha sevimlidir." Melekler: "Rabbimize tesbihlerimizin sesinden daha sevimli gelen bir sesi duymak için gelin, yeryüzüne gidelim" derler."[499] Çünkü; Tesbih edenlerin çıkardığı ses, itaat edenlerin mükemmel halini ortaya koyar. Günahkarların iniltileri ise göklerin ve yerin Rabbinin Gaffâr oluşunu ortaya koymaktadır.

مِن كُلِّ أَمْرٍ ***"her bir i için"*** ifadesi: "Onlardan her biri, bir başka iş için iner" demektir.أَمْر "İş" kelimesi dünya-ahiret iyiliklerini içine alsın ve kendisinden o meleklerin, mükellefin dîni ve dünyası ile ilgili hayrın bulunduğu şeyler için indiklerini beyan etmek üzere umumî olarak, mutlak olarak zikredilmiştir. Bazı kimselerمِنْ كُلِّ أَمْرٍ ifadesini مِنْ كُلِّ امْرِئٍ şeklinde okumuşlardır. Bu: "her insan için" demektir. Nitekim rivâyet olunduğuna göre melekler karşılaştıkları her mü'min ve mü'mineye selam verirler.

Berat ve Kadir Gecesi İlişkisi:

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ يُقَدِّرُ الْمَقَادِيرَ فِي لَيْلَةِ الْبَرَاءَةِ فَإِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ يُسَلِّمُهَا إِلَى أَرْبَابِهَا

"Allah Teâlâ, olacak tüm şeyleri beraat gecesinde takdir eder. Kadir gecesi gelince de, bu şeyleri sahiplerine teslim eder."[500]

Şöyle de denilmiştir. "Berat gecesinde eceller ve rızıklar; Kadir gecesinde ise kendisinde hayır, bereket ve selametin bulunduğu işler takdir edilir." Kadir gecesinde, sayesinde dinin güç, kuvvet bulduğu ve müslümanlar için büyük faydaların bulunduğu şeylerin takdir edildiği Berat gecesinde ise, o yıl ölecek olanların isimlerinin kaydedilip ölüm meleğine teslim edildiği de söylenmiştir.

Cenâb-ı Hak Kadir Gecesinin Fazîletini Üç Cihetten Açıklamıştır:

1. "Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır."ayetinin beyan ettiği husus (3.ayet)
2. "O gecede Rablerinin izniyle melekler ve ruh (Cebrâil), her bir iş için iner dururlar" (4. âyet)
3. "O gece esenlik doludur, ta fecrin doğuşuna kadar." (5.ayet)[501]

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴿٥﴾

5- "O gece esenlik doludur, ta fecrin doğu una kadar."
(Tan yeri ağarıncaya kadar)

سَلَامٌ Mukaddem (öne gelmiş) haber, هِيَ muahhar (sona getirilmiş) mubtedadır. Bu takdirde سَلَامٌ da vakıf edilmemesi (durulmaması) lazım gelir. Fakat İbn-i Abbas (r.a.)'dan سَلَامٌ üzerinde vakıf yapmanın caiz olduğuna dair bir rivâyet gelmiştir. Bu şekilde سَلَامٌ mahzuf mübtedanın haberi olarak هِيَ مِن كُلِّ أَمرٍ سَلَامٌ "O, her bir emirden selamdır." mealinde bir cümle, هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ de mübteda ve haber olarak ayrı bir cümle olmuş olur. Hangi şekilde olursa olsun asıl maksat, Kadir gecesindeki sırf hayır ve selameti anlatma müjdesidir. Böyle bir gecenin sabahı ise sırf hayır ve selamet olacağı öncelikle sabit olur.

حَتَّى ***"Hatta"*** gayesinde ters anlamı (mefhûmi muhâlifi) yoktur.حَتَّى Gece mefhûmuna göre iskat-ı mâvera (dışındakileri düşürme) ifade ederse de, asıl sözün

sevk edildiği hayır ve selamet anlamına göre iskat (düşürmek) için değil, hükmü uzatmak içindir.[502]

Âyetteki "Selam" İle İlgili Şu Açıklamalar Yapılmıştır:

1) "Kadir gecesi, fecrin doğuşuna kadar selamdır. Yani, melekler itaatkar kimselere selam verirler demektir. İnişin bölük bölük oluşu, selamın çokça verilmesini temin içindir."

2) Bu gece selam gecesidir. Selamın hafife alınmaması gerekir. Zira o pişmiş buzağı (ikramı) hadisesinde, yedi melek İbrahim (a.s.)'a selam vermiş, bu selam sebebiyle olan huzur ve sürurdan Nemrud'un ateşi İbrahim (a.s.) için bir serinlik ve bir selamet (esenlik) oluvermiştir. Meleklerin de Kadir gecesinde verdikleri selamın bereketiyle cehennem bize bir serinlik ve esenlik olmaz mı? İbrahim (a.s.)'ın meleklere ziyafeti kızartılmış buzağı idi. Melekler bizden böylesine kızartılmış (Allah aşkıyla yanmış) bir kalb istemektedirler. Buradaki başka bir incelik; ümmet-i Muhammed'in fazîletidir. Zira o kıssada melekler Hz. İbrahim (a.s.)'a inmişler, bu âyette ise meleklerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetine indikleri belirtilmiştir.

3) Bu, "Bütün kötü şeylerden ve afetlerden selamet" manasındadır. Âlimler meleklerin ve ruhun Kadir gecesinde bütün iyi ve mutluluk veren şeyleri indirip, o gecede hiçbir zararlı şeyi indirmediklerini bildirirler. Binaenaleyh o gece inen her şey, sırf bir "selam"dır. Yani mahza esenlik, selamet, fayda ve hayırdır.

4) Ebû Müslim: "Buradaki "selam", bu gece rüzgarlardan, eziyetlerden, yıldırımlardan vb. afetlerden beri bir gecedir." demektir" der.

5) Bu, "O gece şeytanın kötülük yapamadığı bir selamet gecesidir." demektir.

6) Vakıf, "selam" kelimesinin sonunda olursa bu selam bir önceki âyetle ilgili olur ve "fecir doğuncaya kadar sürer şeklinde" olur.

7) Bu gece, ta başından sabaha kadar her parçasında yapılan ibadetlerin bin ayda yapılan ibadetlerden daha hayırlı olması hususunda selametli bir gecedir. Çünkü diğer gecelerde farz ilk üçte birinin, nafileler ortalarının, dua için seher vaktinin (gecenin son üçte birinin) seçilmesi müstehabtır. Aksine bu gece her anında hep aynı fazîlete sahip bir gecedir.

8) سَلَامٌ هِيَ ifadesine "Cennetir bu" manası da verilmiştir. Çünkü cennetin bir ismi de "selam yurdu"dur.

مَطْلَع ***Tulu'*** (yani doğuş) manasındadır. طَلَعَ الْفَجْرِ طُلُوعًا وَمَطْلَعًا denilir. Mana "bu selam işi fecir doğuncaya kadar sürer" şeklindedir.[503]

Şu bilinmelidir ki, müstehab olan her zaman çok dua etmek; Ramazan ayında çoğaltmak, son on günde bundan daha fazla, son on günün tek olan gecelerinde ise

daha da fazla dua etmektir. Yine müstehab olan bu duayı çokça yapmaktır.[504] اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ كَرِيمٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي "Ey Allah'ım! Şüphesiz ki sen çok affedicisin. Affı seversin. O halde beni de affet"[505]

Hikmet-i İlahi Kadir gecesini aramak maksadıyla bütün ayın ibadetle geçirilmesi ve son on günde daha çok gayret edilmesi için onun gizlenmesini gerektirmiştir. Bu sebeple; Rasûlullah (s.a.v.) Ramazanın son on gününü itikafa girerek geçirmişler; ondan sonra hanımları da itikafa girmişlerdir.[506]

Kadir Gecesinde Okunması Tavsiye Edilen Dua:

Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: "Dedim ki; Ey Allah'ın Rasûlü, Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bilecek olursam o gecede ne diyeyim?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ كَرِيمٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي "Ey Allah'ım şüphesiz ki Sen çok affedicisin. Çok ikrâm sahibisin, affetmeyi seversin o halde beni affet. de." [507]

Bu mübarek gecede duanın sünnet olduğu, bu gecenin icâbet vakitlerinden biri olduğu bilinmelidir. Yukarıdaki hadiste bildirilen dua okunduğu gibi aynı şekilde diğer ibadet şekilleriyle ilticada bulunmak da sünnettir. Süfyan-ı Sevri demiştir ki: "O gece dua etmek, namaz kılmaktan daha sevaptır. Kişi Kur'an okuyup da dua ederse güzel olur. Rasûlü Ekrem (s.a.v.) Ramazan geceleri gayretle çalışır ve tertil ile Kur'an okurdu. Rahmet âyeti geçtikçe ister, azab âyeti geçtikçe Allah'a sığınırdı.[508]

Beyhâki, Enes b. Mâlik (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Her kim Ramazan ayı çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemaatle kılarsa Kadir gecesinden çok haz alır."[509]

İbnü Hacer Heytemi (rh.a.) Tuhfetu'l-Muhtac'da der ki; "Kadir gecesini görene saklaması sünnettir. Onun kemaliyle fazîletini ancak Allah Teâlâ'nın bildirdiği kimseler nail olur."

Kadir gecesini görmek ne demektir? Onu görmek demek, O'na mahsus olan nurlar ile meleklerin inmesi gibi özelikleri, ilmi ifade eden alâmetleri görmek yahut öyle bir ilmi ifade eden ve hakikati ancak ehlince bilinebilen bir keşfe ermektir.

Rasûlullah (s.a.v.) hakkında miraç gecesi daha fazîletli, ümmet hakkında da خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ "bin aydan hayırlıdır" âyetinden dolayı Kadir gecesi daha fazîletlidir. Hatta o, Cuma ve arefe gecelerinden de daha fazîletlidir.

Kadir gecesinin gündüzünde de gecesi gibi dua ve ibadetle mücahede sünnet olur. Zira yeryüzünün bir yerinde gece olurken diğer bir yerinde gündüz olmaktadır. Her iklimde bulunan kendi gecesini ihya etmek sûretiyle aynı hayır ve selametten faydalanırsa da, gündüzüyle beraber hesap edilmesi icâbet için daha ihtiyatlı demektir.[510]

Kadir Gecesinin Alâmetleri:

Kurtûbî, el-Hasen'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şu rivâyetini kaydeder: "O gece aydınlık ve hoş bir gecedir. O gece ne sıcak ne de soğuktur. O gecenin sabahında güneş gözleri kamaştıran ışıkları bulunmaksızın doğar."

Ubeyd b. Umeyr dedi ki: "Ramazanın yirmi yedinci gecesinde denizde bulunuyordum. Deniz suyundan bir miktar aldım. Onu tatlı ve rahat içilir buldum."

Eş-Şa'bi dedi ki: "Bu gecenin gecesi gündüzü, gündüzü de gecesi gibidir."[511]

İsmail Hakkı Bursevî (rh.a) der ki: "O gece sabahleyin güneş doğduğunda fazla ışığı olmaz. Çünkü melekler tam güneş doğarken gökyüzüne çıkarlar. Çok kalabalık oldukları için güneş ışınlarının yayılmasını engellerler. Yahut da güneş, bu gecenin sabahı şeytanın boynuzları arasından doğmaz. Görülen aydınlık, meleklerin kanatlarının nurudur."[512]

Bu gecenin fazîleti hakkında Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ "Kim Kadir gecesini inanarak ve mükafatını Allah'tan bekleyerek namazla geçirirse onun daha önceki günahları bağışlanmış olur."[513] Hadisteki إِمَانًا و احْتِسَبًا (imanen ve ihtisaben) kelimelerini Hattabi, "niyet ile ve azimetle" diye açıklamıştır. Bundan maksat gönül hoşluğu ile yüksünmeden, orucunu ağır günlerini uzun bulmadan, aksine günlerin uzunluğu sevabın çokluğunu gerektireceği için bunu fırsat bilerek, tasdik ederek gündüzünü oruçlu, gecesini kıyamlı geçirmektir.

Said b. Müseyyeb şöyle der: "Kim akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile kılarsa o, Kadir gecesinden nasibini almış demektir."

Kadir Gecesinin Ramazanın Son On Gününde Oluşunun Hikmeti:

İsmail Hakkı Bursevî, tefsirinde şöyle açıklar: "O dönem, oruçlunun zayıf düşeceği, ibadette gevşeklik göstereceği zannedilen dönemdir. Kadir gecesinin o dönemde oluşu, kişiyi onu bulabilme umuduyla ibadete gayretlendirir. Tek günlerde oluşu da إِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ "Allah tektir, teki sever."[514] Hadis-i Şerif'inden dolayıdır. Görüşlerin çoğuna göre o yirmi yedinci gecedir. İşaret ve haberler buna delâlet etmektedir. Kimileri de Ramazanın son gecesi olduğunu söylerler. Onların dayanağı şudur: Bir hadiste varid olduğuna göre Allah Teâlâ, Ramazanın her gecesi iftar vaktinde cehennemden azabı hak eden bir milyon kişiyi serbest bırakır. Ramazanın son gecesi olduğunda ise ayın başından sonuna kadar azad ettiği kişi sayısınca cehennemliği serbest bırakır.[515]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Kur'an-ı Kerîm'in inmesi mübarek Ramazan gecelerinden olan Kadir gecesinde başlamıştır.

2. Kadir gecesi şeref, tazim ve takdir gecesidir. Allah (c.c.) o gecede bir sene sonrasına kadar olacak işlerden; ölüm, ecel, rızık ve diğerlerinden dilediğini takdir buyurur.

3. Kadir gecesinde yapılan amel, içinde Kadir gecesi bulunmayan bin aydan hayırlıdır.

4. Melekler bütün semadan ve Sidretu'l Münteha'dan; Cebrâil, kendisine ait yerinden yere inerler. Fecrin doğma vaktine kadar insanların dualarına amin derler.

5. O gece güven ve selam gecesidir, Allah Teâlâ'dan bir hayır ve berekettir. Allah (c.c.) o gece selametten başkasını yazmaz. Diğer gecelerde ise, belaları da selameti de yazar. O gece şeytanın mü'minlere tesir edemeyeceği güvenli bir gecedir.[516]

Âlûsî'nin kaydettiği üzere Sufiyye ıstılahında Kadir gecesi, Allah yolunu tutanın Hakk'a oranla kıymet ve mertebesini tanıyacağı özel bir tecelliye erdiği gecedir ki, o gece Hak yolcusunun aynı toplantıya ve marifette yetişkinler makamına ilk girdiği vakittir. Şâir İbn-ü Farıd şu beyti ne güzel söylemiştir:

وَكُلُّ اللَّيَالِي لَيْلَةُ الْقَدْرِ إِنْ دَنَتْ

كَمَا كُلُّ أَيَّامِ اللِّقَا يَوْمُ جُمُعَةِ

Eğer o sevgili yakalaşırsa bütün geceler Kadir gecesidir.

Nasıl ki bütün kavuşma günleri Cuma günüdür.

Şairin bu beytinde Cuma gününün Kadir gecesinden daha fazîletli olması görüşüne de işaret vardır.

Cenâb-ı Hak cümlemizi Kadir gecesinin hayır ve fazîletine eren salih kulları zümresine dâhil eylesin.

وَاللهُ الْهَادِي وَلَا مَقْصُودَ إِلاَّ هُوَ

"Allah doğru yolu gösterendir, maksûda şayan ancak O'dur."[517]

Elmalılı, IX, 334.

Said Havva, XVI, 300.

Kur'an Yolu, V, 657.

Bkz. Mevdûdî, VII, 179; Said Havva, XVI, 279; Sabuni, VII, 314.

Alak, 96/15.

Enfal, 8/41.

Bakara, 2/185.

Elmalılı, IX, 337.
Râzî, XXIII, 279.
Elmalılı, IX, 335.
Mevdûdî, VII, 179.
Bakara, 2/30.
Kevser, 108/1.
Râzî, XXIII, 279-280.
Bkz. Elmalılı, IX, 335-336.
Elmalılı, IX, 336.
Vakıa, 56/75.
Bkz. Kurtûbî, XIX, 233.
Râzî, XXIII, 280.
Bursevî, X, 120.
Furkan, 25/32.
Bakara, 2/185.
Duhân, 44/2.
Kadir, 97/1.
Bursevî, X, 120-121.
Duhân, 44/3-4.
Kadir, 97/3.
Bkz. Râzî, XXIII, 281; Kurtûbî, XIX, 234, 235; Elmalılı, IX, 339, 340.
Bakara, 2/30.
Bkz. Elmalılı, IX, 339-340; Râzî, XXIII, 281-282.
Râzî, XXIII, 283-284.
Kurtûbî, XIX, 235; bkz. İnfitar, 82/17; Tarık, 86/2; Beled, 90/13.
Beyhâki, IV, 30.
Kevser, 108/1.
Tirmizî, Tefsir, 97/1.
Bkz. Râzî, XXIII, 285; Elmalılı, IX, 341-345.
Bakara, 2/96.
Kurtûbî, XIX, 236.
İnşirah, 94/5-6.
Râzî, XXIII, 287.
Bursevî, X, 122.
Râzî, XXIII, 288.
Şura, 42/52.
Yusuf, 12/87.
Râzî, XXIII, 289-291.
Elmalılı, IX, 345-346.

Râzî, XXIII, 292.

Bursevî, X, 125.

Bkz. Râzî, XXIII, 291.

Bkz. Râzî, XXIII, 293.

Râzî, XXIII, 291-293.

Elmalılı, IX, 347.

Râzî, XXIII, 293-294.

Said Havva, XVI, 305.

Tirmizî, Daavat, 85; İbn Mace, Dua, 5.

Buhârî, Fadlu-Leyletü'l-Kadr, 3, İtikâf, 1, 14; Müslim, İtikâf, 1; Tirmizî, Savm, 71; Nesâî, Mesâcid, 18; Ebû Dâvud, Sıyâm, 77; İbn Mâce, Sıyâm: 59 Muvatta, İtikaf: 7.

Tirmizî, Daavat, 85; İbn Mace, Dua, 5.

Ebû Davud, Salat, 146; Tirmizî, Mevâkît, 79; Nesâî, İftitâh, 77, 78, Tatbik 73, İbn Mace, İkâme 179; Dârimî, Salât 69; Müsned, V, 382, 384, VI, 24.

Beyhâki, Şuabu'l-İman, 3707.

Elmalılı, IX, 349.

Kurtûbî, XIX, 243-244.

Bursevî, X, 126.

Tirmizî, Savm: 1; Nesaî, Savm, 39; Dârimi, Savm: 54.

Buharî, Daavat, 68; Müslim, Zikr, 2; Tirmizî, Vitr, 333; Darimi, Salat, 209; Ebû Davud, Vitr, 1; Müsned, II, 277, 290, 491.

Bursevî, X, 122-123.

Zuhaylî, XV, 579-580.

Elmalılı, IX, 350.

BEYYİNE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ

kendilerine gelinceye kadar ayrılacak müşriklerden ehl-i kitabtan küfredenler değillerdi

الْبَيِّنَةُ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴿٣﴾ وَمَا

dos doğru yazılı hükümler onlarda tertemiz sayfalar okur Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir apaçık delil

تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا

sadece emrolunmuşlardı apaçık delil kendilerine geldikten sonra ancak o kitab verilenler ayrılığa düştüler

لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذٰلِكَ

işte budur zekâtı vermekle namazı kılmakla hanîfler olarak dini O'na tahsis ederek Allah'a ibadet etmeleri için

دِينُ الْقَيِّمَةِ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ

cehennem ateşindedirler gerek müşriklerden gerek ehl-i kitab'dan inkar edenler şüphesiz dosdoğru din

خَالِدِينَ فِيهَا أُوْلٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلٰئِكَ

işte onlar yararlı ameler yapanlar iman edip şüphesiz yaratılanların en kötüleridir evet onlar orada ebedî kalacaklardır

MEÂLİ:

1. Kitab ehlinden ve müşriklerden kafir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (içindeki bulundukları durumdan) ayrılacak değillerdi.

2. (Bu delil) Allah tarafından gönderilmiş tertemiz sahifeler okuyan bir elçidir.

3. O sayfalarda dosdoğru hükümler vardır.

4. Ehl-i Kitab ancak kendilerine beyyine (apaçık delil) geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5. Halbuki onlar, dîni sadece Allah'a tahsis ederek, Hanifler olarak (Allah'ı birleyerek) ancak Allah'a ibadet etmekle, namazı kılmakla ve zekatı vermekle emrolunmuşlardır. İşte, dosdoğru din budur.

6. Gerçek şu ki ister kitap ehlinden olsun, ister müşriklerden olsun o kafir olanlar, cehennem ateşindedirler. Orada ebedî kalıcıdırlar. Yaratılanların en kötüleri de işte bunlardır.

7. İman edip salih amel işleyenler hiç şüphe yok ki, bunlar yaratılanların en hayırlısıdır.

8. Rableri katında onların mükâfatı altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Ondan razı olmuşlardır. İşte bu söylenenler Rabbinden korkan (O'na saygı gösterenler) içindir.

Beyyine sûresi Mushaf'ta doksan sekizinci, nüzül sıralamasında yüzüncü sûredir. Talak sûresinden sonra Haşr sûresinden önce Medine'de nâzil olmuştur. Müfessirlerin çoğu da bu görüştedir. Mekke'de indiğine dair rivâyetler de bulunmakla birlikte Buharî'de yer alan bir hadis[518] Medine'de nâzil olduğu görüşünü desteklemektedir.

Sûre ismini ilk âyette geçen "Beyyine" kelimesinden almıştır. Kayyime (dosdoğru), Beriyye (mahluk) ve İnfikak (ayrılma) gibi isimlerle de anıldığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sûreyi "Lem Yekünillezine Keferu" şeklinde andığı da rivâyet edilmiştir. [519]

Sûre sekiz âyettir. Fasılası " ﴿ " harfidir.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Bu sûre önceki sûrenin gerekçesi gibidir. Önceki sûrede Kur'an-ı Kerîm'in Kadir gecesinde indirildiği belirtilmiş, bu sûrede de indirilmesindeki hikmet açıklanmıştır. Sanki şöyle denmek istenmiştir: Doğrusu Kur'an'ı biz indirdik. Çünkü inkar edenler kendilerine temiz sayfaları okuyan bir peygamber gelmedikçe inkarlarından ayrılacak değillerdi. O temiz sahifelerde indirilmiş olan şu Kuran'dır. Buna dikkat et.[520]

Sûrenin Konusu:

Sûrede Muhammed (s.a.v.)'nin peygamberliği karşısında Ehl-i kitap ve müşriklerin tutumu eleştirilmekte; özellikle Ehl-i kitab'ın, bu tutumlarıyla kendi dinlerinin özüne aykırı davrandıkları, çünkü islamın temel prensiplerinin o dinlerin asıllarında da bulunduğu bildirilmektedir. Kötülerle iyilerin âyetteki durumlarını özetleyen açıklamalar bulunmaktadır.

Sûrenin Muhtevası:

Sûre üç konuyu ihtiva etmektedir:

1) Ehl-i Kitab'ın (Yahudiler ve Hıristiyanların) ve müşriklerin Peygamber (s.a.v.)'in risâleti ile alakaları, ona karşı tutumları ve onun sebebi ile küfrü terk etmemelerinin beyanı: "Kitab ehlinden ve müşriklerden kafir olanlar..." (1. ve 4. âyetler)

2) Din ve imanın -ki o, Allah Teâlâ'ya ihlas ile ibadettir- ana hedefini belirleme: "Halbuki onlar, dîni sadece Allah'a tahsis ederek, Allah'ı birleyerek ancak Allah'a ibadet etmekle, namazı kılmakla ve zekatı vermekle emrolunmuşlardır." (5. âyet)

3) Yaratılanların en kötüsü bedbaht günahkar kafirlerin sonu ile, yaratılanların en hayırlısı mutlu takva sahibi mü'minlerin sonunun açıklanması: "Gerçek şu ki ister kitap ehlinden olsun, ister müşriklerden olsun o kafir olanlar, cehennem ateşindedirler." (6-8. âyetler)[521]

Sûrenin Fazîleti:

İmam Kurtûbî senedinin çok sahih olmadığını bildirmekle beraber Ebû'd-Derdâ'dan şu hadis-i nakleder: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Şayet insanlar, "Kitab Ehlinden ve müşriklerden olanlar ayrılmayacaklardı." sûresinde olanları bilmiş olsalardı; ailelerini mallarını ihmal ederek onu öğrenirlerdi." Huzaalılardan bir adam: Peki bu sûrede ne gibi bir ecir vardır, Ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bu sûreyi bir münâfık ebedîyen okuyamaz. Allah hakkında kalbinde en ufak bir şüphe bulunan bir kul da okuyamaz. Allah'a yemin ederim, şüphesiz ki mukarreb melekler, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığından beri durmaksızın onu okuyup dururlar. Bunu bir kul okudu mu mutlaka Allah ona dininde ve dünyasında kendisini koruyacak, ona mağfiret ve rahmetle dua edecek bir takım melekleri gönderir".[522]

Sûrenin Medenî olduğunu söyleyenlerin delili; Buharî'de Katâde'den, Enes b. Mâlik (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Peygamber Efendimiz, Ubeyy (r.a.)'a "Allah Teâlâ bana لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ'yi sana okumamı emretti." buyurdu. Ubeyy: وَسَمَّانِي "Allah benim adımı da mı andı?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) "Evet" buyurdu. Bunun üzerine Ubeyy (r.a.) ağladı."[523]

Buharî'nin diğer iki rivâyetinde لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا yerine "Kur'an" denmiştir.

Bu hadisteki fıkhî inceliklerden birisi de âlim olanın ilim öğrenmekte olana ilmi öğretmesi gerektiğine dair delil olmasıdır. Kimi ilim adamı şöyle demiştir. Peygamber (s.a.v.)'in Ubey (r.a.)'a okuması insanlara alçakgönüllülüğü öğretmesi içindir ki, herhangi bir kimse ilim öğrenmekten ve mevkî itibariyle kendisinden daha aşağı mertebede bulunanlara ilmi okumaktan çekinmesin.

Denildiğine göre bunun sebebi şudur: Ubeyy (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in sözlerini

herkesten çabuk belleyen birisiydi. Peygamber (s.a.v.)'in ona (bu sûreyi) okumasının sebebi bu sözleri ondan bellemesini, kendisinden duyduğu gibi okuyup başkasına öğretmesini istemesidir. Elbette ki bu hadisten Ubey (r.a.)'ın büyük bir fazîletinin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ Rasûlüne, Ubeyy (r.a.)'a bu sûreyi okumasını emretmiş bulunmaktadır.[524]

Hz.Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari'ye şöyle yazmıştı: "Sabah ve öğlede "tıval-i mufassal" ile, ikindi ve yatsıda "evsat-ı mufassal" ile, akşamda "kısâr-ı mufassal" ile Kur'an oku..."[525]

Bu sûreden itibaren olan sûrelere **"Kısâr-ı mufassal"** denir.

Sûrelerin uzunluklarına göre tasnifleri şöyle yapılmıştır:

1. es-Seb'ut-Tıval: Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun sûre.

2. el-Miun: Âyetleri yüzden fazla olan sûreler.

3. el-Mesâni: Âyetleri yüzden az olan sûreler.

4. el-Mufassal: Kısa ve besmeleli fasılaları çok olan sûreler. Mufassal Kur'an'ın yedisinin yedide birine denir. Çünkü besmele ile çok ayrılmıştır. Yahud fasılaları çoktur. Yahud bunlarda mensuh pek azdır. Mufassalların birincisi Hucurat Sûresinden başlar.

Hucurat Sûresinden Buruc Sûresine kadar **"Tıvâl-ı mufassal";**

Buruc Sûresinden "Lem Yekun Sûresi"ne kadar **"evsât-ı mufassal"**

Lem Yekun sûresinden sonraki sûrelere de **"Kısar-ı mufassal"** denir.[526]

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴿١﴾

1- "Kitab ehlinden ve mü riklerden kafir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (içinde bulundukları durumdan) ayrılacak değillerdi."

لَمْ يَكُنِ "Değildi." الَّذِينَ كَفَرُوا "Küfreden kimseler" مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ "Kitab ehli ve müşriklerden..." diye tefsir olunmuştur.

Âyetteki مِنْ harfi cerinin manası hususunda üç izah yapılmıştır:

a) Hazreti Muhammed'i inkar eden kafirlerden bir kısmı Ehl-i Kitab, bir kısmı ise müşriklerdendir. İşte bu sebepten dolayı bu ifadenin başına مِنْ gelmiştir. Yani مِنْ teb'iz (kısmilik) içindir.

b) Burada مِنْ (min), teb'iz (kısmilik) için değil tebyin (beyan) içindir. Bu tıpkı Cenâb-ı Hakk'ın فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ "Put pisliklerinden kaçının"[527] ifadesi gibidir.

c) وَالْمُشْرِكِينَ ifadesi de Ehl-i Kitab'la ilgilidir. Zira Hristiyanlar teslis'e inanırlar. Nitekim Âyet-i Kerime'de şöyle buyrulmuştur: "Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler elbette kafir olmuşlardır."[528] Yahudilerin tümü ise müşebbihedir. Gerek Allah Teâlâ'ya çocuk isnat ederek, gerekse teşbihe kail olarak, gizli veya açık şirke düşmüşlerdir. "Yahudiler Üzeyr Allah'ın oğludur"[529] dediler.

Allah (c.c.) كَفَرُوا inkarcılar kelimesini "Ehl-i Kitab ve müşriklerden" diye açıklamıştır.

أَهْلِ الْكِتَابِ ***"Ehl-i Kitab"*** ifadesi "müşriklerden" önce getirilmiştir.

a) Zira onlar ilahî kitabları bilip tanıyorlardı. Buna rağmen küfürde ısrar etmeleri en çirkin hareket olmuştur.

b) Ehl-i Kitab, kendilerine başkalarının uydukları bilgin kimseler olduklarından, küfürleri başkalarının küfürleri için bir temel oluşturmuştur. Bu yüzden önce bunlardan bahsedilmiştir.

الْمُشْرِكِينَ İfadesindeki ال (elif-lam) cins için getirilmiş olarak; gerek puta tapıcı ve gerekse diğer bütün müşrikleri içine alır. Bazıları da (ال)'ı ahde yorarak puta tapanlara tahsis etmiştir. Çünkü Mekke ve Medine ile etrafında bulunan arap müşrikleri puta tapıyorlardı.[530]

مُنفَكِّينَ ***"Ayrılacak"*** değillerdi ifadesi لَمْ يَكُنِ 'ün haberidir. Ayrılmayacaklardı yani küfürlerinden vazgeçmeyecek, başka yola sapmayacaklardı.

İnfikak: Bir şeyin bir şeyden ayrılması demek olup aslı "fekk" kökündendir. فَكّ Fekk de açmak, sona ermek, ayrılmak anlamına gelir. فَكُّ الْكِتَابِ Kitab-ı açmak; فَكُّ الْخَلْخَالِ halhal'ı açmak; فِكَاكُ الْاَسِرِ esiri kurtarmak, salıvermek ifadesi de böyledir. Bir şeyin bir şeyden "infak" ayrılışı bir kemiğin mafsalından ayrılması durumunda olduğu gibi, o şeyi ona yapışmasından sonra ayırmak, izale etmek demektir.[531]

Bu âyet hakkında yapılan yorumları üç noktada özetlemek mümkündür.

a) Münfekkin, **sona erme** manasında: Müfessirlerin çoğunluğu bu âyeti "Allah

Rasûlü'nü inkar eden Yahudiler, Hristiyanlar ve putperestler, kendilerine açık delil yani Peygamber gelinceye kadar içinde bulundukları inkarcılıktan ayrılıp, ona son vermeyeceklerdir" şeklinde yorumlamışlardır.

b) Münfekkin, **ayrılma** manasında: Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in muhatapları olan Ehl-i Kitab ile müşrikleri, -yeni bir ilahî mesajın zamanı geldiği için- o mesajı göndermeden dünyadan ayırmayacaktır.

c) Münfekkin, **helak etme,** cezalandırma manasında: Söz konusu gruplar, kendilerine elçi ve delil gelmedikçe, gönderilmedikçe cezalandırılmayacaklar. Bu husus "Biz bir resul göndermedikçe azab edecek değiliz"[532] âyetinde açık bir şekilde ifade buyrulmuştur. [533]

حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ "***Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar"*** Beyyine, kendisiyle Hakk'ın batıldan ayrıldığı apaçık delildir. Beyyine ile ne kastedildiği hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Beyyine, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zatı, şahsiyeti, huyları nübüvvetine bir beyyine, apaçık delildir. Mucizeleri de son derece açıktır. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak onu سِرَاجاً مُنِيراً "siracen münira" "Nur saçan, aydınlatan bir lamba"[534] olarak vasıflandırmıştır. Bir sonraki âyet de bu görüşü te'yid eder.

b) Beyyine: Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu Katâde ve İbn-i Zeyd'in görüşüdür.

c) Beyyine: Allah Teâlâ'nın meleklerinden elçilerdir. Bu Ebû Müslim'in görüşüdür. [535]

Vâhidi, Kitâbu'l-Vasît'inde şöyle der: Bu âyetler, Kuran'da bulunan âyetlerin hem nazım, hem de tefsir bakımından en zorlarındandır. Bu âyette büyük ulemâ bile bocalamıştır. Râzî, âyetteki müşkilliğin sebebini şöyle belirtir: "Âyetin takdiri; "Kâfirler kendilerine o beyyine, yani Rasûl gelinceye değin, ayrılığa düşmediler..." şeklindedir. Cenâb-ı Hak bu kafirlerin hangi şeyden ayrılmadıklarından söz etmemiştir. Fakat bu malumdur; Kâfirlerin sürdürdükleri küfürleridir. Böylece âyetin takdiri: "Kâfirler kendilerine "beyyine", yani o Rasûl gelinceye değin küfürlerinden ayrılmadılar." şeklinde olmuş olur. Sonra حَتَّى (hatta) kelimesi "intiha-i gaye" yani "süre ve mesafenin sonunu" ifade eden bir kelimedir. Binaenaleyh bu âyet, onların Hz. Peygamber (s.a.v.) gelince küfürlerinden ayrılmış olmalarını gerektirir."[536]

Nesefî şöyle der: "Ehl-i Kitab ve müşrikler inkarlarını Muhammed (s.a.v.) gönderilinceye kadar bırakmadılar. O gönderilince de bazıları müslüman oldu, bazıları inkarlarını sürdürdü."

Râzî bu âyetten üç şer'i hüküm çıkarılacağını bildirmiştir:

1) Cenâb-ı Hak kafir olanlar ifadesini Ehl-i Kitab ve müşrikler olarak tefsir etti. Bu,

hepsinin küfürde bir olduğunu gösterir. Bu sebeple ulemâ: "Küfür, tek bir millettir." demişlerdir. O halde Yahudi müşriğe, müşrik te yahudiye varis olabilir.

2) Atıf mugayyereti (farklılığı) gerektirir. Bu yüzden zımmînin müşrik olmadığını söylüyoruz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): "Kadınları ile evlenmemek ve kestiklerini yememek şartı ile onlara ehl-i kitab muamelesi yapın" buyurarak Kitabî ile müşrik arasındaki ayırımı tesbit etmiştir.

3) Cenâb-ı Hak, "ehl-i kitab" ifadesini zikretmek sûretiyle ilim ehlinin gurura kapılmasının caiz olmadığına dikkat çekmiştir. Zira geçmiş ümmetlerde meydana gelen şeyin aynısı Kur'an ehli (Müslümanlar) için de meydana gelmiştir.[537]

Bazı müfessirler onların (ehl-i kitabın) ayrılığa düşmedikleri şeyin;

a) Küfürleri,

b) Vaadleri olduğunu söylemişlerdir. Onların vaadleri de "ahir zamanda gönderilecek olan Kitab ve Peygambere iman etmek ve onu gerçekleştirmek azmi" idi. Onlar müşriklere karşı Allah Teâlâ'dan fetih dilerken; "Allah'ım! Ahir zamanda gönderilecek peygamber ile bize yardım ve fetih müyesser eyle!" diyorlar, ve düşmanları müşriklere de şöyle diyorlardı: "Bizim söylediklerimizi tasdik edecek bir peygamberin zamanı yaklaşıyor. O zaman eskiden Ad ve İrem kavimlerinin öldürüldükleri gibi biz de onunla beraber sizi öldüreceğiz"

Müşriklerin va'di ise Ehl-i kitab'ın va'dinin yayılmasından sonra olmuştur. Onlar, kitap ehline peygamberimizin kitaplarında anlatılan peygamber olup olmadığını soruyorlardı. Onlar da peygamberimizin niteliklerini değiştirerek onları kandırıyor ve şaşırtıyorlardı.

رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً﴿٢﴾

2- "(Bu delil) Allah tarafından gönderilmi tertemiz sahifeler okuyan bir elçidir."

رَسُولٌ lafzı الْبَيِّنَةُ (apaçık delil) lafzından bedel olarak merfudur (ötre okunmuştur). Veya هِيَ رَسُولٌ takdirinde mahzuf mübtedanın haberi olarak "beyyine"yi tefsirdir. Yani Allah (c.c.) tarafından peygamberlik göreviyle gönderilmiş bir peygamber gelinceye kadar ayrılacak değillerdi.

يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً "Tertemiz sahifeler okur" تَلَا يَتْلُوا تِلَاوَةً "Okudu, okur, okumak" diye kullanılır.

صُحُف Kelimesi صَحِيفَةٌ kelimesinin çoğuludur. Sahife de üzerine yazı yazılan şeydir.

مُطَهَّرَةٌ ***"Tertemiz"*** lafzı hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Batıl şeylerden arınmış, tertemiz

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

"O'na ne önünden ne de arkasından batıl şeyler erişemez"[538] مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ "Yüce, tertemiz"[539] âyetleri gibidir.

b) "Kötü çirkin isimlerden arınmış, tertemiz." Çünkü Kur'an en güzel yâdlarla anılır; ona en güzel biçimde övgü ve senada bulunulur.

c) Bu ifade لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ "Ona ancak temizlenenler dokunabilir."[540] âyetindeki gibi; kirli ellerin dokunamadığı Kur'an demektir.

مُطَهَّرَةٌ Mutahhare kelimesi her ne kadar zahiren صُحُفٌ "suhuf" kelimesinin sıfatı olarak gelmişse de, bu sahifelerde yer almış olan şeyin yani Kur'an'ın sıfatıdır.

فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴿٣﴾

3- "O sayfalarda dosdoğru hükümler vardır."

كُتُبٌ ifadesi hakkında şu iki izah yapılmıştır;

a) Sahifelere yazılmış, âyetler kastedilmiştir.

b) Hüküm demektir. Nitekim Cenâb-ı Hak كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ "Allah galip geleceğim diye hükmetti"[541] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللهِ "Aranızda mutlaka Allah'ın kitabıyla yani Allah'ın hükmüyle hükmedeceğim"[542] buyurmuş sonra recm hükmünü vermiştir. Oysa recm Allah Teâlâ'nın kitabında yazılı değildir. O halde burada "Ben aranızda Yüce Allah'ın hükmü gereğince hüküm vereceğim" demektir.[543]

قَيِّمَةٌ ***"Kayyime"*** dosdoğru kelimesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır;

a) Bu "kendisinde eğriliğin bulunmadığı ve Hakk'ın batıldan ayırt edildiği dosdoğru şey" demektir.

b) "Huccet (delil) olma bakımından bağımsızlık arz eden, tastamam" demektir.

c) Kur'an-ı Kerîm'in önceki kitapların hükümlerini içerdiği için bu şekilde nitelendirildiği söylenmiştir.[544]

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ﴿٤﴾

4- "Ehl-i Kitab ancak kendilerine beyyine (apaçık delil) geldikten sonra ayrılığa dü tüler."

Cenâb-ı Hak sûrenin başında hem Ehl-i Kitab hem müşriklerden zikrettiği halde bu âyette sadece Ehl-i kitabı zikretmiştir bunun iki sebebi bulunmaktadır:

1) Müşrikler, kendi dinleri üzere devam edemezler. İman etmezlerse öldürülürler. Ama ehl-i kitab cizye vermek sûretiyle küfürlerini sürdürebilir.

2) Ehl-i Kitab. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Peygamber olacağını kendi kitaplarında görüp bildikleri için onun peygamberliğinden haberdar idi.[545]

Bu âyetteki البيّنة **beyyine (apaçık delil)** ile kastedilen:

a) Hz. Muhammed (s.a.v.),

b) Kitablarında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e dair açıklamadır.

c) İbn-i Aşur'a göre ise, bu âyetteki apaçık delil ile Hz.İsa'nın gelişi kastedilmiştir. Zira, İsrailoğullarının geçmişteki bazı peygamberlerinin verdikleri haber uyarınca Hz. İsa kendilerine peygamber olarak gönderildiğinde, bazıları inanırken, büyük çoğunluğu tanımamış, böylece aralarında ayrılığa düşmüşler, Yahudi ve Hristiyanlar olarak bölünmüşlerdir.[546]

İlk bakışta birinci âyetle bu âyet arasında bir zıtlık varmış gibi görünür fakat ilk âyetteki "Kitab ehli müşriklerden küfredenler kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (inkarlarından) ayrılacak değillerdi" buyruğu onların önceki sözünü nakleden bir ifade; "Kitab ehli ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler" buyruğu da neticede olup biteni haber veren bir ifadedir. Mana da: "Onlar vaadlerinde durmadılar, dediklerinin tersi oldu" demektir. Râzî, Vâhidî'den naklettiği müşkilin (zorluğun) bir çeşidinin de bu olduğunu belirmiştir. Müfessirler Hz. Peygamber (s.a.v.) gelinceye kadar Kitap ehlinin son peygamberin geleceği hakkında fikir birliği içerisinde bulunduğunu fakat Hz. Peygamber geldikten sonra bir kısmı ona inandığı, çoğu ise inkar ettiği için ayrılığa düştüklerini söylemişlerdir.[547]

Fahreddin Râzî der ki: Bu âyetin maksadı Hz. Peygamber (s.a.v.)'i tesellî etmektir. Yani onların ayrılığa düşmesi seni kedere düşürmesin. Çünkü bu hüccetteki bir kusurdan değil, onların inatları yüzündendir. Onların ataları da böyleydiler Cumartesi yasağını ihlal ve buzağıya tapma hususunda yine "kendilerine o apaşikar huccet geldikten sonra" tefrikaya düşmüşlerdir. Demek ki bu onların eski bir adetleridir.[548]

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا

الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴿٥﴾

5- "Halbuki onlar, dîni sadece Allah'a tahsis ederek Hanifler olarak (Allah'ı birleyerek) ancak Allah'a ibadet etmekle namazı kılmakla ve zekatı vermekle emrolunmu lardır. Dosdoğru din i te budur."

وَمَا أُمِرُوا ifadesi ile;

a) "Onlar Tevrat ve İncil'de ancak hanif (tevhid) diniyle emrolunmuşlardı." manası kastedilmiştir.

b) Bu ifade ile "Ehl-i Kitab'a Hz. Muhammed (s.a.v.)'in lisanıyla bu şeyler emredilmiştir" manası kastedilmiştir. Bu görüş daha doğrudur. Zira Allah Teâlâ "en doğru din" ifadesiyle bitirmiş ve önceki âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)'den bahsetmiştir.

أُمِرُوا "emrolunmuşlardı" ifadesinin meçhul siga ile gelmesi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Hak Teâlâ, reddedenlerin (kabul etmeyenlerin) suçları saklı kalsın diye açıkça emretmemiştir. Hak Teâlâ sanki şöyle demek istemiştir: "İbadet zor bir iştir. Ama ibadeti isteyişimin sebebi zorlukla baş başa bırakmak için değil, tıpkı annenin evladını emzirmek isteyişi gibidir." İşte bu sebeple ilgili işin (ibadetin) sonu, rahmete varıp dayanınca Hak Teâlâ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ "Rabbiniz kendi üzerine rahmeti vacib kıldı"[549] ve كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ "Allah (c.c.) onların kalplerine imanı yazdı"[550] buyurmuştur.

b) Hak Teâlâ adeta "ibadet etmeni emreden sadece ben değilim. Aklın da bunu emreder. Çünkü sonsuz nimetler veren zata son derece tazimde bulunmak aklen de gerekli olan bir şeydir." buyurmuştur.

إِلَّا لِيَعْبُدُوا ifadesinde (ل) lam lamul garaz'dır. (maksadı anlatan lam'dır). Allah Teâlâ bir maksad için iş yapmış olsaydı hâşa zatı gereği noksan bir varlık olmuş olurdu ki, bu imkansızdır. Dolayısıyla ifadeyi zahiri manasına almak mümkün olmayıp tevil etmek gerekir. Araplar (ل) lam harfi cerini emir ve istek ifadesinde çokça kullanırlar. Mesela:

(İstek anlamında kullanılmasına): يُرِيدُ اللهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ "Allah size açıklamak

ister"[551] ve يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُوا نُورَ اللَّهِ "Allah'ın nurunu söndürmek isterler"[552]

(Emir anlamında kullanılmasına): وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "(Allah'a) teslim olmakla emrolunduk"[553] âyetlerini örnek verebiliriz.

Abdullah b. Mes'ud bu âyeti وَمَا أُمِرُوا إِلَّا أَنْ يَعْبُدُوا اللَّهَ "Halbuki onlar Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar." şeklinde okumuştur. Zümer sûresindeki قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصاً لَّهُ الدِّينَ "De ki ben dîni sadece kendisine halis kılarak Allah'a ibadet etmekle emrolundum"[554] buyruğu da bu (buyrukların) anlamını ihtiva etmektedir.

Âyetteki (ل) lam ehl-i sünnetin görüşüne delâlet etmektedir. Çünkü ehli sünnet şöyle demektedir: "İbadetler cennet mükafatını elde etmek veya cehennem azabından kurtulmak için farz kılınmamıştır. Aksine biz; kul, O Rab olduğu için farz kılınmıştır (emredilmiştir). Hiçbir sevab ve azab olmadığı bir durumda bile Cenâb-ı Hak ibadeti emretseydi, sadece kulluktan dolayı yine ibadet gerekirdi.

Kim Allah Teâlâ'ya sevab veya ikab (ceza) için ibadet ederse gerçek mabud sevab ve ikab olur, Hak Teâlâ vasıta olur. İbadette asıl maksad mabuddur (ibadet edilendir). Binaenaleyh sen ibadette mabuda, irfanda ise ma'rufa (irfan sayesinde bilinene) yönel. Bunu tercih eden (yani ibadette mabudu, irfanda ma'rufu) vuslat deryalarına dalmış olur.

İbadet; tezellül etmek, boyun eğmek demektir. Nitekim (zelil kılınmış, ayaklar altına alınmış yol manasına da) Tarık-ı muabbed denilir. İbadetin taat olduğunu söyleyenler hata etmişlerdir. Çünkü meleklere, Mesih'e ibadet edenler vardır ama itaat etmemişlerdir. Fakat, **şeriatte ibadet;** Allah Teâlâ'ya taat olan ve alabildiğine tezellül ve saygı içerisinde eda edilen her şeyin adı olmuştur.

Bir fiilin ibadet olabilmesi için onda iki şeyin bulunması gerekir:

a) Son derece **tazim** içinde yapılmış olması: Çocuğun kıldığı namaz ibadet olamaz. Çünkü çocuk Allah Teâlâ'nın azametini bilemez.

b) Yapılan o işin **emredilmiş** olması: Yahudinin fiili ibadet değildir. Çünkü o bununla emredilmemiştir. Dolayısıyla bir amir ve ta'zim olmadan ibadet olmaz.[555]

مُخْلِصِينَ **"İhlaslı olarak"** (riya, şöhret veya başka bir şey amaçlamadan.) İfade hal olarak mensubdur ve bu, bir işin başından sonuna kadar ihlasla yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü muhlis; güzeli güzel olduğu için, vacibi de vacib olduğu için yapan, böylece de yaptığını herhangi bir gösteriş, kahramanlık ve benzeri maksatları gözetmeden sırf Allah rızası için yapan kimsedir. İbadetlerde başkasından dolayı fazla ibadette bulunmama dahi ihlastandır. (Biri Allah Teâlâ için,

diğeri değer verdiği bir büyüğü için iki kurban kesmek gibi.)

İhlâs; bir işi, bir tek sebeb ve maksad için yapmaktır. Başka hiçbir maksadın bu işin yapılmasında etkisi olmaz. Bir menfaat sağlamak veya zarar savmak için yapılan ibadet ihlâs değildir. Kulluktaki ihlâs, içi Allah Teâlâ'dan başka her şeyden temizlemek ve soyutlamaktır. İhlâs kalbin amelidir, ibadetin özüdür.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İhlas, ameline Allah Teâlâ'dan başka hiç kimsenin muttali olmaması, onda nefsini görmemen, bunun sana Allah Teâlâ'nın bir lutfu olduğunu bilmendir. Çünkü seni ibadete O ehil kıldı. O muvaffak etti. Hiç kimseden bir ecir ve karşılık beklememek de yine ihlastır."[556]

İhlas, halis katıksız niyet demektir. Nazar-ı dikkate alınan şey katıksız niyet olduğuna göre, her emredilen şeyin mutlaka bir niyetle yapılması gerektiğine delâlet eder. İşte bu yüzden Şâfiîler Hak Telala'nın "Namaza kalktığınız zaman... yüzlerinizi yıkayın"[557] âyetiyle abdestin emrolunduğunu; bu âyetin de emrolunan şeyin niyet ile olması gerektiğine delâlet ettiğini; dolayısıyla bu iki âyetin toplamından abdestte niyetin farz olduğu neticesinin çıktığını söylemişlerdir.

Fahreddin Râzî bu âyette öğüt alınacak noktaları şöyle açıklar:

1) İbadetlerde başkalarına pay ayırmak şöyle dursun, kişi kendine bile pay ayırmamalıdır. Namazda kaşınma, öksürme gibi kişide sadır olacak mübah işler bile, o ibadette kendi için ayırdığı paylar sayılır. Dolayısıyla bununla namazın ihlası bozulur. Mekruh sayılan hareketler ise şeytanın hissesine düşenlerdir.

2) Allah Teâlâ: "Yerdekilerin tümünü sizin için yaratan O'dur."[558] buyurarak tüm yaptıklarını bizim için yaptığını belirtmiştir. Sanki "Sende tüm yaptıklarını benim için yap" buyurur. İşte bu da âyetteki "Onlar, Allah'a, O'nun dininde muhlisler ve muvahhidler olarak ibadet etmekten...başka bir şeyle emrolunmamışlardı." âyetinin ifade ettiği husustur.[559]

مُخْلِصِينَ "Onun dininde ihlaslı" ifadesi hakkında Kurtûbî: "Bu buyruk niyetin ibadetlerde vacib olduğuna delildir. Çünkü ihlas kalbin amelleri arasındadır. Başkasının değil yalnız Allah Teâlâ'nın rızası ancak kalp ile istenir." demiştir.[560]

حُنَفَاءَ ***"Muvahhidler olarak"*** yani bozuk inançlardan, İslam'a yönelerek... Bu ihlası te'kiddir. Çünkü ihlas bozuk inançlardan ayrılmaktır. En büyük bozuk inançta Allah Teâlâ'ya şirk koşma inancıdır.[561]

"Hunefa" kelimesi, hanif kelimesinin çoğulu olarak İslam'ın inanç ahlak ve sosyoloji itibariyle ayırıcı bir vasfını göstermektedir. Hanifler, batıldan sakınıp Hakk'a meyleden tevhidci müslümanlardır.[562] Nitekim: حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ "Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğini tanıyan mü'minler olun)." [563]

Bu lafzın aslı İslam'a yöneldi demek olan تَحَنَّفَ إِلَى الْإِسْلَامِ ifadesinden gelmektedir. (İslam'a hanif oldu: yöneldi)[564]

حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ "Muvahhidler olarak, namazı kılmaktan ve zekatı vermekten" başka bir şeyle emrolunmadılar." ifadesiyle ilgili şu açıklamalar yapılmıştır.

1) Mücâhid bu ifadeye "İbrahim (a.s.)'ın dinine tabi olarak" manasını vermiştir

2) İbn-i Abbas: "Haccedenler olarak" manasını vermiştir. Hacc'da hem namaz hem de mal harcama bulunduğu için haccı namazdan önce getirmiştir.

3) Hunefa kelimesi ile Müstakimîn (müstakimler olarak) manası kastedilmiştir. Çünkü "hınf" istikamet demektir. Ayakları eğri olan kimseye de uğur umularak ahnef denilir. Bunun benzeri "Rabbimiz Allah'tır deyip sonrada müstakim, dosdoğru olanlara gelince..."[565] âyetidir.

4) Ebû Kılabe: Hanif, bütün peygamberlere inanan ve hiçbirini istisna etmeyen kimsedir. Peygamberlerin en efdali olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmeyen nasıl hanif olabilir? demiştir. "Peygamberlerinden hiçbirisinin arasını ayırmayız"[566]

5) Hunefa "bütün dîni cami' olarak demektir. Çünkü haniflik dinin bütünüdür. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) بُعِثْتُ بِالْحَنَفِيَّةِ السَّهْلَةِ السَّمْحَةِ "Ben kolay ve müsamahalı olan haniflik ile gönderildim"[567] buyurmuştur.

6) Katâde bu kelimeye sünnet olma ve nikâhlanması haram olan kadınlarla evlenmeyi haram kabul etme manasını vermiştir.

7) Ebû Müslim "ayaktaki hanif" ifadesine dayandığını, bunun ise ayağın başparmağının diğer parmaklara sırtını dönmesi ve diğer ayaktaki baş parmağa doğru dönmesi, binaenaleyh "hanif", bütün dinleri bırakıp, İslam dinine yönelen demek olduğunu söylemiştir.

8) Rabi' bin Enes: "Hanif, namaz kılarken kıbleye yönelen kimsedir."der.

9) Tercihe değer tarif, "Bütün batıl inançlardan İslam'a meyleden, dönen" diye özetlenmiştir ki, bu son iki görüş birbirine yakındır.[568]

وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ***"Namazı kılsınlar ve zekatı versinler"*** Namaz Allah Teâlâ'ya saygının, zekat ise insana şefkat ve sevginin en anlamlı ifadeleridir.

وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ***"İ te bu (üç esas) din-i kayyimedir."*** Samimi din ile Allah Teâlâ'ya **ibadet, namaz kılmak** ve **zekat vermek** doğru, bozulmaz sabit hak kitaplarının açıkladığı dindir. Bütün Hak dinlerin hiç değişmeyen en sağlam esaslarıdır. Namaz ile zekat da imandan sonra bütün ibadetlerin esaslarının esasıdır. Şu halde din için mutlaka bir "ekanim-i selase" (üç esas) prensibi tanımak gerekirse

onu baba, oğul, ruhul Kudüs diye mabudun zatında üçleme ile şirke saparak değil tevhid, namaz zekat diye iman ve amel esaslarında tanımak lazım gelir.[569]

ذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ "Dosdoğru din işte budur." ifadesi hakkında şöyle izahlar yapılmıştır:

a) Müberred ve Zeccac الْقَيِّمَةِ Kayyime: "dosdoğru" lafzı, mahzuf (hazfedilmiş) bir mevsufun sıfatıdır. İfade ذٰلِكَ دِينُ الْمِلَّةِ الْقَيِّمَةِ "Hakkı yerine getiren ümmetin dini" takdirinde diye açıklanmıştır. Abdullah bin Mes'ud'un (r.a.) kıraatinde وَ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّم "İşte dosdoğru din budur." şeklindedir.

b) Ferrâ, bu ifadenin sıfatın (dosdoğru kelimesinin) mevsufuna (din kelimesine) izafesi kabilinden olduğunu nitekim إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ "Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir."[570] ve كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ifadesinde[571] olduğu gibi. Sondaki (ة) tanın övgü, mübalağa için geldiğini söylemiştir.

c) Sondaki yuvarlak (ة) ta'nın, millet (din) yahut şeriate râcî olduğu da söylenmiştir. Âyetin takdiri: "Dosdoğru milletin (yahut şeraitin) dîni işte budur" şeklindedir.

Âyetteki inceliklerden birisi de batıl dinlerdeki dengesizliğe işaret etmesidir. Şöyle ki; her şeyin mükemmeli ancak, hem usulünün (itikadın) hem de füru'unun (amelin) birlikte elde edilmesi durumunda hasıl olur. Birtakım kimseler usulünü (itikadı) sapasağlam elde etmeksizin furu'da (amelde) ileri gitmişlerdir ki; bunlar Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerdir. Çünkü bunlar kendilerini taatlarda epeyce yormuşlar ama hiçbir zaman hak dini, doğru inancı elde edememişlerdir. Birtakım kimseler de usulü (itikadı) iyi yapmış, furu'u (ameli) ihmal etmişlerdir. Bunlar da "iman olduktan sonra günah zarar vermez" diyen Mürcie'dir. Halbuki Allah Teâlâ bu âyette iki grubun da hatalı olduklarını, amelle ihlasın mutlaka bulunması gerektiğini beyan etmiştir. İhlası مُخْلِصِينَ "muhlisine" kelimesi ile; ameli (ibadeti) de وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ "namazı dosdoğru kılmak ve zekatı vermek" ifadesiyle belirtmiştir.

İşte bütün bunların toplamı din-i kayyimedir. O halde dinin kalbi itikad (ihlas); yüzü namaz; lisanı da zekattır.

Kayyim: "Kendi işlerini görmekten aciz olan kimselerin işlerini gören, yürüten kimsedir." Cenâb-ı Hak sanki: "Senin hem dünyevî, hem de uhrevî işlerini gören ve sana fayda sağlayacak şey işte bu toplamdır" demek istemiştir. Bu âyetin benzeri دِيناً قِيَماً Din-i Kayyim[572] ve عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ ... قَيِّماً "kıtab-ı kayyım"[573]

âyetleridir. Çünkü Kuran, Hakk'a iletmeyi üstlenen bir kitaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.) مَنْ كَانَ فِي عَمَلِ اللهِ كَانَ اللهُ فِي عَمَلِهِ "Kim Allah'ın işinde (emri üzere) olursa Allah (c.c.) da onun işinde olur.(işlerini yürütür)" şeklinde Hadis-i şerifi de bunu te'kid eder. Allah Teâlâ Davud (a.s.)'a da "Ey dünya sana hizmet edeni kendine hizmet ettir, peşinde koştur. Ama bana hizmet edene ise sen hizmet et" diye vahyetmiştir.[574]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴿٦﴾

6- "Gerçek u ki; İster kitab ehlinden olsun, ister mü riklerden olsun o kafir olanlar, cehennem ate indedirler. Orada ebedî kalıcıdırlar. Yaratılanların en kötüleri de i te bunlardır."

Cenâb-ı Hak ehli kitabı önce zikretmiştir. Bunun nedeni şöyle izah edilebilir.

a) Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah Teâlâ'nın hakkını kendi hakkına takdim ederdi. Uhud'da müşrikler dişini kırdığında رَبِّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ. "Allah'ım kavmime hidayet et. Zira onlar bilmiyorlar"[575] demiş ama Hendek muharebesinde ikindi namazını kılamadığı için مَلأَ اللهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورِهِمْ نَارًا، كَمَا شَغَلُونَا عَنْ اَلصَّلَاةِ الْوُسْطَى "Allah'ım İkindi'den bizi meşgul ettiklerinden dolayı o müşriklerin kabirlerini ve evlerini ateşle doldur."[576] demiştir. Uhud'da o darbe, sûretine idi, Hendek'te ise sîretine yani namazına olmuştur. Cenâb-ı Hak sanki bunu ifade ederek şöyle buyurmuştur: "Sen Benim hakkımı kendi hakkından üstün tuttuğun gibi Ben de senin hakkını kendi hakkımdan üstün tutuyor ve şöyle diyorum: "Kim ömrü boyunca (farziyeti inkar etmedikçe) namaz kılmasa ona kafir denilmez. Ama sana az da olsa ta'n eden kafir sayılır." Ehl-i kitab Allah'ı değil, Peygamber (s.a.v.)'i ta'n ettikleri için önce ehli kitabla başlamıştır. (müşrikler ise Allah'ı ta'n ediyorlardı.)

b) Ehl-i kitabın Peygamber (s.a.v.) hakkındaki suçu daha büyüktür. Çünkü müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'i küçükken görmüşler, onların arasında büyümüş ama sonra dinlerinin batıl olduğu söylenince bu onlara zor gelmiştir. Ama ehl-i kitap, Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliği ile başka kavimlere karşı futuhat talebinde bulunuyor, peygamber olarak gönderileceğini kabul ediyorlardı. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamber olarak gelince, bile bile inkar etmişlerdi. Dolayısıyla suçları daha

büyüktür.

Cenâb-ı Hak, ehli kitabı fiil sigasıyla كَفَرُوا şeklinde müşrikleri de ismi fail sigasıyla الْمُشْرِكِينَ şeklinde zikretmiştir. Hikmeti; ehli kitabın işin başında kafir olmadıklarına dikkat çekmek içindir. Onlar Tevrat ve İncili tasdik ediyor, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderileceğini kabul ediyorlardı. Ama gönderildikten sonra inkar etmişlerdi. Müşrikler ise putperestlik, haşır ve kıyameti inkar üzere doğmuşlardır.

فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ ***"Cehennem ate inde ebedî kalacaklar."*** Ceza suça göre olur. Mesela sövmeye ta'zir, hırsızlığa el kesme, zinaya recm, öldürmeye kısas ile mukabele edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kem gözle bakmak bile katli gerektirir. Dolayısıyla, kafirlerin suçu en büyük suç olunca bunlar, en büyük cezayı, cehennem ateşini hak etmişlerdir.[577]

Küfür, cehennemde ebedî kalmaya sebep olması itibariyle ateş hükmündedir. Denilmiştir ki; "Onların bulundukları küfür ve isyan hali, hakikatte aynıyla ateştir. Bu iki manaca onlar, dünyada da cehennem ateşinin içindedirler. Ahirette de ebedî olarak kalacaklardır" demek olur."[578]

Cenâb-ı Hak kafirlerin cehennemde kalması hususunda أَبَداً buyurmayıp cennetliklerden bahsettiği âyetinde[579] ise أَبَداً buyurmuştur. Bu durum şunlara delâlet eder.

a) Bu, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin gazabından daha fazla olduğuna dikkat çekmektir.

b) Ukubat, hudud, ve kefaretler bir tedahül (iç içelik) arzederler ama mükafatın kısımları iç içelik arzetmezler.

c) Bir kudsi hadiste Cenâb-ı Hakk'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ey Davud Benî mahlukatıma sevdir" buyurmuş, Hz. Davud da "Bunu nasıl yapabilirim?"deyince de Cenâb-ı Hak "Onlara rahmetimin bolluğunu hatırlat" buyurmuştur."[580] Bu da bu türdendir.

أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ***"Onlar yaratılanların en erlileridir"*** Âyet hasr ifade eder. Yani "Onlar hırsızdan daha şerlidirler, zira onlar Allah Teâlâ'nın kitabından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sıfatlarını çalmışlar, çıkarmışlardır. Bunlar yol kesicilerden daha şerlidirler, çünkü bunlar, Hakk'dan halka giden yolu kesmişlerdir. Bunlar, ahmak cahilden daha cahildirler, çünkü bilerek tekebbür etmek, kibirlenmek **"küfrü inadi"** olur" demektir. Bu da kökü alimlerle ilgili olan tehdidin, herkesin vaid ve tehdidinden daha büyük olacağına bir dikkat çekmedir.

الْبَرِيَّةِ kelimesini, Nafi بَرِيئَةٌ şeklinde, hemze ile okumuştur. İki okuyuşa göre de bu kelime arapların بَرَأَ اللهُ الْخَلْقَ "Allah mahlukatı yarattı" sözüne dayanır. Hemzesiz olarak الْبَرِيَّةِ Beriyye toprak manasında olan اَلْبَرٰى dan türemiş olarak "topraktan yaratılmış mahluk" demektir. Berie (hemzeli) topraktan yaratılmayan melekleri ve "cinn"i de içine alırsa da "beriyye"nin onları içermeyeceğini bu şekilde beşer manasına daha yakın olduğunu söylemişlerdir.[581] Yaratan manasına gelen "Bâri" kelimesi de bu köktendir.[582] En doğrusunu bilen ancak Allah Teâlâ'dır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

7- "İman edip salih amel i leyenler hiç üphe yok ki bunlar yaratılanların en hayırlısıdır."

Kur'an'ın sünneti (genel kaidesi) olduğu üzere, terhib (korkutmak) ve tergibin (teşvik etmenin) çift taraflı zikredilmelerinin icabı olarak kafirlerin kötü hali beyan edildikten sonra burada da mü'minlerin güzel halleri beyan edilmektedir.[583]

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ***"Güzel amel i leyenler"*** ifadesinde الصَّالِحَاتِ elif-lam ile süslenmiş çoğul olduğu için bütün faydalı amelleri, (namaz, zekat, nafile, her türlü hayır ve faydalı amelleri) işleme ve yasaklardan sakınmayı içine alır. Faydalı amelleri işlemek ve yasaklardan sakınmak da salih amel (güzel, yararlı amel) manasına dahildir. Zira amel, işlemeyi ve terk etmeyi içine alır.[584]

Bu ifadeden الصَّالِحَاتِ her ferdin her iyi ameli yapmakla yükümlü olduğu da sanılmamalıdır. لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا "Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez (yüklemez)"[585] âyeti gereğince herkesin ehliyet ve gücüyle orantılıdır وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ cümlesi çoğulun çoğula karşılık vermesi kabilinden bir ifadedir. Bu demektir ki, tek bir kişi bütün salih amellerle mükellef tutulamaz. Her mükellefin kendine düşen bir payı vardır. Binaenaleyh zenginin kendi payına düşen infak etmek ve vermek; fakire düşen de almaktır. Herkes kendi halince kurtuluşa çalışmalıdır.[586]

Bazı kimseler beşerin melekten üstün olduğu hususunda bu âyetle istidlal ederek şöyle demişlerdir: Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Meleklerin Allah katında edindikleri mertebeye hayret edersiniz değil mi? Canım elimde olan Allah'a yemin ederim ki, mü'min bir kulun makamı, kıyamet

gününde Allah katında bundan daha büyüktür... İsterseniz Cenâb-ı Hakk'ın, iman edip de güzel amellerde bulunanlara (gelince) hiç şüphe yok ki bunlar yaratılanların en hayırlısıdır,[587] âyetini okuyun"[588]

Fakat Fahreddin Râzî; Onları küçük günahlar dahi işlemeye yeltenmedikleri hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'den daha fazla ibadet ettikleri ve يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ "Onlar Rablerini usanmaksızın gece gündüz tesbih ederler."[589] âyetiyle itiraz etmiştir.[590]

Hasanü'l- Basrî (r.h) de "Melekler inanıp salih amel işleyenlere nasıl denk olabilirler? Meleklerin taatleri fıtrîdir. İnsanların taatleri ise mücadele sonucudur. Onlar, sürekli nefis ve şeytanla mücadele halindedirler" demiştir.[591]

جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

8- "Rableri katında onların mükâfatı altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmu , onlar da O'ndan razı olmu lardır. İ te bu söylenenler Rabbinden korkan (O'na saygı gösterenler) içindir."

جَزَاء **"ceza"** Kendisi ile kendine yeterliğin meydana geldiği şeyin adıdır. (karşılık) Âyet şu iki şeyi ifade etmektedir.

1) Allah kuluna eksiksiz, tam ve yeterli mükafat verir.

2) Allah (c.c.) kuluna yetecek miktarda nimet verir. Nitekim Cenâb-ı Hak "Sizin için orada gönüllerinizin arzuladığı her şey vardır"[592] buyurmuştur.[593]

عِندَ رَبِّهِمْ buyruğu bir vedia'yı (onun katında bir emanetin bulunduğunu) ifade eder. Vedia (emanet) somut bir şeydir. Dolayısıyla âyet o şeyin hazırlanmış, mevcut muayyen bir mal gibi olduğunu ifade eder. Sanki Cenâb-ı Hak bizlere şöyle buyurur: "Sen emanetini bana bırak. Çünkü ben kıyamete kadar mihrablarda (okunacak) bir kitab, mektub yazacağım. Ki bu da جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ şeklindeki âyetimdir. Derken, bu emanetini sana, kendisine en fazla ihtiyaç duyduğun anda teslim edeceğim. Bu da senin kıyamet meydanında bulunduğun andır."

Fahreddin Râzî (r.a.) bu buyruktaki başka bir inceliği de şöyle açıklar: Cenâb-ı Hakk'ın عِندَ رَبِّهِمْ buyurmasında büyük bir müjde vardır. Cenâb-ı Hak adeta "Sen varlık hayatı, akıl ve kudret hakkında hiçbir şeye sahip değilken, seni ilk önce eğitip büyüten, terbiye eden, bakan Benim. Çünkü seni yoktan var ettim ve sana bütün bunları Ben verdim. Bütün bunları sana veren ve seni, zayi etmeyen Benim. Sen kazandığın şeyleri Benim yanımda bir emanet olarak bıraktığında, Benim onları zayi edeceğimi düşünür müsün? Hayır! Bu olacak şey değil" buyurmuştur.

جَنَّاتٌ ***"Cennetlerdir"*** Bu ifade hakkında iki görüş vardır.

a) Çoğul, çoğul ile karşılanmıştır ki, bu âyette Cenâb-ı Hak her bir mükellef için, bir cennet olacağını müjdelemiştir.

b) Her bir mükellef için Ebû Yusuf'tan rivâyet edildiği gibi müteaddid cennetler kastedilmiş de olabilir. Kur'an da buna Rahman Sûresi'nde delâlet etmektedir: "Rabbinin makamından korkan için iki cennet vardır"[594] buyurmuş, daha sonra da "O'nun altında iki cennet daha vardır"[595] buyurmuş, böylece tek bir mükellef için dört cennet olacağını belirtmiştir. Bunun sebebi cennetlik kimsenin Allah korkusundan dolayı ağlamış olmasıdır. Çünkü bu göz yaşları dört kirpiğinden iner.

Hak Teâlâ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ "Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır."[596] ifadesinde korkuyu önce, bu âyette ise ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ buyurmak sûretiyle korkuyu sonra getirmiştir. Bu da korkunun sürekli olması gerektiğine işaret eder.

عَدْنٍ ***"Adn"*** kelimesi cennette ikamet etmeyi ifade eder. Zira Cenâb-ı Hak "Onlar bu (cennetlerde) ebedî kalıcıdırlar. Oradan ayrılmakta istemezler"[597] buyurmuştur. Arapçada ikamet etti manasında عَدَنَ بِالْمَكَانِ denilir. Adn cennetlerinin cennetlerin ortasında olduğu rivâyet edilmiştir. Bu cümleden olarak "Adn" kelimesinin nimetlerin, emniyetin ve selametin merkezi, ortası, kaynağı manasında, "ma'den" kökünden olduğu da ileri sürülmüştür.

Bazı kimseler cennet kelimesinin "cinn" kelimesinin yahut "cunun" yahud "cunne" yahud da "cenin" kökünden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki;

Eğer "cinn" kökünden ise; cinnin hızlı hareket etme özelliğinden sanki Hak Teâlâ "Cennetliklere hızlı bir şekilde ulaştırılır" buyurmak istemiştir.

"Cünun" kökünden ise: "Eğer Allah Teâlâ lutfu gereği cennetliklerin aklını sabit tutmasaydı, insanın cennetleri görür görmez bir deli gibi aklını kaybedeceğinden dolayıdır.

"Cunne" (kalkan) kökünden ise; cennetlerin cehennemden koruyan bir kalkan

olmalarından dolayıdır.

"Cenin" kökünden oluşu ise; cennetteki mükellefin son derece yumuşak ve adeta kendisine soğuk sıcak dokunmayan ana karnındaki bir cenin gibi oluşundan dolayıdır.

تَجْرِي ***"akar"*** ifadesi akar suyun durgun sudan daha saydam ve güzel olduğuna bir işarettir. Bundan dolayı akar suya bakmanın gözün ışığını arttıracağı söylenmiştir.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ Kulun taatı ölünceye kadar devam eder. Çünkü "ölüm sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et"[598] diye emrolunmuştur. Binaenaleyh sanki "Cenâb-ı Hak "Benim ikrâm nehirlerimin de ebedîyete doğru akması gerekir" demek istemiştir.

مِن تَحْتِهَا ***"Altlarından"*** bu ifade;

a) Bu nimetlerin insanın boğazına durmayacağına işarettir. Çünkü bağda bahçede nimetlerin boğaza durma işi orada akar suyun olmayışı sebebiyle olur ki; işte bu yüzden Hak Teâlâ تَجْرِي ifadesiyle cennette akar suyun olduğunu belirtmiştir.

b) Yahud da suda boğulma, suyun çok olması sebebiyle olur ki, bu yüzden Cenâb-ı Hak مِن تَحْتِهَا "altlarından" buyurmuştur.

الْأَنْهَار ***"nehirler, ırmaklar"*** kelimesinin başındaki (ال) belirlilik takısı, Kuran'da geçen ırmaklar olduğuna delâlet eder. Bunlar da cennetteki; su, süt, bal ve içki ırmaklarıdır.

نَهَار "gündüz" ve أَنْهَار "nehirler" kelimeleri kök anlamları itibarıyla genişlik ve aydınlık ifade eder. İnsanın ancak bacağına kadar çıkabilen çaylara nehir denmez. Aksine bundan daha derin ve kuvvetli olanlara nehir denir. Bunun delili de وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ "(Allah) size denizde emriyle akıp, gitsin diye gemileri amade kıldı, yine size nehirleri musahhar (emre amade) kıldı"[599] âyetinde "enhar"ı (nehirleri) "bihar"a (denize) atfetmesidir.

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَداً ***"Orada ebedî olacaklardır"*** âyeti; "Orada ölmezler ve oradan çıkartılmazlar" demektir.

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ***"Allah onlardan razı oldu"*** Bu bir isti'naf (başlangıç) cümlesidir. Cenâb-ı Hak burada diğer isimlerini değil Allah ismini zikretti. Zira heybet ve celâl bakımından zatına ve bütün sıfatlarına yani celâl ve ikrâm sıfatlarının hepsine delâlet eden ismi "ALLAH" lafzıdır. "Eğer Rableri onlardan razı oldu" buyurmuş olsaydı bu

kulun taatinin mükemmel olduğunu ifade etmezdi. Çünkü mürebbi (Rab) olan bazen az ile de yetinebilir.

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ "Allah onlardan razı oldu" cümlesi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Bazıları bunun, "Allah onların ibadetlerinden razı oldu" manasında olduğunu söylerlerken,

b) Bazıları bununla "Allah onları methetmeye ve yüceltmeye razı oldu, yani bunu istedi" manasının kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü failden (yapandan) memnun kalmak başkadır, fiilinden memnun kalmak başkadır.

وَرَضُوا عَنْهُ ***"Onlar da O'ndan razı olmu lardır."*** ifadesi "Kulları, Cenâb-ı Hakkın kendilerine verdiği nimetler ve mükafatlara razı olmuşllardır" demektir.

Fahreddin Râzî der ki: "Allah Teâlâ cennetleri tasnif ederken bunlara cennetlerin bizzat kendilerinden daha üstün olan hususları da eklemiştir. Birincisi; ebedî kalış; ikincisi; Rabbin rızasıdır. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اِنَّ الْخُلُودَ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الْجَنَّةِ وَرِضَا اللهِ خَيْرٌ مِنَ الْجَنَّةِ

"Cennette ebedî kalmak cennetten daha hayırlıdır. Allah'ın rızası da cennetten daha hayırlıdır."

İnsan beden ve ruhtan meydana gelir. Bedenin cenneti, Kur'an'da anlatılan bu cennettir. Ruhun cenneti ise Allah'ın rızasıdır. İnsanın başlangıcı maddî alemden, sonu ise akıl ve ruh alemindendir. Bundan dolayı Hak Teâlâ cenneti zikretmiş, sonunda da Allah Teâlâ'nın rızasından bahsetmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ kendisinin kullarından razı oluşunu, kulların kendisinden razı oluşundan önce zikretmiştir. Çünkü muhdes (sonradan olan) varlıklarda müessir olan o ezeli varlıktır. Muhdes varlıksa ezeli alanda tesir edemez.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ***"Bu (mükafat ve rıdvan) Rabbinden korkana mahsustur"*** Haşyet, havfden daha ileri bir korkuyu ifade eder. Haşyet; itaatte mutlak güzele layık, ihsana yaklaştıracak yüksek bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir ruh halidir. Nitekim Cenâb-ı Hak âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ "Verdiklerini Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korku ile ürpererek verirler."[600]

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللهِ "Hikmetin başı Allah korkusudur"[601] hadisinde de "mehafet" ten asıl maksat, bu "haşyet" manasıdır.

Bu âyet, إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاء "Kulları içinde ancak alimler gereğince Allah'tan korkar."[602] âyetiyle birlikte ilimle alimin fazîletine bir delil olurlar. Bu iki âyetin toplamından (Fatır 28- Beyyine 8) "İşte bu Rablerinden haşyet duyanlara mahsustur"[603] -ki; âyet cennetin haşyet sahibi kimseler için olduğuna delâlet eder.- Ve Fatır sûresindeki âyetten cennetin alimlerin hakkı olduğu neticesi çıkar.

Şöyle ki; cennet ve rıdvan Allah korkusunu duyanlara mahsustur. Allah korkusunu duyanlar ise ancak alimlerdir. Netice şudur: "Cennet ve rıdvan âlimlere mahsustur."

Bundan şu anlaşılır: Cennet ehlinden olduğu müjdelenen kimselerin Allah korkusundan uzak durmak şöyle dursun daha çok korku hissini arttırmaları gerekecektir. Bundan dolayı peygamberler kendilerinin cennetlik olduklarını kesinkes bildikleri halde Allah Teâlâ'dan en çok haşyet duyan (korkan) kimselerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ı en çok bileniniz (tanıyanınız) Allah'tan en çok korkanınızdır. Ben ise O'ndan en çok korkanınızım."[604]

Haşyetin korkudan (havftan) daha şiddetli olması gerektiğine "Onlar onun (Allah'ın) korkusundan tirtir titrerler."[605] âyeti delâlet eder. Melekleri vasfeden bu âyette Allah (c.c.) haşyeti, havf'den daha ileri olan işfak (tir tir titreme) ile iç içe zikretmiştir. İşfak ise korkunun en şiddetli derecesidir.[606]

Elmalılı Hamdi Yazır sûrenin sonunda anlatılan cismanî ve rûhânî türlü nimetleri sekiz maddede şöyle izah etmiştir. Bu nimetler;

1) خَيْرُ الْبَرِيَّةِ "Halkın en hayırlıları" (7.ayet) diye övülmenin önce getirilişi,

2) Nail olacakları nimetlerin amelleri karşılığı olduğunu belirtmek üzere جَزَاؤُهُمْ "ceza" deyimiyle ifade edilmesi,

3) Bunun عِندَ رَبِّهِمْ "Allah katından" olduğunu açıklaması,

4) Bunun derece derece kemale erdirmek demek olan terbiye mefhumuna işaret eden رَبِّهِمْ Rablık unvanıyla ifade edilmesi,

5) Bunun onlara râcî هُمْ zamirine izafetle (رَبِّهِمْ diye) ifade olunarak terbiye ve kullukta özel şereflerine işaret olunması,

6) Cennetlerin içinde oturma mefhumuna işaret eden عَدْنٍ Adn'e izafetle beraber çoğulun çoğula karşılaştırılmasıyla, her birine bir cennet düşecek kadar çokluk ve genişliğine işaret olmak üzere çoğul sigasıyla (جَنَّاتٍ cennetler) ve aynı zamanda dengi görülmedik ve tarife sığmayacak şekilde yüksekliğine, şanının büyüklüğüne

tenbih için nekra olarak ال'sız (الجَنَّات değil جَنَّات şeklinde) getirilmesi,

7) Hayatın mayası olan feyiz ve nimetin, hoşluk ve güzelliğin devamlı artan güzel cereyanını duyurmak üzere تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ "Altından ırmaklar akan" vasfıyla vasıflandırılması,

8) Hal olmak üzere ebedîlik demek olan خَالِدِينَ Hulud'un açıklanmasıyla beraber bir de أَبَداً "ebedilik" kaydıyla te'kid edilmesi, mü'minlerin güzel halleriyle mükafatlarının büyüklüğünü açıklama açısından ne kadar dikkate şayandır. Gerçekte sadece خَالِدِينَ فِيهَا "Orada ebedîdirler" denilmekle aynı mana ifade edilmiş olur. Ancak hulud (خَالِدِينَ) uzun müddet kalma manasında da kullanıldığından bu ihtimali ortadan kaldırmak için أَبَداً (ebedilik) ile te'kid olunmuştur.[607]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1) Kitap ehlinden kimileri kafir, kimileri kafir olmayıp mü'mindir. Müşriklerin ise tamamı kafirdir. Zira birinci âyetteki مِنْ Teb'iz (kısmilik) için değil beyan içindir.

2) Küfür tek millettir. Yahudi müşriğe; müşrik yahudiye mirasçı olabilir.

3) Kitap ehlinin ayrılığı Peygamber (s.a.v.) gönderildikten sonra olmuştur.

4) "Onun dininde ihlaslı" ifadesi, niyetin ibadetlerde vacib olduğuna delildir.

5) Kitap ehli ve putperest müşrikler inkarları ile üç cezaya müstehak olmuşlardır:

a) Cehennem ateşine girmeleri

b) Orada ebedî kalmaları

c) Cenâb-ı Hakk'ın mahlukatın en şerlileri olarak vasfedilmeleri.

6) İman ve Salih ameli birleştirenler üç mükafatı hak etmişlerdir.

a) Yaratılmışların en iyisi olmaları

b) İçinde ırmaklar akan adn cennetlerine girmeleri

c) Orada ebedî kalmaları.

7) Güzel amellerde bulunanlar için cennette ebedî olmak cennetten hayırlıdır; Allah Teâlâ'nın rızası da cennetten hayırlıdır.

8) "Bunlar yaratılanların en hayırlısıdır" buyruğu ile bazıları beşerin meleklerden üstün olduğu kanaatine varmışlardır.

9) "İşte bu Rabbinden korkana mahsustur" âyetiyle "Allah'tan ancak alim kulları korkar"[608] âyeti Hak Teâlâ'yı bilen alimlerin, yaratıkların en iyileri olduğuna açık bir delildir.[609]

Elhamdulillah Rabbim Beyyine Sûresi'nin tamamlanmasını nasib etti. Cümlemizi öğrendiklerimizle amel eden, ettiren, nifaktan uzaklaşan, Marifetullah'a eren

Mehafetullah şuuruyla Cemâlullah'a nail olup, cenneti kazanan, muhlis olma vasfına daha sonra da muhlas olma vasfına erebilen kullarından eylesin.

ÂMÎN...

Buharî, Tefsir, 98/1-3.

Buharî, Tefsir, 98.

Said Havva, XIV, 310.

Zuhaylî, XV, 582.

Kurtûbî, XIX, 249; Deylemî, Firdevs, III, 347; Zehebi, Mizanu'l itidal, VII, 108.

Buharî, Tefsir, 98; Müslim, es-Sahabe, 23; Tirmizî, Menâkıb, 33; Müsned, V, 132.

Bkz. Kurtûbî, XIX, 250.

Bkz. Müslim, Salat, 34, 36; Tirmizî, Salat, 228-231; Nesaî, İftitah, 38, 55, 62, 70; Darimi, Salat, 66.

Elmalılı, IX, 352.

Hac, 22/30.

Maide, 5/73.

Tevbe, 9/30.

Elmalılı, IX, 355.

Râzî, XXIII, 302-304.

İsra, 17/15.

Bkz. Kurtûbî, XIX, 252; Kur'an Yolu, V, 663-664.

Ahzab, 33/46.

Râzî, XXIII, 302-305.

Râzî, XXIII, 299.

Râzî, XXIII, 303.

Fussılet, 41/42.

Abese, 80/14.

Vakıa, 56/79.

Mücadele, 58/21.

Buharî, Ahkam, 39; İbn Mace, Hudûd, 7.

Râzî, XXIII, 305-306.

Bkz. Râzî, XXIII, 306; Kurtûbî, XIX, 256.

Râzî, XXIII, 306.

Kur'an Yolu, V, 664.

Râzî, XXIII, 300-301.
Râzî, XXIII, 307.
En'am, 6/54.
Mücadele, 58/22.
Nisa, 4/26.
Saf, 61/8.
En'am, 6/7.
Zümer, 39/11.
Râzî, XXIII, 307-309.
Bursevî, X, 131.
Maide 5/6.
Bakara 2/29.
Râzî, XXIII, 310-311.
Kurtûbî, XIX, 257.
Bursevî, X, 131.
Elmalılı, IX, 361.
Hacc, 22/31.
Kurtûbî, XIX, 258.
Fussilet, 41/30.
Bakara, 2/285.
Keşfu'l-Hafa, 1/287.
Râzî, XXIII, 312, 313; Elmalılı, IX, 362.
Elmalılı, IX, 363.
Vakıa, 56/95.
Beyyine, 98/3.
En'am, 6/161.
Kehf, 18/2.
Bkz. Râzî, XXIII, 313-314.
Buharî, Enbiya, 56/12; Müslim, Kitabu Cihad Ve's-siyer, 37; İbn Mace, Fiten, 23.
Buharî, Cihad, 27; Müslim, Mesacid, 17; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 2; İbn Mace, Salat, 6.
Râzî, XXIII, 317-318.
Elmalılı, IX, 364.
Beyyine, 98/8.
Bkz. Râzî, XXIII, 318.
Râzî, XXIII, 318; Kurtûbî, XIX, 259.
Sabuni, VII, 320.
Ebûs's-Suud, XII, 5836.
Elmalılı, IX, 364.

Bakara, 2/286.
Râzî, XXIII, 320.
Beyyine, 98/7.
Bkz. Râzî, XXIII, 320.
Fussilet, 41/38.
Râzî, XXIII, 320.
Bursevî, X, 134.
Fussilet, 41/31.
Râzî, XXIII, 322.
Rahman, 55/46.
Rahman, 55/62.
Rahman, 55/46.
Kehf, 18/108.
Hicr, 15/ 99.
İbrahim, 14/32.
Mü'minun, 23/60.
Keşfu'l-Hafa, I,507; bkz. Elmalılı, IX, 366.
Fatır, 35/28.
Beyyine, 98/8.
Buharî, İman, 12.
Enbiya, 21/49.
Râzî, XXIII, 325-328.
Elmalılı, IX, 365, 366.
Fatır, 35/28.
Zuhaylî, XV, 588, 593.

ZİLZAL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾

ağırlıklarını yeryüzü çıkardığında kendisine has o sarsıntısıyla yeryüzü sarsıldığında

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ

Rab-binin ile haberlerini (yer) anlatır o gün buna n'oluyor insan dediğinde

أَوْحَى لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ

her kim amellerini görmeleri için bölük bölük insanlar fırlayarak geri dönerler o gün ona vahyet-mesi

يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

onu görür bir kötülük zerre miktarı işlerse kim de onu görür bir iyilik zerre miktarı işlerse

MEÂLİ:

1. Yeryüzü kendine has sarsıntısıyla sallandığı,

2. Yer ağırlıklarını dışarı çıkardığı,

3. Ve insan "Ne oluyor buna!" dediği vakit,

4. İşte o gün (yer) haberlerini anlatır,

5. Rabbinin ona vahyetmesiyle, bildirmesiyle (haberlerini anlatır.).

6. O gün insanlar amellerini görmeleri (karşılığını almaları) için darmadağınık (gruplar halinde, bölük bölük) geri dönüp gelirer.

7. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.

8. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.

Mushaf'taki sıralamada doksan dokuzuncu, iniş sûresine göre doksan üçüncü sûredir. Nisa Sûresinden sonra Hadîd Sûresinden önce Medine'de inmiştir. Mekke'de indiğine dair rivâyetler de vardır. İlk âyetinde ki deprem anlamına gelen zilzal

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا kelimesi sûreye isim olmuştur. Zelzele sûresi veya sûresi de denilir. Sekiz âyettir. Medenî olduğunu söyleyenler Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'dan rivâyetle şu hadisi delil almışlardır. Ebû Said el-Hudrî demiştir ki; فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ âyeti nâzil olunca "Ey Allah'ın Rasûlü amelimi görecek miyim? dedik, "evet" buyurdu. Büyüğe büyük, küçüğe küçük dedim. "evet" buyurdu. Vay halime dedim. "Sevin ey Ebû Said! Çünkü hasene on misliyledir." buyurdu" Ebû Said ancak Medine'de bulunmuş ve Uhud'dan sonra baliğ olduğu için bu rivâyet bu âyetin dolayısıyla bu sûrenin Medine'de indiği rivâyetlerini te'yid etmiş olur.[610]

Eğer ortada bu rivâyet olmasaydı sûreyi okuyan bunun Mekkî olduğunu düşünürdü. Sûrede kısa kısa ve gayet etkili bir uslub ile İslamın temel akidesinin anlatılmasından Mekke döneminin başlangıcına ait olduğu anlaşılır.

Nüzûl Sebebi:

Kâfirler kıyametten ve hesap gününden çokça soruyorlardı. "Kıyamet günü ne zaman?"[611] "Bu vaad ne zaman?"[612] Onun bilgisinin Allah katında olduğunu, hesap ve ceza günü olan vakti tayinin mümkün olmadığını bilmeleri için bu sûrede sadece kıyametin alâmetleri açıklanmıştır.[613]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Allah Teâlâ Beyyine Sûresinin sonunda kafirlere tehdidini ve mü'minlere müjdesini; kafirlerin karşılığının cehennem ateşi, mü'minlerin karşılığının da cennet olduğunu zikrettikten sonra, burada o cezanın vaktini ve bazı emârelerini açıklamaktadır. Sanki onun vakti sorulmuş da buna karşılık "Yer, kendisine has bir sarsıntıyla sarsıldığı zaman" Yani "Yerin sallandığı gündür" denmiştir.[614]

Sûrenin Konusu:

Sûrede kıyamet kopması sırasındaki şiddetli yer sarsıntısının ardından kıyamet gününde yaşanacak olan sıkıntı ve dehşet verici haller anlatılmaktadır. Ayrıca dünyada işlenen hayır ve şerrin karşılığının âhirette ödül ve ceza olarak alınacağı bildirilmektedir.[615]

Sûrenin Muhtevası:

Sûre iki konu etrafında dönmektedir.

1- Kıyamet günü yerde büyük bir sarsıntı ve zelzelenin olacağının beyanı (1-5 âyetler)

2- Yaratılmışların hesap yerine gitmeleri, sonra da amellerinin karşılığının

verilmesi, iki kısma bölünmelerinin bildirilmesi; cennete giden mutlu sona kavuşacak, cehenneme giden bedbaht olacaktır.(6-8. âyetler)

Seyyid Kutub bu sûre hakkında şöyle der: "Bu sûre gafil kalpler için şiddetli bir sarsıntıdır."[616]

Sûrenin Fazîleti:

Tirmizî, İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud ve Nesaî, Abdullah b. Amr (r.a.)'ın şöyle dediğini rivâyet ettiler: Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'e gelip "Ey Allah'ın Rasûlü bana Kur'an okut" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) de ona: "(الر) elif, lam, ra ile başlayan sûrelerden üçünü oku" buyurdu. Adam: "Yaşım ilerledi kalbim sıkıştı, dilim ağırlaştı" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) "(حٰمٓ) Hamim ile başlayan sûrelerden üçünü oku" buyurdu. Adam yine aynı sözleri söyledi. Rasûlullah (s.a.v.) "(سَبَّحَ) "Sebbeha" (tesbih) ile başlayan sûrelerden üçünü oku" buyurdu. Adam yine aynı sözleri tekrarlayıp "Bana sözleri az, manası çok bir sûre okut" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) ona Zilzal Sûresini sonuna kadar okuttu. Adam: "Seni hak ile peygamber olarak gönderene yemin olsun ki o sûreye aslâ bir şey ilave etmem" dedi. Sonra dönüp gitti. Rasûlullah (s.a.v.) iki defa "Adam kurtuluşa erdi" buyurdu.[617]

Tirmizî'nin Enes b. Mâlik (r.a.)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) sahabilerden bir adama: "Ey filan evlendin mi?" buyurdu. Adam: "Hayır vallahi ya Rasûlullah benim evlenecek bir şeyim de yok." dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Sen İhlas sûresini biliyor musun?" dedi. Adam "evet bilirim" deyince "O, Kur'an'ın üçte biridir" buyurdu ve "Sen Nasr sûresini bilmiyor musun?" diye sordu. Adam "evet, bilirim" deyince "O Kur'an'ın dörtte biridir" buyurup "Sen Kâfirûn Sûresini bilmiyor musun?" diye sordu. Adam "evet bilirim" deyince Rasûlullah (s.a.v.) "O, Kur'an'ın dörtte biridir" buyurup "Sen zelzele sûresini biliyor musun?" diye tekrar diye sorunca, adam yine: "evet, bilirim" der. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) "O, Kur'an'ın dörtte birine denktir, sen evlen" buyurdu.[618]

Âlûsî şöyle der: "Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadiste "Zelzele Sûresi Kur'an'ın yarısına denktir" diye; diğer bir hadiste "Dörtte birine denktir" diye rivâyet edilmiştir. Birinci hadisin yorumu şöyle yapılmıştır. Kuran'daki hükümler dünya ve âhiret hükümleri olmak üzere iki kısımdır. Ahiret hükümlerini özet olarak anlatan bu sûre içinde إِخْرَاجُ الْأَثْقَالِ "ağırlıkları çıkarmak" (2.ayet) ve حَدِيثُ الْأَخْبَارِ "haberleri anlatmak" (4.ayet) ifadeleriyle el-Kâria Sûresinden fazlalık gösterir. Diğerinin yorumu da şöyledir: Bu sûrenin benimsetmeye çalıştığı öldükten sonra dirilmeye iman, bir hadis-i şerifte rivâyet olunduğu üzere imanın dörtte biridir. Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadis-i şerif şöyledir:

لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِأَرْبَعٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ بَعَثَنِي بِالْحَقِّ وَيُؤْمِنُ بِالْمَوْتِ وَيُؤْمِنُ وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَيُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ

"Bir kul şu dört şeye iman etmedikçe mü'min olmaz.
1. Allah Teâlâ'dan başka ilah olmadığına
2. Benim Allah'ın hak ile gönderdiği peygamberi olduğuma şahadet eder
3. Ölüme inanır; ve ölümden sonra dirilmeye iman eder;
4. Kadere iman eder."[619]

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴿١﴾

1- "Yeryüzü kendine has sarsıntıyla sallandığı zaman"

إِذَا zaman zarfıdır. Sanki onlar Cenâb-ı Hakk'a kıyamet ne zaman diye sormuşlar da Cenâb-ı Hak da "Yer... sarsıldığı zaman" cevabını vermiştir ki bu da, "Onu vakti açısından size tayin etmem mümkün değil; fakat onu alâmetleri açısından belirtiyorum" demektir.

إِنْ ve إِذَا şart edatlarının arasındaki fark: إِنْ Edatı ihtimal (olabilirlik) için kullanılır. إِذَا ise kesinlik ifade eden şeyler için kullanılır. Binaenaleyh zilzal (yerin sarsıntısı, zelzelesi) kesin olduğu için Cenâb-ı Hak إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ buyurmuştur.[620]

زُلْزِلَتْ ***"Kökünden hareket ettirildiği zaman"*** demektir. İkrime, İbn-i Abbas (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Zelzele ile sûra ilk üfürüş kastedilmiştir." Mücâhid de böyle demiştir. Çünkü Yüce Allah يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ: "O gün sarsan sarsacak arkasından onu Radife izleyecek."[621] buyurmuştur. Bu âyetler de "Yeryüzü birinci nefhada (üflenişte) sarsar(1.ayet); daha sonrada ikinci kez sarsar, içindekileri dışarı çıkarır" manasındadır. İşte bu ölüler yeryüzündeki "ağırlıklardır." (2.ayet)[622]

Diğer alimler de "Bu âyette bahsedilen zelzele, ikinci zelzeledir. Bunun delili de Allah-u Telala'nın yeryüzünün ağırlıklarını çıkarma işini bu zelzelenin ayrılmaz bir özelliği kılmış olmasıdır. Çünkü yeryüzünün ağırlıklarını çıkarma işi, ancak ikinci

zelzelede olacaktır" demişlerdir.

Zelle, mutad hareketler için kullanılır. Zelzele ise kendisinde tekrar manası mevcud olduğu için, şiddetli büyük hareketler için kullanılır. (Aynı harflerin tekrarlanışı sallanmanın da tekrarlanacağını gösterir.) Buna göre mana "Yer alabildiğine hareket ettirildiği zaman" şeklinde olur. Tıpkı إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجّاً "Yer şiddetle sarsıldığı zaman"[623] âyetindeki mana gibi olur.[624]

Bazı kimseler de şöyle demektedirler: "Âyetteki sarsılma ifadesi fiil ile hareket ettirme manasında değil; "yer kendisi hareket edip kaynadığı zaman" anlamındadır. Bunun delili ise: Allah Teâlâ'nın yerden bahsederken hür ve kudret sahibi bir failden bahsettiği gibi bahsetmesidir. Böyle olması da daha fazla dehşet arzeder. Buna göre Hak Teâlâ sanki "O cansız yer bile, kıyamet koparken hareket etmeye başlarken, senin hareket etme ve gafletten uyanma zamanın gelmedi mi?" demek istemiştir."[625]

زِلْزَالَهَا "Yerin o zilzali, kendisine ait zelzelesi" Kesra (esre) ile "zilzal" şekli masdar; fetha (üstün) ile "zelzal" ise isimdir. Âyetteki ifade her iki şekilde de okunmuştur. Burada bilhassa izafetle (tamlamayla) ifade edilmesi yerin mümkün olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işarettir ki, maksat Hac sûresinde إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ "Şüphesiz kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir."[626], Vakıa sûresinde إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجّاً وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسّاً "Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar parçalandığı zaman"[627] ve daha birçok sûrelerde açıklanmış ve haber verilmiş olan kıyamet depremidir.[628]

وَأَخْرَجَتِ الْاَرْضُ أَثْقَالَهَا﴿٢﴾

2- "Yer ağırlıklarını dı arı çıkardığı zaman"

Bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "Yer ciğerinin filizlerini altından sütûnlar halinde kusar (atar). Katil gelip: "Ben bunun için öldürmüştüm" der. Akrabalık bağını kesen: "Ben bunun için akrabalığı ihmal ettim" der. Hırsız gelip: "Benim elim bunun için kesildi" der. Sonra hiçbirisi bir şey almadan onu terk ederler"[629] Ciğerinin filizlerinden maksat; içerisinde gömülü olan hazinelerdir. Rasûlullah (s.a.v.) yerin onları çıkaracağını bildirmiştir.[630]

أَثْقَالَهَا **"Yerin ağırlıkları" yerin ağırlıklarını dışarı atması (çıkarması)" ifadesi üç şekilde yorumlanmıştır:**

1) أَثْقَالَ "Eskal" kelimesi ثَقَلَ "sekal"in çoğuludur ki, Râzî'nin ifadesiyle sekal, "meta-ı beyt" yani ev eşyasıdır. Kamus'ta sekal, "Yolcunun ağırlık denilen eşya ve ailesine, sahibinin çoğunlukla kullanmayıp koruyup hıfzettiği güzel ve kıymetli şeye" denir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: وَإِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ اَلثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعِتْرَتِي "Muhakkak ki ben içinizde iki kıymetli şey bırakıyorum. Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir."[631] Hadiste "sekaleyn" bu, manaya gelir. "Cinlere ve insanlara sekaleyn denilmesi ثَقَلٌ لَهَا yer içinde ve ثَقَلٌ عَلَيْهَا üzerinde bulunmaları itibarıyla onun sekali (ağırlığı) gibi olmaları yahud amellerinin, günahlarının ağırlığındandır" denilmiştir

Arapçada ölü yerin içinde olduğu zaman ثَقَلٌ لَهَا "onun (yerin) ağırlığı", üzerinde olduğu zaman ثَقَلٌ عَلَيْهَا "üzerinde ki ağırlık" denilir. Hazineler de "yerin kıymetlisi" manasında ağırlığıdır. Zelzele halinde yer içindeki hazineleri, defineleri dışarı atınca yeryüzü altınlarla dopdolu olur. Ama hiç kimse dönüp onlara bakmaz. Altınlar adeta "Hani sen dinini ve dünyanı benim uğruma harab etmiyor muydun?" der. Bu görüşe göre âyette zelzele ile birinci sarsıntı kastedilmiştir.

2) أَثْقَالْ kelimesinin esre ve sükun ile ثِقْلْ "sikl"in çoğulu olabileceği de söylenmiştir ki, "haml-i bâtın" yani "karın yükü" manasındadır. Buna göre mana, "Yeryüzü ağırlıkları yani içindeki ölüleri dışarı attığı zaman" demektir. Bu mana وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ "İçinde olanları atıp tamamen boşaldığı zaman"[632] âyetine daha uygundur ki, bu sarsıntı ile ikinci sarsıntı yani kıyametin kopmasından sonraki sarsıntı kastedilmiştir.

3) Râzî "eskal"in, esrar (sırlar) manasında olduğunu söylemiştir. Yani o gün yer bütün sırları açıklayacak lehte veya aleyhte şahitlik edecektir. Çünkü Cenâb-ı Hak "O gün yer haberlerini anlatacak"[633] buyurmuştur.[634]

Müfessirlerden bazıları "Bu ifadeyle yerin altındaki sıkışmış gaz ve lavların dışarı çıkması kastedilmiştir" demişlerse de en doğru görüş ilk görüştür. [635]

İlk âyette اَلْاَرْضِ "Yer"in zikri geçmişken, ikinci âyette zamir gelmesi gereken yerde tekrar اَلْاَرْضُ açıkça söylenmesi zihinlere iyice yerleştirmek içindir.[636]

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا﴿٣﴾

3- "Ve insan, "ne oluyor buna?" dediği vakit"

Böyle denilmesi korkunun büyüklüğünü tasvir içindir. Bu sözü kafirlerin söyleyeceği rivâyet edilmiştir. Nitekim kafirler مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا "Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?" derken, mü'minler هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ "İşte Rahman'ın vaad ettiği şey budur. Demek peygamberler doğru söylemiş"[637] diyecektir.

مَا لَهَا ***"Yere ne oluyor?"*** ifadesi bir soru değil, aksine kulakların hiç duymadığı dillerin ifade edemeyeceği şeyler gören insanın hayretini ifade etmek için söylediği bir sözdür. Bundan dolayı Hasan el-Basrî bu sözün hem günahkâr hem de kâfir kimselerin birlikte söyleyecekleri bir söz olduğunu söylemiştir.

Âyetin مَا لَكَ "Sana ne oluyor?" şeklinde değil de مَا لَهَا "Ne oluyor buna?" şeklinde gâib zamiriyle getirilmesi, kişinin kendini kınadığını ve pişmanlığını ifade eder. O "Ey nefsim şu yere ne oluyor da böyle yapıyor?" demek istemiştir. Bu da "Ey nefsim bunun sebebi sensin. Çünkü sen günah işlemeseydin yer böyle yapmazdı." demektir. İşte kafirler böyle derken mü'minler de الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ "Bizden endişe ve tasayı gideren Rabbimize hamdolsun"[638] derler.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴿٤﴾

4- "İ te, O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır."

Âyet daha birinci âyette geçen (ilk üç âyeti de kapsayan) şartın (إِذَا'nın) cevabıdır. يَوْمَئِذٍ kelimesi إِذَا'dan bedel olup ikisinin de تُحَدِّثُ fiilinin mefûlü olduğu söylenmiştir.

تُحَدِّثُ kelimesini İbn-i Mes'ud تُنْبِأُ şeklinde okurken Said bin Cübeyr تُنَبِّأُ şeklinde okumuştur.

حَدَّثَ "haddese" fiili bir ünsiyet ve dostluğu ifade eder. Halbuki o günde böyle bir ünsiyet olmaz. Dolayısıyla bu fiilin kullanılması

a) Haber verme

b) "Yeryüzü bu şikayetini Allah dostlarına ve meleklerine yapmıştır" şeklinde

açıklanmıştır.

تُحَدِّثُ "haber verir" fiili iki mef'ûl alır. İlk mef'ûl (halk) hazfedilmiş, ikincisi ise أَخْبَار "ahbar" (haberlerini) ifadesidir. Takdiri "Yeryüzü halka haberlerini anlatır" şeklindedir. Anlatılmak istenen, hadisenin büyüklüğünü ortaya koymak olduğundan Hak Teâlâ أَخْبَارَهَا "haberleri" ifadesini zikretmiş "halk" ifadesini hazfetmiştir.[639]

Yeryüzünün اَلْاَرْضُ (Arz'ın) anlatması:

a) Allah (c.c.) yeri konuşan bir canlıya dönüştürecektir. O da haberleri söyleyecektir.

b) Allah (c.c.) yerde, konuşmayı halk edecektir.

c) Yerde konuşmanın yerini tutacak bir açıklama olacaktır.[640]

Taberî der ki: "yeryüzü zelzele ile sarsılmakla ve ölüleri dışarı çıkarmakla haberlerini açıklayacaktır ve bunları Allah kendisine emrettiği ve izin verdiği için yapacaktır. Yani yeryüzünün haberlerini anlatması demek içinde bulunanları dışarı atması demektir."[641]

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا **"İşte o gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır"** buyruğu hakkında da üç görüş bulunmaktadır:

a) Yani yeryüzü "Sırtında kulların işledikleri bütün amelleri bildirecektir." Bu söz geçen sarsıntının (ikinci) kıyamet sarsıntısı olduğunu benimseyenlerin görüşüdür.

Ebû Hureyre (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah Rasûlu "İşte o gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır" âyetini okudu ve "Yerin neyi haber vereceğini biliyor musunuz?" dedi. Ashab: "Allah ve Rasûlu daha iyi bilir" dediler. Hazreti Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Yeryüzünün anlatacağı haberler; her erkek ve kadının üzerinde işledikleri amelllere şahitlik etmesidir. Yeryüzü: "Filan gün filan kişi şu şu işi yaptı" diyecektir. İşte yeryüzünün haberleri budur."[642]

b) O, dışa çıkardığı ağırlıkları ile haberlerini bildirmiş olacaktır. Bu görüş sarsıntının kıyamet alâmetlerinden olan (ilk) sarsıntı olduğunu kabul edenlerin görüşüdür.

İbn-i Mes'ud (r.a.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir. "Bir kulun eceli bir yerde ise ihtiyacı onun oraya gitmesini sağlar. Nihayet ulaşacağı en ileri noktaya vardığı zaman Allah onun ruhunu kabzeder. Yeryüzü kıyamet gününde: "Rabbim, işte senin bana emanet olarak bıraktığın budur" diyecektir."[643]

c) İnsan "Ne oluyor buna?" diye soracağı zaman, kıyametin kopacağını haber verecektir. O, dünyanın işinin artık bittiğini, âhiretin gelmiş olduğunu haber verecektir. Böylece yeryüzü, onların soru sormalarına karşılık cevap vermiş olacaktır.

Bu kâfirler için bir tehdit, mü'minler için korkutma ve uyarıdır.[644]

Mevdûdi, yeryüzünün konuşmasının eski insanlar için hayret verici bir şey olduğunu, tabiat ilimlerinin bu kadar ilerlediği (radyo, sinema, hoparlör, televizyon vb.) bu devir insanı için bunu anlamanın hiç de zor olmadığını belirtmiştir. Şöyle izah eder: "Radyo dalgaları ile evlerdeki duvarlarda, tavanda, yolda, meydanda ya da tarlada konuştuklarının her zerresi korunmaktadır. Allah (c.c.) dilediği zaman bu sesleri, insanın ağzından ilk çıktığı şekilde aynen tekrarlatabilir. İnsanın hareketi de çevresindeki eşyalar üzerinde korunmaktadır. Bütün bu fotoğraflar kıyamet günü hareketli bir film gibi insanın önünden geçecektir.[645]

Sonuçta önemli olan arzın gerçek anlamda konuşup konuşmaması değil, dünya hayatının bittiğini ve herkesin neler yaptığını açık açık ortaya koyması ve artık orada hiçbir şeyin gizli saklı kalmayacak olmasıdır. Âyetin bunu anlatmaktan maksadı ise insanların bu gerçeği göz önüne alarak o gün arzın kendisi hakkında iyi şeyler söylemesini sağlayacak bir hayat yaşamalarıdır.[646]

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا﴿٥﴾

5- "Rabbinin ona bildirmesiyle (haberlerini anlatır)"

Âyetin başındaki (بِ) ba harfi cerinin muteallâkı (bağlandığı fiil) تُحَدِّثُ "tuhaddisu" fiili olup manası "Rabbinin yeryüzüne olan vahyinden (emrinden) dolayı yer haberlerini anlatır" şeklindedir.

أَوْحَى ***"vahyetti"*** buyruğuna müfessirler şu anlamları da vermişlerdir.

a) "Emir verdi" (Mücâhid)

b) "Dedi" (Suddi)

c) "Onu musahhar kıldı (emre itaatkâr kıldı)" (Suddi)

أَوْحَى لَهَا ***"Ona vahyetti"*** ifadesindeلَهَا:

a) لَهَا"onun için ifadesi", إِلَيْهَا "ona" takdirindedir.

b) Belki de Hak Teâlâ "Bu vahyi o yer için yaptık." manasında أَوْحَى لَهَا buyurmuştur. Zira böylece yer, bunu âsilerden dolayı içini dökmeye vesile etmiştir.[647]

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتاً لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴿٦﴾

6- "O gün insanlar amellerini görmeleri (kar ılığını almaları) için darmadağınık (gruplar halinde, bölük bölük) geri dönüp gelirler."

يَصْدُرُ ***"geri dönüp gelirler"*** صُدُور Sudur, "gelmek" manasına olan وُرُود vurud'un zıddıdır. وَارِد vârid: "gelen" صَادِر sadır ise "çıkan, giden, dönen" demektir. Vurud: "suya gitmek", sudur ise "sudan dönmektir."

Âyeti iki şekilde anlamak da mümkündür.

a) Varmış oldukları yerden (kabirlerinden) dönüp çıkacaklar. Mahşere doğru çeşitli şekillerde ilerleyecek, defterleriyle hesaplarına vakıf olacaklar. Bu mana sudurun mahşere doğru olması halindedir. (medfunken diriliş için kalkmadır)

b) Mananın mahşerden sudura olması halinde ise, hesab yerinden amellerinin karşılığını görmek için dönerler. Yani "Hayır işlemişlerse cennete, şer amelde bulundularsa cehenneme girerler" şeklinde olur.[648]

Fahreddin Râzî aynı manayı şöyle açıklar.

a) Yere vurud edip, kıyamet meydanına sudur etmeleri.

b) Kıyamet meydanına vurud edip, mükafat ve ceza yerlerine sudur etmeleri. Eştat birinci manaya; sudur ikinci manaya uygundur.

أَشْتَاتاً ***"E tat"*** شَتٌّ "Şett"in çoğulu olup "dağınık olarak" demektir. Eştat kelimesine farklı gruplar halinde, darmadağınık, çeşit çeşit gibi manalar da verilmiştir.

Âlimler âyetteki أَشْتَات *"e tat"* kelimesine şu izahları yapmışlardır:

1) Bu "Herkesin kabirlerinden çıkıp mahşer yerine doğru ilerlerken dünyadaki amellerine göre iyi veya kötü şartlar altında güzel veya çirkin bir görünüşte olması; bir kısmı binitli olarak, güzel elbiselerle yüzleri bembeyaz ve önlerinde "İşte Hak Teâlâ'nın velileri" diye nida eden bir münadi bulunduğu halde giderlerken; diğer bir kısmı yüzleri simsiyah, yalın ayak, başı açık, zincirlerle, bukağılarla bağlı olarak ve önlerinde "İşte Allah'ın düşmanları" diye nida eden bir münadi bulunduğu halde götürülürler" anlamındadır.

2) Eştat kelimesi "Her fırka kendi benzeriyle birlikte inanç ve amellerine göre bir araya gelerek" yani "Yahudi, yahudi ile; hristiyan, hristiyan ile birlikte olarak mahşere gelir" anlamındadır. İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiği üzere, يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ "O gün her insan topluluğunu önderleriyle çağıracağız"[649] âyeti gereceğince her din ve millet sahibi ayrı olarak kendi önderleri arkasında mahşerden ayrılırlar.

3) Bu "Yeryüzünün farklı bölgelerinden çıkıp, bölük bölük mahşer yerine doğru

gelirler" anlamındadır.

لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ***"Amelleri kendilerine gösterilmek, (kar ılığını almaları) için"*** Bu ifadeye şu manalar verilmiştir:

a) Amel defterlerindeki kayıtları görmek için.

b) Amellerinin karşılığını görmek için. Bu karşılık da cennet veya cehennemdir.

En uygun karşılık (ceza) yerine "amelleri" kelimesi kullanılmıştır. Böylece o ceza (karşılık) amelin bizzat kendisi gibi olmuş olur. Bu gibi yerlerde mecazî mana, hakiki manadan daha uygun ve kuvvetli olur. [650]

Müfessirlerden bazıları (Hasan, Zührî, Katâde, Nasr bin Âsım vs.) يَ "ye" harfini üstün okumuşlardır. يَرَوْا "Kendileri amellerini görmek için" anlamına gelir ki, bu okuyuş Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilmiştir.[651]

Taberî şöyle der: "Kıyamet gününde insanların bölük bölük ayrılmaları, dünyada iken yaptıkları amellerini görmeleri içindir. İyi amel işleyenler, dünyada iken yaptıkları amelleri ve o ameller karşılığında verilen âhiret nimetlerini görecekler, kötü amel işleyenler de dünyada işledikleri günahlarını ve onlar için âhirette verilen cezaları göreceklerdir."[652]

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ ﴿٧﴾

7- "Kim zerre miktarı bir hayır yapmı sa onu görür."

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ ﴿٨﴾

8- "Kim de zerre miktarı er i lemi se onu görür."

Bu âyetlerin benzeri "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan iş, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu adalet terazisine getiririz. Hesap gören olarak Biz herkese yeteriz."[653] ve "Kitap ortaya konmuştur: Suçluların, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay halimize! derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın yaptıklarımızın hepsini sayıp dökmüş!" Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez." âyetleridir.[654]

Âyetteki مِثْقَالَ ذَرَّةٍ tabiri ***"zerre kadar"*** demektir. Kelbî "Zerre, karıncanın en küçüğüdür." derken, İbn-i Abbas (r.a.) şöyle der: "Avucunu toprağa koyup da daha sonra kaldırdığında, yapışan toz zerreciklerinden her biri "miskal-i zerre"dir. Binaenaleyh ister iyi, ister kötü, ister az, ister çok olsun Allah (c.c.) kuluna yaptığı bu

şeyleri gösterecektir."[655]

Bu âyetler, herkesin sonunda yaptıklarının karşılığını bulacağını belirten hikmet dolu ifadelerden sayılmıştır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu âyet-i kerimelere اَلْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْفَاذَّةُ "her hükmü toplayıcı eşsiz veciz âyet"[656] ismini vermiştir. İbn-i Abbas "Kuran'da en muhkem âyet budur" demiştir.[657]

Mukâtil bu âyetin iki kişi hakkında nâzil olduğunu söylemiştir: "Onlardan biri, kendisine bir dilenci gelip de ona bir hurma, bir ekmek parçası yahut bir ceviz vermeyi az görürdü. Diğeri ise bir defa yalan söylemek, gıybet etmek, harama bakmak gibi küçük günahları önemsemez ve "Allah cehennem tehdidini büyük günahlara karşı yapmıştır" derdi. İşte bu âyet yapılacak hayrın miktarı az bile olsa, hayra teşvik etmek ve önemsiz sayılan günahlardan da sakındırmak için nâzil olmuştur. Zira az olan o güzel şeyler (hayırlar) birike birike çoğalırken, önemsenmeyen küçük günahlar da yapıla yapıla (Allah'a karşı cür'et olduğu için) büyük günah halini alır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.) اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشَقِّ تَمْرَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ شِقَّ تَمْرَةٍ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ "Velev ki yarım hurma ile bile olsun bunu tasadduk ederek cehennem ateşinden korununuz. Bunu bulamayan güzel sözle dilenciyi başından savsın"[658] buyurmuştur.

Muhammed bin Ka'b el-Kurazi dedi ki: "Herhangi bir kafir zerre ağırlığınca hayır işleyecek olursa onun mükafatını dünya hayatında kendi canında, malında, hanımında ve çocuklarında görür. Böylece dünyadan hiçbir hayrı kalmamış olarak ayrılır. Mü'min olup zerre ağırlığınca şer işleyen kimse de bunun cezasını dünya hayatında, malında, canında, çocuklarında ve hanımında görür. Böylece dünyadan kötülüğü bulunmadığı halde ayrılıp gider."[659]

Bunun delili de Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Bu âyeti kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'e indiği sırada Ebû Bekir (r.a.) yemek yiyormuş. Hemen durup: "Ey Allah'ın Rasûlu ben yaptığım zerre miktarı bir kötülükten dolayı cezalandırılacak mıyım? Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Ebû Bekr, dünyada gördüğün nahoş şeyler kötülük zerresinin miktarıncadır. Ama Allah Teâlâ zerre miktarı olan hayırları senin için saklar. Onları kıyamet gününde bulacaksın."[660]

Bunu Allah Teâlâ'nın şu buyruğu tasdik eder: "Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder."[661]

Zeyd bin Eslem (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre bir adam Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e gelerek şöyle demiş: "Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret Peygamber (s.a.v.) onu, ona bir şeyler öğretmek üzere bir kişiye havale etmiş, o kişi

de ona إِذَا زُلْزِلَت (Zilzal) sûresini öğretmeye koyulmuş. Nihayet "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür" buyruklarına gelince bu adam: "Bu kadar bana yeter" demiş. Peygamber (s.a.v.)'e haber verilince Peygamber (s.a.v.): "Onu bırakın. Çünkü gerçekten o artık fıkhetmiş oldu" diye buyurdu.[662]

Rivâyet olunduğuna göre Ferezdak'ın dedesi Sa'saa b. Naciye, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ondan (kendisine) Kur'an okumasını istemiş. Peygamber (s.a.v.) ona bu âyeti okumuş. Sa'saa: "Bana bu kadarı yeter, bu kadarı bana yeter, eğer ben zerre ağırlığı bir kötülük işleyecek olursam, onu göreceğim" demiş.[663]

Yine Suyutî ed-Durru'l-Mensur'da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir bedeviye bu âyeti okuduğunu, onun (bedevinin) "Vay benim kusurlarım" diyerek ve bu âyetteki sözleri tekrarlayarak kalktığını, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bunun üzerine "İman bu bedevi arabın kalbine girmiş bulunuyor." buyurduğunu nakletmiştir.[664]

Müfessirler âyetteki "İster iyi isterse kötü olsun zerre miktarınca dahi olsa karşılık görüleceği" hakkında şu izahları yapmışlardır:

1- İnançsızlar yaptıkları iyiliklerin karşılığını dünyada görürler, âhirete bir şey kalmaz.

2- Mü'mine de kafire de yaptıkları gösterilir. Mü'minin küçük günahları bağışlanır, iyilikleri ödüllendirilir. Kâfirin iyi amelleri reddedilir. Çünkü bunları Allah rızası için yapmamıştır. Günahları ise ceza ile karşılanır.

3- Kâfirin iyilikleri de tartılır. İnkarına ait büyük günahından düşülür. Ama iyilikleri bu günahı karşılayamaz ve bu bakımdan boşa gider.

4- Mü'min bütün iyiliklerinin, inkarcı da bütün kötülüklerinin karşılığını görür.

Unutulmamalıdır ki esas olan niyet ve maksattır. Yapılan amel az bile olsa, niyet halis olduğunda, netice elde edilmiş demektir. Ama, yapılan amel çok bile olsa niyet bozuksa maksat elde edilemez. Ka'b'dan (r.a.) rivâyet edilen şu husus da bunu göstermektedir. "İyilik namına herhangi bir şeyi küçük görmeyin. Çünkü bir kimse Allah rızası için kullanılmak üzere, bir iğneyi dahi emanet olarak verse, cennete girer. Bir kadın da Beyt-i Makdis'in yapımı esnasında bir dane ile yardımda bulunduğu için, cennete girmeyi hak etmiştir." [665]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1) Kıyamet alâmetlerinden biri de yerin şiddetle sarsılmasıdır. Birinci üflemede zelzele olup içinde bulunan (ölüler, hazineler vs.) çıkacak, ikinci üflemede ölüleri diri olarak çıkaracaktır.

2) Yer sallandığında üzerinde yapılan hayır ve şerri, kulların işledikleri amelleri haber verir.

3) Zelzele günü insanlar kabirlerinden çıkarak bekleme yerine (mahşere) giderler.

Ya da hesab yerinden sevap ve ceza yerine giderler.

4) Herkes dünyada küçük-büyük, hayır-şer ne yaparsa onu ve karşılığını görecektir. [666]

Elhamdülillah, Rabbimiz Zilzal sûresinin tefsirini tamamlamayı nasib etti. Cümlemize öğrendiklerimizle amel edebilmeyi; öğrendiklerimizin öğrenme aşkımızı arttırarak, ne bildiğini bilerek kibre düşenlerden değil, ne bilmediğini bilerek ilim peşinde koşanlardan olabilmeyi nasib etsin.

ÂMÎN...

Elmalılı, IX, 368.
Kıyame, 75/6.
Mülk, 67/25.
Zuhaylî, XV, 595-596.
Bkz. Said Havva, XVI, 322; Zuhaylî, XV, 594.
Kur'an Yolu, V, 667.
Seyyid Kutub, XVI, 318.
Ebû Davud, Salat,326/1399; Müsned, II, 169.
Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 10/3.
Tirmizî, Kader, 10;İbn Mace, Mukaddime, 10; Müsned, I, 97, 133.
Râzî, XXIII, 331-332.
Naziat, 79/6-7.
Kurtûbî, XIX, 266.
Vakıa, 56/4.
Bursevî, X, 140.
Râzî, XXIII, 332.
Hacc, 22/1.
Vakıa, 56/4.
Elmalılı, IX, 373.
Müslim, Zekât, 18/1013; Tirmizî, Fiten, 36.
Bursevî, X, 140.
Müsned, III, 14-17.
İnşikak, 84/4.
Zilzal, 99/4.
Bkz. Râzî, XXIII, 333-334; Elmalılı, IX, 371-372.

Kur'an Yolu, V, 668.
Elmalılı, IX, 372.
Yasin, 36/52.
Fatır, 35/34.
Râzî, XXIII, 335.
Kurtûbî, XIX,
Taberî, IX, 196.
Tirmizî, Tefsiru'l- Kur'an, 99, Kıyame, 7; Müsned, II,8512.
İbn Mâce, Zühd, 31, 4263.
Kurtûbî, XIX, 269.
Mevdûdi, VII, 195.
Kur'an Yolu, V, 669.
Bkz. Râzî, XXIII, 337; Kurtûbî, XIX, 270.
Elmalılı, IX, 373, 374.
İsra, 17/71.
Râzî, XXIII, 337- 338.
Kurtûbî, XIX, 271.
Taberî, IX, 196.
Enbiya, 21/47.
Kehf, 18/49.
Râzî, XXIII, 338.
Buharî, Tefsir, 99, Musakkaat, 13.
Kurtûbî, XIX, 274.
Buharî, Rikak, 49, 51, Edeb, 34, Zekat, 9; Müslim, Zekat, 20; Tirmizî, Kıyame, 1, Tefsir, 1 (2953); Müsned, 18573.
Taberî, IX, 197.
Bkz. Râzî, XXIII, 338; Taberî, IX, 197; Kenzu'l-Ummal, 2/4710.
Şûra, 42/30.
Kurtûbî, XIX, 275'te Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, VII, 597'den rivâyet etmiştir.
Kurtûbî, XIX, 275'te Mâverdî, Nüket, VI, 321; İbn Hacer, el-İsabe, III, 347'den rivâyet etmiştir.
Kurtûbî, XIX, 275'te Suyutî ed-Durru'l-Mensur, VIII, 595'den rivâyet etmiştir.
Bkz. Râzî, XXIII, 338.
Bkz. Râzî, XXIII, 338-340; Zuhaylî, XV, 600-601.

ÂDİYAT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاً ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاً ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ

baskın basanlara çakarak ateşler saçanlara harıl harıl yemin olsun koşanlara

صُبْحاً ﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعاً ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعاً ﴿٥﴾ إِنَّ

gerçek- ten bir top- luluğun bununla ortasına dalanlara tozu dumana onunla katanlara sabahleyin

الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ

gerçek- ten o elbette şahittir buna gerçek- ten o pek nankördür Rabbine insan

لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾

kabirdekiler çıkarıldığında bilmeyecek mi çok düşkündür mal sevgisi için

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

elbette haberdardır o gün onlardan Rableri şüphesiz göğüslerdekiler derilip çıka- rıldığı zaman

MEÂLİ:

1. Harıl harıl koşanlara,

2. (Nallarıyla) çakarak kıvılcım saçanlara,

3. (Ansızın) sabah baskını yapanlara,

4. Orada tozu dumana katanlara,

5. Derken orada bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin ederim ki,

6. Şüphesiz insan, Rabbine karşı pek nankördür.

7. Şüphesiz buna kendisi de şahittir,

8. Ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.

9. Düşünmez mi ki, kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığında,

10. Ve gönüllerde olanlar ortaya konduğu vakit (halinin ne olacağını düşünmez mi?)

11. Şüphesiz Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır.

Mushaf'taki sıralamada yüzüncü, iniş sırasına göre on dördüncü sûredir. Asr sûresinden sonra, Kevser Sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Abdullah b. Mes'ud, Cabir, Hasan el-Basrî, İkrime, Atâ gibi bazı müfessirler, Mekkî olduğunu; Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan gelen bir rivâyete göre, Enes b. Mâlik ve Katâde gibi müfessirler ise Medenî olduğunu söylemektedir. Ancak İbn-i Abbas (r.a.)'dan Mekkî olduğuna dair de bir görüş mevcuttur. Ama sûrenin beyan üslubundan sadece Mekkî olduğu değil, aynı zamanda Mekke döneminin başlangıcında nâzil olan sûrelerden olduğu da anlaşılır.

Nüzûl Sebebi:

Âlûsî şöyle nakleder: "Rasûlullah (s.a.v.) Benî Kinane'ye küçük bir süvâri müfrezesi göndermiş ve başlarına reislerden Münzir b. Amr el-Ensarî'yi tayin etmişti. Peygamber (s.a.v.)'e bir ay bunların haberi gecikmişti. Münâfıklar da "onlar öldürüldüler" demişlerdi. Bu sûre onların selametini haber vermek ve müjdelemek için nâzil oldu diye rivâyet olunmuştur ki, bunlar Medenî olduğunu söyleyenlerin görüşlerini destekler."[667]

Mekkî olduğunu söyleyenler ise şöyle demişlerdir: "Bu sûrede ileride meydana gelecek olaylara işaret edilmiştir. Henüz başlangıç günlerinde Müslümanların atlarla düşmanlara saldıracağı fetih günlerine işaret edilmesi Kur'an mucizelerinin gaybî haberlerindendir."[668]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

1- Bu sûre yerin bir zelzelesi manasında olan ve bir kıyamet gününü andıran harp hareketlerini ve kuvvetlerini hatırlatmakta, hayr ve şer amellerin görüleceği zamanı bir çeşit açıklama ve dünyayı âhirete tercih edenleri tehdit ve kınama ile; nihayetinde ceza gününün bir tasviriyle bundan önceki sûrenin bir benzeridir.

2- Oradaki zelzele[669], buradaki koşup çakış ve çarpışma (1-5.âyetler); oradaki ağırlıkları çıkarma[670], bundaki kabirlerin içindekileri dışarıya fırlatması (9.ayet); Ondaki haberleri söyleme ve amelleri görmek için çıkmaları[671] ile, bundaki sinelerde olanların derlenmesi (10.ayet) aralarındaki ilişkiyi açıkca ortaya koyar.

3- Önceki sûre (Zilzal) "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."[672] buyruklarıyla sona erer. Âdiyat Sûresi ise insanın yapısından, onun nankörlüğünden, malı ve dünyayı sevmesinden söz edip bu hastalığı tedaviye çalışır. Bununla insan iyilik yapmaya ve kötülüğü terk etmeye teşvik edilir.[673]

Sûrenin Konusu:

İnsanoğlunun nankörlüğü ve mala düşkünlüğü, âhiret hayatı için harcama yapmaması ve bu yüzden onu kötü bir sonucun beklediğinden bahsedilmektedir.[674]

Sûrenin Muhtevası:

1- Sûre, gâzilerin atlarının Allah (c.c.) katındaki şeref ve üstünlüklerini göstermek için; insanın, Allah Teâlâ'nın ona verdiği nimetlere nankörlük ettiğine, görmezlikten geldiğine ve bunu ikrar eden bir şahit olduğuna dair mücahidlerin atları üzerine yeminle başlar.(1-7.âyetler)

2- İnsanın tabiatından ve onun malı çok sevdiğinden bahseder. (8.ayet)

3- Sûre, mahlukatın hesab ve ceza için dönüşlerinin sadece Allah Teâlâ'ya olacağını, mal ve makamın âhirette hiçbir faydasının olmayacağını belirterek, insanı hayır işi ve salih amel yapmaya teşvik ve kıyamet günü şiddetli ceza ile tehdit ederek sona erer. (9-11. âyetler)[675]

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاً ﴿١﴾

1- "Harıl Harıl ko anlara,"

وَ kasemdir (yemindir). عَادِيَاتِ Hızla koşmak, seğirtmek manasına عَدْو "adv"den ismi fail cemi müennes salimdir. At, deve ve diğer koşanların hepsine söylenebilir. Kamus'ta عَدْو "adv" maddesi şu manalara gelmektedir:

a) Yürüyüş itibariyle seğirtme,

b) Kalbî olarak adavet (düşmanlık),

c) Adalet bozmak itibarıyla udvar (yani zulüm ve adaletsizlik),

d) Mekan ve yer itibariyle düşünülürse adva yani sirâyet denilir. Diğer manalar bunlardan türemiştir.

عَدِي Adiy ve عَادِيَة Âdiye daima harb ve kıtale koşup hücum eden topluluğa denir. Bazıları عَدِي "adiy" piyade, عَادِيَة "âdiye" süvâri (atlı) saldırganlarına mahsustur, der.[676]

ضَبْح **"Dabh"** koştuğu zaman atların nefeslerinin çıkardığı ses olup kişneme sesi değil, nefesin sesi, hırıltısıdır.

İbn-i Abbas (r.a.) der ki: "Hayvanlar arasında at, köpek ve tilki dışında hırıltı çıkaran yoktur. Bu hayvanlar korkmak, yorulmak ya da ümit etmek gibi, durumlarında bir değişiklik olursa hırıltı çıkartırlar."

Denildiğine göre atların hırıltısı anlaşılmasın ve böylelikle düşman, orduların gelişini bilmesin diye ağızları bir şeyle kapatılırdı.

İbnu'l Arabî der ki: Yüce Allah Muhammed (s.a.v.)'e yemin ederek: "Yasin. Çok kıymetli Kur'an hakkı için"[677] buyurmuştur. Onun hayatına yemin ederek "Hayatın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler." [678] buyurmuştur. Onun atlarına, atlarının hırıltılarına, tozlarına, toynaklarının taşlardan ateş çıkarmasına yemin ederek "Andolsun harıl harıl koşanlara...." diye üç âyette de yemin etmektedir.[679]

Âlimler الْعَادِيَاتِ el-Adiyat ile neyin kasdedildiği hususunda ihtilaf ederek iki görüş belirtmişlerdir.

1- Hz. Ali ve İbn Mes'ud (r.anhuma) bunların develer olduğunu söylediler. Hz.Ali (r.a.) dedi ki; "İslamda ilk gazve Bedir gazvesiydi. O savaşta biri Zübeyr'e, biri Mikdad'a (r.anhuma) ait olan iki at vardı. Şu halde الْعَادِيَاتِ Arafat'tan Müzdelife'ye, Müzdelife'den Mina'ya giden, koşan hac develeridir. Bu görüş, sûrenin fazîleti hakkında Ubeyy (r.a.) 'dan rivâyet edilen şu haberle kuvvet kazanır. "Her kim bu sûreyi okursa kendisine Müzdelife'de sabahlayıp da topluluğu müşahede edenlerin sayısınca ecir verilir." Bu takdire göre kasemin (yeminin) develere yapılmasında şu hikmetler bulunmaktadır.

a) Devedeki pek çok fayda ve menfaatlere dikkat çekmek

b) Nankörlüğü hususunda insanoğluna tariz vardır. Sanki Cenâb-ı Hak "Ben böylesi hayvanları senin emrine âmade kıldım. Sen ise Bana itaat yerine serkeşlik yapıyor, asi oluyorsun" buyurmuştur.

c) Hac develerinin zikredilmesinden maksat hacca teşvik etmektir. Buna göre hacca iltifat etmeyen kimseye tariz vardır كَنُودٌ "kenud" kelimesinin anlamı "nankör"dür. Farz olduktan sonra haccetmeyen kimse bu sıfatla muttasıf olur (nitelendirilir). Zira Cenâb-ı Hak "Beyti haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfrederse, şüphesiz ki Allah alemlerden mustağnidir"[680] buyurmuştur.

2- عَادِيَات "Âdiyat"; Soluk soluğa koşan atlardır. İbn-i Abbas, Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Atâ ve müfessirlerin çoğu bu görüştedir. Bu haber merfu olarak rivâyet edilmiştir. Allah Rasûlü Ben-i Kinane'ye küçük bir süvâri müfrezesi göndermiş epey zaman geçmesine rağmen haber gelmeyince endişe edilmiş, Cebrâil (a.s.) da bu sûre ile onlardan haber getirmiştir. Eğer الْعَادِيَاتِ el-Adiyat ifadesindeki (ال) "elif-lam"ı daha önce geçen malum şeyler manasına alırsak o zaman kasem edilenler, o seriyyenin atları olmuş olur. Ama (ال) elif-lam'ı cins için alırsak o zaman "Adiyat" Allah yolunda koşan bir at olmuş olur. Ayrıca ضَبْح dabh (hırıltı) ancak atlar için söz konusu olabilir. Bu kelimenin develer için kullanılması ancak istiare yoluyla olabilir. Dolayısıyla âyette atın önemine işaret vardır.

Allah (c.c.) atlara yemin etmiştir. Çünkü onun koşmasındaki haslet ve özellikler diğer hayvanlarda yoktur. Onlar, düşmanı takip etmek, saldırmak, hem de kaçmak (hızla koşmak) için en elverişli hayvandır. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak ondaki dünyevî ve dînî faydalardan dolayı mücahidin atına yemin etmiştir. Cenâb-ı Hak ضَبْحاً "dabhan" buyurmuştur. Çünkü bu, kendisiyle yorgunluğun ortaya çıktığı bir emâredir. Zira hayvan o esnada bütün çabasını harcamakta, yorulduğunda durmamaktadır. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki "O at (o esnadaki yorgunluk ve) zayıflığına rağmen sana inkiyaddan (boyun eğmekten) vazgeçmiyor. İşte kul da Mevlasına taat hususunda böyle olsun" demek istemiştir.[681]

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاً﴿٢﴾

2- "(Nallarıyla) çakarak kıvılcım saçanlara,"

الْمُورِيَات ***"El-muriyat"*** (ateş çıkaranlar-kıvılcım saçanlar) kelimesi اِيرَاءٌ, kelimesinden türemiştir. اِيرَاءٌ İra' kelimesi "ateş çıkarmak" manasınadır. اَوْرٰى / يُورِي / اِيرَاءٌ "çakmakla ateş çıkarmak" demektir.

قَدْحاً ***"Kadh"*** Çakmak, hızla çarpmaktır. Bu atların koşarken hızlarından nallarıyla çarptıkları taşlardan çakmak gibi ateşler çakarak gitmelerinde görülür ki, bu geceleyin görüleceği ve hız eseri olduğu için hem kuvvetlerine hem de geceleyin koştuklarına işaret eder.[682]

Âyeti şöyle tefsir edenler de olmuştur:

1) İbn-i Abbas (r.a.), "Cenâb-ı Hakk, atların tırnaklarını taşa vurmasını, böylece de ondan, tıpkı çakmak çakıldığı zamanki gibi ateş çıkarmasını murad etmektedir" demiştir. En doğru görüş budur. Zira اِيرَاءٌ ira' kelimesi ateş yakmak manasında hakikat; başka manalarda ise mecazdır.

2) Bir kısım müfessirler "Bu âyetlerden maksad atlardır" demişlerdir. Fakat ateş çıkarmalarından maksat, sahipleri ile düşmanları arasında harbi kızıştırmaları, harb ateşini tutuşturmalarıdır. Nitekim Cenâb-ı Hakk; كُلَّمَا أَوْقَدُواْ نَاراً لِّلْحَرْبِ "Ne zaman harb için bir ateş yakmışlarsa (fitne uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür."[683] buyurmuştur. Ayrıca harb kızıştığı zaman Efendimizin buyurduğu gibi حَمِيَ الْوَطِيسُ "Fırın kızıştı" demek de darb-ı mesel olmuştur.[684]

3) Bunlar, geceleyin ihtiyaçları ve yemekleri için ateş yakan gazilerdir. الْمُورِيَاتِ "savaşçı topluluktur" denilmiştir. الْعَادِيَاتِ "Adiyat"ı hacıların develerine yoranlar da "Arafat'tan geceleyin Müzdelife'ye gelip orada ateş yakan hacılardır" demişlerdir.

4) Bunlar, "Ağır heyecanlı sözler söyleyerek düşmanlık ateşi salıp tutuşturan diller"dir. Bu manada قَدْحاً kadhan dil ile düşmanlığa yorumlanabilir.

5) Bunlar, mekr (hile tuzak), hud'a (aldatma) ile düşmanlık ateşini tutuşturan insanların fikirleridir. Bu mana İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir. Bunun ancak, düşmanların onları çok kalabalık görmeleri için ateş yakılması halinde tuzak ve hile anlamında olduğu söylenmiştir. Bu arapların düşmanlarının onları çok görmeleri için yaptıkları adetlerindendi.

6) İkrime demiştir ki; "فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاً süngüler, silahlardır." Buna göre zamanımızın ateş saçan silahları, hiçbir mecaz düşünmeye hacet kalmadan bu manaya dahildir. Özellikle sûrenin Mekkî olması rivâyetine göre o zamanki müslümanlarda ne at , ne silah olmadığı düşünülürse bu mana daha şümullüdür. Böylece sonradan peyderpey ortaya çıkacak, ateşler saçan silahlarla geleceğin harp güçlerine de işaret edilmiş olmakla yalnız atları değil, harıl harıl, sür'atle hücum eden motorlu akın vasıtalarının (savaş araçlarının) hepsini içine alır. Âyetlerin aralarında peyderpey tertil ifade eden ف "fa"larla geldikleri de düşünülürse bu âyetlerin sadece bir seriyyeye değil, her zamanın peyderpey gelişecek taarruz araçlarına işaret eden âyetler olduğu takdir olunabilir.

7) Bu ifadeden murad "işi başaranlar, başarıya ulaştıranlar" manasınadır. Yani maksatlarına nail olanlar, harb veya hac her ne ise isteklerinde başarılı olmuş olanlar diye tefsir edilmiştir. Zira "maksadına nail oldu, ihtiyacını giderdi" anlamında اَوْرٰى زَنْدَهُ "çakmağını çaktı" denilir. Bu bağlamda mana amacına ulaşmış olan topluluğa râcî olur. Yahut atların süvârilerinin vasfını açıklama olur.[685]

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحاً ﴿٣﴾

3- "(Ansızın), sabah baskını yapanlara"

Yani "Sabah vakti düşmanlara baskın yapan atlara... yemin ederim" demektir.

الْمُغِيرَاتِ ***"El-muğîrat"*** kelimesi الإِغَارَة kelimesinden türemiş olan cemi müennes salimdir. الإِغَارَة İgâre sözlükte akın etmek, hızlıca gitmek veya baskın etmek, talan etmek manalarına gelir.

Sünnete göre sabah olmadıkça baskın yapılmaz. Onlar baskın yapmak istedikleri zaman geceleyin yol alır, sabahleyin baskın yaparlardı. Çünkü gece karanlık içinde kalıp hiçbir şey görememekteydiler, Gündüze gelince, insanlar o zaman müdafaya yahud savaşa hazır durumda bulunuyorlardı. Sabah vakti ise dalgınlık, gaflet halinde bulunup, müdafaya hazır vaziyette değillerdi.

Bu âyetleri, develere hamledenlere (başta Hz. Ali ve İbn-i Mes'ud r.anhuma'ya) gelince onlar: "Bundan murad, Yevmu'n-nahr (Kurban bayramı) binicilerini Müzdelife'den Mina'ya götüren develerdir." demişlerdir.

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعاً ﴿٤﴾

4- "Orada tozu dumana katanlara,"

أَثَرْنَ, tercih etme, başlama ve inceleme manalarına gelen أَثَرًا'dan türemesi mümkün ise de; severan ettirmek (üzerine atılmak), heyecanlandırıp savuşturmak manasına gelen إِثَارَةٌ kelimesinden türetilmiş kabul edilerek tefsir edilmiştir. ثَارَ الْغُبَارُ "Toz duman yükseldi" manasında kullanılır. أَثَرْنَ الْغُبَارُ ise "toz kopardılar" manasınadır. Buna göre âyet "Atlar, baskın yerlerinde sür'atle koşuşturmalarından dolayı toz koparırlar." manasında olur.

فَأَثَرْنَ fiili daha önceki âyetlerdeki ismi faillerin الْعَادِيَاتِ الْمُورِيَاتِ الْمُغِيرَاتِ yerini tuttukları fiile atfedilmiştir. Buna göre âyetin takdiri

وَالَّاتِي عَدَوْنَ فَأَوْرَيْنَ وَأَغَرْنَ فَأَثَرْنَ "Harıl harıl koşan ve ateş saçan sabahleyin baskın yapıp, toz koparanlara yemin olsun ki..."şeklindedir.

بِهِ deki ه zamirinin neye râcî olduğu hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Kendisine varılan ve baskın işinin yapıldığı yere râcîdir. Çünkü; فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحاً "(Ansızın) sabah baskın yapanlara,"[686] âyeti bu baskın için bir yer gerektiğine delildir. Maksad anlaşıldığı zaman, zikri (adı) açıkça geçmemiş bir şeye zamirle işaret etmek caizdir. Nitekim إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ "Biz onu Kadir gecesinde indirdik"[687] âyetinde ه "hu" zamiriyle Kur'an'a işaret edilmiştir.

b) Zamir, baskının yapıldığı zamana (sabaha) râcîdir. Buna göre âyet: "Onlar işte o zamanda toz koparırlar" manasınadır.

c) Bu zamir, عَدْو "adv"e yani harıl harıl koşmaya râcîdir ve mana "harıl harıl

koşmak sûretiyle toz koparanlara (yemin olsun ki)" şeklindedir.

نَقْعاً Nak' kelimesi غُبَاراً "toz" manasınadır.

a) Bu kelimenin "ses yükseldi" manasındaki نَقَعَ الصَّوْتُ deyiminden alındığı, toza yükselmesinden dolayı nak' ismi verildiği söylendiği gibi, suyun yükselmesi manasındaki nak' kelimesinden alındığı; binaenaleyh aynen insanın suya daldığı gibi, toz içinde kalanın da toza daldığı için böyle isimlendirildiği söylenmiştir.

b) Bu kelime Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadisinde geçen bir cümlede مَالَمْ يَكُنْ نَقْعٌ وَلَا لَقْلَقَةٌ "Bir bağırma bir avaz olmadıkça"[688] ifadesindeki gibi "haykırma" manasınadır. Buna göre âyet "yaptıkları baskınlarla düşmana zayiat verip feryat ve ağıtlara sebep olurlar, kadınlar ölenlere ağıt yakarlar" manasına gelir. Binaenaleyh bu kelime hücum esnasındaki feryatlara, dökülen terlere ve kanlara da delâlet ve işaret eder.[689]

c) Hz. Ömer (r.a.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bu ifadesindeki نَقْعٌ kelimesine "matem zamanındaki başın üzerine toprak koyma (bir nevi dövünme)" anlamını vermiştir. لَقْلَقَةٌ laklaka ise "ağlarken çıkarılan yüksek şiddetli ses, uğultu" demektir. [690]

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعاً ﴿٥﴾

5- "Derken orada bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin ederim ki,"

وَسَطْنَ kelimesi وَسَطَ fiilinden türetilmiştir. وَسَطَ يَسِطُ وَسْطًا Ortasında olmak, ortasına dalmak anlamındadır. Hz. Ali, İbn-i Mes'ud ve Katâde bu müteaddi (geçişli) olarak şedde ile وَسَّطْنَ "ortasına daldırdı", şeklinde okumuştur. Bu durumda بِهِ'deki بـ (ba) harfi ceri "ortaya dalma" da daha ileri bir manayı ifade eder.

بِهِ'deki هـ zamirinin neye râcî olduğu hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Bu عَدْو adv'e yani harıl harıl koşmaya râcîdir. Sûrenin başındaki el-Adiyat kelimesi buna delâlet eder. Âyetteki جَمْعاً cem'an sözü de جَمْعَ الْعَدْوِ takdirindedir. Mana "O (atlar) koşmaları ile düşman ordusunun ortasına daldılar" şeklinde olur. Âyeti develerle ilgili sayanlara göre "Mina'da toplananların ortasında olan (develer)... manasında olmuş olur." demişlerdir.

b) Zamir نَقْعٌ "nak"a (toz ve haykırmaya) râcîdir. Yani "Toz (koparmak) veya haykırarak topluluğun ortasına girenlere" demektir.

c) Âyetten murad "harıl harıl koşan (atlar) toz toprağa bulanmış oldukları halde düşman topluluklarından bir topluluğun ortasına dalarlar"dır.[691]

İmam Kurtûbî der ki; "Âyette üzerindeki binicilerle birlikte düşmanlarının ortasına dalanlar kasdedilmiştir ki, bu da kendilerine baskın yaptıkları topluluktur."

İbn-i Mes'ud dedi ki: "Bununla cem'in ortasına dalanlara" buyruğunda Müzdelife'nin ortasına dalanlar kasdedilmiştir. Müzdelife'ye "cem" adının veriliş sebebi ise insanların toplanmasıdır.[692]

İnsanlar atları anlatırken çok şeyler söylemişlerdir. Allah Teâlâ'nın zikrettiği bu miktar ise en güzel ve uygun olandır. Hz. Peygamber (s.a.v.). الْخَيْرُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "Atın alnına dökülen saçlarında kıyamet gününe kadar hayır (ecr ve ganîmet) düğümlüdür" buyurmuştur.[693]

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾

6- " üphesiz insan, Rabbine kar ı pek nankördür."

Allah Teâlâ, adına yemin edilen şeyi zikredince, hakkında yemin edilen üç hususdan birincisini bu âyette getirmiştir. Yani bu buyruk yeminlerin cevabı olan birinci hususdur.

كَنُود "Kenud" kelimesi hakkında birçok izahlar yapılmıştır.

a) İbn-i Abbas, Mücâhid, İkrime ve Katâde'ye göre ''Kenud'' nankör manasınadır.

b) Hasan el Basrî'ye göre: "Başına gelen mihnet ve musibetleri kötülükleri sayarak Rabbine levmeden, O'nun nimetlerini ve verdiği rahatlıkları unutandır."[694]

c) Ebû Ubeyde (r.a.), hiçbirşey bitirmeyen toprağa arzu'l-kenude denilmesine bakarak "hayrı az" manasını vermiştir.

d) Zeccac'a göre, "kafir" demektir.

e) Ebû Umame (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'den şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.): "Şüphesiz insan, Rabbine karşı pek nankördür." âyetini okudu ve şöyle buyurdu: "Yani kendi başına yer, kölesini döver ve vergisini vermez."[695]

f) Kurtûbî der ki, "Bu az iyiliklere karşı nankörlük eden çokça yapılan iyiliklere karşı teşekkür etmeyen kimsedir. Hakkı inkar eden kimse hakkında olduğu da söylenmiştir."

g) Kenud lafzının "kesti" anlamına gelen كَنَدَ fiilinden geldiği de söylenmiştir. Bu işi

yapan kimse, sanki kesintisiz yapması gereken şükrü kesmiş olduğundan bu adı almış gibidir.[696]

Mevdûdî, yeminin insanın nankörlük etmesi karşısında edildiğini dolayısıyla at ile ilgili olarak üzerine yemin edilen şeylerin gazilerin atları ve onların kafir topluluğuna hücumu olarak anlaşılmasının doğru olmadığını söyler. O'na göre bu atlar (iyilik yerine kötülük için) cahiliyye döneminde zulüm ve kan dökmek için kullanılan atlardır. Zira o zamanda gece tehlikeli olduğu gibi kabileler arasında kan davası; birbirlerinin mallarını, hayvanlarını elde etmek; kadınlarını ve çocuklarını köleleştirmek için de savaş çıkardı. Allah Teâlâ'nın verdiği imkanları ve onlara bağışladığı güçleri, Cenâb-ı Hakk'ın en nefret ettiği şey olan fesat çıkarmak için kullanmaları aslında Yüce Allah'a karşı en büyük nankörlüktür.[697]

İbn-i Abbas (r.a.) "Âyetteki insan kelimesinden kasıt kafir kimsedir" demiştir. Râzî der ki; "Nankörlüğün (küfrün) bütün insanlara hamledilmesi mümkün değildir. Belli bir kafir için kullanılması gerekir veya eğer herkes için kullanılırsa manası şöyle olur. İnsanın tabiatı onu böyle olmaya sevk eder. Ancak Allah'ın lütfu ve tevfiki ile bundan korudukları müstesna..." Birinci mana ekseri alimlerin görüşüdür. İbn-i Abbas (r.a.)'a göre buradaki (kafir) insan Amr b. Nevfel el-Kureyşî'dir.[698] Dahhâk da âyetin Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.[699]

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾

7- " üphesiz buna kendisi de ahiddir."

Nankör oluşuna lisanı haliyle şahiddir. Âyet yeminin cevabının ikincisidir. Âyetteki ﻫ "hu" zamirinin kime râcî olduğu hususunda iki görüş vardır.

a) Bir sonraki âyetteki zamirin de kendisine râcî olması esas alınarak insana râcîdir. Şüphesiz insan buna yani kendi nankörlüğüne ve cimriliğine şahitdir. Kendi aleyhine şahidlik eder. Ama bu şahidlik ya o iş inkarı mümkün olmayan açık bir şey olduğundan yahut da âhirette insan kendi aleyhine bu hususta şahitlik ettiği ve günahlarını itiraf ettiği içindir.[700]

b) Taberî gibi bazı müfessirler zamiri bir önceki âyetteki لِرَبِّهِۦ ifadesindeki"Rabb"a göndererek "Allah bu nankörlüğe şahittir" manasını vermişlerdir. Bu kötülüklerden vazgeçmeye zorlamak için bir tehdit ve korkutma demek olur. Zamirin en yakına atfedilmesinin asıl olması kaidesine göre bu vecih daha uygun gibi görünür. Fakat kelamın konusunun insan olması sonraki zamirin ona râcî olması ve nazmın düzgünlüğüne daha uygun olması açısından da birinci görüş doğrudur. Allah (c.c.) en doğrusunu bilendir.

İnsanın nankörlük eseri üzerinde o kadar aşikardır ki, kendi hallerini kalp gözü

(basiret) ile yaptığı nankörlükleri inceleyerek idaresi altındakilere muamelesini düşünse Rabbine çok nankörlük etmekte bulunduğunu inkar edemez, vicdanında ikrar eder. Yahut âhirette itiraf eder.[701]

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴿٨﴾

8- "Ve o, mal sevgisine de a ırı derecede dü kündür."

Âyet yeminin cevabının üçüncüsüdür. و vav atıflarıyla üç yemin birbirine bağlanmıştır.

الْخَيْرِ ***"Hayır"*** إِنْ تَرَكَ خَيْراً "Eğer geride bir hayır, yani mal bırakırsa..."[702] gibi birçok âyetlerde mal manasındadır. Mala "hayır" denmesinin sebebi insan yaratılışının ona meyledici olmasından, dünya menfaati bulunmasından dolayı çoğu insanların onu mutlaka hayır gibi zannetmelerindendir ki, burada o zan kötülenmiştir.

شَدِيدٌ " ***edid***" cimri veya güçlü manasındadır ki, ne demek olduğu hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Mal ve serveti mutlaka "hayır" sanarak sevdiği için cimridir, sıkıdır.

b) Malı ve dünya menfaatini sevmekte çok kuvvetlidir. Onu kazanmak eline geçirip toplamak hususunda güçlüdür, hırslıdır.

c) "Hayır" bilinen manasında, sıkıntılı olup sıkılmak manasına şiddetten olmak üzere Keşşaf üçüncü bir mana söylemiştir ki, daha açık görünür. Şöyle ki, insan hayır işlere sevgi beslemez, sıkıntılı olur, canı sıkılır anlamındadır.[703]

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ﴿٩﴾

9- "Dü ünmez mi ki, kabirlerde bulunanlar diriltilip dı arı atıldığında,"

بُعْثِرَ **"Ba's"** veya "bahs" kökünden eşilip, sürülüp dışarı çıkarılma, alt üst etme demektir.[704]

Ebû Ubeyde demiştir ki: بَعْثَرْتُ الْمَتَاعَ "Eşyanın altını üstüne getirdim manasındadır."

Muhammed bin Ka'b "Bu ölümden sonra diriltilecekleri zaman olacaktır" demiştir.[705]

مَا فِي الْقُبُورِ **"Kabirlerde bulunanlar"** ifadesinde ismi mevsul[706] (ما) akıl sahibi olmayan varlıklara göre getirilmiştir. مَنْ فِي الْقُبُرِ "kabirlerin içindeki kimseler" şeklinde akıl sahibi varlıklar için kullanılması gereken مَنْ ism-i mevsulu kullanılmamıştır. Zira yeryüzünde mükellef olmayanlar daha fazla olduğu için bu genele göre söylenmiş bir ifadedir. Veya onlar öldükten sonra dirilmeye başladıklarında henüz akıllı canlılar değillerdir. Dirilişten sonra onlar bu hale gelmişlerdir.[707]

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴿١٠﴾

10- "Ve gönüllerde olanlar ortaya konduğu vakit (halinin ne olacağını dü ünmez mi?)"

Ebû Ubeyde buna: "Göğüslerde olan şeyler ortaya çıktığı zaman" manasını vermiştir.

حُصِّلَ **"Hussıla"** kelimesinin masdarı olan Tahsil; Hasıl olanı seçip ayıklamak, gizliyi açığa çıkarmak anlamındadır. Hasıl, her şeyden elde edilen şey, kendinden başka giden şey, elde kalan demektir.[708]

Tahsil kelimesi özü kabuktan, altını madenden çıkarmak anlamında da kullanılır. Ayrıca bu kelimenin "Hayrı şerden ayırma" anlamında olduğu da söylenmiştir.[709]

Yani gönüllerde saklanan bütün gizli sırlar, niyetler gayeler olgun ürün gibi derlenip toplanıp bütün neticesiyle meydana konduğu zaman, o nankör insanlar dünyada neler ettiklerini anlayacaklar.[710]

Fahreddin Râzî âyetin tefsiri hususunda şu izahları yapmıştır:

a) حُصِّلَ "Hussile", defterlerde derlenip toplanan demek olup, bu da amel defterleri açılıp ortaya konduğunda demektir.

b) Bu, amellerin ayırt edilmeleri anlamındadır. Mutlaka farz, mendub, mübah, mekruh ve haram olan şeylerin birbirinden ayırt edilmeleri gerekir. Çünkü her biri için ayrı bir hüküm vardır. Bu sebeple eleğe "mihsal" denilir.

c) Bu, sırların niyetlerin ayırt edilmeleri demektir. İnsanın içindekiler (gönlündekiler) çoğu kez dışından görünenin aksine olur. Ama kıyamet günü bütün sırlar çözülür, perdeler açılır, içindekiler ortaya çıkar.

حَصَلَ şeklinde malum sigayla da kıraat vardır. O takdirde de mana "ortaya çıktığında" şeklinde olur.

Allah Teâlâ مَا فِي الْقُلُوبِ مَا فِي الصُّدُور "gönüllerde olanı" buyurmuş "kalplerde olan şeyleri" diye buyurmamıştır. Çünkü kalp itaatkardır. Marifetullahı ve Hak Teâlâ'ya hizmeti arzular. Aslında bu hususlara karşı çıkan "nefis"tir. Nefsin yeri ise göğse yakındır. İşte bu sebeble "insanların sadırlarına, göğüslerine vesvese verir, kötü şeyler fısıldar."[711] buyrulmuştur.

Âyetten alınacak ders kabire ve kabirden sonra olacak şeylere hazırlanmaktır.[712] Allah Teâlâ "Gönüllerde olan şeyler toplandığı zaman" buyurarak özellikle kalbin işi olan amellerden bahsetmiş, uzuvların işlerini zikretmemiştir. Zira diğer uzuvların amelleri, kalbin amellerine bağlıdır. Kalpteki sevkedici şeyler, irade ve düşünceler, istekler meydana gelmemiş olsaydı uzuvların fiilleri de meydana gelmezdi.[713]

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

11- " üphesiz Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır."

رَبَّهُمْ ***"Rableri"*** ifadesinde zamir çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü "insan" cemidir (çoğuldur). Cenâb-ı Hak Asr sûresinde de: "Muhakkak insan ziyandadır."[714] âyetinin ardından "iman edenler müstesna"[715] buyruğunu cemi (çoğul) olarak getirmiştir.

Ayrıca هُم zamiri diriltilenler yerinde kullanılmıştır. İkinci diriltmeden sonra onlar akıllılara has zamirle anılmışlardır. Onlar kabirde iken haşr vaktinin aksine aklı ve ilmi olmayan cansız yaratıklar gibi idiler.[716]

يَوْمَئِذٍ ***"o gün"*** ifadesinin zikredilmesinin sebebi, mükafat ve cezanın o gün verilecek olmasıdır.

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Allah Teâlâ atlara yemin ederek insanın şükür ve sabır konusundaki eksikliğine; onu, hakiki kemali elde etmekten alıkoyan mala düşkünlüğüne dikkat çekmiştir.

İnsan küfran-ı nimet, mal sevgisi ve cimriliğe müsait yaratılmıştır. Dolayısıyla kendisini kurtuluş ve mutluluğunun bulunduğu şekle sokmalıdır.

2. Allah Teâlâ, insanın başlangıcı ve dönüşüne ait durumlarını ezeli ve ebedî ilmi ile kuşatmıştır. Kınama ve tehdit; akılları düşünmeye, âhiret için takva ve fazîlet azığı ile hazırlanmaya ve isyandan uzak kalmaya sevkeder.[717]

Elmalılı bu sûre hakkında şunları söylemiştir: "Sûrede Allah yolunda kuvvet hazırlamak için seve seve mal sarfederek hayra çalışmak ve ferdi servet hırsıyla cimrilik ve nankörlük etmemek gereği hatırlatılmış ve aynı zamanda dünyadaki istilalarda ölümle kurtulmak mümkün olduğu halde kabirdekilerin deşildiği ve

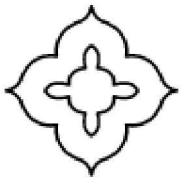
sinedekilerin derildiği ve zerresine varıncaya kadar hayır ve şer amellerin cezası görüleceği gün ebedî azaptan kurtulmanın mümkün olmayacağı anlatılarak insanlar Allah için hayır yapmaya sevk olunmuştur. (o güne hazırlığa teşvik edilmiştir.)"[718]

Said Havva da bu sûre hakkında şunları söylemiştir: "Bu sûre insanı takva sahiplerinin sıfatlarını gerçekleştirmekten alıkoyan şeylerden kurtarmaktadır. Allah Teâlâ'nın nimetlerini inkar (kulluk ve itirafla bir arada bulunmayan) nankörlükten kaynaklanmaktadır. Böyle bir kimsede de; iman da, namaz da, Kur'an'a ittiba (uymak) da yoktur. Mal sevgisi de başkalarının hakkına saygı göstermeme ve infak etmeme sonucunu doğurur. Bunlar da İslam'dan sapmaları kabul etme sonucuna götürür.

Sûredeki ifade akışı insan karakterini anlatmaya yöneliktir. O çok nankördür. Malı ve dünyalık çıkarları sever. Sûre bu iki hastalığın tedavisini de bildirmiştir. Tedaviler: Öldükten sonra dirilmeyi, Kıyamet günü nefislerde saklı bulunan şeylerin açığa çıkarılacağını, Allah Teâlâ'nın bunları bildiğini hatırlamakla olacaktır. Bu hatırlatma insanı nankörlüğünden, malı ve dünyalık çıkarları aşırı sevmekten kurtaracak yegane yoldur. Bu sayede insan Allah Teâlâ'nın huzuruna o utandırıcı hastalıkları ile varmayacaktır. İşte insan bunu bildiği zaman inkardan kurtulup imana, namaza, infaka ve Allah Teâlâ'nın kitabına uymaya koyulur. Artık böylece Allah'ın nimetlerini tanımamak ve dünyayı sevmek gibi hiçbir şey onu bunlardan ayırmaz."[719]

Rabbim cümlemizi nankör olan kullardan olmaktan muhafaza buyurup, verdiği nimetlere hakkıyla şükreden kullarından olabilmeyi nasib eylesin.

ÂMÎN...

Elmalılı, IX, 376.
Elmalılı, IX, 378.
Zilzal, 99/1.
Zilzal, 99/2.
Zilzal, 99/4-6.
Zilzal, 99/7-8.
Bkz. Elmalılı, IX, 376; Said Havva, XVI, 333-334.
Kur'an Yolu, V, 671.
Zuhaylî, XV, 602.
Elmalılı, IX, 377.
Yasin, 36/1-2.

Hicr 15/72.
Kurtûbî, XIX, 279-281.
Al-i İmran, 3/97.
Râzî, XXIII, 344-345.
Elmalılı, IX, 377.
Maide, 5/64.
Müslim, Cihad, 28.
Bkz. Râzî, XXIII, 346; Elmalılı, IX, 379.
Adiyat, 100/3.
Kadir, 97/1.
Buharî, Cenâiz, 33.
Râzî, XXIII, 347-348.
Kurtûbî, XIX, 288.
Râzî, XXIII, 349.
Kurtûbî, XIX, 289.
Buharî, Menakıb, 24, 27; Müslim, Emare, 26; Tirmizî, Cihad, 19, İbn Mace, Cihad, 14, Ebû Davud, Cihad, 41.
Râzî, XXIII, 350.
Buharî, Edebu'l-Müfred, 160.
Kurtûbî, XIX, 291.
Mevdûdî, VII, 100.
Râzî, XXIII, 350.
Kurtûbî, XIX, 292.
Râzî, XXIII, 351.
Elmalılı, IV, 380-381.
Bakara, 2/180.
Elmalılı, IX, 381.
Râzî, XXIII, 353.
Kurtûbî, XIX, 294.

"O şey ki, o kimse ki..." manalarının yerinde kullanılan, "مَا Ma, مَنْ Men, الَّذِي Ellezi" gibi kelimelerdir. İki kelimeyi veya manayı birbirine bitiştiren, manası kendisinden sonra gelen cümle ile tamamlanan kelimedir.
Râzî, XXIII, 353.
Bkz. Râzî, XXIII, 353.
Bursevî, X, 150.
Elmalılı, IV, 382.
Nas, 114/5.
Râzî, XXIII, 353-354.
Râzî, XXIII, 353-354.

Asr, 103/2.
Asr, 103/3.
Bursevî, X, 150.
Zuhaylî, XV, 606.
Elmalılı, IX, 382.
Said Havva, XVI, 336-337.

KÂRİA SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ

olacak o gün kârîânın ne olduğunu sana bildirdi ne o kârîâ nedir o kârîâ şiddetlice çalan

النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ ﴿٥﴾

atılmış yün gibi dağlar olacak yayılmış pervaneler gibi insanlar

فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ

hafif kimse fakat hoşnut bir hayat içindedir o tartısı ağır basan kimse o vakit

مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

kızışmış bir ateştir Hâviye'nin ne olduğunu sana bildirdi ne Hâviye'dir onun anası tartısı

MEÂLİ:

1. Şiddetlice çalan!

2. Nedir o şiddetlice çalan?

3. O şiddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?

4. O gün insanlar, (ateş etrafında) yayılmış pervaneler gibi olurlar.

5. Dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür (o Kâria!)

6. İşte (o gün) kimin tartılan ameli ağır gelirse,

7. İşte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.

8. Fakat, kimin de tartılan ameli hafif gelirse,

9. İşte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye'dir.

10. Nedir o (Hâviye) bilir misin?

11. (O), kızgın bir ateştir!

Mushaf'taki sıralamada yüz birinci, iniş sırasına göre otuzuncu sûredir. Kureyş sûresinden sonra, Kıyamet sûresinden önce Mekke'de inmiştir. On bir âyettir. Sûre ismini ilk âyette geçen Kâria kelimesinden almıştır. Kâria; sert nesne, korkunç olan, ses ve kapı çalan anlamlarına gelir. Dehşeti ile kalpleri vuracak anlamında; Hakka, Tâmme, Sâhha, Gaşiye ve benzerleri gibi kıyametin isimlerindendir.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Önceki sûrede kıyamet günündeki durum anlatılmış, "Şüphesiz Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır" âyetiyle bitirilmiş; adeta "o gün nasıl bir gündür?" denilmiş de bunun üzerine "O gün Kâria'dır."diye cevap verilmiştir.[720]

Sûrenin Konusu:

Sûrede kıyamet tasvirlerine yer verilmekte, âhiret sorumluluğu bilinci aşılayan uyarılarda bulunulmaktadır.[721]

Sûrenin Muhtevası:

Kıyamet korkuları ile ürkütme olup, kıyamet ve onun dehşetli halleri, âhiret ve onun sıkıntılı durumları, orada meydana gelecek olan büyük olaylar ve korkulu haller, insanların korku ve şaşkınlıklarından kelebekler misali dağılmaları gibi aynı konu etrafında döner.

1- Sûre kıyametin korkuları ile şiddetlerinden, insanların orada kabirlerinden uçuşan kelebekler gibi yayılacaklarından söz ederek başlar.(1-4.âyetler)

2- Sonra da kıyametin bazı alâmetlerine işaret eder. İnsanların kalbinde oluşturacağı büyük tesir, endişe ve korku ile dağların imha edilip atılmış yün gibi olmaları (5.ayet)

3- Sonunda da insanların amellerinin tartılacağı hesab terazisinin kurulacağını haber verir. Mizanı iyiliklerle ağır basan cennete, mizanı kötülüklerle hafif kalan da cehenneme gidecektir. (6-11.âyetler)[722]

اَلْقَارِعَةُ ﴿١﴾

1- " iddetlice çalan,"

اَلْقَارِعَةُ **Kıyamet** ve kıyametin kopması (saat) demektir. Kıyamet dehşetli ve korkulu halleriyle yaratılmışlar için bir "Kâria"dır.

Kâria, قَرْع kar' kelimesinden türemiştir. قرع maddesinden اَلْقَرْعُ kar' şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmaktır. Korkunç ve şiddet verici

halleriyle insanlara çarptığı için kıyametin isimlerinden biri olmuştur. قَرَعَ بِالْعَصَا “Sopayı başına çaldı”, قَرَعَ الْبَابَ “kapıyı çaldı” demektir. Tokmak manasına مِقْرَعَةٌ, kılıçla çarpışmak manasına تَقَارَعَ بِالسُّيُوفِ ifadesi de aynı köktendir. Bu şekilde çarpan her şeye Kâria denilir. Sonra dehrin (zamanın) başlara çarpan büyük hadiselerine Kâria denilmiştir. Nitekim: وَلاَ يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ “İnkar edenlere yaptıklarından dolayı büyük bir belâ gelmeye devam edecek”[723] buyrulmuştur. Kur’an’ın inzar (korkutma) âyetlerine de قَوَارِعُ الْقُرْآنِ “Kur’an’ın kariaları” denilir. Bilhassa (ال) elif-lam ile el-Kâria, el-Hakka gibi kıyametin isimlerinden olmuştur.

Kıyamete Niçin Bu Adın Verildiği Hususunda Şu İzahlar Yapılmıştır[724]:

1- Sebebi, kendisinden dolayı mahlukatın can verdiği o akıllarını alan, ödlerini patlatan sayhadır. Çünkü ilk sayhada akıllar zail olur. Nitekim Zümer Sûresinde; وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ “Sura (birinci defa) üflenince. Göklerde ve yerde bulunanlar o zaman düşüp kendisinden geçer”[725] buyrulmuştur.

İkinci sayhada (sura üflenişte) ise, İsrafil (a.s.) hariç bütün mahlukat ölür. Allah Teâlâ daha sonra onu da öldürür. Sonra diriltir. O, sura üçüncü defa üfler. Böylece herkes dirilip, kalkar. Bu surun, kendisinde bütün ölüler sayısınca delikler bulunan ve herkese ait bir deliğin yer aldığı; Cenâb-ı Hakk’ın her bedeni o belli delikten, kendisine ulaşan o nefha sayesinde dirilttiği rivâyet edilmiştir. Bu izahı da, Hak Teâlâ’nın مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً “kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar”[726] buyruğu teyid eder.

2- Ulvi ve sûfli kütleler (cisimler), alem tahrib edilirken birbirlerine alabildiğine çarparlar. İşte bu çarpma (kar’) sebebiyle kıyamete “Kâria” denilmiştir.

3- Kâria; korku ve dehşetiyle, çılgınlığıyla insanların kalplerini hoplatıp çarptırandır. (Kâria olandır) Bu göklerde çatlayıp yarılmayla; güneş ve ayda dürme ve söndürülmesiyle; yıldızlarda saçılmalarıyla; dağlarda un ufak edilip, atılmalarıyla; yeryüzünde dürülüp değiştirilmesiyle olur. (Bu, Kelbî’nin görüşüdür.)

4- Kıyamet, Allah düşmanlarını ilahî azab, hizy (zillet) ve ibretamiz cezalarla

korkutur, kalplerini hoplatır. Bu Mukâtil'in görüşüdür. Bazı araştırmacılar "bu görüş önceki Kelbî'nin görüşünden daha kuvvetlidir" demişlerdir. Çünkü Hak Teâlâ وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ "Onlar (hayır işleyenler) o gün korkudan emindirdirler"[727] buyurmuştur. Bununla beraber bu sûrede gelecek beyan ile yetinmek daha uygundur.

مَا الْقَارِعَةُ﴿٢﴾

2- "Nedir o iddetlice çalan?"

(ما) Ma, mahiyet ve hakikatten sorudur. Fakat bununla maksat gerçekten soru değil "O ne dehşetli Kâria'dır" mealinde tahzir (sakındırmak) içindir.

Zamirle (ما هى) ifade edilmeyip Kâria isminin üç defa (üç âyette) açıkça tekrar edilmesi de o korkutmayı terbiye ve anlatmak içindir. Bundan dolayı birtakım tefsir bilginleri âyetin irabı hususunda tahzir (sakındırma) babından olduğunu söylemişlerdir.

اَلْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ ifadesinin îrâbı hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1- Bu irab tahzir (sakındırmak): اَلْاَسَد اَلْاَسَد : "Sakın kendini! Aslan var aslan! manasında tahzir (sakındırma), hem nasb (üstün) ile hem raf (ötre) ile caizdir. Buna göre mana: "Sakının kendinizi! Kâria var, çok korkunç Kâria! Öyle ki onun ne büyük Kâria olduğunu görmeyince dirâyetle bilemezsiniz" demek olur. Bunun aslı اِتَّقِ (ittaki) "kork" fiilinin mef'ulu (tümleci) olarak nasb (üstün)'den değişmedir.

2- Bir kısım müfessirler سَتَأْتِيكُمُ الْقَارِعَةُ "Size Kâria gelecek" Çok dehşetli Kâria, manasına olduğunu, bu takdirin ,"Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığında,"[728] âyetinde haber verildiği biçimde gelecektir; şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

3- Fiil takdirine ihtiyaç olmayarak اَلْقَارِعَةُ el-Kâria doğrudan doğruya mübteda; ماالقارعة. (mel-Kâriatu) da onun haberidir. Dolayısıyla mübteda olarak merfudur (ötreli okunmuştur.)

Tahzir (sakındırma) ve tehvil (korkutma), kelamın manasından anlaşılması önceki sûreye göre de takdir edilmiş sorunun cevabı olması açısından daha açık ve tercihe değerdir.[729]

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴿٣﴾

3- "O iddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?"

Bu buyruk, onun halinin azametini ve önemini anlatmak üzere soru mahiyetindedir. وَمَا أَدْرَاكَ buyruğu kişinin bunu bilmediğini ifade eder. Bu cehalete nisbet (وَمَا أَدْرَاكَ ifadesinin kullanılması) ile, bu "karia"nın, şiddet ve dehşet bakımından diğerlerinin çok çok üstünde bir "karia" olduğu anlaşılır.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ âyeti hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) İfadenin manası; "Sen onu bilemezsin. Çünkü o, şiddet açısından herhangi bir ferdin vehminin ve zannının ulaşamayacağı bir noktadadır." Cenâb-ı Hak sanki "Dünyanın belâ ve musibetleri, bu "karia"nın yanında adeta bir "karia" değildir. Dünyanın ateşi de, âhiretteki ateşin yanında ateş değildir. İşte bu sebeple sûrenin sonunda "Kızgın bir ateş"[730] buyrulmuştur. Bu açıdan sûrenin başıyla sonu birbiriyle mutabakat (uyum) arzeder.

Cenâb-ı Hak sûrenin sonunda onuncu âyette وَمَا أَدْرَاكَ مَاهِيَهْ buyurmuş, ama buradaki gibi وَمَا أَدْرَاكَ مَا هَاوِيَهْ buyurmamıştır. Aradaki fark; Kâria'nın elle tutulur gözle görülür bir şeyin "karia"sı olmasıdır .Ama onun "haviye" olması ise böyle değildir. Böylece iki yer arasındaki fark ortaya çıkmış olur.

b) Bu tafsilatı Cenâb-ı Hakk'ın haber vermesi ve beyanı dışında, hiç kimse bilme imkanına sahip değildir. Bunu bilmenin yolu "sem'iyyat" nakli deliller"den geçer.

Bu âyetin bir benzeri[731] الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ ifadesidir. الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ ifadesi الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ ifadesinden[732] daha ileri derecede bir ifadedir. Çünkü sonra gelen mutlaka daha beliğ ve ileri derecede olur. Maksat alabildiğine dikkat çekmedir. Mana açısından "Hakka" daha ileridedir. Çünkü bu kelime "adalet" manasıyla ilgilidir. Kâria ise, kalplere çok korkunç şeylerle baskı yaptığı için, ileri derecede bir ifadedir.[733]

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴿٤﴾

4- "O gün insanlar, (ate etrafında) yayılmı pervaneler gibi olurlar."

يَوْمَ ***"O gün"*** lafzı zarf olarak mensubtur. يَوْمَ "O gün" lafzı;

a) تَقْرَعُ يَوْمَ takdirindedir. Yani "O Kâria insanların şöyle şöyle olduğu günde çarpar, vurur" şeklindedir.

b) "An, o günü" diye mukadder اُذْكُرْ fiili ile mensub olduğunu söyleyenler de olmuştur.

كَالْفَرَاشِ ***"Pervaneler gibi"*** فَرَاش "Feraş", فَرَاشَة "Ferașe"nin çoğuludur. Geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendini ateş içine atan canlılara, küçük kelebeklere denir.[734]

Cenâb-ı Hak, bu âyette öldükten sonra dirilme meydana geldiği zamanda canlıların durumunu فَرَاشِ الْمَبْثُوثِ "feraș-i mebsus"a, başka bir âyette ise جَرَادٌ مُنتَشِرٌ "yayılmış çekirgeler"e[735] benzetmiştir. Pervanelere benzetilmesine gelince bu; "feraș"ın uçmak için kalktıkları zaman aynı yöne yönelmeyip de, tam aksine her birinin başka başka cihet ve istikametlere yönelişlerinden dolayıdır. İşte bu durum, insanların öldükten sonra diriltilmeleri esnasında böylesine dehşet ve korku içinde kalacaklarına delâlet eder.

İnsanların çekirgelere benzetilmesine gelince; bu çokluk ve hareketlilikleri açısından yapılmıştır.

Kısaca Cenâb-ı Hak, insanların öldükten sonra dirilme anındaki durumlarını hem saçılmış çekirgelere hem de yayılmış pervanelere benzetmiştir. Çünkü insanlar öldükten sonra diriltildiklerinde, tıpkı çekirgeler ve pervaneler gibi birbirlerine girerler.

Çekirgeler, pervanelere nisbetle büyüktürler. Aynı anda hem küçük hem de büyük şeylere benzetilmesi; pervaneye benzetilmesi, belli belirsiz yönlere gidip gelmelerinden; çekirgeye teşbih edilişi ise, çokluk ve birbirini izlemeleri açısındandır. Şöyle de denilebilir: "Mahlukat, başlangıçta tıpkı çekirgeler gibi olurlar. Daha sonra güneşin harareti ile yanmaları yüzünden, pervaneler gibi küçük hale gelirler."

جَرَادٌ مُنتَشِرٌ "Yayılmış çekirge"de zarar durumu, kelebekte ise imtihan durumu daha açık görünür.

الْمَبْثُوثِ ***"Dağılmı , saçılmı "*** demektir. Birisi bir şeyi dağıtıp saçtığında, بَثَّهُ "Onu saçtı, dağıttı" ifadesi kullanılır.[736]

Dağılmış, yayılmış demek; çok ve dağılmakla çırpınıp yayılış, dağılış ve seriliş hallerini özellikle ifade etmektedir. Bunda görülen sa'k (bayılma) halidir. Bu tabirden o zavallı hayvanların ateş çevresinde çırpınıp sonunda yanarak yere düşmesi gibi insanların o günün dehşetinden dolayı korkudan düşüp bayılacakları, şaşkın bitkin

halde bulunacakları anlaşılır.[737]

Âyet, sûrun ilk sesinin ruhlarda uyandıracağı korkuyu anlatmaktadır.

Müslim'de rivâyet olunan bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur; "Benim durumum ile sizin durumunuz, bir ateş yakıp da çekirgelerin, kelebeklerin (feraşın) gelip içine düştüğü, kendisi de onları düşmesin diye önlemeye çalıştığı bir kimsenin durumuna benzer. Ben sizlerin ateşe düşmemeniz için bellerinizden yakalayıp (çekmeye ve ateşe) düşmenizi önlemeye çalışıyorum, siz ise benim elimden kurtulup, kaçıyorsunuz"[738]

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ﴿٥﴾

5- "Dağlar da atılmı renkli yüne dönü ecek,
(Renkli yün gibi olacak)."

Dağlar böyle olunca insanların ne hale geleceği kıyas olunabilir mi?

O halde Allah Teâlâ'nın rahmeti yetişmeyecek olursa vay insanların haline!..

الْعِهْنِ ***"Yün",*** özellikle çeşitli renkte yün demektir. Nitekim İbn Mes'ud (r.a.) da bu ifadeyi كَالصُّوفِ "yün gibi" şeklinde okumuştur.

النَّفْش nefş kelimesinden türetilen الْمَنفُوشِ "menfuş" ise **"Didilmiş, atılmış,** parçaları parmaklarla birbirinden ayrılıp dağılmakta veya hallaçla atılmakta bulunan" demektir ki, yünlerin zerre zerre uçuştuğu haldir.

Cenâb-ı Hakk burada insanların hali ile dağların halini birlikte ele almış;

a) Âdeta bu Kâria'nın dağlara tesir etmesinin onları, böylesine atılmış renkli yünler haline getireceğine; bunu duyan insanın halinin ise nasıl olacağına dikkat çekmiştir.

b) Bu ifade ile ateş dağlarının alabildiğine kırmızı oldukları için tıpkı atılmış renkli yünler halini alacaklarının da kastedilmiş olması muhtemeldir.

Allah Teâlâ dağlardaki hal değişikliğini şu birkaç açıdan ele almıştır:

1) Dağların paramparça olmaları; "Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman"[739]

2) Dağların akan kum tepeleri haline gelmesi; "Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.."[740]

3) Daha sonra atılmış renkli yünler haline gelirler. "Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşecek"[741] O halde bu demektir ki, dağlar, evin penceresinden içeri giren ve elin kendisine temas edemediği zerreler gibi parçalanacaktır.

4) Onlar bir serap haline geleceklerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak: "Dağlar yürütülür, serap haline gelir."[742] buyurmuştur.[743]

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır der ki: "Bu iki hal, yani insanların "yayılmış kelebekler" gibi ve dağların "atılmış renkli yünler" gibi olmaları hali bizim idrakimize göre bütün yer kütlesinin volkan gibi infilak edip patlaması halini düşündürdüğü gibi, son zaman savaşlarının o hali almaya doğru giden yıkıcı manzaralarını da göz önüne getirmektedir.[744]

Cenâb-ı Hakk'ın atıfla وَالْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ buyurmayıp وَتَكُونُ الْجِبَالُ diye yeniden fiil getirmesinin hikmeti; Bu gibi yerlerde tekrar daha kuvvetli bir sakındırma ifade ettiğinden dolayıdır.[745]

Bu kısımdan sonra insanları mes'ud ve bedbaht iki kısma ayıracak olan safha açıklanır.

فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴿٦﴾

6- "İ te (o gün) kimin tartılan ameli ağır gelirse,"

مَوَازِين Mevazîn kelimesi مِيزَان mizan kelimesinin çoğuludur. Mizan, "Tartı aleti, eşyanın veznini yani ağırlık nisbetini ölçmeye mahsus olan terazi" demektir. Bununla birlikte sadece ağırlığa mahsus olmayıp adalet ve hukuk gibi manevî olan herhangi bir nispeti mukayese ile tayin için de mecaz olarak kullanılır.

مَوَازِين ***"Mevazîn"*** kelimesi hakkında iki görüş vardır:

a) مَوَازِين "Mevazîn" مَوْزُون Mevzun kelimesinin çoğulu olup bu da Allah katında vezin ve kıymeti olan ameldir.

b) مَوَازِين "Mevazîn" مِيزَان kelimesinin çoğuludur. Nitekim İbn-i Abbas (r.a.) şöyle der: "Mîzanın bir dili ve iki kefesi vardır. Onda sadece ameller tartılır. İtaat edenlerin haseneleri, (sevapları) en güzel şekilde getirilir. Bu haseneler ağır bastığında bu kişinin hakkı cennettir. Kâfir kimsenin de seyyieleri (kötülükleri), en çirkin bir biçimde getirilir. Onun tartısı hafif olur, böylece bu kimse cehenneme sokulur."

Hasan el-Basrî der ki: "Mîzanın iki kefesi vardır. Ama bunlar şöyledir böyledir diye nitelenemezler."

Kelam bilginleri de demişlerdir ki: "Hasene (iyilik) ve seyyielerin (kötülüklerin) bizzat kendilerinin tartılmaları düşünülemez. Hele haklar birbiriyle denkleştirildiğinde... Tam aksi tartılması kasdedilen şey hasene ve seyyielerin yazıldığı defterlerdir. Yahud nur, hasenelerin emâresi; zulmet ise, seyyielerin emâresi addedilir. Veya hasenelerin (iyiliklerin) sahifeleri güzel şekillerle tasavvur edilir,

seyyielerin (kötülüklerin) defterleri ise çirkin şekillerle tasavvur edilir. O şekliyle ağırlık ve hafifllik ortaya çıkar. Bunun faydası; hasene sahiplerinin o büyük cemaat arasında zuhur etmesi, böylece sevinçlerinin artması, seyyie sahiplerinin hallerinin de zuhur edip böylece onların mahlukat yanında kepaze kimseler gibi olmalarıdır."[746]

Mücâhid, A'meş ve Dahhâk; "Vezn (tartı), doğru kaza ve adil hükümdür" demişlerdir. Müteahhirûn (sonraki alimler) bu görüşü benimsemiş ve amellerin cismanî tartı ile tartılamayacağını söylemişlerdir. Onlara göre kıyamet günü konacak olan adalet tartıları, adaleti hakkıyla tecelî ettirmek üzere konulacak hak kanunudur. مَوَازِين "Mevazîn" (tartılar) kelimesinin durum ve niceliğinin tayin ve tarifi, bizim idrak ve dirâyetimizin kapsamından uzaktır. Onun için tartı ve terazinin hakikat olduğuna iman lazım gelmekle beraber, niceliğinin tarifine iman etmek şart değildir.

İnsanlar en güzel sanat ve amelleriyle müsabaka ve imtihan edilmek için yaratılmışlar, hayat ve ölüm ile mübtela kılınmışlardır. Bu yönden amellerin Allah katında değerli olan sevab veya ikab (ceza) ile karşılanmak için âhirette üzerlerine düşecek eserler noktasından kazanacakları şekle göre bir terazi ile tartılmaları gerekir.[747]

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴿٧﴾

7- "İ te o, ho nut edici bir ya ayı içinde olur"

عِيشَةٍ kelimesi اَلْعَيْش anlamında bir masdardır. رَاضِيَةٍ Sahibinin memnun kaldığı, hoşnut olduğu hoşnut olunan bir yaşayıştır. Bunun مَرْضِيَّة (razı olunmuş) anlamına geldiği de söylenmiştir.[748]

فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ "Hoşnut edici bir yaşayış" buyrulması belağatlı bir nükteyi içerir ki, rızanın tasavvur üstü kemalini belağatla ifade ederek sahibinin o hayata tam ehliyetini, hem razı olan (radıye), hem de razı olunan (merdiyye) makamında bulunduğuna işaret eder. Yani öyle güzel bir hayat ve geçim ki, güzel amelleriyle ona sebeb olan kimseyi sadece razı ve hoşnut etmekle kalmaz; "Ey huzura ermiş nefis, razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabbine dön (iyi) kullarım arasına gir, cennetime gir"[749] âyeti delaletince nefsi radiyye (razı olan nefs) makamından nefs-i merdiyye (kendisinden razı olunan nefis) makamına yükselterek ebedî olarak mesud edecek, aslâ ayrılmak istemeyecek bir hoşnutlukla sarar.

عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ terkibi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

a) Burada "radiye", nisbet babından değil, ismi faildir. Mananın lazımı kastedilmiştir. Zira bir şeye razı olan ve dileyen ona devam eder.

b) Mübâlaga içindir.

c) İlletli harfe (sondaki ى'ye), ة (he'nin) katılması kelimenin yapısını muhafaza etmek içindir.[750]

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴿٨﴾

8- "Fakat kimin de tartılan ameli hafif gelirse,"

Yani hasenesi (sevabı) az yahut seyyieleri (günahları) ağır basıp da sevapları hafif gelen kısımdan olan kimselere gelince..." demektir.

Ebû Bekir (r.a.) şöyle demiştir: "Bu amel defterleri ağır gelen kimselerin amel defterlerinin ağır gelmesi, onların dünyada iken hakka uymaları ve hakkın kendilerine baskın gelmesinden dolayıdır. Kendisine sadece hakkın konulduğu bir tartının ağır gelmesi ise haktır. Amel defteri hafif olan kimselerin amel defterlerinin hafif olması ise, onların dünyada iken batıla uyup, batılın onlarca hafif bir şey olarak addedilmesinden dolayıdır. Kendisine batılın konulduğu tartının ise hafif olması haktır."

Mukâtil de şöyle der: "Bu böyle olacaktır. Zira hak ağır, batıl ise hafiftir."[751]

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴿٩﴾

9- "İ te onun anası (yeri, yurdu) Hâviye'dir."

Yani varacağı yeri, yatağı, kucağına sığınacağı anavatanı "haviye"dir. "Hâviye" hakkında şu izahlar yapılmıştır:

a) Hâviye cehennemin adlarından biridir. O ateşe, ona düşen kimseler çok yüksekten düştükleri için, sanki ateş derin bir çukurmuş gibi olur. Mana: "Onun varacağı yer o ateştir." şeklinde olur. Varacağı yere, çocuğun kendisine sığındığı anneye teşbih edilerek (mecazen) أُمٌّ ümm (anne) denilmiştir. Cehennemllikler, cehenneme sığındığı için böyle denmiştir. Veya anne rahmi çocuğu kuşattığı gibi, cehennem de ehlini kuşattığı için sığınma yerine anne denmiştir.

b) Arapların birisine beddua ettikleri zaman هَوَتْ أُمُّهُ "anası ağlayıp düşesi, bayılası!" demeleri gibidir. Çünkü birisi düşüp helak olduğunda annesi hüzün ve kederinden helak olur. Âdeta "Ama kimin de tartıları hafif gelirse o, muhakkak helak olmuştur, anası da ağlamıştır" denilmek istenmiştir. (Hâviye cehennem değil, düşen manasında) Yani anası düşmüştür şeklindedir.

c) Katâde, İkrime, Kelbî; أُمٌّ Ümm, beyin ve başın aslı ve kökü manasınadır. Yani "Beyninin kökü haviye olmuştur" yahut "Tepetaklak haviyeye yuvarlanmıştır" demek olur" demişlerdir.[752]

وَمَا أَدْرَاكَ مَاهِيَهْ﴿١٠﴾

10- "Nedir o (haviye) bilir misin?"

هِيَه zamiri:

a) هَاوِيَةٌ (Hâviye)'ye râcîdir.

b) Anasını ağlatan belâ ve musibete, الدَّاهِيَة (dâhiye)ye râcîdir.

Âyetteki bu soru Hâviye'nin büyüklüğünü ve korkunçluğunu gösterir.

مَاهِيَهْ lafzının aslı مَاهِي dir. Sonuna (ه) he, sekte (susuş) için gelmiştir. Vasıl yapıldığında bu (ه) hazfedilir. Nitekim Hamza, Kisâî, Yakub vasıl halinde (ه) ha getirmeksizin (مَا هِيَ نَارٌ) şeklinde okumuşlardır. Ama takdire şayan olan mushafa ittibaen (ه) ha ile vakıf yapmaktır. Çünkü mushafta bu (ه) ha yer almıştır. [753]

نَارٌ حَامِيَةٌ﴿١١﴾

11- "(O), kızgın bir ate tir!"

حَامِيَةٌ Isının şiddeti manasına "hâmî"den, kızgın-kızışkan demektir.

حَمِيَ الشَّمْسُ وَ النَّارُ "güneş ve ay kızıştı, حَمِيَ الْوَطِيسُ "Fırın kızıştı" hararetleri şiddetlendi" demektir. Mastarı حَمْيًا "hamyen" ve حُمُيًّا "humuyyen" gelir. Ateş zaten kızgın demek iken, نار nar denildikten sonra bir de hâmiye (kızgın) diye tavsifi, diğer ateşlerin buna nispetle sanki hâmiye (kızgın) değil, soğukmuşlar gibi hafif kalacaklarına işaret eden bir teşdiddir. (kuvvetlendirmedir).

İşte o Kâria'da (kıyamette) tartıları hafif gelenlerin sonu budur.[754]

Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sizin şu Ademoğlunun yaktığı ateş, cehennem sıcağının yetmişte biridir." "Allah'a andolsun ki bu kadarı dahi yeterli idi, ey Allah'ın Rasûlu" dediler. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "O (cehennem ateşi) buna altmış dokuz kat daha üstündür. Her bir katı (nın hararet) bunun gibidir."[755]

Ebû Hureyre (r.a.)'dan gelen başka bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ölüler kendilerine gelen bir ölüye ondan önce ölmüş birisini sorarlar. O; O şahıs benden önce ölmüştü, size uğramadı mı, der. Onlar, Allah'a yemin olsun ki, hayır, derler. Bu sefer: İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. O anası Hâviye'ye götürüldü. O ne kötü bir anadır, ne kötü bir mürebbiyedir, der."[756]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Kıyametin kimsenin gerçek mahiyetini bilemediği kalpleri titreten şiddet ve zorlukları vardır.

2. Allah Teâlâ bu sûrede kıyamet günü olacakların ikisinden bahsetmiştir:

Birincisi: İnsanların o günde dağınık yayılmış, uçuşan kelebekler gibi olmaları;

İkincisi: Dağların atılmış, birbirinden kopuk renkli yünler gibi olmasıdır.

3. Kıyamet günü insanlar, amel tartılarının ağırlığı veya hafifliğine göre iki kısma ayrılırlar. İyilikleri kötülüklerine ağır basanlar cennette hoşnutluk veren bir hava içinde; kötülükleri iyiliklerine ağır basanlar ise harareti çetin ateştedir. "Kızgın bir ateş!" buyruğu âhiret ateşine nisbetle diğer ateşlerin çetin olmadığına işarettir. Bu kadarı onun sıcaklığının kuvvetini anlatmak için yeterlidir.[757]

Bundan ve bütün azab çeşitlerinden Rabbimize sığınır, tevfiki ve güzel âhireti O'ndan taleb ederiz. Ey Rabbimiz! Bize peygamberlerinin lisanı üzere va'dettiğin şeyleri ver. Kıyamet gününde bizi rezil-rüsvay etme...

ÂMÎN...

Râzî, XXIII, 359.
Kur'an Yolu, V, 674.
Zuhaylî, XV, 607.
Rad 13/31.
Elmalılı IX,385.
Zümer, 39/68.
Yasin 36/49.
Neml 27/89.
Adiyat S/9.
Bkz, Râzî XXIII 359-360, Elmalılı IX 386-387;
Kâria S/11.
Hakka 69/1-3.
Hakka,69.

Râzî XXIII 360-361.

Elmalılı IX 387.

Kamer 54/7.

Bkz. Râzî XXIII 362; Elmalılı IX 388.

Elmalılı c.9, 387.

Buharî, Enbiya, 42; Müslim, Fedail, 6/17; Tirmizî, Emsal, 7 (2874); Müsned III, 361, 392.

Hakka 69/14.

Neml 27/88.

Kâria, 101/5.

Nebe', 78/20.

Râzî, XXIII, 363.

Elmalılı IX 389.

Râzî XXIII 363.

Râzî 23. c, 364.

Elmalılı 9.c,390-391.

Râzî XXIII 364.

Fecr, 27-30.

Elmalılı IX 392-393.

Râzî XXIII 364-365.

Râzî XXIII 365; Elmalılı IX 395.

Râzî, XXIII, 365.

Elmalılı IX 396.

Buharî, Bed'ul-Halk, 10/74; Müslim, Cennet, 12;Tirmizî, Cehennem, 7; Muvatta, Cehennem, 1; Müsned II, 467, 478.

Nesaî, Cenâiz, 9.

Zuhaylî XV 610-611.

TEKÂSÜR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ

sonra bileceksiniz ileride hayır öyle değil kabirleri ziyaret ettiniz nihayet çokluk kuruntusu sizleri oyaladı

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾

cehennemi yemin olsun ki göreceksiniz kesin bir bilgi ile bilseniz öyle değil bileceksiniz ileride öyle değil

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ

النَّعِيمِ ﴿٨﴾

her nimetten o gün elbette sorgulanacaksınız sonra kesin olarak yemin olsun göreceksiniz sonra

MEÂLİ:

1. Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki,

2. Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.

3. Hayır! Öyle değil yakında bileceksiniz!

4. Öyle değil! Yakında bileceksiniz!

5. Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız,

6. Mutlaka cehennem ateşini göreceksiniz.

7. Sonra âhirette onu ayne'l-yakîn göreceksiniz.

8. Sonra (nihayet) o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.

Tekâsür Sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz ikinci, iniş sırasına göre on altıncı sûredir. Kevser Sûresi'nden sonra, Mâun Sûresi'nden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivâyetler de vardır.[758] Sûre adını ilk âyette geçen "çokluk yarışı, çoklukla övünme" anlamlarına gelen tekasür kelimesinden almıştır. "Elhaküm" ve "Makbure" isimleriyle de anılmaktadır.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Kâria Sûresi, bazı kıyamet korkuları ile iyilerin ve kötülerin karşılık göreceklerini haber verdi. Bu sûrede de cehenneme müstehak olmanın sebebi zikredildi. Bu, dünya ile meşgul olup dîni ihmal etme ve günah işlemedir. Dünyada yapılan işlerden dolayı insana âhiretteki mesuliyeti hatırlatıldı.

Şayet mana; "Çokluk ile böbürleniş sizi cehennemden kurtaracak olan salih amellerden alıkoydu" şeklinde takdir edilirse, iki sûre arasındaki ilişkinin çok mükemmel olduğu görülür.[759]

Sûrenin Konusu:

İnsanları dünya hayatının aldatıcı yönleriyle meşgul olmaları, dünya malını biriktirmeye olan düşkünlükleri ve âhiret için hazırlanmayı terk etmeleri hususunda uyarmaktır.

Sûrenin Muhtevası:

Sûrede üç konu ifade edilmektedir.

1. İnsanların dünya lezzetleri ve aldatmaları ile meşgul olup ölüm gelinceye kadar gaflette kalmalarının beyanı: "Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz." (1-2. âyetler)

2. Kıyamette bütün yapılan işlerden sorumlu tutulacağı uyarısı: "Hayır! Öyle değil yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz!" (3-4.âyetler)

3. Ateşi yakından görme ve kıyamet korkuları ile yüzleşme, dünya nimetlerinden hesaba çekilme ile tehdit: "Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız, Mutlaka cehennem ateşini görürdünüz. Sonra âhirette onu ayne'l-yakîn göreceksiniz. Sonra (nihayet) o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz." (5-8.âyetler)[760]

Nuzül Sebebi:

İbn Ebû Hatim, Ebû Bureyre'den bu sûrenin Ensar'ın iki kabilesi olan Benî Hârise ve Benî Hars hakkında nâzil olduğunu rivâyet etmektedir. İki kabile birbirlerine karşı önce ileri gelenlerini, daha sonra da mezarlığa giderek ölülerini methetmişlerdi. Bunun üzerine bu sûre nâzil olmuştur. Sahabe ve Tabiun'un nüzûl hakkındaki uslubları göz önüne alınırsa bu sûrenin onların haline uygun düştüğü; fakat nuzûl zamanına delil olamayacağı anlaşılır.[761]

Buharî, Tirmizî ve İbn Cerîr, İbn-i Abbas (r.a.)'dan Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. "Ademoğlunun iki vadi malı olsa bir üçüncüsünü ister. Ademoğlunun karnını (aç gözünü, hırslı boşluğunu) ancak toprak doldurur, Allah (ihtirasından) tevbe edenin tevbesini kabul eder." Ubeyy b. Ka'b (r.a.) da "

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ininceye kadar biz bu kelamı Kuran'dan zannederdik" demiştir.[762] Bu hadîse dayanarak Tekâsür Sûresi'nin Medenî olduğu söylenmiştir. Çünkü Ubey (r.a.) Medine'de müslüman olmuştu.

Sûrenin Fazîleti:

Hakim ve Beyhâki'nin Hz.Ömer (r.a.)'dan rivâyet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.v.): "Biriniz her gün bin âyet okuyamaz mı?" buyurunca, orada bulunanlar: "Bin âyeti kim okuyabilir?" dediler. "Sizden biriniz et-Tekâsür Sûresini okuyamaz mı?" buyurdu.

Hatıb'ın el-Muttefak ve'l-Müfterak adlı kitabında Ömer b. el-Hattab (r.a.)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) : "Kim bir gecede bin âyet okursa yüzüne güler bir halde Allah Teâlâ'ya kavuşur." buyurdu. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Rasûlu! Bin âyet okumaya kim güç yetirebilir?" denilmiş, Rasûlullah (s.a.v.) de: Sonuna kadar Tekâsür Sûresini okuyup şöyle buyurmuş: "Canımı kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, bu sûre bin âyete denktir." Nasıruddin İbn Müleyk bunun sırrı hakkında der ki: "Kur'an altıbin küsür âyettir. Küsürleri bir tarafa bırakırsak bin âyet, Kur'an-ı Kerîm'in altıda biri olur. Bu sûre de Kur'an-ı Kerîm'in hedeflediği gayelerden altıda birini içine alır; çünkü Kur'an'ın yöneldiği gayeler Gazalî'nin belirttiğine göre altıdır. Üçü "mühimme"dir. Bunlar:

1- Kendisine çağırılanı tanıtmak,
2- Sırât-ı Mustakîmi tanıtmak,
3- Allah Teâlâ'ya dönüş esnasındaki durumu tanıtmak,

Üçü de "mütimme"dir.

1- Cenâb-ı Hakk'a itaat edenlerin hallerini tanıtmak,
2- İnkâr edenlerin sözlerini nakletmek,
3- Allah'a ulaştıran yoldaki konaklama yerlerini tanıtmak.

Bu konaklama yerlerinden birisi bu sûrenin üzerinde durduğu Allah Teâlâ'ya dönüş esnasındaki durumun tanıtılması ile işaret edilen âhireti tanımadır. Bu hususu bin âyet ile ifade etmek, altıda bir ile ifade etmekten daha üstündür. Doğrusunu Allah (c.c.) bilir.

Said Havva der ki: "Tekâsür Sûresi, yaratıklardan pek çoğunun dünya ile meşgul olduğundan bahsetmek üzere gelmektedir. Sûre bu meşguliyetin insanı neden alıkoyduğunu belirtmez. Aksine meşguliyetin ne ile olduğunu bildirir. Ama sûrenin anlatım tarzı bu meşguliyetin insanı nelerden alıkoymuş olduğunu bize bildirmektedir. Bunlar Hak Teâlâ'ya ibadet etmek ve O'na karşı takva sahibi olma görevleridir." [763]

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾

1- Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki,

أَلْهَىٰ **Elhâ: "Onu meşgul etti,** oyaladı, meşgul olunması gereken gerçek maksaddan, mühim olan işten eğleyip alıkoydu" demektir. Bundan sonraki âyette kabirler zikrolunacağı için; gerek vacib, gerekse mendub görevlerden, maksadı olması gereken zikir, marifet (bilgi), tefekkür, düşünme, şükür, taat ve ibadet gibi mühim işlerden alıkoymak demektir.

Zira أَلْهَىٰ kelimesi لَهْوٌ "lehv"den türemiştir ki, lehv kelimesinin aslı gaflet demektir.

اَلتَّكَاثُرُ **"Tekâsür":** Çokluk kuruntusu, gururu, iddiası demektir. "Kesret"ten tefaul babından getirilmiştir.

"İlha" mühim işlerden alıkoyma (zikir, marifet, tefekkür, şükür, itaat, ibadet vs.), Tekâsür ise, dünyada insanı aldatıp, âhirete yalnız azab ve hesab bırakacak gurur metaı şeylerin çokluğuyla övünmektir. Nitekim bir âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

"Muhakkak ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışıdır."[764]

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ "Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki" âyetinin tefsiri hususunda iki görüş vardır:

1- Nuzül sebebinde geçtiği üzere çoklukla övünme. Sûrenin nuzûl sebebi diye zikredilen Ensardan iki kabile Harisoğulları ve Harsoğulları karşılıklı övünmüş, çocuklarıyla böbürlenmişler, kabirlere giderek: "Sizde falan gibisi var mı?" demişlerdi de o âyet nâzil olmuştu.[765]

Birçok müfessirin zikrettiğine göre de Abd-i Menaf oğulları ile Sehm oğulları hangimiz daha çoğuz diye birbirlerine karşı övünmüş, Benî Abd-i Menaf çok gelmişti. Bunun üzerine Benî Sehm: "Bizi cahiliye devrinde zulüm yok etti. Gelin dirilerimizle ölülerimizin toplamını, sizin ölülerinizle dirilerinizin toplamı ile mukayese edelim" dediler, sayıştılar. Bunda Sehm oğulları çok geldi de sûre bunun üzerine nâzil oldu.

Âdeta Cenâb-ı Hak onları kendi hallerine şaşmaya davet ederek, "Bu ne fayda sağlar?" demek istemiştir.

Bu iki rivâyete göre nüzûl sebebi; ölülerle bile övünecek derecede aded ile çokluk gururudur.

2- Mal çokluğuyla övünme. Bu görüşte olanların delili şudur: Buharî, Tirmizî ve İbn Cerîr, İbn-i Abbas (r.a.)'dan Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. "Ademoğlunun iki vadi malı olsa bir üçüncüsünü ister. Ademoğlunun

karnını (aç gözünü, hırslı boşluğunu) ancak toprak doldurur, Allah (ihtirasından) tevbe edenin tevbesini kabul eder."[766]

Buharî, Tirimzi ve İbn Cerîr, İbn-i Abbas (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir ki, bir zat Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna varmış, Rasûlullah (s.a.v.) أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ okuyormuş, buyurmuş ki: "Âdemoğlu "malım, malım" der durur. Hâlbuki malından sana ancak sadaka verip geçirdiğin yahut yeyip tükettiğin yahud giyip çürüttüğünden başka ne var?"[767]

Birinci görüş nuzûl sebebi olmakla açık olduğu gibi, ikincisi de Rasûlullah (s.a.v.)'den gelen sahih bir tefsir olduğu cihetle ikisini cem etmek âyetin mutlak oluşuna ve Hadîd Sûresi 20. âyete[768] uymaktadır.

Fahreddin Râzî der ki: "Âyet övünmenin, böbürlenmenin kınanmış olduğuna delâlet eder. Fakat akıl, tefahür (övünmenin) her şeklinin mezmum (kötü) olmadığına delâlet eder. Nitekim Abbas (r.a.)'ın sikaye (hacılara su hizmeti) kendi elinde, Şeybe'nin de Kâbe'nin anahtarlarının kendi elinde olmasıyla övündükleri ve neticede de Hz. Ali (r.a.)'ın: "Ben küfrün hortumunu (burnunu) kılıcımla kestim, küfre müsle yapıldı da, sizler ancak bundan sonra müslüman oldunuz" sözü de onlara ağır gelince: "Sizler hacılara su vermenizi ve Mescid-i Haram'ı imar etmeyi, Allah'a ve âhirete iman eden ve Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz"[769] âyeti nâzil olduğuna dair gelen rivâyet de bu cümledendir. "Ve Rabbinin nimetini anlat"[770] âyetinin tefsirinde insanın başkalarının kendisine uyacağını tahmin ettiğinde, yaptığı taatler ve güzel ahlak nimeti ile övünebileceği söylenmişti. Böylece mutlak manada övünmenin yerilmediği sabit olur. Tam aksine ilim, taat, güzel ahlak hususunda övünmek güzel bir şeydir. Onun için التَّكَاثُرُ ifadesindeki الـ elif-lam istiğrak için olmayıp ahd-i sabık (geçmiş ahd) içindir ki, o da dünya lezzetleri ve ilgileriyle çok övünmektir. Çünkü Allah Teâlâ'ya itaat ve kulluktan alıkoyan odur.[771]

Merhum **Elmalılı M. Hamdi Yazır** der ki: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ "Hayırda yarışın"[772] âyetiyle hayırda yarışma yalnız caiz olmakla kalmaz, aynı zamanda emredilmiştir. Fakat bununla beraber hayır ve itaatlerdeki çokluk yarışında ihlâs ve nimetleri anma halleriyle gösteriş ve gururu ayırmak وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ "Allah'ın size verdikleriyle şımarmayınız."[773] Ve إِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً "Muhakkak ki, Allah gururlu, böbürlenen insanları sevmez."[774] gibi âyetlerinin mefhumlarını unutmamak gerekir. Zira hayır ve güzel amellerin güzelliği ve tartıda ağır gelmesi yalnız adedlerindeki

çokluğundan dolayı değil, daha çok niteliklerindeki samimiyet ve ihlas iledir.[775]

Allah (c.c.) âyette "çoklukla böbürlenme"nin neden oyaladığını bildirmemiştir. Çünkü mutlak olarak zikretmek (genel olarak bahsetmek) daha çok zemmi ifade eder. Zira bu durumda her türlü ihtimal düşünülür. İfadenin içine, elverdiği her şey girebilir. Yani, "Övünmeniz sizi, Cenâb-ı Hakk'ı zikirden, farzlardan, mendublardan, marifetullah'dan, taatten, tefekkürden ve tedebbürden alıkoydu" demek olur. Yahud da şöyle diyebiliriz: Âyetin öncesine bakarsak mana: "Övünmeniz sizi Kâria (kıyamet) işi üzerinde düşünmekten, ölüm ve bugün için hazırlanmaktan alıkoydu." şeklinde olur. Yok, eğer bu âyetten sonraki ifadeleri nazar-ı dikkate alırsak bu durumda mana: "Övünmeniz sizi oyaladı ve böylece (kabirlere girerek) kabirleri ziyaret edinceye kadar, ölümü unuttunuz" şeklinde olur.

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴿٢﴾

2- "Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz."

Âyetteki "mekabir" kelimesi, kabir anlamındaki "makbere"nin çoğuludur. Âyetteki ifadeye üç mana verilmiştir:

1- زُرْتُمْ Zürtüm, "ziyaret ettiniz" fiili, hakikati üzere mazi (geçmiş zaman) manasınadır. Âyetin zahiri nuzûl sebebleri sadedinde önceki rivâyetler gereğince kabirleri ziyaret, ölüleri saymakla övünmekten mecaz veya kinaye olmuş olur. [776]

Tîbi der ki: "Bu alay için kullanılmıştır. Çünkü kabirleri ziyaret, ölümü hatırlamak, dünya sevgisini atmak, övünme ve böbürlenmeyi terk için meşru kılınmıştır. Onlar ise aksini yaptılar. Kabir ziyaretini dünya sevgisine dalmaya ve çoklukla övünmeye sebeb olsun diye yaptılar." Âyette, bu tür davranışta bulunanlar azarlanmakta ve bundan men edilmektedir. [777]

2- Âyetteki, " حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ " ifadesi "Ta ki öldünüz" demektir. Yani kabirleri ziyaret mecazen ölmek manasınadır. Yani malları çoğaltmaya ve arttırmaya olan hırs ve düşkünlüğünüz, çocukla (evlat vs.) övünme sevdanız sizleri gaflete düşürdü, Rabbinize taat ve ibadetten alıkoydu. Bu hâli sürdürürken eceliniz gelip çattı. Ölmek, gömülmek üzere bulunuyorsunuz. Son anda vasiyet ne fayda?

3- "Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz" demektir. Nitekim Tirmizî, Hz. Ali (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Biz kabir azabı hakkında şüphe eder dururduk, ta ki أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ nâzil oluncaya kadar."[778] Demek ki; حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "kabir azabını tadıncaya kadar." demektir. Bu iki vecihte kabre girince o oyun ve çoklukla gururlanmanın kalmayacağına işaret edilmiş olur.

Kabir Ziyareti ve Faydaları :

Âyetin mefhumu muhalifi alındığında "böyle olmayanlar bu hükmün dışındadır" demektir. Nitekim susularak geçildiği takdirde âhireti hatırlamak, düşünmek hikmetiyle meşru oluşu Nebevi hadis ile beyan olunmuştur. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تَذْكِرَةٌ "Size kabir ziyaretlerini yasaklamıştım. Kabirleri ziyaret edin, çünkü o âhireti hatırlatır."[779] Bazı rivâyetlerde "ölümü hatırlatır" şeklinde varid olmuştur.

Âyet, kabir ziyaretini çokla övünme ve gururlanma sûretiyle kötülemiş ve azarlamış, diğer ciheti ile sessiz bırakmış, onun da âhireti hatırlatmak için olanlarını hadis meşru kılmıştır.[780]

Kur'an-ı Kerîm'de kabirlerden sadece bu sûrede sözedilmektedir. Kabirleri ziyaret, katı kalbin en büyük ilaçlarındandır. Çünkü kabirler ölümü ve âhireti hatırlatır. Bu ise insanın emelini kısa tutmasına dünyaya karşı zahid olmasına (dünyaya rağbetinin azalmasına) sebebtir. Erkeklerin kabir ziyareti (yapabileceği) ilim adamları tarafından ittifakla kabul edilmiş, fakat kadınlar hakkında görüş ayrılığı vardır. Tirmizî Ebû Hureyre (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) kabirleri sıkça ziyaret eden kadınlara lanet okumuştur."[781] Hadisin devamında Tirmizî şu açıklamayı yapmıştır: "Bazı ilim adamlarına göre bu hüküm Peygamber (s.a.v.)'in kabir ziyaretine izin vermelerinden önce idi, izin verilince erkekler de kadınlar da bu iznin içerisine girmiş oldu. Bazı ilim adamları da kadınların sabırlarının az oluşu sızlanmalarının çok olması sebebiyle onların ziyaretleri hoş değildir, derler."

İmam Kurtûbî der ki: "Erkek ve kadınların bir araya gelmelerinden dolayı fitneden korkulacak bir zaman ya da bir mekan söz konusu olursa o vakit bu ziyaret helâl de, caiz de olmaz. Çünkü böyle bir durumda ibret almak için kabir ziyaretine çıkılmışken fitneye düşülür, vebal almış olarak geri dönülür.[782]

Fıkıh kitablarında kabir ziyaretinin dine uygunluğu ve âdâbı hakkında bahis vardır: Dürrü Muhtar'da: "Kabir ziyaretinde bir sakınca yoktur, isterse kadınlar için olsun" Mücteba, Bahir ve Redd-i Muhtar'da "Doğrusu hadiste emrolunduğu için mendubtur." Redd-i Muhtar'da: "Her hafta ziyaret olunur. En fazîletli olan, Cuma, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Perşembe günleridir. Fethu'l Kadir'de: "Sünnet olan ayakta duadır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) öyle yapıyor ve: اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ نَسْأَلُ اللهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ "Selam sizlere mü'minler kavminin yurdu, biz de -inşaallah- sizlere katılacağız Bizim ve sizin için Allah'dan afiyet dileriz" diyordu.[783]

Ziyaret etmeyi kararlaştıran kişi bu hususstaki edeblere riayet etmeli, kalbini onlara gitmeye hazırlamalı, bu ziyaret ile Yüce Allah'ın rızasına, kalbini ıslah etmeye yahut da ölünün yanında okuyacağı Kur'an ve yapacağı dualarla ölüyü faydalandırmaya

niyet etmeli, kabirler üzerinde yürümekten, onlar üzerinde oturmaktan uzak durmalıdır. Kabristana girdiği vakit selam vermeli, ona yüzünün karşı cephesinden varmalıdır. Çünkü kabirde ölüyü ziyaret tıpkı hayattayken ona hitab etmek gibidir.

Kabir ziyareti yapan kimse, kendinden önce geçip gitmiş kimselerin emellerinin nasıl kesildiğini, mallarının kendilerine nasıl fayda sağlamadığını, cesedlerinin toprakta ne hale geldiğini, arkalarından kalan eş ve çocuklarının halini, mallarının nasıl paylaşıldığını düşünüp öğüt ve ibret almalıdır. O takdirde bütün dünyevî ağyar ondan uzaklaşır, uhrevî amellere yönelir, dünyasına karşı zahid olur, Mevlasına itaate yönelir, kalbi yumuşar, azaları huşu bulur.[784]

Kişi kabrin başında Kur'an-ı Kerîm'den kolayına geleni okur. Bu cümleden olarak Fatiha'yı ve Bakara Sûresi'nin başını (مُفْلِحُونَ) Müflihun'a kadar, Âyete'l-Kürsi, Âmenerrasûlü, Yasin Sûresi, Mülk Sûresi, Tekâsür Sûresi, on bir, yahut yedi, yahut üç kere İhlas Sûresi, okuyabildiğini okur sonra اَللّٰهُمَّ اَوْصِلْ ثَوَابَ مَاقَرَأْنَاهُ اِلٰى فُلَانٍ أَوْ اِلَيْهِمْ "Allah'ım okuduğumuzun sevabını falana veya onlara ulaştır." der. İbnu Abidin'de gerek kıraat, gerek diğer amellerden, ölüye sevab hediye edilmesi hakkında geniş bilgi vardır.

Özetle, "İnsan namaz, oruç, sadaka veya diğer amelinin sevabını başkasına yapabilir." (Hidaye) "Sadaka veren için en fazîletli olan bütün mü'min erkek ve kadınlar için niyet etmektir." (Muhit)

Allah (c.c.) için halka yardım etmek övülmüş ve emredilmiş ise de إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım bekleriz"[785] anlaşması gereğince halktan dilenmek kötülenmiştir. Dirilerden istenmesi caiz olmayan şeyleri, ölülerden istenmesinin hiç yakışmayacağı da açıktır.[786]

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴿٣﴾

3- "Hayır! Yakında bileceksiniz!"

Âyet hem kendinden öncesiyle, hem sonrasıyla alakalıdır. Kendinden öncesi ile alakası, bir red ve yalanlama tarzında olup "Bunların saydığı gibi hakiki mutluluk sayı, mal ve evlat çokluğuna bağlı değildir." manasındadır. Sonrası ile alakası ise, yemin manasına gelişindendir. Buna göre: "Yemin olsun ki gerçekten bileceksiniz. Fakat fasık, tevbe ederse; kafir, müslüman olursa; hırslı da zahid olursa durum değişir" demek olur.

Hasan el-Basrî'nin şu sözü de bu manadadır: "Etrafındakilerin çokluğu seni aldatmasın. Çünkü yalnız öleceksin, yalnız dirileceksin ve yalnız hesaba çekileceksin." Bu söz de Cenâb-ı Hakk'ın "O gün kişi kardeşinden kaçar..."[787] "O (insan) Bize tek başına gelir."[788] vb. âyetlerinin hulasasıdır. Bütün bunlar, övünmeye mani olması gereken hususlardır.

ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴿٤﴾

4- "Öyle değil! Elbette yakında bileceksiniz!"

ثُمَّ ikincinin, birinciden daha belağatlı olduğuna delil içindir.

Âlimler âyetteki tekrar hakkında şu izahları yapmışlardır:

1- Bu te'kid (vurgu) içindir. Tehdid üstüne tehdittir. "Demedim mi? Demedim mi, böyle yapma diye..." gibidir.

2- Birincisi ölüm esnasında (3.ayet); ikincisi de, kabir suali esnasında, "Rabbin kim?" denildiğinde (4.ayet); üçüncüsü o çağırıcı çağırıp herkesin dirildiği esnada "Falanca bundan sonra bir mutluluğu olmayacağı bir biçimde artık şakidir ve "Bugün mücrimler ayrılın"[789] denildiği zaman (5.ayet) o insana "Kella" (Hayır, hayır) denilecek. (İbn-i Abbas'ın görüşü budur.)

3- Dahhâk bu ifadelere

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ اَيُّهَا الْكُفَّارُ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ اَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ

"Ey kâfirler, Yakında bileceksiniz!; Ey mü'minler sonra siz de bileceksiniz" manasını vererek bu şekilde okumuştur. O halde birincisi vaid (tehdid), ikincisi va'd (müjde) dir.

4- Herkes, zulmün ve yalanın çirkin, adalet ve doğrunun güzel olduğunu bilir. Fakat bunların neticelerinin kıymetini bilemez. Buna göre Hak Teâlâ sanki: "Sen ayrıntılı bir şekilde bileceksin. Fakat ayrıntı ziyâdeye de muhtemeldir. Ölürken artacak, öldükten sonra dirilirken daha artacak; hesab esnasında daha da artacak; cennete veya cehenneme girerken iyice artacak (ilmi ve cezası veya mükâfatı)" buyurmuştur. İşte bu yüzden bir tekrar söz konusudur.

5- Bu iki ifadeden biri kabir azabıyla, diğeri kıyamet azabıyla ilgilidir. Nitekim Ebû Zer (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "Kabir azabı konusunda şüphe vardı. Ta ki Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'ın "Bu âyet kabir azabına delildir. Hak Teâlâ burada ثُمَّ "sümme" edatını kullanmıştır. Çünkü bu iki âlemin ve iki hayatın arasında bir ölüm (derecesi) vardır" sözünü dedi." Bu şüphe zâil oldu..[790]

Buna göre sûre kabir azabının varlığını da ihtiva etmektedir. Yüce Allah mükellef olan kulunu tekrar ona hayatı geri çevirmek sûretiyle kabrinde diriltecek ve ona hayatta iken sahip olduğu nitelikli bir akıl verecektir. Böylece kendisine sorulacak soruyu anlayacak ve ne cevap vereceğini bilecek, Rabbinden geleni kavrayacak, kabrinde kendisine hazırlanmış olan lütuf ya da aşağılatıcı halleri anlayabilecektir. Ehl-i Sünnetin kabul ettiği görüş budur.[791]

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴿٥﴾

5- Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmi olsaydınız,

Allah Teâlâ كَلَّا "kella" lafzını bu sûrede tekrar tekrar getirmiştir. Bu bir zecrdir (caydırma, azar ve uyarıdır) "Hayır, öyle sizin sandığınız gibi değil." Böylesi bir tekrar, Araplarca hoşlanılan bir uslubtur.

Hasan el-Basrî buradaki كَلَّا "kella"yı حَقًّا "Hakka" gerçekten manasına alır. Buna göre âyet: "Sizler gerçekten ilm-i yakîn ile bilseydiniz." manasına olur.

Âlimler âyetteki لَوْ "eğer" şart edatının cevabının mahzuf olduğu ve لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ifadesinin cevap olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bunun delili şu iki hususdur:

1. لَوْ "lev"in cevabının menfisi müsbet, müsbeti de menfidir. Eğer لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ "Mutlaka cehennem ateşini görürdünüz" ifadesi لَوْ "lev"in cevabı olmuş olsaydı, ateşi (cehennemi) görmenin söz konusu olmaması gerekirdi. Böyle birşey olamaz. Çünkü cehennemin görülmesi kesin olan birşeydir.

2. ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ "Sonra (nihayet) o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz"[792] âyeti mutlaka olacak bir şeyi haber vermektedir. Bunun olmayacak bir şeye atfedilmesi, nazm (söz ve mana dizisi) bakımından çirkin olur. Bu gibi yerlerde cevabın terki güzel olur.

Âlimler âyetteki لَوْ (eğer) şart edatının mahzuf (gizlenmiş) cevabının ne olabileceği hususunda şu izahları yapmışlardır:

a) Ahfeş, "Sizler ilm-i yakîn ile bilseydiniz bu övünmeler sizi ibadetten ve taatten alıkoymazdı" şeklinde olduğunu söylemiştir.

b) Ebû Müslim "Sizler size neyin farz (gerekli) olduğunu bilseydiniz, ona sımsıkı sarılırdınız" yahut da "ne için yaratıldığınızı bilseydiniz, o işle meşgul olurdunuz"

manasında olduğunu söylemiştir.

c) Burada herkesin aklı ve fikri, her türlü ihtimali düşünsün, böylece de kasdedilen tehdit (sakındırma) o nisbette ileri olsun diye, cevab hazfedilmiştir. Sanki "Eğer ilm-i yakîn ile bilseydiniz, anlatılamayacak ve künhüne erilemeyecek şeyler yapardınız. Ama sizler dalalette ve cahil olan kimselersiniz" denmek istenmiştir.

عِلْمَ الْيَقِينِ: Dilimize Arapça'dan geçen "yakîn" ile sırf Türkçe olan yakın kelimelerini birbirine karıştırmamak gerekir. Türkçe yakın, Arapça "karîb" demektir. İlim ve fende aranan gaye; bu yakîne ermektir. Onun için "ilmel yakîn", "aynel yakîn", "hakkel yakîn" deyimleri birer klişe olmuştur.

يَقِين "yakîn" aslında şeksiz ve tereddütsüz ilim manasına mubalağalı ism-i fail olup, ilmin sıfatındandır. Ölümün de ismi olmuştur. Ragıb der ki: "İlmin sıfatı olan yakîn, anlayışın sebatıyla nefsin sükûnudur. Marifetin, dirâyetin ve benzerlerinin üstündedir. İlmeI yakîn (kesin bilgi) denir ama marifet-i yakîn denilmez.

İstilahda: "O şey öyledir diye öyle inanmaktır ki, başka türlü olması mümkün değil, inancı ile beraber olaya uygun ve yok olması mümkün olmayan bir inançtır."

عِلْمَ الْيَقِينِ: İlme'l-yakîn hususunda şu iki izah yapılmıştır:

a- Bu عِلْمًا يَقِينًا "ilmen yakınen" (yani kesin olan bir ilim) takdirindedir. Burada ilim, sıfatına yani yakîn kelimesine muzaf kılınmıştır. Tıpkı, Dar'ul-ahire (ahiret yurdu), Amu'l-evvel (ilk yıl) tabirleri gibidir.

b- Buradaki "yakîn" ile ölüm, diriliş ve kıyamet kasdedilmiştir. Çünkü ölüm "Yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et"[793] âyetinde "yakîn" diye ifade edilmiştir. Bir de ölüm ve diriliş gerçekleştiğinde yakînî ilim hâsıl olur ve bütün şüpheler zail olur. Buna göre âyet: "Eğer siz ölümü ve insanın ölüm esnasında, ölümden sonra ve âhirette karşılaşacağı şeyleri şimdiden bilseydiniz, övünmeniz sizi Cenâb-ı Hakk'ın zikrinden alıkoymazdı" manasında olur.

İnsanların ölümü bilişleri üç mertebededir:

1- Birincisi: Her aklı olan benzerlerinin ölümünden inceleme ve kıyas yoluyla delil getirerek kendinin öleceğini de şüphesiz bilir ki, bu ilme'l-yakîndir.

2- İkincisi: Ölüme çok yaklaştığında melekleri açıkça görmesiyle ölümü bilir ki, bu da ayne'l yakîndir.

3- Üçüncüsü: Tam öldüğü andaki biliştir ki, o da hakka'l yakîndir.

İlme'l-yakîn bu üç mertebeye amm (umumi) olarak da kullanılır.

Birçok kimseler ilim denilince ilmin lafını etmek, lafıyla övünmek, onunla düşük, fanî maksatlar elde etmek zanneder. İlmin adını düşük maksadlar için kullanmayı hüner sayar. Halbuki düşünülürse müfessirlerin hatırlattıkları vechile, bu âyette alimlere çok büyük tehdit vardır. Çünkü âyet; övünme ve böbürlenmede yatan

afetlere dair kesin bilgi olsaydı, insanın övünüp gururlanmayı terketmeleri gerektiğine delâlet ederdi. Bu da övünen (övünmeyi, gururlanmayı terketmeyen) kimsede aslında yakînî (kesin) ilmin hasıl olmadığı manasına gelir. O halde ilmini kötüye kullanan, bildiklerine imanı olmayan, bilgisine yaraşır amelde bulunmayan (ilmiyle âmil olmayan, amel etmeyen) alime yazıklar olsun! Vay haline!

İlmin şartlarından birincisi, güzel amellerin en şiddetli uyarıcılarından olmasıdır. İlim, amele (pratikliğe) götüren en ileri sebeblerden biridir. O, amel zamanında insanın önüne geldiğinde; rehber, teşvikçi ve öğütçü olur. Amel vakti geçtikten sonra olursa, amel vakti vefatından sonra gelirse, o vakit hasret ve nedamet, bir pişmanlık vesilesi olur.

Bu hasret şöyle bir misal ile temsil edilir: Bir yolcu kafilesi karanlık bir yerden geçmişler. Geçerken ayaklarına takılan birtakım taşlardan zahmet çekmişler. Bir çokları o zahmetten biran önce sıyrılıp çıkmayı düşünerek geçip gitmişken, bazıları onlardan biraz alıp ceblerine, torbalarına koymuşlar. Sonra karanlıktan çıkınca o taşların cevahir (kıymetli taşlar) olduğunu görmüşler. Alanlar: "niye daha fazla almadık" diye; almayanlar da, "keşke biz de alsaydık", diye üzüldüler. İşte kıyamet günü kıyamet ehlinin hali de böyle olacaktır. Çalışanlar, "niye daha çok, daha iyi çalışmadık" diye; çalışmayanlar da, "biz niye çalışmadık" diye üzüleceklerdir. Onun için gençler, hayat ve memat (ölüm) için karanlıkları aydınlatacak yakîn ilmine (kesin ilme) çalışmalı, ilmi olanlar da güçleri yettiği kadar bilgilerini âhirette işlerine yarayacak güzel ameller yapmak için tatbik ve icraya çalışmalı, dünya zevkleri uğruna dünyada kalacak servetler toplamaya uğraşmamalı, kazançlarını hak ve hayır uğrunda sarfetmelidir. Bu dünya eğlenecek yer değildir. İstikbal geçidi sırat, çok tehlikelidir.[794]

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾

6- "Mutlaka cehennem ate ini göreceksiniz."

O cahim (cehennem), önceki sûrede "hâviye" (çukur), nâr-ı hâmiye denilen kızgın ateştir. Önceki (5.) âyette, bu âyetin لَوْ (şart edatının) cevabı olamayacağının izahı geçti. لَوْ edatı birşeyin imkansız oluşu sebebiyle diğer birşeyin de imkansızlığını ifade ettiğinden bu âyet, ona cevab olamaz. Zira bu cümle (ayet) لَوْ'e cevab olsaydı, mana; kesin ilim (ilm-i yakîn) bulunmadığından cehennemin görülemeyeceğini anlatmaktan ibaret olurdu. Halbuki bu sûrenin maksadı, bundan sonraki âyetlerden anlaşılıyor ki maksad; cehennemin şimdi niçin görülmediğini beyan değil, muhakkak görüleceğini

beyan ederek korkutmaktır. Bu ise, bu âyetin لَوْ (lev)e cevab değil, başlı başına ibtida-i kelam (kelamın başlangıcı) olduğuna işarettir. Bu şekilde (لَ) lam kasem (yemin) içindir.[795]

Bu âyetin gizli bir yeminin cevabı olduğu, onunla tehdidin kuvvetlendirildiği de söylenmiştir.[796]

Elmalılı der ki, bu âyeti لَوْ'e cevab yaparak ve görmeyi ilim manasına, kalp görmesine yorarak, korkutma ve tehdit manasına almak da mümkündür. Yani, "Eğer kat'i ilimle bilseydiniz, elbette cehennemi görecektiniz. Yani göreceğinizi muhakkak bilecek, anlayacaktınız; fakat bilmiyorsunuz. Onun için şimdi görmüyor, anlamıyorsunuz. Ama ileride göreceğiniz muhakkak" demek olabilir; fakat bu dolambaçlı ve uzun yorumdur. Önceki ise daha açık ve sadedir.[797]

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾

7- "Sonra âhirette onu ayne'l-yakîn göreceksiniz."

عَيْنَ الْيَقِينِ (Ayne-l yakîn) Yakîn gözü tamlamasında iki vecih vardır:

1- عَيْنَ (Ayn) göz manasına olmasıdır. "Yakîn gözüyle açıkça önünüzde göreceksiniz." demek olur. Ru'yet (görmek)ten zahir (açık) olan izah budur. Önceki görmek (ru'yet) (6.ayet) tehdit; ikinci ru'yet (bu âyetteki) mahşerde; sıratta görmek demektir.

2- عَيْنَ(Ayn) zat manasına olmaktır ki, "Yakînîn zatından, kendisinden ibaret olan bir görüşle göreceksiniz" demek olur ki, müfessirlerin çoğu bu manayı tercih etmiştir. Bu hakka'l-yakîn manası ile aynıdır. Bunda bilen bilinen, gören görünen aynı olur ki, bu biliş ve görüş Allah korusun ancak cehenneme girmekle olur. Buna göre; önceki (6.ayet) ru'yet (görüş) ortaya çıkış esnasında; sonraki görüş (7.ayet) girme esnasındadır.[798]

Sûrede görme fiilinin لَتَرَوُنَّ tekrar edilişiyle ilgili olarak şu izahlar yapılmıştır:

a- Fiilin tekrarı, tehdidi pekiştirmek içindir. Kâfirler tehditleri duymaktan hiç hoşlanmıyorlardı. Bu yüzden Cenâb-ı Hak tehdidi tekrarladı. Fiilin sonundaki te'kid nunu (نَّ) "şeddeli nun" görüp bilmenin kaçınılmazlığını anlatmaktadır. Buna göre mana: "Siz bilginizle başbaşa kalsaydınız onu görmemezlikten gelebilirdiniz. Fakat isteseniz de istemeseniz de, onu görmeye mecbur edileceksiniz" şeklindedir.

b- Bu görmelerden (ru'yet) ilki, "cehennemi uzaktan görme manasınadır."

"Cehennem, görecekler için yaklaştırıldı."[799] İkinci görme ise, onlar cehennemin kenarında oldukları zaman, cehennemi görmeleridir.

c- Birinci "görme" gelirken, ikincisi de oraya girerken olan görmedir. Bu izahın güzel olmadığı; çünkü bu âyetlerde "Sonra (nihayet) o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz" buyrulduğu, bu sorulmanın cehenneme girmezden önce olacağı ileri sürülmüştür.

d- Birinci görme, sözleşme; ikinci görme bizzat görme manasınadır.

e- Bununla, "Sizler o cehennemi tekrar tekrar göreceksiniz." manası kasdedilmiştir. Böylece "ru'yet"in (görmenin) sûrede iki kez zikredilmesi görmenin peşpeşe, ard arda olacağı manasına gelmiş olur.

"İkinci 'görme'yi 'yakînî görme' diye tavsif etmenin hikmeti nedir?" denilirse; Çünkü onlar birinci kez sadece alevini; ikinci kez ise bizzat o cehennem çukurunu, oraya nasıl düşüldüğünü ve oradaki eziyet verici canlıları görmüşlerdir. Bu ikinci "görme"nin daha net bir görme olduğunda şüphe yoktur. Daha kapalı bilgiden daha açığına geçmedeki hikmet ise, bakışı terketmeye dair, teferruatlı bilgi vermektir. Çünkü onlar zanlarıyla yetiniyor, dahasını istemiyorlardı."[800]

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴿٨﴾

8- "Sonra (nihayet) o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz."

النَّعِيمِ **Naim**: Kendisiyle tad alınan her türlü nimeti içerir. Hayat, sıhhat, afiyet ve hatta içilen bir yudum tatlı, soğuk su da buna dahildir.

Beydâvi der ki: Naim (nimetler) sizi oyalayan nimetler demektir. Hitab, dünyası dininden alıkoyan herkese; naim de onu işgal edene mahsustur. Çünkü karine ve: قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ "De ki; Allah'ın kulları için var ettiği ziyneti ve temiz rızıkları kim haram etti"[801] gibi birçok naslar buna delâlet eder.

Keşşaf'ta denir ki; bütün himmetini lezzetleri elde etmeye sarfetmiş; hoş yemek, güzel giyinmek vakitlerini eğlence ve oyunla geçirmek için yaşayan; ilim ve amele, lâyık oldukları önemi vermeyen, nefsine onların zorluklarını yüklemek istemeyen kimselerin nimetleridir. Ama Allah Teâlâ'nın kulları için yarattığı nimet ve rızıklarla faydalanıp onlarla ilim tahsiline ve gereğince güzel ameller yapmaya çalışmak için kuvvet alan ve şükrünü yerine getirmeye çalışan kimseler ondan hariçtir.

Kimlere nimetlerin hesabı sorulacağı hususunda iki görüş vardır:

Birinci Görüş: Hesab kafirleredir. Hasan el-Basrî şöyle demiştir:

"Cehennemliklerden başka hiç kimse nimetlerden hesaba çekilmeyecek." Delilleri:

1- Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu âyet nâzil olunca "Ey Allah'ın Rasûlu söyler misin? Hani seninle falancanın evinde arpa ekmeği, et ve olgunlaşmamış hurma yemiş, su içmiştik. Bu kendisinden hesaba çekileceğimiz nimetlerden midir?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "Bu kafirler içindir." buyurmuş ve "Nankörlerden, kafirlerden başkasını cezalandırmayız"[802] âyetini okumuştur.

2- Âyetin zahiri de bu görüşe delildir. Çünkü kâfirleri, dünyalıklarla övünmeleri, dünyanın lezzetleri ile böbürlenmeleri, onları Cenâb-ı Hakk'a taat ve şükürden alıkoymuştur. Böylece kâfirler, dünyada iken, kendilerinin mutluluk sebebi saydıkları bu şeylerin âhirette kendileri için en büyük şekavet sebeblerinden olduğunu anlasınlar diye Allah Teâlâ kıyamet günü bu nimetleri soracaktır.

İkinci Görüş: "Bu hesab, hem mü'min hem kafir hakkında genel bir durumdur." Bu görüşte olanların delilleri:

1- Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kulun kıyamet gününde hesaba çekileceği ilk şey: nimetlerdir. Binaenaleyh o kula "Sana beden sıhhati vermedik mi, seni soğuk suya kandırmadık mı?" denilir."[803]

2- Abdullah b. Zübeyr'den rivâyet edildiği üzere, "Sonra o gün nimetlerden muhakkak sorulacaksınız" âyeti nâzil olduğu zaman Zübeyr b. Avvam (r.a.) "Ey Allah'ın Rasûlu (s.a.v.) biz hangi nimetlerden sorgulanacağız?" demişti. Rasûlullah (s.a.v.) "Haberiniz olsun ki o olacak" buyurdu.[804]

3- Rivâyet olunduğuna göre, zamanında bir genç müslüman olmuştu, Rasûlullah (s.a.v.) ona Tekâsür Sûresi'ni öğretmiş,sonra da onu bir kadınla evlendirmişti. Kadının yanına girip de onca çeyiz ve nimetleri görünce geri çıkar ve, "Ben bunu istemem" der. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun sebebini sorunca da "Sen bana, "Sonra o gün nimetlerden muhakkak sorulacaksınız" âyetini öğretmedin mi? Ben bu nimetlerin hesabını veremem" der.[805]

4- Ve Enes (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir ki; "Bu âyet nâzil olduğu zaman bir muhtaç kalkmış "Benim üzerimde nimetten birşey var mı?" demişti. Rasûlullah (s.a.v.): "Gölge, iki nalin, soğuk su" buyurdu."[806]

5- Bu hususdaki en meşhur haber, rivâyet edilen şu hususdur: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün dışarı çıkmıştı. Ebû Bekir ve Ömer (r.anhuma)'ya rastladı. "Bu saatte sizi evlerinizden çıkaran nedir?" buyurdu. "Açlık, ey Allah'ın Rasûlu" dediler. "Nefsim yed-i kudretinde olan Yüce Zat'a yemin ederim ki, beni de sizi çıkaran çıkardı. Öyle ise kalkın" buyurdu. O'nun emriyle kalkıp Ensardan bir zatın evine gittiler. O evde yoktu. Hanımı "Buyurun, merhaba" dedi. Hz. Peygamber "Filan nerdedir?" buyurunca "Bize tatlı su almaya gitti." dedi. Derken Ensarî geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve iki arkadaşını görünce "Allah'a hamd olsun, bugün benden daha kerim (şerefli) misafirli kimse yok." dedi. Hemen gidip bir hurma dalı getirdi. "Buyurun" dedi ve bıçağı aldı,

Rasûlullah (s.a.v.), "Sağılır sakın kesme!" buyurdu. O hemen bir koyun kesti. Koyundan ve hurmadan yediler, su içtiler. Doyup, kandıklarında Rasûlullah (s.a.v.) "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki; kıyamet günü bu nimetten sorulacaksınız" buyurdu.[807]

6- Yine rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde dört şeyden sorgulanmadıkça kulun ayakları kıpırdamaz: Ömründen; onu ne ile yok etti? Gençliğinden; onu nerede çürüttü? Malından; onu nerede kazandı ve nereye sarfetti? İlminden; onunla ne yaptı?"[808]

Evlâ olan âyetin ifadesinin mü'min, kâfir herkes hakkında genel olmasıdır. Fakat kafire olan soru: şükrü terkettiği için azarlama, kınama sorusu; mü'mine olan soru: şükür ve itaat ettiği için şereflendirme sorusudur.[809]

Âlimler hesab sebebi olan nimetlerin neler olduğu hususunda şu izahları yapmıştır:

1- Güvenlik ve sağlıktır. (İbn Mes'ud'un görüşüdür.)

2- Sağlık ve boş vakittir. (Said b. Cübeyr'in görüşüdür.)

3- Görme ve işitme organlarıyla idrak edebilmektir. (İbn-i Abbas)

4- Yenilen ve içilen şeylerin lezzetleridir. (Cabir b. Abdullah)

5- Öğlen ve akşam yemekleridir. (Hasan el-Basrî)

6- Beştir: Midelerin doyması, soğuk içecekler, evlerin gölgesi, mutedil yaratılış (sıhhat) ve uyku lezzetidir. (Mekhul eş-Şami)

7- Nimetlerden sorgulama sadece kafirler içindir. (el-Hasan) Kureyşî der ki: "Herkes sorumlu tutulacak; fakat kâfirlerinki azar mahiyetinde olacak." Mâlik (r.a.) kasdın beden sağlığı ile gönül hoşluğu olduğunu söylemiştir.

8- Güvenlik ve afiyetle birlikte uyku nimetidir.

9- Süfyan b. Uyeyne: "Açlığı gideren, susuzluğu gideren, sıcağa karşı içinde barınılan ve kendisiyle avretini örtebildiği şeylerden hesaba çekilmeyeceğini, bunların haricindeki nimetlerden kişinin sorumlu tutulacağını" söylemiştir.

10- Muhammed b. Ka'b: "Naim (nimetler) Yüce Allah'ın bize Muhammed (s.a.v.)'i göndermekle ihsan etmiş olduğu nimettir. "Andolsun ki Allah mü'minlere içlerinden kendilerine âyetlerini okuyan bir peygamber göndermekle büyük bir lutufta bulunmuştur."[810]

11- Hasan ve Mufaddal: Bu nimetler, şeriatlerin hafifletilmesi, Kur'an-ı Kerîm'in kolaylaştırılmasıdır. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Dinde size güçlük vermedi"[811] ve "Andolsun ki, Biz Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?"[812]

İbn Ömer (r.a.) âyette geçen nimetleri, soğuk su olarak tefsir etmiştir ki, soğuk su da, bu nimetlerden biri manasınadır. Belki de bulunduğunda kendisine kıymet verilmeyen, bulunamayınca ise alabildiğine kıymet arzeden birşey olduğu için, İbn

Ömer (r.a.) bu nimeti özellikle "su" diye tefsir etmiştir.[813]

Bir hadis-i şerifte "İki nimet var ki, insanların çoğu onlarda aldanmıştır. Bunlar sıhhat ve boş zamandır" buyrulmuştur.[814]

İsmail Hakkı Bursevî der ki: "Nimet ya cismanî, ya da ruhanîdir. Cismanî olanın şükrü şeriatın hükümlerini muhafaza; rûhânî olanın şükrü ise, İslam adabına riayettir. Şüphesiz muhafaza ve riayet arttığı zaman, nimet de artar. Nitekim Allah (c.c.): "Eğer şükrederseniz elbette size (nimetlerimi) arttıracağım"[815] buyurmuştur. Her organ ve kuvvetten bir çeşit şükür istenilir. Bundan dolayı Allah Teâlâ: "Kulak, göz ve gönül, bunların hepsi yaptığından sorumludur."[816] buyurmuştur.[817]

Suyutî'nin naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Eyyüb el-Ensarî (r.a.)'ın evinde iki arkadaşıyla yemek yedikten sonra: "Ekmek, et, hurma henüz olgunlaşmamış hurma, olgun, taze hurma" buyurup gözleri yaşardı. "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki işte bu sorgulanacağınız nimetlerdir. Allah Teâlâ: "Sonra o gün nimetlerden muhakkak sorulacaksınız" bu, işte o kıyamet günü sorgulacağınız nimetlerdir" buyurdu. Bu ashabına ağır geldi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "Böylesine rastlayıp da el sürdüğünüz zaman بسم الله (Bismillah) Allah'ın (c.c.) adıyla deyin. Doyduğunuz zaman da: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا وَأَنْعَمَ عَلَيْنَا وَ أَفْضَلَ "Hamdolsun Allah'a ki bizi doyurdu, nimetler verdi ve lütfuyla ihsan buyurdu." deyiniz; çünkü bu ona yeterlidir."[818]

Eski alimlerden birisi şöyle demiştir: "Besmele çekip yiyen, bitirdiğinde de hamdeden kişi o nimetten sorguya çekilmez."[819]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1- Sûrede çokluk yarışı yüzünden Allah Teâlâ'ya ibadetten geri kalanlar için bir uyarı ve tehdit vardır.

2- Kur'an-ı Kerîm'de kabir sadece bu sûrede anılmıştır. Kabir ziyareti, katı kalpler için en büyük ilaçlardandır. Ahireti ve ölümü hatırlatır.

3- İbadet ve takvadan geri kalış konusu işlenerek, çözümün ileride insanın başına gelecek şeyleri kesin olarak bilmede, cehennem ve sorguya çekilmeyi hatırlamada olduğu açıklanmıştır.

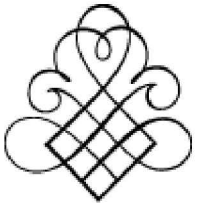
4- Sûrede tehdit üstüne tehditle âhiret azabının sabit olduğu, dirilme ve ardındakilerin hak olduğu belirtilerek, böbürlenme terkedilmezse cezayı hakedecekleri bildirilmiştir.

5- Hak Teâlâ, hazfedilmiş bir yeminle başka bir tehdit getirerek, ateş kendilerine vacib olan kafirlere, ateşi göreceklerini bildirmiştir. Bütün bunlar insanı eğitmek içindir.

6- İnsanlar, kıyamet günü nimetlerden hesaba çekilecektir. Sûrede nimetle meşguliyetten dolayı bu nimetleri vereni unutmanın kafirlerin ahlakı olduğunu öğrendik; çünkü nimet şükretmeyi gerektirir. Şükür ise ibadet ve takvadır.[820]

Elhamdülillah, Rabbimiz Tekâsür Sûresi'nin tefsirini tamamlamayı nasib etti. Rabbim cümlemize dünya nimetleriyle (çoklukla) aldanmayıp, nimetlere şükretmeyi, ibadet ve takva üzere olabilmeyi nasib eylesin.

ÂMÎN...

Buharî, Rikak, 10; Müslim, Zekât, 116, 1048.

Said Havva, XVI, 351.

Vehbe Zuhaylî, XV, 612.

Mevdûdî, VII, 102.

Buharî, Rikak, 10; Müslim, Zekât, 116, 119; Tirmizî, Zühd, 27; İbn Mace, Zühd, 27; Müsned, III, 122, 176, 192; IV, 368; V, 117-132.

Said Havva, XVI, 349-350.

Hadîd, 57/20.

Elmalılı, IX, 399.

Buharî, Rikak, 10; Müslim, Zekât, 116, 119; Tirmizî, Zühd, 27; İbn Mace, Zühd, 27; Müsned, III, 122, 176, 192; IV, 368; V, 117-132.

Müslim, Zühd, 3-4;Tirmizî, Zühd, 31.

"Muhakkak ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışıdır."

Tevbe, 9/19.

Duhâ, 93/11.

Râzî, XXIII, 371-372.

Bakara, 2/148; Maide, 5/48.

Hadîd, 57/23.

Nisa, 4/36.

Elmalılı, IX, 401.

Elmalılı, IX, 402.

Bursevî, X, 160.

Tirmizî,Tefsir, 102/2.

Müslim, Cenâiz, 36; Müsned, III, 38.

Elmalılı, IX, 405.
Tirmizî, Cenâiz, 61; İbn Mace, Cenâiz, 49; Nesaî, Cenâiz, 104; Müsned, II, 337-356.
Kurtûbî, XIX, 313.
Müslim, Cenâiz, 35.
Kurtûbî, XIX, 314-315.
Fatiha, 1/5.
Elmalı, IX, 407-409.
Abese, 80/34.
Meryem, 19/80.
Yasin, 36/59.
Râzî, XXIII, 374.
Kurtûbî, XIX, 316.
Tekâsür, 102/9.
Hicr, 15/99.
Elmalılı, IX, 412; Râzî, XXIII, 376.
Elmalılı, IX, 413.
Bursevî, X, 162.
Elmalılı, IX, 413.
Elmalılı, IX, 414.
Naziat, 79/36.
Râzî, XXIII, 377.
A'raf, 7/32.
Sebe, 34/17.
Tirmizî, Tefsir, 89.
Buharî, Hibe, 1; Tirmizî, Tefsir, 102/3, 4; İbn Mace, Zühd, 10.
Râzî, XXIII, 379.
Suyutî, VIII, 619.
Müslim, Eşribe, 140; Tirmizî, Zühd, 39; İbn Mace, Zühd, 12.
Tirmizî; Kıyamet, 1.
Râzî, XXIII, 379-380.
Al-i İmran, 3/164.
Hacc, 22/78.
Kamer, 54/17; Kurtûbî, XIX, 322, 323, 324.
Râzî, XXIII, 381.
Buharî, Rikak, 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mace, Zühd, 15.
İbrahim, 14/7.
İsra, 17/36.
Bursevî, X, 163.
Elmalılı, IX, 417'den Suyut, VIII, 615.

Bursevî, X, 163.
Vehbe Zuhaylî, XV, 617-618; Said Havva, XVI, 353.

ASR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

وَالْعَصْرِ﴿١﴾ إِنَّ اَلْاِ نْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴿٢﴾ إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا
iman edenler ancak müstesna hüsran içindedir insan muhakkak yemin olsun ki asra

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴿٣﴾
sabrı birbirlerine tavsiye edenler hakkı birbirlerine tavsiye edenler salih ameller işleyenler

MEÂLİ:

1. Asra yemin olsun ki

2. İnsan gerçekten ziyan içindedir.

3. Bundan ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.

Asr sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz üçüncü, iniş sırasına göre on üçüncü sûredir. İnşirah sûresinden sonra, Âdiyat Sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Üç âyettir.[821]

Önceki Sûre İle İlişkisi:

Bu yüce sûre, gayet sade ve kısa olmakla beraber geçen sûrelerin bütün öğütlerini özetleyen bir toplayıcılığa sahiptir. Kendilerini çoklukla övünüp aldatmayan kimselerin hallerini beyan ile ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ "Sonra kasem olsun ki, o gün size verilen her nimetten sorgulanacaksınız"[822] âyetinin tefsirini de içine aldığı için ondan sonraya konmuştur.[823]

Allah (c.c.), önceki sûrede dünya işleri ile meşgul olup onlar üzerinde yoğunlaşmanın zemmedildiğini açıklamış, bu sûrede ise kişiye yönelik olarak meşgul olunması gereken şeyin iman ve salih amel; topluma yönelik olarak da hayırları (hakkı ve sabrı) tavsiye etmek, nefsi yasak ve masiyetlerden alıkoymak şeklinde beyan etmiştir. Özetle önceki sûrede "Sizi çoklukla övünme oyaladı"[824] buyrulup "Sakının, ileride bileceksiniz"[825] tehdidinin ardından bu sûrede mü'min ve kâfirin

durumunun açıklığa kavuşması uygun düşmüştür.[826]

Sûrenin Fazîleti

Taberâni ve Beyhâki'nin Ebû Huzeyfe (r.a.)'dan rivâyetlerinde o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.)'in ashabından iki kişi karşılaştıklarında biri diğerine vel-Asr sûresini okumadan, sonra da biri diğerine selam vermeden ayrılmazlardı."[827]

İmam Şâfiî; "Bundan başka hiçbir sûre nâzil olmasaydı, bu sûre (derinlemesine düşündüklerinde) insanlara (hidayet için) yeterdi. Kur'an-ı Kerîm'in bütün bilgilerini içine almıştır" demiştir.[828]

Nüzûl Zamanı:

Müfessirlerin çoğu sûrenin Mekkî olduğunu ve Mekke döneminin başlangıcında nâzil olduğunu kabul etmişlerdir. O dönemde İslamî talimatlar kısa ve çok etkili cümlelerle beyan edilmekte idi. Onu duyan bir defa duyduktan sonra unutmak istese de unutamıyordu. Sûreler, kâfirlerin dillerine destan oluyordu.

Sûrenin Konusu:

İnsanı ebedî hüsrandan kurtaracak yolları göstermektir.

Sûrenin Muhtevası:

Sûre, kapsamlı ve kısa sözün benzersiz örneğidir. Sûrede öyle ifadeler vardır ki, mana itibariyle dünyayı bile kapsar. Sûrede açıkça insanın kurtuluş yolunun hangisi ve onun için felaket ve hüsran olacak yolun hangisi olduğu gösterilmiştir.[829]

Sûrenin açıkladığı büyük gerçek şudur: bütün asırlar boyunca uzanan zaman ve sürüp giden insan nesli karşısında kârlı ve başarıya ulaştıran tek bir nizam ve tek bir yol vardır. O da bu sûrenin hudutlarını çizdiği nizam ve işaretlerini belirlediği yoldur. Bunun ötesinde her şey kayıp ve zarardır. Bu yol; iman, salih amel, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye yoludur.[830]

﴿١﴾ وَالْعَصْرِ

1- Asra yemin olsun ki

Âlimler asr'ın ne demek olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir:

1) İbn-i Abbas (r.a.)'dan gelen rivâyete göre Asr; "dehr" (zaman) demektir. Zaman, kelime olarak geçmiş zaman ve pek uzun olmayıp her an geçmişe dâhil olacak olan şimdiki zaman için de kullanılır. Ömür dediğimiz süre de belli bir kesintide vuku bulur. Bu süre bize dünyada bir fırsat olarak verilmiştir. Buradan asıl sermayemizin çok hızlı geçen zaman olduğunu anlayabiliriz. İmam Râzî, Asr Sûresi'nin manasını

nasıl anladığını şöyle nakleder: “Buz satan biri pazarda: ‘Sermayesi eriyen bu şahsa merhamet edin’ diye bağırıyordu. Onun bu sözünü duyunca ‘bu söz, Asr sûresinin anlamıdır’ dedim. İnsana verilen ömür bir buz gibi hızla erimektedir. Eğer bunu ziyan eder veya yanlış yere harcarsa insanın hüsranına sebep olur. Onun için geçen zamana yemin edilmesinin anlamı, hızla geçen zamanın, söz konusu dört özellikten yoksun insanın, dünyada ne işle meşgul olursa olsun, hayatını harcadığına ve hüsranda olduğuna şahadet etmesidir. Kârlı çıkanlar ancak bu dört özelliği taşıyanlar ve bu dünyada ona göre davrananlar olacaktır. Tıpkı kendilerine tanınan zamanın her anını soruları cevaplamak için kullanarak kârlı çıkan öğrenciler gibi...”

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) tefsir kabilinden وَالْعَصْرِ وَنَوَائِبِ الدَّهْرِ : “Asra ve zamanın belalarına yemin olsun ki” buyurmuştur. Dehr kelimesi, insanın dikkatini çekecek tüm şeyleri içine alır. Çünkü rahatlık, sıkıntı, hastalık, sıhhat, zenginlik, fakirlik hep zaman içinde meydana gelen şeylerdir. Akıl, zamanın yokluğuna hükmedemez. Kıymetli olan, zamanı en iyi değerlendirebilmektir.

2) Ebû Müslim’e göre ise gündüzün öbür ucu olan ikindi vaktine yemin edilmiştir. İkindi vakti, saygıdeğer bir vakittir. Delili ise: مَنْ خَلَفَ بَعْدَ الْعَصْرِ كَاذِبًا لا يُكَلِّمُهُ اللهُ وَ لا يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Kim ikindiden sonra bile bile yalan yere yemin ederse kıyamet gününde Allah (c.c.) onunla konuşmaz ve ona bakmaz.”[831]

Hasan el Basrî’ye göre وَالْعَصْرِ : “Yani dünyanın ömrünün ikindi zamanına yemin olsun ki, kıyametin kopması yakındır. Hâlbuki sen henüz hazırlıklı değilsin.” demektir.

Cenâb-ı Hak kârlı olan hakkında kuşluk vaktine yemin etmiş (وَالضُّحٰى)[832]; zararlı olan hakkında da ikindi vaktine yemin etmiştir.(وَالْعَصْرِ) Sanki Cenâb-ı Hak “henüz gündüzden bir parça zaman vardır” diyerek, kalan zaman için tevbe tedarikinde bulunmaya teşvik etmiştir.

3) Mukâtil’e göre: “Asr” sözüyle ikindi namazı kastedilmiştir. Allah Teâlâ fazîletinden dolayı ikindi namazına yemin etmiştir. Delili ise; حَافِظُوا عَلَيَ الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوَسْطٰى : “Namazlara bilhassa orta namaza (ikindi namazına) devam edin”[833] âyetidir.

Hz. Hafsa’nın mushafında, صَلَاةِ الْعَصْرِ “ikindi namazı”na şeklinde bir açıklama

bulunmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.): مَنْ فَاتَتْهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَ مَالَهُ "İkindi namazını kılmayan kimse sanki çoluk çocuğunu ve malını-mülkünü kaybetmiştir" buyurmuştur.[834]

İkindi namazı ile gündüz namazları sona erer. İkindi namazı, adeta amellerin sona erdiği bir "tevbe" gibidir. Bu sebeple "tevbe" etmenin nasıl tavsiye edilmesi gerekiyorsa, ikindi namazının da böyle kıymetinin belirtilerek tavsiye edilmesi gerekmektedir.

4) Bu, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in zamanına, asrına yapılmış bir yemindir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve O'nun ümmetine mahsus bir zamandır. (وَالْعَصْرِ) "İçinde bulunduğun asr'a yemin olsun ki" anlamındadır.

Cenâb-ı Hak bu âyette والْعَصْرِ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zamanına; وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ "İçinde oturmakta olduğun beldeye"[835] âyetinde mekânına, bulunduğu yere; (لَعَمْرُكَ) "Senin ömrüne and olsun"[836] âyetinde de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ömrüne yemin etmiştir. Buna göre Cenâb-ı Hak, adeta "Senin asrına, senin beldene ve senin ömrüne yemin ederim ki" demiştir. Sanki "Ey Muhammed sen onları hazırladın, davet ettin, ama onlar senden yüz çevirdiler. Şu halde onların hüsranları ne denli büyük ve vahimdir!" demek istemiştir.[837]

Asr, çeşitli manalara gelen bir müşterek lafız olduğu ve birini tayinde ipucu bulunmayıp hepsine de hamli sahih olabileceği cihetle مَايُطْلَقُ عَلَيْهِ الْعَصْرِ "asr denilen her şey" manasıyla tümüne hamletmek en doğrusudur.

Âyet-i Kerime'de وَالدَّهْرِ denilmeyip de وَالْعَصْرِ buyrulması: وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ "Bizi zamandan başkası helak etmiyor"[838] diyen Dehrîler'in zanlarına bir ihtimal şüphesi verilmemek faydasını içerdiği gibi, asrın anılan özel manalarının da önemlerini hatırlatmaktadır.

Kasem (yemin) edilen şeyin şerefine delâlet eder. Bir takım kimseler çektikleri hüsranları zamana yükleyerek zamandan şikâyet ederler. Fesat, fenalık zamandan değil, insanların kendilerindendir. Haddi zatında asrın, zamanın ayıbı, kabahati, zararı yoktur. O değerli bir nimettir.

İnsanlar zamanın kadrini bilip de hepsi iyiliğe çalışmadıkları için iyiliğe çalışmayanlar zarardadır. Allah Teâlâ cezalarını verir. Bu mana;

لا تَسُبُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ هُوَ اللهُ "Dehr'e (zamana) küfretmeyin. Çünkü Dehr Allah demektir."[839] hadis-i şerifi ile işaret olunan manadır.

وَالْعَصْرِ daki yeminin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'nun ümmetinin zamanına bir yemin olduğunu ileri süren âlimler şu hadis-i şerifi delil almışlardır:

"Sizden önce geçmişlere oranla sizin vaktiniz ikindi namazıyla güneş batımı arası kadardır. Sizin misalinizle sizden öncekilerin misali tıpkı o adamın misaline benzer ki, bir ücret tayin etmiş "sabahtan öğleye kadar kim çalışırsa bir kırat" demiş Yahudi çalışmış. Sonra öğleden sonra yani "ikindiye kadar kim çalışırsa bir kırat demiş, Hıristiyan çalışmış. Sonra da "ikindiden akşama kadar kim çalışırsa iki kırat" demiş, siz çalışmışsınız. Bunun üzerine Yahudi ve Hıristiyanlar kızdılar: "Biz daha çok çalışmışken daha az ücret aldık" dediler. Allah Teâlâ'da: "Ben sizin ücretinizden bir şey kestim mi?" buyurdu. "Hayır" dediler. "O halde bu benim bağışımdır. Onu dilediğime veririm" buyurdu. Bu şekilde siz az amelle (işle) çok ücrete nail oldunuz."[840]

Bir kısım müfessirler bu hadisi delil getirerek demişlerdir ki: Bu hadis, asrın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz."[841] buyrulan ümmetine mahsus olan zaman olduğuna delâlet eder.

Elmalılı Hamdi Yazır der ki: Bizce de en çok akla gelen bu asırdır. Burada özellikle bunun önemi hatırlatılmak üzere asra yemin edilmiştir. Çünkü Kasas sûresinde

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولٰى

"Andolsun Biz, ilk nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya Kitab verdik."[842] âyetinde işaret olunduğu üzere Kur'an-ı Kerîm'de insanlık tarihi açısından zamanın üç kısma ayrılmasına işaret olunmuştur.

1. Hz. Musa'ya Tevrat'ın inmesinden önce geçen yani Firavun'un helakiyle son bulan zaman; ilk asırlar zamanı.

2. Tevrat'ın inmesiyle açılan son Peygamber (s.a.v.)'e kadar olan; Orta Asırlar Zamanı.

3. Son Peygamber, Muhammed (s.a.v.)'in ortaya çıkmasıyla başlayan son asır; Ahir zaman yani Muhammed (s.a.v.) ve ümmetinin asrı demek olduğundan وَالْعَصْرِ denilince bu asrın anlaşılması gerekir.[843]

إِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

2- "İnsan gerçekten ziyan içindedir."

اَلْاِنْسَانَ: ***"İnsan"*** kelimesiyle alakalı şu izahlar yapılmıştır.

a) "İnsan" kelimesi ile cins manası kastedilmiştir. Bu görüşün delili, "İman edip, salih amel işleyenler, hakkı ve sabrı tavsiye edenler" ifadesinde bu dört özelliği taşıyanların, "insan" ifadesinden istisna edilmiş olmasıdır. Bu durumda insan kelimesinin kapsamına; şahıslar, güruhlar, milletler ve bütün insanoğlu girer. Yani zikredilen dört sıfattan yoksun olanlar, kim ya da kimler olursa olsunlar hüsrandadırlar.

b) Bununla belli şahıslar kastedilmiştir. Bu cümleden olarak mesela İbn-i Abbas (r.a.) "Cenâb-ı Hak bu âyetle Velid b. Muğîre, As b. Vâil ve Esved b. Abdülmuttalib gibi bir kısım müşrikleri kastetmiştir." derken bu âyetin Ebû Leheb veya Ebû Cehil hakkında nâzil olduğunu söyleyen müfessirler de vardır.

Rivâyet olunduğuna göre Mekkeli müşrikler, "Muhammed bir hüsran içindedir." diyorlardı. İşte bunun üzerine de Cenâb-ı Hak durumun onların vehmettiğinin (zannettiğinin) aksine olduğuna dair yemin etmiştir.[844]

خُسْرٍ: ***"Hüsran"*** kelimesi lugat olarak "kâr"ın zıddıdır. Ticarette veya iş hayatında zarar etmeyi ifade için kullanılır. İnsan bütün işlerinde zarar etmiş ve sermayesini kaybetmişse bu kelime iflas hali için de kullanılır. Kur'an-ı Kerîm'de ise "küfran"ı ifade için nasıl "küfr" kelimesi kullanılıyorsa; "hüsran"ı ifade için de "husr" kelimesi kullanılmış olup "felah" kelimesinin zıddıdır. "Felah"; Kur'an-ı Kerîm'e göre gerçek felah, âhiret felahı ve gerçek hüsran da oradaki başarısızlıktır. Yani husr kelime manası olarak; aldanış, eksiliş içinde olmak, helak olmak, ziyanda olmak vb. manalara gelir.[845]

Husr kelimesini tefsir etmek için önce "insan" kelimesini tefsir etmek gerekir:

a) İnsan (اَلْاِنْسَانُ) kelimesinin başındaki (ال) "Elif lam"ı cins manasına alırsak mana; insanın bizzat kendisinin ve ömrünün sona ermesi bitmesi şeklinde olmuş olur ki, amel-i salih işleyen mü'min bundan istisna edilmiştir. Çünkü o ömrünü de malını da boşa harcamaz.

b) Yok, eğer اَلْاِنْسَانُ kelimesini kâfirler manasına alırsak; o zaman bu kelime ile kastedilen, kâfir kimselerin sapıklık ve küfür içinde olmaları olur. Bu durumda إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا "İman edenler müstesna" istisnasının manası: Bu kâfirlerden iman edenler müstesna şeklinde olur. Bu durumda inananlar zarardan kurtulup kâra geçmiş olur.

لَفِي خُسْرٍ ifadesinin nekre (belirsiz),ال "Elim Lam"sız gelişi büyükleme ve

türlendirme içindir. Yani "İnsan künhünü sadece Allah Teâlâ'nın bilebileceği büyük bir hüsran içindedir. Veya bir çeşit hüsran (ziyan) içinde boğulmaktadır." şeklinde olur. **Gerçek hüsran,** kişinin Rabbine hizmetten mahrum olmasıdır.

Âyetin başındaki إِنَّ (muhakkak) edatı te'kid ifade eder.

لَفِي خُسْرٍ deki (ل)

a) Hüsran yolundadır.

b) "Hiçbir zaman insan kendisini zarardan kurtaramaz" anlamındadır. Çünkü husr; "ana sermayeyi zayi etmek, elden çıkarmak" demektir. Kişinin ana sermayesi ömrüdür. Kişinin ömrünü zayi etmekten kaçınabilmesi hemen hemen imkânsızdır. Zira her an ve dakika insanın üzerinden geçmektedir. Eğer bu an ve dakikaları insan günah için harcamışsa, onun bir hüsran içinde olduğunda şüphe yoktur. Eğer bu an ve dakikaları mubah olan işlere harcamışsa yine hüsran söz konusudur. Çünkü geriye hiçbir eser kalmayacaktır. Eğer o dakikalar taat ile geçmişse, daha güzel bir biçimde yapılması mümkündür. Çünkü Allah (c.c.) için olan huşunun mertebeleri sınırsızdır. İnsanın Allah (c.c.) hakkındaki bilgisi (marifetullah) ne kadar çok ve ileri olursa Hak Teâlâ'ya saygısı da o nispette ileri olur. Yani taatleri ve ta'zimi o nispette tam ve mükemmel olur. İşte en üstününü bırakıp da en düşük ibadetle yetinmek de bir çeşit hüsrandır. Böylece insanın bir tür hüsrandan aslâ uzak kalamayacağı anlaşılmış olur.

Âyet, insanın temel olarak bir hüsran ve pişmanlık içinde olduğuna bir dikkat çekmedir. Şöyle ki; insanın mutluluğu âhireti sevmesinde, dünyaya iltifat etmeyişindedir. Ahirete götüren sebepler gizli, dünyayı sevmeye götüren sebepler ise zahir ve açıktır. Bunlar beş duyu organları, şehvet ve gazaptır. Bu sebeple insanların ekserisi dünya ile meşgul olmuş, kendini dünyayı elde etmeye vermiştir. Bu yüzden de hep bir hüsran içinde olmuşlardır.

İnsanın her an nimet ve refah içinde bulunduğu kabul edilse bile, her dem ömrü ölüme doğru gitmekte bulunan insanın bir zarar içinde bulunduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Zira her geçen nefes bir ölümdür. İmam Râzî bundan dolayı der ki: "Bu âyet insanda zarar ve sıkıntının asıl olduğuna delâlet eder."[846]

إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴿٣﴾

3- "Bundan ancak iman edip salih amel i leyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."

Allah Teâlâ, önceki âyette ziyanın sebebini zikretmemiştir. Çünkü ziyan, fiil ile yani

günahı bizzat işlemekle meydana gelebileceği gibi; terk ile yani taate yönelme işini terk ile de meydana gelir.

Kazanç-kar ise ancak fiil ile elde edilir. Bundan dolayı, Allah (c.c.) kazancın sebebini zikretmiştir. Bu da salih ameldir.[847]

إِلَّا الَّذِينَ ***"Ancak o kimseler müstesna"*** Sayılacak dört vasıf ile sıfatlanmış olanlar ziyanda değil kârdadırlar.

1. İman; آمَنُوا **:** ***"İman edenler"***

İman; samimi bir kalp ile inanmaktır. Gerçek imanın ne olduğunu şu âyetler bize açıklamaktadır:[848]

"Mü'minler onlar ki, Allah'a ve Rasûlüne inandılar sonra şüphe etmediler."[849]

"Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir."[850]

"İnananlar en çok Allah'ı severler."[851]

"Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar."[852]

2. Salih Amel; وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ***"Salih amel i leyenler,"***

"Salah" kelimesinin anlamı küçük-büyük, bütün iyilikleri kapsar ama Kur'an-ı Kerîm'e göre iman kökü olmayan hiçbir amel, salih amel sayılmaz. Onun için Kur'an-ı Kerîm'de nerede salih amelden söz edilmişse, orada iman da zikredilmiş ve salih amel imandan sonra anılmıştır. Ve hiçbir yerde (Kur'an-ı Kerîm'de) imansız amel zikredilmemiştir.

Bu sûrede, insanın hüsrandan kurtulması için imandan sonra salih amel işlemesi gerektiği bildirilmiştir. Diğer bir ifade ile salih amel olmadan sadece iman ile bir insan hüsrandan kurtulamaz.

İmandan sonra Hak Teâlâ'nın emrini yüceltme, yarattıklarına acıma ve menfaat esasında özetlenen salih amel başlıca iki türlüdür:

a) Bedene ait ibadetler gibi mükellefin baştan itibaren ve bizzat kendisine faydalı ve kendi iyiliğine olan ameldir. Buna kendini kemale erdiren veya fazîlet de denilir.

b) Zekat ve sadaka gibi başkalarına faydalı olan amellerdir. Buna başkasını tamlayan veya fadl (iyilik etme) denilir.[853]

3. Hakkı Tavsiye; وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ **:** ***"Birbirlerine Hakkı tavsiye edenler, "***

Hüsrandan kurtulmak için gerekli üçüncü özellik Hakk'ı tavsiye etmektir.

"Hak" kelimesi "batıl"ın zıddıdır. Genelde iki manada kullanılır.

a) Doğruya, adalete uygun ve gerçek sözdür. İster akidevî iman ile ilgili, ister dünyevî meseleler hakkında olsun aynıdır.

b) İnsanın yerine getirmesi vacip olan haktır. O, Allah'ın hakkı, insanların hakkı veya nefsinin hakkı olabilir.[854]

Hakk'a sarf edilmeyen her şey batıldır, hasardır. Ziyan olmayacak iman ve amel ancak Hakk'a iman ve hak yolunda çalışmaktır.

Hak, inkârı caiz olmayan sabit gerçektir. O da tümü hayır olan şeylerdir.

İbn Kesîr "hakk"ı ibadetleri yerine getirmek ve haram olan şeyleri terk etmek diye tefsir etmiştir. Allah Teâlâ: "Sana Rabbinden indirilen haktır"[855] buyurur.

Buna göre "hakk" Kur'an ve sünnettir. Felaha erecek olan başarılı insanlar birbirlerine, anlama ve amel etme yönünden Kitap ve sünneti tavsiye ederler.

وَتَوَاصَوْا : Tavsiye edenler fiili tefaul (müşareket-ortaklık-devamlılık bildiren) kalıbından getirilmesiyle anlaşılıyor ki; toplumda her fert sadece kendisi hakkı ve adaleti yerine getirmekle kalmamalı, aynı zamanda bunu başkalarına da tavsiye etmelidir. Toplum, ahlakî düşüşten ancak bu şekilde korunur. Cemiyette bu ruh olmazsa toplum bu hüsrandan korunamaz. Şahsi olarak hak üzere olsalar bile cemiyetin bozulmasına seyirci kalanlar da hüsrandan kurtulamaz. Nitekim toplumda yaygın olan zulüm irtikabını men etmemeleri sebebiyle Benî İsrail'e lanet edilmiştir.[856] "İsrailoğullarından inkâr edenler Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi. Onlar yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi."[857]

Nitekim Sahabe "En fazîletli sadaka hangisidir?" diye sorduklarında Rasûlullah (s.a.v.) "Kulun Allah yolunda hizmet etmesidir" buyurmuştur.[858]

4. Sabrı Tavsiye; وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ : *"Sabrı tavsiye edenler..."*

Sabır: Nefsin iyi bir iş yapmak veya kötülüklerden kaçınmak için acıya, meşakkate tahammül kuvvetidir. Sabır iki türlüdür:

a) Elem ve külfete sabır: Bununla taat ve güzel amellerin meşakkatine katlanılarak himmet sahiplerinin ulaştıkları başarılara erilir.

b) Lezzet ve şehevî isteklere karşı sabır: Bununla haramdan, yasaklardan, hoş görünüp de sonu fena olan aldatıcı şeylerin zararlarından sakınılır.

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَ حُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ "Cennet zorluklarla çevrilmiş, cehennem de şehvetlerle (aşırı arzularla) çevrilmiştir"[859] hadisinde iki yöne de işaret vardır.

Sabrın derecesi hususunda fıtrî (doğuştan) kabiliyetin bir hükmü bulunduğu inkâr edilmemekle beraber, terbiyenin, alışkanlığın ve bundan dolayı azim ve iradenin ve onun için de imanın önemi çok büyüktür.

Sabır, Kur'an'ın birçok âyetlerinde tavsiye edilmiş ve emredilmiştir:

إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ "Kuşkusuz Allah sabredenlerle beraberdir."[860]

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ "Yalnızca sabredenlere ecirleri karşılıksız verilecektir."[861]

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ* الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

"Sabredenleri müjdele ki, onlara bir belâ eriştiği zaman, 'Biz Allah'ın kullarıyız ve biz ona döneceğiz.' derler. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."[862]

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ "Sabreden zafer bulur."

اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ "Sabır genişliğin anahtarıdır."[863]

Dilimizde de "İlmin başı sabırdır ve sabrın sonu selamettir" diye darbı mesel olmuştur.

Övülen ve tavsiye edilen sabır: İman ve güzel amel ile Hakk ve hayır yolunda sabırdır ki, bu sadakat, şecaat ve mertlik şiarıdır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her aşağılığa boyun eğmek, batıla ve şerre rıza göstermek demek olan tembellik, zillet ve düşüklükten ibaret olan duygusuzluk değildir. Çünkü وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ "Üstünlük (izzet) ancak Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere mahsustur.[864] Çünkü şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür.

Sahih hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ رَاٰى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهٖ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهٖ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهٖ وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِمَانِ

"Sizden her kim bir kötülük, biçimsizlik görürse onu eliyle değiştirsin, ona gücü yetmeyen diliyle, ona da gücü yetmeyen kalbiyle (buğzetsin) ki bu imanın en zayıfıdır."[865]

Bu (üçüncü) âyet şunu gerektiriyor ki, Hakk'a iman etmekle beraber güzel işler yapmayan, Hakkı ve sabrı tavsiye etmeyen kimseler de bir çeşit ziyandan hali kalmamış olurlar. Demek ki, iman olunca amelsizlik ziyan etmez diyen Mürcie

mezhebi sahiplerinin görüşleri doğru değildir. Doğrusu Ehl-i Sünnet'in dedikleri gibi imanı olup da, imanına göre amel etmeyen fasıklar, âsiler için de bir çeşit ziyan vardır. İman, sonunda onları kurtarırsa da, kötülükleri iyiliklerinden ağır gelen mü'minler de günahları temizleninceye kadar cehennem azabı hüsranını göreceklerdir.[866]

Âyette alabildiğine bir tehdit vardır. Çünkü Hakk Teâlâ bu dört şeyi yani iman, salih amel, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye işini yerine getirenler hariç bütün insanlığın hüsranda (ziyanda) olduğunu bildirmiştir. Binaenaleyh bu, kurtuluşun ancak bunların tümüne bağlı olduğuna delâlet eder. Ve mükellefe kendi işlerini yapması gerektiği gibi kendisi dışındakiler için de dine davet etmek, nasihat, emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münkerde bulunmak ve kendisi için sevip arzu ettiği şeyi başkaları için de sevip arzu etmesi gibi, yapması gereken işler olduğunu gösterir.

Hak Teâlâ birincisi Allah'a davet, ikincisi davet işini sürdürme; yahut birincisi emr-i bi'l-maruf (iyiliği emir), ikincisi de nehy-i ani'l-münkeri (kötülükten sakındırmak, alıkoymayı) içine alsın diye وَتَوَاصَوْا fiilini tekrar etmiştir. وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ "Münkeri nehyet ve sabret"[867] âyeti de böyledir.

Âyet, hakkın ağır bir şey olduğuna, mihnet ve sıkıntıların ise onun ayrılmaz vasfı olduğuna delâlet etmektedir. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ buyurarak «tavsiye» fiilini kullanmıştır. Ve emir sanılmasın diye وَتَوَاصَوْا (tavsiye edenler) buyurmuştur. Ama يَتَوَاصَوْنَ "tavsiye ederler" buyurmamıştır. [868]

İmam Kurtûbî der ki: وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Salih ameller işleyen" ifadesi kendilerine farz olan amelleri eda eden kimseler demek olup, bunlar Rasûlullah (s.a.v.)'in ashabıdırlar.

Ubeyy b. Ka'b da şöyle demiştir; Ben Rasûlullah (s.a.v.)'e وَالْعَصْرِ "Andolsun asra ki" buyruğunu okudum. Sonra; "Nasıl tefsir edersin Ey Allah'ın Peygamberi?" diye sordum. Şöyle buyurdu: "Andolsun asra ki buyruğu Yüce Allah'ın bir yeminidir. Rabbiniz günün son vaktine yemin etmektedir."

إِنَّ الْإِنْسَانَ: Gerçekten insan, (Ebû Cehil) hüsrandadır.

آمَنُوا: İman eden: Ebû Bekir (r.a.)

عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ: Salih amel işleyen: Ömer (r.a.)

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ: Hakkı tavsiye eden: Osman (r.a.)

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ: Sabrı tavsiye eden: Ali (r.a.) müstesna" Allah hepsinden razı olsun. İbn-i Abbas da bu şekilde minber üzerinde hutbe irad etmiş olup bu O'na (İbn-i Abbas'a) ulaşan mevkuf bir rivâyettir.[869]

Âyetten Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1- İnsan ne kadar büyük servetler kazansa da, âhiret için iyi ve doğru amel yapmamışsa gerçek bir ziyandadır.

2- Allah (c.c.) herhangi bir zaman veya asır üzerine bu hükme dair yemin etmiştir. Zira bunda Allah Teâlâ'nın tasarrufuna, vahdaniyetine, kudretine ve zamanla ortaya çıkan büyük hikmetine delâlet eden hâdiselere işaret vardır.

3- Allah Teâlâ ağır bir tehditle hükmetmiştir. Çünkü dört vasıfla vasıflanan hariç, bütün insanların ziyanda olduğunu buyurmuştur. Bunlar: İman, salih amel, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiyedir.[870]

4- Râzî, üçüncü âyet hakkında şöyle demiştir. Âyet, hakkın ağır olduğunu, sıkıntılarla birlikte olduğunu ifade etmekte olup, bunun için hakkı tavsiye, sabrı tavsiye ile birlikte zikredilmiştir.[871]

5- Âyetteki hakkı ve sabrı tavsiye, eğitimin önemine ve mahiyetinin nasıl ve amacının ne şekilde olması gerektiğine ışık tutmaktadır. Çünkü her eğitim faaliyeti, sonuçta bir tavsiye yani nasihat ve irşattır. Doğru bir eğitim faaliyetinin amacı insanlara inançta, bilgide ve ahlakta hakkı yani gerçeği ve doğruyu aktarmak; bunun yanında hayatın çeşitli şartları, maddî ve manevî zorluklar, saptırıcı duygular, hata ve suç sebepleri karşısında da kişiye sabır ve dayanıklılık aşılamaktır.

6- Kul sonuçta sûrede sıralanan dört ilkeden iman ve salih amel sayesinde Allah'ın hakkını; hakkı ve sabrı tavsiye ile de kulların hakkını ödemiş olur. [872]

Merhum İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy da Asr sûresinin tefsirini aşağıdaki şiiriyle şöyle yapmıştır:

Halık'ın nâ-mütenahî adı var en başı Hak
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak.
Hani ashab-ı kiram ayrılalım derlerken
Mutlaka sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felah
Başta iman-ı hakiki geliyor sonra salah
Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık![873]

Elhamdülillah Asr Sûresi'nin tefsiri Rabbimizin tevfikiyle bitti. Rabbim cümlemize muradını en iyi şekilde anlayıp hayatımıza uygulayabilmeyi, maddi-manevi hastalık ve dertlerimize şifa olabilmesini nasip eylesin.

Ku'an Yolu, V, 685.
Tekâsür, 102/8.
Elmalılı, IX, 420.
Tekâsür, 102/1.
Tekâsür, 102/3-4.
Zuhaylî, XV, 619.
Said Havva, XVI, 361; Elmalılı, IX, 435; Bkz. Beyhâki, Şuabu'l-İman, 4676.
Sabuni, VII, 350.
Mevdûdî, VII, 221.
Said Havva, XVI, 361.
Bkz. Buhâri, Musakât, 11; Müslim, İman, 46/174.
Duhâ, 93/1.
Bakara, 2/238.
Bkz. Buharî, Mevakıt, 14; Müslim, Mesacid, 200.
Beled, 90/2.
Hicr, 15/72.
Râzî, XXIII, 387-391.
Casiye 45/24.
Müsned, V, 299-231.
Buharî, Enbiya, 50.
Al-i İmran, 3/110.
Kasas, 28/43.
Elmalı, IX, 422-429.
Râzî, XXIII, 392.
Mevdûdî, VII, 103.
Râzî, XXIII, 393-394.
Râzî, XXIII, 395.
Mevdûdî, VII, 102.
Hucurat, 49/15.
Enfal, 8/2.
Bakara, 2/165.
Nisa, 4/65.

Elmalılı, IX, 432.
Mevdûdî, VII, 103.
Ra'd, 13/1.
Mevdûdî, VII, 103.
Maide, 5/78-79.
Tirmizî, Fezailu'l-cihad, 5; Müsned, V, 270; Hâkim, Müstedrek, IV, 248.
Müslim, Cennet, 1; Tirmizî, Cennet, 21; Ebû Davud, Sünnet, 22; Nesaî, İman, 3; Müsned, II, 260, 333, 354, 380; III, 153, 254, 284.
Bakara,2 /153.
Zümer, 39/10.
Bakara, 2/155-157.
Deylemî, Firdevs, III, 415; Keşfu'l-Hafa, I, 27 (1590).
Münafikun,63 /8.
Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten, 11; Nesaî, İman, 17; Müsned III, 20, 49.
Elmalılı, IX, 433-435.
Lokman, 31/17.
Râzî, XXIII, 396.
Kurtûbî, XIX, 331.
Zuhaylî, XV, 623.
Râzî, XXIII, 396.
Kur'an Yolu, V, 103.
Mehmet Alif Ersoy, Safahat, İnkılap y. İstanbul: 1984, s. 419.

HÜMEZE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

kendisini ebedi kıldığını | malı | zanneder | onu sayıp duranın | bir mal | toplayıp | çok ayıplayanın | arkadan çekiştirip | her | vay haline

﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ

tutuşturulmuş | Allah'ın bir ateşidir ki, | hutame | nedir | bilir misin | o hutame'ye | atılacaktır | hayır

﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

uzatılmış sütunlarda | kapatılacaktır onların üstüne o | gönüller üstüne | çıkar | öyle ki,

MEÂLİ:

1. Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı âdet edinen herkesin vay haline!

2. O ki, malı toplamış ve onu tekrar tekrar sayıp durmuştur.

3. (O), malının kendisini ebedî kıldığını zanneder.

4. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.

5. Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?

6. Allah'ın, tutuşturulmuş ateşidir.

7. (Yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkar.

8. O (ateş), onların (hümeze-lümeze guruhunun) üzerine kapatılıp kilitlenecektir.

9. (Bu ateşin içinde) uzatılmış sütunlara bağlanmışlardır.

Hümeze sûresi Mushaf'taki sıralamada yüz dördüncü, iniş sırasına göre otuz ikinci sûredir. Kıyamet sûresinden sonra, Mürselat sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Adını birinci âyette geçen arkadan çekiştirme anlamına gelen Hümeze kelimesinden almıştır.[874]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Allâh, (c.c.) Asr sûresinde (belirli nitelikleri taşıyanlar dışında) insanoğlunun ziyanda, noksanlık ve helakte olduğunu belirttikten sonra bu sûrede ziyan edenlerin niteliklerini ve onların ziyanlarının alâmetini belirtir. [875]

Zilzâl sûresinden itibaren nâzil olan sûreler değerlendirilirse, Mekke döneminin başlangıcında İslamî akide ve ahlakî düsturlarının insanların zihinlerine yerleştirildiği üslûp anlaşılır.

Zilzâl sûresinde; âhirette insanların amel defterlerinin önüne serileceği, dünyada yaptığı zerre kadar iyilik kötülüğün ve karşılığını göreceği bildirilmiştir.

Âdiyat Sûresinde; Arapların zihnini meşgul eden atlara yemin edilerek, mücahitlerin atlarının kıymetine işaret edilmiş; insanların Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlere karşı nankörlük içinde olduğu, Yüce Allah'ın ise her şeyden haberdar olduğu belirtilerek insanlar uyarılmıştır.

Kâria sûresinde; kıyamet manzarası ortaya konduktan sonra insanlar, amellerinin tartılacağı, iyi amellerinin karşılığının cennet, kötü amellerinin karşılığının ise hararetli çetin ateş olduğu bildirilerek uyarılmıştır.

Tekâsür Sûresinde; maddeye tapan zihniyet uyarılmış, insanın dünya lezzetleri ve aldatmalarıyla meşgul olup ona değer verdiği, gaflet içinde olduğu belirtilerek buna karşı uyarılmış, yapılan bütün işlerden sorumlu tutulacağı uyarısı tekrarlanarak hesaba çekilme ile tehdit edilmiştir.

Asr sûresinde; insanoğlunun hüsranda bulunduğu belirtilmiş, fert olarak iman ve salih amel yoksa toplum olarak da hakkı ve sabrı tavsiye yaygın değilse herkesin hüsrana uğrayacağı belirtilmiştir.

Hümeze sûresinde de; cahiliyyedeki ahlakî bir problem, (mal sahibi olması sebebiyle insanlarla gıybet edip alay edenler kınanarak cezalarının kırıp döken cehennem ateşi olduğu) bildirilmiş, sanki bunların hüsranda olmaması için bir sebep var mı? diye sorulmuştur.[876]

Sûrenin Konusu:

Sûrede insanları küçümseme, kusur arama gibi davranışlar eleştirilmekte; servete güvenme ve onu yanlış yolda kullanmanın kişiye ne büyük zararlar getireceği anlatılmaktadır.[877]

Sûrenin Muhtevası:

1. Sûre, insanları çokça çekiştiren, ayıplayan, inciten, küçümseyen alay edenlerin şiddetli azaba uğrayacaklarını haber vererek başlar. (1. âyet)

2. Sonra orada ebedî kalacaklarmış gibi dünyada mal toplama hırsında olanları yerer. (2. âyet)

3. Sûre, adı geçen iki gruba yönelik azarlama ve onların sonlarının cehennem ateşine atılmak olduğunu haber vererek sona erer. (3-9. âyet)[878]

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ﴿١﴾

1- "Arkadan çeki tirmeyi, yüze kar ı eğlenmeyi ve ayıplamayı âdet edinen herkesin vay haline!"

وَيْلٌ **"Veyl" :** Zarar, helak ve azap anlamında, zemmetme kınama ve öfkelenmeyi ifade eden, kendisiyle bedduada bulunulan bir kelimedir. Aslı وَيْ لِفُلَانٍ "Vay falancaya" şeklinde olup, sıkça kullanıldığından (ل) lam ile birleşmiş "veyl" olmuştur. "Veyl"in cehennemde bir vadinin adı olduğu da söylenmiştir. Cenâb-ı Hak bu kelimeyi kullanmak sûretiyle bu hareket tarzlarının ne denli çirkin olduğuna dikkat çekmek istemiştir.[879]

هُمَزَةٍ **: Hümeze**'nin kökünü teşkil eden هَمْز hemz'in asıl anlamı "kırmak, vurmak (mihmaz, mahmuz), dar bir yere sıkıştırmak (ki, hemze bu manadandır; çünkü mahrecinden sıkıntıyla çıkar) ısırmak, yere çalmak" manalarına gelir. Lügat örfünde ise hamiz ve hammaz'dan daha mübalağalı olarak, geriden geriye hafifseyerek ve alay ederek şunun bunun namusu ve şerefi ile oynayıp incitmeyi, yerme ve kötülemeyi, arkadan konuşmayı, koğuculuk yapmayı âdet edinmiş manasındadır. Böyle kimseler fırsat buldukça "hemz"in her çeşidini yapar. Eli erdiği kimseleri cımbızlar, çimdikler, dürter, kakar, ısırır, çarpar, kırar ve incitir o yolda geçinir. Asıl hakikati; el ile sıkmak, dürtmek, vurmak, kırmak iken, kinaye olarak; dille ısırmak, kötülemek, arkadan konuşmak, küçük görerek gönül incitmek ve kırmak manasında yaygınlaşmıştır. Kinayeler hakikatin iradesine engel olmayacağı için كُلُّ هُمَزَةٍ küllü hümezetin'e her mana dahil olur. Yani gerek el, gerek dil ile maddeten veya manen itip kakmayı, kırıp incitmeyi âdet edinmiş dedikoducuların hepsi cehennem uçurumunda, veyl derekesinde, hüsran içinde kahrolmaya mahkûmdurlar.

Vay haline! Nitekim Hak Teâlâ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بِنَمِيمٍ "(Herkesi) kötüleyen, söz götürüp getiren" [880] buyurmuştur.

لُمَزَةٍ **: "Lümeze"** de "hümeze" gibidir. Mızrak saplar gibi kötülemek, ayıplamak, kaş-göz kırparak, işaret ederek, eğlence sûretiyle birini diğerine göstermek anlamlarında olan "lemz"den; Lümeze daima herkesi ayıplamayı ve ona buna ayıp ve eksiklik isnad ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş demektir.

Zemahşerî'nin beyanına göre "Hümeze"nin aslı; kırıcı manasında, "Lümeze"nin aslı da; ayıplayıcı, saplayıcı manasındadır. Maksat insanların ırzlarını, namuslarını kırmak

ve arkalarından konuşmak ve onları ayıplamaktır.[881]

Nitekim Cenâb-ı Hak وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ: "Birbirinizi ayıplamayın"[882] ve وَمِنْهُم مَّنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ "Sana sadakalar hususunda dil uzatırlar"[883] buyurmuştur.

فُعَلَةٌ kalıbı tıpkı luane (lanet edici), duhake (gülücü) kelimeleri gibi bir işin, bir kişinin âdet haline getirdiği bir örfü olduğuna delâlet eder.[884]

İbn-i Abbas (r.a.)'dan; "Allah Teâlâ'nın veyl (yazıklar olsun) diye başladığı kimseler kimlerdir? diye sorulduğunda; "Nemîme, yani koğuculuk ile gezenler, dostlar arasını ayıranlar, en büyük ayıp arayanlar..." demiştir.[885]

Müfessirlerin bu hususta (Hümeze-Lümeze hakkında) şu izahları vardır:

1- İbn-i Abbas (r.a.)'dan: "Hümeze" gıybet eden, "lümeze" ayıplayan ve eğlenendir.

2- İbn Zeyd'den: "Hümeze" el-kol hareketleriyle, "lümeze" de dil ile yapılan alaya almadır.

3- Ebû'l Aliye'den: "Hümeze", yüz yüze iken ayıplayıp alay eden; "lümeze" ise insanı arkasından alay edendir."

4- "Hümeze" açıkça ayıplayıp alay eden; "lümeze" gizlice kaş-göz işaretleriyle ayıplayandır.

5- "Hümeze-lümeze" insanlara hoşlanmadıkları lakablar takarak öyle çağıranlardır. Velid b. Muğîre işte böyle yapardı.

Bu seviyesiz kimselerin yapacağı iştir. Buna, gülsünler diye insanların söz-fiil ve seslerini taklid edenler de girer. Hakem b. el-As da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yürüyüşünü taklit etmiş, Allah (c.c.) de onu Medine'den sürüp çıkartmış ve lanetlemişti.

6- Hasan el-Basrî: "Hümeze" beraberindeki kimseyi göz kırpıp, alay edip ayıplayan; "lümeze" kardeşini gıyabında kötü şeylerle anıp ayıplayandır." demiştir.

7- Ebû'l-Levza'dan: "İbn-i Abbas (r.a.)'a bu âyet ile Cenâb-ı Hakk'ın kimleri zemmettiğini sordum. O da, 'Bunlar koğuculuk yapanlar, dostların arasını açanlar ve insanlara kusur bulanlardır' diye cevap verdi." diye rivâyet olunmuştur.

Bilinmelidir ki, bu görüşlerin hepsi manaca birbirine yakın olup, bir noktada birleşirler ki, bu da insanların şeref ve haysiyetiyle oynayıp kusurlarını ortaya çıkarmak manasınadır.

Âyetin Sebeb-i Nüzûlü:

1- Atâ ve Kelbî bu âyetin insanları ayıplayan, onlarla eğlenen, gıybetini yapan, özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında böyle davranan Ahnes b. Şurayh hakkında nâzil olduğunu söyler.

2- Mukâtil, Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğunu; çünkü Velid'in Hz. Peygamber

(s.a.v.)'i gıyabında çekiştirip, yüzüne karşı ileri-geri konuşan kimse olduğunu söylemiştir.

3- Muhammed b. İshak: "Biz bu âyetin hep Ümeyye b. Halef hakkında nâzil olduğunu duyduk" demiştir.

4- Ferrâ: "Sebeb-i nüzûlün hususî olması, âyetin lafzının umumiliğine zarar vermez." demiştir. Muhakkık âlimler de "Bu ifade kim olursa olsun böyle yapan herkesi içine alan genel bir ifadedir." demiştir.[886]

Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "Yüce Allah'ın kullarının en kötüleri başkalarının laflarını taşıyanlar, birbirlerini sevenlerin arasını bozanlar, suçsuz, günahsız kimselerin kusurlarını ortaya koymaya çalışanlardır."[887]

Unutulmamalıdır ki, bu iki huy (hümeze-lümeze) cehalet, öfke ve kibirden meydana gelmiş iki kötü huydur; çünkü onlarda eziyet vardır. İnsanlara karşı üstünlük arzusu vardır. Bu huyları üzerinde bulunduran kişi, kendisinde üstün olabilecek bir fazîlet bulamadığından, onlara karşı üstünlüğünü göstermek için onlara birtakım ayıplar ve düşüklükler nisbet eder. Yaptığı şeyin, düşüklüğünün bizzat kendisi olduğunu bilmez. O, nefsi ve şeytanı tarafından kandırılmıştır. Nutkî (konuşma) ve gadabî (öfke) kuvvet rezillikleriyle nitelenmiştir.[888]

اَلَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ﴿٢﴾

2- "O ki, malı toplamı ve onu tekrar tekrar sayıp durmu tur."

Âyetin başındaki اَلَّذِي ya, كُلِّ "her" ifadesinden bedel ya da zemm (kınama) üzere mahallen mansub (üstünlü)'dür. وَيْلٌ Veyl ile hükmün asıl hedefi ve kelamın sevkinden asıl maksad budur.

جَمَعَ مَالاً **"mal topladı":** Allah (c.c.) bu kimseyi böyle tavsif etmiştir. Zira bu hemz ve lemz'in (çekiştirme-alay etmenin) sebebi ve illeti yerine geçen bir ifadedir. Bunun sebebi de "hümeze-lümeze" olan kişinin biriktirdiği mal sebebiyle kendisini beğenmesi ve üstünlüğün mal yüzünden olduğunu sanması, böylece de başkalarını eksik ve noksan bulması, küçümsemesidir.

İbn Amir, Hamza ve Kisâî bu ifadeyi جَمَّعَ şeklinde "mim"in şeddesiyle tef'il vezninde okumuşlardır ki, bunda teksir (çoğaltma) manası olduğundan "şuradan, buradan mal biriktirmiştir." demektir. Çok uzun zamanda biriktirdiğine delâlet eder ki, şeddesiz kıraat bu manada değildir.

مَالاً kelimesinin nekra (belirsiz-ال'sız) gelmesi;

1- Nekra gelmesi, kıllet (azlık) ifadesi içindir: Mal, dünyada bulunan her şeye verilen addır. Dolayısıyla insanın malı, dünyanın malına nisbetle hiç mesabesindedir. Şu halde insanın bu kadarcık mal ile övünmesi nasıl uygun düşer? demektir.

2- Nekra (belirsizlik) ile, büyüklük ve önem manası kasdedilmiş olabilir. Buna göre mana; "O pislik ve fesad için son derece büyük ve önemli bir mal biriktirmiştir. Dolayısıyla aklı olana böyle bir mal ile övünmek nasıl uygun düşer?" şeklinde olur.

عَدَّدَهُ ***"Onu tekrar tekrar sayandır."*** ifadeyle ilgili şu izahlar yapılmıştır:

1- Bu kelime biriktirmek -hazırlamak manasına olan "udde" kökündendir.

2- Bu kelime "tek tek saydı" manasınadır. Fiilin şeddeli olması ise sayılan şeyin çokluğunu anlatmak içindir. Suddî şöyle der: "Bu, o malını saydı ve: "Bu da benim, bu da benim" dedi. Böylece bu sayışı gündüz kendisini her şeyden alıkoydu. Gece olunca da mallarını (paralarını) sakladı, demektir."

3- Bu "çoğalttı" manasınadır. Son iki görüş "adet" (sayı manası) ile birinci görüş ise عُدَّةٌ "udde" (hazırlık manasına) dayanır.[889]

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴿٣﴾

3- "(O), malının kendisini ebedî kıldığını zanneder."

Âyetin tefsiri hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Cenâb-ı Hak خَلَّدَه buyurmadı, أَخْلَدَهُ buyurdu; çünkü âyetten kastedilen mana, "Bu insan malının kendisine ebedîyyet kazandırıp, ölümden kurtaracağını ve artık ölümden kurtulduğuna hükmedildiğini sanır." şeklindedir. Bu yüzden fiil mazi (geçmiş zaman) sigasıyla getirilmiştir. يُخْلِدُهُ "Ebedî kılacağını "denilmedi, "ebedî kıldığını" denildi.

Hasan el-Basrî şöyle demiştir: "Ölüm kadar hiç şüphesi olmayan ama sanki kesin değilmiş gibi şüpheye yakın, kat'î bir şey görmedim."[890]

b) Bu kimse, binalarını sağlam yapması gibi işlerini sağlam yapıyor. O bunun kendisini ebedî kılacağı zannıyla veya ölümden sonra bu namla anılması için böyle yapıyor, demektir.

c) O, malı alabildiğine sevdi. Hatta malı noksanlaşırsa öleceğini sandı. Bu yüzden de, canlı kalabilmesi için malını hiç noksanlaştırmama gayretine düştü (Cimri bu şekilde inanabilir.) anlamındadır.

d) Bu, amel-i salihi çıtlatan ve esasen dünyada iyi isimle, şöhretle; âhirette de ebedî nimetlerle insanı ebedîleştiren şeyin mallar değil, amel-i salih olduğunu hatırlatmaktır.[891]

كَلَّا لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴿٤﴾

4- "Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır."

كَلَّا: **"Hayır"** kelimesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır:

1- Bu, yanlış sanılandan caydıran bir ifade olup, "Durum senin sandığın gibi, malın insanı ebedîleştireceği şeklinde değil, aksine insanı ebedîleştiren ilim ve salih ameldir." şeklindedir. Hz. Ali (r.a.)'ın "Malı biriktirenler öldü. Halbuki onlar canlı idiler. Âlimler ise zaman geçtikçe ebedîleşen kimselerdir." şeklindeki sözü de bu manadadır.

Yüce Allah'ın كَلَّا "Kellâ" buyruğunun bulunduğu yer, önceki ifadeyi yalanlamak için getirilmiştir.

2- Bu kelime "gerçekten" manasınadır. لَيُنْبَذَنَّ. "Leyunbezenne" fiilinin başındaki (ل) "lam", mukadder kasemin (yeminin) bir cevabının başına gelmiştir. Binaenaleyh bu, كَلَّا 'da bir yemin manasının mevcud olduğuna delâlet eder.

كَلَّا لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ: "Hutame'ye atılacak" Cenâb-ı Hak bunu hor ve hakir kılma, rezil rüsvay etme anlamına gelen نَبَذَ "nebeze" fiiliyle ifade etmiştir. Çünkü kafir kendisinin şanlı-şerefli kimselerden olduğuna inanmaktadır.[892]

لَيُنْبَذَنَّ: Fiilin başındaki ل lam yemin içindir. "Andolsun ki atılacak" نَبَذَ ise, bir şeyi küçümsemek sûretiyle fırlatıp atıvermek manasınadır,kelimenin sonundaki نْ "nun" da te'kid nunudur. Yani "Allah'a yemin olsun ki, o mala güvenip, hep onu sayıp, halkı eğlenircesine kırıp inciten, herkesin hukuk ve haysiyetiyle oynayan, o gururlu "hümeze ve lümeze" her halde tam bir hakâret ve sefaletle atılacaktır" demektir[893]

Fiil; لَيُنبَذَانِ leyunbezâni şeklinde tesniye olarak "kafir ve topladığı mal atılacak" manasında okunduğu gibi لَيُنبَذُنّ "leyunbezunne" şeklinde cemi (çoğul) olarak "kafir ve bütün taraftarları cehenneme atılacaktır." manasında da okunmuştur.[894]

فِي الْحُطَمَةِ: **"Hutameye (cehennemin içine)"** Hutame, Kâria sûresinde "haviye" "Narun hâmiyeh" Tekâsür Sûresinde "cahim" diye ismi geçen cehennemin isimlerindendir.

"Hutame" kelimesinin aslı, kırıp geçirmek demek olan حَطْم "Hatm"den türemiştir.

Hutame, içine düşen herkesi un ufak eden, son derece kırmak adeti olan, kırıp geçiren cehennem demektir. فُعَلَة (Fuale) kalıbından geldiğinden, kırmak adeti olan demektir. Zira فُعَلَة kalıbı âdet haline getirilen şeyler için kullanılır.

Cehenneme "Hutame" denilmesinin sebepleri:

1-Sûreten (şeklen) Humeze'ye uygunluk için aynı kalıbtan gelmiştir. Buna göre Hak Teâlâ sanki "Eğer sen hümeze, lumeze isen unutma ki, ardında hutame var" demek istemiştir.

2-Hümeze'de başkalarının kıymet ve haysiyetini, gönlünü kırmak manası bulunduğu gibi hutame'de de kırıp geçirmek manası vardır. Fakat hümeze, işaretle kırıp geçirdiği halde hutame, geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde kırıp döken demektir.

3-"Humeze- lumeze" arkadan çekiştirip "Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?"[895] manası üzere adeta ölü eti yiyen kimselerdir. Hutame de insanın derisini ve etini yakıp yediği için cehenneme verilen isimdir. Bundan dolayı hümeze-lümeze'ye bir "hutame" ile ilahî adalet icra edilecek demektir.[896] Müfessirler, hutame'nin cehennemin aşağıya doğru inen basamaklarından ikinci dereke olduğunu söylemişlerdir.[897]

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ﴿٥﴾

5- "Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?"

Bu ifade ile aklın alabileceği şeylerden olmadığı belirtilerek, kul korkutulmaktadır[898].

"Ne dehşetli hutam!" Humeze ve lumeze gibi iki sıfata mukâbil tek bir isim (hutame) zikredilmesi, onun dehşet ve korkunçluğunu ortaya koymak içindir.

نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴿٦﴾

6- "Allah'ın tutu turulmu ate idir."

نَارُ اللَّهِ : **"Allah'ın ateşi"** Nar(ateş)in Allah Teâlâ'ya izafeti onun büyüklük ve dehşetini anlatmak için olup, bu başka ateşlere benzemeyen bir ateştir. Heybetli ve fevkalade büyük bir ateş demektir.

الْمُوقَدَةُ: **"Mûkade"** "(Allah'ın emriyle) tutuşturulmuş. Ebediyyen sönmez." demektir.[899] Hz. Ali (r.a.)'ın "Altında cehennem ateşi cayır cayır yandığı halde yerin üstünde Allah'a isyan edenlere şaşarım." şeklindeki sözü de bu manadadır.[900]

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Cehennem kıpkırmızı kesilinceye değin bin yıl yakıldı, sonra bembeyaz olana kadar bin yıl daha yakıldı, daha sonrada simsiyah olana kadar bin yıl daha yakıldı. O şimdi simsiyah ve kapkaranlıktır."[901] Kur'an-ı Kerîm'de buradan başka hiçbir yerde, cehennem ateşi için "Allah'ın ateşi" denmemiştir. Bunun sebebi sadece o ateşin korkunçluğunu anlatmak için değil, aynı zamanda dünyada mal varlığı nedeniyle gurur ve tekebbür edenlerin (kibirlenen-büyüklenenlerin) Cenâb-ı Hakk'ın indinde ne kadar nefretle karşılandıklarını belirtmek içindir. Söz konusu kişiler bu ateşe atılacaktır.

اَلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَةِ﴿٧﴾

7- "(Yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkar."

اِطَّلَعَ يَطَّلِعُ اِطِّلَاعًا : (ittilâ), yukarı çıkmak, bir şeyin üzerine çıkmak anlamına gelir. Diğer anlamı, haberdar olmaktır. İlmî olan ittilâ ve mütâlea da bundan alınmıştır.

اَلْاَفْئِدَةِ : **El-Ef'ideh** fevad'ın çoğuludur. Anlamı da kalptir. Ancak bu kelime insanın göğsündeki kalbi için kullanılmamış; şuur, idrak, hissiyat, heves, akaid, düşünce, niyet ve irade yeri için kullanılmıştır. [902]

Fahreddin Râzî (rh. a.) âyetin tefsiri hususunda iki izah yapmıştır:

a- Hutame (cehennem ateşi) cehennemliklerin içine doldu ve göğüslerine işledi, gönüllerini sardı, demektir. İnsanın bedeninde kalbinden daha hassas ve ufacık bir eziyet karşısında çok fazla acı duyan başka bir organı yoktur. Sonra kalp, ateşin kendisini sarmasına rağmen yanmaz. Zira yanacak olsaydı insan ölürdü. İşte Hak Teâlâ'nın "İnsan, o (cehennemde) ne ölür, ne dirilir."[903] âyetinden kasdedilen budur.

b- Bu durumun kalbe tahsis edilişinin sebebi, bu kalbin, küfrün, kötü inançların, bozuk niyetlerin, batıl itikadların merkezi oluşundan dolayıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cehennem, cehennemlikleri yer. Derken ta kalplerine varıp dayandığında, yeme işi sona erer. Hak Teâlâ, insanların etlerini ve kemiklerini yeniden halkeder." Şu âyet-i kerime de buna delâlet eder: "Derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz."[904] Ateşin böyle hayatın merkezi olan kalplerin içini bütün üzerinden sarması, onlara müttali olması, azabının şiddetini ve kuşatmasını belağatli bir beyandır.

Âlûsî şöyle demiştir: "İşâret erbabı (mutasavvıflar) bunda rûhânî azabın şiddetine işaret olduğunu söylerler." [905]

إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴿٨﴾

8- "O (ate), onların (hümeze-lümeze guruhunun) üzerine kapatılıp kilitlenecektir."

Hasan el-Basrî مُّؤْصَدَةٌ **"Mü'sade",** tıpalanmış, sımsıkı kapatılmış manasına olup اَصَدْتُ الْبَابَ ya da اَوْصَدْتُ الْبَابَ "kapıyı kapattım" ifadesinden olduğunu bildirmiştir.

Bu âyette şu bakımlardan şiddetli bir azabın olacağı beyan edilmektedir:

1- Dördüncü âyetteki لَيُنْبَذَنَّ kelimesi, cehennemin tıpkı bir kuyu gibi derin bir yer olmasını gerektirmektedir.

2- Allah (c.c.), dilemesi halinde cehennemi kapısı olmayan bir yer olarak da yaratabilirdi. Fakat cehennemin kapıları olduğunu belirtmek sûretiyle, cehennemliklere çıkma işini hatırlatıp, ama çıkmalarına müsaade etmeyerek, onların pişmanlık ve nedametlerini artırmaktadır.

3- Cenâb-ı Hak عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ buyurmuş ama مُّؤْصَدَةٌ عَلَيْهِم buyurmamıştır. Çünkü عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ buyruğu ilk kasdedilen şeyin onların bu hal üzere olmaları olduğunu ifade eder. Ama مُّؤْصَدَةٌ عَلَيْهِم ifadesi ilk maksad olarak bu manayı ifade etmez.[906]

Âyette bu vasıfla vasıflanmış olan cehenneme ne bir rahatlığın giremeyeceğine, ne de bir kederin çıkamayacağına işaret edilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Üzerlerine kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateştir."[907] "Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: "Tadın bu yakıcı azabı!" (denilir)."[908]

فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ﴿٩﴾

9- "(Bu ate in içinde) uzatılmı sütunlara bağlanmı lardır"

عَمَدٍ: **Amed**, Amud veya imad kelimesinin çoğuludur ki, dayak, direk, sutun, dayanılacak şey manasına gelir. Ayrıca "Amud" hüzün ve kederin şiddetinden direk gibi donup kalan, çok hüzünlü ve meraklı kimseye de denir.

عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ: ifadesi hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1- İbn-i Abbas (r.a.)'dan bunların onları saran ateş sütunları demek olduğu rivâyet edilmiştir. (Ateşin alevi sütun şeklinde yükselecektir.)

2- Allah, (c.c.) bir kısım meleklerle ateşten kapakları onların üzerine kapayacak, yüksek sütunlarla bastırıp kilitleyecektir. Ne bir ruh girecek, ne bir gam çıkacak, onlar orada ebedî kalacak, Allah (c.c.) onları unutmuş gibi bırakacaktır.

3- O ateş, gönüllerini saranların bedenlerine veya onları sarmış olan zebânîlerin iriliklerine işaret olabilir. [909]

4- Taberî'nin tercih ettiği Katâde'den gelen rivâyete göre "direkler ile azab edilecektir."[910]

5- Kurtûbî "Uzun uzayıp giden bir zaman içerisinde azab olacaklardır" yani "onların bu halinin sonu gelmeyecektir" diye açıklamıştır.[911]

6- Fahreddin Râzî "Direklere elleri kolları bağlanmış olduğu halde azab olunurlar."demiştir.[912] İşte Allah (c.c.) isyankar mü'minleri cehennemden çıkardıktan sonra (ki en uzun duran yedi bin sene duracaktır.) cehennemin kapıları kilitlenecek onlar oradan bir daha çıkamayacak, cennet ehli nimetleriyle meşgul olacak ondan sonra o cehennem ehli hiçbir yardım dileyemeyecek, söz kesilecek, artık onların sözleri bir nefes alıp vermekten ibaret kalacak.[913]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1- İnsanları gıybet eden, ayıplayan inciten herkese kınama azap ve helak vardır.

2- Hemz ve lemzin, insanlara üstünlük taslamanın, onları hor görmenin sebebi mal ve uzun emel sahibi olmaktır. Zira zenginlik, ucb ve kibir getirir. Mal, sahibini aşırı gafletle malının dünyada onu ebedî bırakacağı zannına götürür.

3- Allah (c.c.), bütün bu zan ve hesapları kınamıştır. Mal insanın değerini yükseltmediği gibi başkalarını incitmeyi de gerektirmez. Hz. Ali (r.a.)'ın buyurduğu gibi ebedî olan ilim ve ameldir: O, "Mal bekçileri öldü, alimler ise yaşıyorlar. Âlimler zaman durdukça dururlar" demiştir.

4- Allah (c.c.) hemz ve lemzin, zevkinden mal toplayanın cezasını belirtmiştir. İçine atılan her şeyi kırıp döken cehenneme atılmak, O Allah Teâlâ'nın âsiler için hazırlamış olduğu hiç sönmeyen ateşidir. Kalbe varana kadar herşeyi yer. Onlar ateşten sütunlarla bağlıyken kapılar üzerlerine kilitlenir.[914]

اَللّٰهُمَّ اَجِرْنَا مِنَ النَّارِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ: "Allah'ım bizi cehennem ateşinden koru, iyiler ile beraber cennete dahil eyle!"

Kur’an Yolu, V, 685.
Said Havva, XIV, 369.
Mevdûdi, VII, 229.
Kur’an Yolu, V, 685.
Zuhaylî, XV, 624.
Râzî, XXIII, 401.
Kalem, 68/11.
Elmalılı, IX, 438-439.
Hucurat, 49/11.
Tevbe, 9/58.
Râzî, XXIII, 402.
Suyutî, VIII, 624.
Râzî, XXIII, 402-403; bkz. Elmamlılı, IX, 440-441.
Buharî, Edebu’l-Müfret, 150; Müsned, IV, 227; Tergib, III, 325; bkz. Kurtûbî, XIX, 335.
Bursevî, X, 174.
Râzî, XXIII, 403-404.
Bursevî, X, 173.
Râzî, XXIII, 405.
Râzî, XXIII, 406.
Elmalılı, IX, 443.
Râzî, XXIII, 406.
Hucurat, 49/12.
Elmalılı, IX, 443.
Kurtûbî, XIX, 541.
Bursevî, X, 175.
Elmalılı, IX, 444.
Bursevî, X, 175.
Tirmizî, Cehennem, 8; İbn Mace, Zühd, 38.
Mevdûdî, VII, 104.
Taha, 20/74.
Nisa, 4/56; Râzî, XXIII, 408.
Elmalılı, IX, 444.

Râzî, XXIII, 408-409.
Beled, 90/20.
Hac, 22/22.
Elmalılı, IX, 445.
Taberî, IX, 221.
Kurtûbî, XIX, 343.
Râzî, XXIII, 409.
Elmalılı, IX, 446'dan Hakim-i Tirmizî, Nevaditu'l Usul, 139.
Zuhaylî, XV, 628.

FİL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ
çıkarmadı mı fil sahiplerine Rabbin yaptı nasıl görmedin mi

كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ ﴿٣﴾
sürü sürü kuşlar üzerlerine gönderdi boşa tuzaklarını

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾
yenilmiş ekin yaprağı gibi derken onları yapıverdi çamurdan pişirilmiş sert taşlar onlar atıyorlardı

MEÂLİ:

1. Rabbinin fil sahiplerine nasıl yaptığını görmedin mi?

2. Onların düzenlerini, tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?

3. Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.

4. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı.

5. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.

Mushaf'taki sıralamada yüzbeşinci, iniş sırasına göre on dokuzuncu sûredir. Kâfirûn Sûresinden sonra, Felâk sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Beş âyettir.

Sûrenin adı, birinci âyetteki ashâb-ı fil'den alınmıştır. Sûrenin Mekkî olduğu hususunda görüş birliği vardır. Tarihi arka planından Mekke döneminin başlangıcında nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

Önceki Sûre ile İlişkisi:

Allah (c.c.), Hümeze sûresinde mal toplayıp malı ile büyüklenen gıybetçi alaycının durumunu ve malın Allah Teâlâ'ya karşı bir şey ifade etmediğini zikretmiştir. Bu sûrede de,onlardan daha kuvvetli, malı daha fazla ve daha inatçı fil ashabının olayını anlatmaktadır. Allah (c.c.) onları küçük ve zayıf bir kuşla helak etti. Malları, sayıları ve kuvvetleri bir şeye yaramadı.[915]

Sûrenin Konusu:

Sûrede fil ordusu kıssası anlatılmaktadır. Kâbe'yi yıkmak isteyen Yemen'in valisi Ebrehe'nin fillerle Mekke'ye hücûmu ve sonuçta yok olup gitmeleri konu edilmiştir. [916]

Sûrenin Muhtevası:

Sûre kuvvetlerine, mallarına ve ordularına güvenen fil ashabı olayını konu edinmektedir. Sonra onlar Kâbe'yi yıkmak isteyince Allah (c.c.) onları küçücük kuşların ayaklarına bağlı Rabbanî taşları atarak kökten yok etmiştir. Onları yenmiş ekin yaprağına, yani hasattan sonra hayvanların yediği ve rüzgarın her yöne savurduğu ekin kalıntısına çevirmiştir.[917]

Ashab-ı Fil Olayı:

Ebrehe; Rasûlullah (s.a.v.) zamanındaki Necâşi'nin dedesidir.[918]

Ebrehe Arapça telaffuzda İbrahim, Yunanca'da Abramis, Suryânice'de Abraham olan kelimenin Habeşce söylenişidir. Ebrehe bir Yunan tacirinin kölesiydi. Zekasıyla, Yemen'e hakim olan Habeşistan ordusunda çok etkili biri olmuştu. Formalite gereği Habeşistan kralını otorite olarak kabul etmişse de yavaş yavaş Yemen'de müstakil bir kral olmuştu.

Ebrehe San'a'da el-Kulleys isimli kendi döneminde benzeri görülmemiş bir kilise inşa ettirdi. Ve Habeş kralı Necaşi'ye mektub yazarak "Senin için öyle bir kilise inşa ettirdim ki, hiç bir kral için onun bir benzeri yapılmamıştır" dedi. Ebrehe'nin maksadı, Kâbe'ye gelen hacıları oraya çekmekti.

Muhammed bin İshak rivâyet ediyor ki; bu kilisenin yapımından sonra Habeşistan kralı, Arapların hac için Kâbe'ye gitmeleri yerine bu kiliseye gitmeden rahat edemeyeceğini söylemiştir. Hristiyanlar Yemen'de siyasi iktidarı elde ettikten sonra sürekli Kâbe yerine başka bir Kâbe inşa ederek Araplara merkez haline getirebilmek için uğraşıp durdular. Hatta bu nedenle Necran'da da bir Kâbe yapmışlardı.

İbni Kesîr Ebrehe'nin Yemen'de bu niyetini ve planını açıkça ilan ettiğini yazmaktadır. Bu hareketin amacı, Arapları kışkırtarak tahrik etmek ve bunu da bahane ederek Kâbe'yi yıkmaktır.

Muhammed bin İshak, Ebrehe'nin niyetini açıkça ilan etmesine kızan Arapların bir ara o kiliseye giderek orayı kirlettiklerini rivâyet eder. İbni Kesîr de Kureyş'ten bazı gençlerin giderek bu kiliseyi ateşe verdiklerini nakleder.

Bu olaylardan birisinin meydana gelmiş olması garip değildir. Çünkü Ebrehe niyetini açıkça ilan ederek onları kışkırtmıştı. Cahiliyye döneminde kışkırtılan bazı gençlerin kiliseyi kirletmesi veya ateşe vermesi mümkün olmakla beraber, Mekke'ye hücum edebilmek için bahane olsun diye Ebrehe'nin kendi adamları aracılığıyla bu olayları çıkarmış olabileceği de ihtimal dahilindedir. Ebrehe'nin bu yolla Kureyş'i ezerek diğer Araplara gözdağı vermek istemesi, iki maksat için de olabilir. Ebrehe

M.570 veya 571'de 60.000 asker ve 13 fil (bazı rivâyetlerde 9 fil) ile Mekke'ye hareket etti. Yolda önce Yemen'in reislerinden Zü Nefr, Araplardan ordu toplayarak Ebrehe'ye karşı koydu. Ancak yenilerek esir düştü. Sonra Hısm bölgesine ulaşınca Nufeyl b. Habib kabilesiyle Ebrehe'ye karşı koymaya çalıştı ama o da yenilerek esir düştü. Rehber olarak hizmet etmek zorunda kaldı. Ordu Tâif'e gelince Benî Sakif kabilesi, Ebû Rigal isimli şahsı onun maiyetine verdiler. Mekke'ye yaklaşık 3 km kala el-Mugammes denilen yerde konakladıklarında Ebû Rigal orada öldü. Bu sebepten Araplar onun kabrini taşlayıp durdular. Benî Sakif de, Lat'ı kurtarmak uğruna Beytullah'ı yıkmak isteyenlerle işbirliği yaptıkları için yıllarca kötülenmişlerdir.

Ebrehe Habeşliler arasından Esved b. Maksud diye bilinen bir komutanını Mekke'ye gönderdi. Bu öncü kuvvet, Rasûllullah (s.a.v.)'in dedesi Abdülmuttalib'e ait olan develerle beraber Mekkelilerin hayvanlarını yakalayıp getirdiler.

Ebrehe, elçisini Mekke'ye gönderip mesajına karşı çıkmazlarsa mal ve canlarına dokunmayacaklarını ve Mekke'nin reisi ile görüşmek istediğini bildirdi. Abdülmuttalib, yanına çocuklarından birkaçını da alarak görüşmeye gitti.

Abdülmuttalib, insanlar arasında oldukça gösterişli, azametli ve güzel simalı biriydi. Ebrehe onu görünce saygı gösterip tahtından inip yaygısı üzerinde yanına oturttu. Tercümanı vasıtasıyla ihtiyacını sorduğunda Abdülmuttalib: "Benim ihtiyacım kralın askerlerinin ele geçirdiği bana ait 200 deveyi geri vermesidir." Ebrehe ona şöyle dedi: "Seni gördüğümde beni etkilemiştin. Konuşunca gözümden düştün. 200 deve hakkında konuşuyorsun da senin ve atalarının dini olup kendisini yıkmak üzere geldiğim Beyt hakkında hiçbir şey söylemiyorsun." Abdülmuttalib şu cevabı verdi: "Ben develerin sahibiyim. O Beyt'in sahibi (Rabbi) vardır, onu koruyacaktır."[919]

Ebrehe: "Hayır, onu bana karşı koruyamayacaktır" dedi. Ve ona develerini geri verdi. Abdülmuttalib geri dönünce zarar görürler endişesiyle Kureyşlilere Mekke'den dışarı çıkıp, dağların tepelerinde ve aralarındaki geçitlerde korunmalarını emretti. Abdülmuttalib ve Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'nin tokmağına yapışıp Allah'a dua ettiler. O zamanlar Kâbe'de 360 put vardı. Ama böyle nazik bir zamanda Kureyşliler putları unutup yalnız Allah'a yalvarmaya başladılar. İbn Hişam siyerinde Abdülmuttalib'in şu duasını nakleder:

"Allahım herkes kendi helâl malını müdafaa eder. Sen de kendi malını koru! Bu gün Sen haçtan yana olan ve ona tapanlara karşı kendi yandaşlarına yardım et. Onların haçı ve güçleri, haddi aşarak Senin gücüne galib gelemesin. Eğer sen Kâbe'mizi onların insafına terk edersen et, Sen bilirsin. Ya Rabbi onlara karşı Senden başka umacağım kimse yoktur. Ya Rabbi, onlara karşı, bu haremini Sen koru, müdafaa et."

Abdülmuttalib böyle dua etti ve döndü. Deniz tarafından bir takım kuşların geldiğini gördü.

Ebrehe Mekke'ye girmek için ordusunu ve Mahmud isimli filini hazırlamıştı. Nufeyl b. Habib filin yanında durup kulağına: "Ey Mahmud otur ve geldiğin yere selametle

dön. Sen Allah'ın Haram beldesindesin" dedikten sonra hızlıca koşup dağa tırmandı. Fil çöküverdi. Dövdülerse de baltalarla başına vurdularsa da karnına kanatacak kadar bastonlar soktularsa da kalkmadı. Yemen'e dönmek üzere çevirdiklerinde kalkıp koşmaya başladı. Şam'a çevirdiler, aynı şekilde, doğuya çevirdiler aynı şekilde yaptı. Fakat Mekke'ye çevirdiklerinde yine çöktü.

Gelen kuşların her birinin gagasında bir, ayaklarında iki taş vardı. Bunlar nohuttan küçük, mercimekten büyük idiler. Taşlar kime isabet ederse mutlaka ölüyordu. Ve her taşın üzerine kime ait olduğu da yazılmıştı. Her taşın üzerinde "Allah'a itaat eden kurtulur, O'na isyan eden helak olur" diye yazdığı da söylenmiştir.[920] Kuşlar sürü halinde geldiler. Ebrehe'nin askerlerinin üzerine yağmur gibi taş yağdırdılar. Taşların isabet ettiklerinin cismi hemen çürümeye başlıyordu. Muhammed b. İshak ve İkrime bunun çiçek hastalığı olduğunu ve Arap ülkelerinde bu hastalık ile ilk kez o gün karşılaşıldığını rivâyet ederler. İbn-i Abbas (r.a.)'ın rivâyetine göre bu taş kime dokunsa onda kaşınma başlıyor ve kaşıntıdan sonra cildi patlayarak eti dökülmeye başlıyordu.

İbn-i Abbas (r.a.)'ın diğer bir rivâyetine göre et ve kan su gibi akmaya başlıyor ve kemikleri dışarı çıkıyordu. Ebrehe de aynı akıbete uğradı. Herkes telaş içinde Yemen'e doğru kaçmaya başladılar. Kâbe'yi yıkmaya katılanların hepsi, yollarda, vadilerde helak olup, yok oldular. Ebrehe de hastalandı, burnu parmak uçlarına düştü. Düşen her bir parçanın yerinden kan ve irin akıyordu. Göğsü yarılıp kalbi dışarı fırlayarak öldü. Veziri Ebû Yeksum ise üzerinde bir kuş uçuşup durur bir vaziyette Necaşi'ye geri döndü ve durumu ona anlattı. Hadiseyi anlatıp bitirince taş onun üzerine düştü ve Necaşi'nin önünde yığılıp kaldı.

Atâ b. Ebi Rebah dedi ki: Kuşlar akşam vakti geldi. Geceyi geçirdikten sonra sabah erkenden onlara taş atmaya başladılar.

Bazı âlimler: "Taş kime değdi ise mutlaka öldü. Ama hepsine değmedi" dediler.

Denildiğine göre taş askerlerden birisinin miğferine düşüyor, onun miğferini deliyor, üzerinde bulunduğu fili ve bineği delip geçiyordu. Şiddetli bir şekilde düştüğünden ötürü taş yerde kayboluyordu.

Ebû Sâlih dedi ki: "Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hani'nin evinde o taşlardan gördüm." Buna benzer bir rivâyet İbni Abbas (r.a.)'dan da gelmiş; bunun çizgili, Zıfar kabilesinin göz boncuğuna benzer bir biçimde olduğu rivâyet edilmiştir.

Hz. Âişe (r.a.)'dan gelen bir rivâyette de o şöyle demiştir: "Ben filin komutanını ve bakıcısını kör kötürüm olmuş, dilenir oldukları bir vaziyette gördüm"

Allah (c.c.) Habeşlilere sadece bu cezayı vermekle kalmayıp, dört sene içinde Yemen'deki iktidarlarına tamamen son vermiştir.

Fil olayı, Müzdelife ile Mina arasındaki Mugammes yakınındaki Muhassir Vadisinde cereyan etmiştir. Sahih-i Müslim ve Ebû Davud rivâyet eder ki İmam-ı Câfer babası Muhammed Bakır'dan, O'da Cabir'den (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)'in veda haccı hakkında

şu açıklamayı yapmıştır: "Rasûlullah (s.a.v.) Müzdelife'den Mina'ya hareket ettiği zaman Muhassir vadisinde hızlanmıştı."[921]

İmam-ı Mâlik'in rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Müzdelife durmak yeridir ama Muhassir vadisinde durmamalıdır"[922]

İmam-ı Nevevi bunu şöyle izah eder: "Ashab-ı fil olayı burada cereyan etmiştir. Onun için sünnet olan insanın buradan hızlı geçmesidir."[923]

Ümmü Hani ve Zübeyr b. Avvam'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Kureyş'in bu olaydan sonra on sene, bazı rivâyetlere göre de yedi sene Allah(c.c.)'tan başkasına ibadet etmediğini bildirmiştir.

Bu olayın vuku bulduğu seneye **"fil senesi"** denilmiştir.[924]

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾

1- "Rabbi'nin fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?"

Âyetteki hitap Peygamber Efendimize (s.a.v.)'dir. Buradaki görme (ru'yet) ile bilme ve hatırlatma manaları kastedilmiş olup bu, bu haberin mütevatir bir haber olduğuna işarettir. Böylece bu konudaki bilgi, kesinlik, kuvvet ve açıklık bakımından, fiilen görmeye denk bir ilim olmuş olur.

Cenâb-ı Hak aynı bu âyetteki gibi, hâdiseyi görmeyenlere bir kınama yoluyla

﴿ اَلَمْ يَرَوْكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُم اِلَيْهِم لاَيَرْجِعونَ ﴾

"Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi?" onlar dönmüyor[925] buyurmuştur.[926]

اَلَمْ تَرَ مَا فَعَلَ رَبُّكَ: "Rabbi'nin ne yaptığını görmedin mi? buyrulmayıp اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ "Rabbi'nin nasıl yaptığını görmedin mi?" buyrulmasındaki hikmet:

"Ne yaptığını" denilmeyip görme, fiilin kendisine bağlanmadı. Bilakis "Nasıl yaptığını" buyrularak fiilin nasıllığına bağlandı. Mahiyetinden değil, niteliğinden soruldu. Fiilin keyfiyete (nitelik nasıllığa) bağlanması olayın korkunçluğunu göstermek, acayipliğini haber vermek içindir.

Olaya sadece bir yok etme ve öldürme cihetiyle bakıldığında Allah'ın bu şekildeki fiilleri çok olduğundan, bu itibar ile mahiyetine şaşılmayabilir. İnsandan insan yaratmak fevkalade büyük bir kudret ve sanat olduğu halde alışıldığı için şaşırtıcı görülmez. İşte burada da hadisenin şaşırtıcılığı özellikle keyfiyetinin (niteliğinin) düşünülmesinden anlaşılacağı için, ilahi fiilin acayipliğini hatırlatmak cihetine dikkat çekilmiştir. Kelamcılar buna "vech-u delil" adını verirler; Asıl olanın övülmeyi hak

etmiş olan zatları görmekte değil, nitelikleri görmekte ve böylelikle gerçek kıymeti anlamakta olduğunu söylemişlerdir. Zira niteliklerin inceliklerinden gafil olanlar mahiyetin zatını hakkıyla anlayamazlar. İşte bu sebepten Allah Teâlâ böyle gafletlere düşülmemek ve bu fiilin şaşırtıcılığını göstermek üzere bilhassa keyfiyetine (nasıllığına) dikkat çekerek: "Görmedin mi Rabbin nasıl yaptı?" buyuruyor.[927]

(فَعَلَ) filinin kullanılmasındaki hikmet:

(خَلَقَ) fiili bir işin başlangıcı için kullanılır. (جَعَلَ) keyfiyet için kullanılır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ "Gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve nuru var etti."[928]

(عَمِلَ) fiili ise talepten sonra kullanılan bir fiildir. Halbuki (فَعَلَ) fiili genel bir ifadedir. Âyette (فَعَلَ)'nin kullanılması daha münasip olmuştur. Çünkü Cenâb-ı Hak o kuşları yaratmış, filin karakterini de (o anda) üzerinde bulunduğu karakterin aksine yaratmıştır. Mekke'liler Cenâb-ı Hak'tan Beytullah'ı korumasını istemişlerdir. Belki içlerinde duaları makbul kimseler vardır. Şayet Hak Teâlâ bu üç fiili zikredecek olsaydı söz uzardı. Böylece üç fiili de içine alan bir fiil (فَعَلَ) zikretti.

Cenâb-ı Hak (رَبُّكَ) "Senin Rabb'in" buyurmuş (الرَّبّ) Rab buyurmamış. Çünkü:

1. Bu "Ben senin Rabbinim, senin içinim onlar için değilim."

2. "Ben, fil ordusuna bunu senin peygamber olarak gelişini kutlamak ve seni yüceltmek için yaptım" demektir.[929]

بِاَصْحَابِ الْفِيلِ: **Fil ashabı (sahipleri).** Sahip aynı cinsten olur. O halde o topluluğun hayvanlıkta, anlayışsızlık ve akılsızlıkta ve o filin cinsinden olduklarına delâlet eder. Şöyle bir incelik de vardır. İki kişi arasında arkadaşlık (beraberlik) varsa, bunu ifade için seviyece altta olan üsttekine izafe edilir. Bu şahıs falanın sahibidir denir, aksi yapılmaz. Mesela Ammar, sahibun nebî denilir. Ama nebî, sahiba Ammar denilmez. İşte bu yüzden Hz. Peygamber'in ashabına "sahabe" adı verilmiştir. Binaenaleyh Ashab-ı fil ifadesi o topluluğun o filden derece bakımından daha aşağı olduklarına delâlet eder.

Onlar ne zaman fili Kâbe'ye döndürmeye çalışmışlarsa o oraya dönmemiş, o cihetten aksi istikamete doğru kaçmıştır. Fil bu hareketiyle adeta "Hakk'a isyanın bulunduğu yerlerde mahluka itaat edilmez. Onlar âdi iradelerini terk etmediklerine göre, ben niye irademi ve azmimi terk edecekmişim? demek istemiştir ki, bu o filin, o topluluktan daha iyi halli olduğuna delâlet eder.[930]

Fil vakası korkutmak, boyutundaki dehşeti bildirmek, Allah Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğüne, ilim ve hikmetine, Rasûlullah (s.a.v.)'in şerefine işaret etmek için anlatılmıştır. Bunlar irhaslardandır. İrhaslar: Peygamberden peygamberlik iddiasından önce zuhur eden, mucizeye benzer olağanüstü olaylardır. İrhas'tan maksat peygamberlik için bir hazırlık ve mukaddimedir.

Efendimiz (s.a.v.)'e ait birçok irhas örneği vardır. Örneğin bir bulutun Rasûlullah (s.a.v.)'i gölgelemesi, taş ve sert çamurun onunla konuşması bu kabildendir.[931]

Bu sene Araplar arasında عَامُ الْفِيلِ : "Âmu'l-fil" Fil yılı diye bilinerek bir tarih başlangıcı edinilmiştir. Fil yılında veya fil yılından şu kadar sene önce veya sonra oldu diye anlatılırdı.[932]

Âyette kul hakkının önemine işaret vardır. Kureyş kafirleri Kâbe'yi putlarla doldurmuştu ki, bu duvarını yıkmaktan daha çirkin bir şeydir. Fakat Kâbe'yi putlarla doldurmak Allah Teâlâ'nın hakkını çiğnemek; orayı harap etmekse mahlukatın hakkını çiğnemektir. Bunun benzeri gibi; adam öldürenler, müslüman olmalarına rağmen (kul hakkını ihlal) ettiklerinden dolayı öldürülürler. Fakat yaşlılar, körler, ibadethanelerde bulunan din adamları ve kadınlar kafir bile olsalar öldürülmezler. Çünkü bunların zararları insanlara ulaşmaz.[933]

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾

2- "Onların düzenlerini, tuzaklarını bo a çıkarmadı mı?"

كَيْد **Keyd:** Mekr gibi gizli bir suikast tertip etmek, başkasına bir zarar yapmak için gizli bir şekilde tedbir kurmaktır. Hileli tedbire dayanmış olduğundan dolayı harp ve çarpışmaya da denir.[934]

Ebrehe'nin Yemen'den fillerle Kâbe'yi yıkmak için geldiği gizli değildi. Fakat Habeşistanlıların gizli amacı, Kâbe'yi yıkarak Kureyş'i ezmek idi. Bütün Arapları korkutarak Güney Arabîstan'dan Şam ve Mısır'a uzanan ticaret yolunu ele geçirmek istiyorlardı. Onlar bu maksatlarını gizli tutuyor, zahiren Kâbe'ye saldırmalarının Arapların kiliseye saygısızlığı sebebiyle olduğunu iddia ediyorlardı.

(تَضْلِيل) **Tadlil:** Sapıtmak demektir. Yani onların tedbirlerini saptırmıştır. İstilahta bir tedbiri saptırmaktan maksad onu zayi etmek, maksadını elde edememesi için onu başarısız kılmaktır.[935] Biri birisinin tuzağını boşa çıkarıp zayi ettiğinde kullanılır. Nitekim Cenâb-ı Hak:

وَمَا كَيْدُ الْكافِرِينَ اِلاَّ فِي ضَلَالٍ "Kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkar"[936] Ve

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ "Kâfirlerin duası boşa gitmektedir." [937] buyurmuştur. [938]

Âyette Cenâb-ı Hak اَلَمْ يُضْلِلْ كَيْدَهُمْ : "Tuzaklarını saptırmadı mı?" buyurmayıp اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ :"Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?" buyurdu. Soru (أ) takriri (itirafa zorlama) olduğundan "gördün ya sapıklık içinde kıldı"(tuzaklarını boşa çıkardı) demektir.

وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ﴿٣﴾

3- "Üzerlerine sürü sürü ku lar gönderdi"

طَيْرًا kelimesi uçan kuş demek olan Tair'in çoğuludur.(طَيْرًا) diye nekra getirilmesi bunların tanınmadık, garip bir takım kuşlar olduğunu hatırlatır.

اَبَابِيلَ kelimesi hakkında birçok izahlar yapılmıştır. Tekilinin olup olmadığı hakkında birçok rivâyetler vardır.

İbn-i Abbas ve Dahhâk: "Ebâbil; birbiri ardınca giden manasındadır" derler.

Hasan el-Basrî ve Katâde "Ebâbil", çok demektir derler.

Mücâhid: "Ebâbil", değişik ardı ardına toplu halde anlamına gelen bir kelimedir" der.

İbn Zeyd: "Ebâbil", şuradan buradan her taraftan gelmiş çeşitli manasında bir kelimedir." der[939]

Kuşların şekli: İbn-i Abbas şöyle demiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'i şöyle buyururken işittim: "Onlar (Ebâbil) sema ile arz arasında pençeleriyle yuva yapan ve yavrulayan bir kuş çeşididir." [940]

İbn-i Abbas (r.a.)'dan gelen başka bir rivâyette: "Bu kuşların diğer kuşlar gibi gagaları, köpeklerin pençeleri gibi pençeleri vardı."

Bunların misallerde örnek verilen oldukça garip anka kuşları olduğu da söylenmiştir. [941]

Yaklaşık olarak bütün râvîler müttefiklerdir ki, her birinin gagasında bir, pençelerinde ise iki taş vardı. Mekkelilerin bazıları o taşları saklamışlardı. Bunlar Yemen tarafından ve denizden gelmişlerdi.[942]

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾

4- "Onlara ate te pi irilmi çamurdan ta lar atıyorlardı."

تَرْمِيهِمْ : **"Atıyorlardı."** Atmanın keyfiyeti hususunda şu izahlar yapılmıştır:

1) Mukâtil şöyle der: "Her kuş, biri gagasında ikisi ayaklarında olmak üzere üç taş atıyordu ki, kimi öldüreceğine dair taşın üzerinde ismi yazılı olan adamı öldürüyordu. Taşlar düştüğü yeri delip öte yandan çıkıyordu.

2) İkrime, İbn-i Abbas (r.a.)'dan şöyle rivâyet eder: "O taşlar onlardan herhangi birisi üzerine düştüğünde orada bir kabarcık oluşuyor ve bu sebeple çiçek hastalığına benzer bir hastalık meydana geliyordu. Bu Said b. Cübeyr'in de görüşüdür.

Bu taşların en küçüğü mercimek en büyüğü ise nohut kadardı.

بِحِجَارَةٍ **"taşlar"** حجارة kelimesinin nekra (belirsiz) olmasından bilinmeyen bir takım taşlar olduğu; ifadenin gelişinden ise bunların görülmüş oldukları anlaşılır. Açıkta bulunan bir orduya, böyle gökten uçaklarla makineli tüfek bombardımanı yapar gibi, alay alay kuşlarla fırlatılan fevkalade taşların isabeti altında kalanların halini tasavvur kolaylaşır.

"Siccil"in ne demek olduğu hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) Pişirilmiş anlamındaki siccil: Araplarca katı sert demektir. Bazı müfessirler bunun Farsça iki kelime olup (سنج وجيل) senc kelimesi taş, cil kelimesi de çamur anlamındadır, demişlerdir.

b) بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ : Ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar: Cehennem ateşinde pişirilmiş, üzerinde sahiplerinin isimleri yazılı bulunan çamurdan taşlar diye açıklanmıştır. Çünkü Yüce Allah "(Elçiler): Onların üzerine çamurdan pişirilmiş sert taşlar yağdıracağız. O taşlardan her birinin haddi aşanlardan kime isabet edeceği Rabbin katında işaretlenmiştir, dediler" buyurmuştur.[943]

c) Siccil, cehennemden bir taştır. Çünkü siccin, cehennemin isimlerinden biridir. Binaenaleyh ن nun ل lam'a çevrilmiştir.

d) Zemahşerî der ki: Siccin, kafirlerin amel defterlerinin adı olduğu gibi, siccil de azablarının yazıldığı divanın alemi gibidir. Sanki yazılmış, tedvin edilmiş azab cümlesinden taşlarla demek gibidir. Bu sebeple ارسل gönderdi, salıverdi fiili ile vasfedildi.

e) Siccil: Şedid (kuvvetli) manasındadır.[944]

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

5- "Sonunda onları yenmi ekin yaprağı gibi yapıverdi."

كharfi, gibi manasında benzetme için kullanılır.

عَصْف: **Asf:** Ekin yaprağı ifadesi hakkında müfessirler birkaç izah yapmışlardır.

1- Tarlada hasad sonrasında kalan rüzgarın kırıp geçirdiği, hayvanların yediği ekin yaprağıdır.

2- Kırılıp savrulan samandır. Yenildiğinde iyice ufalanır mukavemeti kalmaz. (Ebû Müslim)

3- Asf, başak oluşmazdan önce ekinin sapını saran taze yapraklardır.

4- İçi yenilen kabuğu kalan tane demektir. (Ferrâ)

وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ "samanlı ve kokulu tane"[945] âyetinde de bu vecihlerle tefsir edilmiştir.

فَجَعَلَهُمْ **"Onları kıldı"** ifadesinin başındaki "ف" sebep bildirmekle beraber, takip ifade ettiği için taşların atılması üzerine, bunun derhal çabuk bir şekilde oluverdiğini de anlatmış olur. Bu ifade "Asf" hakkında şu izahlar yapılmıştır:[946]

مَأْكُولٍ **: Me'kul yenilmiş şey** demektir. Bu hususta şu izahlar yapılmıştır.

a) Me'kul (yenilmiş) manasında iki ihtimal söz konusudur.

1. Mana: hayvanların yeyip, dışkı (gübre) olarak çıkardığı kuruyup dağılan saman şeklinde olması. Ekinlerin birbirinden ayrılışı gübre (dışkı) parçalarının dağılmasına benzetilmiştir. Fakat buradaki ifade, Kur'an'ın edeb uslubuna göre gelmiş bir ifade olup "Tıpkı, O ikisi (yani İsa (a.s.) ile Hz. Meryem) de yemek yerlerdi"[947] buyurarak def-i hacette bulunmalarının kasdedilmesi gibidir. (İbn-i Abbas bu görüştedir)

2. Me'kul, ikinci ihtimale göre; ekinin yapraklarına kurt düşüp, onu delik deşik ettiği zamanki ekin yaprağına bir benzetmedir.

b) Me'kul "tanesi yenilmiş geriye saman kalmış bir ekin" demektir. Âyet; "Allah onları tanesi yenilmiş saman gibi yaptı" manasında olur. Tıpkı "yüzü güzeldir" manasında falanca güzeldir denilmesi gibidir. Böylece "me'kul"un, "asf" (saman)la olan ilgisi, tanelerinin yenilmiş olması bakımındandır. (Hasan el Basrî bu görüştedir)

c) Me'kul: Yenilen şeyler demek olup "canlıların yediği" manasındadır. Çünkü yenilmeye elverişli her şeye "me'kul" denir. Buna göre âyet; "Allah onları, hayvanların yediği saman gibi kıldı" anlamındadır. (Bu İkrime ve Dahhâk'ın görüşüdür)[948]

İbn İshak dedi ki: Allah (c.c.), Habeşlileri Mekke'den geri çevirip alıkoyunca Araplar, Kureyş'lileri tazim ettiler ve "bunlar Allah'ın (c.c.) ehlidir, onların yerine savaştı ve düşmanlarının kendilerine vereceği sıkıntılara karşılık O, onlara el verdi" dediler. O bakımdan bu, Allah Teâlâ'nın onlar üzerindeki bir nimeti oldu.[949]

Ebû Hayyan da şöyle der: Bu büyük düşmanın, Peygamber (s.a.v.)'in kutlu doğum yılında Kâbe'yi yıkmasına engel olunması, Rasûlullah (s.a.v.)'ın peygamberliğini

gösteren, peygamberlik öncesi vuku bulan harikulade olaydır (irhas). Çünkü kuşların bu anlatılan şekilde gelmesi, peygamberlerin gelmesinden önce vuku bulan mucize ve harikulade olaylardandır. Allah (c.c.) onları en zayıf askerleri ile, yani öldürme adetleri bile olmayan kuşlarla yok etmiştir.

Bu şaşırtıcı hadise, fil ashabı hakkında ne kadar feci ve korkunç bir azap ve hikmet olmuşsa, Mekke ehli hakkında da o nisbette ibret alınması gereken büyük ve olağanüstü bir nimet ve Allah'ın kudret alâmeti olmuştur. Fakat bu, o zaman müşrik olan ve Kâbe'yi putlarla doldurmuş bulunan Mekke'lileri korumak için değil, hatta yalnız Kâbe'ye olan ilahî itinadan dolayı da değil, وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ: "Ve tavaf edenler, ayakta duranlar, ruku ve secde edenler için evimi temizle"[950] emri üzere o Beyt (Kâbe)'yi temizlemek, tevhidi yükseltmek ve ilan etmek için dünyaya gelmek üzere bulunan Muhammed (s.a.v.)'in zatının doğumuna hazırlık olarak onun şan ve terbiyesine, özellikle ilahî yardımı ifade eden bir Rabbanî fiil olduğuna tenbih için sûrenin başında "görmedin mi Rabbiniz nasıl yaptı" أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكُمْ buyrulmamış رَبُّكَ "Rabbin" buyurulmuştur. Ki, bunun neticesi iki sûre sonra: إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "Muhakkak ki biz sana Kevser'i verdik"[951] diye özetlenecektir. Bu şekilde bu sûre Peygamber (s.a.v.)'e ikram, mü'minlere müjde, kafirlere korkutma ve bilhassa o nimetin kıymetini bilmeyen Kureyş kafirlerini imtihan ile azarlamadır.[952]

Âriflerin biri şöyle demiştir: Kimin güvenci Allah'tan (c.c.) başka bir şeye ise, Allah (c.c.) onu en zayıf yaratığı ile helak eder. Görmüyor musunuz fil ashabını? Onlar Allah'ın (c.c.) yarattıklarının en irisi olan file güvenince Allah (c.c.) onları yarattıklarının en zayıfı olan kuşla helak etti.[953]

İbn Kesîr'in Buharî ve Müslim'den aldığı rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'nin fethi günü şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah Teâlâ (ashab-ı filin) filini Mekke'ye girmekten alıkoydu. Fakat Rasûlünü ve mü'minleri oraya hakim kıldı. Artık bugün Mekke, dünkü hürmetine kavuşmuştur. Haberiniz olsun, burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin." [954]

Ayetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Hitap her ne kadar Peygamber (s.a.v.) için ise de umumidir. Yani "Rabbinizin fil ashabına yaptığını gördünüz. Daha niye iman etmiyorsunuz?" demektir.

2. Olay, Allah Teâlâ'nın kudretine, ilim ve hikmetine, Muhammed (s.a.v.)'in şerefine delâlet eder. Kuşların anlatılan şekilde gelmiş olması âdet dışı ve peygamberlikten önce meydana gelen mucizeler (irhasat) türündendi.

3. Olay, Allah Teâlâ'nın Kâbe'ye yönelik lutfu ve ikramı, düşmanlarını savmakla

Kureyş'e de nimeti idi. Olay Kureyş'in şerefini arttırdı. Bu Allah Teâlâ'nın onlar üzerindeki nimeti oldu.

4. Allah Teâlâ, kuşların, atması ile helak oluşlarını küfürlerinin hakirliğine, kendisi için basit ve hakir olduklarını, rüzgarın savurduğu hayvanların dışkı olarak çıkardığı şeye benzeterek belirtti. Bu benzetmeyi Kur'an'ın yüksek nezih üslubuna göre yaptı. İsa (a.s.) ve annesinin beşer oluşlarına dair (def-i hacetleri için "ikisi de yemek yerlerdi"[955]) buyurulması gibi.

5. Sûre, kul hakkının Allah hakkına mukaddem (önde) olduğuna delâlet eder. Allah (c.c.) azabı, Kâbe'yi putlarla dolduranlara değil, Kâbe'yi tahrif etmek isteyenlere göndermiştir. Kâbe'ye putları koymak Allah Teâlâ'nın hakkına tecavüz, Kâbe'yi yıkmak ise halkın hakkına tecavüzdür.[956]

6. Olayın en ibret alınacak noktası; Hakk'a karşı kuvvetlerine güvenerek zulüm ve yıkmak maksadıyla tecavüz için hareket edenlerin tedbir ve düzenleri, Allah tarafından bertaraf edilecektir. Allah Teâlâ'nın gücüyle güç yarışında olanların yarışı, boşunadır.

7. Kul köle olunacak tek varlık, Allah'tır. Ebrehe ve benzerleri hep yok olacaktır.

Rabbim cümlemizi, kudretini idrak edebilerek her türlü masivaya hizmet ve değer vermekten kurtulup, yalnız kendisine kul, köle olarak gerçek hürriyete kavuşanlardan eylesin.

ÂMÎN...

Zuhayli XV, 629.
Kur'an Yolu, V, 688.
Zuhaylî, XV, 629.
Kurtûbî, XIX, 356.
Mevdûdî, VII, 235-239.
Kurtûbî, XIX, 348-354.
Müslim, Hac, 147.
İmam Mâlik, Muvatta, Hac, 167.
Nevevi, Şerh-u Sahih-i Müslim, VIII, 190.
Mevdûdî, VII, 239-240.
Yasin, 36/31.
Râzî, XXIII, 414.
Elmalılı, IX, 449.
En'am, 6/1.
Râzî, XXIII, 415-416.

Râzî, XXIII, 417.
Bursevî, X,180.
Elmalılı, IX, 449.
Elmalılı, XXIII, 417.
Elmalılı, IX, 450.
Mevdûdî, VII, 241.
Mü'min, 40/25.
Ra'd, 13/14.
Râzî, XXIII, 418.
Elmalılı, IX, 450-453.
Âlûsî, Said b. Cübeyr'den naklen rivâyet etmiştir. Bkz. Kurtûbî, XIX, 360.
Kurtûbî, XIX, 360-361.
Elmalılı, IX, 453.
Zariyat, 33/34.
Elmalılı, IX, 454-455; Râzî, XXIII, 420-421.
Rahman, 55/12.
Elmalılı, IX, 456.
Maide, 5/75.
Râzî, XXIII, 421-422.
Kurtûbî, XIX, 366.
Hac, 22/26.
Kevser, 108/1.
Elmalılı, IX, 457.
Bursevî, X, 183.
İbn Kesîr, XV, 8665.
Maide, 5/75.
Zuhaylî, XV, 633-634.

KUREYŞ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا

kulluk etsinler yazın kışın yolculuk güvenlik Kureyş'e imkan sağ-
etmelerine ve esenliği için landığı için

رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

korkudan emin kıldı açlıktan onları O ki Beyt'in bu Rabbine
doyurdu

MEÂLİ:

1. Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, imkan sağlandığı için.

2. Kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için.

3. Artık, onlar bu beytin Rabbi'ne ibadet etsinler.

4. O ki, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir.

Kureyş Sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz altıncı, iniş sırasına göre yirmi dokuzuncu sûredir. Tin Sûresinden sonra Kâria Sûresinden önce nâzil olmuştur.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Mekkî sûrelerden olup, dört âyettir. İlk âyetteki Kureyş kelimesi sûreye isim olmuştur. Sûrenin Mekkî olduğuna رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ cümlesi delildir. Medine'de nâzil olsaydı, Kâbe için "hazel beyt" ifadesi uygun olmazdı.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

1. Her iki sûre de Allah Teâlâ'nın Mekke ehline nimetlerini hatırlatmaktadır. Fil sûresi izzetlerinin kaynağı olan Kâbe'yi yıkmak için gelen düşmanlarının helâkini anlatırken bu sûre de başka bir nimeti hatırlatır. Allah (c.c.) aralarında ülfet ve söz birliğini tahakkuk ettirmiş, onlara emniyet ve istikrar, zenginlik, bolluk; Hicaz'da, yazın Şam'a, kışın da Yemen'e iki ticaret kervanı ile yarımadadaki ekonominin yönetimine hakim olma nimetlerini vermiştir.

2. Sûre gramer ve cümle yapısı bakımından önceki sûrenin sonuyla olan, bağlantısından dolayı da onunla ilişkilidir. "Kureyş'in emniyeti için Allah (c.c.) Fil Ashabını helak etti." Sûrenin muhtevası Fil sûresiyle yakından ilgili olup ondan hemen sonra nâzil olduğu da rivâyetler arasındadır. Seleften bazıları aralarındaki ilgi nedeniyle bunların tek sûre olduğunu düşünmüşlerdir. Ubey b. Ka'b (r.a.)'ın mushafında bu iki sûre bir arada yazılmış ve besmele ile ayrılmamıştır. Ayrıca Hz. Ömer (r.a.), bir namazda bu iki sûreyi birleştirip, besmele ile ayırmadan okumuştur. Ama bu görüş kabul edilmemiştir. Çünkü ashabın büyük çoğunluğuna ve Hz. Osman (r.a.)'ın yazdırdığı mushafa göre, bu iki sûre arasında besmele vardır.[957]

Sûrenin Konusu:

Sûrede Kureyş'e Cahiliyye döneminde verilen ticari imtiyazlardan, emniyet, istikrar, zenginlik vb. nimetlerden bahsedilmekle, nimetlere şükür ve Allah Teâlâ'ya kulluk etmenin önemine dikkat çekilmektedir.

Sûrenin Muhtevası:

Bu mübarek sûre, Yüce Allah'ın Mekke halkına verdiği büyük nimetlerden bahseder. Allah (c.c.) onları birlik içinde yapmış, aralarına ülfet koyup, bütünlüklerini sağlamıştır. "Kureyş'in emniyeti için" onlara kışın Yemen'e, yazın da Şam'a servet, zenginlik bolluk temini için ticaret hürriyeti lutfetti. "Kış ve yaz yolculuklarında emniyete kavuşturduğu için" Allah Teâlâ Kureyş'e emniyet ve istikrar ile zenginlik ve bolluk olmak üzere iki büyük nimet ihsan etmiştir. Nitekim sûrede "Kendilerini açlıktan doyuran ve her türlü korkudan emin kılan bu evin Rabbine kulluk etsinler." buyurmuştur.

Sûrenin Fazîleti:

Beyhâki Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hani'den şöyle bir hadis rivâyet eder; Rasûlullah (s.a.v.); "Allah (c.c.) Kureyş'i yedi özellikle üstün kılmıştır. Bunları daha önce kimseye vermemiş, onlardan sonra da kimseye vermez. 1- Ben onlardanım. 2- Peygamberlik onlardadır. 3- Kâbe'ye hizmet görevi onlardadır. 4- Hacılara su dağıtma görevi onlardadır. 5- Fil ordusuna karşı Allah (c.c.) kendilerine yardım etmiştir. 6- Başkaları Allah'a ibadet etmezken onlar on yıl O'na ibadet etmişlerdir. 7- Allah (c.c.) onlar hakkında Kur'an'da bir sûre indirmiştir. O sûrede (Li ilâfi Kureyşîn sûresinde) başka hiç kimseyi anmadı. İşte bunlar Kureyş'in fazîletleridir" buyurdu ve sonra Rasûlullah (s.a.v.) Kureyş sûresini okudu."[958]

لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾

1- "Kurey 'in güvenlik ve esenliği için."

Âyetin başındaki لam hakkında üç izah yapılmıştır:

a) Zeccac ve Ebû Ubeyde'ye göre âyetin takdiri (önceki sûreye bitişik): فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ: "Allah onları Kureyş'in emn-ü selâmeti için yenilmiş bir ekin gibi yaptı" şeklindedir. Yani "Allah (c.c.) fil ordusunu Kureyş ve alışık oldukları yaz-kış (ticarî) seferleri devam etsin diye, helak etti" şeklindedir.

b) Halil ve Sîbeveyh'e göre (önceki sûreye bitişik değil) لam harfi ceri kendinden sonra gelen فَلْيَعْبُدُوا ibadet etsinler fiiline taalluk eder. Buna göre ifadenin takdiri: "Kureyş emniyet ve selameti için bu beytin Rabbine ibadet etsinler" şeklinde olur. فَلْيَعْبُدُوا ifadesinin başındaki ف fa sözde bir şart manasının yatmasından dolayı gelmiştir. Âdeta "Eğer onlar Allah Teâlâ'ya diğer verdiği nimetlerden ötürü ibadet etmiyorlarsa; bari, şu apaçık nimet olan bir tek nimetten ötürü ibadet etsinler" denilmek istenmiştir.

c) Kisâî, Ahfeş ve Ferrâ'nın tercih ettiği görüşe göre لam ne kendinden önceki, ne de sonraki bir ifadeye taalluk eder. إِعْجَبُوا fiiline muteallıktır. Bu lam (لـ) "lamu't-taaccub"tür. Mana da "Kureyş'in emniyet ve selametine şaşın." şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

Âlimler إِيلَافِ **îlaf** kelimesi hakkında şu izahları yapmışlardır:

1. Îlaf, ilf kökünden; "sevdi, peşinden ayrılmadı, ünsiyet etti" manasınadır. Ve âyet: "Kureyş'in bu iki sefere ünsiyet edip de hep sürdürmesi ve kesintiye uğramaması için...."demek olur.

2. Bu kelime اَلَّفَهُ غَيْرُهُ ايلَافاً "başkası onu alıştırdı" ve اَلِفَ بِنَفْسِهِ الافاً "kendisi alıştı" fiilindendir. Buna göre mana: "Bu alışma, emniyet-selamet, Kureyş için ancak Allah'ın tedbir ve takdiri ile meydana gelmiştir" şeklindedir. Nitekim Allah Teâlâ Enfal Sûresinde: "Allah onların arasına ülfet,sevgi verdi"[959] ve Al-i İmran Sûresinde:"Allah kalplerinizin arasına ülfet verdi de, O'nun nimeti sayesinde kardeş oluverdiniz"[960] buyurmuştur.

Bazen sevinç, ünsiyet, ülfet ve ittifakın bir sebebi olur. Tıpkı fil ordusunun hezîmete uğramasının Kureyş'in ünsiyetine ve ittifakına sebep olması gibi. Buna göre îlâf masdarı, mefulüne muzaf olmuş ve mana da "Allah Teâlâ'nın Kureyş'i o iki seferin müdavimleri kılması için..."şeklinde olmuş olur.

3. Îlâf "hazırlanmak, techizatlanmak" demektir. Buna göre mana: Kureyş'in bu iki sefere hazırlanması ve böylece seferlerin kesintisiz ardarda yapılması için..." şeklinde olur.

قُرَيْش **Kureyş:** Âlimler Kureyş'in Nadr b. Kinane'nin soyundan geldiği hususunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.):

اَنَا بَنِي نَضْرِ ابْنِ كِنَانَةَ لَانَقْفُوا اُمَّنَا وَلَانَنْتَفِي مِنْ أَبِينَا "Biz Nadr b. Kinane oğullarıyız .Annemizi itham etmeyiz.Babamızla ilgimizin olmadığını söylemeyiz" buyurmuştur.[961]

Âlimler Kureyş'e bu adın verilmesi hususunda şu izahları yapmışlardır:

1. Bu kelime kırş kelimesinin ismi tasgîridir. Muâviye (r.a.), İbn-i Abbas'a (r.anhuma) Kureyş'e niçin Kureyş adının verildiğini sormuş, o da şu cevabı vermiş: "Denizde en güçlü hayvanlardan birisi olup, adına el-Kırş (köpekbalığı) denilen bir hayvandan dolayı bu isim verilmiştir. Bu hayvan başkalarını yer, kendisini kimse yiyemez. Başka hayvanların üstüne çıkar, kimse onun üstüne çıkamaz." Kureyş'in ismi tasgîr oluşu ise tazim ve büyüklüğünü anlatmak içindir. Kureyş'in ümmetin işini üstlendiği için bu sıfatlarla nitelendiği malumdur. Zira halifeler Kureyş'ten olur.

2. Bu kelime tekarruş; bir araya gelip toplanmak ve kaynaşmak anlamındadır. Daha önceleri dağınık iken bir araya gelip toplandıklarından dolayı bu adı almışlardır. Harem'in dışındaki bölgelerde dağınık olarak yaşarlarken Kusayy b. Kilab onları Harem-i Şerif'te topladı. Böylece onlar Harem-i Şerif'i yurt edinerek, Kureyş adını aldılar. Kusayy'a da "mücemmi" (toplayan) denildi.

3. Kureyşliler, kendi kazançlarından yiyen tüccar kimseler oldukları için bu ismi almışlardır. Çünkü takarruş aynı zamanda kazanmak, kazanç elde etmek demektir. Ticarette değişim aracı olarak kullandığımız kuruş kelimesi de bu manadandır.

4. Kureyşliler hacılar arasında bulunan ihtiyaç sahiplerini araştırır, ihtiyaçlarını giderirlerdi. Bu yüzden onlara Kureyş denilmiştir. Çünkü takriş; yoklamak, araştırmak, teftiş etmek demektir.[962]

اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴿٢﴾

2- "Kı ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavu turduğu için."

إِيلَافِ îlaf masdarının tekrarının sebebi: Allah Teâlâ ilaf'ı birincisinde mutlak olarak zikretmiş; sonra da mukayyed olarak zikrettiğini, bu ilafın yüceliğini ve önemini belirtip ondaki nimet ve lütfun büyüklüğünü hatırlatmak için mutlak olandan bedel yapmıştır.

رِحْلَةَ **Rıhle:** Bir kavmin hareket etmesine verilen addır. Yani göç ve sefer demektir.

رِحْلَةَ Rıhle kelimesini إِيلَافِهِمْ kelimesi meful-u bih olarak nasbetmiştir.

Kış ve yaz yolculukları hakkında şu izahlar yapılmıştır:

1) a. Müfessirlerin çoğunluğuna göre ilâfın sahipleri dört kardeştir. Bunlar Abdimenafoğulları, Hâşim, Abdüşşems, Muttalib ve Nevfel'dir. Hâşim Şam Kralı ile ülfet (güvenlik ve eman) sağlamıştı. Abdüşşems Habeşistan ile Muttalib Yemen ile Nevfel Faris ile bu güvenliği anlaşarak sağlamıştı. Kureyş tacirleri bu kardeşlerin aldığı güvenlik taahhüdü sayesinde bu bölgelere gider gelirler ve kimse onlara ilişmezdi. Böylece Kureyş'in dört seferi olmak, رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ diye ifade olunan iki sefere zıt olmaz. Rıhlet cins ismi olarak bir veya daha çok sefere de şamil olabilir. (bölgelerden ruhsat almışlardı, kapitülasyon)

b. İbn-i Abbas (r.a.)'a ulaşan bir rivâyette o şöyle anlatır: "Yani yaz ve kış yolculuklarında onların güvenlik ve esenlikleri için" şöyle ki; Kureyşlilerden birine açlık isabet ederse o aile fertleriyle bir yere gidip çadır kurup, ölürlerdi. Hâşim bin Abdimenaf kavminin seyyidi idi. Bir gün oğlu, bir arkadaşının ve ailesinin bu durumda olduğunu anlatınca bu onlara çok ağır geldi. Hanımı un ve yağ gönderdi. Bir kaç gün geçindiler sonra Hâşim onlara hitab ederek "Sizler Allah'ın hareminin ehli, ademoğullarının en şereflisisiniz. Diğer insanlar size tâbîdir" deyince; oradakiler "Biz sana tâbîyiz" dediler. Böylece Hâşim herkesi, kışın Yemen'e yazın da Şam'a ticaret yapmak amacıyla seferler düzenlemek üzere bir araya getirdi, derken zengin kimselerin kazançlarını fakirlerle paylaştırdı. Onlar bu haldeyken İslam geldi.

2) Yine İbni Abbas (r.a.)'tan: Sıcak olduğu için kışı Mekke'de, havası dolayısıyla da yazı Tâif'te geçirirlerdi. Böyle bölgelerinin bulunması o kavmin üzerindeki en üstün ve değerli nimetlerdendir. İşte Yüce Allah onlara bu nimeti hatırlatmaktadır.

3) Fahreddin Râzî: "Bu kış ve yaz seferlerinden maksat; diğer halkın hac ve umre için Mekke'ye sefer ve yolculuklarıdır" görüşünü zikreder. Kureyş'in bu sefere îlafından maksad, emniyet ve asayişi temin ile etraftaki halkı ona ısındıracak şekilde rağbetin fazlalaşmasına hizmet etmek olabilir demiştir.

Cenâb-ı Hak, ünsiyet ve ülfetin yolculuğun şartlarından olduğuna dikkat çekmiştir ki: "Hac'da tartışma yoktur." [963] âyeti böyledir. Yolculukta güzel ahlaka duyulan ihtiyaç, mukim (ikamet eden, misafir olmayan) iken duyulandan daha fazladır.[964]

İmam Kurtûbî ikinci âyetten çıkarılan hükümleri şu ana başlıklarla zikreder:

1. İbnu'l-Arabî der ki: Bu buyruk her ne kadar arada besmeleyle kesilse de önceki sûreyle bağlantılı olduğu sabit olduğuna göre, kıraat esnasında Kur'an okuyanların (her ne kadar vakıfta asıl olanın mananın tamamı olması ise de) ifade tamam olmadan önce (gerektiğinde) vakıf yapmalarının câiz olduğuna delâlet eder. Kıraat alimlerinin rivâyet ettikleri vakıflar, şer'an Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilmiş değildir. Onlar bu yolla öğrencilere manaları öğretmek istemişlerdir. Nefesin kesildiği yerde

vakıf yapılır, fakat durulan yerden tekrar okunmaya başlanır. Âlimlerimizin dediklerinin dışına çıkmak hoş olmadığından mananın tamam olduğu yerde vakıf asıldır.

2. İmam Mâlik der ki: Senenin yarısı kış, yarısı yazdır. Çünkü Allah (c.c.) (bu sûrede) zamanı iki kısma ayırmış, bunlara üçüncü bir kısım ilave etmemiştir.

3. Allah (c.c.) Kureyş'in yaz ve kış olmak üzere iki yolculuklarını bir lütuf olarak hatırlatması, kişinin bu iki zamanda iki yer arasında gidip gelmesinin (yaz ve kış ayrı yerde kalmasının) caiz olduğuna delildir.

Ayrıca serinlemek için evlerde gerekli pencerelerin açılması, keten türü elbiseler edinmenin, ısınmak için kürk ve kalın elbiseler giyinmenin caiz olduğuna delâlet eder. [965]

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ﴿٣﴾

3- "Artık onlar, bu beytin Rabbine ibadet etsinler."

Yüce Allah, yaz ve kış yolculuklarında onlara güvenlik ve esenlik verdiği için kendisine ibadet etmelerini ve kendisini tevhid etmelerini emretmektedir.

فَلْيَعْبُدُوا: Âyetin başına ف fe harfinin gelişi, ifadelerde şart anlamı bulunduğundan dolayıdır. Anlam şöyledir: "Madem öyle (bunca nimet içinde ibadet etmiyorlar) hiç olmazsa onlara güvenlik ve esenlik verdiği için ibadet etsinler" demektir.[966]

Fahreddin Râzî der ki: Nimet vermek iki şekilde olur:

a) Zararı bertaraf etme: Bu nimeti fil sûresinde açıklamıştır

b) Menfaat sağlama: Bu nimeti de bu sûrede açıklamıştır. Cenâb-ı Hak verdiği nimetlerin peşinden kulluğun yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekerek فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ buyurmuştur.

Bir de bazı müfessirlere göre فَلْيَعْبُدُوا ile: Beytin Rabbini bir bilsinler. (Yani tevhid) manası kasdedilmiştir. Zira tevhid ibadetlerin anahtarıdır.

رب: **Rab** kelimesinin zikredilmesi, Kureyş'in Ebrehe'ye "Bu beytin onu koruyup muhafaza edecek Rabbi vardır" şeklindeki sözlerini tasdik ve takrirdir. Çünkü onlar bu hususta putlara güvenmemişlerdir. Binaenaleyh onların bu ikrarlarından dolayı Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmemeleri gerekir. Cenâb-ı Hak adeta: "Beytin muhafazası hususunda Bana dayanıp güvendiğinize göre ibadet ve hizmetlerinizi de sadece benim için yapın..."demek istemiştir.

هٰذَا الْبَيْتِ: ismi işaretle Beyt'e işaret edilmesi bir tazim ifade eder. Cenâb-ı Hak

bazen kendisini Beyt'e; رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ buradaki gibi... Bazen de Beyt'i kendisine nisbet etmiş ve mesela وَطَهِّرَا بَيْتِيَ "Beytimi temizleyiniz."[967] buyurmuştur.[968]

البيت Beyt: Kâbe'dir. Onlar bu Beyt sayesinde diğer Araplardan üstün ve şerefli kılınmışlardır. Yüce Allah, nimetini hatırlatmak üzere onlara bunu zikretmiştir.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ buyruğu şöyle de açıklanmıştır: "Onlar iki yolculuğa alışıp, güvenlik duydukları gibi Kâbe'nin Rabbine ibadete de alışsınlar."[969]

اَلَّذِيْٓ اَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوْعٍ وَّاٰمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ﴿٤﴾

4- "O ki, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."

اَلَّذِيْٓ اَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوْعٍ: Açlık ve doyum hakkında üç görüş vardır:

1. Bu İbrahim (a.s.)'ın:

رَبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَوٰةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ

"Rabbimiz ben çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim.Rabbimiz namazı kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de insanlardan bir takım gönülleri, onları sever yap ve onları çeşitli meyvelerle besle."[970] duasına işaret olmasıdır ki, Beyt-i Muharrem (Kâbe)'nin içinde bulunduğu Mekke, ziraatsiz bir vadi olduğu halde Hz. İbrahim'in duası ve Kâbe'nin hürmeti sayesinde İbrahim (a.s.) zürriyetinden İsmail (a.s.) ve evladının ve onlardan olan Kureyş'in وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ "Onları çeşitli meyvelerle besle" âyeti ölçüsünce meyvelerden beslenerek yaşayabilmesidir.

2. a) Yine bu dua meyvesi Beyt'in bereketi olarak, rızık temini için yaz ve kış ticaret seferlerine îlâfı vasıtasıyla, olması gereken açlıktan korunmuşlardır.[971]

b) Mukâtil'e göre de Yemen'e ve Şam'a gitmek onlara zor gelmişti de Habeşlilerin kalplerine yiyecekleri gemilerle Mekke'ye taşıma hususunda istek verdi. Mekke'liler de develeriyle onları karşılayıp, getirdikleri yiyecekleri iki gecelik bir mesafede konaklama yeri olan Cidde'den alıyorlardı.

3. Kelbî de şöyle der: Bu âyetin manası şudur: Onlar Hz. Muhammed (s.a.v.)'i

yalanlayınca Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara bedduada bulunarak: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ "Allahım bu yılları onların üzerine Yusuf (a.s.)'ın yılları gibi kıtlık yılları kıl"[972] buyurmuş da onların üzerine de kıtlık çöküp, burunları yere sürtülmüştü. Bunun üzerine onlar "Bize dua et artık mü'miniz" dediklerinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'de dua etti de böylece Mekkelilere bolluk ve bereket verdi. İşte اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ ifadesiyle kastedilen budur.

Âyet Kureyşlilere mevcut nimetin kıymetini anlayabilmeleri için daha önceki elem verici ve hiç de hoş olmayan o açlık hallerini hatırlatmaktadır. Ayrıca yiyeceklerin en hayırlısının açlığı gideren şey olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak اَشْبَعَهُمْ مِنْ جَوْفٍ buyurmadı. Taam (إطعام) it'am açlığı giderecek kadar yedirip içirmektir. İşba' (إشباع) ise yağlanmaya sebebiyet verir.

وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ : ***"Kendilerini korkudan emin kıldı"*** buyruğunun tefsiri hususunda şu izahlar yapılmıştır;

1) Kureyş, emniyet içinde yolculuklarını yapıyordu. Ne yolcuyken ne de mukimken yağmalamada bulunulmuyordu. Hazerde ve seferde emindiler.

2) Allah (c.c.) onları, fil ordusunun işkencesinden emin kıldı.

3) Dahhâk ve Rebî; "Allah (c.c.) onları cüzzam korkusundan emin kıldı da böylece, beldelerine cüzzam isabet etmedi " manasını verdi.

4) Allah (c.c.) onları, emirliğin ve hilafetin başkalarında olması endişesinden emin kıldı.

5) Allah (c.c.) onları İslam ile emin ve güvence içinde kıldı.

6) Allah (c.c.) onları vahyin manevî yiyeceği ile cehalet açlığından doyurmuş, hidayetin açıklanması ile de onları sapıklık korkusundan emin kılmıştır.

Cenâb-ı Hak عَنْ خَوْفٍ ve عَنْ جُوعٍ buyurmadı. Çünkü عَنْ'ın manası "açlığı onlardan uzak kıldı" şeklinde olup, bu da uzaklaştırma işinden önce bu kimsenin bir müddet aç kaldığını, daha sonra Cenâb-ı Hakk'ın o kimsenin açlığını giderdiğini ifade eder. Halbuki مِنْ (min)'in manası onlar acıktıklarında doyuruluyorlar, korktuklarında da emin kılınıyorlar şeklindedir.

مِنْ خَوْفٍ, من جُوعٍ şeklinde kelimelerin nekra (belirsiz) getirilişlerinin hikmeti;

a) خَوْفٍ / جُوعٍ kelimelerinin nekra getirilişleri ile tazim manaları kastedilmiştir.

Açlığa gelince (جُوع) onların başına leşleri ve yanmış kemikleri yeme durumuna getirecek şiddetli kıtlık gelmişti. Korkuya gelince (خَوْف), bu da fil ashabından duyulan şiddetli korkudur.

b) Nekra ile önemsizlik, tahkir manasının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Cenâb-ı Hak son derece Kerim olduğu için onları o azıcık açlık ve o azıcık korku içinde bırakması düşünülemeyeceğine göre; O'na ibadet etmeleri halinde Allah Teâlâ'nın keremi gereği, onların işlerini ihmal etmesi nasıl düşünülebilir?

c) Bu ifade ile, Cenâb-ı Hakk'ın onları bir açlıktan doyurup diğerinden doyurmaması, bir korkudan emin kılıp, diğerinden emin kılmaması manası da kastedilmiş olabilir. Çünkü bu durumda ikinci açlık ile korku, daha evvel içine düşmüş oldukları açlık ve korku çeşitlerini hatırlatıcı olduğundan bir bakımdan şükredici, bir bakımdan da sabredici olmuş olurlar ki, böylece iki hasletinde mükâfatına müstahak olurlar.[973]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

Allah (c.c.) Kureyş'e bu sûrede kendilerine büyük nimetler veren Rablerine ibadet etmelerini ve tevhidi emretmektedir. O nimetlerden bir kısmı şunlardır:

1. Fil sahiplerinin helak edilip Mekke'den uzaklaştırılmaları: Eğer Allah (c.c.) Kâbe'nin etrafında güven selamet ve emniyeti sağlamasaydı bu, meydana gelmesi kesin bir tehlikeydi.

2. Allah Teâlâ'nın Beytine ehil ve komşu oldukları için Arapların baskınlarından emin bir şekilde kışın Yemen'e, yazın Şam'a ticaret kervanları gönderebiliyorlardı.

3. Allah (c.c.) yaşadıkları yer kurak olmasına rağmen İbrahim (a.s.)'ın duasının bereketiyle Kureyş'e nimetler verip onları açlıktan kurtarmıştır.

4. Korkulardan emin olma nimeti: Hem Mekke'nin içinde (Allah Teâlâ'nın Mekke'yi onlara güvenli belde yapması ile); hem de ticaret ve kazanç için çıktıklarında dışarıda emindiler.

5. Onlar, diğer Araplara Beytu'l-Haram sayesinde üstün oldular, Allah (c.c.) da onlara bu nimeti hatırlattı.[974]

Elhamdülillah Cenâb-ı Hak Kureyş sûresinin tefsirini tamamlamayı nasib etti. Cenâb-ı Hak tüm okuyanların, okutanların maddi, manevî görünür görünmez, farkında oldukları olmadıkları bütün hastalık ve dertlerine şifalar ihsan eylesin ve cümlemizi rızasını kazanmayı nasib eylediği kulları içine ilhak eylesin.

ÂMÎN...

Râzî, XXIII, 427; Elmalılı, IX, 486.
İbn Kesîr, XX, 8683.
Enfal, 8/63.
Al-i İmran, 3/103.
İbn Mace, Hudûd, 37.
Râzî, XXIII, 425-430; Kurtûbî, XIX, 372-374; Elmalılı, IX, 489-493.
Bakara, 2/197.
Elmalılı, IX, 493-495.
Kurtûbî, XIX, 378-380.
Kurtûbî, XIX, 381.
Bakara, 2/125.
Râzî, XXIII, 432-433.
Kurtûbî, XIX, 381.
İbrahim, 14/37.
Elmalılı, IX, 496-497.
Buharî, Tefsir, 44; Müslim, Münâfıkun, 39-40.
Râzî, XXIII, 433-436.
Zuhaylî, XX, 639.

MÂUN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

اَرَاَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ﴿٢﴾ وَلَا

etmez yetimi itip kakan işte odur dini yalanlayanı gördün mü

يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴿٤﴾ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ

onlar o namaz kılanlara ki yazıklar olsun yoksulu doyurmaya teşvik

صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴿٥﴾ اَلَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴿٧﴾

hayra mani olurlar gösterişte bulunurlar onlar yanılmakta-dırlar namazlarında

MEÂLİ:

1. Dîni yalanlayanı gördün mü?
2. İşte o yetimi şiddetle itip kakandır.
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.
4. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki,
5. Onlar namazlarını ciddiye almazlar.
6. Onlar gösteriş yapanlardır,
7. Ve hayra da mâni olurlar.

Mâun Sûresi, Mushaf'taki sıralamaya göre yüz yedinci, iniş sırasına göre on yedinci sûredir. Tekâsür Sûresinden sonra Kâfirûn Sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Yedi âyettir.

Son âyetteki "maun" kelimesi sûreye isim olmuştur ki,bu sûreye اَرَاَيْتَ Eraeyte Sûresi, دِينَ Din Sûresi de denilir. Âlûsî'nin naklettiğine göre "Yarısı Mekke'de As b. Vâil, yarısı da Medine'de münâfık Abdullah b. Ubey sebebiyle nâzil olmuştur." Ebû Hayyan el-Bahr'ul Muhit'te İbn-i Abbas, Katâde ve Dahhâk'tan bu sûrenin Medenî olduğunu nakletmiştir. Özellikle 4-7. âyetlerin Medine'de indiğine dair rivâyetler vardır.[975]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Bu sûre önceki sûreyle üç yönden bağlantılıdır:

1. Önceki (Kureyş) sûresinde Allah (c.c.), açlıktan doyurduğu kimselerden Allah Teâlâ'nın nimetini inkar edenleri kınamış, burada da miskini doyurmayı teşvik etmeyeni kınamıştır.

2. Önceki sûrede Allah (c.c.) sadece kendisine ibadeti ve tevhidi emretmişti. "Beyt'in Rabbine ibadet etsinler." Bu sûrede de namazlarından gafil olanları ve namazı engelleyenleri yermiştir.

3. Allah (c.c.), önceki sûrede Kureyş'e olan nimetlerini saydı. Burada da din gününü; yani, uhrevî cezayı inkarlarından dolayı onları tehdit ve azapla korkutmayı ilave etmiştir.[976]

Fil ve Kureyş sûreleri âhiret gününe delil gibidirler. Bunların arkasından yetimi itmek, yoksula merhamet etmemek, namazı önemsememek, namazda riyâkârlık yapmak, mâunu sakınmak gibi insan hayatındaki âhireti yalanlama belirtilerinden söz etmek üzere el- Mâun Sûresi gelmiştir.

Sûrenin Konusu:

Ahirete iman etmemenin insanda ne gibi ahlakî düşüş meydana getirdiğidir.

Sûrenin Muhtevası:

Sûre iki grup insandan bahseder. Bunlar:

1. Allah Teâlâ'nın nimetini inkar eden nankörler, hesap ve ceza gününü yalan sayan kafirler; (2-3)

2. Yaptığı amelle Allah Teâlâ'nın rızasını kastetmeyen aksine gösteriş için amel edip namaz kılan münâfıklar; (4-7)

Allah Teâlâ, bunlardan birinci grubun kötü sıfatlarından bazılarını anlatır. Bunlar: Yetimi hor görür, terbiye için değil de sertlik için yetimi engellerler. Hayır yapmazlar, yoksulun ve fakirin hakkını başkalarına hatırlatmak şeklinde dahi iyilikte bulunmazlar. Onlar ne Rablerine ibadet ederek, ne de insanlara iyilik ederek güzel amel işlerler.

İkinci grup ise namazlarından gaflet içinde olan münâfıklardır. Namazları vakitlerinde kılmazlar. Manasını bilerek, düşünerek hissederek değil, şeklen namaz kılarlar. Amellerini de gösteriş için yaparlar.

Bu iki grup insanın amelinin şeklinin vurgulanmasındaki maksad; insanın içinde âhiret inancı olmadan sağlam bir karakter meydana gelemeyeceğidir.

Sûre, bu iki grup insanı da azap ve helak ile tehdit eder. Yapılanların hayret edilecek ve yadırganacak bir şey olduğunu gösteren bir üslupla, bunun büyük bir çirkinlik olduğunu bildirerek onları şiddetli bir şekilde kınar.[977]

اَرَاَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ﴿١﴾

1- "Dîni yalanlayanı gördün mü?"

Hitap, görünüşte Allah Rasûlü (s.a.v.)'e olmakla birlikte Kur'an-ı Kerîm'in üslûbu gereği, hitaba kabiliyeti olan her akıl sahibi insanadır. Soru, taaccub (şaşma) içindir.

اَرَاَيْتَ **"Gördün mü?"**nün anlamı gözle görmektir. Çünkü beyan edilecek şeyler gözü gören her insanın görebileceği unsurlardır. Bunun manası: Anlamak, bilmek, düşünmek de olabilir. Mesela "Bakın!" dediğimizde anlamı "biraz düşünün" dür.[978]

Âyet hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

A) Âyet belli bir şahıs hakkında inmiş bir âyettir. Bu görüşte olanlar şahısların şunlar olduğunu ileri sürmüşlerdir:

1. Mâverdî bu âyetin Ebû Cehil hakkında nâzil olduğunu nakletmiştir. Ebû Cehil bir yetimin vasisi idi. Derken bu yetim Ebû Cehil'e kendi malından bir şey istemek için çıplak olarak gelmişti. Ama Ebû Cehil onu kovmuş, onun bu haline aldırmamıştı. Çocuk ümitsizliğe kapılmış ve üzülmüştü. Kureyş'in ileri gelenlerinden birisi ona, "Muhammed (s.a.v.)'e söyle o sana yardım ediversin" dedi. Maksadı alay etmekti. Çocuk durumu bilmeden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip yardım istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in adeti hiçbir muhtacı geri çevirmemek olduğu için o çocukla beraber Ebû Cehil'in yanına gitti. Ebû Cehil, buyur deyip çocuğun malını da çocuğa teslim etti. Kureyş, Ebû Cehil'i ayıplayıp "sevdin, yer verdin" deyince O "Allah'a yemin ederim ki sevmedim. Ne var ki, onun sağında ve solunda yerine getirmemem halinde bana vurup öldürecek olan birer mızrak gördüm, vermeseydim onu bana saplayacaktı" dedi.

2. İbn Cüreyc, Ebû Süfyan hakkında nâzil olduğunu; zira Ebû Süfyan'ın her hafta iki deve kestiğini; kendisine bir yetim gelip de et istediğinde, onu sopasıyla itip kovduğunu söylemiştir.

3. Mukâtil, bu âyetin As b. Vâil hakkında nâzil olduğunu zira kıyameti yalanlamak ile kötü fiiller yapmanın bu adamın özelliği olduğunu söylemiştir.

4. Süddî, bu âyetin Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

5. İbn-i Abbas da âyetin cimrilikle riyâkârlığı birlikte yaşayan bir münâfık hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

B) Bu din gününü yalanlayan herkesi içine alan bir ifadedir. Zira insanın taatlara yönelmesi, yasaklardan kaçınması bu kimsenin mükafat elde etmeye olan arzusunu ve ilahî cezadan sakınma korkusundan kaynaklanır. Binaenaleyh kıyameti inkar eden kimse, şehevî ve lezzetli şeyler namına hiç bir şeyden geri durmaz. Böylece de bütün küfür ve günah çeşitlerinin temelinde kıyameti inkar etmenin yattığı sabit olmuş

olur.

اَلدِّينُ **Din:** Kur'an ıstılahında, âhirette amellerin karşılığı olarak kullanılır. Bu kelime, aynı zamanda İslam için de kullanılır. Müfessirlerin ekserisinin görüşüne göre âyetin bu ifadesiyle "Hesabı ve işlerin karşılığını yalanlayanı gördün mü?" manası kastedilmiştir. Çünkü İslam'ı inkar eden kimse, kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi kabul etmesi halinde güzel işler yapabilir ve çirkin şeylerden sakınabilir.

فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ﴿٢﴾

2- "İ te o yetimi iddetle itip kakandır."

فَذٰلِكَ: ifadesinin başındaki ف fa sebebiye olup "Bu kimse din gününü yalanlayan kimse olduğu için onun küfrü, yetimi itip kakmasına sebep olmuştur" demektir.[979]

يَدُعُّ: **"şiddet ve sitemle iten"** demektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: يُدَعُّونَ اِلٰي نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا "Cehennem ateşine doğru şiddetle sürülecekleri gün."[980] buyurmuştur.[981]

يَدُعُّ الْيَتِيمَ: ***"Yetimi itip kakar"*** âyetinin birkaç manası vardır:

1. Yetimin hakkını yer ve babasının bıraktığı mirasa el koyarak yetimi kovar şeklindedir. Araplar (İslam'dan önce) kadınlara ve küçük çocuklara miras hakkı tanımıyor ve malın ancak ok ve mızrak kullanan, kılıç sallayan kimselere verilebileceğini söylerlerdi.

2. Yetime merhamet etmez, sahip çıkmaz. Müsned ve Tergib'de rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her kim ihtiyaçtan kurtuluncaya kadar Müslümanlardan bir yetimi (baktığı çocuklarının arasına) katarsa o kimseye cennet vacib olur."[982]

3) Yetime zulmeder, dövüp kovar ve küçümser.[983]

İfade يَدَعُ şeklinde de okunmuştur. Bu durumda da mana "O yetimi terkeder" yani herkesi davet ederken yetimi terk eder davet etmez, şeklindedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber (s.a.v.);

مَامِن مَائِدَةٍ أَعْظَمَ مِنْ مَائِدَةٍ عَلَيْهَا يَتِيمٌ "Başında yetimin bulunduğu sofradan daha büyük fazîletli sofra yoktur" buyurmuştur.

Yine ifade يَدُعُّ yani "yetimi riyâ olsun diye davet eder", o'na (doğru dürüst) yedirip,

içirmez." Hizmet etsin yahut iyilik ediyor gözüksün diye çağırır" şeklinde de okunmuştur.

يَدُعُّ şeklinde şeddeli okumak, bahsedilen kişinin bu işi alışkanlık haline getirdiğini de ifade eder.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴿٣﴾

3- "Yoksulu doyurmaya te vik etmez"

الْمِسْكِينِ **Miskin:** Belini doğrultacak hiçbir şeyi olmayan kimse demektir.[984] Bu ifade ile şu iki izah yapılmıştır.

1) "Kişi kendisini yoksulları yedirmeye teşvik etmez" manasınadır. إِطْعَامُ الْمِسْكِينِ "İt'amu'l miskin" değil de taamü'l-miskin طَعَامُ الْمِسْكِينِ izafeti yapılmıştır. Bu da bu doyurmanın fakirin hakkı olduğuna delâlet eder. Nitekim وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ "Onların mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardır"[985] buyurulmuştur ki, âyet aç olan yoksulun kudreti olanlar tarafından verilecek taama (yemeğe) mülkü imiş gibi dînen bir hakkı olduğuna delalet eder.[986]

2) "O, başkalarını yoksulun doyurulmasına teşvik etmez" manasınadır. Böyle yapmasının sebebi de bunda herhangi bir mükâfatın olmadığına inanmasıdır. Allah Teâlâ, kıyameti yalanlamanın alâmetini güçsüzlere eziyet edip, ma'rufu (iyi işleri) engelleme olarak belirtmiştir. Binaenaleyh "O kişiden böylesi günahların sadır olmasının sebebi, onun kıyamete inanmamasıdır" demektir.

Allah Teâlâ "yoksulu doyurmaz" buyurmayıp bunun yerine "yoksulu doyurmaya teşvik etmez" buyurmuştur. Bunun anlamı; Yetime hakkını vermeyen yoksula kendi malından nasıl yedirip içirir? Hatta bu kimse başkalarının malları hususunda bile cimridir. Böyle kimse alabildiğine cimri ve kıskançtır. Kendi malı hususunda da haydi haydi cimri olur. İfadenin zıddı, mü'minleri övmek için buyrulan "merhameti tavsiye ederler, hakkı tavsiye ederler, sabrı tavsiye ederler"[987] gibi ifadelerdir. (Ahirete inananların özelikleri)[988]

Âyet,bir taraftan cimrilik edip diğer taraftan kendileri için mazeret bulmaya kalkışan ve أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ "Allah dilese idi kendilerini yedirebileceği kimseleri mi yedirelim?"[989] diyen kimseler hakkında nâzil olmuştur.

Ve onlar bu tutumları dolayısıyla yerilmişlerdir. Buna göre ifadenin anlamı şöyle olur: Onlar güç yetirdikleri vakit bu işi (yoksulu yedirme işini) yapmazlar, güçleri yetmeyecek olursa da bu işe teşvik etmezler.[990]

Her ne kadar bir insanın dine inanmaması şaşılacak bir şey olsa da inanmadıktan sonra o fena huylar ona tabii gibi olacağı için pek şaşılmaz. Asıl şaşılacak taraf, dindar görünenlerin bedenen ve mâlen vazife ve ibadetlerinden gafletleri ve mürailik edip de cüz'i bir yardımdan sakınacak derecede cimrilik etmeleridir.[991]

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾

4- " u namaz kılanların vay haline."

Âyette ki ف fa nın anlamı: "Ahireti açıkça inkar edenlerin az önce zikredildiği üzere halini gördün" demektir.[992]

وَيْلٌ "vay haline yazıklar olsun" kelimesi çok ileri derecede bir suçun işlenmesi halinde kullanılır. Mesela;

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ اَلَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴿٣﴾

"İnsanları diliyle çekiştiren , kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fesat kişinin vay haline! O ki mal yığdı onu saydı durdu. Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır." [993]

Buna göre âyetin manası; "Yazıklar olsun, o cehennemin veyl denilen, kan ve irin akan deresine düşecek olan namaz kılıp, mü'min görünenlere" şeklinde olur.

Rivâyet olunduğuna göre herkes cehennemde suçuna göre bağırıp çağırıp ağlayacak. Mesela birisi; "şan ve şerefin peşinde koşmamdan ötürü veyl bana, yazık bana" diye ağlarken; bir başkası: "cahili taassubumdan ötürü veyl bana, yazık bana"; bir başkası: "namazımdaki kusurumdan ötürü veyl bana, vay halime" deyip ağlar. İşte bu yüzden, bu gibi âyetleri dinlerken kişinin "eğer Cenâb-ı Hak beni bağışlamazsa, veyl bana, vay halime" demesi müstehab olmuştur.[994]

مُصَلِّينَ **Musallîn'**in manası "namaz kılanlar"dır. Siyak ve sibaka göre musallînin anlamı sonraki âyetlerde görüleceği gibi namaz kılan değil, ehl-i salat; yani Müslümanların topluluğuna dahil olandır. Onlar zahiren Müslümanların saflarına katılırlar. Zahiren müslüman görünmelerine rağmen âhireti yalanlarlar. Onun halini görün ki kendine ne gibi bir felaket hazırlamaktadır.[995]

اَلَّذِينَ هُمْ ifadesindeki açıklamaya göre musallîn: "şer'an namaz için belirlenen

vakit içinde kılınmasına aldırmayıp onu tamamen vaktinin dışına çıkaranlar veya namazın ilk vaktinde edasına aldırmayıp sürekli ya da çoğunlukla son vaktinde kılanlardır. Yahut namazı emredildiği şekilde rükünlerini ve şartlarını gözeterek kılmaya aldırmayanlar yahut namazı huşu içinde kılmaya ve onun anlamını düşünmeye önem vermeyenlerdir. Âyetteki ifade burada zikredilen manaların hepsini içine alır. Ancak bu niteliklerden bir şey taşıyanların bu âyetten payı vardır. Bu niteliklerden tümünü taşıyanların ise bu âyetten hissesi tamdır.[996]

اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴿٥﴾

5- "Ki, onlar namazlarından yanılmı lardır. (gafildirler)"

Âyet Abdullah bin Mes'ud'un kıraatinde اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ لاَهُونَ Yani "Onlar namazlarında gaflet içinde oyalanırlar." şeklindedir.

Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.) demiştir ki: Peygamber (s.a.v.) Hazretlerine اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetinden sordum. "Bunlar namazı (ona gerektiği gibi önem vermeyip ve ona aldırış etmediklerinden dolayı) vaktinden sonraya bırakanlardır." buyurdu.[997]

Zemahşerî dedi ki : عَنْ صَلَاتِهِمْ ifadesi onların namazı terk edecek ve ona çok az aldıracak, önemsemeyecek şekilde namazdan gaflet içerisinde olduklarını anlatır. Bu ise münâfıkların işidir. Yahut Müslümanlar arasından fasık ve murdar kimselerin işidir.فِي صَلَاتِهِمْ ise "onlar namaz kılarken şeytan vesvesesi yahut içlerinden geçirdikleri bir düşünce sebebi ile bazen namazlarında gaflete düşerler" demektir. Bundan ise kurtulabilen Müslüman hemen hemen yok gibidir. Rasûlullah (s.a.v.)'in de (başkası şöyle dursun) namazda yanıldığı olurdu. Bundan dolayı fukaha yazdıkları eserlerinde sehv secdesi bahsini de yazmışlardır.[998]

Enes b. Mâlik ve Atâ b. Dinar (r.anhuma) diyorlar ki; "Allah'a şükrederim ki O فِي صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ değil de عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ buyurdu.

Ebû Berzele el-Eslemî (r.a.) şöyle demiştir: اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyeti nâzil olduğu zaman Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Allahu Ekber, bu sizin için her birinize bütün dünya kadar bağış verilmekten daha hayırlıdır. Onlar o kimselerdir ki namaz kılarsa, namazın bir hayrı olacağını ummaz, terk ederse Rabbi'nden

korkmaz.” [999]

سَاهُونَ **Sahun** (gafil) kelimesinin manası: “Namazlarının vakitlerine ve şartlarına uymazlar. Yanılırlar şeklindedir. (ki bu, Sad b. Ebi Vakkas, Hasan el-Basrî ve Mukâtil'in görüşüdür.)[1000] Yani namaz kılıp kılmaması fark etmez. Bazen kılar, bazen kılmazlar. Kılarken de tam son vakitte kılarlar. Vakit bitmek üzereyken formalite gereği namazı çabucak yerine getirirler. Namaza isteksiz kalkarlar. Namaz kılmaları bir musibeti başlarından atmak istemeleri gibidir. Namazda elbiseleri ile oynar ve esnerler. Namazlarının Allah'ı anmakla en ufak ilgisi yoktur. Halbuki âyette: إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ “Muhakkak namaz kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir” [1001] buyrulduğu üzere çirkin ve kötü şeylerden vazgeçirir olmalıdır. Âyette anlatılanlar ise, namaz boyunca ne okuduklarını hissetmezler. Okurken de kalpleri başka yerdedir. Namazı çabuk çabuk kılar, rüku ve sücudu doğru dürüst yapmazlar. Namazı sadece bir şekil olarak eda eder ve kurtulurlar. Pek çokları da bir yerde namaz kılan varsa kılar, yoksa namaza aldırmazlar. Namaz vaktinin gelip geçtiğini bile hissetmezler.[1002]

Âyetin manasına, sözün gelişine göre kıldıkları birkaç vakit namazdan dolayı gururlanıp, yanılıp da dîni ondan ibaretmiş gibi, diğer ibadet ve kulluk vazifelerini yapmayanlar da dahil olur.

Onun için Kur'an'da imandan sonra salih amellerin esası olmak üzere namaz ve zekat beraber zikrolunagelmiştir.[1003]

İbn Kesîr bu âyet hakkında şunları söyler:

“Bu niteliklerden herhangi birinden bir miktar bulunan kişi bu âyetten bir parça nasibini alır. Hepsiyle muttasıf olan kişi hepsinden nasibini alır ve fiili olarak onun için münâfıklık vasfı tamamlanır. Nitekim Buharî ve Müslim'in Sahih'lerinde sabittir ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İşte münafığın namazı. İşte münafığın namazı. İşte münafığın namazı; oturur güneşi gözetler. Güneş şeytanın iki boynuzu arasına girince kalkıp dört rekat namaz kılar ve namazında Allah Teâlâ'yı pek az zikreder.” Bu, ikindi namazının son vaktidir. Nitekim namazın son vaktinin niteliği yukarıda geçtiği gibidir ve bu vakte “kerahet vakti” denir. Sonra o kerahet vaktinde kalkar, karganın gagalaması gibi namazı gagalar. Mutmain olup huşu duyarak namaz kılmaz. Bu sebeple Allah'ın Rasûlu: “Allah Teâlâ'yı pek az zikreder” buyuruyor. Belki de bunu halka gösteriş için namaza durmak anlamına almıştır. Yoksa Cenâb-ı Hakk'ın rızasını gözetmeme anlamına kullanmamıştır. O zaman bu kişi bütünüyle namaz kılmamış olur. Çünkü Nisa Sûresinde şöyle buyurulmaktadır. “Doğrusu münâfıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar, namaza tembel tembel kalkarlar.İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az

anarlar."[1004] Burada ise "Ki, onlar gösteriş yaparlar" buyuruyor.[1005]

اَلَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ﴿٦﴾

6- "Onlar riyâ yapanların ta kendileridir."

يُرَآؤُنَ **fiili** irae (gösterme) mastarından mufaale kalıbıdır. Çünkü mürai yaptığını insanlara gösteren kimsedir. Riyâkârlığın gerçek mahiyeti ibadet yoluyla dünyalık elde etme isteğidir ki, bunun kökü de insanların kalplerinde yer edinmek arzusudur.

Münâfıkla riyâkâr arasındaki fark: Münâfık zahiren iman etmiş görünüp içinde küfrü saklayan kimsedir. Riyâkâr da kendisini görenler dindar olduğuna inansınlar diye, kalbinde olmadığı halde, olabildiğine huşu gösteren kimsedir. Şöyle de denilebilir: Münâfık kimsenin olmadığı, görmediği yer ve zamanda namaz kılmayan; riyâkâr ise en güzel namazı insanların yanında kılan kimsedir.

Namaz ve zekat gibi farz ibadetleri açıktan yapmak vaciptir. Çünkü bunlar İslam'ın alâmetlerindendir. Gizli yapmak ise nafileler için söz konusudur. Fakat nafileler, açıktan yapıldığında başkalarına örnek olacağı umulursa, açıktan yapılabilir. Birisi mescidde şükür secdesi yapan ve bunu çok uzatan bir adam görmüş: "Bu ne güzel şey, keşke bunu evinde yapsaydı" demiştir. Fakat alimler şöyle demektedirler: "Nafileler utanmadan dolayı terk edilemeyeceği gibi, riyâkârâne de yapılmamalıdırlar. Çünkü nafilelerde riyâdan kaçınmak zordur. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.): "Riyâ, siyah karıncanın kapkaranlık gecede, siyah bir zemin üzerindeki hareketinden daha gizlidir" buyurmuştur.[1006]

Son âyetlerden, namazın şu üç durumdan hâli olması gerektiği anlaşılır:

a) Namazın vaktini geçirmek

b) İnsanın namazda gaflette olması

c) Riyâkârlık

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴿٧﴾

7- "Hem mâunu da engellerler."

Mâun kelimesi hakkında bir çok izah yapılmıştır.

1- Bundan maksat zekattır. Hz. Ebûbekir, Hz. Ali, İbn-i Abbas, İbn Ömer (r.anhum), Hasan el-Basrî, Said b. Cübeyr, İkrime, Katâde, Dahhâk bu görüştedir. Ubeyy (r.a.)'dan rivâyet edilen hadis de bunu destekler.

مَنْ قَرَأَ سُورَةَ أَرَأَيْتَ غَفَرَ اللهُ لَهُ إِنْ كَانَ لِلزَّكَاةِ مُؤَدِّيًا: "Kim Eraeyte (Mâun) sûresini okursa eğer bu kimse zekatını da veriyorsa Allah onu bağışlar." Bu

ifade mâun ile zekatın kasdedildiği düşüncesini pekiştirir. Bir de Allah (c.c.) bu ifadeyi "namaz" ile ilgili âyetin peşinden getirmiştir.

2- Müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre mâun; örfen verilmesi gereken, verilmemezlik edilemeyen, fakir-zengin herkesin birbirinden istediği şeylerin adıdır. Böyle şeyleri vermeyenler kötü huylu ve cimri diye nitelenirler. Bu şeyler; kap-kacak, alet-edevat, kova, tencere gibi şeylerdir.

3- Mâun su, tuz, ateş gibi engellenmesi helâl olmayan şeylerdir. Nitekim Hz. Âişe (r.a.)'nin rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ثَلَاثَةٌ لَايَحِلُّ مَنْعُهَا اَلْمَاءُ وَالنَّارُ وَالْمِلْحُ : "Üç şeyin verilmemesi helâl değildir. Su, ateş ve tuz." [1007] Hz. Âişe: "Ey Allah'ın Rasûlu suyu anladım, ateş ve tuz da ne oluyor?" dedim. Şöyle buyurdu: "Ey Âişe ateşle pişirilen her şeyi sadaka olarak vermiş, tuz ile lezzeti yerine gelmiş, pişirilmiş bütün yemeği tasadduk etmiş gibidir."

4- Mallardan sağlanılan faydanın kullanılmasıdır. Bu görüşte olanlar şöyle derler: مَاعُونَ kelimesi, فَعُول faul vezninde olup المَعْنُ kökündendir. المَعْنُ ise ufacık-azıcık şey demektir. Zekata da mâun denmiştir. Çünkü zekat malın kırkta biridir. Yani zekat, çok olan şeyden az olarak alınan şeydir. Bu manaya göre âyet; bu basit, ufacık, önemsiz şeyler hususunda insanları cimrilik etmekten menetmektedir. Böyle şeylerde cimrilik son derece düşüklük ve basitliktir. Münâfıklar da böyle basit insanlardır. Âlimler, bir kimsenin evinde komşularının ihtiyaç duyacağı şeyleri çokça bulundurmasının fazîlet olduğunu söylemişlerdir.

5- Ferrâ'ya göre mâun su demektir. Belki Cenâb-ı Hak bulunmadığında en kıymetli, bulunduğunda ise en ucuz şey oluşundan dolayı özellikle bu âyette "maun" diye suyu zikretmiştir. Birde su cehennemliklerin أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ "Üzerimize su dökün"[1008] deyişi gibi ilk isteyecekleri şey ve رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا وَسَقٰيهُمْ "Rableri onları tertemiz bir içecekle suladı."[1009] âyetinde ifade edildiği gibi cennetliklerin ilk tadacakları lezzettir.

6- Ahfeş'e göre mâun, itaat ve boyun eğmek demektir.

7- İbn-i Abbas (r.a.)'dan gelen bir rivâyete göre mâun, iğreti olarak verilen şeyler demektir.

8- Muhammed b. Ka'b ve el Kelbî'ye göre mâun, insanların kendi aralarında karşılıklı olarak yaptıkları her türlü ma'ruf (iyilik) demektir.

9- İbnu'l Arabî'ye göre mâun أَعَانَ/ يُعِينُ yardım etti, eder fiilinden ismi mef'uldür. Yani güç, araçlar ve işi kolaylaştırıcı yollarla yardımcı olmak demektir. Evlâ olan; "maun"un yapılması kolay ve basit her türlü taat manasına alınmasıdır. Çünkü bu manaya almak daha fazla fayda (mana zenginliği) sağlar. Cenâb-ı Hak adeta "Namaz

benim için, mâun ise halk içindir. Binaenaleyh benim için yapılması gereken şeyi bu riyâkârlar, halka sunup gösteriyorlar, halkın hakkı olanı ise, onlara vermiyorlar" demek istemiştir. Buna göre mana, sanki "bu riyâkârlar, hem Hakk'a hem halka olması gerekenin tersine muamele ediyorlar" demektir.[1010]

İmam Kurtûbî der ki: Sûrenin münâfıklar hakkında olması daha uygun ve onlara daha çok yakışır. Çünkü şu üç niteliği kendilerinde toplamışlardır. Namazı terketmek, riyâkârlık yapmak ve malda cimrilik göstermek. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلاَةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَآؤُونَ النَّاسَ وَلاَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلاَّ قَلِيلاً.

"Şüphesiz münâfıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Ve o kendilerine döner. Namaza kalktıkları vakit üşene üşene kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı da çok az zikrederler." [1011]

Âyetlerden Çıkarılan Hüküm ve Hikmetler:

1. Ahirette ceza ve hesabı yalanlayanların yerilmesi: Lafız umumidir. Âyetin nüzûlüne sebep olanlara has değildir.

2. Ahiretteki cezaya inanmayanların yaptıklarından bazıları şunlardır: Yetimin horlanması, kovulup hakkının verilmemesi, yetimlere zulmedilmesi; cimrilik ve ceza gününü yalanlamadan dolayı hayrın terki; teşvik veya emir olarak fakir ve miskine yedirme ile ilgilenmemedir. Bu zemm, acizliğinden dolayı terk edeni kapsamaz.

3. Âyetteki veyl (azab) şu üç şeyi yapana büyük tehdittir: Namazdan gafil olma, riyâkârlık ve mâunu yani ufak yardımları menetme... Münâfıklar üç vasfı da toplamışlardır. Namazı terk, riyâ ve malda cimrilik.

4. Namazdan gafil olma ve mâunu men ile ilgili iki âyette namazın Allah (c.c.) için, "maun"un da halk veya insanlar için olduğuna işaret vardır. Namazı terk eden Allah Teâlâ'ya tazimi; mâunu meneden de Allah Teâlâ'nın yarattıklarına şefkat yönünü gözetmemiş olur. Bu ise katılığın tam kendisidir. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

5. Allah Teâlâ kafirleri ve münâfıkları bu sûrede dört vasıfla nitelendirdi: Cimrilik, namazı terk, namazda riyâ, zekat ve hayrın menedilmesi.[1012]

6. Sûrede dikkat çeken iki önemli nokta vardır:

Birincisi: İbadetlerde şekil ve şartlar vazgeçilmez olmakla birlikte, en az şekil kadar özen gösterilmesi gereken husus; niyet, ihlas, huşu ve takva gibi kavramlarla ifade edilen özdür(içeriktir). Kur'an'a göre ibadetlerde niyet ve ihlas, tevhid ilkesinin ibadetlerdeki yansımasıdır.[1013] Bunu Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah Teâlâ'yı görüyormuşcasına ibadet etmek" şeklinde belirtmiştir.[1014] İşte 4-6. âyetlerde "Vay

haline o namaz kılanların ki, onlar namazlarından yanılmışlardır. (Özünden uzaktırlar) halka gösteriş yaparlar." verilmek istenen mesaj budur.

İkincisi: Allah Teâlâ'ya gönülden ibadet etmekle yardımlaşma ve dayanışmanın, dindarlıkta birbirinden ayrılmazlığının vurgulanmış olmasıdır. Buna göre gerçekten dinine inanan ve âhiret sorumluluğu taşıyan insan, hem Allah Teâlâ'ya hem yaratılmışlara karşı vazifelerinin şuurunda olup bunları tam bir ihlas ve samimiyetle yerine getiren, kendisi iyilikler yaptığı gibi başkalarının da iyilik yapmasına ön ayak olan, yardımlaşma ve dayanışmanın önünü tıkayan değil, aksine gelişip yaygınlaşmasına, bireyselliği aşarak toplumsal ve kurumsal bir yapı kazanmasına katkıda bulunan insandır. İslam'ın hakim kılmak istediği gerçek ahlak ve üstün insanlık işte budur.[1015]

Mâun Sûresi ile ilgili açıklamaları şöyle bir dua ile sona erdirelim:

"Ey Allah'ımız bu sûre münâfıklar hakkında, bundan sonraki sûre ise Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında nâzil oldu. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabının derecesine erişemediysek de bu kötü fiillerde (inşaallah) münâfıkların derekesine de düşmedik. Binaenaleyh Ey Rabbimiz! Ya Erhame'r-Rahimin! fazlınla bizi affet. Bizi Sana lâyık olduğun şekilde, içine nifak karıştırmadan, her türlü riyâdan uzak olarak yalnız Senin için, Senin rızan için namaz kılan, ibadet edenlerden eyle! Son nefesimize kadar Senin yolunda hizmet etmek nasib eyle! Sana en yakın olduğumuz ve Senin bizlerden en ziyâde razı olduğun anımızı son nefesimiz eyle!

Salat ve selam Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e O'nun aline ve ashabına olsun.

ÂMÎN...

Elmalılı, IX, 498.
Zuhaylî, XV, 640.
Sabuni ,VII, 370.
Mevdûdî, VII, 254.
Râzî, XXIII, 440-441.
Tur, 52/13.
Kurtûbî, XIX, 388.
Müsned, IV, 344; Tergib III 235.
Kurtûbî, XIX 388-339.
Said Havva, XVI, 400.
Zariyat, 51/19.
Elmalılı, IX, 502.
Beled, 90/17, Asr, 103/3.
Râzî, XXIII, 442-443.
Yasin, 36/47.
Kurtûbî, XIX, 389.

Elmalılı, IX, 503.
Mevdûdî, VII, 256.
Hümeze, 104/1.
Râzî, XXIII, 444.
Mevdûdî ,VII, 256.
Bkz. Said Havva, XVI, 400.
Beyhâki, es Sünenü'l-Kübra, II, 214; Tergib, I, 217-218.
Kurtûbî, XIX, 390.
Elmalılı, IX, 504; Suyutî, VIII, 642; ed-Durru'l-Mensur.
Râzî, XXIII, 445.
Ankebut, 29/45.
Mevdûdî, VII, 257.
Elmalılı, IX, 504.
Nisa, 4/142.
İbn Kesîr, XV, 8688.
Müsned, IV, 403.
Ebû Davud, Zekat, 36.
A'raf, 7/50.
İnsan, 76/21.
Râzî, XXIII, 446-447.
Nisa, 4/142; Kurtûbî, XIX, 395.
Zuhaylî, XV, 644-645.
Bkz. Fatiha, 1/5, Al-i imran, 3/64.
Buharî, İman, 37.
Kur'an Yolu, V, 698.

KEVSER SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

gerçek-ten biz | sana verdik | kevser | namaz kıl | Rabbin için | kurban kes | doğrusu | sana buğz eden | o | soyu kurumuş olandır

MEÂLİ:

1. Şüphesiz Biz sana Kevser'i verdik.

2. O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.

3. Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir.

Kevser Sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz sekizinci, iniş sırasına göre on beşinci sûredir. Âdiyat Sûresinden sonra Tekâsür Sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivâyetler de vardır. Sûre adını ilk âyette geçen "Kevser" kelimesinden almıştır. Ayrıca "İnna A'tayna" ve "Nahr" adları da verilmiştir. Mekke'de nâzil olmuştur. Üç âyettir. Kuran-ı Kerim'in en kısa sûresi olduğunda ittifak vardır. [1016]

Nüzûl Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetinin başlangıcında, çok zor şartlarla karşı karşıya olduğu bir zamanda tesellî vermek için indirilmiştir. Tıpkı Duhâ ve İnşirah sûreleri gibi...

Hasan el-Basrî, İkrime, Mücâhid, Katâde bu sûrenin Medenî olduğunu söylemişlerdir ki, Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivâyeti kendilerine delil almışlardır. Enes (r.a.) Medineli idi ve "Sûre benim yanımda nâzil oldu." demiştir.

Fakat müfessirlerin çoğu bazı sûrelerin iki defa nâzil olduğunu söyleyerek bu görüşü benimsememişlerdir. Çünkü sûrenin muhtevası sûrenin Mekkî olduğuna delildir. Aynı zamanda sûre Rasûlullah (s.a.v.)'in içinde bulunduğu en zor ve cesaret kırıcı şartlarda nâzil olmuştur.

Ayrıca Buharî, Müslim, Tirmizî, İmam Ahmed, Ebû Davud ve İbn Cerîr'in Enes (r.a.)'dan rivâyetlerine göre cennetteki bu nehir yani Kevser, Rasûlullah (s.a.v.)'e miraç sırasında gösterilmiştir ki, miraç da herkesin bildiği gibi hicretten önce

Mekke'de vuku bulmuştur.[1017]

Nüzûl Sebebi:

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dininden dolayı buğzeden bazı düşmanları tarafından "Ebter" denilmesi dolayısıyla nâzil olduğunda ittifak vardır. İhtilaf, söyleyenin kim olduğu ve ne sûretle söylediği hakkında vukû bulmuştur.

1. İkrime'den rivâyet olunduğuna göre; Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nübüvvet verilip "Kureyşlileri İslam'a davet etmeye başladığı zaman بَتَرَ مُحَمَّدٌ مِنَّا "Muhammed bizden koptu" demişlerdi. Bunun üzerine sûre nâzil oldu.

2. İbn-i Abbas (r.a.)'dan ve İkrime'den rivâyet olduğuna göre; Ka'b b. Eşref (Medine'nin Yahudi Reisi) Mekke'ye geldiği zaman ona vardılar ve; "Biz hacılara su dağıtan ve Kâbe'ye hizmet edenleriz. Sen de Medinelilerin Efendisisin. Biz mi hayırlıyız yoksa şu kavminden kopan mı? O, kendisini bizden hayırlı sanıyor" dediler. O da; "Hayır, siz hayırlısınız" dedi.Bunun üzerine إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ nâzil oldu.

3. İbn Cerîr, Abdullah b. Abbas'dan şöyle rivâyet etmiştir; Rasûlullah (s.a.v.)'in en büyük erkek çocuğu Kâsım, ondan küçüğü Zeyneb, daha küçüğü Abdullah idi. Daha sonra üç kızı Ümmü Gülsüm, Fatıma ve Rukiyye geliyordu. Bunlardan, önce Kâsım vefat etti sonra Abdullah vefat etti. Bunun üzerine Âs b. Vâil, Rasûlullah (s.a.v.)'in neslinin bittiğini ve ebter olduğunu yani kökünün kesildiğini söylemiştir. Bazı rivâyetlerde de Âs'ın "Muhammed yerine geçecek hiçbir çocuğu olmayan bir ebterdir. Ölümünden sonra ismi silinecek ve siz de ondan kurtulacaksınız" dediği rivâyet edilmiştir.

4. Ayrıca Atâ'dan: Ebû Leheb'in, yine İbn-i Abbas'dan Ebû Cehil'in Peygamberimiz (s.a.v.)'in oğlu İbrahim öldüğü zaman "بَتَرَ مُحَمَّدٌ" "Muhammed koptu" dediğine, bunun üzerine bu sûrenin nâzil olduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır.

Bütün bu rivâyetlerden anlaşılan şudur ki; Rasûlullah (s.a.v.)'e nübüvvet verilip kavmini İslam'a davet etmeye başladığı zaman Kureyşliler Rasûlullah (s.a.v.)'e kızmışlardı. "Kavminden kesildi, köksüz bir ağaç gibi oldu, bir süre sonra kuruyacak, toprağa karışacaktır" gibi sözler söyleyerek O'nu (s.a.v.) toplumdaki makamından mahrum ettiler. Rasûlullah (s.a.v.) kavminden kesilmişti. Yanında bir avuç etkin olmayan insan vardı. Arka arkaya iki oğlu da vefat edince, Rasûlullah (s.a.v.) büyük bir üzüntüye kapıldı. Bunun üzerine akrabaları ve kavmi taziye ve tesellî yerine adeta bayram yaptılar. Fakat Cenâb-ı Hak, kısa bir sûrede bir cümle ile dünyada hiç kimseye verilmemiş bir müjde verdi: "إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ" "(Resûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik." Aynı zamanda muhaliflerinin kökünün kazınacağı kararını da bildirdi.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Bu sûrede birçok incelikler bulunmaktadır. Sanki bir önceki sûrenin mukâbili gibidir. Allah Teâlâ önceki sûrede münâfıkları şu dört sıfatla anlatmıştır:

1) Cimrilikle; وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴿٣﴾ فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ﴿٢﴾ "Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen odur." [1018]

2) Namazı terk etmekle; اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴿٥﴾ "Onlar namazlarından gafildirler."[1019]

3) Namazda riyâkârlık yapmakla; اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاۤؤُنَ﴿٦﴾ "Onlar riyâ yapanların ta kendileridir." [1020]

4) Zekât vermemekle; وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴿٧﴾ "Onlar mâunu vermezler."[1021]

Kevser Sûresinde ise bu dört sıfata mukâbil olarak şu dört sıfatı zikretmiştir:

1) Cimriliğin karşılığında "Biz sana Kevser'i verdik" âyetini getirmiştir ki, bu "Sana çok olan şeyi verdik, o halde sen de çok ver, cimrilik etme." demektir.

2) Namazı terk etme karşılığında; "Namaz kıl" âyetine yer vermiştir ki, bu "Namazını hep sürdür" demektir.

3) Namazda riyâkârlığın karşılığında "Rabbin için" ifadesini getirmiştir ki, bu da "Namazı, insanlara gösteriş için değil, Rabbi'nin rızası için kıl" demektir.

4) Zekâtı vermemenin karşılığı olarak da "Kurban kes" emrini getirmiştir ve bununla "Kurban olarak kesilen hayvanların etlerini tasadduk etmeyi" kastetmiştir.

Sûreyi "Sana buğzeden yok mu, işte asıl zürriyetsiz olan şüphesiz odur"[1022] buyurarak bitirmiştir ki, bu bir önceki sûrede bahsedilen o kötü fiillerin sahibi münâfık ölecek ama dünyada ardında bir eser, bir iz, bir amel bırakamayacaktır. Sana gelince (Ey Muhammed!) Senin için dünyada güzel ad kalacak ve âhirette de bol mükâfat sürüp gidecektir, demektir.

Kevser Sûresinin diğer bir inceliği önceki sûrelerin bir tetimmesi, sonraki sûrelerin ise bir temeli gibi olmasıdır. Yani müteakip sûrelerin aslıdır.[1023]

Allah Teâlâ önceki sûrelerde Muhammed (s.a.v.)'i büyük taltiflerle şereflendirmiş, [1024] bundan sonra bu sûrede "Hakikaten biz sana Kevser'i verdik" buyurmuştur ki bu; "Biz sana her biri, dünyanın tüm mülkünden büyük olan önceki sûrelerde geçen bunca şan ve şerefi verdik. Binaenaleyh sen, Rabbine ibadetle ve onun kullarını da kendileri için en faydalı olan şeylere sevk etmekle meşgul ol!..." demektir.

Rabbe ibadete gelince; bu ya can ile (bedenen) olur ki, "O halde Rabbin için namaz kıl" âyetinin ifade ettiği hususdur. Yahut mal ile olur ki, bu da Cenâb-ı Hakk'ın

"Kurban kes" âyetinin ifade ettiği husustur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Cenâb-ı Hakk'ın kullarını gerek dinleri, gerekse dünyaları açısından kendileri için en faydalı şeylere sevk etmesine gelince, bu da bir sonraki sûredeki, "De ki: Ey Kâfirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam!" [1025] âyetinin ifade ettiği husustur.[1026]

Sûrenin Fazîleti:

İmam Ahmed b. Hanbel, Enes b. Mâlik (r.a.)'dan nakletti: "Rasûlullah (s.a.v.) hafifçe uyudu. Sonra tebessüm ederek başını kaldırdı. Ya kendisi onlara ya da onlar ona "Niçin güldün?" dediler. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Bana az önce bir sûre indirildi" ve okumaya başladı; "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Gerçekten biz sana Kevser'i verdik." Sûreyi sonuna kadar okuduktan sonra; "Kevser nedir biliyor musunuz?" Allah ve Rasûlü en iyi bilendir dediler. Rasûlullah (s.a.v.) "O bir ırmaktır. Rabbim onu cennette bana vermiştir. Onun üzerinde pek çok hayır vardır. Ümmetler kıyamet gününde ona gelir ve onun katları yıldızlar sayısıncadır. Onlardan bir kul geri kalır. "Ya Rabbi o benim ümmetimdendir" derim. Bana "Senden sonra neler yaptıklarını nereden bileceksin denilir?"[1027]

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾

1- " üphesiz Biz sana Kevser'i verdik."

إِنَّا innâ ifadesiyle bazen çoğulluk bazen de ta'zim manası kastedilir.

A. Çoğulluk: Allah (c.c.) bir ve tek olduğuna göre buradaki إِنَّا: "Şüphesiz biz" ifadesini çoğul anlamına almak mümkün değildir. Ancak bu atiyye ve bağışın kabul edilmesi hususunda meleklerin, Cebrâil, Mikail (a.s.) ve önceki peygamberlerin sa'y-u gayret gösterdikleri şey cinsinden bir bağış olduğunda bir çoğul manası kast edilebilir. Çünkü;

1- Ey Muhammed! (s.a.v.) İbrahim (a.s.) senin peygamber olarak gönderilmeni istemiş: رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ "Ey Rabbimiz onlara içlerinden bir peygamber gönder."[1028] demiştir.

2- Hz. Musa (a.s.)'da: "Ey Rabbim beni Ahmed'in ümmetinden kıl!" demiştir ki bu da Cenâb-ı Hakk'ın: وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ "Musa'ya o emri vahyettiğimiz vakit (Habibim) sen batı tarafında değildin, görenlerden de değildin"[1029] âyetinden anlaşılan husustur.

٦- وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهٗ اَحْمَدُ.

"Ben size Allah'ın gönderdiği Peygamberim. Benden önceki Tevrat'ı tasdik edici, benden sonra gelecek olan Ahmed isimli bir peygamberi müjdeleyiciyim ..." [1030] demek sûretiyle Hz. İsa (a.s.)'da Hz. Muhammed (s.a.v.)'i müjdelemiştir.

B. Ta'zim manasına alınmasına gelince, bunda o bağışın büyüklüğüne dikkat çekme vardır. Çünkü bağışı yapan göklerin ve yerin Cebbar'ı olan Allah, kendisine bağış yapılan "Hakikaten biz sana Kevser'i verdik" hitabının muhatabı olan Hz. Muhammed (s.a.v.), hibe ise Kevser'dir. Ki Kevser alabildiğine çok olan demektir. Bu ifade bağışlayanın, kendisine bağış yapılanın ve bağışın büyüklüğünü ihsas ettirince;

- Bu ne büyük bir nimet!
- Bu ne yüce bir lütuf!
- Bu ne görülmemiş bir şereftir!

الْكَوْثَرَ her ne kadar, son derece büyük, çok ise de, bunun mahlukatın hükümdarı olan Allah Teâlâ'dan sâdır olması sebebiyle büyüklüğü ve kemâli o nispetle artmıştır.

Cenâb-ı Hak; "Biz sana Kevser'i verdik" buyurunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'den buna karşılık namaz kılmasını ve kurban kesmesini istemiştir. Bunun faydası ise Cenâb-ı Hakk'ın bundan kesinlikle rücû etmeyeceğine dair bir emâre olmuş gibidir ki, Ebû Hanife'nin mezhebinde bağış yapanın, bağışından dönmesi caiz değildir.

Allah Teâlâ bu âyette اَعْطَيْنَا fiilini mübtedaya (اِنَّا) harfine isnat etmiş, onun haberi yapmıştır ki, bu te'kid ifade eder.

Va'd edilen şey (الْكَوْثَرَ) "Kevser" büyük bir şeydir. Bu kolay kolay unutulmaz. Fakat büyüklüğü, bu işin yerine getirilip getirilmeyeceği hususunda bir şüpheye yol açabilir. Çünkü Kevser, kolay kolay unutulamayacak cinsten büyük bir şeydir. Binaenaleyh mübteda öne alınınca ki, bu da âyetteki (اِنَّا) innâ lafzıdır. Bu isnad, böylesi bir şüpheyi izale eder.

اَعْطَيْنَاكَ **"Sana verdik"** buyurmuş. Rasûl'e yahut Nebi'ye yahut âlime yahut da itaat edene verdik buyurmamıştır. Çünkü böyle buyurmuş olsaydı bu, bağışın bu vasıflara bağlı olarak meydana geldiğini ifade ederdi.

Cenâb-ı Hak önce اَعْطَيْنَاكَ "Biz sana verdik." buyurmuş sonra فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes." buyurmuştur ki,

bu Allah'ın bizim yapacağımız işlerde bize muvaffakıyet verip yol göstericiliğinin, bizim taatlarımızdan önce olduğuna delâlet eder.

Cenâb-ı Hak أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ buyurmuş ama آتَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ buyurmamıştır. Zira أَعْطَى fiili verilen şeyin bir hak ediş bir vacib oluş üzere değil, tamamen bir lütuf olarak verildiğine delâlet eder. آتَيْنَا fiili ise verme işinin öncelikle bir görev, bir vazife olması halinde kullanılır. Nitekim Cenâb-ı Hak وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعاً مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ "Sana (namazlarda tekrar tekrar okunan) Seb'a Mesani'yi (Fatiha'yı) ve Yüce Kur'an'ı verdik"[1031] buyurmuştur.

Dolayısıyla Cenâb-ı Hak الْكَوْثَرَ Kevser'i verdiğini beyan ederken أَعْطَيْنَاكَ buyurmuş ;çünkü bu dünyevî bir şeydir. Kur'an verdiğini beyan ederken de آتَيْنَاكَ buyurmuştur; çünkü bu dîni bir şeydir. (lütuftan önce görev ve vazife vardır.) [1032]

الْكَوْثَرَ kelimesi Arapça'da fev'al vezninde kesret (çokluk) kökündendir. Alabildiğine çok demektir. Müfessirler Kevser kelimesi ile ilgili şu izahları yapmışlardır:

1) En çok tercih edilen görüşe göre Kevser, cennette bir ırmağın adıdır. Bu kendisinden içenlerin sayıca çok olmasından dolayı veya faydalarının çokluğundan dolayı bu ismi almıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) semaya yükseltildiği zaman (gördüklerini) anlatırken şöyle buyurmuştur; "Ben bir ırmak üzerine götürüldüm. Onun iki taraf sahili, içleri boşaltılmış olarak hâlis inci kubbelerdi. Ya Cibril! Bu nedir diye sordum. O da "İşte bu Kevser"dir diye cevap verdi."[1033]

2) Kevser, bir havuzdur. Belki o nehir bu havuza dökülmektedir. Yahut da cennetteki nehirler bu havuzdan çıkar, kollara ayrılırlar. Binaenaleyh bu havuz, cennet nehirlerinin ve çeşmelerinin kaynağı gibi olmuş olur. Nitekim Enes (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre bir gün Rasûlullah aramızda bulunurken uyukladı. Sonra başını gülümseyerek yukarı kaldırdı. Dedik ki:"Ey Allah'ın Rasûlu seni güldüren nedir?" Rasûlullah: "Şimdi bana bir sûre indirildi" dedi ve Besmele çekerek; Kevser Sûresini okudu. Sonra: Siz Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz? dedi. Dedik ki: Allah ve Rasûlu daha iyi bilir. Rasûlullah: "O, aziz ve celil olan Rabbimin bana vaat ettiği bir nehirdir. Onun başında çokça hayırlı şeyler vardır. O, bir havuzdur."[1034] buyurdu. Hadisin diğer bir rivâyetinde: "O nehrin üzerinde havuz vardır." İfadesi bulunmaktadır. Bu da havuzun Kevser nehrinin bir bölümü olduğunu ortaya koymaktadır.[1035]

3) Kevser, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in âlidir. Çocukları ve soyudur. Çünkü bu sûre, Hz.

Peygamber (s.a.v.)'i ebter diye ayıplayanlara bir cevap olarak inmiştir. Buna göre mana; Allah (c.c.) o Peygambere zaman geçtikçe sürüp giden nesiller vermiştir. (Ehl-i Beyt'ten ne kadar adam öldürülmüş, Emevîlerden de itibar edilmiş kimse kalmadığı halde) Ehl-i Beyt'ten nice yüce şahsiyetler bulunmaktadır.

4) Kevser, Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinin âlimleridir. Fahreddin Râzî; "Belki de en büyük ve en çok hayır budur" der. Onlar vahiy kaynağından feyiz alarak Rasûlullah (s.a.v.)'in zikrini yaşatmak, dininin eserlerini, şeriat ve ahlakının bilgilerini yaymak için ümmete hayır ve fazîlet öğretmek itibariyle cennette Rıdvan kaynağından akan Kevser nehrine benzerler.

Yine Râzî der ki, bunların fazîleti iki şekilde izah edilir:

a) Kıyamet günü her Peygamber peşinde ümmeti ile (kimi 1-2 kişi ile) getirilir. Ama Ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'in âlimlerinden her biri ile birlikte binlerce kişi olarak getirilir, hepsi Peygamber (s.a.v.)'in arkasında toplanırlar. Öyle ki, bazı âlimlerin tâbîleri, Peygamberlerin tâbîlerinden çok olur.

b) Âlimler, naslara uymalarıyla isabet etmişlerdir. Bütün himmet ve gayretlerini sarf ederek meşakkat çekerek yaptıkları istinbat ve ictihadda isabetli cevaplar vermişlerdir. Bazıları hata etseler bile, iyi niyetle gayretlerini sarf ettiklerinden dolayı sevap kazanmışlardır. Hadis-i şerifte: "İsabet edenin on sevaba, hata edenin bir sevaba nail olacağı" beyan olunmuştur. [1036]

5) Kevser, nübüvvettir. Peygamberliğin çok hayır olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Rububiyyet'ten sonra ikinci dereceyi teşkil eden bir mertebedir. Nitekim مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ "Kim Peygamberlere itaat ederse Allah (c.c.)'a itaat etmiştir"[1037] buyurulmuştur. Peygamberlikte marifet (bilgi) için önce Allah Teâlâ'nın zatına, ilmine, kudretine, hikmetine dair bilgiler edinmek gerekir. Peygamberlerin sonuncusu olan Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu yüksek menkıbeden hazzı ve nasibi hepsinden çoktur. Hepsinden sonra gönderildiği halde hepsinden önce zikredilmiştir.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَ اِبْرَاهِيمَ مُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

"Biz peygamberlerden ahitlerini almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan." [1038] Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün insanlara ve cinlere gönderilmiştir. İlk önce haşrolunacaktır ve şeriatının neshi de mümkün değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in ahlakı ve fazîletleri sayılamayacak kadar çoktur. O'nun diğer peygamberlere üstünlüğü aşikârdır.[1039]

6) Kevser, Kur'an'dır. Kur'an'ın fazîletleri ise sayılamayacak kadar çoktur. Nitekim Hak Teâlâ:

وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللهِ

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa denizler de mürekkep olsa, Allah'ın kelimeleri bitmez." [1040] buyurmuştur.

7) Kevser, İslam'dır. İslam en büyük hayırdır. Çünkü dünya ve âhiret iyilikleri ancak İslam sayesinde elde edilir. Yine bu iyilikler onun elden çıkması ile elden çıkar. İslam marifetullahtan yahut da bilinmesi gereken şeylerden ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ: وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا "Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çok hayır verilmiştir"[1041] buyurmuştur.

8) Kevser, taraftarları ve adamları çok olan demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sayısını ancak Allah Teâlâ'nın bilebileceği kadar taraftarı olduğunda ise şüphe yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَنَا دَعْوَةُ خَلِيلِ اللّٰهِ اِبْرَاهِيمَ وَاَنَا بُشْرٰى عِيسٰى وَ اَنَا مَقْبُولُ الشَّفَاعَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَبَيْنَا اَكُونُ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ إِنْ تَظْهَرُ لَنَا اُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ

"Ben Allah'ın dostu İbrahim (a.s.)'ın duası, Hz. İsa (a.s.)'ın müjdesiyim. Ve ben kıyamet günü şefaati makbul olanım. O vakit ben bütün peygamberlerle beraber bulunurken bize insanlardan bir ümmet gözükür ve hepimiz bu topluluğun kendi ümmeti olmasını ümit ederiz. Bir de bakarız ki bunlar abdest almalarından yüzleri ak, pırıltılı kimselerdir. غُرٌّ الْمُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ abdest eserinden parlak olarak nişanlanmışlar"[1042] olarak görünce ben "Kâbe'nin Rabbi'ne yemin olsun ki, bunlar benim ümmetim" derim..." Derken onlar hesapsız olarak cennete girerler."

9) Kevser, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şanının yüksekliğidir. Bu husus; "Senin zikrini (şanını) yükselttik" [1043] âyetinin tefsirinde anlatılan hususlardır.

10) Kevser, İlim demektir:

a) İlim, en çok ve en büyük hayır demektir. Allah (c.c.) Peygamber (s.a.v.)'e ilim peşinde gezmesini emrederek "Ya Rabbi ilmimi artır"[1044] diye dua etmesini emretmiştir. Cenâb-ı Hak hikmete de "çok hayır" adını vermiş ve "Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir"[1045] buyurmuştur.

b) Kevser'i ya âhiret yada dünya nimetleri manasına alabiliriz. "Verdik" buyrulduğuna göre dünya nimetleri manasına almamız doğrudur. Peygamber (s.a.v.)'e dünyada iken gelip ulaşan nimetlerin en hayırlısı da ilimdir. Nübüvvet de ilmin içine

dâhildir. Öyleyse Kevser'i ilim manasına almak gerekir.

c) "Biz sana Kevser'i verdik" buyurulunca peşinden "Rabbin için namaz kıl, kurban kes" buyrulmuştur. İbadetten önce geçen şey ise ilimdir, marifettir. Cenâb-ı Hak Nahl Sûresinde; "Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirerek uyarın" [1046] ve Taha Sûresinde: "Ben Allah'ım, Allah... Benden başka ilah yoktur; o halde ancak bana ibadet et..."[1047] buyurmuş; iki sûrede de ilmi ve marifeti ibadetten önce zikretmiştir. Ayrıca فَصَلِّ emrinin başındaki ف (fa-i tâkibiye) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kevser'i vermenin bu ibadeti gerektiren bir şey gibi olduğuna delâlet etmektedir. İbadeti gerektiren şeyin ise sadece ilim olacağı malumdur.

11) Kevser, güzel ahlaktır, güzel huydur. Güzel huydan, istifade âlimin, cahilin, dört ayaklı hayvanın (behime) kendisinden yararlanacağı genel bir istifadedir. Dolayısıyla güzel huyun faydası daha genel ve şümullü olmuş olur. Böylece de Kevser'i bu manaya da hamletmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle idi. O, yabancılar içinde tıpkı bir baba gibiydi. Müşkillerini çözer, işleri hususunda onlara yeterdi. O'nun güzel huyu, müşrik topluluğu O'nun dişini kırınca: اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَايَعْلَمُونَ "Allah'ım kavmime doğruyu göster, zira onlar bilmiyorlar"[1048] diyebilecek noktaya ulaşmıştı.

12) Kevser, şefaat demek olan Makam-ı Mahmud'dur. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak; "Sen onların içinde iken Allah onlara azab edecek değildir" [1049] buyurmuştur.

Ahiret hususunda da "Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir" [1050] buyurmuştur. Ebû Hureyre (r.a.)'dan gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.);

إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةً مُسْتَجَابَةً وَإِنِّي خَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Her Peygamber'in müstecab bir duası vardır. Ben ise bu duamı kıyamet günü ümmetime şefaatçi olayım diye sakladım (geri bıraktım)"[1051] buyurmuştur.

13) Kevser ile bu sûre kastedilmiştir. Çünkü bu sûre, kısa olmasına rağmen dünyevî ve uhrevî bütün menfaatleri tastamam ihtiva eden bir sûredir. Bu sûre şu bakımlardan mucizevî durum ihtiva eden bir sûredir:

a) Kevser, Peygamber (s.a.v.)'in etbâının çokluğu ve manevî neslinin kesilmeyeceği manasına aldığımızda bu bir gaipten haber vermedir ve vakıaya uygun gerçekleşmiştir. Böylece mucize olmuştur.

b) "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!" emri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in fakirliğinin sona ereceğine, kurban kesecek malî güce ulaşacağına bir işarettir ki, gaipten haber verme, dolayısıyla mucizedir.

c) "Sana buğz eden asıl zürriyetsizdir" buyruğu haber verildiği gibi gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla mucizedir.

d) Kısa, küçük olmasına rağmen bu sûreye muarazada bulunamamışlardır ki, bu da Kur'an'ın tümüne haydi haydi muarazada bulunamayacaklarına delildir. Böylece de sûrenin mucizeliği zahir olunca nübüvvet takarrur etmiş olur. Nübüvvet takarrur edince de tevhid ve yaratıcının bilgisi kesinleşmiş olur. Böylece din ve İslam takarrur eder. Derken Kur'an'ın Allah kelamı olduğu ortaya çıkar. Bütün bu hususlar kesinleşince de dünyevî ve uhrevî iyiliklerin tümü kesinleşmiş olur. Binaenaleyh bu sûre tüm maksatları tastamam ve güçlü bir biçimde ispatlayan kısa ve özlü nükte, şeklen küçük ama manaca büyük bir sûre olmuş olur. Sûrede bulunan üç âyetin tamamının haber verdiği şey mucizedir.

14 Kevser, Hz.Muhammed (s.a.v.)'e Cenâb-ı Hakk'ın verdiği tüm nimetlerdir. Bu İbn-i Abbas (r.a.)'tan nakledilen görüştür. Çünkü Kevser, çok olan şeyin tümünü içine alır. Dolayısıyla nübüvvet, Kur'an, düşmanlarına karşı muzafferiyet, dünya ve âhirete ait bütün ihsanlar ve ilahî feyizler, şeriatının baki olması, ümmetinin nesil ve evladının çokluğu, miraçta mazhar olduğu mevhibeler, şefaati, cennetteki özel nehri, verilen bütün çok hayırlardır.[1052]

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾

2- "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."

فَصَلِّ ifadesiyle şu izahlar yapılmıştır:

فَصَلِّ emriyle Hz. Muhammed (s.a.v.)'den **namaz kılması** istenmiştir. Nimetten bahsedilince buraya en uygun olan şükür ifadesinin yer almasıydı. Şu sebeple Cenâb-ı Hak "şükret" buyurmamış "namaz kıl" buyurmuştur.

a) Şükür, ta'zim demek olup üç rüknü vardır.

1. Kalple şükür: Kalben nimeti verenin başkası değil, Allah (c.c.) olduğunu bilmektir.

2. Dille şükür: Lisanla Allah (c.c.)'ı övmektir.

3. Organlarla şükür: Amelle ilgili olan kısımdır ki, nimet verene hizmet etmek, ona boyun eğmektir. Namaz bu hususların hepsini, hatta fazlasını kapsamaktadır. O halde namaz kılmayı emretmek şükrü emretmek demektir.

b) Eğer "O halde şükret!" buyurmuş olsa, bu daha önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şükretmemiş olduğunu düşündürürdü. (böyle zandan Allah'a sığınırız.)

c) Sanki Cenâb-ı Hak âdeta (eğer Kevser'i peygamberlik manasına alırsak) "Sana risâleti hem kendine, hem insanlara taati emretmen için verdik ki, taatlerin en kıymetlisi namazdır. O halde Rabbin için namaz kıl" demek istemiştir.

فَصَلِّ ifadesi o halde Rabbin için **şükret** anlamındadır.

فَصَلِّ emri **"Allah'a dua et!"** manasınadır. Çünkü namaz dua demektir.

(ف)'nın faydası ise; "Sen istemeden dua etmeden önce biz sana Kevser'i verdik. Ya sen istedikten, dua ettikten sonra durum nasıl olur? Sen iste, sana verilir. Şefaat et, şefaatin kabul olunur." denmek istenmiştir.

فَصَلِّ **emrini "namaz kıl" diye tefsir edenler** aralarında ihtilaf ederek **şu izahları yapmışlardır:**

1) Burada "namaz" sözüyle namaz cinsi kastedilmiştir. Çünkü Mekkeliler Allah'tan başkasına dua ediyor ve Allah'tan başkası için (putlara) kurban kesiyorlardı. Cenâb-ı Hak sadece kendisi için namaz kılınmasını ve kurban kesilmesini emretmiştir.

2) Bu emirle bayram namazı ve kurban kesme kastedilmiştir. Zira Mekkeliler kurban kesme işini namazdan önce yapıyorlardı. İşte âyet bunun üzerine nâzil oldu.

3) Said b. Cübeyr'in görüşüne göre, bu sûre Peygamber (s.a.v.)'in Beyt'e (Kâbe'ye) ulaşması engellendiği vakit, Hudeybiye'de nâzil oldu. Binaenaleyh "Sabah namazını Müzdelife'de kıl, Mina'da kurban kes" manasınadır.

لِرَبِّكَ : **"Rabbin için"** ifadesi taatler hususunda amelin sırf Allah rızası için yapılması gerektiğini açıkça bildirmek için getirilmiştir.

Kuran-ı Kerim'de genelde namazın peşinden zekât getirilmiş, fakat şu hikmete binaen burada "kurban kesmek" getirilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyalık namına mülküne herhangi bir şey sokmamıştır. İhtiyacı kadar mülk edinmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e zekât farz olmamıştır. Ama kurban kesmek farz kılınmıştır.[1053] Çünkü O, şöyle buyurmuştur: ثَلَاثٌ كُتِبَ عَلَيَّ وَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْكُمْ الضُّحٰى وَ الْأَضْحِيَّةُ وَ الْوِتْر "Şu üç şey size değil bana farz kılındı; Kuşluk namazı, kurban kesmek ve vitir namazı."[1054]

وَانْحَرْ **"Ve kurban kes";** Bu emir نحر (nahr) kelimesinden türemiştir. Bu kelime isim ve mastar için kullanılır. İsim olan نحر (nahr); göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuruna doğru, gerdanlık yerine denir. Mastar olan نحر (nahr) ise; vurmak, dokunmak veya boğaz çukuruna bıçak sokmak sûretiyle nahre rastlamak demektir. Deve oradan kesildiği için onun hakkında daha çok kullanılmıştır. Boğazlamak manasına da kullanılmıştır. İntihar da bundan alınmıştır. Zilhiccenin onuncu günü olan Kurban bayramının üç gününe de kurban kesmek manasına nahır günleri denir.

وَانْحَرْ; "Kurban kes!" emrinin mef'ulü zikredilmemiş, neyin kurban edileceği tayin

olunmamıştır:

1. Müfessirlerin çoğu bu ifadeyi (deve kes) diye tefsir etmişlerdir. Fakat asıl maksat, kurbanı deveye tahsis etmek değil, en çok bilineniyle en büyüğüne işaret olarak "develeri, deve gibi iri gövdeli, önemli kurbanlıkları kes" demektir. Nitekim bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) الْكَبْشُ خَيْرُ الْأَضْحِيَةِ "Kurbanlığın en hayırlısı koçtur."[1055] Ve başka bir hadiste de koyun hakkında لُحُومُهَا شِفَاءٌ "Onun eti şifadır" buyurmuştur.

2. Bazı müfessirlere göre bu emirle ya önce ya içinde ya da sonra olmak üzere **namazla ilgili bir fiil kastedilmiştir.** Bu görüşü savunanlar şu izahları yapmışlardır:

a) Bundan maksat göğsü kıbleye döndürmektir. Ferrâ der ki, bu Arapların, مَنَازِلُهُمْ تَتَنَاحَرُ "Evleri karşı karşıyadır" tabirinden alınmıştır. İbnu'l Arabî de; Namazda mihrabın karşısına dikilmek demektir ki, bu da bir kimsenin göğsünü kıbleye doğru dikmesi, yönelmesi, sağa sola dönmemesi demektir. Buna göre merhum Elmalılı Hamdi Yazır, "Tenahur her ne kadar lügatte intihar etmek, boğazlamak, göğse isabet ettirmek, göğüs göğse karşılamak, evlerin karşı karşıya olma manalarına gelebilirse de, bilinen manayı bırakıp mecazî manayı almaya kalkışmak doğru olmaz" diyerek itiraz eder.

b) Hz. Ali'den gelen bir rivâyete göre Kevser Sûresi nâzil olunca Rasûlullah (s.a.v.) Cebrâil (a.s.)'a: Rabbimin bana emrettiği bu kurbanlık nedir? diye sordu. Cebrâil (a.s.) dedi ki: Kurbanlık değil, lakin namaza başladığında ellerini kaldırman ve tekbir aldığında, rükûa gittiğinde başını rükûdan kaldırdığında, secde ettiğinde, tekbir getirirken ellerini kaldırmanı emrediyor. Çünkü bu bizim ve yedi kat semadaki meleklerin namazıdır. Her şeyin bir ziyneti (süsü) vardır. Namazın ziyneti de tekbir esnasında elleri kaldırmaktır.[1056] Fakat Suyutî bunun senedine zayıf demiştir. Bu cihetten (Câfer-i Sâdık hazretlerinin babası) Ebû Câfer "İftitah tekbirinde el kaldırmak" demiştir. [1057]

c) Hz. Ali b. Ebi Tâlib bu ifadeyi, "Namazda iken elleri göğüs (nahr) üzerine koymak" diye tefsir etmiş ve "Namazdan önce elleri kaldırmak sığınanın ve ücret taleb edenin; elleri (nahr) göğüs üzerine koymak ise, hudû ve huşu içinde olan kimsenin âdetidir" demiştir.

d) Atâ'ya göre bunun manası: "(nahrın) göğsün gözükünceye kadar iki secde arasında otur şeklindedir" demiştir.

e) Dahhâk ve Süleyman et-Teymî bunun manası: "Dua ederken iki elini göğüs (nahr) hizasına kaldır şeklindedir" demiştir.

f) Vâhidî der ki: "Bütün bu görüşler aslında göğüs anlamına gelen (nahr) kelimesine varıp dayanır. Çünkü devenin kesileceği yere de (en-nahr) denilir. Zira devenin

boğazlanma yeri göğsündedir. O halde buradaki en-nahr kelimesinin anlamı göğse dokunmaktır. Nitekim başa ve karna dokunulduğunda "رَأْسَهُ وَبَطْنَهُ" denilir.

Âyet, namazın kurbandan önce edâ edilmesi gerektiğine delâlet eder. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) اِبْدَؤُا بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ "Allah (c.c.)'ın başladığı ile başlayın" buyurmuştur.

Bu sûre Mekkî'dir ve kurban kesme emri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in devlet elde edeceğini, fakirliğin ve korkunun silineceğini müjdeleyen bir ifade yerine geçmiştir. [1058]

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

3- " üphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir."

Âyetin sebeb-i nüzûlü hususunda birkaç izah yapılmıştır:

a. Hem erkek, hem kız çocuğu olup da erkek çocukları ölüp kız çocukları kalan kimseye Araplar "ebter" (soyu kesik) derlerdi. Denildiğine göre bir gün As b. Vâil, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile ayakta konuşmaya koyuldu. Kureyş'in ileri gelenleri kiminle konuşuyordun? dediler. O da: "Ebter (zürriyetsiz) ile" dedi. Bu husus onların birbirlerine gizli söyledikleri bir şeydi. Ama Allah Teâlâ bu âyetle, onların bu sırlarını açığa vurdu. Binaenaleyh bu da bir mucizedir. Rasûlullah (s.a.v.)'in Hz. Hatice'den olma oğlu vefat etmişti, Allah Teâlâ da As hakkında bu buyruğu indirdi. "Dünya ve âhiret hayırlarından yana anılmayıp ardı arkası kesilen odur" demektir.

b. İkrime'nin rivâyetine göre İbn-i Abbas şöyle dedi: Cahiliye dönemi insanları bir kişinin oğlu öldü mü "Filan ebter oldu" derlerdi. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim vefat edince Ebû Cehil, arkadaşlarının yanına çıkarak "Muhammed ebter oldu" dedi. Allah (c.c.) da bu buyruğu indirdi. Bununla Ebû Cehil'i kasdediyordu.[1059]

c. Kureyşliler Rasûlullah (s.a.v.)'in Mekke'de oğlu Kasım, Medine'de oğlu İbrahim vefat edince "Muhammed ebter oldu. Artık ondan sonra onun bu işini sürdürecek kimsesi kalmadı" deyince bu âyet nâzil oldu.

d. İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyete göre Ka'b b. Eşref Mekke'ye gelince bir grup Kureyşli; "Bizler sikâye (hacılara su veren), Kâbe'nin hizmetini üstlenen kimseleriz. Sen de Medine halkının efendisisin. Şimdi biz mi hayırlıyız, yoksa şu ebter mi kavminden daha hayırlı?" dediler. Ka'b "tabiî ki siz ondan daha hayırlısınız" deyince, "Sana buğzeden yok mu, zürriyetsiz olan şüphesiz odur" (3. âyet) âyeti ile "Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Batıl Tanrı'ya ve tağuta ibadet ediyorlar"[1060] âyeti nâzil oldu.

e. İkrime ve Şehr b. Harşeb'e göre; Allah Teâlâ Rasûlü'ne vahiyde bulunup, O da

Kureyş'i iman etmeye davet edince onlar: "Muhammed (s.a.v.) bizden ebter oldu, yani bize muhalefet etti ve bizimle ilişkilerini kesti, bizden uzaklaştı dediler. Allah Teâlâ da Rasülüne (s.a.v.); asıl ebter olanın kendileri olduğunu bildirdi.

f. Âyet Ebû Leheb hakkında nâzil oldu.

g. Ukbe b. Ebî Muayt hakkında nâzil olmuştur.[1061]

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ لَا تَعْدِلُوا kelimesi شَانِئَ "Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın"[1062] âyetinde geçtiği üzere buğz ve düşmanlık etmek için kin tutmak manasına شنئا'den ism-i fail olarak **buğz eden** demektir. Murad buğz edip geçmiş olan değil, buğzunda devam ve ısrar edendir.[1063]

Filologlar der ki; اَلْأَبْتَرُ, **oğlu olmayan** erkekler ile kuyruğu olmayan hayvanlar hakkında kullanılır. Hayırdan izi kesilen her bir iş de ebterdir. بتر "kesmek" demektir. بَتَرْتُ الشَّيْئَ بَتْرًا: "O şeyi tamam olmadan önce kestim" demektir. اَلْإِنْبِتَار; "kesilmek" اَلْبَاتِر; "keskin kılıç" demektir. الأَبْتَر "kuyruğu kesik" demektir.[1064]

Ebter kelimesi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

1) Hasan el-Basrî'ye göre, Onlar bu sözleriyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gayesine eremeden kesilip biteceği manasını kastetmişlerdir.

2) Süddî'ye göre, Yerine geçecek kimse yok manasınadır. Kureyş erkek evladı ölen kimseler hakkında "Ebter" derdi.

3) Yardımcısı destekçisi yok manasına ebter demişlerdi. Yalanları ortaya çıktı. Çünkü O (s.a.v.)'in dostu Allah, Cebrâil ve salih mü'minlerdir. Kâfirlerin ise ne (gerçek) bir yardımcıları, ne sevenleri, ne de destekçileri vardır.

4) Ebter, hakir ve zelil olan demektir. Rivâyet olunduğuna göre Ebû Cehil kavmine bir ziyafet verir. Ve Peygamber (s.a.v.)'i ebter diye tavsif eder. Hz. Hatice'nin evine gider. Peygamber (s.a.v.)'le güreşirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu utanacağı ve rezil olacağı bir şekilde yener. Bu kıssacılar, bu âyet ile bu kıssanın kastedildiğini söylerler.

5) Bir adam Hz. Ali (r.a.)'ın oğlu Hz. Hasan'a gelerek imameti Muâviye'ye kaptırmakla, mü'minlerin yüzünü kararttın dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan: "Allah sana merhamet etsin, imametin Hz. Muâviye'ye geçişi beni üzmüyor. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) rüyasında Emevîlerin Peygamber minberine adım adım çıktıklarını görmüştü ve bu onu üzmüştü de Allah Teâlâ da "Şüphesiz Biz sana Kevseri verdik" âyeti ile "Şüphesiz O Kuran-ı Kadir gecesinde indirdik"[1065] âyetlerini indirdi. Binaenaleyh Emevîlerin mülkü de böyle olacak sonra onların da işinin sonu gelecek ve nesilleri tükenecek." demektir.[1066]

ابتر "Ebter" ayıp şeylerden olduğu için ismi tafdil değil sıfatı müşebbehedir.

Peygamber (s.a.v.)'e buğz ve düşmanlık, şiddetli bir küfürdür. Fiilen ortaya çıkması halinde fiilen harp ilanı olacağı gibi; sözlü olarak açıklanması da o manada olarak sövme ve küfretme olur ki, şeriattaki hakkı harp ve öldürmedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberlik şerefi kendisiyle bitirildiği ve bundan dolayı dini, kitabı kıyamete kadar bâkî olup kendisinden sonra peygamber gönderilmeyeceği cihetle oğullarının baki kalmaları halinde peygamberliğe mazhar edilmeleri bu hikmete uygun olmayacağı nübüvvetsiz olarak bekaları, şanlarına eksiklik olacağından onların masum olarak vefatları, hem kendi hem de Rasûlullah (s.a.v.) hakkında daha hayırlı olmuştur. Kadınlarda ise peygamberlik ve imamlık esas itibari ile vârid olmadığı için kızları hakkında bu mahzurlar vârid olmaz. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.v.)'in neslinin kız evladından ilerleyip erkek evlatlarının fazla yaşamamasının hikmet ve manası bu iki sebepte özetlenebilir.[1067]

Rasûlullah (s.a.v.)'in nesli bugün bütün dünyada devam etmektedir. Milyonlarca müslüman her zaman Rasûlullah (s.a.v.)'e bağlı olmakla iftihar eder. Binlerce insan sadece Rasûlullah (s.a.v.)'e değil O'nun (s.a.v.) ashâbının ailesine mensup olmayı da iftihar vesilesi kabul eder.

Ayetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Allah Teâlâ peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e pek çok güzellikler ve hayırlar vermiştir. Cennetteki bir nehir de, kıyamet günü ümmetinin geleceği havuz da bunlardandır.

2. Allah Teâlâ Ümmet-i Muhammed'e, Allah rızası için, başka kimselerin ortaklığı olmadan farz ve nafile namazları eda etmelerini emretti. Ayrıca kurbanları ve diğer bütün kesilenleri Allah için, Allah'ın adı ile ortak koşmadan, sadece O'nun için kesmelerini emretti.

3. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve getirdiği dine buğzedenler, dünya ve âhiret hayırlarından kopanlardır. Ölümlerinden sonra güzel hatıra ve hayırları kalmayacaktır. Çünkü onlar Hak dine iman etmeyip, hayrı Allah (c.c.) için yapmamışlardır.

4. İmam Râzî bu sûrenin önceki sûrelerin tamamlayıcısı sonrakilerin de aslı gibi olduğunu zikrederek önceki sûrelerde (Duhâ, İnşirah, Tin, Alak, Kadir, Beyyine, Zilzal, Adiyat, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil ve Kureyş) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, her bir sûrede üç şeyle şereflendirdiğini bildirerek bu sûrede de "Hakikaten Biz sana, Kevser'i verdik" buyurmuştur. Bu "Biz sana her biri dünyanın bütün servetlerinden büyük olan önceki sûrelerdeki bunca şan ve şerefi verdik.O halde sende Rabbin için namaz kılıp kurban kes" demektir.[1068]

5. Tarih; onun torunlarından ve ehli beytinden günümüze bir çok insan geldiği halde isim olarak Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi bir kimse görülmediğini ispatlamıştır ki, asıl ebter Rasûlullah (s.a.v.) değil, düşmanlarıydı. Ve şimdi de asıl ebter Rasûlullah (s.a.v.)

değil düşmanlarıdır.

Elhamdülillah Rabbimiz bizi O (s.a.v.)'e ümmet kıldı.

Elhamdülillah O (s.a.v.)'i ümmetine baba gibi kıldı.

Elhamdülillah Rabbimiz bu sûrenin tefsirini tamamlayabilmeyi bizlere müyesser kıldı.

ÂMÎN...

Elmalılı, IX, 506.

Mevdûdî, VII, 108.

Mâun, 107/2-3.

Mâun, 107/5.

Mâun, 107/6.

Mâun, 107/7.

Kevser, 108/3.

Râzî, XXIII, 451-452.

Bkz. Râzî, XXIII, 453-456.

Kâfirûn, 109/1-2.

Râzî, XXIII, 456.

İbn Kesîr, XV, 8693.

Bakara, 2/129.

Kasas, 28/44.

Saff, 61/6.

Hicr, 15/87.

Râzî, XXIII, 458-462.

Buharî, Tefsir, 108/1; Müslim, Salat, 53; Nesaî, İftitah, 21; Tirmizî, Kıyamet, 15; Elmalılı, IX, 514.

Müslim, Salat, 14.

Taberî, IX, 245.

Râzî, XXIII, 464.

Nisa, 4/80.

Ahzab, 33/7.

Bkz, Râzî, XXIII, 463-471; Elmalılı, IX, 515.

Lokman, 31/27.

Bakara, 2 /269.

Buharî, Vudu', 3; Müslim, Teharet, 34-39; Tirmizî, Cuma, 74; Nesaî, Teharet, 109; Müsned, I, 282; V, 262.

İnşirah, 94/4.
Taha, 20/114.
Bakara, 2/269.
Nahl, 16/2.
Taha, 20/14.
Buharî, Enbiya, 54; Müslim, Cihad, 105.
Enfal, 8/33.
İbn Mace, Zühd, 37; Müsned, III, 39.
Kenzu'l-Ummal, 14, 39081.
Râzî, XXIII, 465-471.
Râzî, XXIII, 472-477.
Müsned, I, 231.
Ebû Davud, Cenâiz, 31; Tirmizî, Edahi, 17; İbn Mace, Edahi, 4.
El-Hakim, Müstedrek, II, 538; Beyhâki, II, 71.
Elmalılı, IX, 529-534.
Râzî, XXIII, 473-478.
Kurtûbî, XIX, 409.
Nisa, 4/51.
Râzî, XXIII, 479.
Mâide, 5/8.
Elmalılı, IX, 536.
Kurtûbî, XIX, 410.
Kadir, 97/1.
Râzî, XXIII, 480.
Elmalılı, IX, 538-539.
Bkz. Zuhaylî, XV, 651; Râzî, XXIII, 455.

KÂFİRÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا

değilim ibadet ettiğime tapmazsınız siz de o taptıklarınıza ibadet etmem kâfirler ey de ki

أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

dinim bana sizin dininiz size benim taptığıma tapıcılar değilsiniz taptıklarınıza ibadet edecek ben

MEÂLİ:

1. De ki ey kafirler!

2. Ben sizin taptıklarınıza ibadet etmem.

3. Sizler de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.

4. Ben sizin taptıklarınıza ibadet edecek değilim.

5. (Evet,) Sizler de benim ibadet ettiğime tapıyor değilsiniz.

6. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.

Kâfirûn Sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz dokuzuncu, iniş sırasına göre on sekizinci sûredir. Mâun Sûresinden sonra, Fil sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. İbn-i Abbas (r.a.)'ın iki görüşünden birisine, Katâde ve Dahhâk'a göre ise Medine'de inmiştir. Altı âyettir. Adını ilk âyette geçen, inkarcılar anlamına gelen, Kâfirûn kelimesinden almıştır.

Sûrenin İsimleri:

1) Mukaşkışa: Uyuz ve çiçek hastalığı gibi hastalıklardan iyileştirmek demek olan "kaşkaşe" den türemiş olup şirk ve nifak dertlerinden uzak kılan manasınadır. Türkçede "kaşkaşe": Defetmek, kovalamak manasına kışkışlamak ile de terceme olunur.

2) İbadet sûresi de denilir.

3) Münâbeze (bırakma) sûresi

4) İhlas sûresi قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresi ile ikisine "ihlaseyn" sûresi de denilir.

Nitekim Rasûlullah (s.a.v.)'in sabah ve akşam namazlarının sünnetlerinde İhlas ve Kâfirûn قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ve قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ okuduğunu İbn Ömer ve Hz. Âişe (r. anhüma)dan rivâyet edilmiştir ki, bu hadislerde "ihlaseyn" ifadesi görülür.[1069]

Nüzûl Zamanı:

Sûrenin konusundan Mekke'de İslam daveti karşısında Kureyş müşriklerinin şiddetli muhalefet fırtınası estirdikleri bir dönemde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. [1070]

Nüzûl Sebebi:

1. İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Velid el Muğîre, As b. Vâil, Esved b. Abdülmuttalib ve Umeyye b. Halef Rasûlullah (s.a.v.) ile karşılaşmışlar ve "Ey Muhammed! Biz senin taptığına tapalım. Sen de bizim taptığımıza tap. Böylelikle sen de, biz de bütün işlerimizde ortak olmuş olacağız. Getirdiklerin hayırlı ise biz o hayırda sana ortak olmuş olacağız. Ve o hayırdan payımızı alacağız. Eğer bizdeki senin getirdiğinden daha hayırlı ise, o halde sen bize ortak olacak ve ondan payını almış olacaksın." Bunun üzerine Yüce Allah (c.c.) bu sûreyi (Kâfirûn) ve قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ "De ki: Allah Teâlâ'dan başkasına kulluk etmemi mi bana emrediyorsunuz, Ey cahiller"[1071] âyetini indirdi.

Allah Teâlâ onları bazen cehalet (Zümer Sûresi 64. âyet) bazen de küfürle (Kâfirûn Sûresi) tavsif etti. Cehalet tıpkı bir ağaç; küfür de o ağacın meyvesi gibidir. Binaenaleyh bu sûre nâzil olup, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunu, onların ileri gelenlerine okuyunca onlar buna kızdılar ve O'ndan ümitlerini kestiler.[1072]

2. Kâfirler Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e: "Bu tuttuğun davayı bırak. Biz sana istediğin kadar mal, servet verelim, kızlarımızdan dilediğinle evlendirelim. Ve seni üzerimize melik yapalım" dediler. Bunun üzerine sûre nâzil oldu. (Ebû Hayyan)

3. Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e : "Sen bir sene bizim tanrılarımıza ibadet et. Biz de bir sene senin tanrına ibadet edelim" dediler. Bu sebeple bu sûre nâzil oldu.[1073]

4. Ebû Salih'in rivâyetinde onlar Rasûlullah (s.a.v.)'e şöyle dedi: "Eğer ilahlarımızdan birisine olsun el değdirsen dahi hiç şüphesiz seni tasdik ederiz" Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) bu sûreyi indirdi. Onlar da ondan ümid kestiler ve ona ve ashabına eziyetler, işkenceler etmeye koyuldular.

Önceki Sûreyle İlişkisi:

a) Kevser Sûresinde Rasûlullah (s.a.v.)'e kin tutan ve buğz eden kişiler bulunduğu ve onların kafirler olduğu belirtildi. Kâfirûn Sûresinde ise Rasûlullah (s.a.v.)'e kafirlere

aldırmadığı ve kendisinin hak üzere bulunduğunu bildirmek için ibadetinde ve dininde kafirlerden ayrılığını ilan etmesi emredilir.

b) Kevser Sûresinde Allah Teâlâ, Rasûlüne insanlar içinde Müslümanlarla diğerlerinin birbirinden farklı olduğu iki çeşit ibadeti emreder. Kâfirûn Sûresi de Rasûlullah (s.a.v.)'e ibadet ettiği ilahının yalnız Allah olduğunu ve kendisinin ne şimdi, ne de gelecekte kafir ve müşriklerin ilahlarına aslâ ibadet etmeyeceğini, dininin bütün dinlerden seçkin olduğunu ilan etmesini emretmek için gelir.[1074]

Sûrenin Konusu:

Dîni bakımdan hoşgörü konusuna açıklık getirmektir.

Sûrenin Muhtevası:

Sûre vesilesiyle kafirlerin dininden ve taptıklarından beraat ilan edilmektedir. Aynı zamanda küfür dîni ile İslam dîni arasında hiçbir ilginin bulunmadığı ve her birinin başlı başına ayrı bir düşünce olup uzlaşma imkanının bulunmadığı açıklanmaktadır. Sûrenin talimatları sadece o günler için geçerli olmayıp, müslümanlar için kıyamete kadar geçerlidir.[1075]

İbn-i Kesîr Kâfirûn Sûresi hakkında şöyle der: "Bu sûre müşriklerin işlediği amellerden uzaklaşma sûresidir. O amellerde ihlası emreder."[1076]

Seyyid Kutub da bu sûreyi sunarken şunları söyler:

"Araplar Allah Teâlâ'yı inkar etmiyorlardı. Ancak O'nu O'nun kendisini nitelendirdiği mahiyette tek ve Samed olarak tanımıyorlardı. Bu yüzden O'na ortak koşuyor, O'nu hakkıyla takdir edemiyor ve O'na hakkıyla ibadet edemiyorlardı. Eski devirlerde yaşamış olan salihlerin ve büyük insanların yahut meleklerin sembolü olarak yaptıkları putları O'na ortak koşuyorlar ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, Allah Teâlâ ile cinler arasında bir yakınlık bulunduğunu kabul ediyorlardı. Yahut putların bir sembol olduğunu unutuyorlar ve bunlara ibadet ediyorlardı. Öyle veya böyle onlar putlara kendilerini Allah Teâlâ'ya yaklaştırmaları için tapıyorlardı. Nitekim "Biz onlara sırf bizi Allah Teâlâ'ya yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz"[1077] âyeti bu konudaki sözleri nakletmektedir.[1078]

Sûrenin Fazîleti:

Zeyd b. Hârise (r.a.)'ın kardeşi Cebele b. Hârise (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'e "Bana uykum sırasında okuyacağım bir şey öğret" dediği zaman bu sûreyi okumasını emir buyurmuştur."[1079]

İmam Ahmed b. Hanbel der ki: "Bize Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan nakletti ki, o: "Ben Peygamber (s.a.v.)'in arkasında bir ay sürekli namaz kıldım. Sabah namazından önceki iki rekatta Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okuyordu."

İmam Ahmed b. Hanbel'in başka bir rivâyetinde: "Bize Veki, Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan nakletti ki: "Rasûlullah (s.a.v.) sabah namazından önceki iki rekatta ve akşam namazından sonraki iki rekatta -yirmi küsür veya on küsür defa- Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okudu."[1080]

İmam Kurtûbî, Cübeyr b. Mut'im'in şu rivâyetini zikreder. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Cübeyr, sen bir yolculuğa çıktığın vakit görünüş itibari ile arkadaşlarının en güzeli, azık itibari ile de en çok azığı bulunan bir kişi olmak ister misin?" Ben evet dedim. Şöyle buyurdu: "O halde "De ki, Ey Kâfirler"[1081]den başlayarak "De ki sığınırım insanların Rabbine"[1082] buyruğuna kadar şu beş sûreyi oku ve okumana "Bismillahirrahmanirrahim" diye başla." (Cübeyr) dedi ki: "Allah Teâlâ'ya yemin olsun ki, ben malı çok olmayan birisi idim. Yolculuğa çıktığım vakit onların (yol arkadaşlarımın) görünüş itibari ile en kötüsü, azığı en azı olurdum. Fakat bunları okumaya başladığımdan itibaren yolculuğumdan geri dönünceye kadar görünüşü aralarında en güzel olan, azığı en çok olan ben olurdum."[1083]

Taberâni'nin merfu olarak rivâyet ettiği hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى كَلِمَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنَ الْإِشْرَاكِ بِاللهِ تَعَالَى تَقْرَؤُنَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ عِنْدَ مَنَامِكُمْ

"Sizi Allah Teâlâ'ya şirk koşmaktan koruyacak bir kelime anlatayım mı size? Uykunuz sırasında قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ sûresini okursunuz."[1084]

Deylemî'nin Abdullah b. Cerad'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Münâfık kuşluk namazı kılmaz ve قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ okumaz."[1085]

Taberâni Evsat'da İbnu Ömer (r.a.)'dan ve Sagîr'de Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.)'dan rivâyet etmiştir ki: "Bu sûre Kur'an-ı Kerîm'in dörtte birine denktir."[1086] Bu ifadeyi daha birçok eserde merfu ve mevkuf rivâyetler olarak da görebilmekteyiz. Bu ifadenin izahında birçok şey söylenmiş ise de en basiti şöyle anlamaktır: Kur'an-ı Kerîm'in manası bir bakışa göre şöyle özetlenebilir: İbadetler, muameleler, âhiret hükümleri ve kıssalar. Bu sûre ise ibadetin ruhu olan tevhid ve ihlas ilanını emredici olduğu için dörtte birine denk demek olur.[1087]

İmam Fahreddin er-Râzî'nin yorumuna göre ise Kur'an, yapılması gereken şeylerle ilgili emirleri ve haram kılınan yasakları ihtiva etmektedir. Bunların her biri, kalplerle ve uzuvlarla ilgili olmak üzere ikişer kısımdır. Bu sûre de kalplerle ilgili olan yasaklardan nehyi ihtiva etmektedir. Binaenaleyh Kur'an-ı Kerîm'in dörtte birine denktir.[1088]

İbn Ömer (r.a.)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber (s.a.v.) bir yolculuk esnasında ashabı ile birlikte sabah namazını kıldı. Kâfirûn ile İhlas sûrelerini okudu. Sonra "Ben size Kur'an'ın üçte biri ile dörtte birini okudum" buyurdu.[1089]

İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: Kur'an-ı Kerîm'de bu sûreden daha çok İblis'i öfkelendiren bir şey yoktur. Çünkü bu sûre bir tevhiddir ve şirkten bir ibranamedir.(borçtan kurtarma, temize çıkarma)[1090]

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾

1- "De ki; Ey kafirler"

قُلْ : **"De"** emrinin muhatabı Rasûlullah (s.a.v.) olmasına rağmen aslında muhatap bütün mü'minlerdir. Zira sonraki muhtevada, emrin bütün müslümanlara olduğuna ve kafirlere bu âyette gösterildiği şekilde yönelmeleri gerektiğine işaret edilmektedir. [1091]

Âyetteki nidaya قُلْ emriyle başlanması hususunda İmam Fahreddin er-Râzî kırk üç incelik zikreder. Tafsîlî uzun olduğundan bir kaçını zikredelim:

1) Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün işlerinde rıfk ve yumuşaklıkla hareket etmekle emrolunmuştu. Nitekim Hak Teâlâ

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

"Allah'ın (c.c.) rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın.Eğer kaba, katı yürekli olsaydın , çevrenden dağılır giderlerdi"[1092]

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"[1093]

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

"Ey Muhammed! Sen hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et"[1094] diye emrolunmuştu.

Durum böyle olunca ve Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara "Ey Kâfirler" diye hitab edince onlar, "Bu kabalık sana nasıl uygun düşer?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) cevaben; "Ben böyle söylemekle emrolundum, bunu kendiliğimden söylemiş değilim" demiş olmak için evvela قل "de" emri açıklanmıştır. Âyetin başındaki "De ki" sözüyle

murad edilen işte bu hususun ortaya konmasıdır.

2- Sanki Hak Teâlâ şöyle demek istemiştir. Senin kalbini Biz, "Hiç şüphesiz sana Kevser'i verdik" ve "Sana buğzeden (yok mu) şüphesiz zürriyetsiz olan odur." âyetlerimizle takviye ettiğimize göre, artık onlara aldırmaman, dönüp bakmaman ve "Ey Kâfirler ben sizin taptıklarınıza tapmam demen gerekir."

3- "De ki" ifadesi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah katından bir elçi (peygamber) olmasını gerektirir. Binaenaleyh ne zaman ona, "De ki" denilse bu ifade, onun peygamberliğinin kesin olduğu hususunda yeni yayınlanmış (ilan edilmiş) bir belge gibi olur. Bu, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in alabildiğine yüceltildiğini gösterir.

يَا أَيُّهَا : Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

يَا ile nefse; أَيُّ İle kalbe; هَا ile de ruha nida edilmiştir. Şu izah da yapılmıştır:

يَا ile gâibe, أَيُّ ile mevcut olana nida edilmiş, هَا ile de dikkat çekilmiştir. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki "Ben sana üç kez seslendim. Sen bana bir kez bile cevap vermedin. Bu, ancak sendeki gizli cehaletten dolayı böyle olmuştur." buyurmuştur.

Şöyle de tefsir edenler vardır, Allah Teâlâ bu ifadede uzak için kullanılan يَا ile yakın için kullanılan أَيُّ'yu beraber zikretmiştir. Çünkü uzaklaşmayı gerektiren يَا tıpkı bir ölüm gibidir. Yakınlaşmayı ifade eden أَيُّ ise tıpkı bir hayat gibidir. Bu ikisi mevcut olup tahakkuk edince ölümle hayat arasında yer alan uyku hali de tahakkuk eder. Uyuyanın uyandırılması gerekir.هَا ise tenbih edatıdır. Bu yüzden Hak Teâlâ bu nidayı bu harf ile bitirmiştir. Ayrıca Cenâb-ı Hak, uzaklaşmayı ifade eden يَا'yı, yakınlaşmayı ifade eden أَيُّ'dan önce zikrederek adeta "kusur senden, muvaffakiyet benden" demek istemiştir.[1095]

يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ :"Kâfirler" kelimesi, kafirlere bir hakaret olsun diye değil, bir gerçeği ifade etmek için kullanılmıştır. Arapçada "Kâfir" kelimesi inkar eden, inanmayanlar için kullanılır. Bunun karşılığı "Mü'min" dir. Yani kabul eden ve teslim olandır.

"Ey kafirler" denilmiş, "Ey müşrikler" denilmemiştir. Bu nedenle âyetin muhatabı yalnız müşrikler değil, Rasûlullah (s.a.v.)'i Allah Teâlâ'nın elçisi olarak kabul etmeyen ve getirdiği talimatın Hak Teâlâ'dan olduğunu reddeden herkestir. Bunlar: Yahudiler, Hristiyanlar, Mecusiler veya müşrikler olabilir. Hitabın muhatabı, dünyadaki bütün kafirler ve müşriklerdir.

"Ey kâfirler" diyerek hitap edilmesi muhatapların zatının değil, sıfatlarının hedef alınmasındandır. Zatları nedeniyle değil, küfürleri nedeniyle böyle hitap edilmiştir. Küfür üzere devam edenler bu âyetin muhatabı, ama iman edenler artık bu âyetin muhatabı değildirler.[1096]

Müfessirlerin bir kısmı hitabın Kureyş'ten Rasûlullah (s.a.v.)'e uzlaşma teklif eden birkaç kişiye özel olarak geldiğini söylerler. Bunlar; Velid b. Muğîre, Ebû Cehil, As b. Vâil, Ümeyye b. Halef ve onlar gibi bazı kafirlerdir.

"De ki Ey kafirler" ifadesi ile onlara kendi memleketlerinde, kendi güç ve kuvvetlerinin bulunduğu yerde böyle küçültücü bir vasıfla hitab edilmesi gösteriyor ki; Rasûlullah (s.a.v.) onlardan korunmuştur. Ayrıca bu onda peygamberlik alâmetlerinden bir alâmetin varlığına delildir.[1097] Nitekim Cenâb-ı Hak: "Allah seni insanlardan korur"[1098] buyurmuştur."

Allah Teâlâ Tahrim sûresinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا "Ey inkar edenler!"[1099] buyurmuş, başına قُلْ kelimesini getirmemiş ve كَفَرُوا ifadesini mazi sigasıyla getirmiştir. Zira Tahrim sûresindeki âyet onlara kıyamet gününde öyle denileceğini ifade eden bir âyettir ki, artık orada peygamber onlara gönderilmiş bir rasûl değildir. Artık onlar da kafir değil, itaatkar olmuşlardır. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak ifadeyi mazi sigasıyla getirmiştir. Kâfirûn Sûresinde ise onlar bu küfür sıfatını taşımaktadırlar ve o peygamberler de onlara peygamber olarak gelmiştir. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ buyurmuştur.[1100]

Müşriklerin "Bir müddet biz senin ilahına, bir müddet sen bizim ilahlarımıza ibadet et" teklifleri üzerine hem bu sûre, hem de Zümer sûresi 64. âyetin nâzil olduğu rivâyet edilir ki, orada Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: "De ki, siz ey cahiller, bana Allah Teâlâ'dan başkasına mı tapmamı emrediyorsunuz?" Böylece onları bazen cehalet, bazen de küfürle tavsif etti. Bilinmelidir ki, cehalet tıpkı bir ağaç; küfür de o ağacın meyvesi gibidir. Binaenaleyh bu sûre nâzil olup da Hz. Peygamber (s.a.v.)'de bunu onların ileri gelenlerine okuyunca onlar, buna kızdılar ve ondan ümitlerini kestiler.[1101]

لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾

2- "Ben sizin taptıklarınıza ibadet etmem."

Bu ifade, kafirlerin ibadet ettiği ve halen de ibadet etmekte oldukları bütün mabudlara şamildir. Arap müşriklerinin Allah Teâlâ'yı da mabud olarak tanıdıkları itirazı öne sürülebilir. Fakat bilinmelidir ki, tevhide inanan bir kişi için Allah (c.c.) mabudlardan bir mabud değil, ancak ve ancak tek mabuddur. Kur'an-ı Kerîm'de, Allah

Teâlâ'ya ibadetin O'nunla birlikte bir başka şeye ibadet etmemek olduğu açıkça bildirilmiş ve sadece Allah Teâlâ'ya ihlasla yönelmek emredilmiştir. Nitekim "Onlar ancak dîni yalnız Allah'a halis kılarak yalnız Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır."[1102] buyrulmuştur.

Allah Teâlâ'yı iki veya daha çok tanrıdan birisi kabul etmek, ibadette O'na başkalarını ortak koşmak küfürdür. Bu şirkten beraat etmek ise Kâfirûn Sûresinin nüzûl maksadıdır.[1103]

وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾

3- "Sizler de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."

Arapça'da مَا kelimesi genelde cansız ve akılsız eşya için kullanılır. Canlı ve akıllılar için مَنْ "men" kullanılır. Onun için burada niçin مَنْ أَعْبُدُ "men a'budu" değil de مَا أَعْبُدُ "ma a'budu" buyurulduğu sorulabilir.

Müfessirler bu soruya dört cevap vermişlerdir.

a) Buradaki مَا ile sıfat kasdedilmiştir. Âdeta Hz. Peygamber (s.a.v.) "Ben batıl olana, siz de hak olana tapmazsınız" demek istemiştir.

b) Her iki ما da masdariyedir. Yani "Ben sizin ibadetiniz gibi ibadet etmem, siz de benim ibadetim gibi ibadet etmezsiniz" Yani sizler tevhidin kendisi olan benim ibadetim gibi ibadet etmezsiniz. (gelecekte veya şimdi)

c) Bu مَا'lar اَلَّذِي "ellezî" manasınadır. Bu durumda problem yoktur. Çünkü اَلَّذِي akıllı-akılsız herkes için kullanılır.

d) Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk önce "Ben sizin taptıklarınıza tapmam deyince, söz uyumlu olsun diye ikincisi de buna hamledilmiştir.[1104] Bu tıpkı نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ "Onlar Allah'ı unuttular Allah'da onları unuttu."[1105] âyeti gibidir. Oysa Allah (c.c.) unutmaz. Allah (c.c.) için nisyan (unutmak) kelimesinin kullanılması sadece lafzî bir benzerlik olup, anlam tamamen farklıdır.

Bu te'villerin hepsi ihtimal dahilindedir. Ama مَنْ أَعْبُدُ "men a'budu" yerine مَا أَعْبُدُ "ma a'budu" kullanılmasının nedenini açıklayamamaktadır.

Eğer âyette وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَنْ أَعْبُدُ buyrulsaydı anlamı: "Benim ibadet ettiğim zata sizler ibadet etmezsiniz" olurdu. Bu durumda müşrikler: "Biz Allah'a

inanıyoruz ve O'na ibadet ediyoruz." diyebilirlerdi. Ama وَلَآ أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ "vela entüm abidune ma a'bud" yani "benim ibadet ettiğim belli özellik ve sıfatlara sahip olana sizler ibadet etmezsiniz." buyurulduğu için böyle söyleyemediler. Rasûlullah (s.a.v.)'in dini, müşriklerin dininden bundan dolayı ayrı bir dindi.[1106]

وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾

4- "Ben sizin taptıklarınıza ibadet edecek değilim."

Başlangıçta muzarî sigasıyla burada mazi sigasıyla buyurulması onların şimdiki halde olduğu gibi, geçmişteki tapmalarına da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iştirak etmemiş olduğuna işaret eder. Bundan dolayı bazıları عَابِدٌ ismi failinin mazi (geçmiş zaman) manasına olduğunu söylemişlerdir. Geçmişte olsun, şimdiki halde olsun, gelecekte olsun, hiçbir zaman onlara ibadet edici değilim, diye tamamını reddetmekte daha kuvvetli olur.[1107]

وَلَآ أَنتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٥﴾

5- "Siz de benim ibadet ettiğime tapıyor değilsiniz."

Yani siz benim ettiğim tevhid ve ihlas ile ibadet etmediniz, etmiyorsunuz ve etmezsiniz. Bu âyetler hakkında tekrar vardır ve tekrar yoktur diye iki görüş bulunmaktadır.

"Tekrar yoktur" diyenler; birinci âyet gelecek, ikinci âyet şimdiki zaman içindir. Veya tam tersi birinci âyet şimdiki zaman, ikinci âyet gelecek zaman içindir demişlerdir. Bazıları da bu âyetlerden her biri hem şimdiki zaman, hem gelecek zaman için olabilir demişlerdir.

"Tekrar vardır" görüşünde olanlar ise şu izahları yapmışlardır:

1. a) Tekrar, te'kid ifade eder. Te'kide ileri derecede ihtiyaç duyulduğu zaman, orada tekrar o nisbette güzel olur. Kâfirler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tekrar tekrar müracaat edip, O'da (s.a.v.) susup cevap vermeyince, az da olsa kendilerine bir meyli olduğu hissine kapıldılar. Onların bu hislerini ve tekliflerini nefyetme ve geçersiz kılma hususunda bu te'kide ihtiyaç hissedilmiştir. Buradaki te'kidin faydası kafirlerin ümitlerini kesmek ve ebedî olarak küfürde kalacaklarını tesbit etmektir.[1108]

b) Tekrar, te'kide takviye için yapılmıştır. (4.ayet) yani üçüncü menfi (olumsuz)

cümle وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ismiyye (isim cümlesi) olarak daha kuvvetli bir şekilde birinciyi (2.ayeti); dördüncü cümle (5. âyet) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ aynıyla üçüncüyü (3.ayet) mana itibariyle te'kid eder denilmiştir. Ferrâ bu fikre kanaat getirmiş ve demiştir ki: "Kur'an Arap diliyle nâzil olmuştur. Te'kid ve anlatmak için kelamı tekrar etmek de onların adetlerindendir. Kabul eden belâ belâ (بَلَى بَلَى) "evet evet" der; çekinen de "lâ lâ" لَا لَا (hayır hayır) der. كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ "Hayır yakında bileceksiniz, yine hayır yakında bileceksiniz."[1109] âyetleri de bunun gibidir.[1110]

2. Kur'an-ı Kerîm, onların sordukları ve istedikleri şeylere bir cevap olmak üzere parça-parça, âyet-âyet inmiştir. Müşrikler "Bizim senin ilahını kabullenmemiz için, senin de bizim putlarımızı selamlaman gerekir." dediler de, Allah Teâlâ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ âyetlerini indirdi; daha sonra yine bunlar; "Bir ay sen bizim ilahlarımıza ibadet et, bir ay da biz senin ilahına ibadet edelim" dediler de yine Hak Teâlâ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ âyetlerini indirdi.

3. Kâfirler, aynı sözü yani "Bir ay sen bizim ilahlarımıza, bir ay da biz senin ilahına; bir sene sen bizim ilahlarımıza, bir sene de biz senin ilahına ibadet edelim" sözünü tekrar edince, cevap da bu tekrara uygun olarak tekrarlanmıştır ki, bu bir çeşit istihzadır. Çünkü aynı kelimeyi bozuk bir gaye için tekrar edene onu ve sözünü hafife alıp hakaret etmek için, onun kelimeleri tekrar edilerek karşılık verilir.[1111]

Fahreddin Râzî bu sûreyle ilgili akla gelebilecek üç soruyu ve cevaplarını şöyle açıklar:

1) "Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmenin çirkinliğini bildiren sebebin zikredilmesi tekrardan daha evlâ değil miydi? sorusuna cevaben: Bazen te'kid ve tekrar, sebebin ve hüccetin söylenmesinden daha evla olur."denilmiştir.

2) Sûrenin başı şiddet ve hakareti, yani "Ey kâfirler!" diye hitab ile hakareti ihtiva ederken, sonu da bir müsamaha ve önemsememeyi ihtiva etmektedir. Bu müsamaha ve önemsememe de "Sizin dininiz size, benim dinim bana" âyetinin ifade ettiği hususdur. Bu iki husus nasıl te'lif edilebilir? sorusuna cevaben Hz. Peygamber (s.a.v.) adeta: Ben sizi böylesi kötü bir işten (tekliften) alabildiğine sakındırdım. Ve bu hususta kusur etmedim. Madem ki benim bu hususdaki sözümü kabul etmediniz, o halde ben sizi, siz beni bırakın" demek istemiştir." diye izah etmiştir.

3) Tekrar, te'kid ve pekiştirme için olunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in لَنْ أَعْبُدَ مَا تَعْبُدُونَ "Kesinlikle sizin taptıklarınıza tapmayacağım" demesi gerekirdi. Çünkü bu ifade daha te'kidlidir. Nitekim Ashab-ı Kehf, durumu te'kidli bir şekilde ifade ederek لَنْ نَدْعُوَ "Senden başka, ilaha tapmayacağız"[1112] demişlerdir, sorusuna cevaben şöyle demiştir: Te'kidli ifadeye töhmet ve itham bulunan yerlerde ihtiyaç duyulur. Halbuki herkes Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, şeriat (İslam) gelmezden önce de, putlara tapmadığını biliyordu. Binaenaleyh artık şeriat geldikten sonra O, nasıl putlara tapar! Ama Ashab-ı Kehf'in durumu böyle değildir. Çünkü onlar daha önce, putlara tapmışlardır.[1113]

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır der ki: Muhatablar hakkında hem مَا تَعْبُدُونَ "tapmakta olduğunuz" diye hal; hemde مَا عَبَدْتُمْ "taptığınız" diye mazi sigaları tasrih edilmiş olduğu halde, Peygamber (s.a.v.)'e ait olanda sadece مَا أَعْبُدُ "taptığım" diye hal fiili tasrih olunmuş; mazi, kapalı geçilmiş olmasında önemli bir nükte, hikmet vardır ki, o da Peygamber (s.a.v.)'in uyulması gereken fiili, ibadeti hal zamanındaki yani peygamberliğinden itibaren olan ibadeti olduğuna tenbihtir.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

6- "Sizin dininiz size benim dinim bana."

Müfessirlerin çoğunluğu demişlerdir ki;bu لَكُمْ دِينُكُمْ yukarıdaki وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ "taptıklarınıza tapmam" buyruğuyla "taptıklarınıza tapıcı değilim" sözünü sağlamlaştırmadır.

وَلِيَ دِينِ: ***"Benim dinim bana"*** tevhid ve ihlas ile Allah'a ibadet ve taatten ibaret olan Hak İslam dîni de benimdir ki, Allah Teâlâ; هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ "O (Allah) Rasûlü'nü hidayet ve Hak din ile gönderdi."[1114] Ve إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الإِسْلَامُ "Muhakkak ki Allah (c.c.) katında din İslam'dır."[1115] âyetlerinde bu "din" kelimesini belirtmiştir. O "Hak dindir ve İslam'dır". Yani "onun ecir ve sevabı, Kevser'i de ancak bana aittir. Sizin ondan nasibiniz yoktur."demektir.[1116]

وَلِيَ دِينِ âyeti ; وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ : "İbadet ettiğime tapıcı değilsiniz" sözünü te'kiddir.

Burada Fahreddin Râzî tefsirinde üç meseleden bahsetmiştir.

BİRİNCİ MESELE:

1. Görüş: İbn-i Abbas (r.a.) buna: "Sizin Allah Teâlâ'yı inkar edişiniz **(küfrünüz)** size, benim Allah Teâlâ'yı birlemem **(tevhid)** ve ihlaslı oluşum da bana" manasını vermiştir. Eğer Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onların küfürlerine müsaade ettiği söylenebilir mi? denilirse; "Hayır, asla". Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) küfürden insanları vazgeçirmek için görevlendirilmişti. Binaenaleyh buna nasıl izin verebilir? Ama Hz. Peygamber (s.a.v.)'e böyle söylemesinin emrolunmasından kasdedilen şunlardan biridir;

a) اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ : "İstediğinizi yapın"[1117] gibi tehdittir.

b) Hz. Peygamber (s.a.v.) sanki şöyle demek istemiştir: "Ben sizi hak ve kurtuluşa çağırmak (davet) için gönderilmiş bir peygamberim. Binaenaleyh eğer dediklerimi kabul edip bana uymuyorsanız, hiç olmazsa beni bırakın ve şirke davet etmeye kalkışmayın.

c) Bu "Dininiz sizin olsun. Eğer helakinizi tercih ediyor iseniz, o din üzere devam edin. Benim dinim de bana, çünkü ben dinimi bırakmam" demektir.[1118]

2. Görüş: Buradaki din, **hesab** manasına olup âyet: "Sizin hesabınız size,benim hesabım banadır. Binaenaleyh hiçbirinize başkasının işlerinin hesabı sorulmayacak" demektir.

3. Görüş: Dinden maksat cezadır **(karşılıktır)**. Burada mahzuf (gizlenmiş) muzafın olduğu düşünülerek mana şöyle olabilir: "Sizin dininizin cezası (vebali) size, benim dinimin cezası (mükafatı) bana... Ey Muhammed (s.a.v.)! senin dininin karşılığı bir saygı ve bir mükafat olarak sana yettiği gibi onların dinlerinin karşılığı da bir vebal ve ceza olarak onlara yeter" demektir.

4. Görüş: Buradaki din, Türkçede kullandığımız ceza **(dini ceza)** manasınadır: وَلَاتَأْخُذْوابِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ "Allah'ın dîni (ni uygulama hususu)nda sizi onlara (zina eden kadın ve erkeğe) karşı acıma duygusu (tutup) engellemesin."[1119] âyetindeki belli cezalar demek olan hadd (dini ceza) manasındaki gibi burada da ceza manasınadır. Binaenaleyh bu: "Rabbimden gelecek ceza size, putlardan gelecek ceza bana olsun. Fakat sizin putlarınız cansızdır. Dolayısıyla onların cezasından korkmuyorum. Ama göklerin ve yerin Cebbar'ı Allah Teâlâ'nın çetin cezasından korkup, çekinmeniz aklen size gerekir." demektir.

5. Görüş: Din, **dua** manasınadır. Nitekim Hak Teâlâ;

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

"Dîni yalnız O'na has kılarak Allah'a dua edin."[1120] buyurmuştur. Buna göre mana: "Sizin duanız sizedir. Halbuki, kafirlerin duası tamamen boşa gider." Nitekim âyette وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ "İşte kafirlerin duası böyle boşa gitmektedir."[1121] buyrulmuştur. Ayrıca yine âyetlerdeki ifadelerle: إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ "O taptıklarınıza ne kadar dua etseniz onlar sizin duanızı işitmez, faraza işitseler bile istediğinizi veremezler." Bu kadarla da kalmaz kıyamet günü zarar verirler. Bu husus da âyetin devamında şöyle dile getirilir. وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ "Kıyamet gününde sizin (onları Allah'a) ortak koşmanızı inkar ederler. Bunu sana her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez." [1122] Ama benim Rabbime gelince her şeyden haberdardır. İman edenlerin dualarına icâbet eder. وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا : اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ "İnanan ve iyi işler yapanlar(ın duasını) kabul eder."[1123] "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim."[1124] أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

"Bana dua edince, dua edenin duasına karşılık veririm. O halde onlar da bana karşılık versinler, bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."[1125]

6. Görüş: Din, **adet-örf** demektir. Buna göre mana: "Sizin atalarınızdan ve şeytanlardan almış olduğunuz o şirk adetiniz sizin olsun. Benim melekler ve vahiyle Rabbimden aldığım adetim de benim. Siz şeytanla ve cehennemle, ben de melekler ve cennetle yüzyüze kalıncaya değin, her birimiz kendi örfü ve adeti üzere devam etsin-gitsin." demektir.

İKİNCİ MESELE: لَكُمْ دِينُكُمْ İfadesi tahsis ifade eder. Sizin dininiz لِغَيْرِكُمْ لَا "başkasına değil ancak size"; benim dinimde إِلَّا لِغَيْرِي "benden başkasına değil ancak banadır" demektir. Ve وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى "İnsana

çalışmasından başka bir şey yoktur.” [1126] ile وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ “Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü taşımaz.”[1127] âyetlerine işarettir. Bu da baştaki قُلْ “söyle” emriyle şöyle demek olur: “Ben vahiy ve tebliğ ile memurum; sizlerse emirlere uymak ve kabul etmekle memursunuz. Ben mükellef olduğum işi yapınca sorumluluktan kurtulmuş oldum. Ama sizin küfürde ısrar edişiniz bana kesinlikle zarar gelmeyecek şeylerdendir, bütün zarar size aittir.”[1128]

Ebû’s-Suud bunu şöyle tefsir etmiştir: “Sizin dininiz ki, Allah’a ortak koşmaktan ibarettir, o sizin için tahsis edilmiştir.”[1129]

ÜÇÜNCÜ MESELE: Yine İmam Râzî der ki: İnsanların anlaşma sırasında bu âyete tutunmaları âdet olmuştur. Halbuki bu caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerîm’i insanlar onu darb-ı mesel (mesel halinde söylenmek) için diye değil, üzerinde düşünsünler sonra da gereğini yerine getirsinler diye indirmiştir.[1130] Nitekim Âlûsî de antlaşma manası olmamasını tercih ile âyetin muhkem olduğunu açıklamış ve demiştir ki: “Evlâ (en uygun) olan mensuh olmayacak bir mana ile tefsir etmektir. Çünkü nesih, zahirin zıddıdır ve zaruret olmadıkça ona gidilmez.”[1131]

Kadı Beydâvi de şöyle demiştir: “Bunda ne küfre izin, ne de cihaddan menetme vardır ki, kıtal (harbe izin veren) âyeti[1132] ile mensuh olsun.” Burada bir emir ve yasak değil, bir vakanın tesbiti ve ifade edilmesi (haber) söz konusudur. Haber ise Allah Teâlâ’dan olduğu için gerçektir, hükmü değişmez.[1133]

Elmalılı Hamdi Yazır da der ki: “Bu sûreyi Nasr sûresinin takip etmesi bunun mensuh olması şöyle dursun, nasr (yardım) ve fetih başlangıçlarından olan mücahede kabilinden olduğuna işarettir.[1134]

İmam Kurtûbî bu âyet hakkında: “Bu savaşma emri verilmeden önce idi. O bakımdan kılıç (savaşı emreden) âyeti ile neshedilmiştir, sûrenin tümünün nesholduğu söylenmiştir demişse de “haber anlamında olduğundan, ondan hiçbir şey nesholunmamış” diyenler de vardır” diyerek bu görüşte iddialı olmadığını belirtmiştir.

Benim dinim diye ي harfini Nasr b Âsım ve Sellam ile Yakub sabit alarak دِينِي diye okumuşlardır. Diğerleri ise (ي) ye’yi hazf ederek (bizim mushafımızdaki gibi) ye’siz okumuşlardır.

Yüce Allah فَهُوَ يَهْدِينِ “Bana doğru yolu gösterendir.”[1135]

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ “Artık Allah’dan korkun ve bana itaat edin.”[1136] buyruklarında (mütekellim) ben (ي) ya’sını hazfederek buyurmuştur ki; kesra ile yetinilerek mushafın hattına ittiba için böyle okunmuştur. Çünkü mushafta bu lafızlar

(يَ) ye'siz olarak yazılmıştır.[1137]

İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfiî bu âyetten kafirlerin kendi aralarındaki dinleri ne kadar farklı olursa olsun, onların topluca bir millet olduklarını istidlal etmişler ve Yahudi'nin Hristiyan'a, Hristiyan'ın da Yahudiye veya bir kafirin başka bir dinden kafire, mirascı olabileceklerini kabul etmişlerdir. Çünkü islamın dışındaki dinler batıl olma bakımından tek bir din gibidirler.[1138]

Bunun tersine İmam Mâlik ve İmam Ahmed bir dinin inananlarının diğer bir dinin inananlarına varis olamayacağını söylerler.[1139] Delilleri İbn-i Ömer (r.a.)'dan rivâyet edilen şu hadistir: "İki değişik millet (din) birbirine varis olamaz."[1140]

Bu hususta Hanefî fakihi Serahsî şöyle der: "Hakikat Allah Teâlâ'nın iki din üzere karar kıldığıdır. Biri hak din, diğeri batıl dindir. Bundan dolayı لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ buyurmuştur. O'nun indinde iki fırka vardır. Biri cennet ehlidir ki, onlar mü'minlerdir. İkinci fırka cehennem ehlidir ki, onların hepsi kafirlerdir. Biz onları itikatlarına göre ayrı ayrı millet kabul edemeyiz. Onlar Müslümanlar karşısında tek millettir. "İki ayrı millet birbirine varis olamaz" hadisi bu iki milletin (münâfık-kafir) birbirine varis olamayacağını hükme bağlar."[1141]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

Sûre, müslümanlar ve İslam'ı reddedenler arasında ma'bud ve ibadet farklılığına ve İslam'a karşı küfrün tek millet olduğuna delâlet eder.

1) Mü'minlerle kafirler arasındaki ma'bud farkı; mü'minlerin sadece Allah Teâlâ'ya ibadet etmeleri, kafirlerin ise; Allah Teâlâ'nın dışında beşerden, meleklerden veya diğer din ve milletlerin batıllarından putlara, heykellere, dostlara ve şefaatçilere tapmalarıdır.

2) İbadetteki farklılık: Mü'minler, şirke bulaşmamış bir ihlasla Allah Teâlâ'ya ibadet ederler. Kâfirler ve müşrikler ise ma'budlarına kendilerince taparlar.

3) Küfür İslam'a karşı tek millettir. Çünkü Allah (c.c.) katında makbul hak din İslam'dır. İslam'ın özü de Allah (c.c.) için ihlas ve tevhiddir. Tevhid ilkesine muhalif olan her türlü küfür, tevhid aslından sapmış, (sapık inanç olma noktasında) ortaktırlar.[1142]

Elhamdülillah Rabbimiz bize Kâfirûn Sûresinin tefsirini tamamlayabilmeyi nasip etti. Cenâb-ı Hak cümlemize Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Arza-i Ahîre'de (Hz. Peygamber'in Ramazan'daki son okuyuşunda) Cebrâil (a.s.)'a okuduğu gibi Kur'an okuyabilmeyi, murad-ı ilahiyi anlayabilmeyi, mucibince amel edip nehiylerinden kaçınabilmeyi ve son nefesimize kadar rıza-i ilahî uğrunda riyâsız hizmet edebilmeyi nasip etsin.

ÂMÎN...

İbn Mace, İkamet, 102; Elmalılı, X, 7-8.
Mevdûdî, VII, 274.
Zumer, 39/64.
Râzî, XXIII, 498.
Elmalılı, X, 9; Mevdûdî, VII, 273.
Said Havva, XVI, 420.
Mevdûdî, VII, 274.
İbn Kesîr, XV, 8724.
Zümer, 39/3.
Seyyid Kutub, XVI, 405-406.
Müsned, V,456; Darimi, Fezailu'l-Kur'an, 23.
İbn Kesîr, XV, 8721.
Kâfirûn, 109/1.
Nas, 114/1.
Kurtûbî, XIX, 415-416'dan Suyutî, ed-Durr'l-Mensur, VIII, 658.
Suyutî, VII, 657.
Deylemî, Firdevs, IV, 203.
Âlûsî, XV, 2/319.
Elmalılı, X, 8.
Râzî, XXIII, 487.
Hatıb el-Bağdadi, Muvaddihu'l-Evham, I, 538.
Kurtûbî, XIX, 415-416.
Mevdûdî, VII, 275.
Al-i İmran, 3/ 159.
Enbiya, 21/107.
Nahl, 16/125.
Râzî, XXIII, 497-498.
Mevdûdî, VII, 275.
Bkz. Kurtûbî, XIX, 418.
Maide, 5/67.
Tahrim, 66/7.
Râzî, XXIII, 499.
Râzî, XXIII, 498.
Beyyine, 98/5.
Mevdûdî, VII, 276.
Râzî, XXIII, 501-502.

Tevbe, 9/67.
Mevdûdî, VII, 276-277.
Elmalılı, X, 15.
Râzî, XXIII, 501.
Tekâsür, 102/3-4.
Elmalılı, X, 15.
Râzî, XXIII, 501.
Kehf, 18/14.
Râzî, XXIII, 502-503.
Fetih, 48/28.
Al-i İmran, 3/19.
Elmalılı, X, 18.
Fussilet, 41/40.

Bu izah dinin bütün manalarını içine alarak en meşhur manası olan ve esası mebde' (başlangıç) ve mead (ahiret)le ilgili olan itikad (inanç) ve amele râcî bulunan millet (din) manasına göredir.

Nur, 24/2.
Mü'min, 40/14.
Ra'd, 13/14.
Fatır, 35/14.
Şura, 42/26.
Mü'min, 40/60.
Bakara, 2/186.
Necm, 53/39.
İsra, 17/15.
Râzî, XXIII, 503-504.
Ebû's-Suud, XII, 5864.
Râzî, XXIII, 504.
Âlûsî, XXX, 326.
Tevbe, 9/36.
Kur'an Yolu, V, 705.
Elmalılı, X, 21-22.
Şuara, 26/78.
Al-i İmran, 3/50.
Kurtûbî, XIX, 422-423.
Zuhaylî, XV, 657.
Said Havva, XVI, 424.
Buharî, Feraiz, 25; Müslim, Feraiz, 1.
Mevdûdî, VII, 279'dan Mebsut, III, 30-32.

Zuhaylî, XV, 658.

NASR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ

Allah'ın dinine girerlerken insanları gördüğün vakit fetih ve Allah'ın yardımı geldiğinde

أَفْوَاجاً ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً ﴿٣﴾

akın akın tesbih et hamd ile Rabbini O'ndan mağfiret dile muhakkak O tevbeleri kabul edendir

MEÂLİ:

1. Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman.

2. İnsanların fevc fevc (bölük bölük-akın akın) Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde.

3. Rabbini hamd ile tesbih et ve ondan mağfiret dile,çünkü O tevbeleri çok kabul edendir.

Nasr sûresi, Mushaf'taki sıralamaya göre yüz onuncu, iniş sırasına göre yüz ondördüncü sûredir. Tevbe sûresinden sonra nâzil olmuştur. Tam sûre olarak Kur'an-ı Kerîm'in en son inen sûresidir. Üç âyet olup, birinci âyetteki "nasr" kelimesi sûreye isim olmuştur. Medenî'dir. Bu mübarek sûrede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat haberi vardır. Bu sebeple sûreye اَلتَّوْدِيع Tevdi, yani vedalaşma sûresi de denilmiştir. Ayrıca إِذَا جَآءَ "İza câe" sûresi de denilir.

Nüzûl Zamanı:

İbn-i Abbas bu sûrenin Kur'an'ın son sûresi olduğunu söylemiştir. Yani bundan sonra tam olarak bir sûre nâzil olmamıştır.[1143]

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle der: "Bu sûre Veda Haccı'nda teşrik günleri sırasında Mina'da indi." Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) daha sonra devesinin sırtına çıkıp meşhur hutbesini okumuştur.[1144]

İbn-i Abbas ve başkalarından birçok rivâyetlerde Rasûlullah (s.a.v.) bu sûre nâzil

olduğu zaman نُعِيتُ اِلَيَّ نَفْسِي "Bana vefatım haber verildi." buyurmuştur. [1145]

Beyhâki'nin rivâyetinde bu sûre nâzil olduğunda Peygamber (s.a.v.) Hz. Fatıma (r. anha)'yı çağırıp قَدْ نُعِيتُ اِلَيَّ نَفْسِي buyurmuş, o da ağlamış, sonra da gülmüştü. Sorulduğunda da Hz. Fatıma demiştir ki: "Vefatını haber verdi, ağladım; sonra da bana ehlimden ilk gelecek olan sensin dedi, güldüm."[1146]

Buharî'deki rivâyette İbn-i Abbas (r. anhüma) şöyle demiştir: "Hz. Ömer (r.a.) Bedir gazvesine katılan büyüklerin arasına beni de çağırdı. Onların arasına girmek pek hoşuma gitmezdi. O büyükler Hz. Ömer (r.a.)'ya "Bu çocuk bizim çocuklarımız gibidir. Özellikle bunu toplantılarımıza niçin çağırıyorsun." dediler. (Buharî ve İbn Cerîr bu sözü söyleyenin Abdurrahman b. Avf olduğunu açıklamışlardır.) Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: "İlim bakımından bu çocuğun makamını biliyor musunuz?" Bir gün Hz. Ömer, Bedir'e katılan büyükleri davet ettiği bir toplantıya beni de çağırdı. Ben, Hz. Ömer (r.a.)'ın beni bu büyüklerin toplantılarına her zaman niçin çağırdığını ispat etmek için beni de davet ettiğini anladım. Hz. Ömer (r.a.) sohbet sırasında Bedir ehlinin büyüklerine şöyle sordu: "Nasr sûresi hakkında ne dersiniz?" Bazıları şöyle dedi: "Bize Allah Teâlâ'nın nusreti gelip fetih nasib olduğunda Allah Teâlâ'ya hamd ve istiğfar etmemiz emredildi." Bazıları: "Bundan murad şehir ve kalelerin fethidir." dediler. Bazıları da sessiz kaldılar. Hz. Ömer daha sonra: "İbn-i Abbas, sen de aynı şekilde mi düşünüyorsun, sen ne dersin?" dedi. Ben: "Bundan murad Rasûlullah (s.a.v.)'in ecelidir. Bu sûre de Rasûlullah (s.a.v.)'e Allah Teâlâ'nın nusretinin gelip fetih nasip olmasının eceline işaret olduğu bildirilmiştir. Ondan sonra Allah Teâlâ'ya hamd ve istiğfar etmesi emredilmiştir." dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): "Ben de senin dediklerinden başka bir şey bilmiyorum." dedi. Bir rivâyette Hz. Ömer (r.a.)'ın Bedir büyüklerine şöyle buyurduğu da kayıtlıdır: "Bu gencin toplantımıza katılmasına hâlâ itiraz ediyor musunuz? Onu bu toplantıya çağırmamın sebebini herhalde anladınız."[1147]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

1) Kâfirûn Sûresi müslümanlarla kafirlerin birbirinden ayrılmasından bahsetmiştir. Ondan önce Kevser Sûresi de Rasûlullah (s.a.v.)'e kin tutan ve buğzedenlerin bulunduğunu bildirmiştir. Bunların hepsi bize iman edenlerle kafirler arasındaki mücadeleyi hissettirir. Nasr sûresi ise sonucun mutlaka Rasûlullah (s.a.v.)'in lehine olacağını, Allah Teâlâ'nın yardımı ve zaferin geleceğini, Hak Teâlâ'nın dinine bölük bölük girmenin mutlaka gerçekleşeceğini anlatmak üzere gelir. Bu sebeple bu sûre, Rasûlullah (s.a.v.)'e o zaman yapması gereken şeyleri emreder.[1148]

2) Cenâb-ı Hak önceki sûrenin sonunda "Sizin dininiz size benim dinim bana" buyurunca Hz. Peygamber (s.a.v.) sanki "Allah'ım bunun karşılığı nedir?" demiş de

Allah Teâlâ da نَصْرُ اللهِ "Allah'ın yardımı" buyurmuş; Hz. Peygamber (s.a.v.) "Beni putlara davet eden o amcamın cezası nedir?" deyince de Cenâb-ı Hak, "O Ebû Leheb'in iki eli kurusun..." buyurmuştur.

3) Cenâb-ı Hak bu sûrede va'dini, bundan sonra da Tebbet sûresinde vaidini getirmiştir. Bunun sebepleri şunlardır:

a) Çünkü Hak Teâlâ'nın rahmeti gazabından önce gelir.

b) Cins cinsi ile karşılıklı olsun diye... Çünkü önceki sûrede "Benim dinim bana" demeyi emretmiştir ki bu "yardım"dır.

c) Va'de vefa kerem açısından intikamı (vaidi) tastamam yerine getirmekten daha önemlidir.

Bu sûreler arasındaki sıkı uyum iyice düşünülmelidir. Çünkü bu sûre (Nasr) Medine'de nâzil olanların sonuncusudur. Kâfirûn Sûresi ise Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerdendir. Bunlar düşünüldüğünde, sûrelerin Mushaf'taki sıralanışının da Allah Teâlâ'dan ve Allah Teâlâ'nın emri ile (tevkifi) olduğu anlaşılır.

4) Önceki sûrede Cenâb-ı Hak kendi isimlerinden hiçbirini zikretmemiş kendisine (ما) ismi mevsulü ile işaret etmiştir. Çünkü o zaman onlar, Allah Teâlâ'nın isimlerini hafife alırlar da cezaları daha da artar diye... Bu sûrede ise en büyük isimlerini zikretti. Çünkü bu dostları hakkında indirilmiş bir sûredir. Cenâb-ı Hak bu sûrede en büyük ismi olan "Allah" lafzını zikretmiştir ki, böylece bunu okumak sûretiyle daha büyük mükâfata ersinler. Buna göre sanki: "Benim ismimi kafirlere karşı anma ki, onlar ismimi hor ve hakir görmesin, hafife almasınlar. Ama ismimi dostlarımın yanında yad et ki, onlar ismime saygı duysunlar." demek istemiştir.[1149]

Sûrenin Konusu:

Sûrede Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nasip ettiği zafer, fetih ve fetih sonrası insanların grup grup İslam'a girmelerinden bahsedilmektedir.[1150]

Sûrenin Muhtevası:

Mevdûdî bu sûre hakında şunları söyler: "Rasûlullah (s.a.v.)'e, Arabîstan'da İslam'ın zaferi kemale erdikten sonra ve insanlar grup grup dine girdiklerinde bunun anlamının bu dünyadaki misyonunun sona ermiş olduğu bildirilmiştir. Ondan sonra Rasûlullah (s.a.v.)'e hamd ve tesbih ile meşgul olması emredilmiştir. Çünkü O, Allah'ın lutfu ile büyük bir işi başarıyla tamamlamıştır. Görevini yerine getirirken işlediği zaaf ve eksikliklerden dolayı Allah Teâlâ'dan af dilemelidir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta bir nebî ile dünyevî önder arasındaki farkın ne kadar büyük olduğudur. Bir dünyevî öndere dünyada büyük bir inkılab yapmak nasib olsa, o kişi törenler düzenleyerek önderliğinden gurur duyar. Ama burada Allah Teâlâ'nın Peygamberi yirmi üç sene gibi kısa bir sürede bir kavmin akide, düşünce, ahlak,

kültür, medeniyet, muâşeret, siyaset, iktisat ve savaş anlayışını değiştirerek, cahiliyeye boğulmuş bir kavmi bütün dünyaya hakim olacak bir hale getirmesine rağmen ve dünyanın bütün kavimlerine örnek olmaya lâyık hale kavuşturmasına rağmen, böyle büyük bir başarının sonunda törenler düzenleyip gururlanmak yerine, Allah Teâlâ'ya hamdedip mağfiret dilemesi ve O'nu tesbih etmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'de bütün acziyle bu emri yerine getirmekle meşgul olmuştur."[1151]

Said Havva bu sûre hakkında şunları söyler: "Nasr sûresinden anladığımıza göre, nimete ibadetle karşılık verilmesi gerekir. Çünkü zafer, yardım ve bölük bölük Allah Teâlâ'nın dinine girme birer nimettir. Allah (c.c.) Rasülüne, kendisine hamdederek tesbih edip mağfiret dilemek sûretiyle bu nimetlere karşılık vermesini emretmiştir. Bu sûreden anlıyoruz ki, ecelin yaklaştığı ana uygun olan ibadet, Allah Teâlâ'yı hamdederek tesbihe koyulmak ve çok mağfiret dilemektir. Hak Teâlâ'yı hamdederek tesbih; Allah Teâlâ'yı bilmenin ve nimetlerine karşılık O'na şükretmenin zirvesidir. Mağfiret dileme ise Allah Teâlâ'nın hakları hususunda gösterilen tembellik ve ihmalleri itiraf etmektir. Yaratılanlar içinde Hakk Teâlâ'nın haklarını en iyi yerine getiren Rasûlullah (s.a.v.) olmasına rağmen hayatının son demlerinde kendisine bunlar emredilmiştir. Öyleyse diğerleri bununla yükümlü tutulmaya daha layıktır."[1152]

Kuran-ı Kerim'in Son Nâzil Olan Âyeti:

Bu sûre Kur'an-ı Kerîm'in son nâzil olan sûresidir. Ancak rivâyetlerden anlaşıldığına göre son nâzil olan âyet hakkında ihtilaf vardır.

İmam Râzî Bakara 281. âyetinin en son nâzil olan âyet olduğunu söyler ve Buharî'nin İbn-i Abbas (r.a.)'dan: "Kur'an-ı Kerîm'den en son nâzil olan: "Kendisinde Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkun. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir."[1153] âyetidir." rivâyetini esas alır. Elmalılı Hamdi ve Said Havva da bu görüştedir.

İmam Kurtûbî ve Mevdûdî ise farklı görüşleri naklederek son âyet şudur dememişlerdir. Örneğin Mevdûdî: "Buharî ve Müslim'deki Bera b. Azib (r.a.)'ın şu rivâyetini: "Nisa Sûresinin son âyeti[1154] (Kelâle[1155] âyeti), en son nâzil olan âyettir."; ayrıca Buharî'nin İbn-i Abbas (r.a.)'dan: "Ribanın haramlığı hakkındaki âyet[1156] Kur'an'ın en son âyetidir." görüşünü; ve Müsned'de Ubey b. Ka'b (r.a.)'dan "Tevbe sûresinin son iki âyetinin en son nâzil olan âyetler" olduğu görüşlerini zikreder.[1157]

İmam Kurtûbî, İbn-i Ömer (r.a.)'ın şu rivâyetini nakleder: "İbn-i Ömer dedi ki: "Bu sûre (Nasr) veda haccı sırasında Mina'da nâzil oldu. Daha sonra "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'ı seçtim."[1158] buyruğu nâzil oldu. Bundan sonra Hz. Peygamber seksen gün

yaşadı daha sonra kelale âyeti[1159] nâzil oldu. Ondan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) elli gün yaşadı daha sonra da "And olsun ki içinizden size öyle bir peygamber geldi ki..."[1160] âyeti nâzil oldu. Bundan sonra otuz beş gün yaşadı. Daha sonra "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz."[1161] âyeti nâzil oldu. Bundan sonra on bir gün yaşadı." (Mukâtil yedi gün dedi. Daha başka açıklamalar da yapılmıştır.) [1162]

Sûrenin Fazîleti:

Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), ashabından bir adama: "Ey falan kimse evlendin mi?" diye sordu. Adam: Hayır Ey Allah'ın elçisi evlenmedim, evlenme imkanına da sahip değilim dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) "Senin ezberinde İhlas sûresi yok mu?" buyurdu. Adam: Evet var dedi. Rasûlullah (s.a.v.), "O Kur'ân'ın üçte biridir" buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) "Ezberinde Nasr sûresi yok mu?" buyurdu. Adam: Var dedi. Rasûlullah (s.a.v.): "O da Kur'ân'ın dörtte biridir" buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.v.), ezberinde "Kâfirûn Sûresi var mı?" buyurdu. Adam da: Evet deyince Rasûlullah (s.a.v.), "O Kur'ân'ın dörtte biridir" buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.v.), ezberinde "Zilzâl sûresi yok mu" buyurdu. Adam: Evet vardır deyince Rasûlullah (s.a.v.), "O da Kur'ân'ın dörtte biridir" buyurdu ve "(Sen zengin sayılırsın bunları öğretmeyi mehir olarak kullanıp) evlen evlen" buyurdu."[1163]

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾

1- "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman"

إِذَا جَاءَ **: *"geldiği zaman"*** إِذَا tahakkuk ifade eden bir zaman zarfı olduğu için fiil-î maziye gelir, şart manasına delâlet ettiği için de mazinin manasını geleceğe çevirerek şartın gelecekte gerçekleşeceğini ifade eder. Burada إِذَا'nın şartı, جَاءَ ile ona atfedilen رَأَيْتَ fiilinin toplamıdır. Cevabı da "فَسَبِّحْ" ve matufudur. (atfedilen)[1164]

نَصْر **: Nasr; yardım** demektir. Bu;

a) Arapların kuraklığından ötürü bitki yeşertmek için yere olan yardımı dolayısıyla قَدْ نَصَرَ الْغَيْثُ الْأَرْضَ: "Yağmur yere yardım etti" tabirlerinden alınmıştır.

b) نَصَرَهُ عَلَى عَدُوِّهِ: "Düşmanına karşı ona yardım etti" tabirinden alınmıştır.

İsmi النُّصْرَة Nusret: "düşmana karşı yardım" anlamındadır.

c) Bu yardımdan kasıt, Yüce Allah'ın Kureyş'e karşı Rasûlune yardımıdır. (Bu açıklamayı Taberî yapmıştır.)[1165]

نَصْرُ اللهِ : ***"Allah'ın yardımı"***; Düşmanlara karşı galib ve muzaffer kılacak olan, vaad edilen yardımıdır. نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele"[1166] buyurulan yardım da bu manadadır.[1167]

اَلْفَتْحُ Fetih kelimesi, اَلنَّصْرُ Nasr kelimesi üzerine atfedilmiştir. Fahreddin Râzî bunun sebebini ve aralarındaki farkı şöyle izah etmiştir:

a) "Nasr" elde edilmek istenen şeyi elde etmek için yapılan yardım; "Fetih" ise muallakta olan neticeyi elde etmek ve gerçekleştirmek demektir. "Nasr"ın "feth"in bir sebebi gibi olduğu açıktır. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak önce "nasr"ı zikretmiş, sonra da "feth"i ona atfetmiştir.

b) Şöyle denilmesi de muhtemeldir. "Nasr", dinin kemalidir; "feth" ise nimetin tamamı olan, dünyevî ikbaldir. Bu âyetin bir benzeri de Cenâb-ı Hakk'ın "Bugün sizin dininizi kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım."[1168] âyetidir.

c) Nasr dünyada elde edilen zaferdir. Fetih ise cennette tahakkuk edecektir. Nitekim Cenâb-ı Hak: "Ve o (cennetin) kapıları açıldığında..."[1169] buyurmuştur.

Nasr hususundaki görüşlerin en açığı bununla Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kureyş'e veya bütün Araplara galib geleceğinin kastedilmesidir.[1170]

Zemahşerî de der ki: "Nasr", igâse (yardım, imdada yetişme) ve düşman üzerine üstün kılmadır. "Fetih" de memleketlerin fethidir ve mana, Rasûlullah (s.a.v.)'in Arab'a ve Kureyş'e zaferi ve Mekke'nin fethidir."[1171]

İmam Râzî bu âyet gereği Allah Teâlâ'ya va'dini yapmak vacib olur demiştir. Bunu şöyle açıklar; "Vacib ve gerekli olmayan şey bazen Cenâb-ı Hak'ın va'di gereği vacip olur. Nitekim Allah Teâlâ إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ "Eğer Allah'a (dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder."[1172] buyurmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de: "Ey kafirler! Ben, sizin taptığınız putlara ibadet etmem" demekle Allah'ın dinine yardım etmiştir. Bundan dolayı da pek yerinde olarak Cenâb-ı Hak "Allah'ın yardımı geldiğinde..." buyurmuştur.[1173]

وَالْفَتْحُ : **"Fetih"** ifadesi hakkında birkaç izah yapılmıştır:

1) İbn-i Abbas (r.a.)'ın naklettiğine göre bu âyette geçen "feth" kelimesiyle Mekke'nin fethi kasdedilmiştir. Ve bu, kendisi için "Fethu'l-Futuh" (Fetihlerin fethi) adı verilen bir fetihtir. Müfessirler nezdinde meşhur olan, bu sûredeki "feth" den muradın, Mekke'nin fethi olduğu şeklindedir. Bu "fetih"den muradın Mekke'nin fethi

olduğuna delâlet eden şeylerden birisi de şudur: Cenâb-ı Hak "feth"i "nasr" (yardım-zafer) ile birlikte yanyana zikretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) daha önce, Bedir'de olduğu gibi, yardıma mazhar olmuş, ama fetih müyesser olmamıştı. Aynı şekilde Benu'n-Nadır gazvesinde onların sürülmesinde olduğu gibi, fethe mazhar olmuş, ama yardım ve nusrete mazhar olmamıştı. Zira o beldeyi fethetmiş ama insanları esir almamıştı. Ama Mekke'nin fethi günü hem yardım hem de fetih hususu tahakkuk etmiştir. Öyle ki, bütün Mekkeliler onun kölesi gibi olmuş, o da onları azad etmiştir.

2) Bu fetihten maksad, Hayber'in fethidir. Bu fetih, Hz. Ali (r.a.)'ın eliyle tahakkuk etmiştir ki, yanına Halid b. Velid (r.a.)'ı da almıştı.

3) Bununla Tâif'in fethi kastedilmiştir.

4) Ebû Müslim'e göre bu ifadeden murad, kafirlere karşı muzaffariyet ve yardım; mutlak anlamda şirk beldelerinin fethedilmesidir.

5) Cenâb-ı Hak feth ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'e fethedip açtığı ilimleri murad etmiştir. وَقُل رَبِّ زِدْنِي عِلْماً "De ki: Ya Rabbi ilmimi artır."[1174] âyeti de bu manadadır. Fakat ne var ki, ilmin meydana gelmesinden önce mutlaka, göğüs genişliğinin ve kalp tasfiyesinin bulunması lazımdır. İşte Cenâb-ı Hakk'ın "Allah'ın yardımı geldiğinde..." ifadesinden murad edilen de budur.

6) Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ile O'nun taat ve hayırları işlemeye yardım etmesinin; feth ile de makulat ve ruhanîyet aleminden yararlanmanın murad edilmiş olması da muhtemeldir.

"Feth"i, Mekke'nin fethi manasına hamledersek; alimlerin bu sûrenin nüzûl vakti hakkında iki görüşü bulunmaktadır:

1. Mekke'nin fethi, Hicri sekizinci senede meydana gelmiştir. Bu sûre de, hicri onuncu senede nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûrenin nüzûlünden sonra kısa bir süre yaşamıştır. Bundan ötürü bu sûre "Veda sûresi" diye isimlendirilmiştir. (Tevdi=veda)

Şayet niçin Cenâb-ı Hak yardımı Allah Teâlâ'ya nisbet edip نَصْرُ اللَّهِ :"Allah'ın yardımı" buyurdu da; "feth"i eliflamlı (وَالْفَتْحُ) zikretti? denilirse buna şöyle cevap verilir: ال eliflam daha önce geçmiş olan malum ve ma'kul birşey için gelmiş olup, bu da Mekke'nin fethine râcîdir.

2. Bu sûre Mekke'nin fethinden önce nâzil olmuştur. Bu Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Mekkelilere karşı ona yardım edeceğine ve Mekke'nin fethini ona müyesser kılacağına dair bir va'd müjdesidir. O halde Cenâb-ı Hakk'ın "Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman" buyruğu, gelecek zamanı iktiza eder; zira olup bitmiş bir şey hakkında "Geldiğinde, olduğunda..." denilmez. İşte bu görüş doğru olunca bu âyet-i kerime haber verdiği şeyin bir zaman sonra aynen haber verdiği gibi doğru çıkması ve tahakkuk etmesi bakımından, mucizeler cümlesinden olmuş olur. Zira

gaybten haber vermek, bir mucizedir.[1175]

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجاً﴿٢﴾

2- "İnsanların fevc fevc (bölük, bölük) Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde..."

رَأَيْتَ fiilinin muhtemel manaları:

a) رَأَيْتَ fiilinin manasının اَبْصَرْتَ "basiret ettin gördün" şeklinde olması muhtemel olduğu gibi, yine mananın

b) عَلِمْتَ "bildin" şeklinde olması da muhtemeldir. Yani, Allah Teâlâ'nın mevcut olan yardımı ve fetih geldiği ve sen insanları gördüğün veya dış tesiriyle anlayıp bildiğin zamanki يَدْخُلُونَ "giriyorlar" manasınadır.

رَأَيْتَ "Ru'yet"i gözle görme yani اَبْصَرْتَ manasına alırsak اَلنَّاسَ "nas" (insanlar) mef'ul; يَدْخُلُونَ cümlesi de "nas" dan haldir.

Mana: "İnsanlar Allah Teâlâ'nın dinine giriyorken" demek olur.

Ruyet'i iki mefulunu geçişli hale koyan ef'âl-i kulubden olarak ilim manasına alırsak, يَدْخُلُونَ onun ikinci mefulu olur ki mana: "İnsanların Allah Teâlâ'nın dinine girdiklerini bilir ve anlarsan" (giriyor gördüğün zaman) demek olur.[1176]

دَخَلُوا: "Girdiler" buyurulmayıp, يَدْخُلُونَ: "Giriyorlar" buyurulması hepsinin girmeleri tamam olmamış olup, girmeye başladıklarına ve peyderpey gireceklerine işaret eder.

النَّاسَ "insanlar" kelimesinin zahiri, umum ifade eder. Araptan başkasını da içine alır ve gelecekteki girmeler de bu hale katılır.[1177]

İnsanlar kelimesiyle ne kastedildiği hakkında iki izah yapılmıştır:

1- İnsanlıktan maksad, din ve itaattir. Nitekim Cenâb-ı Hakk: "Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."[1178] buyurmuştur. Dolayısıyla, kim hak dinden yüz çevirir de, küfür üzerinde kalmaya devam ederse, sanki o insan değildir. İşte bu mana, Allah Teâlâ'nın: "Onlar hayvanlar gibidirler; hatta onlar daha da sapıktırlar."[1179] ifadesinden kastedilen mananın ta kendisidir. Hz. Ali (r.a.)'ın oğlu Hasan (r.a.)'dan "İnsanlar kimlerdir?" diye sorulduğunda, o "Bizler, insanların ta kendileriyiz, bizim taraftarlarımızsa insan benzerleri, düşmanlarımız ise insan değil, "nesnas"dır, maymundur" diye cevap vermiş, bunun üzerine Hz. Ali (r.a.)'da onu iki

gözünün ortasından öpmüş ve "Allah (c.c.) risâletini koyacağı yeri en iyi bilendir." demiştir.

2- Rivâyet olunduğuna göre "insanlar" kelimesiyle Yemenliler kastedilmektedir. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: "Bu sûre nâzil olduğu zaman Allah Rasûlu şöyle dedi: "Allah-u Ekber! Allah'ın yardımı ve fethi geldi! Yemen ehli geldi. Kalbi mütehassıs bir kavim. İman Yemenlidir, Fıkıh Yemenlidir, hikmet Yemenlidir" sözüne devamla da şöyle buyurdu: "Rabbimizin nefesinin Yemen cihetinden (geldiğini) duyuyorum!'"[1180]

İmam Kurtûbî bu hususta iki tevil (yorum) yapıldığını zikreder:

1. Bundan maksat kurtuluştur. Çünkü onların İslam'a girişleri kalabalıklar, cemaatler halinde ardı arkasına gerçekleşmişti.

2. Yüce Allah, Yemenlilerle Peygamberinin sıkıntılarını gidermiştir ki, Ensar onlardandır.[1181]

Cumhur-u fukaha ve kelamcıların pek çoğu "Mukallidin imanı sahihtir." görüşlerine bu âyeti delil almışlardır. Zira Allah (c.c.) bu kısımdakilerin imanlarının sahih olduğuna hükmetmiştir.[1182]

إِذَا daki gelecek manasını رَأَيْتَ (ru'yet: görme) itibariyle düşündüğümüzde şu sonuca varırız: Fetih'ten maksad yalnız memleket fethinden ibaret olmayıp daha çok kalplerin iman ve İslam'a fethi demek olur. Mekke ve Tâif fethinden sonra Hakk'ın kabulüne kapalı duran kalpler akın akın İslam'a açılıvermişti.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mekke'ye ilk girdiği zaman Kâbe'nin kapısında durup; لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ "Allah'dan başka ilah yoktur, tektir, kuluna (Muhammed'e) yardım etti, (müşrik) toplulukları da yalnız başına yenilgiye uğrattı" buyurmuştu. Sonra da: "Ey Mekkeliler!! Şimdi ben size ne yapacağım dersiniz?" buyurdu. "Hayır yapacaksın, kerim bir kardeş ve kerim bir kardeş oğlu!" dediler." اِذْهَبُوا أَنْتُمُ الطُّلَقَاءَ "Haydi gidiniz sizler serbestsiniz" buyurdu. Bu şekilde onları azad etti, onun için onlara tuleka (serbestler) denildi. O zamana kadar İslam'a girenler birer, ikişer giriyorlardı.[1183]

Buharî, Amr b. Seleme (r.a.)'dan şöyle rivâyet etmiştir: demiştir ki; "Fetih olunca; her kavim İslam'a girmek için Mekke'nin fethini gözetliyordu. Ve "O'nu kavmi ile bırakın. Eğer üstün gelirse o peygamberdir" diyorlardı."

Hasen'den de:Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'yi fethedince Araplar: "Allah Teâlâ Mekkelileri Fil ashabından korumuşken o madem ki onlara karşı üstün geldi, o halde sizin ona eliniz erişmez."dediler ve bölük bölük Allah'ın dinine girdiler.[1184]

Bunlardan anlaşılır ki, fetihden maksat, çoğunluğun dediği gibi Mekke fethi olmakla beraber, o yalnız düşman bir şehrin fethinden ibaret değil, Kâbe'nin fethi

olduğundan, aynı zamanda kalplerin Allah dinine, İslam kapısının bütün insanlığa açılışı olduğundan dolayı fetihlerin fethi olmuştur. Derhal bütün Arabîstan'a ve oradan bütün cihana yayılan İslam'ın maddî manevî fetihleri, Kâbe kapısının açılmasıyla başlamıştır. Hasan el-Basrî'nin görüşü budur.[1185]

فِي دِينِ اللهِ : ***"Allah'ın dinine"*** demekden maksad

إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللهِ الإِسْلاَمُ

"Allah katında din İslam'dır."[1186] ve

وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِيناً فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Kim İslam'dan başka bir din ararsa bilsin ki (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o âhirette kaybedenlerden olacaktır."[1187] âyetlerinin delaletiyle İSLAM'dır. "Din" in başka isimleri de bulunmaktadır.:

1. İman,[1188]
2. Sırat,[1189]
3. Kelimetullah,
4. Nur,[1190]
5. Hüdâ,[1191]
6. el-Urve (kulp),[1192]
7. el-Hablu (kopmaz ip), [1193]
8. Sıbgatullah (Allah'ın boyası),[1194]
9. Fıtratullah (Allah'ın yaratışı).[1195]

أَفْوَاجًا **"Fevc fevc, dalga dalga, toplum cemaat."** Bu "nas"a râcî olan يَدْخُلُونَ 'nın zamirinden haldir. Ragıb der ki: "Fevc, sür'atle geçen topluluktur, mutlak cemaat manasına da gelir." Şu halde her iki mana itibariyle bizim "alay" tabirimize benzemektedir. Burada mutlak cemaat (toplum) manasına olmakla beraber أَفْوَاجًا "efvâcen" diye çoğul yapılması cihetiyle fevc fevc, alay alay, bölük bölük, akın akın demek olacağından dolayı bu gidişin peyderpey gelen bir çeşit resm-i manzara ifade etmiş olacağını da göz ardı etmemek gerekir. Bu manzara ise لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ "O hak dîni bütün dinlere üstün kılsın."[1196] âyetindeki vaadi gereğince bu hak dinin bütün dinlere üstünlüğünün ortaya çıkma manzarasıdır ki, bu Mekke'nin fethi ile Rasûlullah (s.a.v.)'ın vefatı arasında başlamıştır.[1197]

Cabir b. Abdullah (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre, o bir gün ağlar. Bunun üzerine ona, "Seni böyle ağlatan nedir?" diye sorulduğunda, o şöyle der: "Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.v.) şöyle buyururken duydum: دَخَلَ النَّاسُ فِي دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا وَسَيَخْرُجُونَ مِنْهُ اَفْوَاجًا "İnsanlar bölük bölük Allah'ın dinine giriyorlar. Bölük bölük de ondan çıkacaklar."[1198] Bizler imanın bahşedilmesinden sonra ondan sıyrılıp çıkmaktan Allah'a sığınırız."[1199]

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً﴿٣﴾

3- "Rabbini hamd ile tesbih et ve ondan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."

Âyetten anlıyoruz ki; Yardım, fetih ve dîni yaymanın neticesi, hikmetin gayesi; Tesbih ve şükür (hamd)dir. Cennet ehlinin cennette baştan sona duaları, tesbih ve Allah Teâlâ'ya hamd etmektir.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلاَمٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Onların orada duası "Allah'ım, sen her türlü eksiklikten uzaksın" demektir. Birbirlerine sağlık dilekleri selam; dualarının sonu da: "Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" sözleridir."[1200]

Meleklerin işi de odur: وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ "Biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz." [1201]

Hatta her şey, kendi özelliğine göre yaratıcısına hamd ile tesbih ettiğine göre hamd ile tesbih bütün yaratılışın gayesi demektir.

وَإِن مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِن لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ "Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların tesbihlerini anlayamazsınız."[1202] âyeti, balığın suda, kuşun ve atın havada, yıldızların yörüngelerinde hızla geçişleri gibi sür'atle geçmek, yani hızla yüzmek manasına "sibahat" tan tef'il babında olduğu için çok yüzdürmek manasının gereği olarak, çok uzaklaştırmak veya paklıkta, temizlikte çok ileri götürmek manasından alınarak Allah Teâlâ'yı tenzihte meşhur olmuştur.

Râgıb der ki: Tesbih, Allah Teâlâ'yı tenzihtir. Bunun aslı da Allah Teâlâ'ya ibadette

sür'atle gidiştir. Tesbih gerek söz, gerek fiiil, gerek niyet ve itikadı içermek üzere özellikle namaz manasına ve "subhaneke" ve "subhanallah" gibi tenzihi ifade eden zikirler ile övme manalarına gelmektedir. Onun için müfessirlerin çoğu mutlak tenzih ile, bazıları namaz ile, diğer bazıları "subhanallah" demekle tefsir etmişler.

فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنْ الْمُسَبِّحِينَ "Eğer tesbih edenlerden olmasaydı."[1203] âyeti مِنَ الْمُصَلِّين "namaz kılanlardan" diye tefsir edilmiştir.

Bazıları da سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا "Bunu bizim emrimize veren (Allah)'ın şanı yücedir."[1204] âyetinde olduğu gibi tesbihi, taaccub olarak başarının hayrete değer bir şekilde büyüklüğünü kutlamak için olduğunu söylemişlerdir.

Subhan kelimesinin Esma-i Husna (Allah'ın güzel isimleri) olarak Allah Teâlâ'nın zatına ıtlak olunduğu da zikrolunmuştur.[1205]

Ebû's Suud bu vecihleri şöyle özetlemiştir:

1- Rabbine hamdederek "subhanallah" de.

2- Kimsenin kalbine gelmeyecek vechile sana, o hayrete şâyân üstünlük ve başarıları kolaylaştırdığından dolayı onun o güzel, o mükemmel sanatına hamdederek taaccub et.

3- Çok nimet vermesinden dolayı, çok ibadet ve sena olmak üzere O'nu tesbih ve hamdederek zikret.

4- Nimetine hamdederek O'nun için namaz kıl. Kâbenin kapısını açtığı zaman Rasûlullah (s.a.v.)'in sekiz rekat kuşluk namazı kılmış olduğu rivâyet edilmiştir.

5- Va'dini yerine getirdiğinden dolayı O'na hamd ederek onu zalimlerin söylediklerinden tenzih et.

6- İkram sıfatlarına hamdederek, celâl sıfatlarıyla sena et.[1206]

Allah Teâlâ'nın sıfatları selbî (nefy) ve icabî (isbat-kabul) olmak üzere ikiye ayrılır. Sulub (negatifler), icâbet (pozitifler)den öne alınmıştır. Tesbih, Cenâb-ı Hakk'ın selbî sıfatlarına işarettir ki bunlar celâl sıfatlarıdır. Tahmid ise Cenâb-ı Hakk'ın subûtî sıfatlarına bir işarettir ki bunlar ikrâm sıfatlarıdır. İşte bundan dolayı Kur'an-ı Kerîm, celâl sıfatının ikrâm sıfatından önce olduğuna delâlet etmektedir.[1207]

Allah Teâlâ'nın celâl ve ikrâm tecelliyatı hiçbir an kesilmediğinden dolayı her zaman O'na tesbih ve hamd vazifedir. Hamd, Fatiha sûresinde açıklandığı üzere; hem ulaşılmayan hem de ulaşılan nimetten dolayı olur. O zaman hamd, şükür manasına olur. Şu halde celâl ve ikrâm tecellileri arttığı oranda tesbih ve hamdin de artması gerekir. Zira nimet ve ikrama erince, ihsan edeni ve celâl sıfatını unutmak; celâl eseri karşısında ise cemâl ve ikrâm tecellilerini unutmak hüsrana götüren cahillik ve küfür huylarındandır. "Yardım ve fetih"te ise bir taraftan celâlin ortaya çıkarılması, bir taraftan da ikrâm ile vaade vefa vardır. Şu halde bunların tahakkukuyla tesbih ve

hamd vazifesinin ifası kastedilmiştir. En yüksek hamd ve şükür zevki asıl o zamandır. Ve asıl o zamandır ki, kalbin daha yüksek bir feragatla ve temizlikle Hak Teâlâ'nın celâl ve cemâl neş'esini duyarak ona yönelmesi lazımdır. Nitekim bu vechile فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ "O halde boş kaldın mı, yine kalk (başka bir iş ve ibadetle) yorul. Ancak Rabbine yönel" [1208] buyruldu. Ve onun için cennet ehlinin bütün davası tesbih ve hamddir. İşte سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ "Allah'ı hamd ile tesbih ederim" zikrine devamda bu zevk ve neş'e ile Hakk'ın cemâline olan o şevk ve rağbetin ilan ve izharı, ruhun bütünüyle ona dönmesi vardır.

Ayrıca peygamberliğin başlangıcında وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ "Pislikten (Allah'a eş tutma, puta tapma gibi şeylerden) kaçın."[1209] buyurulmasıyla putların bu fetih ve zafer üzerine kırılması; açık kapalı şirk eserlerinin, ahlakının ve adetlerinin silinmesi için temizlik yapılması da tesbih ve tenzihin gereğidir. Bundan dolayı burada Allah Teâlâ'yı zikir ve tenzihin çoğalmasını ifade eden فَسَبِّحْ "tesbih et" emri zahir ve batının temizlenmesi emrini de ifade etmiş olur.[1210]

Nitekim İmam Râzî de bu duruma "tesbih, temizliktir." Bundan, Kâbe'nin putlardan temizlenip kırılmalarının murad edilmesi muhtemeldir" diyerek işaret eder.

Tesbih'den murad:

1. Allah Teâlâ'yı **tenzihdir** diyenler; bu hususta birçok delil getirmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.)'e tesbihden sorulduğunda buyurmuştur ki: "Allah Teâlâ'yı her arızadan, şaibeden tenzihtir." [1211] Bu ise gerek zâtî sıfatlarında ve gerek fiili sıfatlarında lâyık olmayacak her noksanlıktan uzak demek olur. Şu halde tesbih; Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatında, fiillerinde, isimlerinde nezahet ve paklığı ifade eder.

2. "Tesbihden murad **namazdır.**" diyenlerin delilleri

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ

"Akşama ve sabaha erdiğiniz zaman Allah'ı tesbih edin(namaz kılın)"[1212] ve وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا "Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamdederek tesbih et(namaz kıl"[1213] âyetleridir. Hz. Peygamber(s.a.v.)'de son hastalığında اَلصَّلَاةَ وَمَامَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ "Namaza ve ellerinizin altındaki (köle ve cariyelere) çok dikkat edin" buyuruyor ve bunu sürekli tekrarlıyordu.

Bazı alimler şöyle demiştir: "Bununla Mekke'nin fethi günü sekiz rekat olarak

kılmış olduğu şükür namazı kastedilmiştir." Diğer bazı alimler "Bu kuşluk namazıdır" dedikleri gibi başkaları "Hz. Peygamber (s.a.v.) dört rekatı şükür için, dört rekatı da kuşluk namazı için olmak üzere sekiz rekat namaz kılmıştır." demişlerdir.

Namaza tesbih adının verilmesi ise namazda mutlaka tesbihatın bulunması sebebiyledir. Burada, "namazın söz ve fiillere dair her türlü noksanlıklardan temiz tutulup tenzih edilmesi gerekir." şeklinde bir tenbih ve uyarı bulunmaktadır.

Âyeti kerime, tesbih ve tahmidin fazîletine delâlet etmektedir. فَسَبِّحْ kelimesi emirdir. Mutlak olarak gelen emir ise, vücub ifade eder. Mutlaka yapılması gerekir.

بِحَمْدِ رَبِّكَ ifadesinin tefsiri hakkında alimler şunları söylemişlerdir:

1. Keşşaf sahibi şöyle demiştir: Kelamın takdiri; "Ey Muhammed, Allah'ın sana verdiği in'am ve nimetlere hayranlık duyarak; "Allah'ı tenzih ederim. Bütün hamd Allah'a mahsustur." de. Yani "tesbih ile tahmidi birleştir." şeklindedir.

2. Allah (c.c.) medhe ve övgüye ancak noksanlıklardan tenzih edildiği zaman lâyık olabilir. Bundan dolayı Fatiha sûresi, Kur'an'ın anahtarı kabul edilmiştir. Mekke'nin fethi sırasında Allah Rasûlu "kuluna yardım eden Allah'a hamdolsun" demiş fakat sözünü tesbih ile açmamıştır. (yani Allah'ı tesbih ederim dememiştir.) O halde فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ifadesinin manası "O'na hamdetmen vasıtasıyla, O'nu tesbih et; yani O'nu bu yolla tesbih ve tenzih eyle." şeklindedir.

3. İfadenin hal olması. Buna göre mana "hamdeden olarak Allah'ı tesbih et" şeklindedir.

4. Bunun manası: "Allah'ı, sadece O'nu hamdederek tesbih ve tenzih et. Çünkü seni hidayete ileten O'dur. Başkası değil. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى اَلْحَمْدِ لِلّٰهِ "Allah'a hamdetmeye muvaffak kılmasından dolayı da Allah'a hamdü senalar olsun."

5. Süddî بِحَمْدِ رَبِّكَ ifadesinin "Rabbimin emriyle" anlamında olduğunu rivâyet etmiştir.

6. İfadedeki بِ nin zâid (ilave) bir bağlaç olması. Buna göre kelamın takdiri; سَبِّحْ حَمْدَ رَبِّكَ "Rabbinin hamdini tesbih ve tenzih et." şeklinde olur ki, bu te'vil hakkında birkaç ihtimal söz konusudur:

a) Bunun manası: "Allah için hamdlerin en temiz ve nezih olanını seç" şeklindedir.

b) "Rabbine olan hamdlerini riyâ ve gösterişten, zikir ile fasit dünyevî gayelere ulaşmak emelinden temizle.."

c) "Rabbine olan hamdlerini "Ben bunları O'na yaraştığı şekilde yaptım" iddiasından temizle." Cenâb-ı Hakk'ın: وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ "Allah'ı lâyık

olduğu vechile takdir edemediler"[1214] âyetiyle buna işaret edilmektedir.

7. "Sana vacib olan hamdin yerine tesbihatta bulun." Hamd, nimete mukâbil olur. Allah Teâlâ'nın bize olan nimetleri ise sonsuzdur. Bunlara mukâbil hamd-u sena edebilmek beşer takatinin üstündedir. Bu sebeple Cenâb-ı Hak: "Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız onları hakkıyla sayamazsınız."[1215] buyurmuştur. Sanki Cenâb-ı Hakk: "Sen bihakkın hamdden acizsin. O halde, hamdin yerine tesbihatta bulun." buyurmuştur. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) de لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ "Ben sana senayı sayıp tüketemem, Sen kendini sena ettiğin gibisin."[1216] buyurmuştur.

8. Bundan muradın, سَبِّحْ قَلْبَكَ şeklinde olmasıdır. "Yani Rabbi'nin hamdini mütâlea ederek, kalbini temizle. Çünkü sen her şeyin Allah Teâlâ'dan olduğunu gördüğün zaman kalbini, nefsine çevirmekten temizlemiş olacaksın demektir. O halde فَسَبِّحْ emri, Allah Teâlâ'dan başkasının nefyedilmesine; رَبِّكَ بِحَمْدِ ifadesi de herşeyin Allah'dan olduğunun görülmesine bir işarettir. [1217]

وَاسْتَغْفِرْهُ *"Ve O'na istiğfar et."* İstiğfar; رَبَّنَا اغْفِرْ لِي yahut اَسْتَغْفِرُكَ اَللّٰهُمَّ اِنِّي "Ya Rabbi bana mağfiret et, mağfiretini niyaz ederim" gibi dua ve niyaz ile mağfiret istemektir.[1218]

Mağfiret gerçekleşmesi gereken bir taabbuddur. Günahların bağışlanması gerçekleşsin diye değil, aksine taabbud olmak üzere yapılmalıdır.[1219]

إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً **"Çünkü O muhakkak tevbeleri çok kabul edicidir." Tevbe;** günaha nedamet ve bir daha yapmamak üzere azim ile dönüştür.

İnsan, başkalarının günahları için de istiğfar edebilir. Kur'an'da رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ "Rabbimiz hesabın görüleceği gün, beni anamı, babamı ve mü'minleri bağışla"[1220] âyeti gibi bunun pek çok güzel misalleri vardır. Onun için burada وَاسْتَغْفِرْهُ "O'ndan mağfiret dile" emri Peygamberin (s.a.v.) sadece kendisi için olmayıp ümmeti için de olur. Ve hatta daha çok ümmeti için denilmiştir.[1221]

Buradaki istifar emri " Peygamber (s.a.v.)'in kendisi içindi" diyenler şu izahlarda bulunmuşlardır:

a) Peygamber (s.a.v.), Allah Teâlâ'nın kendisine ihsan etmiş olduğu nimetlerin büyüklüğü dolayısıyla kendisinin kusurlu olduğunu görüyor ve bunların gereklerini yerine getirmekteki kusur ve eksikliğini birtakım günahlar olarak değerlendiriyordu.

(şükrü yetersizlikten istiğfar)

Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) duasında şöyle buyuruyordu:

رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي، وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي كُلِّهِ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ، وَعَمْدِي وَجَهْلِي وَهَزْلِي، وَكُلُّ ذٰلِكَ عِنْدِي. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، وَأَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Ey Rabb'im! Benim günâhımı, bilgisizliğimi, her işimde israfımı ve benden daha iyi bilmekte olduğun kusurlarımı mağfiret eyle! Allah'ım! Benim hatâlarımı, kasdımla ve bilgisizliğimle işlediklerimi, şakalarımı mağfiret eyle! Bunların hepsi bende vardır. Allah'ım! Evvelden yaptığım, sonradan yapacağım; gizlediğim, açığa çıkardığım bütün günâhlarımı Sen mağfiret eyle! Öne geçiren ancak Sen'sin, sonraya bırakan da ancak Sen'sin. Sen herşeye gücü yetensin!"[1222]

b) Bundan maksad başkalarının ona uyması için, onun bununla Allah Teâlâ'ya ibadet ve taatte bulunmasıdır. Çünkü hiçbir mükellef ibadetinde herhangi bir kusurun meydana gelmediğinden emin olamaz. (İstiğfardan müstağnî olamaz)

c) İstiğfar efdal ve en uygun olanı terk etmekten dolayıdır.[1223]

Muradın "Ümmetin için istiğfarda bulun" şeklinde olduğunu kabul edenler şu izahlarda bulunmuşlardır:

Cenâb-ı Hak Âyet-i kerime'de şöyle buyurmuştur:

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ "Bil ki Allah'dan başka ilah yoktur. (Ey Muhammed s.a.v.) kendi günahın için, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günahı için (Allah'dan) mağfiret dile."[1224] âyetinde ümmetinin günahı için istiğfarda bulunmasını emretmiştir. İşte bu noktada ümmet çoğaldıkça, bu istiğfar da daha zorunlu ve mühim hale gelmiştir.

Âyette amellerine güvenip mağfiret talebini terk etmesinler diye ümmetin dikkati çekilmektedir.

Fahreddin Râzî şöyle der: "Tevbe bütün taatlerden önce gelir. Çünkü hamd, in'am (nimet) sebebiyle yapılır. Lakin bu sûrede Cenâb-ı Hak önce istiğfar sonra hamd sonra da tesbih yapılmasını emretmemiş, bunun yerine önce tesbih (tenzih) sonra hamd, sonra da istiğfarı emretmiştir. Bunun bazı hikmetleri vardır. Şöyle ki:

a) En kıymetli ve şerefli olanla başlamıştır. İfade en kıymetliden daha az kıymetliye, yukarıdan aşağıya inmektedir. Bunda da Halik'dan halka inmenin, halktan Halik'a yükselmekten daha şerefli olduğuna işaret vardır.

b) Kulun tesbih ve hamdinin Allah Teâlâ'nın celâl ve izzetiyle karşılaştırıldığında günah haline dönüştüğüne, binaenaleyh bundan istiğfarda bulunmanın vacip olduğuna bir tenbih ve dikkat çekme vardır.

c) Tesbih ve hamd Allah Teâlâ'yı ta'zim ve ululamaya; istiğfar ise Hak Teâlâ'nın mahlukuna şefkat etmeye bir işarettir. Birincisi (tesbih, hamd) namaz gibi; İkincisi (istiğfar) zekat gibidir. Namazın, zekattan önce gelme hikmetine binaen burada da öyle gelmiştir.

Âyet tesbih ve istiğfarda bulunmayı açıkça ifade etmenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vacip olduğuna delâlet eder. Zira;

1. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bütün ümmetine örnek olması güdülen amaçlardan biridir. Ta ki, ümmet gerek nimet gerekse mihnet ve çile içinde bulunduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yapmış olduğu şeyi yapsın; nimetler yeniden geldiğinde şükür ve hamdi de tekrarlasın.

2. Müşâhede edilen genellikle hamdin önce getirilmesidir. Allah (c.c.) daima hamd ve istiğfarı emretmiştir. Böylece kendisiyle diğer insanların farkı ortaya çıksın. Keza ecelinin yaklaştığını anlayınca Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Allah (c.c.), "istiğfar et" emrini vermiştir. Ta ki ümmeti de ecelleri yaklaşınca böyle yapsınlar.

Allah (c.c.), sûrenin başında نَصْرُ اللّٰهِ "Allah'ın yardımı" ve دِينِ اللّٰهِ "Allah'ın dini" buyurmuş. Fakat بِحَمْدِ اللّٰهِ buyurmayıp بِحَمْدِ رَبِّكَ "Rabbi'nin hamdiyle" buyurmuştur. Bunun hikmeti: Allah Teâlâ adaleti gözetmiş ve zat (اللّٰه) ismini iki kere zikrettiği gibi, fiil ismini de iki kere zikretmiştir. Fiil isimlerinin birincisi Rab, ikincisi ise Tevvab'dır. Rububiyyet önce, tevbeleri çokça kabul ediş de sonra olduğundan Cenâb-ı Hak önce Rab ismini, sonra Tevvab ismini zikretmiştir.

إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ifadesi mazi (كَانَ) sigasıyla söylenmiştir. Oysa biz, Allah Teâlâ'nın bunu gelecekte kabul etmesine muhtacız. Bunun anlamı: "Allah geçmişte ikrâm ve ihsanda bulundu. Aynen bunun gibi gelecekte de ihsanda bulunacak; geçmişteki kavimlerin tevbelerini kabul ettiği gibi, sizin tevbelerinizi de kabul edecek" demektir.

إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا yerine mağfiretle uyumlu olması için غَفَّارًا getirilmesi gerekirdi. Bunda; Tesbihin hamde yakınlaşması gibi, istiğfarın faydasının da tevbeye yakınlaşması halinde olacağına bir tenbih vardır. İfadede amellerin tevbe ve istiğfar ile bitmeleri gerektiğine tenbihat bulunmaktadır. Ömürlerin sonu da böyledir.[1225]

İstiğfarda geçmiş günaha nedamet (pişmanlık) yoksa o sadece duadır; nedamete yaklaşmış ise tevbedir. Tevbe manası bulunmayan, sadece dua olan bir istiğfarın kabul olmaması gerekir. Çünkü hem günaha pişmanlık duymamak hem de O'nun mağfiretini istemek Allah'a karşı edepsizliktir. Ancak bu kişinin kendi günahı

hakkındadır.[1226]

Fahreddin Râzî şöyle der: Cenâb-ı Hak bu sûrede Hz. Peygamber (s.a.v.)'e üç nimete, üç ödev vermiştir. Önceki sûrede "Ey kafirler ben sizin taptıklarınıza tapmam demesine mukâbil Hz. Peygamber'e üç nimet bahşetmiştir. Bunlara mukâbil de üç vucûbiyet getirmiştir. Sanki şöyle buyurmuştur:

1. Sen bana, benim dinime lisanınla destek oldun. Bunun mukâbili, Allah Teâlâ'nın nusretinin gelmesidir. Yardımına mukâbil, tesbih mükellefiyetini getirmiştir.

2. Sen, kalbinin Mekke'sini tevhid ordusuyla fethettin. Biz de sana Mekke'nin Fethini nasip ettik. Mekke'nin fethine mukâbil, hamd mükellefiyetini getirmiştir.

3. Sen iç ve dış bütün uzuvlarını bana itaate sevk ettin. Ben de kullarımı sana itaate sevk ettim. Bu husus da "İnsanlar fevc fevc Allah'ın dinine girecekler" ifadesinden anlaşılmaktadır. Hak Teâlâ, insanların hak dine bölük bölük girişlerine karşılık da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in istiğfarda bulunması mükellefiyetini getirmiştir. Zira taraftarın çok olması, kalbi meşgul eden şeylerdendir. Bu kadarcık meşguliyet (günahın) için istiğfarda bulun. Böylece Cenâb-ı Hak üç nimete mukâbil, üç çeşit kulluk göstermesini istemiştir: "Yardım edersem, tesbihatta bulun; fethi nasip edersem hamd et; kullarım fevc fevc Müslüman olunca da istiğfarda bulun..."[1227]

Âlûsî der ki: "Kul ne kadar çok çalışsa da Mabud' un celâline lâyık olanı gereği gibi yerine getirmede kusurdan uzak olamayacağına işaret için, birçok taatlerden sonra istiğfar da meşru kılınmıştır. Onun için: farz namazı kılan kimse için akabinde üç defa istiğfar etmesi, teheccüd kılanın seher vakitleri dilediği kadar istiğfar etmesi: "وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ Seherlerde istiğfar edenler"[1228] ve hacının hacdan sonra istiğfar etmesi meşru kılınmıştır: ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللهَ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Sonra insanların akın akın döndüğü yerden siz de akın edin ve Allah'dan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah bağışlayan esirgeyendir."[1229] Aynı şekilde abdestin sonunda ve her toplantının bitiminde istiğfarın meşru olduğu rivâyet olunmuştur. Rasûlullah (s.a.v.) her hangi bir meclisten, toplantıdan kalkarken سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَسْتَغْفِرُكَ وأَتُوبُ إِلَيْكَ derdi.[1230]

Hadis imamları (lafzı Buharî'den almak üzere) Âişe (r. anha)'dan şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" sûresi Rasûlullah (s.a.v.)'e nâzil olduktan sonra kıldığı her bir namazda mutlaka سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي "Rabbim Seni tenzih ederiz ve seni hamdinle (zikrederiz.) Allah'ım bana mağfiret buyur" derdi.[1231] Yine ondan şöyle

dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûllullah (s.a.v.) rukûunda ve sücûdunda سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي “Allah’ım, Rabbimiz seni tenzih eder ve hamd ile seni anarız. Allah’ım bana mağfiret buyur” [1232] der (ve bu hususta) Kur’an’ı te’vil ederdi. Yani Kur’an’ın bu hususta emirlerine göre bunu yapardı.[1233]

Taberî ve İbn Kesîr’de şöyle denilmektedir: “Ümmü Seleme dedi ki: “Peygamber (s.a.v.) son zamanlarında ne kadar kalkar, oturur, gider ve gelirse mutlaka سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِهِ اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وأَتُوبُ إِلَيْهِ “Allah’ı tenzih ederim ve O’na hamd ederim. Allah dan mağfiret diler ve O’na tevbe ederim” der ve şöyle buyururdu: “Çünkü ben bununla emrolundum” Sonra da “Allah’ın yardımı ve fetih geldiğinde” sûresini sonuna kadar okurdu.”[1234]

Müslim, Âişe (r. anha)’dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: “Rasûllulah (s.a.v.) سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِهِ اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وأَتُوبُ إِلَيْهِ “Allah’ı hamd ile tesbih eder, Allah’dan mağfiret diler ve O’na tevbe ederim” sözlerini çokça söylerdi. Âişe (r. anha) dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü dedim, görüyorum ki sen: “Allah’ı hamdiyle tesbih ederim. Allah’dan mağfiret diler, O’na tevbe ederim” sözlerini çokça söylüyorsun (sebebi nedir?)” Şöyle buyurdu: “Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi haber vermişti. Bu alâmeti gördüğüm takdirde Allah’ı hamdi ile tesbih ederim. Allah’dan mağfiret diler ve O’na tevbe ederim” sözlerini çokça söylememi buyurdu. İşte ben, bu alâmeti görmüş bulunuyorum.” sonra da “Allah’ın yardımı ve fethi geldiğinde (Mekke fethedildiğinde) insanların bölük bölük Allah’ın dinine girdiklerini gördüğünde hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O’ndan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir” (buyruklarını okudu).[1235]

Rivâyet olunmuştur ki, bu sûre nâzil olduğunda Rasûllulah (s.a.v.) bir hutbe okuyup şöyle buyurmuştu:

اِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللّٰهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ لِقَائِهِ فَاخْتَارَ لِقَاءَ للّٰهِ

“Bir kul ki, Allah onu dünya ile kendisine kavuşması arasında muhayyer kıldı, o Allah’a kavuşmayı seçti.”[1236] Bunun ne demek olduğunu Ebû Bekir (r.a.) anlamış ve ağlamıştı da

فَدَيْنَاكَ بِأَنْفُسِنَا وَأَمْوَالِنَا وَأَبَائِنَا وَأَوْلاَدِنَا

“Sana kendimizi, mallarımızı, babalarımızı ve evlatlarımızı feda ederiz”[1237] demişti.

Yine rivâyet olunmuştur ki, Rasûlullah (s.a.v.) bunu ashabına okuduğu zaman

sevinmişler, fakat Hz. Abbas (r.a.) ağlamıştı. Rasûlullah (s.a.v.): "Niye ağlıyorsun amca?" buyurdu. نُعِيتَ إِلَيْكَ نَفْسَكَ "Sana vefatın haber veriliyor" dedi. إِنَّهَا كَمَا تَقُولُ "Evet dediğin gibi "buyurdu.[1238]

Rasûlullah (s.a.v.) Hicri onbirinci senenin Safer ayının sonlarında bir baş ağrısından rahatsızlanarak, Rebîu'l-Evvel'in on ikinci gününe kadar devam eden bu rahatsızlığı esnasında dahi son üç günden başkasında Mescid-i Saadet'e çıkıp namazı kıldırmaktan geri kalmamıştı, ezan okununca: "Ebû Bekir'e emredin insanlara namazı kıldırsın." buyurdu. Rebîü'l-Evvel'in on ikinci günü pazartesi günü-ki doğduğu gündür-.Hz. Âişe'den (r. anha) rivâyet olunduğu vechile önündeki bardağa mübarek elini batırıp su ile yüzünü meshediyor اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلٰى سَكَرَاتِ المَوْتِ "Allah'ım bana ölüm sekeratına karşı yardım buyur." [1239]diye dua ediyordu. Kuşluk vakti idi. Derken ağırlaştı. Hz. Âişe kucağına almıştı, bu fanî aleme gözünü yumdu, son sözünde بَلِ الرَّفِيقِ الأَعْلٰى "Hayır, bilakis refîki'l-a'la"[1240] diye Rabbine olan özlemini arzetti, isteği olan Allah'ın likasına kavuştu.

Nasr sûresindeki mucizeler:

1) Sûrenin müjdesinde ve delaletinde bir mucize ve i'caz; manasında bir başka mucize ve i'caz vardır. Rasûlullah (s.a.v.) ve müslümanlara yardım görme, fetih ve insanların İslam'a yönelmesi durumunda ne yapacakları hususunda verilen bu eğitimin insan kaynaklı olması ve onu bir insanın kavraması imkansızdır. Zira insanlar yardım görme ve fetih durumlarında şımarır, mal ve şehvete yönelirler. Bu sûrenin emrettikleri ise bunun dışındadır. Dolayısıyla sûrenin ele aldığı konularda bir mucize ve i'caz vardır.

2) Bu sûredeki konuların, basiretli insanların hata bulamayacağı Kur'an'a ait diğer konularla uyuşmasında da bir mucize ve i'caz vardır. Çünkü sûredeki kelimelerin yerine bir başkasını koymak mümkün değildir. Onlar, İslamî manalarını en mükemmelce ifade etmek üzere kullanılmış, belâgat, fesâhat ve seçim yönünden zirvede kelimelerdir.[1241]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Allah Teâlâ'nın her nimeti şükrü ve hamdi gerektirir. O'nun Peygamber (s.a.v.) ve ümmetine en büyük nimetlerinden biri de düşmanlara karşı verdiği nusret, galebe ve müslümanların kıblesinin bulunduğu Mekke'nin fethidir. Diğer bir büyük nimet ise; İslam dinine cemaatler, gruplar halinde girilmesidir.

2. Bunun için Allah (c.c.) bu sûrede namaz ve tesbihi emretti. Lutfettiği zafer ve fetih

için hamd ve zikre devamın yanında, Allah Teâlâ'dan mağfiret dilemeyi emretti. Zira O, tesbih ve istiğfar edenlerin tevbelerini çokca kabul edendir. Durum Peygamberimiz (s.a.v.) için böyleyse, ümmeti buna daha fazla muhtaçtır. O (s.a.v.) masumken istiğfarla emrolunuyorsa başkası ne yapmalı iyi düşünülmelidir.

3. Allah katında din sadece İslam'dır. Allah katında din, şüphesiz İslam'dır. Ancak, Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini kim inkar ederse bilsin ki, Allah hesabı çabuk görür. [1242] Ve Kim İslam'dan başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir. O âhirette de kaybedenlerdendir. [1243] âyetleri de buna delâlet eder.

4. Fukaha, mukallidin imanının sahih olduğuna ikinci âyeti delil almışlardır. Çünkü Allah (c.c.) o grupların imanının sıhhatine hükmederek bunu Peygamber (s.a.v.)'e büyük ihsanlardan saymıştır.

5. Allah (c.c.) önce tesbihi, sonra hamdi, ardından da istiğfarı emretti. Çünkü Hâlik için gerekli olan tesbih ve hamdi, insanın kendisi için olana takdim etti. Tesbihi emretti ki zihne, zaferin senelerce gecikmesiyle ilgili olumsuz bir düşünce gelmesin. Allah (c.c.) hakkın ihmalinden münezzehtir. İstiğfarı da emretti ki, Peygamber (s.a.v.) kendisine eziyet edenlerden intikamı düşünmesin.

6. Âyet tesbih ve hamdin fazîletine delâlet eder.

7. Ashab-ı kiram sûrenin Peygamber (s.a.v.)'in vefatına işaret olduğunda müttefiktirler. Bunu anlamışlardı. Çünkü tesbih, hamd ve istiğfarın mutlak olarak emredilmesi, davetin tebliği emrinin bitip kemale erdiğine delildir.[1244]

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ، وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلاَةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاء رَبَّنَا

اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ. اَللّٰهُمَّ أَحْيِنَا عَلٰى دِينِهِ وَأَمِتْنَا عَلٰى سُنَّتِهِ واحْشُرْنَا تَحْتَ لِوَائِهِ. سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ. فَلْيَكُنْ آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

"Selâm, dualar ve güzellikler Allah içindir. Selâm, Allah'ın rahmeti ve Allah'ın bereketleri senin üzerine olsun Ey Peygamber. Selâm (esenlik), bizim ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun. Ben şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve peygamberidir." [1245] "Allah'ım, İbrahim ve yakınlarına salât ve selâm ettiğin gibi, Muhammed ve yakınlarına da salât ve selâm et." [1246]

"Rabbim, beni ve soyumu namaz kılanlardan eyle. Rabbimiz, duamızı kabul eyle." [1247]

"Rabbimiz, beni, babamı, anamı ve insanları, hesaba kalkılacağı gün affeyle." [1248]

"Allahım, bizi onun dîni üzere yaşat, onun dîni üzere öldür ve onun bayrağı altında haşret." "Allahım sen sübhansın, sana hamd ediyorum, beni affetmeni diliyorum ve sana tevbe ediyorum"[1249]

"Bizim son duamız, "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur"[1250] olsun."[1251]

ÂMÎN...

Suyutî, VIII, 662.
Mevdûdî, VII, 283.
Buharî, Tefsir, 110/3.
Buharî, Tefsir, 110/3; Âlûsî, Ruhu'l-Meanî, XXX, 326.
Buharî, Tefsir, 110/3; Âlûsî, Ruhu'l-Meanî, XXX, 326.

Said Havva, XVI, 428.
Râzî, XXIII, 509-510.
Kur'an Yolu, V, 706.
Mevdûdî, VII, 284-285.
Said Havva, XVI, 427-428.
Bakara, 2/281.
Nisa, 4/176.
Kelale; Atâ ve çocuk zincirini oluşturan soy direğinin dışında bulunan akrabalık demektir. İslam fıkhında babası ve çocuğu olmayanın mirası anlamında kullanılır.
Bakara, 2/273-283.
Mevdûdî, VII, 283.
Maide, 5/3.
Nisa, 4/176.
Tevbe, 9/128.
Bakara, 2/281.
Kurtûbî, XIX, 434.
Tirmizî, Fedailu'l- Kur'an, 10.
Elmalılı, X, 25.
Kurtûbî, XIX, 427-428.
Saf, 61/13.
Elmalılı, X, 26.
Maide, 5/3.
Zümer, 39/73.
Râzî, XXIII, 510-511.
Elmalılı, X, 26.
Muhammed, 47/7.
Râzî, XXIII, 513.
Taha, 20/114.
Râzî, XXIII, 514-517.
Râzî, XXIII, 518.
Elmalılı, X, 28.
Zariyat, 51/56.
Araf, 7/179.
Buharî, Menakıb, 1; Müslim, İman, 82-84; Tirmizî, Menakıb, 71; Râzî, XXIII, 518-519.
Kurtûbî, XIX, 249.
Râzî, XXIII, 519.
Buharî, Umre, 12, Daavat, 53, 59; Müslim Hac, 147, 428, Zikr, 77; Ebû Davud, Menasık, 59, Cihad, 158; Tirmizî, Hacc, 102; Nesaî, Kasseme, 34; İbn Mace, Diyet, 5.
Âlûsî, XV, 2/328.

Elmalılı, X, 27-28.
Al-i İmran, 3/19.
Al-i İmran, 3/85.
Zariyat, 51/35.
Şura, 42/53.
Tevbe, 9/32.
En'am, 6/88.
Bakara, 2/256.
Al-i İmran, 3/103.
Bakara, 2/138.
Râzî, XXIII, 520.
Fetih, 48/28.
Elmalılı, X, 29.
Darimi, Mukaddime, 14; Müsned, III, 343.
Râzî, XXIII, 521.
Yunus, 10/10.
Bakara, 2/30.
İsra, 17/44.
Saffat, 37/143.
Zuhruf, 43/13.
Elmalılı, X, 30-32.
Ebû's-Suud, XII, 5866-5867.
Râzî, XXIII, 522.
İnşirah, 94/7-8.
Müddessir, 74/5.
Elmalılı, X, 32-33.
İbn Mace; İkamet, 1; Müsned, V, 384.
Rum, 30/17.
Taha, 20 /130.
Zümer, 39/67.
İbrahim, 14/34.
Müslim, Salat, 222; Ebû Davud, Salat, 148, Vitir, 5; Tirmizî, Daavat, 75, 112; Nesaî, Taharet, 119; İbn Mace, Dua, 3, İkamet, 117.
Râzî, XXIII, 523-527.
Elmalılı, X, 34.
Kurtûbî, XIX, 423.
İbrahim, 14/41.
Elmalılı, X, 34.
Buharî, Daavat, 60.

Râzî, XXIII, 528.

Muhammed, 47/19.

Râzî, XXIII, 528-531.

Elmalılı, X, 35.

Râzî, XXIII, 507-508.

Al-i İmran, 3/17.

Bakara, 2/199.

Müslim, Salat, 218-220, Musafirin, 201; Ebû Davud, Salat, 119, Edeb, 27; Tirmizî, Daavat, 32; Nesaî, İftitah, 17, Sehv, 87; Müsned, II, 45.

Buharî, Tefsir, 110.

Buharî, Megazî, 53.

Kurtûbî, XIX, 430-431.

İbn Kesîr, XV, 8731.

Müslim, Salat, 221; İbn Mace, Hudûd, 29.

Buharî Menakıbu'l-Ensar, 45, Salat, 80, Fezailu's-sahabe, 3; Müslim, Fezailu's-Sahabe, 2; Tirmizî, Menakıb, 15; Müsned, III, 18, 478.

Tirmizî, Menakıb, 15; Darimi, Mukaddime, 14.

Buharî, Tefsir, 110/3; Müsned, I, 217, 344, 356, 449.

İbn Mace, Cenâiz, 64; Tirmizî, Cenâiz, 7.

Buharî, Merda, 19, Fedailu's-Sahabe, 5, Magazi, 83-84; Müslim, Selam, 46; Tirmizî, Deavat, 76; İbn Mace, Cenâiz, 64.

Said Havva, XVI, 433.

Al-i İmran, 3/19.

Al-i İmran, 3/85.

Zuhaylî, XV, 663-664.

Buharî, Ezan, 148, 150, İsti'zan, 3, 28, Daavat, 16; Müslim, Salat, 56, 60, 62; Ebû Davud, Salat, 178; Tirmizî, Salat, 215.

Buharî, Tefsir, 33, 10, Daavat, 31, 32; Müslim, Salat, 65, 66, 69; Tefsir, 33/23, Vitir, 3; Nesaî, Sehv, 49, 50, 54; İbn Mace, İkamet, 25.

İbrahim, 14/40.

İbrahim, 14/41.

Müsned, IV, 420.

Yunus, 10/10.

Elmalılı, X, 41.

TEBBET SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلَىٰ

yaslanacak ne de kazandığı ne malı ona fayda vermedi kurudu da Ebu Leheb'in iki eli kurusun

نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

hurma lifinden bükülmüş bir iple gerdanında odun hamalı olarak karısı da alevli ateşe

MEÂLİ:

1. Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da.

2. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi.

3. O, alevli bir ateşe yaslanacak.

4. Odun taşıyıcı olarak karısı da (ateşe girecek).

5. (Hem de) boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde.

Tebbet sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz on birinci, iniş sırasına göre altıncı sûredir. Fatiha sûresinden sonra, Tekvîr sûresinden önce nâzil olmuştur.

Sûre, adını ilk âyette geçen "kurusun" şeklinde beddua anlamı taşıyan "tebbet" kelimesinden almıştır. Sûreye ayrıca el-Mesed, el-Leheb, Ebû Leheb isimleri de verilmiştir.[1252]

Nüzûl Zamanı:

Konusundan, Ebû Leheb'in Rasûlullah (s.a.v.)'e karşı davranışının sınırı aştığı bir dönemde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Bedir Gazvesinden 7-10 sene önce...

Sûrenin Konusu:

Sûre, Ebû Leheb'i âhirette gireceği ve kızaracağı tutuşturulmuş bir ateşle tehdit eder. Eşinin de onunla beraber ateşle cezalandırılacağını bildirir.[1253]

Tarihî Arka Plan:

Kur'an-ı Kerîm'in sadece bir yerinde, bir İslam düşmanı ismi anılarak

lanetlenmiştir. Oysa o dönemde hem Mekke hem de Medine dönemlerinde, İslam'a ve Rasûlullah (s.a.v.)'a düşmanlıkta Ebû Leheb'ten daha ileri giden kimseler vardı. Fakat o zamanki Arabîstan'da bir kişinin mal, can, şeref güvenliği için aile, kan ve kabile bağından başka bir güvencesi yoktu. Onun için o dönemki toplumda sıla-i rahim ve akrabalara iyi davranmak temel ahlakî unsurlardandı. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.) İslam'a davet edince, diğer kabileler O'na (s.a.v.) karşı çıktıklarında Hâşim ve Muttalib oğulları Rasûlullah (s.a.v.)'i himaye etmişlerdi. Halbuki bir çoğu Rasûlullah (s.a.v.)'in nübüvvetine inanmıyorlardı. Sadece amcası Ebû Leheb bu ahlakî anlayışa karşı çıkmıştı. Oysa Araplarda amca, baba yerindeydi ve babası ölmüşse amcanın yeğenine kendi çocuğu gibi bakması beklenirdi. Buna rağmen Ebû Leheb Hz. Peygamber (s.a.v.)'e aşırı düşmanlık eder, insanların O'na iman etmelerine engel olmak için işini gücünü bırakıp O'nun peşine düşerdi.

Nüzûl Sebebi:

Âlimler sûrenin sebeb-i nüzûlü hakkında şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

1- İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demektedir: "Allah Rasûlu (s.a.v.) başlangıçta durumu gizliyor ve Mekke'nin mahallelerinde gizlice namaz kılıyordu. Bu وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "(önce)Yakın akrabanı uyar"[1254] âyeti nâzil oluncaya değin üç sene devam etti. Bu âyet nâzil olunca Safa tepesine çıktı ve tek tek isimleriyle akrabalarına seslendi, neticede toplandılar. Ebû Leheb "Ne var" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine: "Allah bana en yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Sizlerse en yakınlarımsınız. Sizler لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ "Allah'tan başka ilah yoktur" demedikçe ben size ne dünyada ne de âhirette yardım edemem. Eğer Allah'ı birlerseniz Rabbinizin katında lehinizde şahitlik yapacağım." dedi.[1255] Bunun üzerine Ebû Leheb تَبًّا لَّكَ "Yuh olsun sana! Bizi bunun için mi çağırdın?" dedi. Bu söz üzerine bu sûre nâzil oldu.[1256]

2- Yine İbn-i Abbas'tan gelen başka bir rivâyette: Hz. Peygamber (s.a.v.) وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "(önce)Yakın akrabanı uyar"[1257] âyeti nâzil olunca Safa tepesine çıkıp يَا صَبَاحَاهْ (savaş ve baskın tehlikesini haber vermek üzere kullanılan) Ya sabahah: "Ey insanlar sabah oldu uyanın" diye nida etti. Bunun üzerine Kureyş, Efendimiz (s.a.v.)'in başına toplandılar ve Rasûlullah (s.a.v.) onlara: "Ne dersiniz? Düşman size saldıracak desem bana inanır mısınız?" dedi. Onlar: "Biz senden şimdiye kadar doğrudan başka bir şey duymadık" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Öyleyse ben sizi önünüzde bulunan bir azab ile uyarıyorum" buyurdu. Ebû

Leheb تَبًّا لَّكَ تَبَّ : "Yuh olsun sana, bizi bunun için mi topladın?" dedi ve kalktı. Bunun üzerine Tebbet sûresi nâzil oldu[1258]

3- Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün amcalarını davet etmiş ve onlara yemek takdim etmişti. Ancak onlar: "Bizim her birimiz bir koyun yer" diyerek O'nu kınamışlardı. Rasûlullah (s.a.v.) de onlara: "Yiyiniz" buyurdu. Yediler, doydular ama sahandaki yemekten çok az bir şey eksilmişti. Sonra Peygamber (s.a.v.)'e "Ne var?" diye sordular. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) onları İslam dinine davet etti. Ebû Leheb de diyeceğini dedi. Rivâyet olunduğuna göre Ebû Leheb: "Müslüman olursam bana ne var?" diye sormuştu. Hz Peygamber: "Müslümanlara olanlar" diye cevap verdi. Ebû Leheb: "Ben onlara üstün olmayacak mıyım?" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ne ile üstün tutulacaksın?" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Leheb تَبًّا لِّهٰذَا الدِّينِ الَّذِي يَسْتَوِي أَنَا وَغَيْرِي "Benimle şunları bir tutan dine yuh olsun!" dedi; bunun üzerine Tebbet sûresi nâzil oldı.[1259]

4- Hz. Peygamber'e bir heyet geldiğinde, bu heyet amcasına ondan sorar ve: "Sen onu en iyi tanıyansın..." derdi. O da onlara: "Muhammed sihirbazdır" vb. der, bunun üzerine onlar O'ndan yüz çevirir, karşılaşmazlardı. "Onu görmeden gitmeyeceğiz" diyen bir heyete de Ebû Leheb "Biz onda delilikten başka hiçbir şey müşahade etmedik. Eli kurusun ve kahrolsun..." deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan haberdar olur ve hüzünlenirdi. Bunun üzerine de bu sûre nâzil olmuştur.[1260]

Hangisi nüzûl sebebi olarak alınırsa alınsın bu sûrenin ilk nâzil olan sûrelerden olduğunu ifade etmektedir. Rivâyetler arasında herhangi bir tezat söz konusu değildir. Ve Duhâ sûresinden önce indirilmiştir. Peygamber (s.a.v.)'in zafer ve başarısıyla, ona küfür ve düşmanlık edenlerin başında bulunan amcası Ebû Leheb'in durumu ve akıbeti yanyana getirilerek, yardım görmekle yardımsız bırakılmanın, şükürle nankörlüğün, güzel sonla kötü sonun farkı yakından gösterilmiştir.[1261]

Önceki Sûreyle İlişkisi:

Nasr sûresinde Allah (c.c.), itaat edenin mükafatının dünyada zafer ve fetih, âhirette de bol bol sevap olduğunu zikretmişti. Bu sûrede de asinin akıbetinin dünyada hüsran, âhirette azab olduğunu açıkladı.[1262]

Sûreler Arası İlişki:

Fahreddin er-Râzî sûreler arasındaki ilişkiyi şöyle izah eder:

1) Allah (c.c.) "Sizin dininiz size, benim dinim banadır."[1263] buyurunca sanki O (s.a.v.), "Allah'ım benim göreceğim mükafat nedir?" demiş de Allah (c.c.) "Sana

yardım ve fetih var"[1264] buyurmuştur. Bunun üzerine O (s.a.v.): "Öyleyse amcamın cezası nedir?" demiş. Allah (c.c.) da "Elleri kurusun" buyurmuştur.

2) Önceki sûre ile ilişkinin başka bir yaklaşımı da şöyledir: Allah (c.c.) "Sizin dininiz size benim dinim banadır" buyurunca sanki "Allah'ım! Sana itaat eden kullarının mükafatı nedir?" denilmiş de O (c.c.) da :"Yardım ve fethin elde edilmesidir"[1265] buyurmuştur. Sonra da "Öyleyse Sana isyan edenin cezası nedir?" denilmiş. O (c.c.) da: "Dünyada zarar, âhirette Tebbet sûresinin delâlet ettiği şekilde azaptır" buyurmuştur.

3) Yardımın "Benim dinim bana" âyetine bitişik olması, tehdidin de "Sizin dininiz size" âyetiyle ilgili olması için vaad tehditten önce getirilmiştir. Nasr, Medine'de son nâzil olan sûre; Tebbet de Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerden olmasına rağmen sûreler arasındaki uyum göz önüne alınırsa Kur'an-ı Kerîm'deki sûrelerin Allah (c.c.) tarafından ve O'nun emri ile tertip edildiği anlaşılır.[1266]

Said Havva da der ki:

1- Kâfirûn Sûresi "Sizin dininiz size benim dinim banadır" âyetiyle sona ermiştir. Nasr sûresi ise Rasûlullah (s.a.v.)'i kafirlere karşı zaferle müjdelemek üzere gelmiştir. el-Mesed (Tebbet) sûresi de kafirlerin akıbetlerinden ve onların hüsranlarından bahsetmek için gelir.

2- Nasr sûresinde kafirlere karşı dünyadaki yardım, Mesed sûresinde ise kafirlere karşı âhiretteki yardım kastedilmiştir. Bu da Rasûlullah (s.a.v.)'e ikinci bir yardımdır.[1267]

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾

1- "Ebû Leheb'in elleri kurusun, kurudu da."

تَبَّتْ ***"kurusun"*** ifadesi hakkında şu görüşler bulunmaktadır:

1- تَبَّتْ, (tebab) helak olmak anlamındadır. Bu fiil, bir durumu haber vermekle birlikte dilek kipi de olabilir: "Kurusun helak olsun" تَبًّا لَهُ Yuh olsun, perişan olsun" gibi... وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ "...ancak helak ve hüsrandadır."[1268] âyeti de bu manadadır.

2- تَبَّتْ buyruğu خَسِرَتْ "Hüsrana uğrasın" anlamındadır. Çünkü Tebab kelimesi, helaka götüren hüsran demektir. وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ "Onların hüsrandan

başka bir şeylerini arttırmadılar."[1269] âyeti de bu manadadır. Yani غَيْرَ تَخْسِيرٍ "Hüsrandan başka (dışında)" demektir. Bunun delili başka bir yerde غَيْرَ تَخْسِيرٍ [1270] buyurulmuş olmasıdır.

3- Tebbet: خَابَتْ "Çabası boşa gitti, amacına ulaşamadı" anlamındadır. İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Çünkü Ebû Leheb, "O sihirbazdır" sözüyle insanları Hz. Muhammed'den uzaklaştırıyordu. Ebû Leheb, kabilenin yaşlısı olup Hz. Peygamber'in babası gibiydi. Bu sebeple itham edilemezdi. Bu sûre nâzil olunca kızdı ve şiddetli bir düşmanlık sergiledi. Böylece itham olunur hale geldi ki, artık bundan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki sözleri kabul edilemezdi. Böylece sanki çabası boşa gitmiş (خَابَ) amacına ulaşamamıştı."[1271]

4- تَبَّتْ Bunun anlamı: Her hayır üzere elleri sararıp solsun, iflas etsin, elinde avucunda bir şey kalmasın, her tuttuğu boşa çıksın, tutacağını tutamasın şeklinde mecazidir.

يَدَا : ***"İki eli"*** Olumlu-olumsuz, gerek tutmak gerek itmek için kullanmak istediği bütün sebep ve vasıtaları; gerek dünyaya gerek dine uzatmak istediği iki eli de helak oldu.[1272]

يَد **El'**in zikredilmesinin hikmetleri:

1-Tarık el-Muhâribî'den rivâyet edilen şu haberdir: "Rasûlullah (s.a.v.)'i Zu'l-Mecaz çarşısında gördüm. "Ey insanlar! لاَ إِلٰه إِلاَّ الله deyin kurtulun" diyordu. Arkasından ona taş atıp bacaklarını kanatan bir adam gördüm. "Onu dinlemeyin O yalancıdır" diyordu. Ben "Bu kim?" deyince "Muhammmed ve amcası Ebû Leheb" dediler.[1273]

2-Ebû Leheb yanına gelen heyetin omuzuna eliyle vuruyor ve "akıllı ol, çık git... Çünkü o deli!" diyordu. Zira mutad ve alışılmış olan şey şudur ki; birini bir yerden döndüren kimse, elini onun omuzuna koyar da onu o yerden men eder.

3-İki el يَدَا dan murad bedenin tamamıdır. Nitekim مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا "Ellerimizin yaptıklarından"[1274] ve ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ "İşte bu senin ellerinin, önden gönderdiği sebebiyledir."[1275] âyetleri de bu manadadır. Bu yorumu وَتَبَّ "Kurudu da" ifadesi kuvvetlendirmektedir.

4- تَبَّتْ يَدَاهُ ifadesinin manası "Dîni de dünyası da, öncesi de sonrası da helak olsun" şeklindedir. İki elden birisiyle menfaat temin edilir, diğeriyle zararlar def

edilir. Ya da sağ elle silah tutulur, diğeriyle kalkan...[1276]

وَتَبَّ ***"Kurudu da"*** Bu ifadeyle ilgili birkaç izah vardır:

1) Cenâb-ı Hak birinci ifadeyi تَبَّتْ "Tebbet" beddua uslubunda, ikinci ifadeyi تَبَّ haber verme makamında buyurmuştur. Yani bu oldu ve meydana geldi demektir. İbn Mes'ud'un وَقَدْ تَبَّ şeklindeki kıratı da bunu te'yid eder.

2) Her iki ifade de haber vermek içindir. Cenâb-ı Hak birincisiyle amelinin, ikincisiyle bizzat kendisinin helak olmasını murad etmiştir. Zira kişi kendisinin ve işinin (amelinin) menfaati için çalışıp çaba sarfeder. Allah (c.c.) böylece Ebû Leheb'in her ikisinden de mahrum kaldığını haber vermiştir.

3) تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ demek "malı helak olsun" demektir. Zira mal hakkında; elin sahip olduğu şey denilir. وَتَبَّ ifadesi de "onun bizzat kendisi helak oldu" anlamındadır. (Ebû Müslim'in görüşü)

4). تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ "Ebû Leheb'in kendisi helak olsun"; وَتَبَّ "Oğlu Utbe helak olsun" anlamındadır. Nitekim oğlu Utbe'yi Şam yolunda aslan parçaladı. تَبَّ ifadesi mazi sigasıyla gelmiştir. Zira olayın bu şekilde vuku bulacağı Allah Teâlâ'nın malumu idi.

5) Bu, "Rabbi'nin hakkını bilmediği zaman Ebû Leheb'in elleri kurusun; Rasûlunun hakkını bilip ikrar etmediği zaman da (kendisi) helak olsun..." demektir.[1277]

أَبِي لَهَبٍ : ***"Ebû Leheb"*** Leheb adında bir oğlu olmadığı halde Ebû Leheb'e bu künyenin, bu ismin verilmesinin sebepleri şöyle açıklanmıştır:

1- Künye bazen isim olabilir. Nitekim تَبَّتْ يَدَا أَبُوا لَهَبٍ şeklinde أَبُوا لَهَبٍ'i ötre ile okuyan kimsenin kıraati de bunu te'yid eder. O isminden çok künyesi ile meşhur olmuştur.

2- Ebû Leheb'in esas adı Abdu'l-Uzza (Uzza'nın kulu) idi. Uzza ise bir putun ismidir. Yüce Allah, hiçbir puta kulluk izafe etmediği için kitabında onun ismini zikretmemiştir. Zira bu şirktir.

3- O cehennemlikti, varacağı yer cehennemdi. Cehennem ise alevlidir. Hali, künyesine uygun düşmüş, o künye ile zikredilmesi yerinde olmuştur. Allah (c.c.) sevilenler hakkında kullanılan, Ebû'n- Nur (nurun babası), Ebû'z Ziya (aydınlığın babası) isimlerinin onun için kullanılmasını engellemiş, onun ismini yerilen kimselere mahsus Leheb (ateş alevi) ismine izâfe etmelerini sağlamıştır.[1278]

4- Alev babası künyesi ona başlangıçta yüzünün parlaklığı ve canlılığı yahud hiddet ve şiddeti itibariyle övgü manası düşünülerek verilmişti. Alay edip, tahkir etmek için bununla anılması caiz olmuştur. Cehennem babası manasına darb-ı mesel olarak kullanılmıştır. Söz konusu nüktenin kastedildiğine özellikle سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ "O, alevli bir ateşe girecektir" âyetiyle işaret edilmiştir.[1279]

5- İsim künyeden daha şereflidir. Allah (c.c.) onu daha şerefli olandan daha aşağı mertebeye indirmiştir. Bundan dolayı Allah (c.c.) peygamberlere isimleri ile seslenmiş, onların hiçbirinden künyesi ile söz etmemiştir. Ayrıca Yüce Allah'a isim verilir ama künye verilmez.[1280]

İbretlik nokta: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası olmak gibi yüksek bir nesep, yakınlık, soy ve şerefe sahip olduğu halde, iman etmeyip de ona düşmanlık ve küfürde ısrar ettiğinden dolayı Ebû Leheb, böyle helak oldu. O soy ve şeref Ebû Leheb'i kurtaramazsa Peygamber (s.a.v.)'e buğzedip de tevbe etmeyen diğer insanların ne kadar bedbaht olacakları ibret nazarıyla düşünülmelidir.[1281]

Sûrenin başında قُلْ emrinin olmamasının hikmetleri:

1. Zira amcalık yakınlığı hürmete riayeti gerektirir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak: قُلْ "De ki" emrini kullanmasını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e emretmemiştir. Kâfirûn Sûresindeki kafirler onun amcası olmadıklarından dolayı durum tersinedir. Orada قُلْ "de ki" emrini kullanmasını emretmiştir

2. Kâfirûn Sûresindeki kafirler Allah Teâlâ'yı tenkid ettiklerinden Cenâb-ı Hak: "Ey Muhammed onlara cevap ver ve "De ki: Ey kafirler" buyurmuştur. Bu sûrede ise Hz. Muhammed (s.a.v.) tenkid edilince Cenâb-ı Hak: "Ey Muhammed! Sen sus, Ben onların hakkından gelirim. Ebû Leheb'in elleri kurusun" buyurmuştur.

3. Bunun manası şudur: "Onlar seni kınadıkları zaman sen: "Cahiller onlara hitab ettiklerinde, "selam" derler"[1282] âyetinin hükmüne girmen için sus. Sen sustuğunda da senin yerine cevap verecek olan benim.[1283]

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾

2- "Malı da kazandığı da ona fayda vermedi."

مَا أَغْنَىٰ **"Fayda vermedi"** ifadesindeki مَا nın olumsuzluk anlamında istifham (istifhâm-ı inkari) olması muhtemel olduğu gibi doğrudan doğruya nefy (olumsuzluk)

edatı olması da muhtemeldir. Yani

1) Ne fayda verdi ona? (istifham-ı inkarî)

2) Hiçbir fayda vermedi. (nefy)

Yani birinci takdire göre; "Belayı savuşturmada malının ne tesiri var ki? (istifham-ı inkarî) İkinci takdire göre; malının ona hiçbir fayda sağlamayacağını (nefy) haber vermektedir.

وَمَا كَسَبَ : *"Kazandığı"* ما, ya الَّذِي "kazandığı şey" anlamında ismi mevsuldür; ya da masdar olarak كَسْبُهُ "kazanması" anlamındadır.[1284]

Rivâyete göre Ebû Leheb şöyle dermiş: "Eğer kardeşimin oğlunun söylediği haksa; ben, kendimi malım ve oğlumla kurtarırım" İşte bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyeti inzal buyurdu.

Nübüvvetten önce Rasûlullah (s.a.v.)'in iki kızı Ebû Leheb'in iki oğlu olan Utbe ve Uteybe ile evliydi. Utbe Rukiye ile, Uteybe Ümmü Gülsüm ile evliydi. Bu sûre inince Ebû Leheb oğullarına:"Muhammed'in kızlarını boşamazsanız başlarımız birbirimize haramdır." dedi. Bunun üzerine oğulları Rasûlullah (s.a.v.)'in kızlarını boşadılar. (Utbe bir rivâyete göre Uteybe) Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına giderek, ben "Battığı zaman yıldıza andolsun"[1285] ve "Sonra ona yaklaştı ve sarktı."[1286] âyetlerini inkar ediyorum dedi. Ve tükürdü. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah'ım onun başına köpeklerden birini musallat et" diye beddua etti. Babasıyla beraber gittiği bir Şam seferi esnasında bir arslan onu parçalayarak yedi. Ebû Leheb ise Bedir savaşından yedi gün sonra bulaşıcı bir hastalıktan öldü.[1287]

Âlimler malı ve kazancı hakkında şu izahları yapmışlardır.

1-Malından maksad sermayesi, kazancından maksad da kâr ve gelirleridir.

2-Maldan maksad hayvanlardır. وَمَا كَسَبَ "kazanç"ından maksad da bu hayvanlardan elde ettiği yeni nesiller ve ürünlerdir. Çünkü o zenginlik ve bolluk içindeydi.

3- مَالُهُ babasından miras kalan, وَمَا كَسَبَ kazancı da bizzat kendi kazandığı şeylerdir.

4- İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "وَمَا كَسَبَ ile onun evladı kasdedilmektedir." Bunun delili Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir; إِنَّ أَطْيَبَ مَا يَأْكُلُ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ "Kişinin yediği şeylerin en temizi kendi kazancından olanıdır. Onun evladı da kendi kesbindendir (kazancındandır)"[1288] Yine "Sen ve senin malın babanındır." hadisi de buna delildir. Rivâyet olunduğuna göre Ebû Leheb'in oğulları davalaşmak üzere babalarının yanına gelirler. Ve orada dövüşürler. Ebû Leheb aralarına girmek için ayağa kalktığında,

içlerinden biri onu iter, o da yere düşer ve kızar. Bunun üzerine "Çıkın yanımdan ey pis ve habis kazanç" der.

5- Dahhâk: "Bu onun malı ve habis ameli, yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olan düşmanlığı ve kurduğu tuzaktır" demiştir.

6- Katâde: وَمَا كَسَبَ ifadesi "kendisinden yararlanacağını umduğu ameli ona fayda vermedi anlamındadır" demiştir. Bu Cenâb-ı Hakk'ın: "(faydasını umarak) yaptıkları amellerine yöneldik de, onları geçersiz kıldık..."[1289] âyeti gibidir.

سَيَصْلَىٰ نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ﴿٣﴾

3- "Alevli bir ate e yaslanacak"

Allah (c.c.) Ebû Leheb'in geçmişteki halinden (malının ve kazancının hiçbir fayda sağlamadığı) haber verince gelecekteki halinden "ateşe yaslanacaktır" buyurarak haber vermiştir.[1290]

Âlimler أَبِي لَهَبٍ derken İbn Kesîr'in kıraatında أَبُوا لَهْبٍ şeklinde he'nın sukunuyla okuduğunu belirtirlerken ذَاتَ لَهَبٍ ifadesinde ise he'nın fetha ile okunacağı hususunda icma etmişlerdir. (fasılaya uygun olsun diye).[1291]

Âyetteki نَار **Nar, "cehennem"** gayet alevli dünyada eşi benzeri bulunmayan sadece cisimleri yakan bir ateş değil, ruhları sarıp gönüllere nüfûz eden نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ ﴿﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ "Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki gönüllere işler"[1292]ayetinde buyrulan cehennem narıdır.[1293]

Bu âyeti kerimeler şu üç açıdan gaybten haberler vermektedir:

1) Ebû Leheb'in helak ve hüsran içinde olacağını haber vermek ki aynen böyle olmuştur. Hacılar, Ebû Leheb'in Rasûlullah (s.a.v.)'e muhalefet etmesi nedeniyle Rasûlullah hakkında şüpheye düşüyorlardı. Bu sûre nâzil olduktan sonra Ebû Leheb'in dengesi bozuldu, kızarak saçmalamaya başladı. Herkes, Rasûlullah (s.a.v.)'e olan düşmanlığından dolayı, deli divaneye döndüğünü ve sözüne itibar edilemeyeceğini düşünmeye başladı.

2) Onun malından ve kazancından yararlanamayacağını haber vermesi: Bu da böylece tahakkuk etmiştir.[1294] Ebû Leheb çok cimri ve servetperest bir adamdı. Dinin ölüm kalım savaşı olan Bedir savaşına Kureyş'in bütün ileri gelen reisleri gittiği halde o, kendi yerine (borcu olan dört bin dirheme karşılık olarak) Ebû Cehil'in kardeşi olan As b. Hişam'ı gönderdi ve: "Bana borcun olan dört bin dirhemin karşılığı

olarak benim yerime gidiyorsun" dedi. Böylece ona olan faiz borcundan dolayı iflas eden ve borcunu ödeyemeyecek olan As'tan parasını geri almak için bir yol bulmuştu. Ebû Leheb, adese denilen çiçek hastalığına benzer bir hastalığa tutulmuş, Kureyş'in yenildiğini haber alınca savaştan yedi gün sonra kahrından ölmüştü. Âlûsî ve diğer müfessirlerin naklettiğine göre Kureyşliler adese hastalığından taun gibi sakındıkları için kendilerine de bulaşır korkusuyla ailesinden bile kimse yanına yaklaşmamış, ölüsü üç gün kalıp kokmuştu. Nihayet utandıkları için Sudanîlerden birkaç kişiyi ücret karşılığı tutarak gömdürmüşlerdi. Bir rivâyette de bir çukur kazıp ağaçlarla içine kakmışlar ve örtünceye kadar da üzerine taş atmışlardı. Bir başka rivâyete göre de çukur kazmayıp bir duvarın dibine koymuşlar ve sonra da üzeri örtülünceye kadar taş atmışlardı. Hâdise, Kur'an-ı Kerîm'in on beş sene kadar önceden haber verdiği tarzda cereyan etmişti.[1295]

3) Bu âyet onun cehennemlik olacağını haber vermektedir. Bu da aynen tahakkuk etmiştir; zîra o küfür üzere ölmüştür.[1296]

﴿٤﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

4- "Odun hamalı olarak karısı da."

وَامْرَأَتُهُ ***"Ve onun karısı"*** kelimesi ötre okunduğunda (ki mensub da okunur) سَيَصْلَى fiilinde gizli olarak bulunan ve Ebû Leheb'e ait olan هُوَ zamirine bağlıdır.Yani Ebû Leheb'in yalnız kendisi değil karısı da o ateşe yaslanacaktır.

امْرَأَتُهُ Hanımı: O, Harb'in kızı Ümmü Cemil ve Ebû Süfyan b. Harb'in kız kardeşidir. Muâviye'nin de halasıdır.[1297] İbnül Arabî dedi ki: Ummu Kabih el-Avra'dır.[1298] (Cemil: güzel, kabih: çirkin, Avra: tek gözü kör kadın demektir.)

حَمَّالَةَ الْحَطَبِ : ***"Odun ta ıyıcısı"*** Âsım kıraati hariç diğer kıraatlerin hepsinde حَمَّالَةُ kelimesi haber olarak ötreli okunur. O zaman وَامْرَأَتُهُ mübteda olur. Bu durumda Ebû Leheb'e bağlanmayıp ayrı bir cümle olarak ondan hal yapılır. Âsım kıratında ise üstün okunur. Bu durum da iki şekilde izah edilebilir.

1- حَمَّالَةَ الْحَطَبِ'ın وَامْرَأَتُهُ kelimesinden hal yapılmasıdır ki, karısı da odun hamalı olarak cehenneme girecek demektir.

2- Kınama anlamında mensubtur. (üstün okunmuştur) Yani "odun taşıyıcısı kadın"

manasındadır. Bu durumda وَامْرَأَتُهُ kelimesi üzerinde durmak caizdir. O zamanda الْحَطَبِ hatab'dan maksad Ebû Leheb'dir. Ayrıca الْحَطَبِ tabiri koğucu, laf taşıyan, bozguncu şeklinde mecazî bir anlamı da taşımaktadır.

Müfessirler Ümmü Cemil'in odun hamalı (taşıyıcısı) olması hakkında şu açıklamaları yapmışlardır:

1. O, Rasûlullah (s.a.v.)'in geceleyin geçeceği yol üzerine diken dallarını bırakıyor veya bıraktırmak sûretiyle ona eziyet etmek istiyordu. Malı çok olsa da o, bayağı ve adî bir kimse idi.

2. O, insanlar arasında laf götürüp getiriyordu. Araplar birisi diğerinin aleyhine başkalarını kışkırtacak olursa فُلَانٌ يَحْطَبُ عَلَى فُلَانٍ "Filan, filanın aleyhine odun taşır" derlerdi.

3. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i fakir olmakla kınıyordu. İşte bunun üzerine odun taşımış olmakla ayıplanmış ve kınanmıştır.

4. Murad edilen onun Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlık hususunda yüklenmiş olduğu günahlardır. Çünkü bu, onu ateşe götürme hususunda odun mesabesindedir. [1299]

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِن مَسَدٍ﴿٥﴾

5- "Boynunda sağlam liflerden bükülmü bir ip olduğu halde"

Bu cümle حَمَّالَةَ kelimesinin altında gizli olarak bulunan هي zamirinden haldir. Yani "gerdanında (süs yerine) bir ip olduğu halde"; yahut da ikinci bir haber olur.

Âyette yer alan جِيد **"Cid" (gerdan)** kelimesi , عُنُقٌ "Unuk" kelimesi gibi sadece boyun anlamı ifade etmeyip, özellikle gerdanlık gibi zinet eşyalarıyla süslü güzel boyun anlamındadır. Bu yüzden فِي عُنُقِهَا denilmeyip فِي جِيدِهَا buyrulmuştur. [1300]

Cid, gerdan için kullanılmıştır. Çünkü Ümmü Cemil, boynuna mücevher takıyordu. Said b. Müseyyeb, Hasan Basrî ve Katâde diyorlar ki: "O, çok kıymetli gerdanlık takar ve şöyle derdi: "Lat ve Uzza'ya yemin ederim ki bu gerdanlığı satarak gelirini Muhammed'e karşı kullanacağım." Bu nedenle جِيد "Cîd" kelimesi burada istihza olarak kullanılmıştır. Yani gerdanlık takıp gururlandığı gerdanı cehennemde iple bağlı olacaktır.[1301]

حَبْلٌ مِن مَسَدٍ ***"sağlam liflerden, kıvrılarak örülmü bir ip"*** Zemahşerî der ki:

"Mesed, iplerden şiddetli ve kuvvetli bir şekilde bükülmüş olandır. Bu ister liften olsun, ister deriden, ister hurma kabuğundan veya başka şeylerden olsun aynıdır."[1302]

Esma (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre Tebbet sûresi nâzil olduğu zaman Ümmü Cemil elinde sert ve keskin bir taş parçasıyla gelir; Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ebû Bekir (r.a.) içeride oturduğu halde mescide girer, şöyle der: "Müzemmem" (Alay olsun diye "Muhammed" demiyordu.) Hz. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Rasülü, o Sana geliyor. Seni görmesinden korkarım" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah onun gözlerini beni görmekten alıkoydu" buyurdu ve "Sen Kur'an okuduğunda seninle âhirete inanmayanlar arasına sımsıkı bir perde gereriz."[1303] âyetini okudu. Ümmü Cemil: "Ey Ebû Bekir! Duyduğuma göre arkadaşın beni hicvediyormuş..." dedi çekip gitti. Onun için Rasûlullah (s.a.v.): "Allah'ın Kureyşliler'in eziyetini benden nasıl uzak tuttuğuna şaşmıyor musunuz? Onlar "Müzemmem"i hicvedip ona küfür ediyorlar. Ben ise Muhammed'im", buyururdu.[1304]

İslam alimleri bu sûrede açık bir mucize ve onun peygamber olduğuna açık bir delil bulunduğunu söylemişlerdir. Zira bu sûre nâzil olduğu andan itibaren Allah (c.c.) onlara ne gizli, ne açık iman etmeyi bahşetmediğini haber vermiştir. Böylece bu peygamberliğin en kuvvetli delillerinden biri olmuştur.[1305]

İşte ateş babası Ebû Leheb, bir takım üstünlüklerine rağmen küfründen dolayı helake sürüklenmiş ve karısı ile birlikte bütün aleme darb-ı mesel olmuştur.

Allah Teâlâ'nın verdiği haberin yalan çıkmaması hikmetine binaen o, iman etmeme mecburiyetinde bırakılmış, bu konuda Yüce Allah'ın yardımı ondan uzaklaştırılmış, kendisine tevbe nasip olmayıp mahvolup gitmiştir. Ezelde Hak Teâlâ'nın ilmi böyleydi. Nasıl ki peygamberin bu göreve seçilip başkalarının seçilmemesi çalışmakla mümkün olmayıp yalnızca Allah Teâlâ'nın takdirinin bir sonucudur; işte bunun gibi Ebû Leheb'in çalışıp kazanması da; kendisine bir fayda vermemiştir. Bununla birlikte أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءكُمُ النَّذِيرُ "Öğüt alacak olanın öğüt alacağı kadar bir süre yaratmadık mı size? Size uyarıcı da geldi" [1306] âyeti gereğince az çok bir düşünme müddeti herkese verilmiştir. Ancak Ebû Leheb gibiler o imkandan yararlanamamıştır.

نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ سُوءِ الخَاتِمَةِ "Kötü sondan Allah'a sığınırız"[1307]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1) Sûre Rasûlullah (s.a.v.)'e şiddetli düşmanlıklarından dolayı Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil'in azab çeşitlerini ve varacakları sonu açıkladı.

2) Ebû Leheb hakkındaki ilk âyetler üç yönden gaybten haberler içermektedir.

a) Onun helak ve hüsranını ve bunun fiilen vuku bulmasını haber vermesi.

b) Onun malı ve evladından yararlanamayacağını ve bunun fiilen vukuunu haber vermesi.

c) Onun cehennemlik olduğunu haber vermesi ki, öyle oldu. Çünkü küfür üzere öldü.

3) Son iki âyet Ümmü Cemil'in akıbetini anlatır.

a) Eşi ile beraber cehenneme girecektir.

b) Şiddetli düşmanlığı sebebiyle dünyada helak olacaktır.

Nitekim Dahhâk şöyle der: Ümmü Cemil Peygamberimiz (s.a.v.)'i fakirliği ile ayıpladığı halde boynuna koyduğu iple odun topluyordu. İpi boynunu bükmüş, Allah (c.c.) onu o iple dünyada boğup helak etmişti. Ahirette de boynunda ateşten bir ip olacaktır.[1308]

4) Âlimler dediler ki sûrede açık bir mucize ve nübüvvete dair bir delil vardır. Zira Allah (c.c.) onların iman etmeyeceklerini haber vermiş, iman etmek onlara nasib olmamıştır. Bu ise peygamberliği doğrulayan bir delildir.[1309]

5) Ebû Leheb ve karısı ve her devirde onlar gibi olan İslam düşmanlarının âkibeti hatırlatılmaktadır. Onlar kendi sonlarını hazırlarlar. Nasıl gözükürse gözüksün, Allah Teâlâ'nın güç ve kuvveti her zaman onların güç ve kuvvetinden üstündür.

Biri tesbih, hamd ve istiğfar ile Allah-u Tela'ya giden (Nasr) diğeri de hüsran ve aşağılanma ile ateşe giden (Tebbet) ikisi böyle beyan edildikten sonra güzel bir sona erişmek ve o helaktan kurtulmak için tek çarenin Allah Teâlâ'nın dinine sarılmak ve bunun için de önce Hak Teâlâ'yı birlemek (tevhid) ve samimiyetle tanımak (ihlas) sonra da bütün kötülüklerden korunmada onun yardımına sığınmak olduğu hususu beyan edilerek tevhid ve samimiyetle Allah'a bağlanma (Muavvizeteyn) emredilecektir.

Rabbim, bütün bu sûrelerin manalarını anlayarak, namazı bu vechile kılıp, maneviyatını ve hikmetini yaşayarak rızasına erebilmeyi cümlemize nasib eylesin!

ÂMÎN...

Kur'an Yolu, V, 709.

Sabuni, VII, 390.

Şuara, 26/214.

Kurtûbî, XIX, 437.

Buharî, Cenâiz, 98, Tefsir, 111/1-3, 26/2, 34/2; Müslim, Fiten, 91; Tirmizî, Fiten, 63.

Şuara, 26/214.

Râzî, XXIII, 538.

Elmalılı, X, 45.

Râzî, XXIII, 539.

Elmalılı, X, 46.

Zuhaylî, XV, 665.

Kâfirûn, 109/6.

Nasr, 112/1

Nasr, 112/1
bkz. Râzi, XXIII, 537.
Said Havva, XVI, 437-438.
Mü'min, 40/37.
Hud, 11/101.
Hud, 11/63.
Râzî, XXIII, 539.
Elmalılı, X, 47.
Kurtûbî, XIX, 440.
Yasin, 36/71.
Hacc, 22/10.
Râzî, XXIII, 539-540.
Râzî, XXIII, 540-541.
Kurtûbî, IX, 441.
Elmalılı, X, 48-49.
Kurtûbî, XIX, 441.
Elmalılı, X, 49.
Furkan, 25/63.
Râzî, XXIII, 542-543.
Râzî, XXIII, 445.
Necm, 53/1.
Necm, 53/8.
Bursevî, X, 221.
Ebû Davud, Buyu', 77; Nesâî, Buyu', 1; İbn Mâce, Ticârât 1; Dârimî, Buyu', 6.
Furkan, 25/23.
Râzî, XXIII, 544-545.
Râzî, XXIII, 543.
Hümeze, 104/6-7.
Elmalılı, X, 51.
Râzî, XXIII, 545.
Elmalılı, X, 49.
Râzî, XXIII, 546.
Râzî, XXIII, 547.
Kurtûbî, XIX, 444.
Elmalılı, X, 51.
Elmalılı, X, 52.
Mevdûdî, VII, 296.
Elmalılı, X, 53.
İsra, 17/45.

Râzî, XXIII, 548.
Said Havva, XVI, 445.
Fatır, 35/37.
Elmalılı, X, 55.
Zuhaylî, XV, 669-670.
İbn Kesîr, XV, 8737.

İHLÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ

de ki o Allah tek birdir Allah her şey O'na muhtaçtır doğurmadı

وَ لَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ ﴿٤﴾

ve doğurulmadı ve olmadı O'nun dengi de hiç bir

MEÂLİ:

1. De ki: O Allah birdir.

2. Allah Samed'dir.

3. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır.

4. Onun hiçbir dengi yoktur.

İhlâs sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz on ikinci, iniş sırasına göre yirmi ikinci sûredir. Nas sûresinden sonra, Necm sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivâyetler de vardır.

Nüzûl Zamanı ve Sebebi: Mekkî veya Medenî olması hakkında iki görüş vardır. İhtilaf, nakledilen çeşitli rivâyetlerden kaynaklanır:

1. İbn Mes'ud (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Kureyşlilerin Rasûlullah (s.a.v.)'e: "Rabbi'nin nesebi nedir?" diye sormaları üzerine bu sûre nâzil oldu. Araplarda bir yabancı tanınmak istendiğinde "O'nun nesebi nedir?" diye sormak adetti. Çünkü onlarda bir kimseyi tanımanın ilk şartı, nesebinin ne olduğu ve hangi kabileden geldiğinin açıklanmasıydı. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.)'e Rabbinin kim olduğunu öğrenmek için nesebini sormuşlardı.

2. Ubeyy bin Ka'b (r.a.)'dan rivâyetle: Müşrikler "Rabbinin nesebini söyle" dediklerinde Allah (c.c.) bu sûreyi inzal etti.

3. İkrime'nin İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyetine göre içlerinde Ka'b İbn-i Eşref ve Huyeyy b. Ahtab'ın da bulunduğu bir grup Yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek "seni gönderen Rab nasıldır?" diye sorunca bu sûre nâzil olmuştur.

4. Atâ'nın İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivâyetine göre Necran Hristiyanlarından bir heyet,

bir papazla birlikte Rasûlullah (s.a.v.)'in huzuruna geldi; şöyle sordular: "Rabb'inin nasıl olduğunu söyle hangi maddedendir?" Rasûlullah (s.a.v.): "Benim Rabbim hiçbir şeyden meydana gelmedi. O her şeyin yaratıcısıdır." buyurdu. Bunun üzerine Allah (c.c.) bu sûreyi indirdi.

Bu rivâyetlerden anlaşılıyor ki, Rasûlullah (s.a.v.)'e çeşitli zamanlarda, insanları davet ettiği "ma'bud"un mahiyet ve keyfiyeti sorulmuştur. Rasûlullah (s.a.v.) her defasında Allah Teâlâ'nın emriyle bu cevabı vermiştir. İlk önce Mekke'deki müşrik Kureyş'liler sormuşlar ve bu sorunun cevabı olarak İhlas sûresi nâzil olmuştur. Daha sonra Medine'de Yahudiler ve Hristiyanlar, bazen de diğer Araplar söz konusu soruyu Rasûlullah (s.a.v.)'e yöneltmişler, her defasında da onlara cevap olarak Allah (c.c.) bu sûreye işaret etmiştir.

Rasûllullah (s.a.v.)'e söz konusu soru her yöneltildiğinde bu sûreyi okuduğu için bu sûreye hep yeni nâzil olduğu zannıyla bakılmıştır. Buna "nüzûl tekrarı" denilir.

Müfessirlerin çoğu bu sûrenin Mekkî olduğu görüşündedirler. Hatta sûrenin muhtevasından Mekke döneminin başlarında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. O zamana kadar Allah Teâlâ'nın zatı ve sıfatları hakkında Kur'an-ı Kerîm'de herhangi bir âyet nâzil olmamıştı. Bu sûrenin Mekke döneminin başlarında nâzil olmasının delili, Mekke'de Hz. Bilal (r.a.)'ın sahibi Umeyye b. Halef'in, Bilal'i kızgın kuma yatırarak göğsüne taş koyduğunda Bilal (r.a.)'ın "Ehad, Ehad" (Birdir, Birdir) diyerek Allah Teâlâ'yı zikretmesidir ki, bu kelime İhlas sûresinden alınmadır.[1310]

Önceki Sûrelerle İlişkisi:

1. İhlas sûresinden önce Kâfirûn, Nasr ve Mesed (Tebbet) sûreleri gelir. Kâfirûn Sûresi, Rasûlullah (s.a.v.)'e kafirlerin taptıkları şeye tapmayacağını ilan etmesini emretmiştir. Nasr sûresi, küfür ehline karşı zaferin Rasûlullah (s.a.v.)'e ait olduğunu ifade etmek; Mesed sûresi de kafirlerin akıbetini beyan etmek için gelmiştir. İhlas sûresi ise Rasûlullah (s.a.v.)'in ibadet ettiği Allah Teâlâ'yı bize tanıtmak üzere gelir.

2. Göz önünde bulundurulması gereken bir nokta; hem Kâfirûn, hem de İhlas sûrelerinin "قُلْ = de ki" ifadesiyle başlamasıdır. Bunların arasında da "قُلْ = de ki" ifadesiyle başlamayan iki sûre vardır. Kâfirûn Sûresinde Rasûlullah (s.a.v.)'e ibadet ve din hususunda kafirlerden ayrı olduğunu ilan etmesi emredilmiştir. İhlas sûresinde ise Allah (c.c.), Rasûlu (s.a.v.)'e ibadet etmekte olduğu, kafirlerin ibadet etmediği ve tanımadığı kendi ilahına ait sıfatları ilan etmesini emrediyor.[1311]

3. Kâfirûn ve İhlas sûreleri bazı isimlerde müşterek (ortaktırlar). Her ikisi de mukaşkışa (tedavi eden, şirki uzaklaştıran) ve mübrie (iyileştiren)'dir. Çünkü her biri kalbin, Allah Teâlâ'nın dışındaki varlıklardan beraetini, uzaklaşmasını ifade eder. Kâfirûn Sûresi lafzı ile Allah Teâlâ'dan başkasından beraeti, Allah ile (Allah Teâlâ'ya ibadetle) meşgul olmaya devamı ifade eder. İhlas sûresi de lafzı ile Allah (c.c.) ile

meşgul olmayı ve Allah Teâlâ'dan başkasından yüz çevirmeye devam etmeyi ifade eder. Yahut Kâfirûn Sûresi kalbin, Allah Teâlâ'dan başka ma'bud edinilen şeylerden beraetini; İhlas sûresi ise ma'bud'un (Allah Teâlâ'nın) kendisine lâyık olmayan şeylerden beraetini (uzak tutulmasını) ifade eder. Bu sûrelerden her biri tevhid gereğini bir açıdan ele alır.[1312]

4. Daha önceki iki sûrede (Nasr-Mesed) bir mucize yahut i'cazın ötesinde bazı şeyler olduğu gibi, İhlas sûresinde de binlerce mucizeye denk büyük bir mucize vardır.O da kısalığına rağmen Allah Teâlâ'yı bitmez tükenmez bir zenginlikte nitelendirmesidir. Hatta insanlığın Yüce Allah'ın zatını bilme hususunda içine düştüğü her sapıklığı İhlas sûresi ele alıp, reddetmiş ve ondan insanlığı kurtarmıştır.[1313]

Sûrenin Konusu:

Sûre, Allah (c.c.)'ın sıfatlarını veciz bir şekilde ifade etmiştir.[1314]

Sûrenin Muhtevası:

Sûre, akîde ve İslam dininin en mühim esaslarını ele almaktadır. Allah Teâlâ'nın tevhidi ve tenzihi, kemal sıfatları ile sıfatlandırılması, hiçbir ortağının olmadığı... Böylece teslis iddiası olan Hristiyanlara ve Allah (c.c.) ile beraber diğer ilahlara da tapan müşriklere reddiye vardır.[1315]

Sûrenin İsimleri:

Fatiha Sûresi gibi bu sûrenin de bir çok isimleri vardır. İsimlerin çokluğu fazîletinin de fazlalığına delâlet eder. Bu sûreye dünya alakalarını kalpten çıkarıp Allah Teâlâ'ya , O'na ibadet ve taata yönelttiği için şu isimler verilmiştir.

1. **Tevhid;** Sûrenin konusu sûreye isim olmuştur. Bu küçük sûrenin dört âyetinde bütün tevhîd delilleri özetlendiği için, sûreye "Tevhid" adı verilmiştir.[1316] Anlayarak bu sûreye iman eden biiznillah şirkten kurtulur.

2. **Tecrid;** dünya alakalarını kalpten çıkarıp Allah Teâlâ'ya yönelttiği için bu isim verilmiştir.

3. **Tefrid;** dünya alaka ve meşguliyetlerinden ayırıp ibadet ve taatle meşgul ettiği için bu isim verilmiştir.

4. **İhlas;** zira bu sûrede Allah Teâlâ'nın celâl sıfatları demek olan selbî sıfatlarından başkası zikredilmemiştir. Kim bu sûredeki şeylere inanırsa Allah Teâlâ'nın dîni hususunda muhlis olmuş olur.

5. **Necât** sûresidir. Çünkü bu sûre, dünyada teşbihten ve küfürden; Allah Teâlâ'yı bir şeylere benzetmek ve inkardan, âhirette de cehennemden kurtarır.

6. **Velâyât** sûresi; Çünkü kim bunu okursa Allah Teâlâ'nın velilerinden olur ve bir de kim Allah Teâlâ'yı bu sûrede anlatıldığı şekilde bilirse O'nu (c.c.) sever ve böylece bağışı nimet saydığı gibi, mihneti de rahmet sayar.

7. **Nisbet** sûresi; Çünkü bize rivâyet edildiğine göre bu sûre أَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ "Rabbini bize anlat"[1317] diyenlere cevaben nâzil olmuştur.

8. **Mârifet** sûresidir. Zira Mârifetullah'a (Allah'ı tanıma, bilme) ancak bu sûreyi bilmekle tam ve mükemmel olur. Cabir (r.a.) şunu rivâyet etmiştir: "Bir adam namaz kıldı ve İhlas sûresini okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) : إِنَّ هٰذَا عَبْدٌ عَرَفَ رَبَّهُ "Şüphesiz bu Rabbini bilen bir kuldur." buyurdu. İşte bundan dolayı bu sûre "Sûretü'l-marifet" diye isimlendirildi.

9. **Cemâl** sûresidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah cemîldir.Yani güzeldir. cemâli (güzelliği) sever" buyurdu. Bunun üzerine ona bu cemâlin ne olduğu soruldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "O tektir, sameddir. Doğurmamış, doğurulmamıştır. Çünkü o tek ve benzersiz olmasaydı, benzerinin O'nun yerini tutması caiz olurdu"[1318] buyurdu.

10. **Mukaşkışa** (tedavi eden)'dir. "Hastayı iyi etmek" manasında "takşişu'l-mariz" denilir. Binaenaleyh kim bu sûreyi bilirse onun için şirk ve nifak hastalığından iyileşme gerçekleşir. Çünkü nifak da فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ "Kaplerinde bir hastalık vardır"[1319] âyetinde ifade edildiği gibi, bir hastalıktır. Kâfirûn Sûresi ile bu sûre tevhid kelimesinin nefy ve ispatı menzilesinde, anlam bakımından birbirlerine bağlı oldukları için bu ikisine İhlaseyn ve Mukaşkışateyn denilmiştir.

11. **el-Muavvize** dir. Rivâyet olduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Osman b. Maz'un (r.a.)'ın yanına girdi. Bu ve bundan sonraki iki sûreyi okuyarak onu Allah Teâlâ'nın korumasına havale etti sonra da تَعَوَّذْتَ بِخَيْرٍ مِنْهَا تَعَوَّذْ بِهِنَّ فَمَا "Bu sûrelerle Allah'a sığın. Çünkü bunlardan daha hayırlısı ile sığınamazsın" [1320] buyurmuştur.

12. **Samed** sûresidir. Çünkü sadece Allah Teâlâ'dan bahsetmektedir.

13. **el-Esas** (temel) sûresidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: أُسِّسَتْ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ عَلٰى قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ "Yedi (kat) gökler ve yedi (kat) yer "kul huvallahü ehad" temeli üzerine kurulmuştur"[1321] Buna delâlet eden şeylerden biri şudur: "Neredeyse ondan ötürü gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktı." [1322] âyetinin delaletiyle teslis inancı göklerin ve yerin harap olmasının sebebi olması gerekir; binaenaleyh tevhidin de bu şeylerin imar olmasının sebebi olması gerekir.

14. **Mâni'a** (engel) sûresidir. İbn-i Abbas (r.a.), Allah Teâlâ'nın peygamberine, onu miraca çıkardığı zaman şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

أَعْطَيْتُكَ سُورَةَ الإِخْلَاصِ وَهِيَ مِنْ ذَخَائِرِ كُنُوزِ عَرْشِي وَهِيَ الْمَانِعَةُ تَمْنَعُ

عَذَابَ الْقَبْرِ وَلَفَحَاتِ النِّيرَانِ

"Sana ihlas sûresini veriyorum. O, arşımın hazinelerinin saklandığı şeylerdendir. O, maniadır-engeldir; kabir azabına ve cehennem ateşinin yalamalarına engel olur."

15. **Muhdar'dır.** Çünkü o okunduğu zaman onu dinlemek için melekler hazır olur, gelir.

16. **Müneffire** (kaçıran)'dır. Çünkü şeytan o okunduğu zaman kaçar.

17. **Berâe'dir.** Çünkü rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûreyi okuyan bir adamı gördü ve أَمَا هٰذَا قَدْ بَرِىءَ مِنَ الشِّرْكِ "Bakın şu adam şirkten beri (uzak) olmuştur." buyurdu. Yine Hz Peygamber (s.a.v.):

مَنْ قَرَأَ سُورَةَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ مِائَةَ مَرَّةٍ فِي صَلَاةٍ اَوْ فِي تَمْرِهَا كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ

"Kim, Kul huvallahu ehad sûresini bir namazda veya namaz dışında yüz defa okursa onun cehennemden beraati yazılır." buyurmuştur.[1323]

18. **Müzekkire** (hatırlatan)'dır. Çünkü o kula tevhidin özünü, safını, anlatır, hatırlatır. Binaenaleyh bu sûreyi okumak muhtaç olduğumuz şeylerden unuttuklarımızı hatırlatan bir damla, bir işaret gibidir.

19. **Sûretu'n-Nûr'dur.** Zira Hak Teâlâ: "Allah göklerin ve yerin nurudur"[1324] buyurmuştur. Binaenaleyh o gökleri ve yeri münevvir olan yani aydınlatandır. Bu sûre de, kişinin kalbini aydınlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: اِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ نُورٌ وَنُورُ الْقُرْاٰنِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ "Her şeyin bir nuru vardır. Kur'an'ın nuru ise kul huvallahu ehad sûresidir." Bunun başka bir benzeri de şu durumdur: "İnsanın nuru, en küçük bir uzvu olan, göz bebeğindedir. İşte İhlas sûresi de Kur'an için aynen göz bebeği mesafesindedir.

20. **el-Eman** sûresidir. Cenâb-ı Hak bir hadis-i kudsi de:

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَااِلٰهَ اِلَّا اللهُ دَخَلَ حِصْنِي وَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي

"Kul "lâ ilâhe illallah" dediği zaman benim kaleme (korumama) girmiş olur. Kim de benim kaleme girerse azabımdan emin olur." buyurmuştur.[1325]

Sûrenin Fazîletleri:

Hz. Enes (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle

buyurmuştur: مَا يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ أَنْ يَقْرَأَ قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ كُلَّ لَيْلَةٍ فَإِنَّهَا تَعْدِلُ الْقُرْاٰنَ كُلَّهُ "Her birinizi her gece bir "kul huvallahu" okumaktan ne engeller. Çünkü o bütün Kur'an'a muâdil olur."[1326]

Ubeyy (r.a.) Hz.Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَنْ قَرَأَ سُورَةَ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلُثَ الْقُرْاٰنِ وَأَعْطٰى مِنَ الأَجْرِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ بِعَدَدِ مَنْ أَشْرَكَ بِاللّٰهِ وَآمَنَ بِاللّٰهِ

"Kim kul huvallahu ehad sûresini okursa, Kur'an'ın üçte birini okumuş gibi olur ve onu, Allah'a şirk koşan ve Allah'a iman edenlerin sayısı kadar on misli ecir verilir."[1327]

Rivâyet edildiğine göre Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte iken Ebû Zerr el-Gifarî (r.a.) geldi. Cebrâil (a.s.) "Ebû Zerr geldi" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) "Onu tanıyor musun?" diye sordu. Cebrâil (a.s.) da "O bizim yanımızda, sizin yanınızdakilerden daha meşhur" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Bu fazîlete ne sâyede ulaştı?" diye sordu. Cebrâil (a.s.) "Kendisini küçük gördüğü ve "kul huvallahu ehad" sûresini çok okuduğu için" cevabını verdi.

Enes (r.a.)'da şöyle rivâyet ediyor: "Tebuk'te idik. Derken güneş doğdu. Güneş beyaz olarak doğdu. Onu daha önce hiç bu şekilde görmemiştik. Hepimiz hayret ettik. Cebrâil (a.s.) geldi ve güneşin böyle şualı ve beyaz olarak doğmasının sebebini şöyle belirtti: "Muâviye b. Muâviye el-Leysî bugün Medine'de vefat etti. Allah (c.c.) onun namazını kılmak üzere yetmiş bin melek gönderdi. Peygamber (s.a.v.): "Bunun sebebi nedir" diye sordu. Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "O gece gündüz yürürken, ayaktayken, otururken "kul huvallahu ehad" sûresini çokça okurdu. Arzı yaklaştırayım da onun namazını kılmak ister misin?" Peygamber (s.a.v.) de ashabıyla birlikte onun cenaze namazını kıldı. Sonra da "O, bu dereceye ne sayesinde ulaştı?" diye sordu. Cebrâil (a.s.), "O, İhlas sûresini (okumayı) severdi." cevabını verdi.

Sehl b. Sa'd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre bir adam, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Ve Ona fakirlikten şikayet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

اِذَا دَخَلْتَ بَيْتَكَ فَسَلِّمْ اِنْ كَانَ فِيهِ اَحَدٌ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ أَحَدٌ فَسَلِّمْ عَلٰى نَفْسِكَ وَاقْرَأْ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ مَرَّةً وَاحِدَةً

"Evine girdiğin zaman eğer orada bir kimse varsa, ona selam ver. Eğer hiç kimse yoksa, kendine selam ver ve bir defa "kul huvallahu ehad" sûresini oku."[1328]

buyurdu. Adam bunu yaptı ve Allah (c.c.) onun rızkını, komşularına bile bol bol verecek kadar çoğalttı.

Enes (r.a.)'dan şu rivâyet edilmiştir: Bir adam bütün namazlarında "kul huvallahu ehad" sûresini okuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun sebebini sordu. O da "Ey Allah'ın Rasûlü ben bu sûreyi seviyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine حُبُّكَ إِيَّاهَا يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ "Senin onu sevmen, seni cennete sokar"[1329] buyurdu. Denilmiştir ki "Kim bu sûreyi uykusunda okursa, ona tevhid, az geçim sıkıntısı, çok zikrullah verilir ve duaları kabul olunur."[1330]

Tirmizî, Enes b. Mâlik'ten rivâyetle dedi ki: "Peygamber (s.a.v.) ile bir yere geldik. Bir adamın "kul huvallahu ehad" sûresini okumakta olduğunu duydu. Rasûlullah (s.a.v.) "Vacib oldu." buyurdu. Ben "Vacib olan nedir?" dedim O (s.a.v.) "Cennettir" diye cevap verdi.[1331]

İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.)'i bir ay boyunca gözetledim, sabah namazının sünnetinde Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okuyordu."[1332]

Cabir (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, "Rasûlullah (s.a.v.), Kâfirûn ve İhlas sûresini iki rekat tavaf namazında okurdu."[1333]

Enes (r.a.)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kim İhlas sûresini her gün ikiyüz kere okursa elli senelik günahları silinir. Ancak üzerindeki kul borcu bunun dışındadır."[1334]

Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu da rivâyet edilmiştir: "Kim uyumak istediğinde yatağı üzerinde sağ yanına yatar sonra İhlas sûresini yüz kere okursa kıyamet günü Rabbi ona şöyle diyecektir: Ey kulum! Sağından Cennete giriver." [1335]

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "İhlas sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir." [1336]

Müslim'in Hz. Âişe (r.aha)'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v.) bir adamı bir askerî birliğin başında kumanda olarak gönderdi. O namaz kıldırdığında İhlas sûresi ile okumayı sona erdiriyordu. Geri döndüklerinde durumu Rasûlallah (s.a.v.)'e bildirince Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ona niçin böyle yapığını sorunuz." buyurdu. Sorduklarında o, şu cevabı verdi: "Çünkü o Rahman olan Allah'ın sıfatıdır. Ben o sûreyi okumayı seviyorum." Rasûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurdu: "Ona, Aziz ve Celil olan Allah'ın da onu sevdiğini bildiriniz."[1337] "Allah Teâlâ'nın da onu sevdiğini bildiriniz" ifadesinden sonra İbn Kesîr, Cabir b. Abdullah (r.a.)'dan şu hadis-i nakleder: "Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş: "Üç şey vardır ki; imanla beraber bir kimse bunlara sahip olarak gelirse, cennetin dilediği kapısından girer: Katilini affeden, gizlice borcunu ödeyen ve her farz namazdan sonra on kez ihlas sûresini okuyan." Cabir b. Abdullah der ki: Hz. Ebûbekir: "Ya bunlardan birisi ile gelirse?" deyince,

Rasûlullah (s.a.v.): "Veya bunlardan birisi ile gelirse" buyurmuş."[1338]

Bu sûrelerle şifa dileme hususunda bir başka hadis: Buharî'nin Hz. Âişe (r. anha)'dan rivâyet ettiğine göre "Rasûlullah (s.a.v.) her gece yatağına girdiğinde iki elini birleştirir, İhlas, Felak, Nas sûrelerini okuyup üflerdi. Sonra onunla önce başından ve yüzünden başlamak üzere vücudundan elinin yetiştiği yerleri sıvazlardı. Bunu üç defa tekrarlardı."[1339] Bu rivâyeti Sünen sahipleri Ukayl kanalıyla İbn Şihab'tan naklederler.[1340]

İmam Ahmed b. Hanbel, Ukbe b. Âmir'in şu rivâyetini nakletmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) bana "Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da bulunan sûrelerin en hayırlısı üç sûreyi sana öğreteyim mi?" buyurdu. Ben de "evet" dedim. Bunun üzerine bana; İhlas, Felak ve Nas sûrelerini okuttu, sonra da buyurdu ki: "Ya Ukbe sen bunları ve Tebbet'i bir gece bile unutma hepsini oku." Ukbe dedi ki; "o sûreleri Rasûlullah (s.a.v.) unutma dedikten sonra hiç unutmadım ve onları okumadan yatmadım.[1341]

Rasûlullah (s.a.v.) bu sûreye çok önem vermiş; çeşitli vesilelerle müslümanlara bu sûrenin önemini idrak ettirmeye çalışmıştır. Ashabını ve ümmetini bu sûreyi okumaya ve halka yaymaya teşvik etmiştir.

Bu sûre, insanın zihnine hemen yerleşen İslam'ın birinci temel akidesini (Tevhid akidesini) beyan etmiştir. Hadislerde pek çok rivâyette Rasûlullah (s.a.v.)'den bu sûrenin Kur'an'ın üçte birine denk olduğu mervîdir. Buharî, Müslim, Nesaî, Tirmizî, İbn Mace, Müsned-i Ahmed vs.'de bu konu hakkında pek çok hadis mecvut olup, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Eyyub el-Ensarî, Ebû'd Derdâ, Muaz b. Cebel, Cabir b. Abdullah, Ubeyy b. Ka'b, Enes b. Mâlik ve İbn Mes'ud (r.anhum)'den vs. menkuldur. (rivâyet edilmiştir.)

Müfessirler Rasûlullah (s.a.v.)'in "İhlas Sûresi Kur'an-ı Kerîm'in üçte birine denktir"[1342] buyruğu hakkında pek çok açıklama yapmışlardır:

1. Kur'an-ı Kerîm'in açıkladığı din, üç temel esasa dayanır. Birincisi tevhid, ikincisi risâlet ve üçüncüsü âhirettir. Bu sûrede halis tevhid beyan edildiği için, Rasûlallah (s.a.v.) bu sûrenin Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu beyan etmiştir.[1343]

2. İmam Râzî şöyle der: Bütün şeraitlerin ve ibadetlerin en önemli ve şerefli hedefi, Allah Teâlâ'nın zatını, sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. Bu sûre de Allah Teâlâ'nın zatını bilme hususunu ihtiva etmektedir. Binaenaleyh İhlas sûresi Kur'an'ın üçte birine denk olmuş olur.[1344]

3. Nesefî de İhlas sûresinin Kur'an'ın üçte birine denk olması yorumunu şöyle yapar: Çünkü Kur'an;

a) Allah Teâlâ'yı birleme ve sıfatlarını belirtme,

b) Emirler ve yasaklar,

c) Kıssalar ve öğütler bölümlerini içine alır.

Bu sûre, yalnız Allah Teâlâ'yı birleme ve sıfatlar konusunu ele almıştır. Böylece

Kur'an'ın üçte birini ihtiva etmiş olmaktadır.[1345]

Rasûlullah (s.a.v.) gününe (sabah namazının sünnetinde) bu iki sûreyi okuyarak başlardı. Tabiî ki bu başlangıcın bir anlamı ve bir gayesi vardır.[1346]

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴿١﴾

1- "(Deki,) O Allah birdir."

Âlimler هُوَ lafzı hakkında şu izahları yapmışlardır.

1. هُوَ (hüve) Allah isminden kinayedir. Buna göre "Allah" lafzı mübtedanın haberi olarak merfûdur (ötreli kabul edilir).

2. هُوَ Zamir-i şândır. Bu durumda "Allah" lafzı mübteda olarak merfû (ötreli) olur; أَحَد kelimesi de onun haberi olur.

أَحَد: lafzı hakkında da şu izahlar yapılmıştır:

1) Bu vahid manasındadır. و (vav) Hafiflik-kolaylık olsun diye hemzeye kalbolunmuştur. (çevrilmiştir) Araplar bunu vucûh-ucûh (yüzler); visâde-isâde (yastık) gibi ötreli ve kesreli kelimelerde çokça yaparlar.

2) Vâhid ve ehad müteradif (eş anlamlı) iki isim değildir. Allah'tan başka hiçbir varlık ehad ile tavsif edilemez. رَجُلٌ وَاحِدٌ denilir fakat رَجُلٌ اَحَدٌ denilmez. Ehad, Allah Teâlâ'nın kendi zatı için seçmiş olduğu sıfatlarındandır.

Vâhid ile Ehad arasındaki farklar:

a) Vâhid, Ehad'a dahildir. Ama Ehad Vâhide dahil değildir.

b). "Falancaya hiçbir vahid karşı koyamaz." dendiğinde; "fakat iki kişi karşı koyabilir" anlamı çıkabilir. Fakat "Falancaya hiçbir ehad karşı koyamaz" dendiği zaman "Fakat ona iki kişi karşı kor" manası çıkarılamaz.

c) Vâhid kelimesi musbet (isbat) için, ehad kelimesi menfi (nefy) için kullanılır. Mesela رَأَيْتُ رَجُلًا وَاحِداً "Bir adam gördüm" denilir. Menfi manada da مَارَأَيْتُ اَحَدًا : "Hiçbir kimseyi görmedim" denilir ki bu umum (genel mana) ifade eder.

هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ âyeti üç kelimedir ve bunlardan her biri taliplerin (Allah'a gidenlerin) makamlarından bir makama işarettir.

Birincisi: Mukkarreblerin makamı: Allah Teâlâ'ya gidenlerin makamlarının en yükseğidir. Bunlar varlıkların mahiyet ve hakikatlerine olduğu gibi bakmışlar, Allah

Teâlâ'dan başka hiçbir mevcut varlık görmemişlerdir. Çünkü lizâtihi varlığı vacip olan Vacibu'l-Vucud Hak Teâlâ'dır. Onun dışındakiler ise zatı gereği mümkin olan varlıklardır. Bu makamda olanlar Hak Subhanehu ve Teâlâ'dan başka var olan gerçek "varlık" göremezler. هُوَ kelimesi mukarreb (yakında) olan o kimselerin Hak Teâlâ'ya yaptıkları bir işaret olur. Akıllılarının gözüyle sadece "bir"i görürler. Bu sebepten dolayı هُوَ lafzı bu kimseler için tam bir irfanın (bilginin-tanımanın) meydana gelmesi için onlara yeterlidir.

İkincisi: Ashabu'l yemin (sağcılar) makamıdır. Bu, birinci makamın aşağısındadır. Çünkü, bunlar Hak Teâlâ'yı mevcut bir varlık olarak bilip tanıdıkları gibi halkı da bir varlık olarak kabul etmektedirler. Yani Hakk'ı da yarattıklarını da var olarak görürler. Böylece varlıklar aleminde kesret (çokluk) meydana gelir. Bu takdirde هُوَ kelimesi Hakk'a işaret için kafi gelmez. Hakk Teâlâ'yı, halktan ayıracak başka bir şeye ihtiyaç duyulur. İşte bunlar yani ashab-ı yemin, Allah sözünün yanına هُوَ zamirinin getirilmesine muhtaçtırlar. هُوَ اللّٰهُ bunlar için söylendi. Çünkü اللّٰهُ sözü bütün varlıkların kendisine muhtaç olduğu ama kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan varlığın adıdır.

Üçüncüsü: Ashab-ı şimal (solcular)'ın makamıdır ki, en değersiz ve en aşağı makamdır. Bu makamda olanlar vâcibu'l vucûd (varlığı zorunlu) varlığın birden fazla olabileceği görüşündedir. Dolayısıyla bunlara red olarak ve sözlerinin batıl olduğunu ortaya koymak için هُوَ اللّٰهُ ifadesine ilaveten أَحَدٌ lafzı getirildi.[1347] Dolayısıyla O; لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ: "Hiçbir şekilde benzeri olmayan" [1348] Hep birdir, yegane birdir...

Tevhid'in üç mertebesi vardır.

1) **Tevhid-i zat** mertebesidir. Fenâ fillah makamıdır ki, Allah-u Teâlâ'dan başka mevcut yoktur. Var zannedilenlerin hepsi fâni olur da yalnızca bir tek Zatullah (Allah'ın zatı) bâki kalır.

لَا مَوْجُودَ إِلَّا اللّٰهُ: "Allah Teâlâ'dan başka mevcut yoktur"

2) **Tevhid-i sıfat** mertebesidir ki, müteferrik olan her kudreti O'nun (c.c.) kudretinin şumûlünde, her bilgiyi O'nun ilm-i kâmilinde yok olmuş görmek ve hatta her kemâli, O'nun kemalinin nûrundan bir lem'a (parıltı) görmek demektir.

3) **Tevhid-i Ef'al** mertebesidir ki, bu da varlıkta Allah Teâlâ'dan başka gerçek etki sahibi olmadığına "ilme'l-yakîn", "aynel-yakîn", "hakka'l-yakîn" olarak inanmaktır. [1349]

İmam Râzî der ki: Allah lafzı bütün izâfî sıfatlara delâlet eder. Çünkü Allah (c.c.),

ibadet edilmeye lâyık olan ve ona hak kazanmış olan zattır. İbadet edilmeye hak kazanmak da ancak yoktan var etmek ve ilk baştan yaratmakla (varetme ve yaratmada tek olmayla) tam bir kudrete, geçerli bir irâdeye, külliyat ve cüz'iyyata tam anlamıyla vakıf olan bir ilme malik olmakla olur. İşte bunlar izafî sıfatların toplamıdır. Ehad ise selbî sıfatların bütününü içinde toplayan sıfattır. Çünkü ehad (bir) olmaktan murad, bu hakikatin haddi zatında terkib (bileşim) şekillerinden uzak ve tek olmasıdır. Her mürekkeb varlık kendisinden başkasına muhtaçtır. Başkasına muhtaç olan ise mümkin li-zatihidir (varlığı mümkündür). Bütün mümkin varlıkların yaratıcısı olan Allah (c.c.) ise haddi zatında ferddir, tektir, birdir, ehaddır. Ehad olunca da mütehayyız (yer tutan bir şey) olmaması gerekir. Çünkü her mütehayyız (mekan tutan varlık) mesela; sağı solundan farklıdır; böyle olanda kısımlara ayrılabilir. Öyle ise "ehad" mütehayyız olamaz, dolayısıyla mekan ve yönlerden münezzehtir. Allah (c.c.) her yönüyle, ehaddır. Ondan başka gerçek varlık yoktur. كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ "Herşey yok olacak, ancak onun zatı kalacaktır."[1350] كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ "Yeryüzünde ne varsa hepsi yok olacak ancak celâl ve ikrâm sahibi Rabbinin zatı, bâki kalacak" [1351] هُوَ اللهُ أَحَدٌ demek اللهُ إِلٰهٌ وَاحِدٌ takdirinde olarak وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ "Sizin ilahınız bir tek ilahtır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur."[1352] mealinde olduğu gibidir.

Tevhid bilginleri her birine sayfalar dolusu deliller ortaya koyarak Allah Teâlâ'nın selbî sıfatlarından yani O'na yakışmayan şeyleri O'ndan uzaklaştıran sıfatlardan söz ederler ve belli başlı beş selbî sıfat zikrederler. Gözden uzak tutulmaması gereken nokta bu beş sıfatın dayanağının İhlas sûresi olmasıdır. Bunlar:

1. Vahdaniyet: Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir tek olması, ortağının bulunmaması ki, قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ "De ki,O Allah birdir." âyetine dayanır.

2. Kıyam bi nefsihi: Varlığı kendisinden kaynaklanan ve başkasına muhtaç olmayandır ki, اَللهُ الصَّمَدُ "Allah Sameddir" âyetine dayanır.

3. Kıdem: Varlığının başlangıcı olmamaktır ki; لَمْ يَلِدْ "O doğurmamıştır" âyetine dayanır.

4. Beka: Varlığının sonucu olmamak demektir ki, وَلَمْ يُولَدْ "Ve doğurulmamıştır." âyetine dayanır.

5. Muhalefetü'n-li'l havadis: Kainatta var olan hiçbir şeye zatça ve sıfatça

benzememek ki, وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُواً أَحَدٌ "Hiç bir şey O'na denk değildir." âyetine dayanmaktadır.[1353]

اَللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

2- "Allah Samed'dir."

Âlimler samed kelimesinin izahı sadedinde iki şey şöylemişlerdir. (Flologların - dilcilerin- izahları):

1) Bu faal فَعَل vezninde olup mef'ul manasındadır. Ve "Ona yöneldi, ona niyetlendi" manasındaki صَمَدَ إِلَيْهِ filindendir. Demek ki samed "bütün ihtiyaçlar hususunda kendisinde yönelinen, başvurulan efendi, büyük" manasınadır. Bu izahın doğruluğunun delili İbn-i Abbas (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadistir: Bu âyet nâzil olduğu zaman sahâbe, "Samed nedir?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'de هُوَ السَّيِّدُ الَّذِي يُصْمَدُ إِلَيْهِ فِي الْحَوَائِجُ: "O, ihtiyaçlar hususunda kendisine başvurulan efendidir" buyurmuştur. Leys هٰذَا الْأَمْرَ صَمَدْتُ: "Şu işe niyetlendim, yöneldim" ifadesindendir, der.

2) اَلصَّمَدُ الَّذِي لَاجَوْفَ فِيهِ: "Samed içinde boşluk olmayan" demektir. Şişenin tıpasına simad denilmesi bu köktendir. Sert olan, yumuşaklığı, gevşekliği olmayan şeye de musammed (gitmeyi amaçladığı maksat anlamına da gelir) denir. Musmed eksikliği olmayan katı şeydir. Dilcilerden sonraki (müteahhir) alimler: "Samed toz tutmayan kendisine hiçbir şeyin giremediği ve kendisinden hiçbir şeyin çıkamadığı, düz ve pürüzsüz taş manasınadır" demişlerdir. Buna dilimizde "som" adı verilir.

Müşebbihe'nin cahillerinden bazıları bu âyeti Allah Teâlâ'nın cisim olduğuna (hâşâ) delil getirmişlerdir. Tabii ki bu istidlal yanlıştır. Çünkü (öncesinde izah ettiğimiz gibi) O'nun ehad (bir-tek) oluşu cisim olmasına terstir. Binaenaleyh bu âyetin öncesi, samed kelimesi ile bu mananın kastedilmiş olmasının imkansız olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü bu manaya göre samed, sıkıştırılmış ve pekiştirilmiş cisimlerin sıfatıdır ve Allah (c.c.) böyle olmaktan münezzehtir. Dolayısıyla bu durumda kelimeyi mecazî manaya hamletmek gerekir. Çünkü böylesi cisimler başkasının tesirinden ve müdahalesinden uzak olur. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın, vâcibu'l vucûd olup varlığında, bekasında ve bütün sıfatlarında değişmesinin imkansızlığına bir işarettir.[1354]

Müfessirler samed kelimesi hususunda birçok izahlar yapmışlardır.

A) Samed ismini izafî sıfatlarla ilgili görenlerin izahları:

1) Samed bütün herşeyi bilendir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bütün ihtiyaçları karşılaması için başvurulan efendi olması, ancak bu özellikle tam olur.

2) Samed halîm manasınadır. Çünkü O'nun bir efendi (rab-sahib) olması, hilm ve keremli olmasını gerektirir.

3) İbn Mes'ud (r.a.) ve Dahhâk'ın görüşüne göre samed: şan ve şerefi zirvede olan efendi demektir.

4) Esamm'a göre: "Samed herşeyi yaratan" demektir. Çünkü seyyid (efendi) oluşu bunu gerektirir" demiştir.

5) Süddî, Samed arzu edilen işler hususunda kendisine yönelinen yalvarılan; musîbetlerde de kendisinden yardım istenilendir" demiştir.

6) Hüseyin b. Fadl el-Becelî şöyle demiştir: "Samed; dilediğini yapan istediği hükmü veren, verdiği hüküm hususunda kendisine hesab soracak bir kimse ve hükmünü reddedecek hiç kimse bulunmayandır.

7) Samed, büyük ve yüce efendidir.

8) Samed, "hiçbir işte ondan başkası hükmedemez, yegâne şerefli zât" demektir.

B) Samed ismini Selbî sıfatlarla ilgili görenlerin izahları:

1. Samed, "O (Allah) ganidir, hamiddir"[1355] âyetinde Cenâb-ı Hak'ın da ifade buyurduğu gibi ganî (zengin) manasınadır.

2. Samed "O (Allah) kulları üzerinde kâhirdir, hâkimdir"[1356] âyetinin de ifade ettiği gibi, ondan yukarıda hiç kimse bulunmayan; üstünden korkmayan, aşağısındakine saygı gösterme durumunda olmayan, bütün ihtiyaçlar kendisine arz edilen demektir.

3. Katâde buna "O, yemez, içmez, O doyurur, doyurulmaz"[1357] manasını vermiştir.

4. Yine Katâde "O, halkının fânî oluşundan sonra da bâkî kalandır. O hariç yeryüzündeki her şey yok olacaktır."[1358] manasınadır demiştir.

5. Hasan el-Basrî: "O, ebedî ve ezelî olandır; yok olması imkansızdır. Hiçbir mekan yok iken O vardı. Keza ne zaman, ne Arş, ne Kürsî, ne bir insan, ne bir cin yok iken O vardı. O şu anda, daha önce nasıl ise öyledir" demiştir.

6. Ubeyy b. Ka'b (r.a.): "Samed, ölmez, kendisine varis olunmaz olandır. Göklerin ve yerin mîrası O'na aittir" demiştir.

7. Yeman ve Ebû Mâlik: "O uyumaz, uyarılmaz, uyandırılmaz" demiştir.

8. İbn Kaysan "O, hiç kimsenin sıfatı ile nitelenemez" der.

9. Mukâtil b. Hıbban "O, ayıbı-kusuru-noksanlığı olmayandır" demiştir.

10. Rebî' b. Enes "O, başına belâların gelmediği zâttır" der.

11. Saîd b. Cübeyr (r.a.) "O, bütün sıfatlarında ve bütün fiillerinde kâmil olandır" der.

12. Ca'fer Sâdık (r.a.) "O, galip gelen, ama mağlub edilemeyendir" der.

13. Ebû Hureyre (r.a.): اَلْمُسْتَغْنِي عَنْ كُلِّ أَحَدٍ الْمُحْتَاجُ إِلَيْهِ كُلِّ أَحَدٍ "O, herkesten müstağnî olan, hiç kimseye ihtiyacı olmayandır" der (Herkes kendine muhtaç olandır).[1359]

14. Ebû Bekir el- Verrak "O, mahlukâtın keyfiyetine muttalî olmaktan ümîdini kesmiş olduğu zattır" der.

15. O, gözlerin idrak edemeyeceği zattır.

16. Ebû'l Aliye ve Muhammed el-Kurazî "O doğurmamış ve doğrulmamış olandır. Çünkü doğuran herkese varis olunur; doğurulan her şey de mutlaka ölür" demişlerdir.

17. İbn-i Abbas (r.a.) "O, üzerinde-yukarısında hiç kimse bulunmayan büyüktür, en büyüktür."

18. O, eksikleri ve fazlalıkları bulunmaktan, değişikliklere ve farklılaşmalara mahal olmaktan ve zamanların, mekanların, yönlerin kendisini kuşatmasından (içine almasından) münezzehtir.

C) Her iki kısımla ilgili görenler:

Üçüncü görüşte samed kelimesini bütün bu manalara hamletmek mümkündür. Çünkü kelime, Allah Teâlâ'nın zatının vacibu'l-vücud olmasına dalalet etmesi açısından bütün selbî sıfatlara; her şeyin yaratıcısı olmasına delâlet etmesi açısından bütün ilahî (izafî) sıfatlara dalalet etmektedir.

أَحَدٌ (EHAD)'ın nekra الصَّمَدُ (samed)'in ise marife getirilmesindeki hikmet:

1. Elmalılı Hamdi Yazır'a göre: "Ehad, Allah Teâlâ'dan başkası için kullanılmadığından dolayı, bu anlamda marife hükmünde olduğundan onu harfi tarifle (ال) ile marife yapmaya lüzum yoktur. Lakin "Samed" öyle değildir, çünkü Allah Teâlâ'dan başkaları için de kullanılabilir."[1360] der.

2. Fahreddin Râzî ise şöyle der: "Çoğunlukla insanların vehminde (zanlarında) her varlık hissedilebilir cinstendir. Hissedilebilen bir varlığın parçalara ayrılabilir olduğu bir gerçektir. Onun için hiç bölünme kabul etmeyen (ehad) olan bir varlık genellikle insanların akıllarına gelmez ama "Samed"in ihtiyaçlarda kendisine başvurulan en üst derecedeki yetkili olduğu Araplarca hatta insanların çoğunca malumdu. Nitekim Hak Teâlâ: وَلَئِنْ سَأَلْتَهُم مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللهُ "Eğer onlara kendilerini kimin yarattığını soracak olursan, elbette Allah diyecekler" [1361] buyurmuştur. İşte ehadiyet, çoğunlukla insanlarca bilinmeyen; samediyet ise bütün insanlarca bilinen bir anlam olduğundan أَحَد Ehad nekra; صَمَدْ samed de marife olarak gelmiştir."[1362]

Şöyle de açıklanabilir: Müşrikler Allah Teâlâ'yı ve uluhiyetini tanıyorlarsa da O'nun

uluhiyette birliğini, yani ehadiyyetini tanımıyorlardı. Allah (c.c.) isminin ve uluhiyetinin birliği gerektirdiğini bilmiyorlardı ve her bir ihtiyaç için farklı derecede sametler düşünüyorlardı. İşte uluhiyetin her bakımdan gerçek vahdeti icab ettiğini bilmediklerinden dolayı, o haber verilirken önce işin önemini belirtmek üzere zamir-i şan ile başlayıp هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ "O Allah birdir" diye أَحَدٌ "Ehad" kelimesi nekra olarak haber verilmiştir. Her maksada erdirecek, eksiksiz som, ganî, yegane maksud ve yegane merciin ancak Allah (c.c.) olduğu anlatılmak üzere hasr ve tahsis ifade etmek için lam-ı tarif ile الصَّمَدُ es-Samed şeklinde اَللّٰهُ الصَّمَدُ diye buyurulmuştur.

اَللّٰهُ Lafzatullah her iki âyette de هُوَ اَللّٰهُ أَحَدٌ ev اَللّٰهُ الصَّمَدُ diyerek iki defa tekrarlandı bunda üç hikmet bulunur:

1- Eğer bu lafız tekrar edilmemiş olsaydı, "ehad" ve "samed" kelimelerinin her ikisinin de ya nekra veya ikisinin de marife olarak gelmesi gerekirdi. Allah lafzı; Ehad أَحَدٌ nekra, Samed (الصَّمَدُ) marife olarak gelebilsin diye tekrar edilmiştir.

2- Her iki haberden, her ikisinin de doğrudan doğruya isminin Allah (c.c.) olduğuna tenbih vardır.

3- Ehad ile Es-Samed lafızlarından her birinin tayin ve tespiti aynı zatta, başlı başına birer özellik olduklarına tenbih etmektir. Onun için ikincisinde özellikle هُوَ الصَّمَدُ (huve's-Samedü) diye sadece zamir ile yetinilmemiştir.[1363]

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾

3- "O doğurmamı tır ve doğrulmamı tır."

Önce doğurmamıştır لَمْ يَلِدْ ifadesiyle söze başlanmıştır. Çünkü müşrik Araplar, "Melekler Allah'ın kızlarıdır." Yahudiler: "Üzeyr Allah'ın oğludur." Hristiyanlar da: "İsa Allah'ın oğludur" diyorlardı. Ve bunlardan hiç biri Allah Teâlâ'nın bir babası olduğunu iddia etmiyorlardı. İşte bu sebepten dolayı Hak Teâlâ bu âyette önce, daha önemli olan husus ile işe başlayıp, "O doğurmamıştır" buyurmuş, sonra da bunun deliline işaret ederek "ve doğrulmamıştır." buyurmuştur.

Allah Teâlâ bu âyette لَمْ يَلِدْ "O doğurmamıştır" buyurmuş, Furkan Sûresinde ise وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً "O hiçbir çocuk edinmemiştir"[1364] buyurmuştur: Çünkü çocuk iki şekilde elde edilir.

a) Ondan bir varlığın doğması.

b) Başkasından bir çocuk edinmek Hristiyanlardan bir kısmı "İsa gerçekten Allah'ın çocuğudur." derken, bir kısmı: "Allah bir şeref bahşetmek için (tıpkı Hz. İbrahim'i dost, halil edinmesi gibi) onu çocuğu edinmiştir." demişlerdir. Böylelikle Cenâb-ı Hak bu iki âyette Hristiyanların iki görüşünü de reddetmiştir.

Âyette لَمْ يَلِدْ baba ve analığı reddederken, وَلَمْ يُولَدْ de oğulluğu nefyediyor. Allah Teâlâ'nın doğurmayacağı, cisim olmadığını parçalanmayacağını ve kısımlara ayrılmayacağını bilmekten çıkarılabilir. Doğurulmayacağı ise Kadim olduğunu bilmekten çıkarılabilir. Allah Teâlâ'nın "ehad" (bir) olmasından murad, zatı ve mahiyeti itibarıyla her türlü terkib şekillerinden münezzeh olmasıdır. "Samed" olmasından murad da, zatı itibariyle vacibu'l-vucud olup, zatında ve bütün sıfatlarında değişmesinin imkansızlığı manasınadır. Durum böyle olunca "ehad" ve "samed" olması, doğmuş ve doğurulmuş olmasının nefyini (imkansızlığını) gerektirir.[1365]

لَمْ يَلِدْ İfadesi, değişmeyi ve yok olmayı yani teğayyürü ve fenayı nefy ile bekayı ispat eder. وَلَمْ يُولَدْ ifadesi ise kendisinden önceyi ve sonradan olmayı nefyeder ve kıdemi ispat eder. İşte Allah Teâlâ'nın kıdemi müşriklerce inkar edilmediği için لَمْ يَلِدْ hükmünün önce açıklanması önem kazanmış; وَلَمْ يُولَدْ hükmü de onu pekiştirmek için bir bakıma delil yerine kullanılmak üzere geriye alınmıştır.[1366]

وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴿٤﴾

4- "Hiçbir ey ona denk olmamı tır"

كُفُوًا kelimesi hem كُ, hem فُ (kaf ve fa'nın) zammesiyle (ötreli okunmasıyla) hem de kafın kesresi ve fa'nın sükûnuyla كِفْوًا "kifven" şeklinde, hem de kafın zammesi ve fa'nın sukunuyla كُفْوًا «küfven" şeklinde de okunmuştur. Ebû Ubeyde der ki: كُفُوْ "küfüv" كُفُؤٌ "Küf " ve كِفَاءٌ "Kifa"" kelimelerinin hepsi misil (benzer, denk) manasındadır.

Müfessirler bu âyetle ilgili şu görüşlerde bulunmuşlardır:

1) Ka'b ve Atâ buna: "Allah Teâlâ'nın misli ve dengi yoktur" manasını vermişlerdir.

2) Mücâhid: Allah Teâlâ'nın: "Allah ile cinler arasında bir neseb (akrabalık) uydurdular."[1367] âyetinde anlatıldığı kimselere bir reddir. Bununla eşi-hanımı

denmek istenmiştir. Yani: "O'na denk hiçbir kimse yoktur ki onunla evlensin" demektir.

3) En sağlam izaha göre: Allah Teâlâ, kendisinin bütün ihtiyaçlarda başvurulan (samed) olduğunu beyan edip, "O doğurmamıştır, doğrulmamıştır" âyetiyle izah edildiği şekilde bütün aracıları nefyedince, yani arada vasıflar olmadığını ifade edince, bu sûreyi varlıklardan hiçbir şeyin celâl ve azamet sıfatlarının herhangi birinde Allah Teâlâ'ya denk olmasının imkansızlığını ifade ederek bitirdi.

Sûredeki dört âyetin sıralanışında, çeşitli hikmet ve incelik vardır.

1. Hikmet: Sûrenin başı Allah'ın bir olduğuna; اَللّٰهُ الصَّمَدُ "Allah Samed'dir." âyeti, Kerim ve Rahim olduğuna delâlet eder. وَلَمْ يُولَدْ لَمْ يَلِدْ "O doğurmamış, doğrulmamıştır" âyeti "O mutlak manada Ganî'dir. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Değişkenlik ve bozulmadan münezzehtir. Dolayısıyla kesinlikle hiçbir hususta cimrilik etmez ve O'nun cömertliği herhangi bir menfaat elde etmek ve kendisinden bir zarar savuşturmak için değil, sırf ihsanındandır." demektir. وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفُواً أَحَدٌ "Hiçbir şey O'na denk olmamıştır." âyeti de Allah Teâlâ'ya nisbet edilmesi caiz olmayan bütün sıfatları nefye-redde bir işarettir.

2. Hikmet: هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ «O, Allah birdir» cümlesiyle Allah (c.c.), zatından bir çok şeyleri nefyetmiş; اَللّٰهُ الصَّمَدُ "Allah Samed'dir." cümlesiyle noksanlık ve mağlubiyeti; لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ "O doğurmamıştır, doğurulmamıştır" âyetiyle maluliyet ve illeti (bir şey vasıtasıyla olduğu ve bir şeye vasıta olduğu konularını) nefyetmiş; وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفُواً أَحَدٌ "Hiçbir şey O'na denk olmamıştır." âyetiyle de zıtları ve ortakları olabileceğini reddetmiştir.

3. Hikmet: هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ «O, Allah birdir.» âyetiyle nûr ve zulmet diye iki tanrının olduğunu söyleyen seneviyye (mecusilerin); teslise inanan Hristiyanların, inançlarının batıl olduğunu ortaya koyar. اَللّٰهُ الصَّمَدُ "Allah Samed'dir." âyeti ile de Allah'tan başka yaratıcı olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin batıllığını ortaya koyar. Çünkü eğer başka yaratıcılar olsaydı bütün ihtiyaçlar hususunda sadece Allah (c.c.), samed olmazdı. وَلَمْ يُولَدْ لَمْ يَلِدْ "O doğurmamıştır, doğurulmamıştır" âyeti ise "Üzeyr Allah'ın oğludur" diyen Yahudilerin; Mesih "Allah'ın oğludur" diyen Hristiyanların; "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diyen müşriklerin bu görüşlerinin batıllığını ortaya

koyar. وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ "Hiçbir şey O'na denk olmamıştır." âyeti ile de (4. âyet) putları Allah'a denk ve ortak kabul eden müşriklerin bu görüşlerinin batıllığını ortaya koyar.

4. Hikmet: Bu sûre Hak Teâlâ hakkında, Kevser Sûresinin Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında oluşu gibidir. Fakat o sûre Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında "O ebterdir (O'nun oğlu yoktur)" demeleri sebebiyle gelmiştir. Bu sûredeki ta'nın (ithamın) sebebi ise, Allah Teâlâ'ya çocuk isnad etmeleridir. Çünkü insan için çocuğu olmaması; Allah Teâlâ için ise çocuğunun olması bir ayıp ve kusurdur. İşte bundan dolayı bu sûrenin başında قُلْ "Benden bu tehdidi uzaklaştırmak için de ki" buyurmuştur. Kevser Sûresinde ise; "senden bu tehdidi uzaklaştırmak için diyorum ki; إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "Biz, sana kevseri verdik" buyurmuştur.

اَللّٰهُ اَعْلَمُ : Allah en iyi bilendir. [1368]

Merhum Elmalılı İhlas sûresinin tefsirinin hatimesinde Keşşaf müellifi Zemahşerî'nin şu görüşünü nakleder:

"Kur'an ilminin ana konusu, uluhiyeti dolayısıyla Allah Teâlâ'dır. Yani Allah (c.c.) ile yarattıkları, özellikle de yaratılmışlar arasında akıl sahibi olması dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkidir. Bu ilişki de insanın Yüce yaratıcısına karşı nasıl bir tutum ve tavır içinde olması gerektiğinin bilgisidir. Fatiha sûresi bunu belirlediği gibi, bu sûre (İhlas) da Allah Teâlâ'nın kendi zatını tarifi olarak, bütün Kur'an-ı Kerîm'in dayanağı olan temel ilkeyi açıklamıştır. Bu bakımdan bu sûre de Fatiha sûresi gibi bütün Kur'an'ın bir özeti ve muadili demektir. "Namazı benimle kulum arasında taksim ettim"[1369] Hadis-i Kudsi'sinin delaleti üzere Fatiha'nın yedi âyeti Allah ile kulu arasında eşit taksim edilmiştir. Şöyle ki ilk üç âyet yalnızca Allah Teâlâ'ya ; "Ancak Sana ibadet eder ve ancak Senden yardım dileriz."[1370] âyetinin bir ucu Allah Teâlâ'ya , bir ucu da kullara aittir. Üçüncü kısımdaki üç âyet (Fatiha 5-6-7) sadece kullara aittir.

Kur'an-ı Kerîm'in hatimesinde yer alan üç sûreden birincisi olan İhlas sûresi yalnızca Allah Teâlâ'ya ait; قُلْ أَعُوذُ lerle O'na sığınmak ise kullara ait olduğundan bir bakıma İhlas sûresi, Fatiha'nın ve binaenaleyh Kur'an-ı Kerîm'in yarısına, bir bakıma da üçte birine muadil demek olur. Şu halde bunların manalarındaki incelikleri ve ilişkileri duyabileceği kadar hissederek okuyanlar o ölçüde tafsîlen muadil sevaplara nail olacaklar; manasını anlamadan icmalî bir imanla okuyanlar da o ölçüde icmâlen muadil sevaplara nail olacaklardır. "Kim bir iyilik yaparsa ona on katıyla sevap vardır." [1371] ilahî va'diyle bir harfe on sevap veren Allah Teâlâ'nın bir İhlas Sûresi'ne diğerlerinin tamamına, yarısına veya üçte birine muadil sevap vermesine bir

engel yoktur. Özellikle bunun gibi Allah Teâlâ'ya ait olan hususlarda "Allah dilediğini yapar ve dilediği gibi hüküm verir." [1372] ve "Allah dilediği hükmü verir."[1373] hükümlerinden başka sebep de aranmaz. İhlas'a yatkın olarak manayı anlayıp gereğince amel etmeye çalışmak da ayrıca birer hasene olduğundan dolayı, onların sevabı da muazzam olunca ecir daha da yükselir.[1374]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1) Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde eşi, dengi benzeri yoktur.

2) O, herkesin kendisine muhtaç olduğu; ama kendisinin hiç bir şeye ihtiyacı olmayan yegane ma'bud'dur.

3) Münâfıklıktan kurtulmak ve tevhid inancının iyice yerleşmesi için bu sûre, anlamı düşünülerek mümkün olduğunca sık ve çokca okunmalıdır.

Elhamdülillah Allah (c.c.) İhlas sûresinin tefsirini tamamlamayı nasip etti. Muradını en doğru şekilde anlayabilmeyi, hayatımıza uygulayıp maddî-manevî farkında olduğumuz-olmadığımız bütün hastalıklarımıza-dertlerimize sayesinde şifa bulabilmeyi yüce Rabbimizden niyaz ederiz..

ÂMÎN...

Rabbimin afvı kurtuluş vesikamdır.
İhlas sûresi ise sığınağımdır.
İmam Gazzali
Mevdûdî, VII, 299-300.
Said Havva, XVI, 450.
Râzî, XXIII, 558.
Said Havva, XVI, 450.
Said Havva, XVI, 450.
Zuhaylî, XV, 671.
Şerh-i Buharî, Mehmed Sofuoğlu, Tevhid, 1.
Tirmizî, Tefsir, 112/1-2.
Keşfu'l-Hafa, I, 224.
Bakara, 2/10.
Nesaî, İstiâze, 1.
Feyzu'l-Kadir, 1/506.
Meryem, 19/90.
Feyzu'l-Kadir, 5/202.
Nur, 24/35.
Râzî, XXIII, 555-557.
Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an, 11.
Buharî, İman, 3; Fedailu'l- Kur'an, 13; Müslim, Müsafirin, 259-261; Ebû Davud, Vitr,

18; Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an, 10; Nesaî, İftitah, 69; İbn Mace, Edeb, 52.
Feyzu'l-Kadir, 1/341.
Tirmizî, Fezailu'l-Kur'an, 11.
Râzî, XXIII, 553-554.
Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 11.
Müslim, Salat-ül Müsafirin, 14; Tirmizî, Salat, 308; Ebû Dâvûd, Salat-ı Tatavvu, 2.
Müslim, Hacc, 19.
Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 11.
Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 11; Dârimî, Fedail-ül Kur'ân, 27.
Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 11; Müslim, Salat-ül Müsafirin, 27; İbn Mâce, Edeb, 17.
Buharî, Tevhid, 1; Müslim, Salat-u Musafirin, 45; Kurtûbî, XIX, 460-462.
İbn Kesîr, XV, 8745.
Buharî, Fedailu'l-Kur'an, 14.
İbn Kesîr, XV, 8747.
Müsned, IV, 147.
Müslim, Salat-ül Müsafirin, 27; Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an, 11; İbn Mâce, Edeb, 17.
Mevdûdî, VII, 301.
Râzî, XXIII, 557-558.
Said Havva, XVI, 457.
Said Havva, XVI, 449.
Râzî, XXIII, 561-562.
Şuara, 42/11.
Elmalılı, X, 71.
Kasas, 28/88.
Rahman, 55/26-27.
Bakara, 2/163.
Said Havva, XVI, 452-453.
Râzî, XXIII, 563-564.
Hadîd, 57/24.
En'am, 6/18.
En'am, 6/14.
Rahman, 55/26.
Âlûsî, XV, 2/351.
Elmalılı, X, 97.
Zuhruf, 43/87.
Râzî, XXIII, 566-567.
Elmalılı, X, 97-98.
Furkan, 25/2.
Râzî, XXIII, 567-568.

Elmalılı, X, 103.
Saffat, 37/158.
Râzî, XXIII, 571; Bkz. Zuhaylî, XV, 675.
Müslim, Salat, 38; Tirmizî, Tefsir, 1/1; Nesaî, İftitah, 23.
Fatiha, 1/4.
En'am, 6/160.
İbrahim, 14/27.
Maide, 5/1.
Elmalılı, X, 122, 123.

FELÂK SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾
yaratılmışların şerrinden o sabahın Rabbine sığınırım de ki

وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ
üfürükçülerin şerrinden karanlığı çöküp bastırdığında gecenin şerrinden

فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾
kıskançlık ettiğinde kıskancın şerrinden o düğümlere üfleyen

MEÂLİ:

1. De ki: "Ağaran sabahın Rabbine sığınırım,
2. Yarattığı şeylerin şerrinden,
3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,
4. Ve düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden,
5. Ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden, sabahın Rabbine sığınırım!

Felâk sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz on üçüncü, iniş sırasına göre yirminci sûredir. Fil sûresinden sonra, Nas sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Beş âyettir. Medine'de indiğine dair rivâyetler varsa da üslup ve içeriği bakımından Mekkî sûrelere benzediği görülür.

Adını ilk âyette geçen Felak kelimesinden alır. Nas sûresiyle birlikte Mukaşkışateyn (münâfıklıktan kurtaran, şifaya kavuşturan) adı verilmiştir. Aynı sûrelere başlarındaki "euzu" kelimelerinden dolayı "Muavvizeteyn" sığınma sûreleri denir. İhlas sûresi ile birlikte üçüne birden "Muavvizat" denilir.[1375]

Önceki Sûre İle İlişkisi:

İhlas sûresi, bize Allah Teâlâ'yı, O'nun eksiksizliğini ve sıfatlarını tanıtmıştır. Muavvizeteyn (Felak-Nas) sûreleri ise bize din ve dünya hususunda sakınılması

gereken her şeyden Hak Teâlâ'ya sığınmayı emretmek üzere gelir. O halde Muavvizeteyn sûreleri ile İhlas Sûresi arasındaki ilişki açıktır.[1376]

Sûrenin Konusu:

Sûrede bazı kötülüklerden dolayı Allah Teâlâ'ya sığınılması öğütlenmektedir.

Sûrenin Muhtevası:

Sûre, mahlûkatın özellikle de gece karanlığının, maskaraların, insanlar arasında söz taşıyanların ve hasetçilerin şerrinden sığınmayı konu etmektedir. Bu sûre insanların bazı psikolojik rahatsızlıklar dolayısıyla birbirlerine zarar vermelerine, gecenin barındırdığı her türlü korkuya karşı korunma hususunda belağatlı bir derstir.[1377]

Sûrenin Fazîleti:

Sıhah'ta Hz. Âişe (r. anha)'dan şöyle rivâyet olunmuştur: "Rasûlullah (s.a.v.) bir rahatsızlık duyduğu zaman ve her gece yatağına yatacağı sırada bu üç sûreyi okuyup ellerine üfleyerek mübarek başına ve yüzünden başlayarak aşağıya doğru mübarek vücutlarına mesheder ve bunu üç kere yapardı."[1378]

Ukbe b. Amir el-Cühenî (r.a.) dedi ki: "Rasûlullah (s.a.v.): "Allah (c.c.) bana, emsalleri görülmemiş âyetler indirdi" buyurdu. Ve sonuna kadar Felak ve Nas sûrelerini okudu."[1379]

Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'dan şöyle rivâyet olundu: "Rasûlullah (s.a.v.) cinlerin ve insanların gözlerinin şerrinden Allah'a sığınırdı. "Kul euzu" sûreleri inince (dualarında Allah'a sığınmak için) bunları aldı ve bunların dışındakileri bıraktı."[1380]

Cabir b. Abdullah (r.a.) da şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.): "Ey Cabir, oku" dedi. "Ey Allah'ın Rasûlu anam babam sana feda olsun ne okuyayım" dedim. "Kul euzu bi rabbi'l-felak" ve "kul euzu bi rabbi'n nas" oku" dedi. Ben de onları okudum. Rasûlullah (s.a.v.): "Sen onları oku. Onların bir benzerini okuyamazsın" buyurdu.[1381]

Nüzûl Sebebi:

Buharî, Müslim'de ve bir çok hadis kitaplarında rivâyet olunduğuna göre Yahudiler Rasûlullah (s.a.v.)'e büyü yaptılar. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.) hastalandı. Bunun üzerine FELAK ve NAS sûreleri nâzil oldu. Bu olayın H.7'de vuku bulduğu rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlere dayananlar sûreyi Medenî kabul etmişlerdir.

Bazı müfessirler de İhlas sûresinde olduğu gibi bazı sûrelerin veya âyetlerin ihtiyaç halinde Rasûlullah (s.a.v.)'e tekrar okuması bildirildiği için o anda nâzil olduğunun zannedildiklerini belirtmişlerdir. Sûrenin muhtevasının Mekke döneminin başlangıcında nâzil olduğunu gösterdiklerini söylemişlerdir. Çok sonra Medine'de Yahudilerin, münâfık ve müşriklerin muhalefeti şiddetlendiğinde Rasûlullah (s.a.v.)'e aynı sûreler işaret edilmiş ve Ukbe (r.a.)'ın rivâyet ettiği gibi bu sûreleri okuması

telkin edilmiştir.

Râzî nüzûl sebebi olarak şunları rivâyet etmiştir;

1. Cibril Rasûlullah (s.a.v.)'e geldi ve "Sana cinden bir ifrit kötü bir hile yapmak istiyor. Döşeğine vardığında muavvizeteyn sûrelerini oku." dedi. (Bu rivâyet Mekkî'ye de Medenî'ye de girebilir.)

2. "Gözden korunmak için okumak üzere indirildiler" denilmiş ve Said b. Müseyyeb'den şöyle rivâyet olunmuştur: "Kureyş, gelin bir açlık riyâzeti yapalım da Muhammed (s.a.v.)'e göz değdirelim dediler, öyle de yaptılar. Sonra da geldiler "Ne sağlam pazun, ne kuvvetli sırtın, ne güzel yüzün var" diye göz değdirmek istediler. Allah (c.c.) da Muavvizeteyn'i indirdi. Buna göre Mekkî demek olur.

3.Yahudi Lebid b. A'sam'ın sihir hikayesidir ki, Râzî "Müfessirlerin çoğunun görüşü budur" demiştir.[1382]

Buharî ve Müslim'de Hz. Âişe (r. anha)'nın rivâyet ettiği hadis ile sabit olduğuna göre Zurâkaoğulları Yahudilerden Lebid b. el-A'sam adında bir yahudi Peygamber (s.a.v.)'e büyü yaptı. Öyle ki bir işi yapmadığı halde kendisine yapmış gibi geliyordu. Bu hal Allah'ın dilediği kadar bir süre devam etti. (bir sene veya altı ay rivâyetleri vardır) Sonra şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Biliyor musun? Allah Teâlâ, hakkında bilgi istediğim konuda bana cevap verdi. Bana iki melek geldi. Onlardan birisi başımın tarafında, diğeri ayağımın ucunda durdu. Baş tarafımda duran ayağımın ucunda durana "Bu adamın hali nicedir?" dedi. O, "Büyülenmiştir" diye cevap verdi. "Diğeri onu büyüleyen kim?" diye sordu. Öbür melek "Lebid bin A'sam" dedi. "Peki ona ne ile büyü yaptı" dedi. Diğeri "Bir tarak, taranınca tarakta kalan birkaç kıl, erkek bir hurma ağacının özü üzerindeki bir kapçık ile (büyü yaptı) ve bunları Zervan veya Zu Evran kuyusunda kuyunun ortasındaki tümsekçe taşın altına koydu." dedi."[1383]

İbn-i Abbas (r.a.) rivayetinde dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) "Yüce Allah'ın bana hastalığımı haber verdiğinin farkına varmadın mı? (diye sordu). Sonra Ali, Zübeyr ve Ammar bin Yasir'i gönderdi. Onlar o kuyunun suyunu çektiler. Sonra içindekileri çıkardılar. İnsan başından taranırken düşmüş kıllar ve bir taraktan birkaç diş gördüler. Bir de iğneler batırılmış on bir düğüm bağlanmış bir yay kirişi gördüler. İşte Yüce Allah bu iki sûreyi indirdi. Bu iki sûre bu düğümler sayısınca on bir âyet-i kerimedir. Peygamber (s.a.v.)'e bunları okuyarak istiazede bulunması emredildi. Bir âyet okundukça bir düğüm çözüldü ve Peygamber (s.a.v.) bir parça hafiflik hissetti. Nihayet son düğüm de çözüldü; Sanki bir bağdan kurtulmuş gibiydi. İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: Onda bir hastalık yoktu. Cebrâil (a.s.) Rasûlullah (s.a.v.)'i okuyarak tedavi etmeye ve şöyle demeye koyuldu:

بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ حَاسِدٍ أَو عَيْنٍ اَللهُ يَشْفِيكَ

"Seni rahatsız eden her bir şeyden, her bir kıskancın şerrinden ve her kötü gözden, ben seni Allah'ın adıyla iyileşmen için okuyup tedavi ediyorum. Sana şifa verecek

olan Allah'dır." [1384] Ey Allah'ın Rasûlu onu öldürmeyelim mi? dediler. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah bana şifa vermiş bulunuyor. Ben insanların aleyhine bir kötülüğü körüklemekten hoşlanmam."[1385] Çünkü O (s.a.v.) kendi kişisel meselesi için kimseden intikam almazdı. Bir rivâyette de sihri yapanın Lebid b. A'sam ve kızları olduğu söylenmiştir.

Bu rivâyetlerden sihir sonucunda Rasûlullah (s.a.v.)'in risâletinde eksiklik meydana geldiğinin çıkarılması mümkün degildir. Rasûlullah (s.a.v.)'in bir insan olarak Uhud savaşında görüldüğü gibi yara alması, bir hadiste sabit olduğu üzere attan düşerek yaralanması, yine bir hadiste sabit olduğu üzere akrep tarafından ısırılması, O'nun (s.a.v.) nübüvvet görevini etkilemediği gibi Allah Teâlâ'nın onu koruma altına almış olması ilkesine de ters düşmez. Çünkü Allah (c.c.) O'nu (s.a.v.) koruma altına almıştır.

[1386]وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ "Allah seni insanlardan koruyacaktır." [1387]

Kadı İyaz da Şifa-i Şerif'te, Hz. Âişe hadisinin rivâyetlerinde Sihir; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aklına, kalbine, itikadına değil, ancak şerefli bedenine, görülen uzuvlarına dokunmuş olduğu ve yapacak gibi tahayyül edip de yapmamış olduğu şey de yine rivâyetin birisinde açıklandığı üzere ehline yaklaşacağını zannedip de yaklaşamamasından ibaret bir tutukluktan başka bir şey olmadığı beyan olunmuştur. [1388]

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴿١﴾

1- "De ki; Sabah'ın rabbine sığınırım."

Cenâb-ı Hak kıraatın başlangıcında فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ "Şeytandan Allah'a sığın". [1389] buyurarak eûzü ile başlamayı emretmiştir. Burada قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ başka bir yerde وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ "De ki Yarabbi şeytanın vesveselerinden sana sığınıyorum."[1390] buyurmuş; hadis-i şerifte أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ "Allah'ın tam kelimelerine sığınırım." şekli yer almıştır. Şüphe yok ki Hak Teâlâ'nın isimlerinin en yücesi "Allah"tır. Rabb ismi bazen Allah Teâlâ'dan başkası için de kullanılır.

Bu sûrede Cenâb-ı Hakk'ın "Allah'a sığınırım" şeklinde değil de "Sabah'ın Rabbine sığınırım" buyurmasının hikmetleri şunlardır.

1. Allah (c.c.): "Kur'an okuduğun zaman Allah'a sığın." [1391] âyetinde Kur'an

okumak için istiâzeyi emretmektedir. Bu sûredeki istiaze emri ise canı ve bedeni sihirden korumak içindir. Birinci vazife daha büyük olduğundan Allah (c.c.) orada en büyük ismini (Allah) zikretmiştir.

2. Şeytan ibadetten men etmeye çalışırken, beden ve ruha zarar vermeye çalışırken çabaladığından daha fazla gayret ve çaba gösterir. Dolayısıyla orada en büyük ismini (Allah) zikretmiştir.

3. Rab ismi terbiyeye işaret eder. Sanki Allah (c.c.) geçmişteki terbiyesini gelecekteki terbiyesine bir vesile saymıştır. Yahut kul adeta şöyle der: "Allah'ım! Terbiye ve ihsan senin sanatındır. Binaenaleyh beni ihmal etme, ricamı boşa çıkarma"

4. Cenâb-ı Hak terbiye ile ihsana (iyiliklere) başlamıştır. Başlamak ise devamı gerektirir.

5. Bu sûreler Kur'an-ı Kerîm'in son sûreleridir. Binaenleyh terbiye ve ihsanın kesilmeyeceğine tenbih için bu sûrelerde Rab ismini zikretmiştir.

6. Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "Kalbin bana ait; dolayısıyla oraya Ben'den başkasının sevgisini sokma. Dilin bana ait; onunla Ben'den başkasını anma. Bedenin Bana ait; onu, Ben'den başkasının hizmet (ve ibadeti) ile meşgul etme. Bir şeyi istediğin zaman ancak Ben'den iste. Binaenaleyh ilim istediğin zaman رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا "Ya Rabbi ilmimi artır"[1392] de. Bir zarardan korktuğun zaman "De ki; Sabahın Rabbine sığınırım." Çünkü Ben kendimi, "Sabahın yaratıcısı" ve "Tanelerin çekirdeklerinin yaratıcısı (fâlikî)" olarak niteledim. Bütün bu şeyleri ancak senin için yaptım. Bütün bu işleri senin için yaptığım zaman seni korku ve belalardan korumuş olmaz mıyım?" buyurmuş olmaktadır.

الْفَلَقِ ***"Felak"*** kelimesiyle ilgili müfessirler çeşitli izahlar yapmışlardır;

A) FELAK: Sabah demektir. Ekseri müfessirlerin görüşü budur. Zeccac: "Felak sabah demektir. Çünkü sabah geceden falk edilmekte, geceden çıkarılmaktadır. Felak, "çıkarılmış" manasında ism-i meful olarak feal vezninde bir kelimedir. Arapça'da اَلصُّبْحُ هُوَ أَبْيَنُ مِنْ فَلَقِ "O sabahın doğuşundan, aydınlığından daha açık denilir." Bu manada Allah'a sığınmada sabahın özellikle zikredilmesinin şu izahları vardır:

1. Bu çeşitli (zifiri) karanlıkları bütün bu alemden kaldırmaya kadir olan Allah (c.c.), sığınan kulundan korktuğu ve çekindiği her şeyi defetmeye kadirdir demektir.

2. Sabahın doğuşu ferahlığın gelişine misal gibidir. Nitekim insan, geceleyin sabahın doğuşunu beklediği gibi; korkan da kurtuluş sabahının doğmasını gözler.

3. Sabah müjde gibidir. Sabah olunca sanki emniyeti ilan etmiş, ferahlığı müjdelemiş gibi olur. Her hasta seher vakti hafiflik bulur. Binaenaleyh sanki Cenâb-ı Hak: "De ki sabahın Rabbine sığınırım" buyururken; "İstenmediği halde sabahın doğuş nimetini veririm. Ya istedikten sonra?... Nasıl veririm!..." buyurmuştur.

4. Bu âyette özellikle sabahın zikredilmesi, belki de sabahın darda kalmışların dua ve üzüntülerine icâbet vakti oluşundan dolayıdır. Hak Teâlâ sanki şöyle demek istemiştir: "De ki bütün dert ve sıkıntıların açıldığı o vaktin Rabbine sığınırım."

5. Belki de Allah (c.c.) kıyamet gününün bir örneği olduğu için burada sabahı zikretmiştir. Çünkü gece insanlar adeta ölüler; evler de kabirler gibidir. Sonra kimi evinden çıplak ve iflas etmiş olarak çıkar, ona kıymet verilmez, iltifat edilmez; kimi borçlu olur, hapse atılır; kimi itaat olunan padişah gibi olur, binekler ona yönelip insanlar onun huzurunda durur. İşte kıyamet günü de böyledir. Kimi sevap yönünden iflas etmiş, takva elbisesinden yoksun çıplaktır. Cebbar Allah'ın huzuruna çekilip götürülür. Kimi, dünyada Rabbine itaatkar olan kuldur. Ahirette itaat olunan saygı gösterilen bir padişah gibi olur, ona burak sunulur.

6. "Seherlerde istiğfar edenler"[1393] âyetinde ifade edildiği gibi sabah, istiğfar ve yalvarıp yakarma vaktidir.

7. Kıyamet hallerini kendinde toplayan namaz vakti olduğu için, özellikle sabahın zikredilmiş olması da muhtemeldir. Namaz kıyamet provasıdır. Kıyam, kıyamet günündeki kıyamı hatırlatır. Kıraat, amel defterinin okunuşunu; rukû, kıyametteki "başlarını (utançlarından) eğerler."[1394] âyetindeki hususu; secde, "secdeye davet olunurlar ama güçleri yetmez"[1395] âyetindeki hususu; oturuş, "Her ümmeti diz çökmüş görürsün"[1396] âyetindeki hususu hatırlatır. Binaenaleyh kul; "Allah'ım beni şu gecenin karanlığından kurtardığın gibi kıyametin bu korkularından da kurtar" der. Özellikle sabah namazının vakti zikredildi. Çünkü "Şüphesiz fecir vaktindeki kıraat (yani sabah namazı) şahidlidir"[1397] yani gece ve gündüz melekleri onda hazır olurlar, buyrulduğu üzere sabah namazının daha fazla şerefi vardır.

B. FELAK Allah Teâlâ'nın bitkilerle yeryüzünü yardığı gibi yardığı her şeydir. "Şüphesiz Allah tanenin ve çekirdeğin Haliki (yarıp çıkaranıdır)"[1398] Dağları, gözelerle; bulutları yağmurlarla; yumurtaları civcivlerle; rahimleri çocuklarla; kalpleri marifetlerle (bilgilerle) yarmış içlerinden bunları çıkarmıştır. Bu açıklamayı El-Hasen yapmıştır ki Fahreddin Râzî de en doğru görüş budur demiştir. Kur'an-ı Kerîm'de "Faliku'l Esbah"[1399] gece karanlığını yırtarak, yararak sabahı çıkaran buyrulmuştur. Cenâb-ı Hak sanki şöyle buyurmuştur: "De ki bütün mümkinatın Rabbi, var edicisi olan Allah'a sığınırım" Binaenaleyh bundaki saygı daha büyük olur. Ve sabah da bu manaya dahil hususlardan biri olmuş olur.[1400]

C. FELAK: Üçüncü görüşe göre Felak, cehennemde içine düşülen vadidir. Bu Arapların alçak-çukur yerler için kullandıkları felak kelimesindendir ki, çoğulu الْفُلْقَان fulkan gelir.

Abdullah b. Amr b. As (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir. قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ilahî sözünden Rasûlullah (s.a.v.)'e sordum, buyurdu ki; "Cehennemde bir zindandır. Orda

zorbalar, kibirliler hapsolunur ve cehennem ondan Allah'a sığınır."[1401]

Bir sahabiden şöyle rivâyet olunmuştur; O, Şam'a geldi ve zımmîlerin evlerini, içinde oldukları geçim bolluğunu gördü ve "buna aldırmam. Çünkü bunların gerisinde (sonunda) felak yok mu?" dedi. "Felak nedir?" diye sorulunca da: "O Cehennemde bir yerdir ki, orası açıldığı zaman sıcağının şiddetinden bütün Cehennem ehli feryad-u figan eder" cevabını vermiştir.

Cenâb-ı Hak bu âyette, özellikle "felak"ı zikretti. Çünkü Allah (c.c.) böylece büyük ve insanların düşünemeyecekleri şiddetle bir azaba kâdirdir. Ama onun rahmetinin, azabından daha büyük ve mükemmel olduğu sabittir. Dolayısıyla O adeta şöyle demektedir; "De ki, ey bu şiddetli azabın sahibi, bu azabından daha büyük, daha mükemmel, daha tam, daha öncelikli ve daha ileri olan rahmetine sığınıyorum."[1402]

Âlûsî der ki Felak'ın bu üç manasından bana göre tercihe değer olanı birincisidir. Zira bir asıldan doğup çıkan, bütün yaratıkları içine alır. Bu şekilde Felak "Samed"in zıddıdır.[1403]

مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾

2- "Yarattığı eylerin errinden"

Bu ifadeyle ilgili şu izahlar yapılmıştır:

a) Atâ, İbn-i Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini zikreder: Bu ifadeyle, İblis kastedilmiştir. Çünkü Allah ondan daha şerli mahluk yaratmamıştır. Ve bu sûre, sihirden istiaze (Allah'a sığınma) hakkında nâzil olmuştur. Sihir ise ancak İblis, yardımcıları ve askerleri sayesinde tamamlanır.

b) Bu âyette Allah (c.c.), cehennemi kastetmiş ve adeta şöyle buyurmuştur; "De ki cehennemde yarattığı şeylerin dehşet ve şiddetinden, cehennemin Rabbine sığınırım."

c) "Yarattığı şeylerin şerrinden" ifadesiyle Allah (c.c.) vahşî hayvanlar, haşereler ve bunların dışındaki şeyler gibi eziyet verici çeşit çeşit hayvanların şerrini kastetmiştir. Buna, bize eziyet veren cin ve insanların dahil olması ve fiillerinin şer diye nitelenmesi caizdir. Cinlerin ve insanların buradaki (مَا) ma ismi mevsûlüne dahil edilmesi caizdir. Çünkü en fazla olan esas alınır. Keza bu âyete, hastalık yapan yiyeceklerin, su ve ateşin şerleri de dahildir.

d) Allah (c.c.) bu ifadeyle yarattığı hastalıkları, dertleri, kıtlıkları, çeşitli belâ ve afetleri kastetmiştir.[1404]

"Allah (c.c.) şerri yaratmaz" diyen Mutezile'ye mensub bazıları, "şerr" kelimesini izafet şeklinde değil, tenvinli مِن شَرٍّ "min şerrin" şeklinde okudu. خَلَقَ مَا daki مَا "ma" yı da olumsuz manasına aldı. Buna göre mana: "Bir şerden ki, Allah (c.c.) o şerri

yaratmadı." olur ki, bu kıraat reddedilmiştir, batıl bir mezhebe dayanmaktadır. [1405] Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Allah, her şeyi yaratandır." [1406]

مَا خَلَقَ : Burada şerrin nispeti Allah Teâlâ'ya değil, yarattığı mahlukata yapılmıştır. Allah (c.c.) hiçbir mahlukatı şer için yaratmamıştır. O'nun işi hayır ve sulhe dayanır. Fakat yaratılış hikmeti tamamlansın diye bazı mahlukattan pek çok şer meydana gelir.[1407]

Hz. Peygamber (s.a.v.): أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ "Allah'ım senden yine sana sığınıyorum."[1408] buyurmuştur.

وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴿٣﴾

3- "Karanlığı çöktüğü zaman çöktüğünde gecenin errinden"

غَاسِقٍ kelimesi birçok mana ile tefsir edilmiş geniş anlamlı bir kelimedir. غَسَقَ gasak veya gusuk veya gasekan lugatta şiddetli karanlık, dolgunluk, akmak, dökülmek, soğukluk ve kokarlık manalarıyla ilgilidir. Gecenin karanlığı hücum edip dolarak çok karanlık olmasına mastar olarak, gasak veya gasekan veya gusuk denildiği gibi, ilk koyu karanlığa da "gasak" ismi verilir. Bu yönden "gasak" "Felak"a karşı getirilir.[1409]

غَاسِقٍ Hususunda şu izahlar yapılmıştır.

a) Karanlığı çok olan gece demektir. إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ "Gecenin iyice kararmasına kadar" ifadesindendir.[1410] Göz yaşla doldu manasına الْعَيْنُ غَسَقَتِ deyimi, yara kanla doldu manasına غَسَقَتِ الْجَرَاحَةُ deyimi bu köktendir. Ferrâ, Ebû Ubeyde bu görüştedir.

b) Zeccac "gâsık" soğuk demektir. Geceye gündüzden daha soğuk olduğu için gâsık denilmiştir" demiştir. إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا "Yalnız kaynar su ve irin içerler"[1411] âyetindeki gibi gassak ve gasak içilemeyecek derecede soğuk ve fena kokulu içki veya suya denilir.

c) Bazı kimseler "gâsık ve gassak" akan manasınadır, demişlerdir. Geceye, karanlığı yeryüzüne adeta akıp döküldüğü için "gâsık" (akan) denilmiştir.

وَقَبَ : Gözden kaybolacak şekilde başka bir şeyin içine girmek manasınadır.[1412]

İbn-i Abbas: "çöküp bastı"; Dahhâk: "girdi"; Katâde: "gitti" diye açıklamıştır. Çukura da içine su girdiği (dolduğu) için vekabe denilir. İkab da bir şeyi çukura sokmak manasınadır. Bunlar gasık ve vekabe kelimelerinin dil ile ilgili izahlarıdır.[1413]

Müfessirlerin bu âyetle ilgili izahlarını şöylece sıralayabiliriz:

1. Bu âyet "Geldiği, girdiği, karanlığını bastırdığı zaman gecenin şerrinden" demektir. Gece karanlığının şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınmak özellikle telkin edilmiştir. Çünkü suçlar, çoğunlukla gece karanlığında işlenir. Cin ve şeytan denilen eziyet verici ruhlar ve zehirli hayvanlar da gece ortaya çıkarlar.

2. Gâsık "batan ay" manasınadır. "Vukûb" da ay tutulması veya ay sonundaki üç gün ile tefsir edilmiştir. Tirmizî, İmam Ahmed ve başkaları Hz. Âişe (r. anha)'dan Rasûlullah (s.a.v.)'in onun elini tutarak ayı gösterip şöyle dediğini rivâyet etmiştir: اِسْتَعِذِي بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ هٰذَا فَإِنَّهُ الْغَاسِقُ إِذَا وَقَبَ "Şunun şerrinden Ey Âişe Allah'a sığın. Çünkü o, غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ "karanlığı çöktüğü zaman gasıkın şerrinden" âyetinde işaret edilen gasıktır."[1414]

İbn Kuteybe bunun manası: "Tutulduğu zaman ayın şerrinden Allah'a sığın" şeklindedir" demiştir. Başka bir izahı: Ay kendi bünyesinde gasıktır. (karanlıktır) Işık saçan bir varlık değildir. Vukûb'u ise ışığının ayın sonunda kaybolmasıdır. Müneccimler "O ayın sonunda, uğursuz olan kuvvetten düşer, ışığı azalır. Gittikçe uğursuzluğu artar. İşte bundan dolayı sihir yapanlar, hastalık yapacak sihirlerini bu vakitte yaparlar. Bu, sûrenin sebebi nüzûlüne uygundur.[1415]

3. غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ Battığı zaman güneştir. Feleğe de yörüngesinde yüzdüğü için gasık denmiştir. Vukûb'u da gözden kaybolması, yerin altına (öbür tarafına) geçmesidir.

4. Gâsık, Süreyya yıldızı ve karanlığa gömülmesidir. İbn Zeyd der ki: "O düştüğü (battığı) zaman hastalıklar artar, doğduğu zaman da ortadan kalkar." Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber'den merfu olarak şöyle rivâyet etmiştir: النَّجْمُ الْغَاسِقُ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ "Karanlık çöktüğü zaman gasıkın şerrinden, kararmış yıldızdır" buyurdu".[1416] Bilinmektedir ki en-Necm, Süreyya demektir. Bundan başka إِذَا طَلَعَ النَّجْمُ اِرْتَفَعَتِ الْعَاهَةُ "Süreyya doğunca afet kalkar" diye bir hadis rivâyet edilir.[1417]

5. Gâsık ile siyah yılanların kastedilmiş olması da caizdir. Vukûb'u da sokmasıdır. [1418]

وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ﴿٤﴾

4- "Ve düğümlere üfleyicilerin errinden"

نفث "nefese" bizim nefes etmek dediğimiz üflemektir. Biraz tükürüklü veya tükürüksüz olarak üfürür gibi yapmaktır. Eğer üflemekte tükürükle olursa تَفْل "tefl" yani tüh tüh diye tühlemek tabir olunur.[1419] الْعُقَد "ukad" ise عقدة "ukde"nin çoğuludur. Ukde, düğüm demektir. Bunun sebebi şudur: Sihir yapan, sihir için bir şey okumaya başladığında eline bir ip alır; ona durmadan düğüm atar ve bu düğümlere üfler.[1420]

Ragıb el-İsfehanî, Müfredat'da akdin önce ipin bağlanması ve binanın bağlanması gibi katı cisimlerde kullanıldığını; sonra da ticaret akdi, ahid ve diğerleri gibi mana cinsinden olan şeylere istiare edildiğini söyledikten sonra "Ukde; nikahtan, yeminden ve diğerlerinden akdolunanın ismidir" der.

Dil tutukluğuna da denir. "Dilinde ukde var" demek tutukluluk pelteklik var demektir.

Kalpteki inanca, şiddetli ilişiğe, azim ve kesin niyete, rey ve görüşe de ukde denir. Hepsi, düğüm manasıyla ilgili olan nice manalar ki, çoğunu belki hepsini bu âyetle düşünmek mümkün olabilir.[1421]

النَّفَّاثَاتِ kelimesi şu sebeplerden müennes getirilmiştir:

1. Bu اَلنِّسَاءُ النَّفَّاثَاتِ "üfleyici kadınlar" demektir. Bunda iki yön vardır:

a) Sihir, büyüyü kadınlar daha çok yaparlar.

b) Birisi de, erkeklerin azim ve kuvvetleri üzerinde kadın hilesinin, tuzaklarının veya cazibesinin yüreklere işleyen büyüleyici tesiridir. Ebû Ubeyde: "Düğümlere üfleyen kadınlar "Yahudi Lebid b. A'sam'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sihir yapmış olan kızlarıdır" demiştir.

2. Dişiyi ve erkeği içine almak üzere nüfus (nefisler) takdiriyle اَلنُّفُوسُ النَّفَّاثَاتِ üfleyici nefisler" demektir. Arapça'da نفس "nefis" kelimesi müennestir. Genellikle tercih olunan görüş budur.

3. اَلْجَمَاعَاتُ النَّفَّاثَاتِ "Üfleyici toplumlar" diye cemaatler takdir edilmesidir. Çünkü büyücülerin toplanmasıyla yapılan büyü daha şiddetlidir.[1422]

Sihir: Hile yapmaya, cadılık ve gözbağcılık etmeye denir. Fetha (üstün) okunarak سَحْر (sahr) yutağın ucuna ve akciğere denilir. Esre ile سِحْر (sihr) ki, Türkçede büyü

ve cadılık da denilir. Aslında bir adamın akciğerine vurup onu, şaşkın ve sersem etmek manasına masdar olup, sonra cadılıkta kullanılmıştır. Sihir, birkaç manada kullanılır:

1. Hakikati olmayan şeyleri akla getirmeye ve hileye de denir. El çabukluğu ile gözlerden kaçıştırarak hokkabazların yaptıkları, yaldızlı sözlerle kulakları avutarak koğucuların yaptıkları bu türdendir. سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ "İnsanların gözlerini büyülediler"[1423] bu manayadır. Kâfirler Musa (a.s.)'a bu gözle baktıklarından يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ "Ey Sihirbaz"[1424] derlerdi.

2. Şeytana bir çeşit yaklaşma ile onun yardımını görmektir. "Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkar yalancıya inerler."[1425]ayeti buna işarettir.

3. Cahil halkın zannettikleri sihirdir ki, kuvvetinden sûretleri ve tabiatları, güya değiştirir.

Sihir bir hile ve şeytanlıktır. Sanatla veya eğitimle ilgili bazı gerçeklerle karışmış olabilir. Her ne olursa olsun, şu âyet unutulmamalıdır

وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللهِ

"Ama onlar Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."[1426] إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ "Muhakkak Allah onu iptal edecektir."[1427]

Âlimler üfürükçülük hakkında ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf şu hadisten kaynaklanmaktadır:

قَالَ نَبِيُّ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم «يَدْخُلُ الجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ» قَالُوا: وَمَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ «هُمْ الَّذِينَ لَا يَكْتَوُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ. وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»

Nebî (s.a.v.)

– "Ümmetimden yetmiş bin kişi hesaba çekilmeksizin cennete girecektir" buyurdu. Ashab:

– "Kim onlar! Ya Rasûlâllâh!" dediler. Rasûlullâh (s.a.v.):

– "Onlar vucutlarını (kızgın demirle) dağlamayanlar; efsun yapmayanlar ve ancak Rablerine tevekkül edenlerdir." buyurdu.[1428]

Ve لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اكْتَوٰى وَاسْتَرْقٰى "Dağlama yapan ve rukye yaptıran Allah'a tevekkül etmiş olmaz."[1429]

Bu yasaklamanın, ne olduğu (gerçeği) bilinmeyen rukye (tedavi) ile ilgili olması muhtemeldir. Halis niyet ve temiz nefeslerle Allah Teâlâ'ya sığınarak, Cenâb-ı Hakk'tan şifa niyaz ederek okuyup üflemeyi, sihirbazlık olarak kabul etmek doğru olmaz. Zira düğümlere üflemek ile ruhlara zarar veren büyü yapılmak maksadı güdülmüştür. Rukyede üflemek ise bedenleri ıslah etmek içindir. Fayda veren şey, zarar veren şeyle kıyas edilmemelidir.

Cabir b. Abdullah hadislerinde demiştir ki: "Benim bir dayım vardı. Akrep sokmasına okuyup üflerdi. Rasûlullah (s.a.v.) okuyup üflemeden (rukyeden) yasakladı. Bunun üzerine O'nun (s.a.v.) yanına gidip "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen okuyup üflemeyi yasakladın. Ben ise akrep sokmasına rukye ederim (okuyup üflerim)" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) de: "Sizden her kimin kardeşine bir menfaat etmeye gücü yeterse yapsın" buyurdu."[1430]

Ebû Said Hudrî hadisinde de; yılan sokan kabile reisine Fatiha sûresini okuyup üflemiş, o da iyi olmuştu. O'na bir bölük koyun verilip, durum Rasûlullah (s.a.v.)'e sorulduğunda tebessüm edip, "Sen onun rukye olduğunu nereden bildin? Onu alın bana da bir hisse ayırın" buyurdu.[1431]

Unutulmamalıdır ki "Her şeyin bir devası (ilacı) vardır."[1432] hadisi gereğince ruhî hastalıklara ruhâni; cismanî hastalıklara, cismanî sebeplerle tedavi meşru olduğu gibi, karışık olanlara da karışık tedavi elbette meşru olur. Bundan dolayı halis niyet ve temiz nefeslerle, Allah Teâlâ'ya sığınarak okuyup üflemeyi de mutlaka sihirbazlık olarak kabul etmek doğru olmaz.[1433]

Onun için rukyeyi (okumayı) caiz görenler Sıhâh'ta rivâyet edilen bir hayli hadis ile istidlal etmişlerdir ki Râzî bunlardan şunları kaydetmiştir:

1. Rasûlullah (s.a.v.) biraz rahatsız olmuştu. Cebrâil (a.s.) O'na (s.a.v.)'e okuyup üfledi de بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ واللهُ يَشْفِيكَ "Bismillah okur rukye ederim sana seni inciten her şeyden Allah sana şifa verir" dedi, diye rivâyet edilmiştir.[1434]

2. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Bir kimse eceli gelmemiş bir hastanın yanına gider de yedi defa, اَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ "Arş-ı Azim'in Rabbi, Allah-u Azim'den sana şifa vermesini istiyorum" derse, o hasta şifa bulur".[1435]

3. Rasûlullah (s.a.v.) bir hastanın yanına girdiğinde şöyle derdi:

أَذْهِبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَماً

"Ey arşın Rabbi bu sıkıntıyı gider, ona şifa ver. Sensin şifa veren, Senin şifandan başka şifa yok. Bir şifa ki dert bırakmaz."[1436]

4. Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e şöyle okurdu: أُعِيذُكُمَا بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ "İkinizi de Allah'ın tam kelimelerine sığındırırım. Her şeytandan, kazadan ve kötü gözden..." derdi ve buyururdu ki "Babam İbrahim de oğulları İsmail ve İshak'ı da böyle sığındırırdı."[1437]

5. Osman b. Ebi'l As es-Sakafî şöyle demiştir: Neredeyse beni helak edecek bir acım olduğu halde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Sağ elini onun (ağrıyan yerin) üzerine koy ve yedi kere şöyle de: بِسْمِ اللهِ. أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ "Allah'ın adıyla (şifâ diliyorum). Hâlen duymakta olduğum ağrı ve duyacağımdan korktuğum ağrının şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım." Ben de yaptım, Allah bana şifa verdi.[1438]

6. Bundan başka Sıhah'ta Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre: "Rasûlullah (s.a.v.) ailesinden biri hastalandığı zaman ona Muavvizatı okur, (İhlas-Felak-Nas) üflerdi. Vefat ettiği hastalığında ben okuyup üflüyor ve kendi eliyle kendisini sıvazlıyordum. Çünkü O'nun mübarek elinin bereketi, benim elimden daha büyük idi."[1439]

Bunlardan hasıl olan sonuç şudur ki: Sihir şaibesi olmamak üzere ruhî ve bedenî kurtuluş için, tesirli dualarla rukye (okuyup üflemek) caiz olmakla beraber, Allah Teâlâ'ya sığınmak ve dua etmek için başkasının aracılığını dilemek manasını içine almış olması itibariyle dînen hoş görülmüş değildir. Yukarıda zikrolunan hadisler gereğince Cenâb-ı Hakk'ın hesapsız ve azapsız Cennete girecek has kulları ondan sakınırlar. Bundan dolayı Hanefî fıkhında şöyle yazılmıştır: "Şifa veren ancak Allah Teâlâ olduğuna ve şifaya O'nu sebep kıldığına itikat ettiği takdirde tedavi ile meşgul olmakta bir sakınca yoktur."[1440]

İyice anlaşılmalı ve unutulmamalıdır ki, okuyup üfleme ile tedavi halkın pek çoğunun zannettiği gibi dindarlığın gereği ve dinin emrettiği bir şey değil, nihayet bir izindir. Asıl dindarlığın gereği onu terketmek suretiyle Allah Teâlâ'ya dayanmak ve ancak O'na (c.c.) sığınıp, doğrudan doğruya O'na dua etmek ve duasına başkalarının aracılığını istememektir. Mü'minin mü'mine gerek huzurunda gerek arkasından dua

meşrû, müstahsen ve hatta dini görev olması ve اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ "Dua ibadetin iliğidir"[1441] hadisi şerifi gereğince duanın ibadet ve dindarlığın gereği olduğunda şüphe yok ise de; dua etmek başka, okuyup üflemek, başkasının nefesinden medet ummak yine başkadır.

Allah (c.c.) duayı emretmişاُدْعُونِيٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ "Bana dua edin, icabet edeyim" buyurmuş;[1442]

اِنِّي قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ

Ben (o kullara) yakınım. Dua edince dua edenin duasına icabet ederim. (karşılık veririm)[1443] buyurmuş; قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ "De ki, (kulluk ve) yalvarmanız olmasaydı Rabbim size ne diye değer versin"[1444] buyurmuş, bunlar ve benzeri âyetlerle duaya teşvik etmiştir. Fakat şirkten kendisinden başkasına dua etmekten yasaklamış,

قُلْ اِنَّمَآ اَدْعُوا رَبِّي وَلَآ اُشْرِكُ بِهِۦٓ اَحَدًا

"(Rasûlüm), ben ancak Rabbime yalvarırım ve hiç kimseyi O'na ortak koşmam, de"[1445] buyurmuştur.[1446]

وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴿٥﴾

5- "Ve kıskandığı vakit kıskanç ki inin errinden, sabahın Rabbine sığınırım!"

حَاسِد **: "Hâsid";** Başkasında gördüğü bir nimeti çekemeyip de ona göz diken, onun mutlaka son bulmasını temenni edendir. Mü'min gıpta eder, münâfık hased eder. Hasedçi, kendinin iyiliğini değil, diğerinin kötülüğünü ister. Eğer başkasından kaybolmamasını istemekle beraber, kendisine de onun gibisini veya daha iyisini isterse, o hased etmek değil, gıpta etmek, imrenmektir.

Hasedi sadece kıskanmak diye terceme etmek doğru değildir. Gayret ve hâmiyet demek olan kıskanmak, övülmüş ve makbul bir haslettir. Feyizlenme, ilerleme, kemale erme, iffet, hakkın korunması, nimetin muhafazası onunla hasıl olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ مَالًا، فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ،

وَرَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ حِكْمَةً، فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

"İki hasletten başkasına hased edilmez. Bunlardan biri Allah'ın kendisine mal verip de bunu hak yolunda tüketmeye muktedir kıldığı kimse, diğeri de Allah'ın kendisine hikmet verdiği ve o da bu hikmetle hükmetmekte ve onu başkalarına öğretmekte olan kimsedir" [1447]

Bu sûrede insan ruhuna zararı düşünülen, din ve dünyaca çekinilmesi ve korunulması lazım gelen şerlerin hepsi sayılarak onlardan Allah'a sığınmak emredilmiş ve bu şekilde kurtuluş vaad edilmiş demektir. Evvela مَا خَلَقَ مِن شَرِّ buyrularak, sığınılacak şerlerin başlangıçlarının hepsini kısaca içerir. Sonra da gasık (karanlık gece), neffasat (üfürükçüler) ve hâsid (hased eden) bu üçü onların mertebelerini veya en mühimlerini bir açıklamadır.[1448]

اَلنَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ve حَاسِدٍ kelimeleri nekra ve müfred (tekil); aradaki غَاسِقٍ marife (belirli) ve cemi (çoğul) olarak getirilmiştir.

Zemahşerî ve Râzî bunu şöyle açıklar: Zira her gasık, her hased eden şerli değildir. Yani her gece ve hasedçi şerli değildir. Hatta bazen hayır hasenat yapma konusunda (gıpta manasına) hased, övgüye değer olur. Neffasat: Üfürükçüler, sihirbaz (büyücüler) ise hep şerlidir. Çoğunlukla tanıdıkları halde yüzlere güle güle, gönüllere üfleye üfleye şirretliklerini yaparlar. Nas sûresinde الْوَسْوَاسِ'in marife olması da böyledir. Çünkü böyle üfleyen sihir yapan herkes şerlidir.[1449]

Allah (c.c.) bu sûrede şerleri zikretti ve son olarak da hasedi söyledi. İbn-i Abbas'ın da dediği gibi böylece hasedin en kötü huylardan olduğunu göstermek istedi.[1450]

Gökyüzünde Allah Teâlâ'ya karşı işlenen ilk günah İblis'in Hz. Adem'e hased etmesidir ki bu yüzden, Allah (c.c.) onu cennetten kovdu, taşlanmış bir şeytan oldu. Yeryüzünde işlenen ilk günah ise Kâbil'in Hâbil'e hased edip öldürmesidir. Hased tehlikeli bir hastalıktır. Ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir.[1451]

Hakimlerden birisi şöyle demiştir: Kıskanan bir kimse beş bakımdan Rabbine karşı meydan okur:

1. O, başkasının üzerinde görülen her nimete buğzeder.

2. O, Rabbinin paylaştırmasına kızar, gazab eder. Sanki "Niye böyle paylaştırdın?" der gibidir.

3. O, Allah Teâlâ'nın fiiline karşı çıkar. Yani Yüce Allah lutfunu dilediği kimseye verir. O ise Hak Teâlâ'nın lutfuna karşı cimrilik gösterir.

4. O, Allah Teâlâ'nın dostlarını yardımsız bırakır yahut üzerlerindeki nimetin zeval bulmasını ister.

5. O, kendi düşmanı olan İblise yardımcı olmuş olur.

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç kişinin duası kabul olunmaz. Haram yiyen, çokça gıybet eden ve kalbinde müslümanlara karşı bir kötülük yahut da kıskançlık bulunan kimse."[1452] (İmam Kurtûbî'den naklen)

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Sûre, insanlara dünya ve âhiretteki bütün şerlerden Allah Teâlâ'ya nasıl sığınılacağını öğretmektedir.

2. Sûrenin Rasûlullah (s.a.v.)'in bir durum dolayısıyla Allah Teâlâ'ya sığınması için inmiş olması genele şamil sayılmasına bir engel değildir.

3. Sûrede Allah Teâlâ üç sınıfı anmıştır:

a) Karanlığı çöktüğünde gece.

b) Düğümlere üfleyen büyücüler

c) Başkasının elindeki nimete hased eden hasedçi...

Unutulmamalıdır ki; Bakara sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Onlar Allah Teâlâ'nın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."[1453]

4. Âlimler tedavide okunmayı caiz görmüşlerdir. Nitekim Cebrâil (a.s.) O'nu (s.a.v.) okuyarak tedavi etmiştir. Dördüncü âyetin tefsirinde zikrettiğimiz hadisler de buna delildir.

Yasaklanan okumalar ise, anlamı bilinmeyen meçhul şeyler, harfler, sayılar, cümleler içindir.[1454]

Rabbim cümlemizi bu sûrelerin tefsirini incelikleriyle kavrayıp, her halinde tek sığınak olarak sadece Rabbini hatırlayıp O'na sığınan ve O'ndan başka hiç kimseden hiçbir şey beklemeyen, kamil iman ile dünyayı olduğu gibi görüp, kıymet ve ehemmiyet vermeyip, uhrevî amellere yönelen kimselerden olabilmeyi nasip etsin.

ÂMÎN...

Kur'an Yolu, V;718.

Said Havva, XVI, 464.

Zuhaylî, XV, 676.

Buharî, Fedaillu'l-Kur'an, 14, Megazî, 83; Müslim, Selam, 51; Ebû Davud, Tıbb, 19; İbn Mace, Tıbb, 38; Muvattaa, Ayn, 10; Müsned, VI, 104, 114, 124, 181, 256, 263.

Tırmizi, Tefsir, 113/2.

Nesaî, İstiâze, 37.

Nesaî, İstiâze, 1.

Râzî, XXIII, 576-577.

Buharî, Tıbb 50-51 (Elmalılı:"Buharî'nin işaretine göre bu hadisin Bakara sûresinde

Yahudilerin sihir ile uğraştıklarına dair olan Bakara 2/102 âyetinin inmesine sebep olduğu söylenebilir."der) Elmalılı, X, 132.

Buharî, Tıbb, 38; Müslim, Selam ,40; Tirmizî, Cenâiz, 4; İbn Mace, Tıp, 36-37; Ebû Davud, Tıp, 19.

İbn Kesîr, XV, 8813.

Mevdûdî, VII; 317.

Maide, 5/67.

Kadı İyaz, Şifa II, 181, 182.

Nahl, 16/98.

Mü'minun, 23/97.

Nahl, 16/98.

Taha, 20/114.

Al-i imran, 3/17.

Secde, 32/12.

Kalem, 68/42.

Casiye, 45/27.

İsra, 17/78.

En'am, 6/95.

En'am, 6/96.

Râzî, XXIII, 584-586.

Elmalılı, X, 146'da, Deylemî Firdevs, III, 217.

Râzî, XXIII, 587.

Elmalılı, X, 147.

Râzî, XXIII, 588.

Bursevî, X, 232.

Zümer, 39/62.

Mevdûdî, VII, 324.

Müslim, Salat, 42/8.

Elmalılı, X, 148.

İsra, 17/78.

Nebe, 78/25.

Râzî, XXIII, 589-590.

Kurtûbî, XIX, 474.

Tirmizî, Tefsir, 113, 114/1; Müsned, VI, 60, 206, 215, 237, 252.

Râzî, XXIII, 590-591.

Suyutî, VIII, 689.

Keşfu'l Hafa 1, 110; Müsned, II, 341.

Elmalılı, X, 151-152.

Elmalılı, X, 154.

Râzî, XXIII, 591.

Elmalılı, X, 156-157.

Râzî, XXIII, 591-592; Elmalılı, X, 158.

A'raf, 7/116.

Zuhruf, 43/49.

Şuara, 26/221-222.

Bakara, 2/102.

Yunus, 10/81; Elmalılı, X, 135-137.

Buharî, Tıbb, 17; Müslim, İman, 371-372; Tirmizî, Kıyamet, 16; Müsned, I, 271, 401, 403, 443, 454.

Müsned, IV; 251, 252, 253.

Müslim, Selam, 62, 64; Müsned, 1, 271, 321, 401, 403, 454.

Buharî, Fezailu'l-Kur'an, 9; Müslim, Selam, 65; Ebû Davud, Tıbb, 19; Müsned, III, 2.

Buharî, Tıbb, 1; Müslim, Selam, 69; Fezailu's-Sahabe, 92;Ebû Davud, Tıbb, 1, 11; İbn Mace, Tıbb, 1; Tirmizî, Tıbb, 2; Müsned, 1, 337, 413, 443, 446, 453, III, 335, IV, 278, 315.

Elmalılı, X, 161, 163.

Buharî, Tıbb, 38; Müslim, Selam, 40; Ebû Davud, Tıbb, 19; Tirmizî, Cenâiz, 4; İbn Mace, Tıbb, 36-37; Müsned, III, 28, 56, 58, 75, 151, VI, 332.

Ebû Davud, Cenâiz, 8; Tirmizî, Tıbb, 32; Müsned, I, 239, 243, 352, II, 441.

Buharî, Merda, 20; Tıbb, 38, 40; Ebû Davud, Tıbb, 17, 19; Tirmizî, Cenâiz, 4, Daavat, 111; İbn Mace, Tıbb, 36, 39, Cenâiz 64; Müsned, I, 76, 381, III, 151, 267, 418; IV, 259, VI, 44, 45, 109, 115, 126, 127, 131...

Buharî, Enbiya, 10; Müslim, Zikr, 54, 55; Ebû Davud, Tıbb, 19, Sünnet, 39, Edeb, 98; Tirmizî Tıbb, 18, Daavat, 40; İbn Mace, Tıbb, 35, 36, 46; Muvatta, Şiir, 911, İstizan, 34; Müsned, II, 290, 375; III, 448; IV, 57; V, 430.

Ebû Davud, Tıp, 19; Tirmizî, Tıp, 29, Daavat, 125; İbn Mace, Tıp, 36; Muvatta, Ayn, 9; Müsned, IV, 217; VI,390.

Buharî, Megazî, 83, Fezailu'l-Kur'an, 14, Tıbb, 41, Daavat, 12; Ebû Davud, Tıbb, 19; Muvatta, Ayn, 10; Müsned, VI, 104, 124, 166, 181.

Elmalılı, X, 166.

Tirmizi, Dua, 1

Mü'min, 40/60.

Bakara, 2/186.

Furkan, 25/77.

Cin, 72/20.

Elmalılı, X, 168/169.

Buharî, Zekat, 5, Ahkam, 3, Temenni, 5, İktisam, 13, Tevhid, 45; Müsned, II, 9, 36.

Elmalılı, X, 172, 175.

Râzî, XXIII, 593.

Bursevî, X, 235.
Said Havva, XVI, 467.
Kurtûbî, XIX, 592.
Bakara, 2/102.
Zuhaylî, XV, 679-681.

NÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
Rahim Rahman Allah'ın Adıyla

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ
ilâhına insanların hükümdarına insanların Rabbine sığınırım de ki

النَّاسِ ﴿٣﴾ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي
ki o o sinsi vesvesecinin şerrinden insanların

يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ ﴿٦﴾
gerekse insanlardan gerek cinlerden insanların göğüslerine vesvese verir

MEÂLİ:

1. De ki: Sığınırım insanların Rabbine,

2. İnsanların Melikine (mutlak sahip ve hâkimine),

3. İnsanların İlâhına.

4. O sinsi vesvesecinin şerrinden,

5. O ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler)fısıldar.

6. Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün vesvesecilerin) şerrinden Allah'a sığınırım!)

Nas sûresi, Mushaf'taki sıralamada yüz on dördüncü ve son, iniş sırasına göre yirmi birinci sûredir. Felak sûresinden sonra, İhlas sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Bu sûre iki "muavvize"den biri olduğu için Felak sûresinin Medine'de indiğini söyleyenler Nas sûresi için de aynı şeyi söylemişlerdir.

Sûre adını ilk âyette geçen ve "İnsanlar" anlamına gelen "Nas" kelimesinden almıştır. Ayrıca "Kul euzu birabbi'n-nas" ve Felak sûresi ile birlikte "Muavvizeteyn, Mukaşkışateyn" adlarıyla da anılmaktadır. "Nas" kelimesi bu sûrede beş defa tekrar edilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm, Allah Teâlâ'dan yardım ve O'na hamd olan Fatiha sûresi ile başladı. Ve yine Cenâb-ı Hakk'a sığınma olan muavvizeteyn ile bitti.

Önceki Sûre İle İlişkisi

1) Medh-u sena edilmek istenen şey kıymetine göre belirlenmelidir. Binaenaleyh birinci sûrede (Felak) istenen şey, bedenin ve canın selametidir, belirtilen afetlerden selamette olmaktır. İkinci sûrede (Nas) elde edilmek istenen şey ise dinin selametidir. Malumdur ki, istenilen şey çok önemli, ona karşı arzu da tam ve aşırı olursa istekten önce isteyicinin övgüsü çok olur. (İnsanların Rabbi, Hükümdarı, İlahı). Bu sûredeki istek dinin, şeytanın ve nefsin vesveselerinden selamette olmasıdır. Bu her ne kadar tek ise de çok önemli bir istekdir. Bedenin belirtilen musibetlerden selamette olması çeşitli ise de dinin vesveseden selametini istemek kadar önemli değildir. Dolayısıyla bu da, az bile olsa dine yönelik zararların; büyük ve çeşitli bile olsa, dünya zararlarından daha büyük olduğuna işarettir.[1455]

2) Önceki sûrede (felak) kendisine sığınılan Allah (c.c.), tek bir sıfatla anılıyor. رَبُّ الْفَلَقِ "Sabahın Rabbi" Orada kendisinden Allah Teâlâ'ya sığınılan şeyler ise üç çeşit büyük beladır. Onlar da: Gâsık (gece), neffâsât (düğümlere üfleyen kadınlar) ve hasedçidir. Ama bu sûrede ise kendisine sığınılan Allah (c.c.) üç sıfatla zikrediliyor. Rab, Melik ve İlah. Sığınılan şey ise tek bir şey "vesvese"; insan nefsinin en büyük afeti, şeytandan veya içinden gelen fenalık, imansızlık, iradesizlik, himmetsizlik, yanlış anlayış ve düşünüş, aldanış, basiretsizlik, kararsızlık... Hasılı bir kelime ile şüphecilik de vesvese'dir.

"Mecruhu sanma cerh-i mücerreddir öldüren,
Âfat-ı batınıyyedir aslı musibetin"

"Yaralıyı yalnız yaranın öldürdüğünü sanma. Musibetin aslı, batınî afetlerdir."[1456]

Sûrenin Konusu:

Sûrede sinsice kötülüğe sürükleyen cinlerin ve insanların şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınılması öğütlenmektedir.

Sûrenin Muhtevası:

Muavvizeteyn'lerin ikincisi olan sûre, Allah Teâlâ'ya sığınmayı, iblis ve onun insanları vesveseleri ile aldatan ordusunun şerrinden, Melik, Hak İlah olan insanların Rabbine dayanmayı ihtiva eder.[1457]

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾

1- "De ki, insanların Rabbine sığınırım."

رَبّ "Rab" vasfının tahsisi:

Allah (c.c.) bütün varlıkların Rabbidir. Fakat burada tahsis yaparak kendisinin "insanların Rabbi" olduğunu buyuruyor. Bunun sebebi şunlardır:

a) Buradaki istiaze (Allah'a sığınış) insanların göğüslerine (kalplerine) vesvese verenin şerrinden olmaktadır. Binaenaleyh sanki "İnsanlara vesvese verenin şerrinden, insanların işlerine hâkim olan Rablerine sığınırım. O Rab onların ilahıdır, mabududur" deniliyor.

b) Âlemde mahlûkatın en şereflisi insandır.

c) Bu istiaze ile emrolunan insanlardır. İnsan bu sûreyi okuduğu zaman sanki, "Ya Rabbi, Ey Mâlik'im, Ey İlahım, Sana sığınırım" demiş olur.

مَلِكِ النَّاسِ﴿٢﴾

2- "İnsanların melikine..."

Yani bütün insanların meliki ve padişahı olan Allah'a sığınırım

مالِكِ يَومِ الدِّين "Mâliki yevmiddin"[1458] âyetinde "mâlik" diye gelmesi caizdir. Ama burada مَالِكِ النَّاسِ "Mâlikin nas" şeklinde gelmesi caiz değildir. Farkı şudur: "Rabbin nas" kısmı Allah Teâlâ'nın insanların mâliki olduğunu da ifade etmektedir: O'nun mâlik oluşunun yanısıra, melik olduğunu da ifade etsin diye bunun peşisıra melik isminin zikredilmesi gerekir. Fatiha sûresindeki رَبِّ العالَمِينَ [1459] İfadesi Allah Teâlâ'nın âlemlerin Rabbi olduğunu anlatmaktadır. Alemler mevcut olan her şey olduğundan binaenaleyh orada "Rab" kelimesinin muzaf olduğu şey başka, "mâlik" kelimesinin muzaf olduğu şey başkadır. Dolayısıyla bu tekrar sayılmaz. Bu sûrede ise "melik" yerine "mâlik" denilmiş olsaydı; "rab ve mâlik" tek (aynı) şeye muzaf olurdu.

إِلٰهِ النَّاسِ﴿٣﴾

3- "İnsanların ilahına..."

İnsanların yegane mabuduna sığınırım.

Allah (c.c.) önce kendisinin "insanların Rabbi" olduğunu belirtmiştir. Sonra "Rab" hem melik olabileceği, hem de olamayabileceği için "Meliki'n-nas" insanların meliki olduğunu belirtmiştir. Sonra melik; ilah olabileceği hem de olamayabileceği için "İlahi'n-nas" insanların İlahı buyurarak, "İlah" olduğunu beyan etmiştir. Çünkü ilahlık O'na hastır ve O'nun bu sıfatta hiçbir benzeri yoktur. لا اله الا الله "Allah Teâlâ'dan başka hiç bir İlah yoktur."[1460]

"Rab" ismi, "rabbu'd-dar" (ev sahibi), "rabbu'l-mal" (mal sahibi) gibi izafet (tamlama) ile kullanıldığı zaman, Allah Teâlâ'dan başkasına da söylenebilir. "Melik"

ismi, ondan (Rab isminden) daha özel olmasına rağmen Cenâb-ı Hak'tan başkası için kullanılmaktadır. Fakat İlah ismi Hak Teâlâ'dan başka ilah olmadığı için لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ şer'an ve hakikaten Allah Teâlâ'ya mahsustur. Şu halde Rab daha genel, Melik daha özel, İlah daha da özeldir.[1461]

النَّاسِ ***"İnsanlar"*** kelimesinin tekrar edilmesinin sebepleri;

1) Başında olduğu gibi sonunda da Kur'an'ın iniş hikmetinin insanların terbiyesi, doğru yola hidayeti ve irşadı olduğunu hatırlatmak ve insan ruhunun terbiyesinde Allah Teâlâ'nın yardımının artması hususunu anlatarak Kur'an-ı Kerîm'in sonundan başına döndürüp baktırmaktır. قُلْ أَعُوذُ "Sığınırım de" emirleri, Fatiha sûresinin اهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيم "Bize doğru yolu göster" duasına son cevap olarak doğrudan doğruya bir sığındırma ve koruma irşadıdır ki, bu هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ [1462] "Muttakiler (sakınanlar) için yol göstericidir." âyetinin manasının bir ölçüsüdür. بِرَبِّ النَّاسِ "İnsanların Rabbi" buyrulması, يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki, (Allah'ın azabından) korunasınız"[1463] hitabını hatırlatarak sonu başa bağlamıştır. Hatim indirmede başa dönülerek "hall-i mürtehil"[1464] yapılması da bu nükte ile uyumludur.[1465]

2) Ebû's- Suud'un beyanı üzere; korumaya lâyık bir sığınış yoluna irşad vardır. Allah Teâlâ'nın "...sığınırım de" diye emir buyurması, bu şekilde korumaya kesin vaadde bulunduğuna delâlet eden kerem delillerindendir. Üstelik sığınılması istenen şer, düşmanlığı özellikle bilinen şeytanın şerridir. Bundan korunmak için insanların ona karşı Hak Teâlâ'nın terbiyesi altında, hükümranlığı içinde kulluk safında olmalarını Kur'an-ı Kerîm'le savunmaktır. إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ "Benim hâlis kullarım üzerinde senin saltanatın yoktur" [1466] yüksek hitabının manası üzere şeytanın saldırısından korunacaklarına işaret vardır.[1467]

3) Tekrar, insanlığın şerefini daha da arttırmak içindir. Çünkü Allah (c.c.) kendisini insanların Rabbi, insanların Meliki, insanların İlahı olmasıyla tanıtıyor. Eğer insanlar yaratılmışların en şereflisi olmasaydı, elbette hitabının bitiminde kendisini insanların Rabbi, Meliki ve İlahı diye tarif etmez, kitabını bu târif ile bitirmezdi.[1468]

İbni Sînâ ve bazı âlimler şöyle demişlerdir; "Nas" kelimesi tekrar edilmiş ve Cenâb-ı Hak, hem Rab'lık sıfatıyla hem Melik'lik, hem de İlah'lık sıfatıyla kendisini insanlığın

her mertebesinde tecellî eden hüküm ve tasarrufuna göre birer isim vererek tanıtmıştır. Bu mertebeler:

1. Mertebe; akl-ı heyûlâi (maddî akıl) mertebesidir. İnsan nefsi, asıl fıtratında Allah Teâlâ'yı bilmek ve sevmekle süslenmeye kabiliyetlidir. Fakat ilk önceleri bu bilgilerden boş olur. Bu maddî akıl (akl-ı heyûlâi) mertebesidir. Bu gerek bedîhî (apaçık), gerek kesbî (çalışmakla elde edilen) bütün ilimlerden kişinin uzak olduğu haldir. Nefis bu mertebede onu terbiye edecek ve o apaçık bilgilerle süsleyecek terbiyeciye muhtaçtır. Bu mertebe, قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ifadesiyle işaret olunan mertebedir.

2. Mertebe: Akıl bi'l-meleke (meleke ile akıl) mertebesidir. Apaçık bilgilerin meydana geldiği fikrî ilimlere geçme melekesidir. Meydana gelen bu mertebeye مَلِكِ النَّاسِ "insanların hükümdarı" ifadesi işaret eder.

3. Mertebe: Akıl bi'l-fiil (fiil ile akıl) mertebesidir. Bu mertebede fikrî ilimlerin düşünce ve tasarıdan, fiile çıkmasıyla nefsin tam kemali hâsıl olur ki إِلٰهِ النَّاسِ "insanların İlâhı" da bu mertebeye işaret eder. Demek ki, "nas" kelimesinin üç defa zikri, aynı manada tekrar değildir.

Bazıları tekrar olmadığını anlatmak için daha sade olarak şöyle demişlerdir. İlk "nas", cenin ve çocuklar gibi terbiyeye muhtaç olanlar; ikincisi siyasete muhtaç olan gençler ve orta yaşlılar; üçüncüsü sırf Allah Teâlâ'ya yönelmiş olan ibadet ediciler ve yetişkinlerdir.

Şu halde birinci "nas", Rablık hükmünce hepsinden genel olarak henüz ilk terbiyeye muhtaç, aklî melekesi oluşmamış cenin ve çocuklar gibiler dâhil olmak üzere "istiğrak lamı" ile bütün insan cinsini içine almış olması açıktır.

İkinci "nas", "lam-ı ahd" ile birinciden daha özel olarak terbiye olunan insanlar içinde yetişmeye, aklî melekeleri ve insanî güçleri gelişmeye başlamış bütün akıllı, ergin insanlar toplumunu içine alır.

Üçüncü "nas", akıllı insanlar içinden peygamberler, sıdıklar, şehitler, salihler ve Allah Teâlâ'nın birliğine iman edip onlara uyan, onlarla haşrolunmak isteyen halis mü'min erkek ve kadınlar gibi kamil insanlar yani Fatiha Sûresi'nin صِرَاطَ الَّذِنَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

"Kendilerine nimet verdiğin gazap edilmemiş ve sapmamışların yoluna "[1469] buyurulan insanlar olması gerekir. Meal: Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil"

Bununla beraber insanların Rablık, mülk, ilahlık hükümleri altında birer âyette üç tavır ile tekrar edilmesi;

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki, siz ölüler idiniz, sizi o diriltti, yine öldürecek, yine diriltecek sonra O'na döndürüleceksiniz"[1470] ve benzeri âyetlerde hatırlatılan yaşatma ve öldürme merhaleleri ile âhiret günü tavırlarını da hatırlatmaktan hâlî değildir. Bu açıdan bakıldığında şöyle demek olur;

"İnsanlar ölüler iken onlara Rablık hükmüyle hayat verip, insan yapan "nas"ın Rabbine; sonra o hayattaki insanları Melik'lik hükmüyle idare ederken siyaset edip öldüren "nas"ın Hükümdar'ına; sonra da o öldürdüğü insanları ilahlık hükmüyle ebedî âhiret hayatıyla yeniden diriltip toplayarak cezalarını vermek üzere ilahî huzura döndürecek olan "nas"ın İlah'ına sığınırım de"

Ona böyle sığınmak ise sonunda muhakkak olan zoraki döndürmeden önce tevbe ve hak yola dönüş ile;

لَايَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰى اَكُونَ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَقَلْبَهُ

"Kul (um) bana nafile (ibadetlerle) yaklaşmaya devam eder. Ta ki ben onun kulağı, gözü ve kalbi oluncaya kadar"[1471] Kudsî hadis-i gereğince yaklaşarak بَقَا بِاللّٰهِ "Allah'da baki olmak" ta karar azmi olmuş olur ki, bu da إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Ancak sana ibadet eder, ancak senden yardım dileriz"[1472] anlaşmasının fiili sonucu demek olan kurtuluş ve büyük zaferdir. Ne mutlu! buna erebilenlere...[1473]

مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴿٤﴾

4- "Sinsi vesvesecinin errinden"

Yani "geri geri çekilip sinen, hak yolundan fenalığa sürüklemek için döne döne vesvese vermek âdeti olan sinsi vesvese kaynağının şerrinden sığınırım" أَعُوذُ – مِن'ya muteallıktır. (مِن harfi ceri أَعُوذُ kelimesine bağlanır) "...'den sığınırım" demektir.[1474]

الْوَسْوَاسِ **Vesvas**; vesvese anlamında, aşırılık ifade eden bir sıfattır. Çok vesvese veren anlamındadır. "Vesvas"tan murad şeytandır. Şeytan masdar ile isimlendirilmiştir. Çünkü o, bütün sanatı ve kendini verdiği bütün meşguliyeti vesvese olduğu için, sanki kendisi vesvesedir.[1475]

İnsanların içinden geçirdiği şeylere de vesvese denir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)

şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Yüce Allah, fiilen işlemedikçe yahut onu söylemedikçe içlerinden geçirdikleri şeyleri ümmetime bağışlamıştır"[1476] Bu hadisi Ebû Hureyre rivâyet etmiş, Müslim de kitabında zikretmiştir.[1477]

Bununla beraber الْوَسْوَاسِ "vesvas" şehvetlerin fısıldadığı vesveseye de denilir ki, bu da yasaklanmış olan nefsin arzularıdır.[1478]

Vesvese; Keşşaf'ın ve Ragıb'ın söyledikleri vechiyle esasen fıs fıs, hiş hiş demek, yavaş fısıltı yapmak, fiskos etmek gibi; gizli ses, gizli fısıltıya denilir. Ziynet eşyası hışıltısına الْوَسْوَاسُ الْخُلِيِّ "vesvasu'l huliy" denilmesi bundandır. Avcının ve köpeklerin yavaşça seslerine vesvese ve vesvas denilmesi de bundandır. Vesvese iki kısma ayrılır;

A) Nefsin vesvesesi; buna وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ "nefsin ona ne fısıldadığını biliriz"[1479] âyeti misal verilebilir.

B) Şeytanın vesvesesi; buna da فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ "şeytan ona (Adem'e) fısıldadı"[1480] âyetleri misal verilebilir.[1481]

İbn Sînâ; الْوَسْوَاسِ "vesvas, vesvese veren düşüncedir." demiştir. Yani "hayal gücü" bazıları da "kuruntu gücüdür" demişlerdir. Çünkü o başlangıçta akla uygundur. Fakat iş sonuca gelince çekinir, vesvese vermeye, şüpheye düşürmeye başlar. [1482]

Cenâb-ı Hak "vesvesenin şerriden" buyurmadı da; sığınma onun (şeytanın) bütün şerlerini kapsaması için, "vesvas" diye tanımlanan şeytanın şerrinden sığınmayı dile getirdi. Şeytanı, sıfatlarının en kötüsü, en tesirlisi ve en bozguncusuyla tanımladı.

Şeytanın insanoğlunu çağırdığı şeyler şu altı mertebede toplanmaktadır:

1. Mertebe: Küfür, şirk, Allah ve Rasûlüne düşmanlık. Şeytanın insandan ilk istediği budur.

2. Mertebe: Bid'attır ki, bu İblis'e günahtan daha sevimli gelir. Çünkü günahtan tevbe edilerek günah silinir. Bid'atte ise sahibi onu doğru sandığından tevbe etmez. Şeytan bu mertebeden aciz kalırsa diğerine geçer.

3. Mertebe: Bütün çeşitleriyle büyük günahlardır. Şeytan bundan da aciz kalırsa diğerine geçer.

4. Mertebe: Biriktiğinde sahibini mahveden küçük günahlardır. Bunlar küçücük odunlardan yakılan ateş gibidir. Bunda başarılı olamazsa beşinci tuzağına geçer.

5. Mertebe: Kendisinde sevap ve ceza bulunmayan mübah işlerle meşgul olmaktır. Burada mubahlarla uğraşmaktan dolayı sevabı kaçırma cezası vardır. Başarılı olamazsa altıncı tuzağına geçer.

6. Mertebe: Daha sevaplı işleri bırakıp, az sevaplı işlerle meşgul etmektir. Şeytan, hiç olmazsa insanı daha sevaplı olan amelin sevabından mahrum etmek istemektedir. [1483]

Şeytanın tuzakları hususunda Kuran'da şöyle buyurulur:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيم

"Eğer şeytanın seni kışkırttığını hissedersen Allah'a sığın!"[1484] ve وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ "Ve de ki Rabbim! Şeytanın kışkırtmasından Sana sığınırım." [1485]

Şeytanın son tuzağından kurtulanlar hakkında Allah (c.c.) şöyle buyurur: وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ "Buna ancak hayırdan büyük nasip sahipleri eriştirilir." [1486]

Ebû Amr el-Buharî (r.a.) şöyle dedi: Vesvesenin (nefisten gelen) aslı ve neticesi on şeyden meydana gelir.

• Birincisi: Hırstır, ona tevekkül ve kanaatle karşılık ver.

• İkincisi: Emeldir, onu da hemen öleceğini düşünerek kır.

• Üçüncüsü: Dünya nimetleriyle zevklenmektir, ona da nimetlerin kaybolacağını ve hesabının uzunluğunu düşünerek karşı koy.

• Dördüncüsü: Hasettir, onu da Allah Teâlâ'nın adaletini göz önüne alarak yok et.

• Beşincisi: Sıkıntıdır, ona da Allah'ın ihsanını düşünerek karşı koy.

• Altıncısı: Kibirdir, onu tevazu ile kır.

• Yedincisi: Mü'min'in değerini küçümsemektir, onu da mü'min'leri sayarak ve hürmet ederek izale et.

• Sekizincisi: Dünya sevgisidir, onu da ihlasla yok et.

• Dokuzuncusu: Yükselme ve baş olma arzusudur, onu zillet ve huşû ile def et.

• Onuncusu: Cimriliktir, onu da cömertlikle yok et.[1487]

Rasûlullah (s.a.v.) bir hutbesinde okunması sünnet olan duada şöyle buyurmuştur:

نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا "Nefislerimizin şer ve fitnelerinden Allah'a sığınırız"[1488]

الْخَنَّاسِ **"Hannas";** Hunus'tan türemiştir. Mübâlagalı ismi fail veya geri kalma manasındaki "hanus" un ismi mensubudur. "Hannas"; "Geri çekilerek veya büzülüp sinerek fırsat bulunca dönmek adeti olan" demektir.

Said bin Cübeyr'den rivâyet olunmuştur ki, "İnsan Rabbini zikrettiği zaman şeytan

hunus eder. (geri çekilir ve siner)"[1489] Ama Rabbini unuttuğu zaman ona vesvese verir. Kul Allah Teâlâ'yı zikrettiği zaman şeytan geriler, çekilir. Şehvetlere gelince; bu da iman ile meleğin ilhamıyla, haya ile siner, çekinir. Bu iki mana da الْوَسْوَاسِ "vesvas"ta mevcuttur.

Şeytanın "hannas" (sinsi ve sinici) olmakla nitelendirilmesi çokça gizlenmesinden dolayıdır. Yüce Allah'ın فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ "And ederim geri dönüp gidenlere"[1490] buyruğunda el-Hunnes lafzı aynı kökten gelmektedir ki, kasdedilen yıldızlardır. Çünkü onlar göründükten sonra saklanıp gizlenirler.[1491]

اَلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ﴿٥﴾

5- "O ki insanların göğüslerine vesvese verip durur."

İnsan Allah Teâlâ'yı anmaktan gafil olunca şeytan ona vesvese verir. Cenâb-ı Hak önce şeytanın vesvesesini, sonra da vesvese yeri olan göğüsleri zikretti.

يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ "Göğüslerine vesvese verir, durur." buyruğundaki incelik düşünülmelidir. Neden kalplerine buyurmadı da göğüslerine buyurdu. Göğüs, kalbin alanı ve evidir. Şeytandan gelen insanın aleyhine olan kötü duygular içeri girer, göğüste toplanır, sonra kalbe ulaşır. Göğüs, dehliz konumundadır. Kalp'ten çıkan duygu ve emirler de göğse gelir; oradan diğer organlara dağılır.[1492]

Şeytan, göğüslere türlü vesveseler sokarak akıl ve fikirlerini çeler, nihayet din ve imandan çıkarır, ebedî helake sürükler. İşte o, الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ Vesvasi'l hannas; böyle her şerrin başı olan vesveseyi gafil insanların sinelerine fısıldayıp duran sinsi etken, her ne ise odur.

İbn-i Sînâ der ki; "Nefsin birinci bineği sînelerdir. Zira insana ait nefsin ilk ilgilendiği yer kalptir. Onun aracılığı ile diğer uzuvlara yayılır; onun için vesvesenin etkisi ilk önce sinelerde (göğüslerde) olur."

النَّاسِ; en-Nas'dan murat, Allah Teâlâ'yı zikirden gaflet edenler yani gaflet halinde olan insanlar olması açıktır. Onun için bunun النَّاسِي "Nasi" yani unutan manasına olmasını da caiz görmüşlerdir.

الَّذِي ism-i mevsulu için, irabında mahallen (takdiren) üç hareke de mümkündür. Sıfat olmak üzere cer (esre); ikincisi, tefsir için isti'naf (soruya cevap- başlangıç)

cümlesi olmak üzere هُوَ الَّذِي taktirinde haber olarak merfu (ötre); üçüncüsü zemm üzere (gizli bir fiilin mef'ulu olarak) mensub (üstün) olabilir. Birinciye göre (cer halinde) vakıf caiz degildir denmişse de "Âyetlerde vakıf, Rasûlullah'ın sünnetidir" diye itiraz edilir.[1493]

مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ﴿٦﴾

6- "Cinlerden ve insanlardan"

Âyete dört mana vermek mümkündür.

1. Vesvese veren gerek gizli cin Tâifesinden (cinnilerden) olsun; gerek malum insanlardan (insîler kısmından) olsun o "vesvasil-hannas" ikisini de kapsamına alır.

2. Tabiat ötesi gizli yaratıklardan (cinlerden) bahsederek onlara ilişik ettirerek, o cihetten vesvese verir. İnsanlardan bahsederek onlara ilişik ettirerek, o yönden vesvese verir. Cin istitar'den (örtünme, gizlenmeden); ins istinastan. (açık, görünür, hissedilebir) dir Vesvese veren kalbe vesveseyi bunlardan verir.

3. Gerek cinlerden gerek insten olan, insanların sadırları (sineleri-göğüsleri) içinde vesvese verir. Bu şekilde cini de, insanı da azıtır.

4. Diğer bir mana ile gizli, açık cin ve insanın şerrinden.

Bu manalar (مِنْ) "min"in mana ve ilişkisi neticesinde izhar olunan manalardır. Müfessirler مِنْ(min) in manası hakında dört izahta bulunmuşlardır.

1. "Min" beyaniye olarak âyetin الَّذِي يُوَسْوِسُ kısmını beyanıdır. Dolayısıyla "vesvas"ın cinslerini beyan eder. Yani vesvese veren vesveseci şeytan iki türlüdür. Biri fizik ötesi sahada gizli takımdan cinler soyundan; diğeri normal düzeyde açık ilgi kurulabilinen, insanlar soyundandır. Bu mana En'am sûresinde

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّاً شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً

"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık, (Bunlar) aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar."[1494] âyetinin manasına uygun olarak vesvasın (vesvesecinin) insan ve cin şeytanlarından daha genel olduğunu ve hepsinin şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınmak gerektiğini beyan eder. En açık mana budur.

2- مِنْ (min)'in ibti'daiyye olarak يُوَسْوِسُ ya taalluk etmesidir (bağlanmasıdır) ki, vesvese vereni değil, verdiği vesvesenin başlangıcını, ilgilenme yönünü göstermiş

olur. “Kâh cinlerden vesveslendirir, kâh insanlardan vesveselendirir” demektir.

3- مِن (min)’in فِي صُدُورِ النَّاسِ deki; النَّاس (nas)’ı beyan etmesidir. “Nas”, “cinn”e de denir. Nitekim Cin sûresinde نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ “Cinlerden bir topluluk”[1495]ve بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ“Cinlerden erkekler”[1496] buyurulduğu gibi Kelbî’den nakledildiği üzere نَاسٌ مِنَ الْجِنِّ “Cinlerden insanlar” da denilir. Bu şekilde o vesveseci; “cinn”den olan “nas”a da, insten olan “nas”a da vesvese verir” demek olur.

Keşsaf sahibi bu izahı doğru bulmaz. Şöyle izah eder; Çünkü “cinn”e, cin denmesi kapalılıklarından, gizliliklerinden; “nas”a (insanlara) nas denmesi de, ibsar (görmek) manasına olan “inas”tan alınmıştır,

إِنْس “İns”; mutlak insan manasına geldiği gibi, insanın ilişki kurduğu dostu, ahbabı manasına da gelir. Aynı şekilde cin, gece karanlığı ve örtünme manasından, duygulardan gizli olan şeylere ve bütün ruhânîlere, insanların toplandığı yerin en çok ve gür yerine de, iç kısmını örttüğü için جِنُّ النَّاسِ وَ جَنَانُ النَّاسِ denildiği lugatta malumdur.

Şu halde فِي صُدُورِ النَّاسِ da ”nas” bilinen ve bilinmeyen bütün insanlar; مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ daki “nas” da daha özel manasıyla insînin çoğulu enâsî; hafifletilmişi (muhaffefi) olan nas yani alışılmış insanlar demek olur. “Cinn” de buna karşılık gizli, tanınmadık meçhul insanlar demek olarak ikisi, bütün insanları beyan etmiş olur. Vesvas (vesvesci) de bütün insanlar cinsine vesvese veren, maddî-manevî; uzak-yakın her neyse o demek olur. Bu üçüncü vecih mana itibariyle doğru olsa da, bununla tefsir, Kur’an-ı Kerîm’in fesahatına uygun olamaz.

4. Diğer bir izahta (مِن), مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ vesvası beyan veya harfî cerin tekrarı ve muzaf takdiriyle مِنْ شَرِّ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ “Cinlerin ve insanların şerrinden” manasında bedel olmasıdır ki, birinci vecih gibidir. En açığı birinci izahtır. Bu sûretle الْجِنَّة“cinn” duyguların gerisinde olan tabiat ötesi sahayı, نَاسٌ “nas” da tabii sahayı beyan demektir. Vesvese, mutlaka bunların birinden veya her ikisinden gelir.

Sûrenin Esrarı:

Sûrede bütün sayılanların şerrinden ve özellikle vesveselerinin şerrinden insanların Rabbi, insanların Meliki, insanların İlahı olan tek ve yüce Allah Zülcelâl'e sığınmak emredilmiş ve bu vech ile sığınanların Allah'ın yardımına mazhar olmak sûretiyle korunarak güzel sonuca erecekleri vaad buyurulmuştur ki, bunun üzerine teşekkür olarak الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." [1497] diye Fatiha sûresi'nden başlamak ne güzeldir!

Bu sûrenin harfleri (tekrarsız med harfleri dahil sayıldığında) yirmi iki harftir. Fatiha sûresinin harfleri de böyledir. Bunun, nüzûl senelerine remz olduğunu söyleyenler olmuştur. Çünkü Kur'an-ı Kerîm'in yirmi iki senede nâzil olduğunu rivâyet edenler vardır. Meşhur olan yirmi üç senedir. Şu halde yirmi iki seneden fazla olmakla beraber tam yirmi üç seneye de dolmamış olduğunu söylemek hepsine uygun düşer.

Muhkemlerin tersine olmamak kaydıyla Kur'an-ı Kerîm'den zevkleri okşayan remizler işaretler, ehlinden başkasına örtüsünü aşmayan güzellikler, ne kadar incelense o kadar faydalı, o kadar latif olur. Mesala; Kur'an-ı Kerîm'in başı besmelenin (ب) ba'sı ile başladığı, sonu da (النَّاسِ) Nas'ın (س) sin'i ile son bulunduğu düşünülünce bunun (بس) bes, kafi, yetişir, işte o kadar demek gibi olduğu, bunun da مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ "Biz Kitap'tan hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar) Rablerinin (huzuruna) toplanacaklardır." [1498] âyet-i kerimesiyle uygun düştüğü görülebilir.

Fatiha'daki yardım isteme إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ile hâtime (bitiş)deki sığınma emirlerinin tevhid ve ihlas gayesinde bir tatmini vardır ki, genelde istenilen güzel bitiş (hüsn-i hâtime) de budur.

Fatiha ve Bakara sûresinin başı ile İhlas ve Muavvizeteyn (Felak-Nas sûreleri) bu üç sûrenin mana ve mefhumu düşünüldüğü zaman, doğrudan doğruya manalar arasındaki tutarlık ve ilgi, sûrelerin baş ve sonları arasındaki birlik ve ahengi, fikrî ve beyanî silsile ile o nükteleri ilham etmeye yeterlidir. Bu ahenk ve uygunluk bize Kur'an sûrelerinin tertibinin de vahiyle olduğu hakkındaki görüşün kuvvet ve isabetini gösterir.

Kıyamet günü selamete ermek için doğru yola hidayet istenilen ilk maksat olduğu gibi o yolda insanlık mertebelerinin en yüksek kemali olan bekâ-billah (Allah'da baki olma) saadetine kavuşmak için de gizli açık her türlü vesveseden, şüphe ve zandan sakınarak tam bir bilgi ile Allah Teâlâ'nın Rablığına, hükümranlığına, ilahlığına sığınmak son gaye olduğundan, bunun hatime (sonuç) olarak beyan buyurulmuş olması şüpheden uzak olarak gösteriyor ki; insanlığın saadetinin gayesi kesin bilgi ile

ittika (Allah'tan gereğince korkma)dır. Hüsn-i hâtime onunladır. وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ "Sonuç (Allah'tan korkup günahtan) korunanlarındır."[1499] İşte bu en mükemmel kitap böyle هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ [1500] "sakınanlar için yol gösterici." olarak indirilmiştir. Gereğince amel edenler de hep o güzel akibete ermiştir. Gereğince amel etmek de Allah Teâlâ'nın lutfu ve başarılı kılmasıyladır. Bize düşen إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Ancak Sana ibadet eder ve ancak Senden yardım dileriz"[1501] anlaşmasıyla O'nu istemek, kesin bilgi ve ihlas ile O'na sığınmaktır."[1502]

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1. Allah Teâlâ bu sûrede bize rahmet olarak insanların ve cinlerin şeytanlarından sığınmanın keyfiyetini öğretti.

2. Rububiyyet, malik olma ve uluhiyeti (bu üç sıfatı) ile kendisine sığınanı şeytanın şer ve zararlarından dünya ve âhirette himaye ettiğini bildirdi.

3. Bütün mahlukatın Rabbi olduğu halde insanların Rabbi olduğunu zikretti. Böylelikle insanların katındaki şerefini ve başka varlıklara değil, O'na sığınılması, O'ndan yardım istenilmesinin zorunlu olduğunu belirtti.

4. Sûre vesvesecinin ya cinlerin ya da insanların şeytanı olacağını açıkladı.

5. Az da olsa dine zararın dünyevî zararlardan önemli olduğunu belirtmek için; Felak sûresinde kendisine sığınılanın bir sıfatı (Sabahın Rabbi) ama sığınılacak üç belâ (gece-düğümlere üfleyenler-hasedçi) zikredildi. Bu sûrede (Nas) ise kendisine sığınılan üç sıfatla (Rab-Melik-İlah) zikredilip, tek bir sığınılan şey (vesvese) zikredildi. Zira Felak sûresinde istenen nefis ve bedenin selameti; Nas sûresinde ise dinin selametidir. Allah (c.c.) en doğrusunu bilendir.[1503]

Biz aciz kulları da hamd ve tesbih ile O'nun terbiyesinin lutfuna, mülkünün feyzine, ilahî yardımına, rahmet ve bağışlamasına sığınarak vesveseden uzak, selim kalb ile o güzel sonuca muvaffak kılmasını dileyerek şu iltica ile bu kısa sûrelerinin tefsirini derlediğimiz çalışmamızı bitiriyoruz. Ve Rabbimizden bizlere razı olacağı daha nice hayırlı, riyâdan uzak, ihlaslı çalışmalara muvaffak kılmasını temennî ediyoruz.

ÂMÎN...

Râzî, XXIII, 601.
Elmalılı, X, 186-187.

Zuhaylî, XV, 682.

Fatiha, 1/4.

Fatiha, 1/2.

Râzî, XXIII, 597-599.

Elmalılı, X, 179.

Bakara, 2/2.

Bakara, 2/21.

Bir hatmi bitirdikten sonra, hatim duasından önce Fatiha sûresini ve Bakara sûresinin ilk âyetlerini okumaya "Hall-i Mürtehil" denilir.

Elmalılı, X, 179-180.

Hicr, 15/42.

Ebû's-Suud, XII, 5879.

Râzî, XXIII, 598.

Fatiha, 1/7.

Bakara, 2/28.

Buharî, Rikak, 38; Müsned, VI, 256.

Fatiha, 1/5.

Elmalılı, X, 182-186.

Elmalılı, X, 187.

Râzî, XXIII, 599.

Buharî, Talak, 10; Müslim, İman, 58; Tirmizî, Talak, 14; Nesaî, Talak, 22; Ebû Davud, Talak, 14.

Kurtûbî, XIX, 489.

Ebû Hayyan, VIII, 532.

Kaf, 50/16.

Taha, 20/120.

Elmalılı, X, 188.

Elmalılı, X, 188, 189.

Bursevî, X, 241.

A'raf, 7/200.

Mu'minun, 23/97.

Fussilet, 41/35; Mevdûdî, VII, 328-329.

Bursevî,X;241-242.

Tirmizî, Nikah, 17; Ebû Davud, Nikah, 31; İbn Mace, Nikah, 19.

Hakim, Müstedrek, II, 541.

Tekvîr, 81/15.

Kurtûbî, XIX, 485-486.

Bursevî, X, 242.

Elmalılı, X, 190.

En-am, 6/112.
Cin, 72/1.
Cin, 72/6.
Fatiha, 1/2.
En-am, 6/38.
Araf, 7/128.
Bakara, 2/2.
Fatiha, 1/5.
Elmalılı, X, 191-195.
Zuhaylî, XV, 685-686.

اَلْحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

رَبِّ هَبْ لِي حُكْماً وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ * وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ * وَاجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ* رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَاماً * رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ * رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ أَوَّلًا وَاٰخِرًا * سُبْحَانَكَ مَا اَعْظَمُ شَانَكَ * وَمَا اَجَلَّ بُرْهَانَكَ * مِنْكَ الْفَاتِحَةُ وَاِلَيْكَ الْخَاتِمَةُ * اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ * وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ* وَاحْشُرْنَا مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلا الضَّالِّينَ * اٰمِينَ

“Ey Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Sonrakilerin beni güzel

şekilde anmalarını sağla. Benî Naim (nimet) cennetine vâris olanlardan kıl.. [1504] Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi muttakilere, (Allah'a karşı gelmekten sakınanlara) önder kıl.[1505] Ve bizleri önder kıl. "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde mü'minlere karşı kin bırakma; Rabbimiz! Şüphesiz Sen şefkatlisin, merhametlisin"[1506] Ey Rabbimiz! Hamd, evvel ve ahir sanadır. Sen Subhansın, Ey Rab! Senin şanın ne büyüktür! Burhanın ne yücedir! Fatiha senden, sonuç sanadır. Ey Allah'ım Muhammed (s.a.v.)'e ve O'nun yakınlarına salât ve selam et. Nasıl İbrahim'e ve onun yakınlarına salât eyledinse. Sen övülmüşsün pek yücesin. Ey Allah'ım! Muhammed (s.a.v.)'i ve onun yakınlarını kutlu eyle, İbrahim ve onun yakınlarını kutlu eylediğin gibi. Sen övülmüşsün, pek yücesin! Bizi kendilerine nimet verdiklerinle, gazab edilmemiş ve sapmamışlarla haşret!"[1507]

ÂMÎN...

25 Rabiul Ahir 1431
13 Nisan 2010
Şuara, 26/83-84-85.
Furkan, 25/74.
Haşr, 59/10.
Buharî, Enbiya, 10; Müslim, Salat, 65,66,69; Nesaî, Sehv, 49, 50-54; İbn Mace, İkamet, 25.

BİBLİYOGRAFYA

ABDU'L-BAKÎ, Muhammed Fuat, ***el-Mu'cemu'l-Müfehres,*** Daru'l-Fikr, Beyrut 1994.

AĞIRAKÇA, Prof. Dr. Ahmed, ***İslam Ansiklopedisi,*** Akit Yay.

AHMED B. HANBEL, Ebu Abdullah Eş-Şeybani, ***Müsned.***

ALİYYU'L-KARİ, el-Herevî el-Hanefî, ***eş-Şifa'***, Tsh. Abdullah Muhammed el-Halilî, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2001.

AYKAN, Recep, ***Kur'an Fihristi,*** Pınar Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

AYVERDİ, İlhan, ***Misalli Büyük Türkçe Sözlük,*** Kubbealtı, İstanbul, Ocak 2011.

BEDİR, Prof. Dr. Ahmet, ***Kur'ân-ı Kerim Atlası,*** Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

BEĞAVÎ, ***Tefsîru'l-Beğavî,*** Daru'l-Mağrife, Beyrut-Lübnan, 1992.

BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail El-Buhârî, ***el-Camiu's-Sahîh.***

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, ***Rûhu'l-Beyan Tefsîri (Muhtasar),*** Çev. Abdullah Öz vd., Damla Yayınevi, İstanbul, 1997/2.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, ***Rûhu'l-Beyan Tefsîri (Tam Metin Tercüme),*** Terc. Ömer Faruk Hilmi, Fatih Yayınevi, İstanbul, t.y.

ÇETİNER, Prof. Dr. Bedreddin, ***Esbâb-ı Nüzûl,*** Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed ed-Dârimî, ***Sünen.***

DEVELLİOĞLU, Ferit, ***Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat,*** Aydın Yayınevi, Ankara 2010.

EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'âs b. tshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî es-Sicistânî, ***es-Sünen.***

EBU'L-LEYS SEMERKANDİ, ***Besmele ve Fâtiha Tefsîri,*** Çev. Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1986.

EBU'S-SUÛD EFENDİ, ***Ebu's-Suûd Tefsîri,*** Ter. Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006.

EL-ÂLÛSÎ, Ebu'l Fadl Muhammed, ***Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri Kurâni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî,*** Thk. Ali Abdulbari Atiyye, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

EL-BÛTİ, Prof. Dr. Said Ramazan, ***Fıkhu's-Siyre,*** Ter. Ali Nar ve Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, Ekim 1987.

ELMALILI, M. Hamdi Yazır, ***Hak Dini Kur'an Dili,*** Sad. Heyet, Azim Yayıncılık, İstanbul t.y.

ERSOY, Mehmet Akif, ***Safahat,*** İnkılap y. İstanbul:1984

ET-TABERÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, ***Taberî Tefsîri,*** Ter. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

FAHRUDDÎN ER-RÂZÎ, ***Tefsîr-i Kebîr - Mefâtîhu'l-Gayb,*** ter. Doç. Dr. Suat

Yıldırım, Akçağ y., Anlara 1988.

HEYET, ***el-Mu'cemu'l-Vasît.***

HEYET, ***İslam Ansiklopedisi,*** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988...

HİCAZÎ, Prof. Dr. Muhammed Mahmud, ***Furkan Tefsîri,*** Ter. Mehmet Keskin, İlim Yayınları, İstanbul t.y.

İBN KESÎR, ***Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri,*** Çev, Dr. Bekir Karlığa ve Dr. Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988.

İBN KESÎR, ***Tefsîru İbn Kesîr,*** Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.

İBN MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kavzînî, ***es-Sünen.***

İMAM GAZZÂLÎ, ***İhyâu Ulûmi'd-Din,*** Ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul t.y.

İMAM HAFIZ EL-MÜNZİRÎ, ***Tergib ve Terhib,*** Ter. A. Muhtar Büyükçınar, Huzur Yayınları, İstanbul t.y.

İMAM Kurtûbî, ***el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,*** Ter. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul 1997.

İMAM MALİK, ***Muvatta.***

KADI İYAZ, ***e - ifa',*** Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut-Lübnan t.y.

KARAMAN, Prof. Dr. Hayreddin, v.d., ***Kur'an Yolu,*** Diyanet İşleri Başkanlığı .yayınları, Ankara 2006.

KONYALI MEHMED VEHBİ, ***Hülâsat'ül Beyan - Büyük Kur'an Tefsîri,*** Üçdal Neşriyat, İstanbul t.y.

KÖKSAL, M. Âsım, ***İslam Tarihi,*** Köksal Yayıncılık, İstanbul 2004.

KUTUB, Prof. Seyyid, ***Fî Zılâlî'l-Kur'an,*** Ter. M. Emin Saraç v.d., Hikmet Yayınları, İstanbul t.y.

MEVDUDÎ, ***Tefhîmu'l-Kur'an,*** Ter. Muhammed Han Kayanî v.d., İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

MEVLÂNÂ ŞİBLÎ NUMÂNÎ, ***Son Peygamber Hz. Muhammed,*** Çev. Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccac el-Kureyşî, ***es-Sahîh.***

NESAİ, Ebû Zekeriyya Yahya b.Şeref en-Nevevî, ***es-Sünen.***

RAMAZANOĞLU, Mahmûd Sâmî, ***Fâtiha Sûresi Tefsîri,*** Erkam Yayınları, y.y., t.y.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, ***Safvetü't-Tefâsîr,*** Ter. ve Thc Prof. Dr. Sadreddin Gümüş ve Yrd. Doç dr. Nedim Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

_____, ***Ahkâm Tefsîri,*** Ter. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, y.y., t.y.

SAFİYYURRAHMAN MÜBAREK FURİ, ***Peygamberimizin Hayatı ve Daveti,*** Çev. Dr. H. İbrahim Kutlay, Risale Y., İstanbul 2007.

SAİD HAVVA, ***el-Esas ,fi't-Tefsîr,*** Ter. M. Beşir Eryarsoy v.d., Şamil Yayınevi,

İstanbul, Ağustos 1989.
SAİD NURSÎ, ***İ ârâtü'l-İ'caz,*** Ter. Abdulmecid Nursi, Tenvir Neşriyat, y.y., t.y.
SUYUTİ, Celaluddîn Abdurrahman, ***el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,*** Beyrut t.y.
TİRMİZİ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizi, ***es-Sünen.***
TOPBAŞ, Osman Nûri, ***Nebiler Silsilesi,*** Erkam Yayınları, İstanbul 2004.
_____, ***Hazret-i Muhammed Mustafa,*** Erkam Yayınları, İstanbul 2005.
YEĞİN, Abdullah v.d., ***Osmanlıca Lugat,*** Türdav İstanbul 1986.
ZUHAYLÎ, Vehbe, ***Tefsiru'l-Münir,*** Risale y., İstanbul Eylül 2007.
_____, ***et'Tefsîru'l-Vecîz,*** Daru'l-Fikr, Şam-Suriye, h.1427.